

חידת צ'רניאחובסקי

סיפורו של חיפוש

דן עמיר

הרצליה 2018

פרק ראשון (סתיו 2008): החידה והצעת הפתרון הראשונה

- 4 1. תחילת המעשה - הסיפור המשפחתי
- 9 2. ראשית החיפוש אחר הגנרל צ'רניאחובסקי - מה מספרים היהודים?
- 16 3. מה למדתי ממפקד האוכלוסים בקייב?
- 20 4. ומה מספרים הרוסים?
- 30 5. מה נמצא בארכיון הצבא?
- 40 6. האם למדתי משהו חדש מהפרסום הארכיוני?

פרק שני (2009-2010): התכתבויות, שיחות ומידע נוסף

- 44 7. אחיות, בנות דודים וסיפורי סבתות (משפחות סמולר וזאסלוב)
- 62 8. הכוכב הרחוק בצ'ילי
- 27 9. חיפושי קרובים בישראל
- 82 10. קצת היסטוריה

פרק שלישי: מה סופר בישראל ובמערב

- 91 11. מאמרו של אוסד
- 100 12. מה שידעו בארץ ישראל ומאמרו של ראובן איינשטיין
- 106 13. קובאלסקי ולוויתו של צ'רניאחובסקי
- 109 14. מה שנכתב באנגליה
- 115 15. עוד בעקבות מאמרו של אוסד
- 126 16. המחלוקת בישראל וסיפוריו של יון דגן
- 136 17. מאמרו של רוזנסון
- 147 18. המקרה המאלף של לב מיכאלוביץ' דובאטור

פרק רביעי: הוויקיפדיה והגרסה הסובייטית.

- 154 19. הערך צ'רניאחובסקי בוויקיפדיות המערביות
- 165 20. הוויקיפדיה הרוסית והנוסח הרשמי
- 170 21. החוברת מצ'רניאחובסק
- 177 22. עוד פרסומים מצ'רניאחובסק

פרק חמישי: ספרו של אכרם שריפוב

- 185 23. ילדותו של המפקד – סיפור ילדים חינוכי
- 197 24. עיצובו של המפקד כאדם צעיר – בין אמת לבדיון
- 205 25. קווים לדמותו של מפקד אידיאלי
- 224 26. ביוגרפיות חדשות של צ'רניאחובסקי

פרק שישי: עוד מהמקורות הרוסיים

- 226 27. מפי ילדיו של צ'רניאחובסקי, ניאונילה ואולג
243 28. השמועות על נסיבות מותו של צ'רניאחובסקי
252 29. האוטוביוגרפיה של איבן דנילוביץ'
256 30. ספרו של סוחארב
263 31. ספריהם של פאבל קוזנצוב וא.קיסלייב

פרק שביעי: חומר ארכיוני חדש

- 267 32. גישושים למזרח
280 33. עובדות חדשות בביוגרפיה של א. ד. צ'רניאחובסקי
290 34. אסוציאציות ספרותיות: נערי רחוב לאחר מלחמת האזרחים
294 35. מאסלוב מוצא את תיקו של איסאק צ'רניאחובסקי
312 36. ספרו של ולדימיר קארפוב
321 37. ספרו של ולדימיר דאינס
328 38. סיפורו של ליאונטי בלאקיטני

פרק שמיני: החקירה באוקראינה מעמיקה ומניבה תוצאות מפתיעות

- 334 39. הקשר עם אלכסנדר פיל
353 40. מורוזוב מגלה את עקבות דנילו צ'רניאחובסקי
359 41. מאסלוב ממשיך בחקירה
367 42. מה ידוע לסרגיי צ'רניאחובסקי במוסקבה
374 43. מאסלוב אינו מרים ידיים
383 44. פיל מופיע ונעלם שוב. מאסלוב ממשיך לנבור

פרק תשיעי: סוף דבר

- 407 45. לקראת סיכום
415 46. הפתעה נוספת ובירורים אחרונים
420 47. תסבוכת נוספת בעניין הגלוייה
426 48. הפרסום בישראל
442 49. פרידה אישית מהגיבור
444 50. נספחים וטבלאות:

א. על שמות יהודים ואחרים

ב. דרגות הקצונה, המבנים הצבאיים והעיטורים בצבא האדום

ג. תרשים גיאוגרפי ושיעורי אורך ורוחב של היישובים הנזכרים בפלך קייב

חידת צ'רניאחובסקי

מי היו הוריו (היהודים?) של הגנרל המהולל?

פרק ראשון (סתיו 2008): החידה והצעת הפתרון הראשונה

תמצית: חיפוש קרובים הוביל לתעלומת שורשיו של הגנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, מהמפקדים המבריקים ביותר במלחמת העולם השנייה. צירוף מקרים נדיר יצר חידת תצרוף (פאזל) רב חלקים שחסרו בו חלקים מרכזיים וחלקים אחרים בו עוותו. סוגיה מרכזית במסע המחקר שערכתי ובדיון הייתה האם היו הוריו של צ'רניאחובסקי יהודים, כפי שהיה מקובל במערב במשך שנים רבות, אך הוכחש ברוסיה ובאוקראינה.

1. תחילת המעשה - הסיפור המשפחתי

בעוד שעל משפחת אבי, ישראל עמיר (זבלודובסקי) ז"ל ידעתי לא מעט – במיוחד על משפחת אמו, היא משפחת קלאוזנר¹, הרי כמעט ולא ידעתי כלום על משפחת אמי, רבקה עמיר לבית זבודניק. היא ואחותה, בתיה זבודניק-ריינהרץ, סבא וסבתא זבודניק והאח יוסי ז"ל שנפטר בגיל שש לאחר עלותם ארצה, היו עבורנו בני המשפחה היחידים מצידה, בארץ או בחו"ל. הכתובת החרוטה על המצבה של סבא, בבית העלמין קרית שאול היא: חיים בן דוד אשר זבודניק, נפטר כ"ט חשוון תשכ"ג, בן ע"ח שנה. על המצבה הסמוכה חרוט: שרה בת פנחס זבודניק, נפטרה ג' אדר א' תש"ל, בת פ"ג שנה. מילדותי זכור לי במעומעם שסופר פעם ששם משפחתו של אביה של סבתא היה כגן, ושהיה לה קשר משפחתי כלשהו למשפחת טשרניחובסקי, אבל לא למשורר שאול טשרניחובסקי אלא לאיזה שהוא גנרל טשרניחובסקי. באותה תקופה לא עניינו אותי קשרים משפחתיים רחוקים, ולא שאלתי לפרטים נוספים. הגעתי ללימוד תולדות המשפחה רק כעבור שנים רבות, כאשר כחלק ממטלת בר-המצווה בבית-הספר נדרש אחד הבנים להכין אלבום שורשים משפחתי. במסגרת זו סיפרה לו אמי רבקה, בקיצור רב, את סיפורה של משפחתה עד עלייתם ארצה. אני מביא כאן, במילותיה של אמי, חלק מסיפור זה הקשור ישירות לנושא המרכזי שלנו:

¹ ר' בספרו של ישראל עמיר: **בדרך לא סלולה**, 'ההוצאה לאור של משרד הבטחון' 1988.

סבא חיים זבודניק היה הבן השביעי להוריו בכפר גריגורובקה ליד הדנייפר, כארבעים ורסטאות מקייב. ארבעה (או חמישה) מאחיו מתו בשחפת, בה נדבקו כאשר למדו בקבוצה (לא היה שם בית ספר תיכון). הוא עבד אצל בעל מפעל לסוכר, יהודי בשם זייצב, שהיה מגדל סלק סוכר וגם קונה את הסלק מאיכרים. [...] רוב העובדים הבכירים של המפעל היו יהודים, ואילו האיכרים היו אוקראינים. [...] שמה של סבתא סוניה לא היה, בעצם, שרה אלא כנראה רחל (או, אולי, מרים), אבל היא החליפה את שמה כדי שלא יהיה שמה כשם אם בעלה. שם משפחת אביה של סבתא היה כגן. אותו כגן היה סופר-סת"ם בן סופר-סת"ם, אבל היה משכיל גדול, וקרא וידע הרבה שפות – רוסית, אוקראינית, גרמנית, צרפתית, עברית ויידיש. מכיוון שעסק הרבה בלימוד ובקריאה, לא הקדיש זמן רב לעבודה ולבסוף נסמך על שולחן חותנו, ולאחר שזה העמיד בפניו אולטימאטום – להתחיל לעבוד ברצינות או לעזוב, התגרש מאמה של סבתא ולימים התגלגל לאנגליה. משם היה עוד כותב לאשתו גלויות (70 שורות בגלויה!) בעברית, דרך אשה אחת. כשנדע הדבר לאביה (של אמה של סבתא), הכריח אותה לענות, והיא ענתה לו שאינה מוכנה לשמוע ממנו יותר. לימים, כשעלתה משפחת סבתא ארצה והיו זקוקים לסעד מוראלי, יותר מאשר כספי, הפצירו בה בנותיה לכתוב לסבן שבאנגליה, אך היא סירבה. **אמה של סבתא סוניה נישאה שנית, הפעם למישהו בשם טשרניחובסקי, ונולד להם בן שהיה אחר כך קצין – יש תמונה שלו.**

היחסים עם האיכרים עצמם היו בסדר, אולם הצעירים שגויסו למלחמת-העולם נתפסו לאנטישמיות חזקה, ובמכתבים הביתה כתבו שכשיחזרו יהרגו את כל היהודים. כמה מהאיכרים הזהירו את סבא חיים, והוא החליט לעבור עם משפחתו העירה לקייב, ב-1917. בקייב גרו [...] ברחוב טורגנייב, לא רחוק מהכיכר הגדולה של התיאטרון הגדול (בולשוי). **בקרבת מקום גרו גם הטשרניחובסקים.** הוא פתח חנות לממכר מזונות-יסוד: מלח, סוכר, קמח ותה. במהומות שנלוו למלחמת-האזרחים התפרעו חילות שונים וכנופיות שונות, כל אחד בתורו – הלבנים והאדומים, ובייחוד ההאידמאקים האוקראינים שהיו אנטישמיים ביותר, והתושבים המקומיים היו מלשינים להם – כאן וכאן גרים יהודים. זכורים במשפחה שני סיפורים על מקרים שבהם סבא כמעט נרצח. במקרה האחד פרצה כנופיית האידמאקים לבית. הם התפרעו ושדדו, ולבסוף הורידו את הנברשת שהייתה מעל לשולחן האוכל ותלו את סבא שם ואיימו

להרגו בתלייה. היה לבית חלון גדול מזכוכית עבה אל מסעדה קלה (כמו 'תנובה'). סבתא הגיעה משם, ולמרות שלא הייתה אשה חזקה, שברה במו ידיה את הזכוכית. השודדים נבהלו מהרעש וברחו וכך ניצל סבא. במקרה השני פרצו האידמאקים לחנות והעמיסו את כל הסחורות על עגלות. הם אמרו ליהודים שיבואו לקנות מהם בחזרה את הסחורה, ביוקר, במקום מסוים ביער. היהודים, ביניהם סבא שהגיע לשם, נקשרו לעצים וההאידמאקים הצליפו עליהם במגלבים כמעט עד מוות. סימנים מפצעי ההצלפות נותרו בגופו של סבא עד מותו.

הוא ברח מן העיר והגיע לקישינייב. [...] כשסבא חזר יצאו כולם יחד לקישינייב, בערך ב-1921, ושם שהו שנתיים. היהודים בעיר חיכו בתור לקבל סיוע של הגיוינט כדי לנסוע לאמריקה. סבא התעקש לעלות לארץ-ישראל. הם עלו ארצה באוניה "בוקרסט" ועלו בחוף יפו ב-18.3.1923.²

למרות שאותה תמונה של קצין צעיר הייתה זכורה לי, וגם לאשתי עדינה ולבן-דודי יוסי ריינהרץ, לא הצלחנו למצוא אותה בין התמונות המשפחתיות שנותרו אצלנו. בין הניירות של הורי ז"ל מצאתי מספר תעודות, ביניהם תעודת לידה של אמא שהוצאה ע"י הרב של הרובע הראשון של קייב ב-23 ביוני 1913. כתוב בה שהיא נולדה ב-5 ביוני בשנת 1909, שהוא כ"ט בסיון, בג'מנובקה, שאביה הוא חיים דוידוב זבודניק, גרמנובקה, אזרח (בן המעמד בינוני), ושאמה היא שוֹרָה רוֹזְקִיל פינחסובה. זה הוסיף לעץ המשפחה את שמה השני - רחל, של סבתא, שהוא כנראה גם שם אמו של סבא-רבא פנחס, אך לא יותר מכך.

גרמנובקה (באוקראינית: גֶרְמַנִּיבְקָה), בה התגוררו סבי וסבתי, נקראת היום גם קראסְנָה או קראסְנוֹיָה, נמצאת דרומה-מזרחה מקייב, במרחק 18 ק"מ דרומה מהעיר אופוֹחוב. נהר הצ'רנובקה העובר דרכה מגיע אל הדנייפר. מאוחר יותר מצאתי באתר ההנצחה הרוסי לחללי מלחמת העולם השנייה, obd.memorial.ru, את שמו של ולדימיר יוסיפוביץ' זבודניק, יליד גרמנובקה 1922, שנפל בינואר 1943. נישתי שהוא בן-אחיין של סבא - כנראה שאביו ודודי יוסף (שנפטר בילדותו, חצי שנה לאחר עליית המשפחה ארצה) נקראו על שם אותו יוסף זבודניק. מהאתר "פרוייקט

² את שאר סיפורה של אמא אפשר למצוא בזכרונות הילדות שלי: **בן המקום** (הרצליה 2016).

בתי-הקברות היהודים" (International Jewish Cemetery Project) של האגודה הבינלאומית של החברות הגנאלוגיות היהודיות, למדתי על קיום מוזיאון היסטורי ואזורי בעיירה, ופניתי במכתב (באנגלית) למנהלת המוזיאון:

21 בדצמבר 2010. לכבי גבי ליודמילה וסילייבנה פופוביץ', מנהלת המוזיאון להיסטוריה ולימוד האזור בגרמנובקה, [...] אזור אופוּחוב, מחוז קייב, אוקראינה. גבי פופוביץ' היקרה. אני מנסה לעקוב אחרי משפחתה של אמי המנוחה, רבקה, שנולדה ב- 1909 בגריגורובקה-גרמנובקה וחיה שם עד 1917. אביה היה חיים-אשר דוידוביץ' זבודניק (יליד 1885), בנו של דויד אברומוביץ' זבודניק – שמות שניהם מופיעים כתושבי גרמנובקה ברשימת הבוחרים לדומה מ- 1906/7³. אמה הייתה שרה פינחסובנה (ילידת 1887), בתו של פנחס כגן – אינני יודע את שם האם, אבל אני יודע שבעלה השני, לאחר כגן, היה צ'רניאחובסקי. באתר obd.memorial מצאתי את שמו של זבודניק נוסף מגרמנובקה – זהו ולדימיר יוסיפוביץ' זבודניק, יליד 1922, שנהרג ב- 1943. אבל אינני יודע אם, ואיך, הוא קשור לסבי. זה כל מה שאני יודע על אבותיה של אמי. אודה לך מאוד על כל פיסת מידע נוספת על כל אחד מהאנשים המוזכרים לעיל ומשפחותיהם. עם מיטב ברכותי לשנה החדשה,

פרופ' דן עמיר, ביה"ס למתמטיקה אוניברסיטת תל-אביב, ישראל

לאחר שלושה חודשים קיבלתי את התשובה הבאה (ברוסית):

פרופסור נכבד! במאגרים של המוזיאון שלנו שמורות רשימות, שנלקחו מהארכיון של פלך קייב מ- 28.6.1919, בהן נמצאים שמות המשפחה והשמות הפרטיים של כל היהודים בעיירה גרמנובקה. לרשימות מצורף מידע שממנו נראה שהרשימות הורכבו על ידי מועצת העיירה עבור ועדת-הגיוס של גרמנובקה. ברשימות אלו נמנות שתי משפחות זבודניק: 1. זבודניק דויד אברומוביץ'; ילדים: שְׁבֵל, זִיסְלֵיה, יוֹסוֹף. 2. זבודניק חיה-ביילה אברומובנה. ילדים: יִנְחֵל, יֵל, מוֹשֶׁקוּ.

אמך רבקה והוריה חיים-אשר דוידוביץ' ושרה זבודניק, הנזכרים במכתבך, אינם ברשימה. ייתכן שזה קשור לכך שלפי הכתוב במכתבך הם חיו בגרמנובקה רק עד שנת 1917. עדים לאותם אירועים כבר לא נותרו בחיים. יש רק זיכרונות בכתב מאותן שנים. ייתכן שהנתונים היו מרובים יותר, לולא הטרגדיה שקרתה ב- 28 באוגוסט 1919. על העיירה גרמנובקה התנפלה כנופיית דִּיֶאקוֹב ובמשך כמה ימים שדדה

³ על רשימת הבוחרים לדומה - ראה בסעיף 3 בהמשך פרק זה.

ורצחה את האוכלוסייה היהודית. יותר מ- 200 יהודים נרצחו, ואלו אשר נשארו בחיים, התחבאו זמן ארוך, ואחר כך עזבו ברובם את גרמנובקה⁴.
אשר לולדימיר יוסיפוביץ' זבודניק, הוא אינו נמצא ברשימת תושבי הכפר אשר לחמו ומתו במלחמה. הוא אינו נמצא גם ברשימת החיילים אשר נהרגו בגרמנובקה בשנים 1941-1943. מידע מבוסס יותר, לצערי, אי אפשר לתת לך. ייתכן שבארכיונים של פלך קייב נמצאים נתונים על היהודים אשר חיו בגריגורובקה.
אהיה אסירת תודה לך אם תספר לי על משפחתך ומאין למדת על המוזיאון שלנו. הייתי רוצה לדעת גם מאיזה מקור לקחת את המידע על ולדימיר יוסיפוביץ' זבודניק. מידע זה הוא רב ערך עבורי. אני מצרפת למכתב עותק מהרשימות הארכיוניות בכבוד, עמית-מחקר של מוזיאון הכפר גרמנובקה, טטיאנה גריאנקא
בשני הדפים המצולמים מהרשימות הארכיוניות מצאתי, אכן, את זבודניק דוויד אברומוביץ', "פועל שחור" (כלומר, חסר מקצוע), "ללא השכלה", ואת זבודניק חיה-ביילה אברומובנה, "פועלת שחורה". כך מצאתי את בני משפחתו של סבא ששרדו את השחפת: אביו דוויד. אחיו יוסף ושָׁבֵל (?), אחותו, דודתו, אחייניו ואחייניתו. אחד מהם, לפחות, שרד גם את הפוגרום - זהו האח יוסף זבודניק שעל שמו, כנראה, נקרא אחיה של אמא, ובנו ולדימיר, יליד 1922, נפל במלחמה ב- 1943. אך כאן ניתק החוט – על האחרים איני יודע דבר. ב- 7.4.2011 הודיתי לגברת גריאנקא וצירפתי את תרגום סיפורה של אמא ואת החומר הנוסף שבידי. כן ביקשתי הבהרות לשמות שלא הכרתי: זיסליה, יאל ושבל, אך לא נענית.

כעבור כמה חודשים, כשהתפרסם בציבור קיומו של מאגר "אגרון" של משרד הפנים המכיל את נתוניהם של כל תושבי מדינת ישראל מאז הקמתה, פניתי לסניף המשרד בהרצליה בבקשה למצוא את שמה הפרטי של אם סבתי. הפקידה האדיבה לא הצליחה למצוא את התשובה במאגר, והבטיחה לפנות עבורי לגנזך המשרד. אחרי כשבוע הגיעה התשובה – **אם סבתי נקראה, כפי ששיערתי בעקבות סיפורה של אמא, מרים.**

⁴ אתר בתי הקברות היהודים נוקב בתאריך 15.8.1919. לפי אותו מקור ידוע על יישוב יהודי בגרמנובקה כבר בזמן פרעות חמלניצקי של אמצע המאה ה-17. גם ב- 1905 תוכנן בה פוגרום. ב- 1926 נותרו בה רק 62 יהודים. הקבורה היהודית האחרונה הייתה ב- 1928. ברעב הגדול של 1932-1933 מתו כחמישית מתושבי העיירה. היום היא בת כ- 900 משקי בית.

2. ראשית החיפוש אחר הגנרל צ'רניאחובסקי - מה מספרים היהודים?

הזרתי לנושא משפחת אמי בסתיו 2008 כשנתקלתי, אגב סידורים, בדף עליו רשמתי, בזמנו, את דברי אמא. עלה בדעתי שאולי עתה, עם ההתפתחות העצומה בגנאלוגיה היהודית ושפע המידע באינטרנט, אוכל ללמוד עוד משהו על תולדות המשפחה. לאחר שהניסיונות הראשונים לקבל מידע נוסף לגבי משפחת סבי או על משפחת אבי-סבתי הגיעו למבוי סתום. נותר בידי עוד רמז אחד – אותו קצין, או אפילו גנרל, צ'רניאחובסקי. ואכן מצאתי ב'יודאיקה לקסיקון'⁵ את הערך הבא:

צ'רניאחובסקי, איון דנילוביץ' (1906 – 1945). איש-צבא בבריה"מ. צעיר מפקדי הצבא הסובייטי. ב-1943 כבש את קיוב וב-1944 הועלה לדרגת גנרל ומפקד הארמיה הבילורוסית ה-3. נפל בקרב. שם העיר אינסטרבורג שבמזרח-פרוסיה נקרא על שמו, צ'רניאחובסק.

לעומת זאת, ה'ויקיפדיה' העברית הטילה ספק במוצאו היהודי, וכך נאמר בה: לפי המסמכים הרשמיים איבן צ'רניאחובסקי נולד ב-16 ביוני 1906 בכפר אוקסנינה שבנפת אומן באוקראינה. אך למעשה תאריך מדויק של לידתו אינו ידוע. **צ'רניאחובסקי אומץ עוד בהיותו תינוק, מי היו הוריו הביולוגיים לא ידוע.** עובדה זו הולידה לא מעט ספקולציות לגבי מוצאו. **ישנם היסטוריונים שטוענים כי צ'רניאחובסקי נולד במשפחה יהודית. לטענות אלו אין ביסוס עובדתי.** כשהיה בן 13 נפטרו גם הוריו המאמצים והוא נאלץ לעזוב את הלימודים בבית הספר ולעבוד במוסך הרכבת.

לא מצאתי את שמו של צ'רניאחובסקי בפרק 'יהודים בצבא האדום במלחמת העולם ה-2' שנכתב ע"י יוסף גורי מהאוניברסיטה העברית בספר 'הלוחם היהודי בצבאות העולם' ('מערכות', 1967), וגם לא ברשימה הקצרה של יהודים בולטים בחיל-השריון הסובייטי שמונה גנרל-מיור אהרן כץ המובאת בספר 'מול האויב הנאצי', כרך ב' (תל-אביב 1967). אך במבוא לאותו ספר מצאתי התייחסות אליו: 'לא נסתיר את היסוסינו והתלבטויותינו המיוחדות ביחס לכמה גיבורים ידועי שם וידועי תהילה. **לא יכולנו להכריע בדבר יהדותם של הגנרל טשרניאחובסקי, מפקד**

⁵ הוצאת 'כתר', 1976. ערך דומה מצאתי גם ב'אנציקלופדיה יודאיקה' שבשפה האנגלית (אף היא בהוצאת 'כתר' באותה שנה).

החזית הביילורוסית השלישית ופעמיים "גיבור ברית המועצות"; קאטוקוב יפים, מרשאל חיל השריון ומפקדה לשעבר של מחנה הטאנקים הראשון ופעמיים "גיבור ברית המועצות"; גנראל דובאטור, מפקדו האגדי של קורפוס חיל הפרשים; פוזנאק ויקטור גנריכוביץ', מייגור-גנראל, ופינצ'וק טימופיי זינוביץ', סגן אלוף'.

כאן, בערך, התמצה המידע שהשגתי בעברית. באנגלית, כמובן, מצאתי מידע רב הרבה יותר. תקציר הערך אודותיו ב'ויקיפדיה' האנגלית (24.7.2004) אמר: **איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי**, 1906-1945, גנראל רוסי (שהועלה לדרגת פילדמרשאל), פעמיים גיבור ברית המועצות, מפקד צעיר מבריק של החזית הביילורוסית השלישית, מת ב- 18.2.1945 בגיל 39 מפצעים שנפצע ליד קניגסברג. הוא היה מפקד החזית הצעיר ביותר בצבא האדום. **נולד כיהודי**. אבל בנוסח אחר ב'ויקיפדיה' באנגלית, כנראה מאוחר יותר, הושמט מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי.

חיפוש באינטרנט העלה למעלה ממאה אזכורים של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. אחד מהם הוא הכתבה שהתפרסמה בשבועון האמריקאי Time ב- 26.2.1945, שבוע לאחר מותו, והרי תרגומה:

גיבור נופל בפעולה

מכל המרשלים והגנרלים של הצבא האדום, אף אחד לא היה דמות דרמאטית יותר, ומעטים היו פופולאריים יותר בקרב אנשיהם והציבור הרוסי כאחד מאשר איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי רחב החזה ושחור השיער. הוא צירף הרבה תכונות אופי שהרוסים אוהבים: אנרגיה, כוח שרירים, שקט עיקש, תעוזה צעירים, מעשיות. הוא גדל מהאדמה השחורה, בן לאדם עובד, יתום מגיל תשע, רועה באוקראינה, צוער בבית הספר הצבאי של קייב, תוצר טוטאלי של המדינה הסובייטית. בגיל 37 היה צ'רניאחובסקי הגנרל הצעיר ביותר בצבא הרוסי. קולונל בתחילת המלחמה, הוא נעשה לאחד האסטרטגים הראשונים במעלה של השריון בצבא האדום. הוא נחל ניצחונות ראויים לציון על הגרמנים בקורסק, וורונז', טרנופול וויטבסק. הוא היה משחרר קייב. חייליו (הוא פיקד על למעלה מחצי מיליון) היו הראשונים לדרוך על אדמה גרמנית – בפרוסיה המזרחית. שם, במתקפה העכשווית, אנשיו ואנשי

המרשאל רוקסובסקי כבשו את כל 14,300 המייל המרובע, פרט ל-700, של אותה פרובינציה. שם, השבוע, מת הגנרל איבן צ'רניאחובסקי מפצעי קרב. "חייל החיילים" הרוסי, הוא נמצא בחזית לעתים קרובות, מסתכן בסיכונים שאף מפקד בצבאות בנות הברית אינו אמור לקחת על עצמו. מוסקבה ציוותה עבורו קבורת גיבור בוילנה, מענק ופנסיה לאשתו ולשני ילדיו, מונומנט לכבוד מי שעוטר פעמיים באות גיבור ברית המועצות.

מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי אמנם לא מוזכר בכתבה זו, אך הוזכר באותו שבועון כחצי שנה קודם לכן. בכתבה בשם 'ציפיית במה' (Stage wait), בגיליון 28.8.1944 של ה-Time, שדנה בהאשמה שהרוסים הפקירו את המורדים הפולנים בוורשה משיקולים פוליטיים, נאמר: **לגנרל היהודי הצעיר, בעל שרירי הברזל ורצון הברזל, איבן צ'רניאחובסקי, היו 150,000 איש – לפי ספירה גרמנית – על גבול הפרובינציה (פרוסיה המזרחית).**

ואכן, ברוב המכריע של הכתבות, הערכים והאזכורים במערב (כולל בפרסומים אנטישמיים) הוא נחשב כבן להורים יהודים.⁶

באתר משפחתי של ז'קלין זאסלוב⁷ מארה"ב (2002) מצאתי טענת התייחסות משפחתית לגנרל צ'רניאחובסקי: לפי הכתוב שם הגנרל הוא בנם של מוישה ומוֹמְסִי⁸ צ'רניאחובסקי, שניהם ילידי העיירה לויב שבאוקראינה בשנת 1867 בקירוב. על מומסי מסופר שהיא מתה במגפת הכולרע כאשר נסעה לבוסֶלֶב (בוגוסֶלֶב) לעזור לבתה ללדת. באתר רשומים שלושה מילדיהם: הבכור פנחס (פינקי), יליד לויב. השנייה שפֶרְנִי(?), אף היא ילידת לויב, שנישאה למישהו בשם מונדֶלִייל(?). השלישית היא רייזל, שנולדה בלויב ב-1887, נישאה ללייב בן יוסלה

⁶ כך, למשל, במקורות הבאים:

Masterlines, Onpedia; Art History Club; Education Encyclopedia;

Rutledge's Who's who in Russia since 1900;

Jewish war heroes, Center for Jewish History;

Famous Jews – reliable sources, Wikipedia 1.2007;

List of Jews from Russia, Ukraine and Belarus;

TvWiki: List of Jews in the military; The Bolsheviks of Russia (אנטישמי);

⁷ Jacqueline Zaslow Genealogy Home Page. Updated April 5, 2002 (מאז ירד מהרשת)

⁸ במקור Momsi, כינוי לא מוכר. אולי בא מהשם מרים (כמו שם הנכדה), או שזה סתם שם חיבה לאם, כמו "אמא".

זְסֶלֶבְסְקִי מבוגוסלב ושם ילדה את חמשת ילדיה. המשפחה עזבה את אוקראינה ולאחר כשנתיים בקישיניב הגיעה ב- 1922 לניו-יורק. רייזל נפטרה בניו-יורק ב- 1943. **הצעיר בילדי מוישה ומומסי צ'רניאחובסקי**, לפי האתר, הוא איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. המידע על קורות המשפחה באוקראינה מובא מפי אסתר זסלובסקי-סוקול, ילידת 1905, השנייה מילדי רייזל. הדברים נרשמו מפיה בשיחה טלפונית ב- 1992 (היא נפטרה ב- 1996). לפי האתר, ייתכן שהיו במשפחה עוד ילדים. לא מובא בו שום הסבר איך לפינחוס, שפרני ורייזל בני משה נוסף אח עם שם כל-כך גויי ובמיוחד, עם שם אב שונה - איבן דנילוביץ' (כלומר, איבן בן דנילו).

אזכור נוסף של קרבה משפחתית, אמנם רחוקה, לגנראל צ'רניאחובסקי, מצאתי באתר American Heritage Blog. הכותב הוא פרופ' פרדריק סמולר, פרופסור להיסטוריה במכללת שרה לורנס בניו-יורק. על יהדותו הסקתי מאחד ה"בלוגים" שלו בו הוא מספר שידע עברית ואידיש בגיל צעיר. כתבתי אליו פעמיים לכתובת זו ולא נעניתי. הקשר איתו נוצר רק אחרי למעלה משנה, כפי שיסופר בהמשך.

"קרוב" יהודי אחר של צ'רניאחובסקי מצאתי, במקרה, באתר בו נסקר תרגומו האנגלי של הספר 'כוכב רחוק' מאת הסופר הצ'ילאני רוברטו בולאניו⁹ (1953-2003) והובאו בו, לדוגמה, כמה עמודים מהספר. באחד מעמודים אלה מסופר על אחד הגיבורים, חואן שטיין, משורר וחוקר ספרות, שנעשה איש מחתרת. האישי הנערץ על אותו חואן הוא הגנרל איבן צ'רניאחובסקי, דודה של אמו, שלמרות מוצאו ממשפחה יהודית ענייה והתייתמותו בגיל ההתבגרות, הפך לאיש הצבא הגדול ביותר של מלחמת העולם השנייה. התחלתי לחפש בקדחתנות את עקבותיו של אותו חואן שטיין, אך לבסוף התברר לי, לאכזבתי, שהספר אינו ספר תיעודי, ואותו חואן שטיין הוא דמות ספרותית בדיונית ולא שמו האמיתי של מהפכן צ'יליאני. תהיתי האם חואן שטיין היה בולאניו עצמו, או אחד ממכריו?

⁹ בספרדית Roberto Bolaño: **Estrella distante**, Anagrama 1996. תרגום לאנגלית: Roberto Bolaño: **Distant Star**, transl. Ch. Andrews, New Directions Publishing., 2004. בולאניו, כתב הרבה על גורל היהודים והאנטישמיות, אך לא ידוע שהיו לו שורשים יהודים.

באתר של ההיסטוריון הצבאי (היהודי) **סטיבן אוסד**¹⁰ מצאתי עמוד המתייחס לצ'רניאחובסקי ובו הפנייה למאמר שפרסם אוסד בכתב העת 'תולדות מלחמת העולם השנייה' (WWII History) במאי 2004, ותגובה קצרה של מנהל המוזיאון בגמנסיה מס. 11 על שם צ'רניאחובסקי במינסק, אלכסנדר קורזיוק, המשבחת את המאמר. לפי מאמר זה, צ'רניאחובסקי, הצעיר מבין ארבעת ילדיו של פקיד ברכבת, נולד בעיירה אומן, והתייתם בתקופת המאבק האזרחי שלאחר המהפכה כשהוריו נספו בטיפוס. הוא עבד כרועה וכעובד רכבת עד שהצטרף לצבא האדום בגיל 18. בשנות השלושים שלו, כשהחל לטפס בשלבי קצונת השריון, הוא מתואר כ"גבוה, יפה תואר, עם שיער שחור מתולתל, נשוי ואב לתינוקת, דמות מודל ממש לקצין סובייטי". אוסד מספר שלאחר שחרור וילנה, זימן אליו צ'רניאחובסקי את יצחק קובלסקי, מי שהוציא את עיתון המחתרת היהודית בגטו בזמן הכיבוש הגרמני, והודה לו על התנהגותו האמיצה בזמן הכיבוש. אוסד מצטט מזיכרונותיו של קובלסקי¹¹: הגנרל דיבר לאט מאוד והיה ידידותי. הוא שאל על כל מה שקרה בזמן הכיבוש הנאצי. הרגשתי שיש לו לב רגיש מאוד. הוא היה רציני ומתעניין, ואמר שאם אנחנו זקוקים למשהו נבקש זאת באופן חופשי. את זאת עשינו, והוא עזר לנו רבות, למשל בהשגת ציוד למעון ילדים יהודי. קובלסקי מעלה, כאפשרות, את ההשערה שקבורתו של צ'רניאחובסקי דווקא בוילנה, "ירושלים דליטא", נעשתה בעקבות משאלה אחרונה שלו, ואוסד תמה מה היה עולה בגורלו לו שרד את המלחמה – האם היה מבלה את שארית ימיו כגמלאי זקן, כפי שהרהר ידידו אהרנבורג, או שאף הוא היה נופל לבסוף קרבן לפרנויה האנטישמית של סטאלין, שממנה ניצל בקושי קודם לכן. באתר של אוסד היה גם קישור לכתבה שנכתבה על צ'רניאחובסקי עוד בחייו, באוגוסט 1944, בעיתון היהדות הליבראלית בבריטניה, Liberal Judaism, בשם

¹⁰ Steven L. Ossad, מאזור ניו-יורק, הוא היסטוריון צבאי ויועץ מנהיגות. כתב ספר על מפקד יהודי גבוה אחר שנפל בשלהי מלחמת העולם השנייה - גנרל מוריס רוז, בן למשפחת רבנים, שהיה הצעיר מבין שלושת המפקדים הגבוהים בצבא ארצות-הברית שנפלו בחזית במלחמת-העולם השנייה.

¹¹ Isaac Kowalski: A Secret Press in Nazi Europe. New York 1978, עמ' 338.

'שוט הפורענות של "הגזע העליון"' (Scourge of the "Supermen"), ובין השאר מספר בה המחבר, דויד אברבנאל, שצ'רניאחובסקי עצמו לא התכחש למוצאו היהודי, כפי שנאמר בסיום הכתבה:

גנרל צ'רניאחובסקי מדגיש בגלוי את מוצאו היהודי והוא מודע בהחלט לכבוד המיוחד שבעובדה שהוא, יהודי, נבחר על ידי הממשלה הסובייטית להנחית על הנאצים את המהלומות הקטלניות ביותר. כנראה שאין זה מקרה שגנרל יהודי צעיר זה השתתף באופן פעיל בקרבות על רוב אותן הערים שבהן ביצעו הנאצים את הפשעים הגרועים ביותר כנגד היהודים – בז'יטומיר, ויטבסק, מינסק, בוברויסק, וילנה ואחרות.

גם העולם החיצוני שם לב למוצאו היהודי של גנרל צ'רניאחובסקי. ה'לונדון איבנינג סטאנדרד' הדפיס מאמר-מערכת מיוחד בשבוע בו נפלה מינסק שבו הוסבה תשומת הלב של היטלר ושל העולם לעובדה שהמנצח במינסק היה יהודי. בעקבותיו באו פרסומים אחרים בשתי יבשות. למעשה, המלחמה ברוסיה יצרה גלאקסיה שלמה של גנרלים (יהודים) לוחמים: סמואל קריבושיין¹², מיכאל צ'רניאבסקי¹³, אהרן כץ¹⁴, לב דובאטור¹⁵, לב מכליס¹⁶, לב ס. ברזינסקי¹⁷ ויעקב קרייצר¹⁸, שאחדים מהם נפלו בקרב, וכן מספר רב של אנשי צבא מדרגות נמוכות יותר.

¹² סמיון (שמעון) מויסיביץ' קריבושיין (Семён Моисеевич Кривошеин, 1899-1978) – גיבור בריה"מ, גנרל-מיוור בחיל השריון, הצטיין בקרב על ברלין.

¹³ מיכאיל לבוביץ' צ'רניאבסקי (Михаил Львович Чернявский), 1899-1983, גנרל-לייטננט בשריון.

¹⁴ א(ה)רון דוידוביץ' כץ, 1901-1971, גנרל-מיוור בהנדסת-שריון, חבר הוועד היהודי האנטי-פשיסטי.

¹⁵ לב מיכאילוביץ' דובאטור (Лев Михайлович Доватор, 1903-1941) – גיבור בריה"מ, גנרל-מיוור בחיל הפרשים שנפל בהגנת מוסקבה והיה לדמות נערצת. היו שהטילו ספק במוצאו היהודי, אך זה אומת ע"י איליה אהרנבורג וקונסטנטין סימונוב. בסיפורו נעסוק בהמשך.

¹⁶ בניגוד למפקדים האמיצים שברשימה, לב זכרוביץ' מכליס (Лев Захарович Мэхлис, 1889-1953) היה קומיסר פוליטי הזכור לגנאי בגלל חלקו ברדיפת קצינים "לא נאמנים פוליטית". יסופר על כך בהמשך.

¹⁷ לב סמואילוביץ' ברזינסקי – גנרל-מיוור, 1902-1943, ראש מטה הארמייה ה-52.

¹⁸ י(ע)קוב גריגורייביץ' קרייזר (Яков Григорьевич Крейзер, 1905-1969) – גיבור בריה"מ, ממפקד הארמייה ה-51 השתתף בשחרור ביילורוסיה וליטא, פעיל בוועד היהודי האנטי-פשיסטי.

יש בכך יותר מצחוק הגורל בעובדה שצבאות היטלר מתמוטטים תחת המהלומות המוחצות של גאון צבאי יהודי צעיר זה, שהוא שוט פורענות אמיתי ל"סופרמניס" הנאצים.

אמנם קיבלתי כך חיזוק לגבי מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי, ומעדותה של אסתר סוקול למדתי, לראשונה, שמות פרטיים של בני משפחה נוספים. לכאורה. עדויותיהן של אמא ושל אסתר סוקול על הקרבה המשפחתית לצ'רניאחובסקי היו נראות לי אמין, אך האם ייתכן אפילו שאותו קצין צעיר, אחיה למחצה של סבתי, הוא הוא אותו גנרל מהולל, אחיה של רייזל, אם-סבה של ז'קלין זאסלוב?

לא ייתכן שאותה מומסי, אמה של רייזל, שלפי סוקול היא גם אמו של איבן דנילוביץ', הייתה מרים אם-סבתי – גם רייזל וגם סבתי שרה נולדו באותה שנה, 1887. אבל מהסיפור על מחלתה ומותה של מומסי כשנסעה לבוגוסלב לעזור לבתה בלידה הסקתי שזה קרה לא ב-1905, כשרייזל ילדה את אסתר עצמה, אלא אולי בלידה הקודמת שלה – כשנולדה מאניה, ואולי בכלל היה זה אצל שפרני הבוגרת יותר, כך שהגייוני מאוד היה בעיני להניח שמומסי מתה לפני הולדת איבן, ואיבן הוא רק אח-למחצה של פנחס ורייזל. קל היה לי לתרץ טעות כזאת בהתחשב בגילה של אסתר בזמן העדות ובאופן בו התקבלה עדותה. מאידך, מסיפורה של אמי רבקה יכולתי לשער שסבתא שרה הייתה כבר בוגרת כאשר אמה נישאה בשנית – וזאת כיוון שאביה החורג של סבתא אינו מופיע כלל בסיפור. **מכיוון שסבתא התחתנה בערך בגיל 19, כנראה ב-1905, ייתכן מאוד שאמה נישאה למשה צ'רניאחובסקי רק בסמוך לנישואי בתה, ואיבן הוא בנם המשותף.** מאידך, פרט לסיפורי הסבתות, עדיין לא היה בידי אפילו "וו" מוצק אחד שאוכל לתלות עליו אפילו אחד משני הסיפורים, וההשערה המסובכת שבניתי כדי לבנות את הקשר המשפחתי אל הגנרל הגדול ריחפה, בינתיים, באוויר...

3. מה למדתי ממפקד האוכלוסים בקייב?

כאן בא לעזרתי בסיס הנתונים של האתר Jewishgen המסונף למוזיאון למורשת היהודית, שמכיל, למרבה המזל, את רשימת היהודים שנמצאו בספר-הבוחרים ל'דומה' בגוֹפְרֵנְיָה (פלך) של קייב בשנים 1906/7. לפי ההסבר באתר, אירועים מהפכניים, שבאו בעקבות מפלת רוסיה במלחמה כנגד יפאן (1905), אילצו את הצאר ניקולאי השני להקים את הפרלמנט הרוסי, ה'דומה'. זו הייתה ההתנסות הרוסית הראשונה בבחירות דמוקרטיות. זכות הבחירה התבססה על גיל (24 ומעלה), מין (זכר), תשלום-מסים, בעלות על רכוש, גילדה וחברות מקצועיות, וכמה קריטריונים אחרים. רשימת בעלי זכות הבחירה נערכה על ידי מנהלות-המחוזות ממקורות שונים: נתונים מהמשרדים הפיננסיים, השלטונות המקומיים, רישומי בעלות הדירות וכן הלאה.

הרשימה באתר היא תעתיק מרוסית מרשימות הבוחרים מהבחירות הראשונה, השנייה והשלישית ל'דומה'¹⁹, שהופיעו בעיתון 'קניבסקייה גוֹפְרֵנְיָה וְדומוסטייה' בשנים הנ"ל. הוא מורכב מכ- 33,330 כניסות מכל 12 המחוזות ('אואָזד' - היום 'אובלסט') של פלך קייב של האימפריה הרוסית, הנמצא היום במרכז אוקראינה²⁰. הרשימה בכל מחוז כוללת שם משפחה, שם פרטי ושם אב, שנה ומספר ברשימה. כמה מחוזות סיפקו מידע נוסף, כמו פרטי המס (עסק, דירה, רכוש, סכום), הגיל (לבודדים מהם), מקום המגורים וסוגו (כפר, עיירה או עיר) ומחוז (תת-יחידה של הפלך). רשימות הבוחרים שפורסמו מוינו בסדר אלפביתי לפי האות הראשונה של שם המשפחה. הרשימות כללו את היהודים וקבוצות אתניות אחרות. רוב הרשומים הלא-יהודים היו בעלי קרקע, פקיד-ממשלה וכמורה רוסית-אורתודוקסית. לפי Jewishgen, היהודים ברשימה מהווים מעל מחצית כלל בעלי זכות הבחירה. למרות

¹⁹ היו ארבע דומות בזמן הצאר: הדומה הראשונה ב- 1906, הדומה השנייה ב- 1907, השלישית - שהתכנסה מספטמבר 1907 עד יוני 1912, והרביעית - מנובמבר 1912 עד אוקטובר 1917. ²⁰ הפירוט ל- 12 המחוזות הוא: ב- 1906: ברדיצ'ב 3,554, צ'יגירין 1,731, קאנב 2,038, סקוֹרְיָה 852, וסילקוב 3,925, זבניגורודקה 4,887. ב- 1907: צ'רקאסי 3,067, קייב 2,342, ליפוביץ 2,715, רדומישל 2,037, טראשצ'ה 2,351, אומן 2,829.

שזו רשימה חלקית בלבד של יהדות אוקראינה, והיא מונה רק כאחד משישים מתוך כשני-מיליון היהודים שחיו אז באוקראינה²¹, הצלחתי למצוא בה את שמותיהם של כמעט כל הגברים גיבורי סיפורנו עד עתה, ואולי גם שמות של בני משפחתם הקשורים לסיפור.

בראש וראשונה מצאתי ברשימה את סבי חיים ואביו דויד זבודניק, ואת מעסיקיהם – זייצב האב והבן, כולם בכפר גרמנובקה (ולגבי סבי - מצוין גם הכפר הקטן יותר, גריגורובקה), ובעיירה הסמוכה, אוּבוּחוּב, נמצא כנראה אביה של סבתי, פנחס בן משה כגן. מצאתי גם שני בני משפחת זסלבסקי מבוגוסלב: את לייב בן יוסף, בעלה של רייזל צ'רניאחובסקי, ועוד מישהו בשם אלטר ליבוביץ', שהוא כנראה דודו של אותו לייב.

מתוך רשימת המצביעים ל'דומה' בגוברנייה של קייב בשנים 1906/7

זבדניק, חיים דוידוב	1907/867	מס עסק	גריגורובקה, גרמנובקה (כפר)	קייב
זבדניק, דויד אברומוב	1907/873	מס דירה	גרמנובקה (כפר)	קייב
זייצב, אנשל רחמילב	1907/882	דירה פרטית	גרמנובקה	קייב
זייצב, מושקו אנשלב	1907/883	דירה פרטית	גרמנובקה	קייב
פגן, פנחס מושקוביץ'	1907/996	רכוש 250 רובל	אוּבוּחוּב (עיירה)	קייב
זסלבסקי, לייבה יוסיפוביץ'	1906/323		בוגוסלב	קאנב
זסלבסקי, אלטר לייבוביץ'	1906/312		בוגוסלב	קאנב

(בהתחלה חשבתי שהשמות הפטרונימיים דוידוב, אברומוב, רחמילב, מושקוב וכו' הם פשוט קיצורי לבלר לשמות הפטרונימיים דוידוביץ', אברומוביץ', רחמילביץ', מושקוביץ' וכו' שהיו מוכרים לי יותר. אחר כך למדתי שזו הייתה הצורה הקדומה יותר של סיומת שם האב אצל הגברים, ושבדומה השתנתה מאז גם סיומת השם הפטרונימי אצל הנשים: מאברומובה לאברומובנה, מדנילובה לדנילובנה וכד').

²¹ מספר היהודים באוקראינה בשנת 1847 מוערך בכ- 900,000, הוא הגיע לכ- 1,900,000 ב- 1897, וירד, בעיקר בעקבות ההגירה, לכ- 500,000 ב- 1926.

ברשימה היה גם גבר נוסף בשם 'זבודניק' – לייבה מושקוביץ' מהעיירה טאלנוויה, אך הוא לא היה נראה לי קשור ישירות למשפחה. מספר ה'כגנים' עלה על 300, ובהם שישה פנחס כגן. זה מאובחן היה נראה המתאים ביותר בגלל מיקומו. צ'רניאחובסקים' היו 21. ביניהם אחד בשם משה (מושקו), עם שלושה מבניו: גבריאל (גבריל), ברוך (ברקו) וישראל (סרוליה), כולם ממחוז קאנב:

צ'רניאחובסקי, מושקו סרול דווידוב	1906/444	57	קאנב	קאנב
צ'רניאחובסקי, גבריל מושקוביץ'	1906/445	35	קאנב	קאנב
צ'רניאחובסקי, ברקו מושקוביץ'	1906/692	40	לא ידוע	קאנב
צ'רניאחובסקי, סרוליה מושקוביץ'	1906/693	32	לא ידוע	קאנב

אביו של אותו משה-ישראל בן דויד, אם הוא נמצא ברשימה זו, יכול היה להיות צ'רניאחובסקי, דוויד איצקוב 1906/3155 בלאיה צ'רקוב וסילקוב

בנוסף נמצאו ברשימה גם:

צ'רניאחובסקי, ארון מושקו בנציונוב 1907/522 700 רובל רדומישל רדומישל

צ'רניאחובסקי, גינח בנציונוב 1907/521 700 רובל רדומישל רדומישל

צ'רניאחובסקי, יענקל בנציונוב 1907/608 נדל"ן 400 רובל פורודינאקה קייב כשאביהם של אהרן משה ואחיו, אם הוא נמצא ברשימה זו, יכול היה להיות

צ'רניאחובסקי, בן-ציון גרשקוב 907/605 נדל"ן 650 רובל אובוחוב קייב²²

²² שאר 12 הצ'רניאחובסקים ברשימה הם:

צ'רניאחובסקי, סרול ברקוב	1906/3177		בלאיה צ'רקוב	וסילקוב
צ'רניאחובסקי, לייבה נוחימוב	1907/606	נדל"ן	פורודינאקה (עיירה)	קייב
צ'רניאחובסקי, אל לייבוב	1907/2061	רכוש 100 רובל	אומן	אומן
צ'רניאחובסקי, פישל אָלֶב	1907/2058	רכוש 100 רובל	טלנוויה (עיר)	אומן
צ'רניאחובסקי, דוויד אלביץ'	1906/447	61	קורסון	קאנב
צ'רניאחובסקי, פישל דווידוב	1907/607	נדל"ן 500 רובל	רז'ישצ'ב (עיירה)	קייב
צ'רניאחובסקי, שעה פישל	1907/2331	רכוש 150 רובל	דאשב (עיירה)	ליפובץ
צ'רניאחובסקי, שלימה	1907/2060	רכוש 225 רובל	אומן	אומן
צ'רניאחובסקי, איצקו יענקלב	1907/607	רכוש 100 רובל מס דירה	רז'ישצ'ב	קייב

או אולי היה זה: **צ'רניאחובסקי**, בן-ציון, סוחר בכלי מטבח מרדומיסקל', אותו מצאתי ברשימת בעלי העסקים ברוסיה משנת 1895.²³

ברשימת הבוחרים במחוז רצ'יצה שבכיילורוסיה מצאתי בלוֹיב את אחיה הבכור של רייזל: **פינקס מובשֶב צ'רניאחובסקי**.

בשלב זה חשובה הבהרת הרקע הגיאוגרפי. העיירות והכפרים המופיעים ברשימה פרוסים החל מהעיירה לויב, כ-150 ק"מ צפונה לקייב, עד לעיירה אומן, כ-190 ק"מ דרומה ממנה. רוב הנפשות הפועלות מתגוררות, בשנים 1906/7, דרומית-מערבית לקייב, באזור שבין אובוחוב וגרמנובקה הסמוכות מאוד זו לזו, כ-40 ק"מ מקייב בכיוון דרום-דרום-מזרח, עד קורסון, כ-120 ק"מ מקייב באותו כיוון, כשקהילות חשובות באותו אזור היו בֶּלְאֵיָה צָרְקוֹב, כ-80 ק"מ מדרום לקייב ובבוגוסלב, שבאמצע-הדרך בין בלאיה צרקוב לקורסון (ר' תרשים בנספח).

וכך מצאתי לא וו אחד אלא וויים רבים: **הפרטים לגבי משפחת זבודניק, וגם נוכחות הזייצבים בגרמנובקה, מאששים את סיפורה של רבקה**. פנחס כגן, הרשום בעיירה הסמוכה אובוחוב, הפתיע אותי במידה מסוימת, כיוון שמהסיפור נטייתי להסיק שבשנים 1906-7 הוא היה כבר באנגליה.

כשמדובר במשפחת צ'רניאחובסקי, מצאתי את עצמי על קרקע פחות מוצקה. דווקא כיוון שעדותה של אסתר סוקול אינה מובאת כסיפור, אלא כנתונים גניאלוגיים (פרט לסיפור מותה של מומסי), קשה להעריך את מידת דיוקם של נתונים אלה. בלויב אכן מצאתי ב-1906/7 את פנחס בן-משה צ'רניאחובסקי, שלפי תנאי המפקד היה אז כבר בן למעלה מ-24, ובבוגוסלב מצאתי את גיסו, בעלה של רייזל צ'רניאחובסקי, לייב בן יוסף זסלובסקי. אי הבהירות התחילה כאשר ניסיתי למצוא את אבי המשפחה. אולי היה זה אותו משה ישראל בן דוד צ'רניאחובסקי מקאנב, בן ה-57 (למרות שלפי ההערכה אצל זאסלוב, משה אמור להיות אז רק כבן 40, אבל זה אינו מתאים לגילו

צ'רניאחובסקי, מנדל	1906/3182	פְּלֵאֵיָה צָרְקוֹב	נסילקוב
צ'רניאחובסקי, מן מאירוב	1906/1778	וסילקוב	נסילקוב
צ'רניאחובסקי, מנחם בורוך	1906/4471		

²³ באותה רשימה מצאתי גם סוחר בגדים מבלאיה-צרקוב בשם צ'רניאחובסקי (ללא שם פרטי)

של פנחס), שעזמו נמצאים ברשימה גם שלושה מבניו: ברקו בן ה-40, גבריל בן ה-35 וישראל בן ה-32. מאידך, הרשימה העלתה גם כמה בעיות חדשות לגבי עדותה של אסתר סוקול – מה היה גילו האמתי של משה צ'רניאחובסקי בשנת 1906? מדוע זכרה אסתר, שידעה שלמשה היו בנים נוספים, רק את שמו של פנחס ולא את ברקו, גבריל וסרוליה – מה עוד שלפי הגילים המפורשים ברשימה דווקא ברקו, ולא פנחס, היה הבכור? כאמור לעיל, לא קשה היה לי לתרץ קשיים אלה בעדות שנותנת אשה בת 87 לגבי דמויות ומאורעות שאירעו בארץ רחוקה לפני לידתה או כמה שנים לאחר מכן. אבל נותרה בעינה הבעיה העיקרית – עדיין לא גיליתי את אותו דני(א)ל צ'רניאחובסקי, דמות אמיתית או וירטואלית, שעל שמו נקרא איבן דנילוביץ'. עוד עובדה שלקחתי לתשומת לבי היא גל הפוגרומים של 1905. המפורסמים שבהם היו באודסה ובקייב, אך הם פגעו במאות קהילות יהודיות באוקראינה, וגרמו לנדודיהן של משפחות רבות. ייתכן מאוד שחוליות החסרות לי במידע הגנאלוגי היו בין קרבנות הפוגרומים.

4. ומה מספרים הרוסים?

כיוון שעדיין נותרו ללא מענה השאלות שעליהן ניסיתי לענות: מי היו הוריו של איבן דנילוביץ' ומה הקשר שלו, אם בכלל, לסבתי, פניתי בשלב הבא למקורות הרוסיים. המקור הראשון שהעליתי בחכתי היה אתר בשם 'קרונוס' (hrono.ru) ובו נמצאו שלוש סקירות קצרות על צ'רניאחובסקי. לפי הראשונה, המתבססת על ספרו של א.פ. שיקמן 'גיבורי ההיסטוריה של המולדת' (מוסקבה 1997), **צ'רניאחובסקי נולד באוקסנינו שבפלך קייב, למשפחה שעסקה בסוסיים, ובשנים 1915-1919** למד בבית ספר של הרכבת. אחרי מות הוריו מטיפוס נאלץ לעזוב את הלימודים ולהיות עובד רכבת. לפי הסקירה השנייה, המתבססת על ספרו של ק.א. זלָבָּסקי 'האימפריה של סטאלין – מילון אנציקלופדי-ביוגרפיה', **הוא נולד באומן ב-16.6.1906 לעובד-רכבת.** גם בסקירה השלישית, לפי 'אנציקלופדיית המלחמה הסובייטית', מקום הולדתו הוא אומן, והתאריך הוא 6.1906(29).16 (הפרש התאריכים נובע משינוי הלוח ברוסיה לאחר המהפכה).

ב'ויקיפדיה' הרוסית מצאתי הסתייגות מסוימת לגבי שני הסיפורים: **איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי נולד בכפר אוקסנינו בפלך קייב (עכשיו מחוז צ'רקאסי של אוקראינה) במחוז אומן למשפחה של עובד רכבת (כך כתוב בכל הביוגרפיות הרשמיות. אבל בעצם אין מידע מדויק על הוריו ועל מקום הולדתו. בכפר אוקסנינו התגוררה המשפחה שאימצה אותו בילדותו)**²⁴.

במרשתת מצאתי מידע על ספר בשם 'צ'רניאחובסקי, סיפור על מפקד', שנכתב על ידי אָפֶּרֶם א. שְׂרִיפּוֹב. הספר יצא לראשונה ב-1971, ברוסית, בהוצאת משרד המלחמה הסובייטי, זכה להדפסות חוזרות בשנים 1978 ו-1985 בהוצאת 'הגווארדיה הצעירה', ותורגם לאנגלית ('פרוגרס' 1980) ולספרדית. לשמחתי, התברר לי שעותק של הספר (מ-1971) נמצא בספריית אוניברסיטת תל-אביב (בעיזבון האלוף אסף שמחוני). הספר אינו ביוגרפיה מדעית אלא סיפור ביוגרפי שהמחבר טווה סביב חומר ארכיוני, ובמגמה תעמולתית-"חינוכית" ברורה.

שריפוב מביא את גרסת הלידה באוקסנינו לאב העוסק בסוסים. אבי הילד נאָנְהָ (כינוי ההקטנה המקובל לאיבן) בסיפור הוא דנילו ניקולייביץ', והאם היא מריה ליוֹדְנִיגוֹבְנָה. הספר פותח באחד במרץ 1919, בכפר עתיק בשם נְרִבּוֹבּוּ במחוז תוֹמַאָפּוֹל ששם עוברת ילדותו של ואניה, כשבנדיטים מאנשי פטליוורה²⁵ מתנפלים על דנילו ומאיימים שיהרגו אותו אם לא יחזיר את סוסי האדון שחילק לאיכרים... באותה שנה קוטלת מגיפת הטיפוס את שני ההורים, ומייתמת את ילדי צ'רניאחובסקי: האחות הבכורה מריה בת ה-17, ילנה בת ה-16, מיכאיל בן ה-14, איבן בן ה-13, סאשה בן העשר והתינוקת בת השנה נְסֶטְנָקָה (נאסטיה, או אנסטאסיה). מריה, שנישאה לאיש, אימצה את התינוקת, הנער מיכאיל הצטרף לבריגאדת הפרשים של קוטובסקי, ושאר הילדים - איבן, ילנה וסאשה, אומצו על ידי השכן איבן פטרוביץ'

²⁴ משפט הסתייגות מעניין זה, שמצאתי ב'ויקיפדיה' ברוסית בסוף 2008, כבר אינו נמצא בנוסח העכשווי של ה'ויקיפדיה' הרוסית.

²⁵ סימון וסילוביץ' פֶּטְלִיוֹרָה (Симон Васильевич Петлюра, 1879-1926) היה מנהיג אוקראיני ונשיאה האחרון של הרפובליקה העממית שהוקמה במהלך מלחמת האזרחים ברוסיה וקרסה לאחר זמן קצר. חייליו ערכו פוגרומים בהם נרצחו רבבות יהודים, וזה היה המניע לרציחתו, בזמן גלותו בפריס, על ידי שלום שוורצבארד.

צֶשְׁקוֹבְסְקִי, מכונאי בתחנת הרכבת הסמוכה ופְּנִיאָרְקָה וחברו הקרוב של דנילו, ואשתו קֶסְנִיָה איליניצ'נָה. אך איבן הקטן, כדי לא ליפול למעמסה על משפחת צשקובסקי, השכיר את עצמו כרועה.

אני מביא את תרגום הקטעים הבאים מהספר במלואם, כיוון שיש בהם כדי לשפוך אור מסוים הן על הביוגרפיה של צ'רניאחובסקי והן על כוונות הסופר:

הצשקובסקים הצטערו על הבחור הצעיר שילדותו הסתיימה בגיל שלוש עשרה. לא פעם אחת הציעו לו לעזוב את מרעה הבקר ולחזור לבית-הספר. איבן הודה להם, אך נשאר בעבודה. הבחור יצא לאחו עם שחר ונשאר שם עד צאת הכוכבים, לבדו עם העדר. גם לבדו עם מחשבותיו. לעתים קרובות נזכר באמו, אביו, סיפוריו וחיייו הלא-קלים. פה ושם זכר איבן היטב איך אביו עבד בפרך עם הסוסים של בעל האחוזה נובינסקי בכפר אוקסנינו בנפת אומן של פלך קייב.

בשנת 1914, כשמלאו לאיבן שמונה שנים, קנה נובינסקי אחוזה חדשה בכפר ורבובו, ועמו עברו לשם גם הצירניאחובסקים. תוך זמן קצר גויס דנילו ניקולייביץ' ונשלח לחזית. הוא נלחם במסגרת הארמיה השמינית של גנרל בְּרוֹסִילוֹב²⁶, נפצע ובסוף 1915 חזר הביתה "נקי". שוב עבד משחר עד שקיעה אצל בעל הבית. החיים של הצירניאחובסקים בְּרֻבּוֹבוֹ כמעט ולא הצטיינו בשום דבר גם מלכתחילה. כמו קודם, לא היה להם לא אדמה ולא בית משלהם. המשפחה הייתה תמיד נצרכת.

העבר... הוא לא עזב את איבן במחשבותיו. כל זה היה עדיין טרי בזיכרונותיו: **איך האדון קרא לו "יאָסִיק" ואיך הילדים תפסו מהר את הכינוי הזה. הילד נעלב מכך, אבל האם הבהירה לו: - בני, כולנו חיים בחסדו של אדון נובינסקי. ברור שזהו גורלה של משפחתנו. קח לדוגמה את סבך. הוא עבד אצל אדון פּוֹטוֹצְקִי, והוא לא מצא חן בעיניו שם משפחתו של סבא -**

²⁶ גנרל אלכסיי אלכסייביץ' ברוסילוב (Алексе́й Алексе́евич Бруси́лов), 1853-1926, נחשב למצביא הרוסי המצליח ביותר בתחילת מלחמת העולם הראשונה, והמתקפה שניהל במרץ 1916 וקרויה על שמו היא ממבשרות הלוחמה המודרנית של המאה ה-20. בפברואר 1917 מונה כמפקד הצבא בממשלת קרנסקי, אך פוטר באוגוסט אותה שנה. ב-1920 הצטרף לצבא האדום, ולכן "הוכשר".

צ'רניאחוב. האדון הכריח אותו להאריך את שמו, ומאז אנחנו צ'רניאחובסקי, והשם שלך אינו מוצא חן בעיני האדון נובינסקי. לכן הוא קורא לך יאסיק.

שריפוב אינו מתייחס במפורש לשאלת השתייכותה האתנית של המשפחה, אך אם נותר בי עוד ספק לגבי מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי הרי שהוא התמוגג לאור מאמץ מגוחך זה ל"טהר" את סימני המוצא היהודי הן מהשם הפרטי האמתי והן משם המשפחה של הגיבור הלאומי. משפחת צ'רניאחובסקי הייתה משפחה יהודית מכובדת ענפה בחלק זה של אוקראינה (מקור השם, כנראה, בשם העיר ההיסטורית צ'רניגוב - צ'רניגיהב באוקראינית וצ'רניחוב בפולנית, שמצפון לקייב, או בשם העיירה צ'רניאחוב שבסביבות ז'יטומיר, אך היו גם לא-יהודים בשם משפחה זה - עדות על כך מצאתי, למשל, בידיעה הבאה בעיתון "המליץ" מ-20.12.1898:

קיוב – עוד ביום 11 ספטמבר שעבר באה אשת רופא נוצרי אחד (טשערניאחובסקי שמו) אל בית המסחר המאניפאקטורי הגדול של ה' שווארצמאן בעירנו...²⁷.

אשר לכינוי יאסיק, הוא לא נראה לי מתאים לא לאיבן וגם לא לשום שם רוסי או אוקראיני מוכר אחר, וההסבר הראשון שעלה בדעתי למקור כינוי זה הוא שיבוש של

²⁷ בחיפוי במרשתת אחרי הצ'רניאחובסקים בקייב עליתי על משפחה ידועה בשם זה בפלך קייב בתקופה בה אנו עוסקים. זו משפחתו של הרופא אלכסנדר גריגורייביץ' צ'רניאחובסקי (1869-1939). אלכסנדר נולד בכפר מְזֶנְץ שבנפת בלאיה-צ'רקוב במשפחה של כומר קהילתי. סיים גמנסיה בקייב ב-1885 וב-1893 סיים את הלימודים באוניברסיטה שם. ב-1918 הופקד על הקתדרה להיסטולוגיה. גם שני אחיו, מיכאיל ויבגני, היו כירורגים ידועים. מיכאיל (1859-1922) היה מופקד על קתדרות לכירורגיה באוניברסיטת ורשה ובאוניברסיטת הדון. יבגני (יליד 1873) ביצע ב-1901 את ניתוח הלב הראשון בקייב. ב-1926 נשלח אלכסנדר למכון רפואי בגרמניה, וב-1928 - למדריד. אלכסנדר ואשתו, ליודמילה מיכאילובנה, בתו של איש הספרות מיכאיל פטרוביץ' סטריצקי, נאסרו בשנת 1929. במסגרת "עלילת הרופאים האוקראינית". הם הואשמו בפעילות בארגון לאומני אוקראיני ונדונו לחמש שנות מאסר, אך בגלל גילם המתקדם הומר עונשם בגלות – מקייב לעיר סטלינו (היום: דונצק). שם הופקד אלכסנדר על הקתדרה להיסטולוגיה במכון הרפואי שנפתח ב-1930. גם בתם נְרוניקה (1900-1938), משוררת ומתרגמת (מחמש שפות!) שתרגמה לאוקראינית כמה מהיצירות הקלאסיות, כמו 'אוליבר טוויסט' של צ'ארלס דיקנס, 'בקעת הירח' של ג'ק לונדון, ו'ז'רמינאל' של אמיל ז'ולא, נאסרה איתם ב-1929 ושחררה לאחר כמה חודשים. היא נאסרה בשנית – עם הוריה, ב-1938 – הפעם הואשמה בריגול למען גרמניה, והוצאה להורג לאחר משפט בזק. למרות השמות "הנייטראלים" של האב והאחים, שמות שהיו מקובלים גם אצל היהודים, מוצאה של המשפחה מאזור פְּלֶאֶיָה צְרְקוּב המשופע ביהודים, והביוגרפיה שלהם, לא מצאתי שום עדות לכך שהמשפחה הייתה יהודית במוצאה ושאבי המשפחה היה רב ולא כומר, כפי שנטיתי בתחילה לשער. אולי אשת הרופא שהקימה את השערוריה בבית המסחר הייתה אשתו של אחד מהם...

הכינוי 'אַשָּׁק', עבור 'אַשָּׁה', שהוא הכינוי המקובל ליעקב. השערה אחרת הייתה שזה כינוי חיבה ליונה, שיש טוענים שזה היה שמו האמיתי של איבן. גם שם זה אפשר למצוא, אם כי לא באותה שכיחות כמו את השם יעקב, במשפחת צ'רניאחובסקי. מאידך, השם יונה, כמו איבן, פותח ברוסית באות 'אֵי', כך שראשי התיבות הם אותם, וגם סביר יותר לגזור ממנו את הכינוי 'אֵאֵי' ²⁸.

אגב, אדם בשם משפחתו של אותו בעל אחוזה מופיע ברשימת הבוחרים היהודים ל'דומה' ב- 1906 – זהו חיים לייזרוביץ' **נובינסקי** מאותה עיירה בלאיה-צ'רקוב שסביבה היו מרוכזים רוב בני משפחת משה צ'רניאחובסקי שברשימה. מאידך, את השם זפוטוצקי - שם שהוא יותר פולני מאשר יהודי, לא מצאתי שם.

למה נזקק שריפוב להזכיר בכלל את הכינוי 'יאסיק'? תשובה לכך קיבלתי כאשר הגעתי לכתבה שהופיעה ב- 11.6.2006, למלאת מאה שנה להולדתו של צ'רניאחובסקי, בביטאון המועצה האזורית של 'ארגון עובדי החוק ושמירת-הזכויות' במחוז קלינינגראד (פרוסיה המזרחית). הכותב הוא היסטוריון קצין צבא בשם יורי רְ'נֵ'בֵּצב. בפתח מאמרו הוא כותב: בכל הספרים והעיתונים בשנים האחרונות דובר לא מעט על המפקד החזק ובמידה פחותה – על צעדיו הראשונים במסלול הצבאי. אנו שואפים להשלים פער זה, אבל אך ורק בהסתמכות על חומר ארכיוני... הוא מצטט **ראיונות שערכה בספטמבר 1948 עמיתת המוזיאון המרכזי של הצבא האדום או.איבנובה עם שתי אחיותיו של איבן דנילוביץ' – אֵלְנָה דְנִילוֹבָה אולשנסקי ואניסייה** ²⁹ **דְנִילוֹבָה דוּב** (אגב, לפי אותה רשימת בוחרים

²⁸ לפי מישה שאולי, 'יאסיק' הוא כינוי חיבה ל'יאן', שהוא השם הפולני המקביל ל'איבן'. בעוד ש'איבן' היה שם נדיר אצל יהודי רוסיה בתקופה ההיא והיה הכינוי המקובל לגוי, ידועים יהודים רבים בשם 'יאן' בפולין (כמו הזמרים הנודעים יאן פירס ויאן קיפּוֹרָה). הסבר סביר אחר הוא ש'יאסיק' בא מ'איסק', כלומר יצחק.

²⁹ השם 'אניסייה', שהוא שם נדיר, אינו מופיע בספרו של שריפוב. ייתכן שזה בגלל הדמיון ל'אנסטאסיה' (ראה בהמשך). השם 'אנסטאסיה' (מיוונית: תחייה) נפוץ הרבה יותר מאשר המקור הגברי ('אנסטאס', על שם האפיפיור אנסטאסיוס הקדוש), והיה מצוי גם אצל יהודים – אמ-אבי, למרות היותה בת למשפחת קלויזנר היהודית-ציונית, נקראה אנסטאסיה בלעז וחנה-סטסיה ביהודית... צורות ההקטנה שלו מרובות: נאסטָה, נאסטָנְקָה, סטאסָה, טוסיָה וכו'. השם 'אניסייה' (מיוונית: מושלמת, מבצעת) נדיר יותר.

ל'דומה', גם 'אולשנסקי' היה שם יהודי נפוץ באזור בו אנו עוסקים), **ועם חבר ילדות שלו** (וגיסו) - **אנטון סְטֶפּנוֹבִיץ' דוב**, שהיה באותו זמן המנהל בן ה-47 של מועדון עובדי הרכבת בנְפִיארְקָה. ראיון זה הוא, כנראה, אותו חומר ארכיוני שעליו ביסס שריפוב את תיאור ילדותו ונעוריו של צ'רניאחובסקי. אנטון דוב מספר בו איך צ'רניאחובסקי, למרות שהיה הצעיר בחבורת הילדים בכפר, היה המארגן והמנהיג שלהם ואיך תכנן, למשל, את גניבת התפוחים מגן האחווה כמבצע צבאי: הוא חילק את הילדים לשתי קבוצות. הראשונה הסיחה את דעתו של השומר והשנייה "סחבה" את התפוחים... בראיון מספר אנטון שצ'רניאחובסקי נקרא ע"י הילדים בכינוי 'נְאָסִיק' (ולא 'ואניה'). מסופר שם גם שאיבן הלך לקריירה צבאית בהשראת אחיו הבוגר מיכאיל, יליד 1904, שהתנדב לצבא האדום ב-1923, והיה שנה בחיל הפרשים, עד שהצליח להתקבל לביה"ס צבאי יוקרתי. בסיום החומר המצוטט מובאת הערת המערכת, לפיה האח המבריק מיכאיל, תקווה גדולה של הצבא האדום, מת באופן טראגי בשנת 1929, אך את מקומו בשורות הפרשים האדומים תפס כבר ב-1932 אחיו הצעיר אלכסנדר צ'רניאחובסקי, יליד 1917. הוא עזב את הצבא הסדיר ועבר למילואים ב-1937 כדי לקבל משרה באחת מתת-מחלקות ה-א.נ.ק.ו.י. בעיר נובורוסיסק. במלחמת העולם השנייה הוא היה מפקד גדוד רגלים. גורלו של סגן-אלוף אלכסנדר צ'רניאחובסקי היה למות בשנת 1943 בקרב על שחרור סמולנסק.

סיפורים אישיים נוספים על צ'רניאחובסקי מצאתי בכתבה שפורסמו בשבועון הרוסי '2000' מיולי 2005. בכתבה זו מספר אלכסנדר פיל, מנהל המוזיאון הממשלתי המרכזי של משמר הגבול של אוקראינה, על ראיון שערך עם שני ילדיו של איבן דנילוביץ'. לפי דבריהם, הוריהם התחתנו בקייב בשנת 1928 ושם גם נולדו: נְיֵאוֹנִילָה, ב-1929 ואוֹלְגָה, ב-1937. האם אַנְסְטֵאסְיָה גְרִיגוֹרֹבְנָה, מהכפר מְקֵארוֹבְכָה, הייתה בת לאם קתולית פולנית ואב פרבוסלאבי והיו לה שבע אחיות ושני אחים. אין בראיון התייחסות למוצאו או לילדותו של האב.

גם לאחר כל זאת נשאר הסתום רב על הגלוי. עדויותיהן של אמא ושל אסתר סוקול על הקירבה המשפחתית לצ'רניאחובסקי עדיין נראו לי אמינות, וכאמור לעיל יכולתי

ליישבן זו עם זו. אשר למקורות הרוסיים, מצאתי אי-התאמות ביניהם במספר פרטים חשובים, וחלקם עומד בסתירה גלויה לסיפור היהודי לגבי הוריו ואחיו של איבן דנילוביץ'. לפני שאדון בהם, נציין את מיקומם של שני הכפרים שבהם נולד וגדל, לפי המסופר, איבן דנילוביץ'. אוקסנינו, אכן, סמוכה לאומן, ואילו הכפר ורבובו נמצא כ- 120 ק"מ מערבה משם.

שמתי לב לכך ששנות הלידה כל אלה המוזכרים בעדויות ובמסמכים שלפנינו והמוצעים, לפחות באחד המקורות, להיחשב כבנים של משה צ'רניאחובסקי או כאחים של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, מתחלקות לארבעה מקבצי גיל, המשתרעים על למעלה מחמישים שנה:

מקבץ ראשון (מרשימת הבוחרים): ברקו 1867, גבריל 1871, סרוליה 1874.

מקבץ שני (לפי זאסלוב-סוקול): פנחס, שפרני, רייזל 1887 ועוד אחרים.

מקבץ שלישי (שריפוב, רז'בצב): מריה 1902 (רק אצל שריפוב), אלנה 1903,

אניסיה (איננה אצל שריפוב), מיכאיל 1904, איבן 1906,

אלכסנדר 1909 (לפי שריפוב - כנראה שנת לידה שגויה).

מקבץ רביעי (שריפוב, רז'בצב): אלכסנדר 1915 (לפי אתר הזיכרון obd) או

1917 (לפי רז'בצב), אנסטאסיה 1918.

גם לו ניסיתי לתרץ חלק מפערי הזמן בין הלידות המדווחות בבנות נוספות, ילדים שמתו, או בנים שלא נרשמו בספר הבוחרים, עדיין משך התקופה הכוללת, המרווחים בין המקבצים, והידיעות על מות ההורים בזמנים שונים, הובילו אותי להשערה שלא מדובר כאן בילדיה של אם אחת, אלא של שתיים או שלוש אמהות. קשה היה גם להאמין שהיה לכל אלה אב אחד. ואכן, פרט לשמות האב השונים (מושקוביץ' ודנילוביץ'), גם אצל רבקה עמיר וגם אצל אסתר סוקול אין התייחסות לאח צעיר מאיבן. גם לפי אוסד, איבן הוא הצעיר מבין ארבעת ילדיו של פקיד הרכבת. יתר על כן, מקורות שונים מזכירים, במפורש או במרומז, הורים מאמצים: לפי ה'ויקיפדיה' העברית "צ'רניאחובסקי אומץ עוד בהיותו תינוק, מי היו הוריו הביולוגיים לא ידוע... כשהיה בן 13 נפטרו גם הוריו המאמצים". לפי ה'טיים', "איבן היה יתום מגיל תשע",

ולפי ה'ויקיפדיה' הרוסית "אין מידע מדויק על הוריו ועל מקום הולדתו - בכפר אוקסנינו התגוררה המשפחה שאימצה אותו בילדותו".

לפיכך, נראתה לי סבירה מאוד ההנחה שדנילו אינו אביו הביולוגי של איבן. מאידך, כיוון שגם שם משפחתו של דנילו הוא צ'רניאחובסקי, שיערתי שהוא בן משפחה – אח צעיר של משה צ'רניאחובסקי או, מה שנראה לי יותר סביר, אחד מבניו הבוגרים, כלומר דוד או אח בוגר של יאסיק-איבן. אמנם השם 'דנילו', כלומר דניאל, לא היה שכיח במיוחד אצל היהודים באוקראינה – וזאת בניגוד לשם מיכא(א)ל, שהיה ונשאר פופולארי מאוד גם אצל יהודים וגם אצל גויים, אבל באותה מידה גם 'גבריל', כלומר גבריאל, לא היה שכיח אצלם. במשפחה בה אחד הבנים נקרא גבריל(א)ל, יכול היה האחר להיקרא דני(א)ל.

אותו דניאל צ'רניאחובסקי, אם היה אכן אחד כזה, לא היה חייב להופיע בספר הבוחרים של פלך קייב ב-1906/7, אם מחמת גילו הצעיר, או כיוון שבין אם היה אז עובד רכבת ובין אם היה חקלאי או עובד אורווה – לא היה בעל רכוש ולא בעל עסק, ולכן, כרוב המכריע של היהודים באוקראינה בתקופה ההיא, לא שילם מס ולא נכלל במפקד. יכולתי להבין שכבעל משפחה יהודית בודדה בכפר אוקראיני בימים ההם, העדיף דניאל צ'רניאחובסקי לנצל את שמו הפרטי שאינו מבליט את מוצאו היהודי, ואולי אף להפוך לדנילו ניקולייביץ', ולקרוא את 'יונה' או 'יעקב' המאומץ בשם איבן דנילוביץ'. האימוץ נעשה, כמובן, לפני המעבר לנרבובו, וכשהילד בן השמונה הגיע לשם ב-1914, כבר לא נקרא יאשה או יונה מושקוביץ' אלא איבן דנילוביץ'. לא ברור מתי הגיע דנילו לאוקסנינו, ואם האימוץ, אם אכן היה כזה, נעשה קודם לכן או כשהיה כבר שם. ייתכן שבאמת היה זה בעל האחוז (היהודי) שהמשיך לקרוא לו בשמו האמיתי וממנו נודע השם גם לילדי הכפר. גם לא היה ברור לי מי משאר הילדים הצעירים אז – מאשה (מריה), אלנה, אניסיה ומישה (מיכאל), היו ילדיו של דנילו ומי מהם אומץ ביחד עם איבן. אשר לאחים הצעירים יותר, סאשה ואנסטאסיה, ילידי 1917-1918, ברור שאינם בניו של משה יליד 1849, אלא של דנילו.

אשר לאמהות, לא יכולתי להסיק מהנתונים אם אותה מומסי, אמם של פנחס, שפרני ורייזל, הייתה גם אמם של ילדי המקבץ הראשון – ברקו, גבריל וסרוליה

(ואולי גם דניל). אם תאריך לידתה הוא כמו שנמסר, היא בת גילו של ברקו, ולכן התשובה היא שלילית בהחלט. אם לא מדובר בשני משה צ'רניאחובקי שונים, התקבל על דעתי שמשה צ'רניאחובסקי התאלמן מאשתו הראשונה ומומסי הייתה אשתו השנייה. זה גם יכול להסביר את המרווח שבין המקביץ הראשון לשני. כפי שהערתי לעיל, מומסי, לפי המסופר, נפטרה לאחר שנסעה (כנראה מקורסון) לבתה שבבוגוסלב כדי לעזור לה בלידה, וזה אירע כנראה בערך ב-1904. כיוון שאין אצל אסתר סוקול התייחסות מפורשת לאותה בת, לא סביר שהייתה זו אמה רייזל, ומתקבל יותר על הדעת שזו הייתה דודתה שפרני. ייתכן שגם שפרני עצמה מתה בסמיכות למות אמה, ולכן אין שום פרטים נוספים עליה ועל צאצאיה באילן המשפחתי.

מהעובדה שבסיפור על סוניה זבודניק אין התייחסות כלשהי לאב חורג, וכן מהעובדה שהיא הייתה מודעת לגלויות שנשלחו מאביה לאמה, סביר היה לי להסיק שהיא הייתה כבר בוגרת כשאמה נישאה שנית. לפי עדות דודתי בתיה, סבי וסבתי נישאו כשסבתא הייתה בת 19, כנראה ב-1906. לכן הנחתי שהנישואים השניים של אמה של סבתא נערכו סמוך לכך – אולי הייתה זו משאלתה של אם-סבתי, מרים, להשיא את בתה לפני שהיא עצמה תינשא שנית. בסיפור מסופר רק על ילד אחד שנולד לה מבעלה השני, אותו קצין לעתיד. האם מרים היא אותה מריה לודביגובנה? האם ייתכן שמדובר בקצין יהודי נוסף מאותו אזור, עם אותו שם משפחה ועם שם אם כה דומה?

קרוב לוודאי שמי שנשא לאשה בזמן ההוא גרושה לא צעירה (גם אם היא צעירה ממנו בשנים רבות) עם בת בוגרת היה אלמן טרי עם תינוק (ואולי עוד ילדים קטנים הזקוקים לטיפול אמהי). לכן התאים לפרטים האחרים שידעתי לשער שאותה מומסי, אשתו הראשונה של משה צ'רניאחובסקי, מתה עוד בשנתו הראשונה של מיכאל, ואז נשא משה לאשה את מרים, גרושתו של פנחס כגן, שילדה לו את יאשה או יונה, ששמו הוסב אחר כך לאיבן. שני ההורים מתו, כנראה עוד לפני 1914, ואז אימץ את האחים הקטנים האח המבוגר (או הדוד?), דני(א)ל צ'רניאחובסקי, שעבר ב-1914 מאוקסנינו לעבוד באחוזת נובינסקי בוורבובו שבפלך אודסה...

סיפור מורכב זה יכול היה להסביר גם את העובדה שכאשר אמא הזכירה את הצ'רניאחובסקים בקייב לא התייחסה כלל להימצאות הסבתא שלה שם. בני משפחת צ'רניאחובסקי, שלידם התגוררה עם הוריה בשכונת היוקרה בסביבות רחוב טורגנייב, היו, כנראה, בני המשפחה האחרים שעברו גם הם מהכפר או מהעיירה לעיר הגדולה מפחד הפרעות, אולי הוריו של משה ועוד מבני משפחתם. כנראה שלדניאל היו כבר ילדים לפני שאימץ את איבן, ולא ברור ילדי מי היו מאשה, אלנה ומישה. על כל פנים, כולם, כולל איבן, נקראו עתה על שמו. ב- 1919 מתו דניאל ואשתו ואז, לפי שריפוב, טיפל בחלק מהילדים איבן צ'קובסקי.

מה לגבי אי-ההתאמות שבין סיפור זה שבניתי לבין העדויות המונחות בפנינו? ההתאמה לסיפור של אמי רבקה, שאמין עלי ביותר, היא כמעט מלאה. הבעיות עם עדותה של אסתר סוקול הן תאריך לידתו של משה, ואי-ההתייחסות לבניו מאשתו הראשונה. בהתחשב בכך שעדות זו נרשמה ברובה בשיחה טלפונית ב- 1992, כשאסתר הייתה בת 87 (ארבע שנים לפני מותה), סביר שהיו בה לא רק השמטות (שאר בניו של משה) אלא גם טעויות – הן של המספרת, מחמת שכחה, והן של הרושמת, בגלל קשיי תקשורת ואי-הבנה. על כל פנים, כאמור לעיל, אין אצלה שום הסבר איך אחרי פנחס, שפרינצה ורייזל בני משה נולד אח בשם איבן דנילוביץ'.

לגבי סיפורו של שריפוב והמקורות עליהם הוא מסתמך, ברור שהוא אינו קרוב להיות ביוגרפיה מדויקת (בתאריך לידתו של סאשה, למשל, הוא טעה בבירור). כדי להכחיש את יהדותו של צ'רניאחובסקי הוא מנסה לשכנע שאיבן הוא השם המקורי, ושצ'רניאחובסקי הוא בכלל צ'רניאחוב. הוא מדבר על דניאל ומריה כהורים של איבן ואחיו ולא כהורים מאמצים, ושמות הסבים של איבן בסיפורו הם ניקולאי ולודוויג – שמות "גויים" למדי. אבל אולי מריה אינה אלא מרים אם סבתי, או אותה מומסי אמא של רייזל? ולודוויג בוודאי שאינו שם אוקראיני או רוסי...

בידי מי המפתח לפתרון? מכיוון שמדובר באירועים שקרו לפני יותר ממאה שנה, קשה היה לי להאמין שאצליח למצוא אותו אצל בני משפחת צ'רניאחובסקי באשר הם. בשלב זה נראה היה לי שצריך לחפש את הפתרון בארכיון הצבא או בארכיון הגימנסיה במינסק, אבל איך עושים זאת?

5. מה נמצא בארכיון הצבא?

לאחר שכבר כמעט נואשתי ממציאת חומר רלוואנטי נוסף באינטרנט, עליתי בדרך עקלתון על אתר הארכיונים הרוסיים שבו הובא חומר מהארכיון המרכזי של משרד ההגנה הרוסי שפורסם על צ'רניאחובסקי בשנת 2005, שנת השישים למות צ'רניאחובסקי ולניצחון על גרמניה הנאצית, בכרך מספר 2 של כתב העת 'ארכיונים של המולדת' (Отечественные архивы). חומר זה מורכב מביוגרפיה בת שלושה עמודים של צ'רניאחובסקי שכתב אי.ד. בֶּרְנוּבּוּי ומשבע עדויות שנרשמו בשנים 1948-1949, ובמיוחד הוא כולל את אותו חומר על ילדותו של צ'רניאחובסקי שמצטט רז'בצב, וכנראה שממנו שאב גם א.א. שריפוב את המידע על ילדותו של צ'רניאחובסקי. חומר זה מצוי בשני המסמכים הראשונים מבין השבעה שפורסמו³⁰.

אני מביא כאן את תרגום הקטע הקצר הרלוואנטי בביוגרפיה ואת שני המסמכים במלואם, כפי שהם מופיעים באותו חומר ארכיוני שהותר לפרסום.

מהקטע הפותח את הביוגרפיה של אי.ד. צ'רניאחובסקי

... הוא נולד בשנת 1906 בכפר אוקסנינו שבנפת אומן בפלך קייב (עכשיו נפת צ'רקאסי) במשפחת איכרים (לפי כמה ביוגרפיות – במשפחת עובד רכבת. ברור שהרכבת הייתה מקום העבודה האחרון של אביו של אי.ד. צ'רניאחובסקי)...

³⁰ שאר חמשת מסמכי הארכיון שפורסמו הם:

(3) זיכרונות של גנרל-מיור א.א. פושקוס, ראש הקתדרה לטקטיקה באקדמיה לשריון (6.1.1949).
(4) זיכרונות סגן-אלוף ו.א. צ'לומביטקו, שהיה ב-1941 קומיסר בגדוד הטנקים ה-27 (12.1.1949).
(5) תרשים מפגישה של פ.א. נובוחצקי עם סרן ל.ס. צ'רלבסקי, שהיה ממלא מקום מפקד המדור הפוליטי גדוד ד-1 של חטיבת הרובאים ה-177 של הארמייה ה-60 (23.8.1948).
(6) תרשים מפגישה של פ.א. נובוחצקי עם ו.א. קולסניק, בן ורבובו יליד 1922, (5.9.1948).
(7) תרשים מפגישה של או.ט. איבנובה עם גנרל-מיור ס.ב. קזבינצ'ב (Сергей Богданович Казбинцев, 1903-1971), שהיה ראש ההנהלה הפוליטית של החזית הביילורוסית ה-3 (9.6.1949).
אף אחד ממסמכים אלו אינו מוסיף מידע רלוואנטי לגבי משפחתו, ילדותו ונעוריו של איבן דנילוביץ'.

מסמך מס. 1

תיעוד זכרונות אחיותיו של א.ד.צ'רניאחובסקי ותושבי הכפר ורבוו במחוז ויניצה, שנמסרו לעמיתת המוזיאון המרכזי של הצבא האדום, א.ט.א.יבנובה

הביוגרפיה של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי.

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי נולד ביולי 1907³¹ בכפר אוקסנינו במחוז אומן של פלך קייב. בציטוט (выпись) מספר רישום האוכלוסים בשנת 1907 כתוב על הוריו של איבן דנילוביץ': "האיכר דנילה ניקולאיב צ'רניאחובסקי מכפר פּאגְוּה שבנפת טראשצ'ה, ואשתו החוקית מריה ליודוביקובנה, שניהם פרבוסלאבים".

בשנת 1914 עברה משפחת צ'רניאחובסקי לכפר ורבוו שבמחוז ויניצה. "אדון נובינסקי קנה את אחוזת ורבוו מהאדון פרלובסקי³². בשנת 1914 עבר לשם נובינסקי עצמו, ואתו איש-הסוסים שלו דנילו ואשתו מריה צ'רניאחובסקי. איתם היו אז חמישה ילדים", מספר תושב הכפר ורבוו גריגורי גברילוביץ' פורלצ'וק, שלנגד עיניו עברה ילדותו של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. הבית בו גרה משפחת הצ'רניאחובסקים בכפר ורבוו לא נשמר, באותו מקום עומד רק עץ תרזה עתיק יומין.

שנת 1919 הייתה שנה נוראה עבור הצ'רניאחובסקים: בשנה אחת מתו גם האב וגם האם. נשארו שישה ילדים. המבוגרות ביותר היו אָלְנָה דנילובנה ואַיְסִיָה דנילובנה – אחיותיו של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, שעליהן נפל כל עול גידול הילדים וכלכלת המשפחה. "משפחת צ'רניאחובסקי הייתה מאוד נצרכת באותן שנים" – סיפרו תושבי הכפר ורבוו. עוד כשהאב והאם היו בחיים, התחיל ואניה צ'רניאחובסקי ללמוד בבית הספר של נְפִנְיָארְקָה³³. אבל כשהאב והאם כבר לא היו, הפסיק ללכת לבית הספר. כדי להקל על מצב המשפחה, נעשה ואניה בקיץ רועה בקר, משתכר כך למחייתם. אך בשום רגע הוא לא זנח את המחשבות על לימודים. חלק משכרו שילם למורה שאצלו לקח שעורים בכפר ורבוו.

³¹ כפי שנאמר בהמשך, השנה הנקובה כאן שונה משנת הלידה המקובלת - 1906.
³² ברשימת הבוחרים לדומה מופיעים כמה פרלובסקים, ביניהם שלמה פרלובסקי בצ'רקאסי ובנו אברהם, בן 45, בקורסון.
³³ מרחק ההליכה מורבוו לנְפִנְיָארְקָה הוא כ- 5 ק"מ.

בילדותו הצטיין ואניה ברצינותו, אך אהב משחקים קולניים ועלזים, במיוחד משחקי מלחמה. מצוינת אפיזודה כזו מילדותו. בשנת 1920 באה פלוגה של פרשים פולנים לחנות בַּפְּנִיארְקָה. ואניה צ'רניאחובסקי אסף ילדים בני גילו מהכפר ורבוּבו, רועים כמוהו, סיפק לכולם רובי שלל קצוצי קנה שרבים מהם נמצאו תמיד בכפרים באוקראינה, והתמקם ביער סביב הדרך שבה הייתה צריכה לעבור הפלוגה. כאשר הפלוגה התקרבה, ירו הילדים בהם מטח מהרובים. הפולנים חשבו שזהו מארב רציני, ונסו בדהרה מַפְּנִיארְקָה. שמחת הילדים הייתה ללא גבול.

מאותו זמן נעשה יאסיק, כמו שקראו לו הילדים בילדותו, ראש לילדי ורבוּבו. במשחקי מלחמה הוא תמיד פיקד על חבריו. ואניה אהב מאוד ספורט, לבש תמיד לבוש קל, היה מוצק וחסון. כמו כן אהב ואניה מוסיקה. הוא ניגן בכלים מוסיקליים שונים, אהב מאוד את הגיטרה והמנדולינה. היה עלז מטבעו, השתתף בריקודים, ומאוחר יותר לקח חלק פעיל בעבודת החוג לדראמה. בילדותו היה לַאֲנִיָּה חבר שאותו אהב מאוד – איבן קוֹסְטִיִצְקִי. הם היו חברים שלא נפרדו זה מזה בלימוד וברחוב. אבא קוֹסְטִיִצְקִי היה מורה ועזר לחברים בלימוד. לפעמים אמר לוֹאֲנִיָּה צ'רניאחובסקי: "יש לך ראש טוב, יאסיק, אתה תהיה אדם גדול כשתגדל". אבל יאסיק אף פעם לא הבין על מה מדבר אבא קוֹסְטִיִצְקִי, והיה משיב לו מיד: "כמוֹבּוּ, כשאגדל אהיה גדול יותר!". איבן וסילביץ' קוֹסְטִיִצְקִי נטל חלק במלחמת העולם השנייה, הוא עובד ומלמד במכון הפדגוגי בעיר ויניצה.

בשנת 1921 מופיע ואניה צ'רניאחובסקי כאחד מהמארגנים הראשונים של תא הקומסומול בכפר ורבוּבו. הקומסומולאים היו באותו זמן העוזרים הראשונים בעבודת ועדת המלחמה בעוני – 'קוֹמְנֵזְמוֹב', כמו שהם נקראו באוקראינה. בראשון במאי 1922 הוא השתתף לראשונה בפגישות בַּפְּנִיארְקָה, וכבר בשנת 1923, ביום השנה למהפכת אוקטובר הסוציאליסטית, נשא נאום מטעם התא הקומסומולי. הקומסומולאי התועמלן הצעיר משך אליו תשומת לב, ואנשי המפלגה בַּפְּנִיארְקָה התרשמו ישירות מנאומיו של הקומסומולאי הפעיל ואניה צ'רניאחובסקי. ביום מותו של לנין בשנת 1924 נאם בפעם השלישית בפני עובדי ופניארקה. עובדי הרכבת זוכרים מאותו זמן את הנאומים הללו של איבן דנילוביץ'.

המצב החומרי הקשה של המשפחה אילץ את איבן דנילוביץ', בשנת 1924, לנסוע לנובורוסק לחפש עבודה³⁴. צ'רניאחובסקי נכנס לעבוד במפעל המלט הנובורוסק 'פרולטארי'⁽⁴⁾. שם, במפעל, ארגן איבן דנילוביץ' את התא הקומסומולי, ונעשה מזכיר הארגון בבית החרושת. בסוף שנת 1925, כקומסומולאי הטוב ביותר של בית החרושת, נשלח אי.ד. צ'רניאחובסקי ללימודים בבית הספר של חיל הרגלים באודסה³⁵. כשסיים את השנה הראשונה בבית הספר של חיל הרגלים, עבר איבן דנילוביץ' לשנה השנייה בבית הספר של התותחנים בקייב. בשנת 1927 הוא סיים אותו, הוענקה לו דרגת סגן והוא שובץ כמפקד סוללה בעיר ויניצה³⁶. במשך כל הזמן המשיך איבן דנילוביץ' להעסיק את עצמו בהשלמת הידע הצבאי שלו. בשנים אלו (1928-1929) הכין את עצמו לכניסה לאקדמיה צבאית. בשנת 1930, כמפקד מוכשר, הוא נשלח לאקדמיה הטכנית-צבאית של לנינגרד, ואחר כך עבר למוסקבה לאקדמיה למכניזציה ומוטוריזציה על-שם סטאלין, אותה סיים באופן מבריק בשנת 1936³⁷. איבן דנילוביץ' למד טוב מאוד באקדמיה, המורים ציינו תמיד את התלמיד המוכשר, הדבק במטרה ומתמיד בעבודה עצמית. מרוכז ומוכשר - כך זוכרים אותו קרוביו ומכריו. "לעתים קרובות הוא

³⁴ מלווה בתיקון: י.ד. אולשנסקי טועה. אי.ד. צ'רניאחובסקי הלך לנובורוסק בתחילת 1923.
³⁵ מלווה בתיקון: י.ד. אולשנסקי טועה. אי.ד. צ'רניאחובסקי כוון לבית הספר של חיל-הרגלים באודסה בקיץ 1924.

³⁶ מלווה בתיקון: י.ד. אולשנסקי טועה. אי.ד. צ'רניאחובסקי סיים את בית הספר לתותחנים בקייב בשנת 1928. הוא לא היה יכול לקבל אז דרגת סגן, כיוון שדרגה כזו הוכנסה לצבא האדום של העובדים והאיכרים רק בשנת 1935. בסוף הלימודים הוא נשלח לוויניצה לא כמפקד סוללה, אלא כמפקד יחידת האימונים של רגימנט התותחנים של הקורפוס ה-17.
³⁷ מלווה בתיקון: י.ד. אולשנסקי טועה. אי.ד. צ'רניאחובסקי הופנה לאקדמיה הטכנית-צבאית על שם דז'רז'ינסקי במאי 1931, ואחר כך, בשנת 1932, עבר לאקדמיה המוסקבאית למכניקה ומוטוריקה.

וכן בתוספת: חלק זה הושלם על ידי זיכרונותיה של י.ד. אולשנסקי, שכתבה בצידו השני של הדף: "הושגה המטרה הקדושה של אי.ד. צ'רניאחובסקי ללמוד באקדמיה. אתו ביחד למדו באקדמיה בניהם של ורושילוב וכגוביץ'. אי.ד. התיידד מאוד עם בנו של כגוביץ', שניהם למדו היטב".

קלמנט יפרמוביץ' וורושילוב (Климѐнт Ефре́мович Вороши́лов, 1881-1969), היה ידיד קרוב של סטאלין והבר בפוליטבירו מ-1926 עד 1960. ב-1925 התמנה לקומיסר האחראי על הצבא והצי. היה מעורב בטיהורים הגדולים של שנות השלושים (ראה בהמשך). ב-1935 התמנה למרשל של ברית המועצות.

לזר מויסיביץ' כגוביץ' (Лазарь Моисеевич Каганович, 1893-1991), בן להורים יהודים באזור רדומישל, פלך קייב. ידיד קרוב של סטאלין. בשנים 1925-1928 כמזכיר הראשון של המפלגה באוקראינה, פעל ל"רוסיפיקציה" של אוקראינה והוביל את המערכה הנמרצת נגד האיכרים שהביאה בעקבותיה את הרעב הגדול שם. מ-1928 עד 1939 מזכיר הוועדה המרכזית של המפלגה. מילא תפקיד מרכזי בטיהורים של שנות השלושים.

הזמין אותי לבקר במוסקבה", מספרת אלנה³⁸ דנילובנה, "וכאשר הגעתי הוא היה אתי (רק) כשעתיים-שלוש כל יום, כאשר התארחנו, הוא עבד כל-הזמן לבדו בחדר וביקש מאוד מאתנו שלא ניפגע מכך". פעם אחת אמר קלמנט יפּרמוביץ' (וורושילוב) לצ'רניאחובסקי: "משוך, צ'רניאחובסקי, את בני איתך" (במקור: קח, צ'רניאחובסקי, את בני בכבל הגרירה). בנו של ק.י.וורושילוב היה חברו הטוב של אי.ד.צ'רניאחובסקי באקדמיה. זה מראה שצ'רניאחובסקי שלט באמת היטב בנושא הצבאי.

בשנת 1937 קיבל צ'רניאחובסקי תפקיד בעיר מינסק, שם פיקד על היחידה המשורינית. אחר כך קודם לתפקידים גבוהים יותר בגומל, בופרויסק, ובשנת 1939 בעיר ריגה, שם הוא מופיע כראש המטה של הגזרה המלחמתית של ריגה, בדרגת פולקובניק (אלוף משנה)³⁹. פה מוצאת אותו מלחמת העולם השנייה. מהימים הראשונים של המלחמה נמצא אי.ד.צ'רניאחובסקי בקווים הקדמיים. אי.ד.צ'רניאחובסקי הקדיש את כל חייו לצבא האדום, הוא היה תלמיד ראוי של המפקד הגדול החבר סטאלין.

20 בספטמבר 1948, תחנת ופניארקה

נרשם לפי דברי אחיותיו של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי – אלנה דנילובנה אולשנסקי ואניסיה דנילובנה דוב ותושבי הכפר ורבובו בנפת ויניצה. הרישום נעשה על ידי עמיתת המוזיאון המרכזי של הצבא האדום או.ט.איבנובה. חתימת האזרחיות י.ד.אולשנסקי וא.ד.דוב אושרה ע"י מועצת הכפר ופניארקה.

המסמכים שפורסמו לוו בשתי סדרות של הערות. בין ההערות שצורפו למסמך

הראשון, המשמעותיות יותר לענייננו הן:

³⁸ מלווה בהבהרה: מלכתחילה נכתב "אניסיה". לפי זכרונותיה של בת המפקד, ניאונילה איבאנובה, אלנה דנילובנה אף פעם לא ביקרה במוסקבה אצל צ'רניאחובסקי, אלא הייתה זו אניסיה דנילובנה עם בעלה, א.ס.דוב.

³⁹ מלווה בתיקון: חלק זה של הביוגרפיה של אי.ד.צ'רניאחובסקי מפורש לא-נכון. אחרי האקדמיה הוא מונה כמפקד המטה של בטליון הטנקים השני של הבריגאדה הממוכנת השמינית, בסוף 1936 כמפקד בטליון והוענקה לו דרגת סרן, וב-1938 – רב-סרן. באותה שנה הוא הועבר לגומל בתפקיד מפקד חטיבת טנקים. בשנת 1940 הוענקה לו דרגת סגן-אלוף. באוגוסט 1940 הוא נעשה סגן מפקד אוגדת הטנקים השנייה. במרץ 1941 - כמפקד אוגדת הטנקים ה-28 של זירת המלחמה הבאלטית. באותה שנה הוענקה לו דרגת אלוף-משנה. צ'רניאחובסקי לא היה יכול להיות ראש המטה של זירת המלחמה של ריגה, כיוון שכזו הייתה קיימת רק מ-1864 עד 1870.

א. תאריך ההולדת שגוי. אי.ד. צ'רניאחובסקי נולד ב- 16 ביוני 1906. על תקופה זו של חיי הצ'רניאחובסקים נשתמרו זכרונותיה של תושבת הכפר אוקסנינו פ.מ. דְסִיטְנִיק, שכתבה לאו.ט. איבנובה ב- 23 לספטמבר 1949:

"נולדתי בכפר אוקסנינו, לשעבר בנפת אומן, במשפחת האיכר קלינובסקי. אבי, כמו אביו של אי.ד. צ'רניאחובסקי, דנילו צ'רניאחובסקי, עבד באחוזה נובינסקי. אלה היו איכרים, שלא הייתה להם אדמה משלהם ועבדו באחוזה תמורת שכר. בשכר היה כלול גם שבעל האחוזה נתן להם את הבקתות, בהן חיינו. בקתות אלה, כמו שחישב בעל האחוזה, השתייכו למשק של אדון נובינסקי... אביו של אי.ד. – דנקו צ'רניאחובסקי, כפי שקראו לו האיכרים בכפר אוקסנינו, היה המטפל בסוסים של אדון נובינסקי, הוא אהב מאוד בעלי-חיים ונחשב בעיני בני כפרנו כווטרינר. גבוה, רחב כתפיים, עם שיער אדמוני ושפם ארוך מבריק – כך היה דנקו צ'רניאחובסקי. האם הייתה כהה, עם עיניים שחורות, אפשר לומר אפילו אשה יפה, מאוד שקטה ופקחית. אני זוכרת שאצלם בבקתה היה תמיד נקי מאוד..."

ב. חלק זה הושלם על ידי י.ד. אולשנסקי, שכתבה בצדו השני של הדף:

"בשנת 1914 עברה משפחתנו לכפר ורבונו. שם עבד אבא בתפקיד אחראי על הסוסים, ואחר כך כמנהל משק ('אקונום'). במשך זמן לא-רב, כאשר עדיין חיינו ליד אומן, עבד אבא ברכבת. בשנת 1914, מיד כשעברנו כל הארבעה – שתי אחיות ושני אחים, כולל אי.ד. צ'רניאחובסקי, הוא הלך ללמוד בבית הספר של הרכבת בוופניארקה. איבן דנילוביץ' סיים רק חמש כיתות. בשנת 1919 עזב את בית הספר והתחיל לרעות בקר, בחורף למד אצל מורה אחד נכה שבא למצוא את לחמו בוורבונו, ובקיץ עבד. כך הוא למד אצלו שלושה חורפים".

ג. בטרגדיה של משפחת צ'רניאחובסקי נזכר תושב הכפר ורבונו ג.ג. בורלצ'וק ב-19 בספטמבר 1948: "כאשר הגיעה המהפכה, חולקה החיטה של האדון בין תושבי הכפר ורבונו. האדון חזר לאוקראינה ולכפר ורבונו עם הפולנים הלבנים. הוא פיטר את דנילו מהעבודה כיוון שהוא השתתף בחלוקת החיטה. בשנת 1919 הוא [ואשתו] מתו מטיפוס."

ד. חלק זה הושלם על ידי י.ד. אולשנסקי, שכתבה בצדו השני של הדף:

"חברים קראו לנאניה לבוא לנובורסיסק, אבל אנחנו חיינו במצוקה כזו, שלא היה מספיק כסף לנסיעה. הנסיעה הייתה צריכה להימשך חמישה-שישה ימים. בקושי אספנו עבורו משהו לדרך. לבשתי אדרת כבשים וליוויתי אותו. בזמן הראשון היה קשה לנאניה. הוא עבד גם כחבתן (עושה חביות) וגם בכרמים. אחר כך הסתדר לעבוד במפעל מלט. במפעל עבד אי. צ'רניאחובסקי כחבתן, בנה חביות למלט. זה בהתחלה, ואחר כך בעבודות אחרות".

מסמך מס.2

זיכרונות אנטון סטפנוביץ' דוב, חבר המפלגה הקומוניסטית הכלל-סובייטית

עכשיו מנהל מועדון הרכבת של ופניארקה על שם אי.ד.צ'רניאחובסקי

שנות ילדותי ונעורי עברו ביחד עם איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. אני זוכר אותן מאותו הזמן שבו עברה המשפחה לכפר ורבובו. ביחד עם איבן דנילוביץ' רצנו עם הילדים, ביחד ארגנו את ארגון הקומסומול, ביחד עבדנו בתזמורת כלי המיתר, בחוג הדרמאטי. אני הייתי יותר מבוגר מיאסיק, כך קראנו לו בילדות, אבל אני זוכר היטב שהמארגן של כל התעלולים הנועזים ביותר לא הייתי אני, הבוגר, אלא הוא. לו הקשיבו גם הילדים המבוגרים. בדרך כלל הוא הכין את תכניות הפשיטה על גן התפוחים של האדון. פיקח מאוד, יודע להתחבב על אנשים, יאסיק היה מכוון את עצמו אל איזו סבתא-שומרת שהייתה ישנה יום ולילה תחת עצי התפוח ושומרת עליהם, והיה קושר עם אותה שומרת את השיחה הבאה: "סבתא, תמכרי לי חלב חמוץ" - היה מתחיל. "אין לי בכלל פרה", - הייתה משיבה, - "ושל מי אתה, בחורצ'יק?" "אני הבן של איש הסוסים, דנילו צ'רניאחובסקי, את מכירה אותו, סבתא?". אחר כך חזרה השיחה לפרה, שלא הייתה לסבתא, אחר כך שוב לחלב החמוץ, ורק העיניים השחורות הערמומיות של יאסיק חייכו בעליזות. ובאותו הזמן הכיסים והרובאשקות של הילדים היו מלאים, והם חיכו כבר לסוף השיחה העדינה עם הסבתא".

כשמתו אצל צ'רניאחובסקי האב והאם, הוא נעשה רועה, השתכר ללחמו ולתשלום למורה שאצלו לקחנו תמיד שיעורים⁴⁰. עזר לנו גם אביו של ואניה קוסטיצקי, הוא היה מורה בכפר ורבוו.

בשנת 1921 חזרתי מקייב, שם לקחתי קורסים בניהול יערות. הצעירים בכפר ורבוו החליטו לארגן ארגון קומסומולי. לא ידענו אז איך לארגן אותו. הלכנו אל חבר-המפלגה אנדריי פאבלוביץ' קולסניק לבקש עצה. ואניה צ'רניאחובסקי היה אחד הפעילים בארגון התא הקומסומולי שלנו. כאשר מישהו מהילדים הבוגרים יותר העלה את החשש שאם יגיעו אנשי פטלורה, יכירו שאנחנו קומסומולאים ויהרגו את כולנו, השיב לו יאסיק: "הם לא יהרגו (אותנו). אנחנו ניקח רובים (קצוצי קנה) ונלך ליער, ואנחנו עוד נהרוג את הפטלוראים". הוא דיבר תמיד באופן כה משכנע, שהילדים שהיססו אז נעשו אחר כך קומסומולאים טובים מאוד.

ארגון הקומסומול בכפר ורבוו היה מורכב מ-12 אנשים. מלבד אי.צ'רניאחובסקי נרשמו בו גם אחיו מיכאיל צ'רניאחובסקי, ואניה צ'קובסקי – חברו הטוב של אי.צ'רניאחובסקי, האחים בורלצ'וק ואחרים. עזרו לנו מאוד בעבודתנו הקומוניסטים בכפר ורבוו, ובמיוחד א.פ.קולסניק. אז, בשנים 1921-1922 ארגנו בכפר מקהלה ותזמורת מיתרים. יאסיק היה בחור מוסיקלי מאוד. הוא ניגן על כל כלי המיתר, ומאוחר יותר גם על פסנתר. הופענו בבית הספר, ולפעמים יצאנו גם לכפרים אחרים. את הכסף שהישגנו מההופעות שלנו ניצלנו לקניית ספרים לבניית ספרייה, כולל ספרות אנטי-דתית. בשנים ההן עשינו עבודה אנטי-דתית גדולה. ואניה היה נואם מצוי. אם ההופעה הייתה גדולה ורצינית, הוא הכין את תכנית הנאום בתיאום עם א.פ.קולסניק. אבל אפילו כשהוא הופיע בלי חומר כתוב, בלי נאום מוכן, הוא דיבר כל כך ציורי וחי, שהדליק את כולם. כשהוא עדיין לא גדול בשנים, חזק, רחב כתפיים, לבוש בכחול נצחי עם (מכנסי) גליפה וג'ימנסטיורטיקה (חולצה) קרבית, הוא היה יכול לשכנע כל אחד, אם רצה לנצח בוויכוח. הוא לא אהב אפילו את השקר הקטן ביותר ולעג ללא רחמים למי שניסה לשקר.

⁴⁰ מלווה בתוספת: חלק זה הושלם ע"י זיכרונותיו של א.ס.דוב, שכתב בצידו השני של הדף: "הוא למד בהצטיינות, אם מישהו בכיתה למד יותר טוב ממנו, הוא קינא ונלחם בו אחרי השיעור"

כשהקומסומולאים היו מוציאים עיתון קיר, השתתף ואניה באופן פעיל בעבודה עליו וכתב, כזכור לי, חרוזים חריפים וקולעים.

בזמן הישן עוד היו הכפריים רגילים לריב בינם לבין עצמם. הצעירים נלחמו ברצינות, והדבר הגיע לפעמים אפילו להרג. אצל השכנים לכפר שלנו לא היו ארגוני קומסומול, ואנחנו החלטנו לראשונה לשים קץ לאיבה הלא-מוצדקת בין הצעירים. פעם אחת, כשהילדים הגיעו לרובובו, הזמנו אותם לחתונה, ולא לתגרה. היה להם קשה להאמין ברצוננו הטוב. הם הביאו איתם כמה מוטות ברזל והיו מוכנים ל"מלחמה". אני זוכר איך יאסיק צעד קדימה אל אחד הבחורים ואמר: "תחביא את המוט הזה באיזה שהוא מקום, או שאבייש אותך בפני האנשים". באותה פעם לא התקיימה תגרה, במקום זה הלכנו חבוקים עם הילדים הזרים, מובילים אותם לקצה הכפר.

כך עכשיו, כאשר הקומסומולאים הקודמים כבר בגרו לגמרי, חברי מפלגה, אנחנו מספרים לעתים קרובות על ארגון הקומסומול הראשון שלנו ועל המדריך שלנו - יאסיק צ'רניאחובסקי.

לאיבן דנילוביץ' היו שני אחים, מיכאיל דנילוביץ', יליד 1905, ואלכסנדר דנילוביץ', יליד 1917. בשנת 1923 התנדב מיכאיל דנילוביץ' לצבא האדום והיה בו עד שנת 1929. הוא השתייך לפרשים של אוגדת קוטובסקי⁴¹. הוא קיבל מתנות יקרות ערך מק.א.וורושילוב בעבור הצטיינותו.

אלכסנדר דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, האח השני, למד בנובורוסיסק, בבית-הספר של הרכבת. בשנת 1932, אחרי סיום הכיתה השביעית, התנדב לאוגדה של קוטובסקי, לזכר אחיו (האח, מיכאיל דנילוביץ' מת בשנת 1929). הוא השתחרר מהצבא בשנת 1937 ועבד במוסד של הא.נ.ק.ו.ד בעיר נובורוסיסק. בשנת 1941 חזר לצבא והיה מפקד גדוד חיל רגלים בדרגת סגן. הוא נלחם בחזית הצפון-קווקזית, נפצע ליד ארמביר. עלה לדרגת סגן-אלוף. בשנת 1942 הוא עבר לארמיה תחת פיקוד אי.ד. צ'רניאחובסקי. אלכסנדר דנילוביץ' צ'רניאחובסקי נהרג בקרבות לשחרור העיר סמולנסק.

⁴¹ גריגורי איבנוביץ' קוטובסקי (Григорий Иванович Котовский, 1881-1925), מצביא סובייטי וקומוניסט פעיל.

דיברתי עם נהגו האישי של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי – ניקולאי (אינני יודע איפה הוא עכשיו), הוא סיפר באלו נסיבות נהרג איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. הוא אמר: "הספקנו לעבור בכל קטע החזית. איבן דנילוביץ' היה כזה שנדחק לכל חפירה, לכל עמדה משוריית. חזרנו למכונית. איבן דנילוביץ' בעצמו ישב ליד ההגה, ואני ישבתי לצידו. כשנסענו, פתח האויב באש פתאומית. פגז נפל ליד המכונית. רסיס חדר לחלק השמאלי של החזה של איבן דנילוביץ'. השליש השכיב אותו במכונית. הוא אמר אז, כאשר נפצע ונפל על ההגה: 'ניקולאי, הצל אותי, אני עדיין מועיל למולדת'. ישבתי ליד ההגה והסעתי את המכונית במהירות לבית החולים הצבאי".

פגשתי את הנהג הזה בחודש מרץ של שנת 1946.

נפרדתי מאיבן דנילוביץ' בשנת 1924, כאשר עבר לעיר נובורוסיק, ואחר כך לאודסה ללימודי חיל הרגלים. ופניארקה והכפר ורבובו מתגאים בבן אדמתם. אני, כמנהל המועדון, הצעתי לקומסומולאים של ופניארקה לפתח פארק ולקרוא אותו על שם פעמיים גיבור ברית המועצות, איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. עכשיו כבר שתולים שם עצים צעירים והפארק מתפתח. אנחנו חושבים להתחיל את בניין המועדון על שם אי.ד. צ'רניאחובסקי, נעזרנו בזאת במפעל המלט של נובורוסיק. אנחנו נבקש מהממשלה שכאן, בןפניארקה, במקום בו עברו שנות נעוריו של אי.ד. צ'רניאחובסקי, תוקם יד הולמת לזכרו. 19 בספטמבר 1948. נכתב לפי דברי א.ס.דוב.

הרישום נעשה על ידי עמיתת המוזיאון המרכזי של הצבא האדום א.ט.איבנובה.

חתימת האזרח א.ס.דוב אושרה ע"י מועצת הכפר ופניארקה.

6. האם למדתי משהו חדש מהפרסום הארכיוני?

כבר בתחילת המסמך הראשון מצאתי את הכחשת מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי בציטוט מהרישום בספר הלידות, לפיו שמות ההורים הם, כמו אצל שריפוב: דנילה ניקולייביץ' ומריה לודוויקובנה, ומצוין במפורש ששניהם פרבוסלאבים. אמנם, בהתחשב בתיקוני ההיסטוריה המקובלים בתקופה ההיא במשטר הסובייטי, חשדתי שציטוט זה אינו מדויק, אך בהחלט אפשרי גם שכך אכן נרשם בספר הלידות. היה ידוע לי שאישור על רישום הלידה יכול היה להתקבל גם כשדרך הנולד מלאו כבר כמה שנים (כמו במקרה של אמי רבקה, שאישור הלידה שלה הוצא כשהייתה כבר בת ארבע). הצהרה כוזבת בדבר דת ההורים נראתה לי סבירה בהחלט במסגרת סיפורנו, כאשר בשלב מסוים נעשה מאמץ להסתיר את הזהות היהודית של משפחת צ'רניאחובסקי על ידי דנילו עצמו. על אי-ההקפדה ברישום או בציטוט מעידה גם השגיאה בחודש ועוד יותר - בשנת הלידה.

מאידך, למדתי מרישום הלידה פרט חדש המאשש את ההשערה לגבי מוצאם של הצ'רניאחובסקים מאזור בלאיה-צ'רקוב – נאמר בו שהם באו מהכפר באג'נה, ואכן כפר בשם זה נמצא באזור ההוא. הפיזיונומיה של דניאל-דנילה ואשתו מרים-מריה מתוארת היטב בהערה א' על ידי תושבת אוקסנינו, הגברת קלינובסקי-דסיטניק: דנילה אינו נראה כיהודי – שערו אדמוני, שפמו מגודל, מבנה גופו חסון. מראה כזה יכול היה להקל עליו מאוד להתחזות כגוי. לעומתו, התיאור של האם מתאים מאוד לאישה יהודיה טיפוסית: כהת עור, שחורת עיניים ושיער, נקייה מאוד.

אשר לעיסוקו של דנילה, מסתבר שהוא שופץ מאוד על ידי ההיסטוריוגרפיה הרשמית הסובייטית והותאם לדמות אבי הגיבור הסובייטי – הוא לא היה בדיוק חקלאי ואיש אדמה. אמנם הוא עבד ברכבת – אבל כנראה כפקיד. הוא לא היה עגלון פשוט או מטפל ישירות בסוסים – אלא האחראי על משק הסוסים ובעל ידע וטרינארי מינימאלי, ואפילו מנהל המשק ('אקונום') של בעל האחוזה. כלומר, מדובר פה באיש משכיל יחסית לסביבתו הכפרית, וגם אם שכיר – לא עובד כפיים ממש.

לגבי הילדים – אחיו ממש ואחיו המאמצים של איבן (אם היו כאלה), יש מספר לא-קטן של אי-התאמות בין המקורות השונים, הן לגבי השמות והן לגבי המספר הכולל. במסמך הארכיון הראשון נמסר (מפי בורלצ'וק) על חמישה ילדים שהגיעו עם משפחת צ'רניאחובסקי לְנֹרבוּבו, ומסופר על שישה יתומים שנותרו עם מות ההורים. שריפוב מונה, אכן, שישה ילדים יתומים: מאשה, (א)לְנָה, מישה, איבן, סאשה ונסטנקה, שחמשת הראשונים מהם נולדו לפני המעבר לְנֹרבוּבו. לעומתו, אלנה מספרת שהילדים שעברו לְנֹרבוּבו היו רק ארבעה – שתי אחיות ושני אחים, כולל איבן. האחים הם, בבירור, מישה ואיבן, והאחיות – אניסיה (שאינה נזכרת כלל אצל שריפוב) ואלנה. מאשה אינה מוזכרת על-ידה כלל. לפי שריפוב, מריה התחתנה ב-1919 ואימצה את נסטנקה בת השנה, ולנה שהייתה הבוגרת בין שאר הילדים דאגה לאחיה מישה, איבן וסאשה (שלפי שריפוב היה אז בן עשר, ולפי שאר העדויות – בן שנתיים בלבד). מאידך, במסמך נאמר שהאחיות הבוגרות היו אלנה ואניסיה. כשרציתי לדבוק בסיפור האימוץ, יכולתי לתת הסבר חלקי לתסבוכת כזו במניית האחיות והאחים ובגיליהם בכך שמדובר בילדים להורים שונים. ניחשתי שמאשה, כאיבן, הייתה בת מאומצת של דנילה-דניאל ומריה-מרים (אצל היהודים, בניגוד לרוסים או האוקראינים, לא היה מקובל שאם ובת ייקראו באותו שם פרטי). אשר לאלנה, אניסיה ומישה – לא הייתה לי בשלב זה נקודת אחיזה. ואילו האחים הצעירים סאשה ונסטנקה הם, בבירור, ילדיו של דנילה.

מעניין שהאב המאמץ הבא לפי שריפוב, צשקובסקי, אינו נזכר בעדויות שבארכיון. הגיס, א.ד.דוב (המתברר ככזה מאחת ההערות)) מזכיר רק את חברותם של איבן צ'רניאחובסקי ואיבן צשקובסקי הבן.

היה משעשע, ובמידה רבה גם פוקח עיניים, לראות את החופש שנטלו לעצמם אלה המתיימרים להביא בפנינו את החומר הארכיוני, ברצונם לפאר ולשבח את הגיבור הלאומי ולהציבו כדמות מופת לנוער הסובייטי. כך, למשל, כשרז'בצב מצטט, לכאורה, את עדותו של דוב, הוא מציג את ואניה הקטן כמפקד צבאי מתוחכם, השולח קבוצה אחת של נערים להסחת תשומת הלב של "האויב" – השומר, כך שהקבוצה השנייה תוכל לבצע את הפעולה (סחיבת התפוחים) באין מפריע. אבל לפי מה שדוב

סיפר, כוח ההסחה היה ואניה עצמו, שניצל את ערמומיותו וקסמו האישי כדי להעסיק את השומרת הזקנה – זה מצלצל הרבה פחות הרואי, וגם פחות חינוכי... אפשר לומר בוודאות די רבה שזה גם מקור הדמיון – או ההבדל – בין הסיפור על ה"קרב" ההרואי של נערי ורבוו כנגד פלוגת הפרשים הפולנים-לבנים ב-1920 והצלחתם המזהירה בו, כפי שהוא מסופר במסמך הראשון, לבין סיפורו של דוב בעדות השנייה על "תכניתו" של ואניה ב-1921 להילחם באנשי פטליורה, אם יגיעו לכפר.

בסיכום, גם לאחר קריאת החומר הארכיוני כמו שפורסם, הפתרון לחידת צ'רניאחובסקי שהתקבל ביותר על דעתי מבחינת ההתאמה למקורות המידע השונים ומידת אמינותם היה אותו פתרון שהצעתי – כלומר שהוא בנו של משה צ'רניאחובסקי מאשתו השלישית מרים, אולי זו אלמנתו של פנחס כגן, ושאוּמץ כתינוק ע"י אחיו מאב - דניאל צ'רניאחובסקי. אם כך, סביר ששמו הוחלף בזמן האימוץ או מאוחר יותר, על כל פנים, בטרם עברה המשפחה לכפר ורבוו. שם האב המאמץ והופעתו החיצונית עזרו לטשטוש המוצא היהודי של המשפחה. לאחר שקראתי את שבחיו של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, האפשרות שהיה אחיה למחצה של סבתי נראתה מאוד מפתה, והייתי מוכן לאמצה למרות הפער הגדול של 19 שנה בגיליהם... עם זאת, עלי להודות שמחשבה חוזרת על עדותה של אמי עוררה בי ספקות רציניים לגבי אפשרות זאת: לפי דברי אמי התגוררו הצ'רניאחובסקים ב-1917 באזור האמיד של קייב. לו גם הנחתי, כפי שחשבתי בתחילה, שהצ'רניאחובסקים שבקייב היו סבו וסבתו של איבן, או קרובי משפחה אחרים, מדוע, כשהתייתם מהוריו ב-1919 בנפניארקה הרחוקה. לא ניסה איבן להגיע אליהם? ואם נניח שהקשר איתם ניתק בגלל המהומות, ואפילו כיון שהם מתו זמן קצר לאחר מכן, מי יכול היה לדווח עליו לסבתי ולשלוח לה את תמונתו כצוער בבית ספר לקצינים חמש שנים או יותר לאחר מכן? אחת מאחיותיו הבוגרות? מאיך, אם לא איבן דנילוביץ', מי יכול להיות אותו קצין, ומה הקשר שלו לגנרל צ'רניאחובסקי המפורסם?

שוב הצטערתי מאוד על שלא שמרתי את אותה תמונה שהזכירה אמי. לו הייתה בידי, אולי הייתי יכול להשוותה עם תמונתו של צ'רניאחובסקי כתלמיד בית הספר לקציני תותחנים בקייב (1926), שמצאתי מאוחר יותר במקורות הרוסים:

פרק שני (2009-2010): התכתבויות, שיחות ומידע נוסף

תמצית: נסיונות למצות את המקורות הטוענים לקשר המשפחתי היהודי עם גנרל צ'רניאחובסקי מביאים, בסופו של דבר, למבוי סתום. תוך כדי כך אני לומד על ההיסטוריה של יהודי אוקראינה.

7. אחיות, בנות דודים וסיפורי סבתות (משפחות סמולר וזאסלוב)

מצאתי במדריך הטלפון ('הדפים הלבנים') את כתובותיהם של ז'קלין זאסלוב ושל

אחיה לורנס ופניתי לשניהם במשאלה לקבל כל מידע רלבנטי נוסף שברשותם:

28.12.2009. מר/גב' זאסלוב היקר/ה. בילדותי המוקדמת שמעתי מאמי המנוחה, שעל משפחתה ידוע לי מעט מאוד, שהגנרל הרוסי צ'רניאחובסקי היה, באיזה שהוא אופן, קרוב שלה. לפני כשנה התחלתי לאסוף באינטרנט מידע נוסף על הגנרל ומשפחתו והגעתי לאתר הגנאלוגי שלכם בו נאמר שאיבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי היה אח של אם-סבתכם רייזל. אבל המידע שם הוא די מועט. במיוחד לא מצאתי שם שום הסבר לפער הגילים הגדול למדי בין האחים צ'רניאחובסקי, לשם הפרטי הלא-יהודי איבן (אחרי השמות המאוד יהודיים פנחס ורייזל) ולמה שמעלה עוד יותר סימני שאלה – לשם הפטרונימי דנילוביץ' (במקום מושקוביץ', כפי שהיה צריך להיות).

אולי ידוע לכם שבעוד שבמערב נחשב אי.ד. צ'רניאחובסקי כיהודי כמעט פה-אחד, דבר זה מוכחש ברוסיה, ומה שמטריד עוד יותר – הוא לא מוכר ככזה אפילו בישראל. אני מנסה לתקן אי-הבנה זו ולהציב מפקד יהודי גדול זה במקום הראוי לו בפנתיאון שלנו. במשך השנה מצאתי פיסות מידע שונות לגבי צ'רניאחובסקי וסיפור ילדותו המעורפל, פיסות היוצרות יחדיו חידת תצרף מסקרנת במיוחד. החלקים המרכזיים העיקריים החסרים בה אמורים לתת מידע כלשהו על משפחתו הקרובה.

אני מקווה שמאז 2002 למדתם פרטים חדשים כלשהם על המשפחה. אעריך מאוד כל מידע נוסף שיש בידכם על משפחת צ'רניאחובסקי – במיוחד על הוריו הביולוגיים, הוריו המאמצים, ילדותו המוקדמת וכו'. אני מקווה שמידע כזה שתוסיפו יוכל לעזור במילוי החלקים החסרים.

מאחל לכם 2010 מאושרת. שלכם, פרופסור (אמריטוס) דן עמיר,

בית-הספר למתמטיקה, אוניברסיטת תל-אביב, רמת-אביב, ישראל

במשך כחצי שנה לא קיבלתי תגובה למכתב זה.

חידשתי את החיפושים אחר פרופ' פרדריק סמולר. התברר שהוא היה פעיל ב-FDD (הקרן להגנה על הדמוקרטיה, וושינגטון). פניתי לפרופ' איתמר רבינוביץ', שגרירנו לשעבר בווינגטון, שהפנה אותי לפרופ' מרטין קרמר מאוניברסיטת ת"א. פרופ' קרמר קישר אותי עם מנהל הקרן, קליפורד מאי, שהעביר את פנייתי לפרד סמולר. פרד השיב כבר למחרת וזו חליפת המכתבים מאז:

5.10.08. אל פרופ' פרדריק סמולר, מכללת שרה לורנס, ניו-יורק:

פרופ' סמולר היקר. בילדותי שמעתי מאמי המנוחה, שעל משפחתה ידוע לי מעט מאוד, שהגנרל הרוסי צ'רניאחובסקי הוא קרוב משפחה שלה. לאחרונה ניסיתי לאסוף באינטרנט עוד מידע על משפחתי ועל קשר זה ונתקלתי בכתבה שלך בה אתה מזכיר קרבה רחוקה לאיבן צ'רניאחובסקי.

אעריך כל מידע נוסף שיש לך על משפחתו של צ'רניאחובסקי – במיוחד על הוריו הביולוגיים, הוריו המאמצים, ילדותו המוקדמת וכדומה. שלך, פרופ' (אמריטוס) דן עמיר, ביה"ס למתמטיקה, אוניברסיטת תל-אביב

ב- 4.12.08 שלחתי מסר נוסף לפרופ' סמולר וצרפתי לו את דיווח הביניים על מה

שמצאתי עד אז. וזו היתה תשובתו:

25.12.09. פרופ' עמיר היקר. זה כל מה שאבי סיפר לי (הוא נפטר ב- 2005). אחיו המבוגר ביותר שעדיין חי הוא כעת בן 96, ואינו זוכר היטב דברים. אבי אמר שצ'רניאחובסקי היה יהודי, מה שעלה כאשר אבי ציין שבצירוף מקרים מוזר שני הגנרלים היהודים הטובים ביותר של המלחמה נהרגו בהפרש של ימים ספורים אחד מהשני – גנרל מוריס רוז, אשר פיקד על האוגדה המשוריינת האמריקנית השלישית, נהרג בסוף מרץ 1945, בעוד שצ'רניאחובסקי, קרוב-משפחתנו הרחוק, נהרג באמצע פברואר. הקירבה המרוחקת: **אחותו של צ'רניאחובסקי הייתה דודתו בנישואין של סבי בכפר בשם חודקוב** (מעולם לא ראיתי את המילה מאויתת), אי שם מחוץ לקייב. הייתה גם, לפי הנטען, שערוריה משפחתית: אחותו של צ'רניאחובסקי ניסתה "להתחיל" עם סבי בן העשרה, והוא דחה אותה. בהמשך היא סטרה לאמו, ועל כך הוא הצליף בה בשוט ברחובות הכפר.

אינני חושב שיש בכך עזרה רבה. [...] סבי היגר מיד לאחר שהרג איש בפוגרום ב 1906, ואירוע זה היה צריך לקרות קודם לכן, אך לא הרבה לפני כן, כיוון שסבי היה, אני חושב, בן 19 כשהרג את האיש. אינני חושב שהכפר עדיין נמצא שם – שתיים מדודותי שנפטרו לפני זמן רב חזרו לשם בשנות השישים כדי לחפש אותו, וסיפרו להן שהוא כבר אינו קיים. יכול להיות, כמובן, שהשם הוחלף [...]. כל טוב, פרד סמולר

פרד היקר (אני מקווה שאפשר לקרוא לך כך, כקרוב רחוק...). תודה רבה לך על תשובתך המהירה. היא אכן סיפקה לי מידע חדש, ואפילו די משמעותי – כיוון שהוא תומך, במובן מסוים, בטענתה של ז'קלין זאסלוב שהיו לאי.ד. צ'רניאחובסקי אחיות ואחים (או, לפי התיאוריה שלי, אחים ואחיות למחצה) מבוגרים ממנו בהרבה. אם הבנתי כראוי את סיפורך, דודתו של סבך הייתה צריכה להיות בערך בגילו, כלומר היה עליה להיוולד בשנות השמונים של המאה התשע-עשרה. שם העיירה היה קרוב לוודאי חודורקוב, והיא נמצאת 94 ק"מ מערב-צפון מערבית מקייב. אם לא אכפת לך, הייתי מעריך מידע נוסף, כמו עוד כמה שמות פרטיים: של אביך, של אביו (אני מבין שזהו הסב עליו אתה מספר), וכמובן, מה שהיה אידיאלי – השם הפרטי שלה... שלך, דן

אינני יודע את גילה של אחותו של צ'רניאחובסקי כאשר הייתה לה הקטטה עם סבי, וגם לא את שמה. יש לי רושם שאולי אבי אמר ששמה היה חוה [...], אבל חוה היה יכול להיות, במקום זה, השם של קרובה רוסית אחרת מאותו דור. אינני יודע אם אבי פגש אותה אי פעם, אפילו שנראה שהיה לו רגש חי מאוד על הטמפרמנט והאופי שלה. למרות שאבי העביר אחר כך הנה הרבה מקרוביו – כולל אשתו העתידיה ומשפחתה, חמש אחיותיו והרבה אחרים, כולל דודו הגדול של אבי. הרבה קרובים נשארו ברוסיה.

צר לי מאוד, אני יודע על כך כה מעט. רוב מה שאני יודע על משפחתי ברוסיה בא מסרט הקלטה שעזב סבי, המתאר את הנסיבות של הגירתו לאמריקה – איך הגיע להרוג את האיש, איך התחמק מהמשטרה, איפה חצה את הגבול, ואחר כך את שנותיו הראשונות באמריקה. הוא לא הזכיר את צ'רניאחובסקי בסרט – סיפור זה בא מאבי, ולמרות שהוא סיפר אותו מספר פעמים, הפרטים היו תמיד אותם. כל טוב, פרד

26.12.09. פרד היקר. הרי כמה השערות פרועות:

1. ברשימת הבוחרים היהודים לדומה של 2006/7 יש שני סמולרים הרשומים בקורוסטישב (שהיא העיירה הקרובה ביותר לחודורקוב): לייזר פנחסוב ומוישה סרול איצקוב. משני אלה, משה הוא זה שהיה יכול לקרוא את עצמו מוריס. אביו היה עשוי להיות איצקו סמולר הרשום בברדישב, ואח אחד שלו היה אולי הרץ איצקוב הרשום בז'יטומיר. אולם, כיוון ששם אביו של איצקו אינו נתון, קשה יותר לנחש את שמו הראשון של האיש הרלוואנטי ביותר לקשר הצ'רניאחובסקי שהוא, כמובן, דודו של סבך.

2. המועמדת היחידה לאותה 'חיה' בדיווח של ז'קלין זאסלוב על משפחת צ'רניאחובסקי היא זו שהיא קוראת לה 'שפרני'. למיטב ידיעתי, אין שם כזה. הקירוב הטוב ביותר עבורו נראה לי השם האידי 'שפרינץ'ה'. הצירוף חיה-שפרינצה לשם הפרטי של ילדה הוא צירוף מקובל. לפי זאסלוב, היא נישאה למישהו בשם 'מונדלייל' – שם נוסף שאינו מוכר לי. הניחוש שלי כאן הוא 'מנחם-מנדל'. אם, בדרך נס, זה היה באמת שמו של דודו של סבך, יש סיכוי טוב שיש לנו את הדבר הנכון! על כל פנים, סיפורך על אותה אשה יכול להיות הסיבה לכך שהמשפחה לא שמרה על הקשר איתה. [...]

דן היקר. אני נזכר כעת ששמו האידי של סבי היה משה (אבי התייחס אליו בשם זה כשדיבר עליו בגוף שלישי). כתבתי לבן דודי, תוך ציטוט שאלותיך, וביקשתי את עזרתו. יש לי עתה זיכרון עמום ביותר שהדוד שנשאר ברוסיה, והיה, כפי שאני חושב, נשוי לאחותו של צ'רניאחובסקי, היה יכול להיקרא משהו כמו 'מנדלה'. אני חשדני לגבי כך כי זה עלול להיות זיכרון כוזב, בהתחשב עד כמה שאנשים ניתנים לסוגסטיה. [...]

2.1.10. דן היקר. דודני העביר את שאלותיך לדודנו, שאותו לא פגשתי מעולם, ודודן זה השיב לי לאמור: "סבתי אָווה נולדה ב- 12.12.1880 ברדומישל, אוקראינה. הייתה שמועה שהיא פלירטטה, או גרוע מזה, ועל כן הוצלפה ע"י חמותה אבל זה לא תואם את סיפורך. המשפחה של בוריס (סמולר, אחד מקרובי) היא הנושא של ספרו של מאיר לוי 'החבורה הישנה'..." אותו אדם כתב גנאלוגיה, וביקשתי ממנו עותק. אם יש בה משהו, אשלח לך את המידע. אני מקווה שזה עוזר במידה מסוימת. שלך, פרד

3.1.10. פרד היקר. תודה רבה על המידע החדש. [...] איך הוא (אותו דודן) קרובה של אותה אווה? נראה שיש לו פרטים רלוואנטיים נוספים בנוסף לשמה של אווה, תאריך לידתה ומקום הולדתה. אעריך מאוד את קבלתה של אותה גנאלוגיה שכתב. אשר לספר של מאיר ליון, יש לי הרושם שהוא מתאר את המשפחה באמריקה... האם יש בו משהו לגבי הארץ הישנה? שלך, דן

אותו בן-דוד, נכדה של אווה צ'רניאחובסקי, נקרא דויד שיין (Shayne), ומעולם לא פגשתי אותו. הוא כותב **שסבתו אווה 'טענה להיות קרובה של הגנרל'**, שזו טענה חלשה יותר מזו שטען אבי. איש זה הוא נכדו של בוריס סמולר, שהיה (אני חושב) דודו של סבי. אנסה לעקוב אחרי הנובלה. פרד

17.2.10. פרד היקר. האם שמעת משהו חדש מדויד שיין? הייתי רוצה מאוד לראות את המחקר הגנאלוגי שלו, ובמיוחד ללמוד את שמו של אביה של אווה (אולי הוא כתוב על מצבתה או ברשומות משרד ההגירה). דן

בשלב זה הצלחתי למצוא את אותו סיכום גנאלוגי שעשה דויד שיין ושהועלה לאחרונה לרשת. נמצאו שם גם כתובות, טלפונים וכתובות דואר אלקטרוני של בני-המשפחה. בעקבות זאת פניתי אליו.

21.3.10. מר שיין היקר. [...] קיבלתי את שמך מהדודן השני שלך פרד סמולר, שאליו הגעתי עקב התעניינותי במשפחת צ'רניאחובסקי, ליתר דיוק, בהיסטוריה המשפחתית של הגנרל האגדי איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. למרות שהגעתי לסיפור שלו כיון שידעתי שהבעל השני של אם-סבתי היה אדם בשם צ'רניאחובסקי, מצאתי את בעיית מוצאו המשפחתי של הגנרל כחידה מאתגרת באופן יוצא מהכלל. כמו שאולי אתה יודע, הוא היה נחשב תמיד כיהודי מלידה בבריטניה ובארצות הברית. אבל דבר זה הוכחש, ועדיין מוכחש, במזרח-אירופה, ונחשב כבלתי-מוכרע בישראל. מצב פרדוכסאלי זה מופגן בעובדה שבגלל משנה זהירות שמו אינו מוזכר במוזיאון הלוחם היהודי במלחמת-העולם השנייה המוקם בימים אלה (למרות שלו "הוכחה" יהדותו, היה איש-הצבא הבולט ביותר במוזיאון זה). קטעי המידע הרבים שהצלחתי לאסוף עליו ממקורות בשפות שונות יוצרים חידת-תצרך מסובכת במיוחד, בה חסרים עדיין כמה מהחלקים המרכזיים, וכמה מהחלקים הקיימים בו מעוותים במכוון. כמובן שהעובדה שאנחנו מנסים לגלות עובדות ואירועים

שאירעו לפני יותר ממאה שנה עושה את הבעיה לקשה לפתרון, ונראה שאם לא נצליח לפתור אותה בהקדם היא תהפוך לקשה הרבה יותר. לכן אהיה אסיר-תודה לך אם תוכל להעביר אלי כל מידע שקיים עדיין במשפחתך על סבתך אווה צ'רניאחובסקי ורקעה המשפחתי, במיוחד מה נטען לגבי הקשר שלה לאיבן דנילוביץ'. מצאתי את האתר של משפחת סמולר שהועלה לאחרונה [...], וממנו הוצאתי את תאריכי הולדתה ופטירתה של אווה, את מקום-הולדתה ואת תאריך כניסתה לארצות-הברית. אעריך מאוד מידע על שמות הוריה, כמו כל מידע אחר עליה ועל משפחתה. שלך בהוקרה, דן עמיר

22.3.10. דן: אני אביו של הנ"ל ושמעתי את שמך. לפני שנים בניתי את עץ משפחת סמולר. סבי וסבתי היו בוריס ואווה סמולר, ואמי דוריס סמולר-שיין. **סבתי טענה שהיא בת דודתו של גנרל צ'רניאחובסקי**. זהו כל מה שאני יודע, ואינני יודע האם זה עושה אותו יהודי - אבל זה נראה סביר. בכל מקרה שם נעוריה היה צ'רניאקובסקי והיא מסביבות קייב.

הצלחה במחקרך! אני מצטער שאיני יכול לעזור יותר מכך. אגב, מה הקשר המשפחתי בינינו? בן דודי, ואינני יודע כיצד, אבל אני סבור שמצד סמולר, היה היימן שמיר - ראש חיל האוויר וּבְדָק. הוא הדריך אותנו כתיירים בישראל והיה מורי בבית הספר של יום ראשון. אלמנתו הייתה לוֹרֵיין, כמדומני, אמריקאית. כנראה שיש להם ילדים בישראל. דויד

דויד היקר. תודה על תשובתך המהירה. אם, אמנם, סבתך הייתה בת דודתו של הגנרל, אזי אמה של סבתה של אמי הייתה אולי דודתה... קשר אחר: אבי, ישראל עמיר, היה המפקד הראשון של חיל האוויר הישראלי בחודשיים הראשונים של מדינת ישראל (הוא לא היה איש טייס, אבל בן-גוריון רצה שהוא יקים את החייל), והיימן שמיר היה אז סגן ראש המטה שלו. כשנחזור לאווה, האם אין דרך למצוא את שמות הוריה? האם נקברה בשיקגו? (שם האב עשוי להיות חקוק על מצבתה), או אולי יש רישומי הגירה או רישומים של הקהילה המכילים מידע נוסף? שלך, דן עמיר

23.3.10. דן, זה מה שיש לי על סבתא - אינני בטוח במקור או בדיוק. אנסה להשיג תעודת פטירה. איך השגת את השמות והכתובות של בני ואיך אנו מקושרים? ספר לי הכול עליך ועל אביך. דויד

דויד היקר. אני פרופסור למתמטיקה בגמלאות, בגיל 77. אבי, ישראל עמיר, היגר מווילנה לפלסטינה ב-1923 ונעשה פעיל במחתרת ההגנה. הוא ארגן ופיקד על ההגנה במספר יישובים, ארגן וניהל את התע"ש (התעשייה הצבאית) ואחר כך את הש"י (שירות הביון), ופיקד על הכוחות היהודיים בירושלים בחודשים הראשונים של מלחמת העצמאות. אחר כך ארגן את חיל האוויר ופיקד עליו עד אוגוסט 1948. מאז עבד, עד פרישתו, במשרד הביטחון – תחילה כראש אגף חימוש ולאחר מכן – כראש אגף כוח-אדם. הוא היה פעיל עד שנתו האחרונה ומת לפני 7 שנים בגיל 99. כמוכן שסיפור חייו יכול למלא ספרים (אוטוביוגרפיה קצרה שלו פורסמה, אבל רק בעברית). מצד אמו היה קלאוזנר, ושם משפחתו של אביו היה זבלודובסקי. החיפוש שלי אחרי צ'רניאחובסקי החל לפני כשנה וחצי, כששמתי לבי לכך שבעוד שמצד אבי ידוע לי הרבה על אנשים רבים, אינני יודע שום-דבר על אף אחד ממשפחת אמי, פרט להוריה, האח הצעיר שנפטר בילדותו, ואחותה – אמו של דודני היחיד. המידע היחיד שיכולתי לאסוף אז היה שמותיהם של סביה. אז נזכרתי שפעם אמרה אמי שסבתא הייתה קשורה קשר משפחתי כלשהו לאיזה שהוא גנרל צ'רניאחובסקי, ושבהזדמנות אחרת היא פירטה שסבתה, לאחר שנעזבה על ידי בעלה הראשון פנחס כגן, התחתנה עם צ'רניאחובסקי ונולד להם בן שנעשה קצין. כיוון שהגעתי למבוי סתום בשאר הכיוונים, התחלתי לחפש מידע על גנרל צ'רניאחובסקי. כך קרה שהגעתי באינטרנט לבלוג של פרד סמולר ב'אמריקן הריטג' פורום' שבו הוא מזכיר קרבה רחוקה לאיבן דנילוביץ'. לקח לי כשנה ליצור קשר עם פרד, והיה זה הוא שהזכיר את מחקרך הגנאלוגי. לפני כשבוע מצאתי את אתר משפחת סמולר, ושם מצאתי את כתובות הדואר האלקטרוני של צאצאיה של אווה צ'רניאחובסקי... הכל התחיל מסקרנות משפחתית, אבל עכשיו נראים לי פתרון חידת צ'רניאחובסקי ואישור יהדותו של צ'רניאחובסקי (כפי שאני מאמין) כמחויבות לאומית של העם היהודי לגיבור היהודי היוצא מן הכלל. זוהי הסיבה מדוע אעריך כל עזרה שתוכל להציע לי. שלך, דן עמיר

29.3.10. דן, כמו שתוכל לראות מתעודת הפטירה שלה הרצ"ב, **שם אביה של אווה סמולר היה אברום צ'רניקובסקי**. זו לפחות הצורה בה איית אותו פקיד בית-החולים. אין מושג מה שם אמה. אני מקווה שזה מועיל במשהו. אם תקשר אותנו לגנרל אנא ידע אותנו. כמו שסיפרתי לך, היא טענה שהם היו בני דודים.

פסח שמח. דויד

באתר משפחת סמולר מצאתי גם את סיפורם המשפחתי, המעניין בפני עצמו:

סיפורה של משפחת סמולר עד הגירתה לאמריקה

... משפחת מגיד עברה לרוסיה, אוקראינה (ליד קייב) מסיק'זה שבגרמניה המזרחית בערך ב- 1780. [...] מעבר זה לרוסיה התלכד עם מדיניות הצאר לעודד הגירת יהודים לרוסיה כדי לבנות שם מעמד ביניים כמו אנשי מסחר, עסקים קטנים וכדומה, כיוון שברוסיה של ימי הצאר היו רק מעמד המלכות ומעמד האיכרים העניים. למשפחת מגיד היו באותו זמן שני בנים. לפי החוק הרוסי, כל הבנים החל מהבן השני נלקחו לצבא הרוסי. כדי להימנע מזאת, אומץ הבן השני על ידי זוג חשוך ילדים בשם סמוֹלֶר. [...] בן מאומץ זה נולד כנראה ב- 1810. הוא התחתן אחר כך ונולדו לו שלושה ילדים, שהבכור בהם נקרא מוריס. [...] הוא היה ידוע כמלומד ופילוסוף והיו בספרייתו הנרחבת ספרים בהרבה שפות - לא רק ברוסית ופולנית, אלא גם ביוונית, צרפתית וכו'. [...] אשתו אלקה באה ממשפחת סוחרים עשירים - זה היה מנהג המשפחות העשירות בימים ההם להשיא את בנותיהם למלומדים כאלה. [...] אלקה ילדה חמישה בנים. כולם נולדו בעיר בשם חודורקוב, במרחק של כמאה ק"מ מקייב [...]: הבכור - בן-ציון, אלתר - שנשאר באירופה, סם, בוריס והארי. בן-ציון נשא אשה באירופה, וכן עשו גם אלתר, הרי, סם ובוריס. **אשתו של בוריס הייתה אווה, שנולדה צ'רניאקובסקי. אחד הצ'רניאקובסקים היה גנרל רוסי חשוב במלחמת העולם השנייה.**

סם [...] היה הראשון לבוא לאמריקה, [...] בערך ב- 1900. מוריס, בנו הבכור של בן-ציון, בא ב- 1904 בגלל פוגרום שערכו הקוזאקים הרוסים נגד היהודים בעירם. אומרים שהרג את אחד הקוזאקים. [...] זה תואר ב'כנר על הגג' שהוא סיפור אמיתי. אביו בן-ציון בא לאמריקה בעקבותיו. הארי בא מאוחר יותר, והאחרון מחמשת האחים לבוא היה בוריס - [...] סביב 1912 או 1914. לבן-ציון היו בן וחמש בנות, כולם נולדו ברוסיה. לסם היו שני ילדים - בן ובת, שנולדו בארץ זו. לבוריס היו ארבעה ילדים, כולם נולדו ברוסיה, להארי היו שני ילדים - אחד ברוסיה ואחד בארצות-הברית. למוריס [...] נולדו חמישה ילדים, כולם בארצות-הברית [...].

מעודד מהחומר החדש, פניתי שוב לדויד שיין:

30.3.10. דויד היקר. תודה רבה על המידע החדש. שם אביה של סבתך יכול לעזור בקביעת מבנה עץ המשפחה של הצ'רניאחובסקים. כיוון שאינו מופיע ברשימת הבוחרים לדומה של קייב לשנים 1906/7, נראה שלא היה ממשלמי המס – כלומר לא היה לו לא עסק ולא רכוש, כך שברגע זה אני רק יכול לשער שהיה אחד מבניו של הסוחר בן-ציון צ'רניאחובסקי מרדומישל. [...] אשר לחומר מה'ויקיפדיה', הבעיה היא שה'ויקיפדיה' אינה מקור סולידי – כל אחד יכול לכתוב או לשכתב בו. [...] קיימים הבדלים בין גרסה אחת לאחרת, שלא לדבר על ההבדלים בין הנוסחים האנגלי, העברי והרוסי בתאריכים שונים. על כל פנים, איידע אותך בתוצאות מחקרי, ואם תעלה על פיסת מידע נוספת שיכולה להיות למועיל (כמו משהו על משפחתו או מקצועו של אברום צ'רניאחובסקי), אנא העבר אותו אלי. פסח שמח. דן

31.3.10. הצלחה במאמציך. אין לי אפשרות לחזור יותר אחורה אבל אני בהחלט מעוניין. אני יודע שה'ויקיפדיה' אינה אמינה אבל זה מראה שכמה אנשים טוענים שהוא יהודי. [...] האם יש מקום כלשהו בישראל שיציין זאת אם הדבר יוכח? הוא נורא מפורסם. דויד

דויד היקר. יש כיוון חקירה אחד שבו אולי תוכל לעזור. אם חיפשת את איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי באינטרנט, כנראה הגעת לאתר הגנאלוגי של ז'קלין מ. זאסלוב (מ-2002) בו כתוב שאי.ד. צ'רניאחובסקי היה אחיה של רייזל, בתם של מוישה ומומסי צ'רניאחובסקי, אמו של סבה של ז'קלין - בנימין זאסלוב. אין שם הסבר לפער הגילים הגדול בין רייזל לאיבן ולעובדה שהוא נקרא איבן דנילוביץ' ולא איבן מושקוביץ', כמו שהיה צריך להיקרא, בדרך כלל, כשאביו הוא מוישה. רציתי לשאול אותה, או את אחיה לורנס, אם יש להם במשפחה מידע נוסף כלשהו בעניין זה, ושלחתי להם את שני המכתבים המצורפים - אל הכתובות שמצאתי בדפים הלבנים. אבל לא קיבלתי תגובה כלשהי מהם. אולי תוכל לנסות לאתר אותם וליצור איתם מגע ולנסות ללמוד עוד משהו על הקשר הנטען עם הגנרל? כל טוב, דן

6.4.10. דן. הגעתי לז'אקי זאסלוב, כפי שתראה בהמשך. אולי תוכל לבסס את הקשר המשפחתי של משפחתך וגם את שלי. למען ז'אקי, **שם סבתי היה אווה צ'רניאחובסקי-סמולר מקייב והיא טענה שהגנרל היה בן דודה.** דויד

היי דויד. אני כה מצטערת על האחור בתשובתי לך. אם יש לך את כתובת הדואר האלקטרוני של ד"ר עמיר באוניברסיטת תל-אביב, [...] אנא העבר זאת אליו. לורנס זאסלוב הוא אחי ואני היא "הגנאלוגית" של המשפחה. לכן הגעת לאדם הנכון – אבל אני חוששת שאין בידי מידע רב. **סבתי, לייקה ספיבק, הייתה אמורה להיות קשורה משפחתית לגנרל.** אבל הוריה ואחיה התינוק נהרגו בפוגרום כשהיא הייתה בת 5, ואין הוכחה גנאלוגית שהייתה קרבה כזו. שם אמה היה צ'רניאחובסקי. היא הייתה מעיירה בשם טְטִיב, ומשפחת סבי בנימין זסלובסקי הייתה מפוסלוב (פוגוסלב). אביו היה רב "מפורסם" וכנראה ידע על הקשר הזה. שניהם אינם כבר, אבל הוא סיפר כל הזמן סיפורים על הגנרל המפורסם **סבתי הייתה קרובה שלו.** זה יותר בגדר מיתוס מאשר משהו שאני יכולה להוכיחו. נראה שיש אפילו ויכוח אם צ'רניאחובסקי היה כלל יהודי – אתה בוודאי יודע זאת. יש לי גם הרבה תמונות ומידע על הגנרל שקיבלתי מג'נטלמן בלונדון, אבל אין בזה נתונים גנאלוגיים. אשמח להעתיק חומר זה ולשלוח אותו אליך אם תרצה. אני חושבת שאמרת שסבתך הייתה אווה סמולר, וזה אינו שם שפגשתי. לא שזה משנה הרבה.

לא עשיתי שום דבר עם המידע הגנאלוגי שלי בשנתיים-שלוש האחרונות, כיוון שנתקלתי בכל כך הרבה מכשולים. אתה עוררת בי שוב את העניין. כנראה שמצאת את העץ שלי באתר גנאלוגי - מפעם לפעם אני פוגשת משפחה רחוקה. אני מקווה שתצליח יותר ממני ביצירת קשר כלשהו!

תודה על ההתקשרות אתי, ואהיה מאושרת להעביר כל מידע שאמצא.

דרישות-שלום חמות, ז'אקי זאסלוב

דן, אני מצטערת שלקח לי כה הרבה זמן לחזור אליך. כוונתי היו למצוא משהו שיקשר אותנו רשמית, אבל לא היה לי מזל כזה. אני מקווה שאחד מכם יגיע הרחק ממני במסתורין זה. בדרישות שלום חמות, ז'אקי זאסלוב

לפי האתר של ז'אקלין זאסלוב, לואיז "לייקה" ספיבק נולדה ב-1909 למריאסה וברוך פאבל'יי קוטר'אנסקי בטְטִיב, אוקראינה, ונפטרה ב-1981. היא, כמוכן, אינה אחותו של צ'רניאחובסקי וכנראה גם אינה בת משפחתו.

7.4.10. ז'אקי היקרה. תודה על הדואר ששלחת. במשך יותר משנה אני מנסה לפתור את חידת צ'רניאחובסקי ואספתי הרבה מידע ממקורות רבים במספר שפות. אבל עדיין לא הגעתי לפתרון, וכל פיסת-מידע חדשה יכולה להיות לעזר.

אעריך מאוד את זה אם אקבל עותקים מכל החומר הרלוואנטי שיש בידך, כולל החומר שנשלח מלונדון, עם התמונות. [...] באתר הגנאלוגי שלך את מתארת את איבן דנילוביץ' כאחיה של רייזל, כלומר כדודה של לייקה. האם יש לך תיעוד כלשהו (בכתב או בהקלטה), או סתם זיכרונות של סיפורי לייקה עליו ועל המשפחה?

אמצא את החבילה מלונדון ואשלח אותה אליך. [...] אתה צודק, איבן היה "אמור" להיות דודה של סבתי, לא סבה. מזמן לא הסתכלתי בחומר. אין לי דבר שיתמוך בקשר פרט לזיכרונות ופולקלור משפחתי. אבל אני מפעילה את אמי לראות אם יש משהו שנוכל להוסיף לחידה זו. [...] היא הייתה רק בת 5 כשהמשפחה נהרגה, וזה שהיא חייתה והצליחה להגיע לאמריקה היה נס...

בשנה שעברה נסעתי לישראל לראשונה והתאהבתי בה. בכל מקום שהגעתי אליו היה אתר היסטורי כלשהו. [...] תיירתי בעולם, אבל שם הרגשתי קשר אמיתי. אחייני נח, שהיה בן 11 כשנסענו, התאהב כל כך במצדה שהוא רוצה לחגוג שם את בר-המצווה שלו בשנה הבאה. אולי תהיה לנו אז ההזדמנות להיפגש! הבה נשמור כולנו על קשר. בברכות חמות, ז'אקי זאסלוב

8.4.10. רבותי (דויד ודן) – נראה שמסרתי לכם מידע מוטעה. אמרתי לכם שלא הסתכלתי בזה זמן רב. רייזל צ'רניאחובסקי הייתה אם-סבי (ולא סבתו). היא נולדה מתי-שהוא סביב 1887. אני מראה שלושה אחים לרייזל, אלו איבן, שפּרני ופינחוס. אני מראה את ההורים רק כמומסי ומשה. אני מראה שהם מלוויב (ליד קייב). אביו של סבי היה לייב זסלובסקי וזה הוא שנשא לאשה את רייזל צ'רניאחובסקי. שוב, זה רק פולקלור של המשפחה שאין לו ממש הוכחה. רציתי להיות בטוחה שעשיתי תיקון זה. בברכות חמות. ז'אקי זאסלוב

15.5.10. דן, [...] תעודת הפטירה של סבתי אומרת שהיא נולדה ברדימיסיל, רוסיה. אינני יכול למצוא את המקום. האם אתה יכול לאתר אותו או את אביה אברום?

דויד היקר. שם העיר הוא רדומיסל (בכמה וריאציות של איות). [...]

17.5.10. דן היקר. ייתכן שאסע לאוקראינה לעבודה בסתיו זה, במקרה זה ארצה לקחת יום אישי כדי לבקר את המקום בו נולדו הורי סבי. האם ידוע לך מקום הולדתו של גנרל צ'רניאחובסקי? אם אוכל לצוד שתי ציפורים באבן אחת אשמח לחפש כל תיעוד על הולדתו (או על הוריו). בברכות, אדם שיין

20.10.10. אדם היקר. האם הצלחת לבקר בחודורקוב, ואם כן – האם קיבלת פיסת מידע חדש כלשהי? אגב, כשהתבוננתי בתעודת-הפטירה של סבתך הגדולה אווה, צ'רניאחובסקי מלידה, הבחנתי בכך שהיא נקברה בבית קברות מיוחד של אנשי חודורקוב (Anshe Khodorkover). אולי כדאי לחפש שם את שמותיהם של עוד בני משפחה. כל טוב. דן

דן היקר. תודה על המסר, והתנצלותי על כך שלא חזרתי אליך קודם. ביקרתי בחודורקוב ורדומיסל בספטמבר. זה היה ביקור מעניין, ואני שמח שלקחתי את הזמן לראות את זה. לביש המזל, זה לא היה מוצלח מבחינת גילוי מידע חדש על המשפחה. הבעיה העיקרית היא שנותרו רק 12 יהודים ברדומיסל ואף אחד לא – בחודורקוב. לכן, בתי העלמין היהודיים בשני המקומות הם במצב נורא. מעטות מאוד מן המצבות הן קריאות, ורבות מהן או שהוסרו או שכוסו לחלוטין בצמחייה. [...] לאשה היהודית הזקנה שפגשתי ברדומיסל יש שני ילדים בישראל, והיא ביקרה אותם לעתים תכופות. אבל היא מתכוונת להישאר ברדומיסל כיוון שבעלה קבור שם, והיא מתכוונת להיקבר לידו. היא טוענת שהכירה את השם צ'רניאחובסקי, אבל לא הכירה אף בן משפחה. היא והיהודים האחרים ברדומיסל לקחו אותי לקברי האחים שלי העיר. המשטרה המקומית הצעידה את כל התושבים היהודים לשם וירו בהם. [...] המדריכה שלי, למרות החסר שלה בעברית, הייתה מרשימה ויכולה להיות לעזר בניהול מחקר. היא אמרה שיש הרבה מסמכים בכמה מהערים, אבל יש ללמוד אותם ידנית כיוון שאינם ממוחשבים. אם אתה מעוניין להתקשר איתה, איידע אותך איך לעשות זאת. בברכה, אדם

11.12.10. ז'אקי היקרה. קיבלתי זה עתה את החבילה ששלחת לי. אני מודה לך מאוד ומתנצל על הטירדה שגרמתי לך. למרות שלא מצאתי בה דבר חדש עבורי, היה לי חשוב מאוד לדעת שאינני מחמיץ אף פיסת מידע רלבנטית. כמובן, אם יש עדיין מישהו במשפחתך שזוכר, גם במעומעם, פרט כלשהו מהסיפורים על המשפחה באוקראינה, אעריך זאת מאוד. על כל פנים, אני מצפה לפגוש אותך כשתבואי הנה בפברואר. [...] שלך, דן עמיר

11.1.11. הי דן. שום טירחה בכלל. [...] הלוואי והיה לי יותר זמן להקדיש לזה – זה כל כך מעניין. אוהב לנסות לתפוס אותך כשנהיה בישראל בין 17 בפברואר ל-1 במרץ. שמור על עצמך. ז'אקי זאסלוב

ואכן, משפחת זאסלוב הגיעה לישראל בפברואר כדי להגוג במצדה את חגיגת הבר-מצווה של בן אחיה של ז'אקי. בשבת 26.2 נערך בביתנו בהרצליה מפגש "משפחתי" תלת-לשוני מרגש עם ז'אקי והוריה – סטנלי-מו (משה-זליג) ויהודית, ביחד עם משפחת צ'רניחובסקי מחולון (ראה בהמשך). ביקשתי מהם לנסות ולמצוא את תעתיק השיחה עם אסתר סוקול שממנה נשאבה המידע על רייזל ומשפחתה.

28.2.2011. דן ועדינה היקרים. תודה כה רבה לכם על האירוח והארוחה המרהיבה. אחרי הבר-מצווה שלנו, זה היה בבירור נקודת הציון של מסענו. דן, עוררת מחדש את העניין שלי במציאת המידע על רייזל צ'רניאחובסקי ואנסה למצוא מידע עליה אצל המורמונים ביוטה – יש להם משאבים שלא ייאמנו. עדינה, את המארכת הנעימה ביותר וטבחיית מופלאה. באמת התעלית על עצמך בהכנת ארוחה כה מיוחדת. [...] דרישות שלום חמות. ז'אקי זאסלוב

28.3.2011. היי דן – מקווה שאתה ואשתך בטוב. ביקורנו אצלכם היה עדיין נקודת-השיא של מסענו (אחרי הבר-מצווה, כמובן). אבי מצא מאמר זה ואני שולחת גם תצלום של רייזל צ'רניאחובסקי. שימרו על עצמכם. ז'אקי

המאמר היה אותו מאמר ישן-נושן של דויד אברבנאל, אבל בתצלומה של רייזל היה חידוש – אם כי עלי להודות שאיני כה בקי בחוכמת הפרצוף כדי להסיק ממנו מסקנות על קירבה משפחתית לגנרל או לצ'רניאחובסקים האחרים.

תוך כדי חיפושים אחרי חומר על ופניארקה, מצאתי עוד סיפור-סבתא נחמד, שפרט לכך שהוא משמש עדות על הקהילה היהודית בעיירה, יש בו גם משהו מהמשותף עם סיפורה של סבתי:

איך גרמה המלכה ויקטוריה לשערוריה בִּפְנֵי אַרְקָה (זיכרונות)
מאת בטי-אן גריי, מורה ללימודים יהודים, מכללת גראץ, פנסילבניה

מאניה אהבה לספר לבתה בְּרוּכָה-חנה סיפורים; סיפורים על חיי העיירה, על ההיסטוריה המשפחתית וכן, קצת רכילות על הימים שעברו – לא רכילות מזיקה אלא זיכרונות ססגוניים על חוויות קלילות, שטוו את מארג חיי-נעוריה. למשל, היה סיפור על בתו של רבי חסידי שלמדה באוניברסיטה רוסית, מעשה מרדני באותם ימים, ואשר טענו כלפיה כי משחה את שפתייה באודם. [...] היו גם סיפורים רציניים, שתיארו גאוות משפחה, "ייחוס", גדושים בכיבודים

בבית-הכנסת, הכרה מהקהילה, וכמובן, תיאורים קורעי לב של אימי הפוגרום עם תיאורים מעוותים של אלימות, רצח ואובדן בית.

[...] סיפור מקסים אחד זעזע מלכתחילה את הילדה הנוטה להתרשם. לא שהייתה קטנת-אמונה, אבל ברוכה-חנה הייתה מופתעת לחלוטין מרוחב היריעה של תוצאותיו. משפחת אביה הייתה מקושרת למלוכה הבריטית בתקרית שערוריתית, וזה היה פשוט לא ייאמן, בהתחשב בכך שהמשפחה חייה בעיירה נידחת באוקראינה. מאניה הציגה את האפיזודה איך מלכת אנגליה גרמה, בלא יודעין, לבושה ולכלימה במשפחה המכובדת והנחשבת של בעלה היקר. בהתחלה לא יכלה ברוכה-חנה לרדת לעומק הדבר - איך יכולה הייתה דודתו של אביה, פסיה, להיות מבוישת על ידי מלכת אנגליה!

אם כך, מסתבר שבאוקראינה, בעיירה ופניארקה, חיו משפחות בארג ואברמסון חיי נוחות ושפע יחסי. הסבא-רבא דויד בארג היה משכיל, תלמיד נאור של תנועת ההשכלה. בתו הבכירה צינה, סבתה של ברוכה-חנה, הייתה נשואה לבעל-הקרקעות העשיר, וְלוֹלֵל אברמסון. ולוול היה חסיד, תלמידו של הרבי הגדול מטולנה, שחצרו הייתה במרחק יום-נסיעה. מספר פעמים בשנה היה ולוול נוסע לטולנה עם דוידל טברסקי, הנצר הפופולארי לשושלת צדיקים. שתי משפחות אלו נחשבו ל"שיינע לייטר", האנשים היפים, והיו מכובדות ונערצות על ידי כל היהודים בִּפְנֵי אַרְקָה בעבור מסירותם להלכה ולאורח-החיים היהודי. כשבתו הקטנה והמקסימה של דויד בארג, פסיה, התארסה לעילוי, חגגה כל העיירה, כיוון שהרגישו שהשידוך הנכסף מעלה את יוקרת העיירה כולה. גם משפחת בארג וגם משפחת אברמסון היו גאות מאוד בשידוך. לא זו בלבד שהחתן היה יפה, בריא וממשפחה טובה ואדוקה, אלא שהיה גם כה מצליח אקדמית, וזכה תמיד לתהילה כאדם מלומד, "חוקֵם".

המלכה ויקטוריה, אשה דתית באדיקות במסירותה לכנסייה של אנגליה, תמכה בקבוצות מיסיון אוואנגליות שנסעו ברחבי העולם במטרה להמיר יהודים לנצרות. קרה שקבוצה מיסיונרית אחת, שנשלחה קודם לפילדלפיה, הועברה לתחום המושב באוקראינה. שם הם התקשרו אל המלומד הצעיר, ששמו ותהילתו נודעו בסביבה, והציעו לו הון קטן כדי לתרגם את הברית החדשה ליידיש. זה היה צריך להיות ברור שטקסט זה ישמש כדי להדיח לנצרות את הבורים והתמימים, אבל המלומד ראה את המטלה כאתגר אקדמי ולא יותר.

כשמשפחת פסיה שמעה על כך, קמה המולה גדולה. סבא-רבא בארג דרש שהכסף יוחזר והעסקה הפרובוקטיבית תבוטל ותישכח, אחרת ייקרא החתן אפיקורס, ועל כל המשפחה יוטל אות-קין בגין אותה הרפתקה אומללה. בּוּנָה צינה, א-זוּגְעָרָע, האשה המנהלת את התפילות בעזרת-הנשים של בית-הכנסת, תושפל בפומבי. כאשה יודעת קרוא וכתוב, הייתה מכובדת על ידי האחרות כמנהלת-תפילות יראת שמיים, אבל היו אלה גם כבודה העצמי והתנהגותה המכובדת שעשו אותה לדמות קהילתית מהוללת. היא תסתכן על ידי הקישור הזה למיסיון.

המלומד, מצדו, טען שמדובר רק במיזם עסקי מוגבל בהחלט, ושאין זה מעניינו איך ישתמשו בתרגום האידי לאחר שהכרך יתפרסם. הפרויקט יהיה מעורר מבחינה אינטלקטואלית, וזהו המניע המפורש שלו.

פסיה הצעירה נקרעה. ליבה הלך שבי אחרי בעלה המיועד. כן, היא העריצה אותו לגמרי, אבל לא יכלה לדמות בנפשה להינשא לאדם שייטול על עצמו משימה בוגדנית כל כך. את כתם הנזק החברתי לא יהיה ניתן להסיר. אבל בכייה ותחינותיה לא הועילו, ולבסוף בוטלו תכניות החתונה. כמובן, מכיוון שהתנאים – חוזה הנישואין – כבר נחתמו, היה דרוש גט.

פסיה התמימה והמסכנה איבדה את עולמה. גירושין, למרות שהם מותרים בחוק היהודי, היו דבר שלא נשמע בּוּפְנֵי אַרְקָה. שמה הטוב הוכתם מאז. היא כיפרה על כלימתה בכך שנעשתה יותר 'פרוים', מחמירה בדתיותה. כיוון שהייתה כעת מנוודה, לא חיפשו עוד שידוכים עבורה, והיא נשארה רווקה מבוישת וסובלת במשך עשרים השנים הבאות, עד שיהודי הגון אחד, אלמן ירא-שמיים עם כמה ילדים, הציע לה נישואין.

[...] שנים לאחר מכן, כשערכה מחקר עבור עבודת סמסטר, גילתה ברוכה-חנה, אז אשה נשואה עם ילדים משלה, עובדה נידחת ב'אנציקלופדיה יודאיקה': המלכה ויקטוריה אכן מימנה מיסיון אוואנגלי בפילדלפיה, "עיר אהבת האחים", שהייתה בה אוכלוסייה יהודית גדולה. אבל זה היה מיזם לא מוצלח - אחרי התחלה מבטיחה, באו מספר שנים של תוצאות עלובות. לכן העבירה המלכה את המיסיון לתחום המושב באוקראינה, אזור בו הייתה קהילה יהודית רבת נפשות. [...]. הופעת המיסיון בתחום המושב מאששת את סיפור המשפחה על המלכה ויקטוריה ...

קהילת ופניארקה ידעה, לאחר מכן, דברים חמורים יותר מהשערוריות. לפי אתר 'יד-ושם' היו בה פוגרומים ב- 1919 ובסוף 1920. פוגרומים אלה היו מנת חלקן של מרבית הקהילות היהודיות באוקראינה. הנה קטעים ממאמר שמצאתי ברשת⁴²:

[...] בראשית המאה העשרים היוו רוב האדמות האוקראיניות [...] חלק מ'תחום-המושבי' הידוע לשמצה, האזור שאליו הגביל צו הצאר את חמשת מיליוני היהודים של האימפריה. היהודים היוו 20 עד 80 אחוז מהאוכלוסיה של העיירות השונות ב'תחום המושבי'. שאר האוכלוסיה היה אוקראינים אתניים, רוסים או פולנים. [...] עם פרוץ המהפכה הרוסית ב- 1917 ומלחמת האזרחים שבאה בעקבותיה, התפרק עולם השקט והחסד שלהם לרסיסים. בתחילת 1919, נפרע הסדר בכל אוקראינה. האנארכיה שלטה כאשר כוחות צבאיים לאין ספור התקדמו ונסוגו בכל רחבי הארץ. באופן גס, אפשר היה לחלק את הכוחות המתמודדים במלחמת האזרחים לארבע קבוצות: ראשית, היה 'הצבא האדום' של הבולשביקים, מונהג על ידי לנין וטרוצקי, שתפס באוקטובר 1917 את השלטון ברוסיה עצמה מצפון ושאף להשליט את הקומוניזם בשאר האימפריה הרוסית הקודמת. שנית, היה 'הצבא הלבן', מונהג על ידי גנרל אנטון דניקין, שאיים להחזיר את המשטר הצארי. שלישית, היה הממשל האוקראיני החדש, "ההנהלה", שהונהג על ידי המפקד הצבאי העצמי סימון פטלורה. רביעית, היה מספר רב של אֶטְמָאנים (מנהיגים צבאיים) מקומיים שדגלו בדרגות שונות של סוציאליזם, אנרכיזם או לאומנות אוקראינית, ודרגות שונות של נאמנות ללנין, פטלורה או אחרים. כש- 1919 התקרבה אל סופה והמשמעת רפתה אפילו יותר, היו כל הכוחות האלה מעורבים במידה רבה או פחותה בפוגרומים עקובים מדם כנגד האוכלוסיה האזרחית היהודית. בעוד שפוגרומים היו שכיחים ב'תחום המושבי' לפחות מאז שנות השמונים של המאה ה-19, אופיינו הגלים הקודמים יותר בנזק לרכוש מאשר לנפש. זה לא היה כך ב- 1919 – קציר הדמים בפוגרום אחד ב- 1919, שבוצע על ידי כוחות ההנהלה בעיר פרוסקורוב, עלה לכ- 500,1. גל חדש זה של פוגרומים היכה באימה את האוכלוסיה היהודית. בפוגרבישצ'יה, יעקב נחשן בן ה- 19 וצעירים רבים אחרים החליטו ליצור יחידת הגנה-עצמית יהודית כדי להגן על בתיהם ומשפחותיהם. עשורים לאחר מכן,

29.10.2009 Gary Nachshen, The Canadian Jewish News, ⁴²

הוא סיפר לי איך מנהיגים בולשביקים בעיר ברדיצ'ב הסמוכה הפיצו את המסר שהם מוכנים לחלק נשק לקבוצות ההגנה העצמית היהודיות כדי להביא את האוכלוסייה היהודית של האזור לצידם במאבק על השליטה. בצבא האדום היו מספר קצינים יהודים, ויחידותיהם היו מעורבות בהרבה פחות פוגרומים מאשר יריביהם, ולכן הייתה סבירות ב"הצעה" זו. כך הלכו סבי ועוד 120 צעירים מפוגרבישצ'יה לקבל את הנשק שלהם כדי להגן על בתיהם. אבל ההצעה התבררה כתכסיס מלוכלך. כשהגיעו למטה הבולשביקי בברדיצ'ב, מצאו הצעירים את עצמם מוכוונים ללא דעת לצבא האדום עצמו ונשלחו כבשר תותחים למלחמת-האזרחים שהשתוללה סביבם. [...] רוב חברי הקבוצה בת 120 האיש נהרגו תוך שבועות והשאר, והוא ביניהם, הוכו במגפת הטיפוס שהשתוללה אז בצבא האדום. כחסר תועלת לבולשביקים במצבו התשוש, הוא שוחרר ונשלח לביתו.

[...] באוגוסט 1919. זמן קצר לאחר חזרתו, עבר מנהיג הלאומנים האוקראינים פטלורה דרך פוגרבישצ'יה כשצבאו שעט מזרחה לכבוש את קייב לפני שגנרל הצבא הלבן דניקין יתקדם אליה מדרום. התפקיד של פטלורה בגישה סלחנית או לוחמת כנגד הפוגרומים של 1919 מהווה זה זמן רב נושא למחלוקת בין ההיסטוריונים והפעילים היהודים והאוקראינים, במיוחד לאחר שפליט יהודי רוסי⁴³ התנקש בחייו בגלות בפריס ב-1926 כדי "לנקום" את הפוגרומים ונשפט בעוון רצח בבית דין צרפתי (חבר המושבעים לבסוף זיכה אותו במה שיכול להיחשב כמקרה מוקדם של זיכוי על ידי חבר מושבעים שהיה מזועזע מהעדות העקובה מדם על הפוגרומים שהוצגה בפניו). אבל כשחזר וסיפר לי מקרים אלו עשורים רבים לאחר מכן, סבי היה החלטי: לפחות באוגוסט 1919 בפוגרבישצ'יה, היהודים נשארו בטוחים כל זמן שפטלורה היה נוכח במקום. אבל אחרי שפטלורה עזב, מאוחר יותר באוגוסט, הנסיבות השתנו לרעה באופן דרמטי. מנהיג כנופיה מקומי שנשא את השם ז'לְנִי [...] תפס את פוגרבישצ'יה, וכנופיית הרוצחים שלו התנפלה על האוכלוסייה היהודית המקומית. [...] כ-375 יהודים נטבחו בפוגרבישצ'יה על ידי אנשי זלני ביומיים-שלושה בלבד בסוף אוגוסט 1919. ההערכות למספר כלל קרבנות הפוגרומים

⁴³ כאמור לעיל, היה זה המשורר האנארכיסט האידי שלום שווארצבארד (1886-1938).

ברחבי אוקראינה ב- 1919 שונות משמעותית, אבל הטווח שבין 50,000 ל- 100,000 נראה כקרוב מאוד לאמת.

בזמנו, גל הפוגרומים הזה היה נחשב אולי לשפיכת הדם היהודי הגדולה ביותר בהיסטוריה הרשומה. [...] אבל, כמובן, מניין המתים בפוגרומים של 1919 התגמד לבסוף לעומת מיליוני האזרחים האוקראינים והיהודים שמתו ברעב הגדול והטיהורים של סטאלין בשנות ה-30, ושואת שנות ה-40. [...]

ואכן, גם בנפניארקה התגמדו הפוגרומים לעומת השואה, שחיסלה לחלוטין את הקהילה. לפי אתר 'יד ושם', ופניארקה הייתה באזור שהועבר על ידי הגרמנים בסוף 1941 לרומניה ונקרא טרנסדניסטרִיָה. הרומנים הקימו מייד מחנה ריכוז ליהודים בבתי הקסרקטין של בית הספר הצבאי הסובייטי שבקצה העיירה. יהודי המקום, כ- 700 במספר, ברחו או נרצחו בידי הכובשים הגרמנים והרומנים. באוקטובר 1941 הוקם מחנה מעצר והובאו למחנה אלף היהודים הראשונים, מרביתם מאודסה, ביניהם גם יהודים מבסרביה שברחו לאודסה. כמאתיים מהם נספו במגיפת טיפוס הבהרות. הנותרים נורו בחפירות נגד טנקים שהפכו לקברי אחים. ב- 1942 הובאו מרומניה עוד למעלה מאלף יהודים, רובם חשודים בקומוניזם. פחות מחציים שרדו.

נתן סימון: מחנה ופניארקה (ארכיון בית לוחמי הגטאות)

8. הכוכב הרחוק בצ'ילי

רוברטו בולאניו (גרפיטי בברצלונה, 2012)

הספר 'כוכב רחוק' של רוברטו בולאניו יצא בסוף 2008 ב'ספריה לעם' של הוצאת 'עם עובד' בתרגומה העברי של טל ניצן, וזה הקטע בו (עמ' 65-61) המספר על צ'רניאחובסקי:

... נוסף על המפות היו (בביתו של חואן סטיין) שני תצלומים, ממוסגרים ותלויים על הקיר, שניהם בשחור-לבן. באחד נראו גבר ואשה יושבים בפתח ביתם. הגבר דמה לחואן סטיין, שערו זהוב כמו קש ועיניו הכחולות מוקפות צללים עמוקים. אלה, אמר לנו, אביו ואמו. התצלום השני היה דיוקן – דיוקן רשמי – של גנרל בצבא האדום ושמו איוואן טשרניאחובסקי. לדברי סטיין, הוא היה הגנרל המצטיין במלחמת העולם השנייה. ביפאנו (ידידו של המספר), שהבין בדברים האלה, הזכיר את ז'וקוב⁴⁴, את קוניב⁴⁵, את רוקוסובסקי⁴⁶,

⁴⁴ גאורגי קונסטנטינוביץ' ז'וקוב (Geórgий Константинович Жуков, 1896-1974), ראש המטה הכללי של הצבא הסובייטי בינואר-יולי 1941. ב- 1943 עוטר בדרגה הבכירה של 'מרשל ברית המועצות'. שר ההגנה של ברית המועצות בשנים 1956-1957.

⁴⁵ איבן סטפנוביץ' קוניב (Иван Степанович Кóнев, 1897-1973), מיוני 1941 מפקד הארמיה ה-19, עימה לחם באזור סמולנסק. מספטמבר 1941 מפקד החזית המערבית. לאחר כשלוננו בקרב ויאזמה, בו כוחותיו כותרו והושמדו על ידי הגרמנים, הודח מהפיקוד וכמעט נשפט על ידי בית דין צבאי (מה שקרוב לוודאי היה נגמר בהוצאה להורג - כמו קודמו בתפקיד, גנרל פאבלוב), ורק התערבותו של ז'וקוב מנעה את העמדתו לדין. באוקטובר 1941 מונה למפקד הכוחות שהגנו על מוסקבה מצפון-מזרח (חזית קלינין). בתפקיד זה הצטיין, כאשר הצליח להדוף את המתקפה הגרמנית ולבצע התקפת-נגד מוצלחת, במהלכה שוחררה העיר קלינין. מאז עלה בסולם הפיקוד והגיע לדרגת 'מרשל ברית-המועצות'. היה מפקד עליון של כוחות ברית-ורשה בשנים 1955-1960.

⁴⁶ קונסטנטיין קונסטנטינוביץ' רוקוסובסקי (Рокоссовский Константин Константинович), אחד המפקדים המוכשרים ביותר של הצבא הסובייטי. בשנת 1937 נאסר במסגרת גל הטיהורים שביצע סטאלין בצמרת הפיקוד של הצבא האדום והואשם בקשרים עם שירותי המודיעין היפניים ובהעברת מידע מסווג למדינות זרות, ולאחר עינויים קשים נשלח לבית-כלא "קרסטי" הידוע לשמצה בלנינגראד. במרץ 1940 הופסקו ההליכים הפליליים נגדו והוא שוחרר מן הכלא והוחזר לצבא כמפקד גייס ממוכן. בזכות הצטיינותו זכה לקידום מהיר והגיע לדרגת מרשל. ב- 1949 נשלח לפולין לשמש כסגן ראש ממשלה ושר ההגנה, תפקיד אותו מילא עד 1956.

את וטוטין⁴⁷, את מלינובסקי⁴⁸, אבל סטיין עמד על שלו: ז'וקוב היה מבריק וצונן, קונייב היה קשוח, בן-זונה מן הסתם, לרוקוסובסקי היה כשרון והיה לו ז'וקוב, וטוטין היה גנרל טוב אבל לא טוב מן הגנרלים הגרמנים שנלחם בהם, על מלינובסקי אפשר לומר כמעט אותו דבר – אף אחד מהם לא השתווה לטשרניאחובסקי (אולי אילו התמזגו באדם אחד ז'וקוב, וסילייבסקי⁴⁹ ושלושת המפקדים הטובים ביותר של חילות השריון). לטשרניאחובסקי היה כשרון טבעי (אם ייתכן דבר כזה באמנות המלחמה), אנשיו אהבו אותו (עד כמה שחיילים יכולים לאהוב גנרל) וחץ מזה היה צעיר, הצעיר ביותר בין הגנרלים שעמד בראש ארמיה (או "חזית", כפי שנקראו בברית המועצות) ואחד המצביאים המעטים שנהרגו בקו החזית⁵⁰, ב-1945, כשהמלחמה כבר הוכרעה, בגיל שלושים ותשע.

⁴⁷ ניקולאי פיודורוביץ' וטוטין (Никола́й Фёдорович Вату́тин, 1901-1944). התגייס לצבא האדום ב-1920 ונלחם כנגד צבא מאכנו האוקראיני. למד באקדמיה הצבאית של פרונוזה. לאחר הטיהורים של 1937 התמנה למפקד אוגדה. ב-1939 היה אחראי לצד הצבאי של סיפוח אזורי פולין לפי הסכם מולוטוב-ריבנטרופ, וב-1940, כראש המטה אצל ז'וקוב בפיקוד הדרומי, לסיפוח בסראביה מרומניה. בזכות שירותיו אלה, גילו הצעיר ומסירותו למפלגה, מונה ע"י סטאלין כאחראי על המבצעים במטה הכללי, בדרגת לויטננט-גנרל. עם פרוץ המלחמה מונה לראש המטה בחזית הצפונית-מערבית. בתפקיד זה, בתקופה הקשה ביותר לצבא האדום המוכה והנסוג, התבלט בתעוזתו ובבכונותו להסתכן. המשימה העיקרית של החזית הייתה הגנת לנינגרד בפני מתקפת הקיץ של כוחותיו של אריך פון-מאנשטיין, אותם הצליח לעצור בהתקפת נגד ליד נובגורוד, אך במחיר כבד ביותר, שאת חלקו אפשר לזקוף לחוסר ניסיונו והרמה הנמוכה של חלק מהפיקוד הבכיר בכוחותיו. לזכותו יש לציין שעשה כל מה שביכולתו כדי לאתר ולקדם את הקצינים המצטיינים ביותר שתחת פיקודו – והבולט באופן מובהק ביניהם היה הקולונל הצעיר **איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי**, מפקד אוגדת השריון ה-28. לשניהם היה הרבה מהמשותף בגישתם הלא קונבנציונאלית לתורת הלחימה והם הפכו לידידים קרובים. לאחר שתרום תרומה מכרעת לכיתור הצבא הגרמני בסטלינגרד, חזר לפקד על חזית וורונייז' וכוחותיו, בהם בלט שוב **צ'רניאחובסקי**, הכו את צבאו של פון-מאנשטיין בקרב המפנה בקורסק, ואחר כך באוקראינה. ב-28.2.1944 נפגע, מאחורי קו החזית, במארב של צבא המורדים האוקראיני ומת לאחר שישה שבועות. (לפי ה'ויקיפדיה' האנגלית, 2009).

⁴⁸ רודיון (רובים, או: ראובן) יקובלביץ' מלינובסקי (Родио́н Яковле́вич Малино́вский, 1898-1967). בן לאב קראי ואם אוקראינית. היה מצביא דגול במלחמת-העולם השנייה ומרשל ברית המועצות, שר ההגנה של ברית המועצות בשנים 1957-1967.

⁴⁹ אלכסנדר מיכאילוביץ' וסילבסקי (Алекса́ндр Миха́йлович Васи́лёвский, 1895-1977), ראש מטה הצבא האדום וסגן שר ההגנה במלחמת העולם השנייה, ב-1943 הועלה לדרגת מרשל. היה אחראי לתכנון ותיאום של כמעט כל המבצעים הגדולים במלחמה.

⁵⁰ מלבד צ'רניאחובסקי, הקצין הסובייטי היחיד בדרגה כה גבוהה (מפקד ארמייה) שנהרג בקרב היה יוסף רודיונוביץ' אפנסקו (Иосиф Родио́нович Апанасе́нко, 1890-1943). וטוטין, כאמור לעיל, נהרג במארב של המורדים האוקראינים, ומפקד ארמיה נוסף – דמיטרי גריגורביץ' פאבלוב, הוצא להורג לאחר המפלה ב-1941. מסיבה זו כנראה, מעטרת תמונה גדולה של צ'רניאחובסקי (עם תמונה קטנה יותר של וטוטין) את שער ספרו של אלכסנדר מאסלוב: *Fallen Soviet Generals* (תרגום לאנגלית: דויד מ. גלאנץ).

עד מהרה הבנו שבין סטיין לטשרניאחובסקי יש משהו שמעבר להערצה לכישרונותיו האסטרטגיים והטקטיים של הגנרל הסובייטי. ערב אחד, כששוחחנו על פוליטיקה, שאלנו אותו איך טרוצקיסט כמוהו השפיל את עצמו ופנה לשגרירות הסובייטית בבקשה לקבל את תמונת הגנרל. אנחנו רק התלוצצנו, אבל לא כך הבין זאת סטיין והתוודה בתמימות שהתמונה הייתה מתנה מאמו, דודנית ראשונה של טשרניאחובסקי. היא זו שביקשה אותה מהשגרירות, שנים רבות לפני כן, בתור קרובת-משפחה מדרגה ראשונה של הגיבור. כשעזב את ביתו ובא ללמוד בקונספסיון, נתנה לו אמו את התמונה בלי להוסיף מילה. **אחר כך דיבר על משפחת טשרניאחובסקי מברית-המועצות, יהודים אוקראינים עניים מאוד, ועל הגורלות השונים שהפיצו אותם בעולם. הצלחנו להבין שאבי אמו היה אחי-אביו של הגנרל, מה שהפך את סטיין לאחינו.** ממילא הערצנו אותו כבר ללא תנאי, אבל אחרי הגילוי ההוא הערצתנו לסטיין לא ידעה כל גבול.

עם השנים נודעו לנו פרטים נוספים על טשרניאחובסקי: שבחודשים הראשונים של המלחמה פיקד על דיוויזיית שריון, דיוויזיית הטנקים ה-28, שלחמה תוך נסיגה מתמדת בארצות הבלטיות ובאזור נובגורוד; שאחר כך נשאר ללא תפקיד עד שמונה לפקד על קורפוס (שבמינוח הצבאי הסובייטי מקביל לאוגדה) באזור וורונייז', שהיה מסופח לארמיה ה-60 [...], עד שבמהלך המתקפה הנאצית של 1942 הודח מפקד הארמיה והציעו לו את התפקיד למרות גילו הצעיר, מה שעורר קנאה ותרעומת; שהיה תחת פיקודו של וטוטין, [...] שאותו כיבד והעריך; שהפך את הארמיה ה-60 למכונת מלחמה בלתי-מנוצחת; שהתקדם והתקדם בשטחי רוסיה ואחר כך בשטחי אוקראינה בלי שאיש הצליח לבלום אותו; שב-1944 קודם לפקד על חזית, החזית השלישית של בלרוס; שבמתקפת 1944 היה אחראי להשמדת אגד ארמיות המרכז, שהורכב מארבע ארמיות גרמניות, וזו הייתה כנראה המכה הקשה ביותר שספגו הנאצים במלחמת העולם השנייה, מכה קשה יותר ממצור סטאלינגרד והנחיתה בנורמנדי, ממבצע קוברא או חציית הדנייפר (הוא היה שם), יותר ממתקפת הנגד בארְדֵנִים או מקרב קורסק (הוא היה שם). נודע לנו גם שבין הארמיות הרוסיות שהשתתפו במבצע בְּגֶרְטִיון (מיגור אגד ארמיות המרכז) בלטה הרבה יותר מעל כולן החזית השלישית מבלרוס, שדבר לא עמד בפני

התקדמותה והצליחה לחדור לעומק ובמהירות ללא תקדים; שהגיע ראשון לפרוסיה המזרחית; שהתייתם מהוריו בעודו נער; שהתגורר בבתיים שלא היו ביתו ואצל משפחות שלא היו משפחתו; שסבל מן הלעג וההשפלות שהיו מנת חלקם של היהודים; שהוכיח למבזוי שאינו רק שווה להם אלא נעלה עליהם בהרבה; שראה בילדותו כיצד אנשיו של פטליורה עינו ואחר כך רצו לרצוח את אביו בכפר וְרַבּוּבו (שבתיו הלבנים הקטנים פזורים על מדרונות של גבעות מתונות); שנעוריו היו תערובת של דיקנס ומְקָרְנֶקו⁵¹; שבמהלך המלחמה איבד את אחיו אלכסנדר והידיעה הוסתרה ממנו ערב ולילה שלם שכן ניהל עוד אחת ממתקפותיו; שנהרג לבדו על איזה כביש; שהוכתר פעמיים כגיבור ברית המועצות, זכה ב'אות לנין', בארבעה 'אותות הדגל האדום', בשני 'אותות סובורוב מדרגה ראשונה', ב'אות קוטוזוב מדרגה ראשונה', באות בוגדן חמלניצקי מדרגה ראשונה' ובעוד עיטורים רבים עד אינספור; שביוזמת השלטון והמפלגה הוקמו גלעדים לזכרו בוילנה ובוויניצה (זה שבוילנה קרוב לוודאי אינו קיים עוד וגם זה שבוויניצה מן הסתם כבר נותץ); שהעיר אינסטרבורג בפרוסיה המזרחית לשעבר נקראת כעת, לכבודו, טשרניאחובסק; שהקולחוז של הכפר ורבוּבו במחוז טומשפולסקי אף הוא קרוי על שמו (כיום אין בכלל קולחוזים); ושכפר אוקסנינו במחוז אומן שבחבל צ'רקאסי הוצב פסל דיוקן עשוי ארד לכבוד המצביא הדגול (אני מהמר על משכורת של חודש שפסל הארד הוחלף; היום הגיבור הוא פטליורה, מחר – מי יודע). לסיכום, כמו שאומר ביביאנו בעקבות ניקנור פארה⁵²: כך חולפת תהילת עולם, בלי תהילה, בלי עולם, בלי סנדוויץ' מורטדלה עלוב. מכל מקום, דיוקנו של טשרניאחובסקי, במסגרת מגונדרת למדי, היה שם, בביתו של חואן סטיין. [...]

אני לא יודע למה אני מחזיק את התמונה הזאת, אמר לנו סטיין, כנראה משום שזה הגנרל היהודי היחידי במלחמת העולם השנייה שהייתה לו חשיבות מסוימת ומשום שגורלו היה טראגי, אם כי סביר יותר שאני שומר אותה כי אמי נתנה לי אותה כשעזבתי את הבית [...]. היא לא אמרה לי כלום, רק נתנה לי את התמונה...

⁵¹ אנטון סמיונוביץ' מקרנקו (Anton Semenovitch Makarenko, 1888-1939) – סופר ופדגוג רוסי, מהוגי התיאוריה החינוכית הסובייטית. מחבר הספר 'הפואמה הפדגוגית' (הערת טל ניצן).

⁵² ניקנור פארה (Nicanor Parra), יליד 1914, מתמטיקאי ומשורר צ'ילאני פופולארי שהייתה לו השפעה רבה בדרום-אמריקה.

לא מצאתי כאן חומר נוסף על צ'רניאקובסקי או על המוטיבציה של בולאניו בהתייחסותו אליו. פניתי למתרגמת, טל ניצן, אך היא לא ידעה להוסיף שום מידע רלוואנטי על קשריו היהודיים של בולאניו. היא סוברת שדמותו של חואן סטיין היא פרי דמיונו של בולאניו. פרופ' ליאו קורי מהמכון לפילוסופיה של המדעים באוניברסיטת ת"א, המתמחה גם בספרות דרום-אמריקאית, היפנה אותי לפרופ' מרג'ורי אגוסין ב'מכללת ולסלי' בארה"ב, וזו הפנתה אותי לפרופ' מירנה סולוטורבסקי, מומחית לספרות אמריקה הלטינית באוניברסיטה העברית. היא מתעניינת מאוד בנושא. למיטב ידיעתה, לבולאניו עצמו אין קשר יהודי, וגם לדעתה חואן סטיין הוא דמות בדיונית שאינה מבוססת על דמות מציאותית כלשהי. בולאניו רצה לתאר דמות שהיא אנטי-תזה ליהודים החלשים והמסכנים המתוארים בספריו האחרים. היא הסבה את תשומת לבי לכך שדמותו של חואן סטיין ב'כוכב רחוק' היא פיתוח של דמותו של חואן צ'רניאקובסקי בסיפור 'רמירז הופמן הידוע לשמצה' שבספרו הקודם של בולאניו, '**ספרות נאצית באמריקה**'. הצלחתי למצוא סיפור זה (בספרדית) באינטרנט. וזה הקטע הרלוואנטי ביותר בו לגבי אותה דמות בדיונית: ...ובימים ההם נעלמו הרבה יותר אנשים. נעלם חואן צ'רניאקובסקי, המשורר היהודי מהדרום, וכולם חשבו את זה כנורמאלי שהממזר האדום נעלם, מה עוד שצ'רניאקובסקי, כמו דודו המפוקפק היהודי-רוסי, צץ והופיע בכל הנקודות הלוהטות של אמריקה, הפרדיגמה של הצילאני המעופף, בניקרגואה, באל-סלבדור, בגואטמלה, עם רובה ואגרופ אל-על, כמו שאומרים כאן בני הזונה, היהודי הבולשביקי האחרון מיערות הדרום של צ'ילה, עד שיום אחד ייעלם לחלוטין, אולי הרוג במתקפה האחרונה של ה-FMLN⁵³.

⁵³ 'חזית השחרור הלאומית של פֶּרְכוּנְדוּ מֶרְטִי' – קוואליציה של חמישה ארגוני גרילה מהפכניים באל-סלוואדור.

עליתי על כתבה קצרה ב'יומון של מיורקה' (diario de Mallorca 10/1/2009) שברשת, בשם 'בלי עיניים בעזה', שכתב המשורר והסופר **אדוארדו חורדה** (Eduardo Jordá)⁵⁴, ובה, לאחר תיאור גבורתם של מורדי גטו ורשה, מצאתי את הדברים הבאים: ... באופן מסוים, לגבורתם של צעירים אלו היו השלכות בזמן ובמרחב, והייתה היא זו שדחפה את הפלוגות הפולניות שלחמו על כיבוש מנזר מונטה-קזינו, והיא שנתנה את הדחף לגנרל הסובייטי הטוב ביותר, **היהודי איבן צ'רניאקובסקי**, הגנרל הצעיר ביותר בצבאו, עד אשר נהרג בקו הראשון, ב-1945, לבדו בדרך בפרוסיה המזרחית, כיוון שהיה כה חסר סבלנות לשחרר את מחנות-ההשמדה שאף אחד לא עצר אותם⁵⁵. והייתה גבורה זו שדחפה את הגנרל יצחק רבין בהתקדמותו שאין דומה לה בחצי-האי סיני, במשך מלחמת ששת הימים...

מצאתי את כתובתו האלקטרונית של חורדה, וכתבתי אליו:

26.10.10. מר חורדה היקר. כשחיפשתי באינטרנט מידע על גנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאקובסקי, נתקלתי בכתבתך הקצרה ביומון של מיורקה. ייתכן שידוע לך שמוצאו האתני של גנרל מהולל זה נתון במחלוקת – בעוד שבמערב הוא נחשב, כמעט פה אחד, ליהודי, דבר זה מוכחש לחלוטין ברוסיה ואוקראינה. אני מנסה ליישב ויכוח זה, אבל קשה מאוד להגיע לעובדות האמיתיות. לכן אני סקרן מאוד לדעת מה היה מקור המידע שלך לגבי צ'רניאקובסקי. הביוגרפיה של א. שריפוב משנת 1971, שלאחרונה פורסמה שוב בספרדית, נותנת, כמובן, את הגרסה הרוסית. מאידך, בספר 'כוכב רחוק' של רוברטו בולאניו משפחתו של צ'רניאקובסקי היא יהודית. אני תמה מהיכן שאב זאת בולאניו. האם הכרת אותו? אני חוקר נושא זה בשנתיים האחרונות ואספתי כמות גדולה של מידע, באנגלית, רוסית ושפות אחרות, ואפילו "סיפורי סבתא" של כמה משפחות יהודיות הטוענות לקרבה משפחתית אליו, אבל אני עדיין מחפש הוכחה חותכת משכנעת (או סתירה) לטענה זו. שלך, פרופ' (אמריטוס) דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב

⁵⁴ אדוארדו חורדה, יליד פלמה-דה-מיורקה 1958, הוא סופר ומשורר.
⁵⁵ אמנם מחנה אושוויץ' שוחרר ב-27.1.1945 על ידי אוגדת הרובאים 322 של הארמייה ה-60, אך צ'רניאקובסקי היה אז כבר מפקד החזית הביילורוסית ה-3 (מאז מאי 1944), בעוד שהארמייה ה-60 השתייכה לחזית האוקראינית הראשונה, תחת פיקודו של מרשל קונייב.

תשובתו של חורדה הגיעה בו ביום:

פרופסור עמיר היקר. אני חושב שהמקור הממשי היחידי שלי על יהדותו של גנרל צ'רניאחובסקי הוא הסופר המנוח רוברטו בולאניו, שמת ב- 2003 וכתב עליו בנובלה 'כוכב רחוק'. אינני יודע איפה מצא הוא את המידע שלו, כיוון שכאשר פרסם את 'כוכב רחוק' היה ידוע מעט מאוד על גנרל צ'רניאחובסקי פה במערב. על כל פנים, המקרה הוא מרתק, כיוון שהוא מראה את האפשרויות הביזאריות של עירוב ספרות ובדיון שעליו נתן רוברטו בולאניו מחשבה כה רבה. האם היה הכול המצאה של מוחו הפורה של בולאניו? האם דימה בולאניו שצ'רניאחובסקי היה יהודי מכיוון שזה תאם את בדיונו? האם ידע משהו מקרוב בציליה? התשובה היא שאינני יודע.

יש לי את מספר הטלפון של אלמנתו, ואם תחפוץ אוכל לעשות מחקר מסוים. ידעני, בבקשה, במה שאתה מוצא... זהו תענוג לקבל חדשות ממך. שלך בחיבה, אדוארדו חורדה

27.10.10. אדוארדו היקר. תודה על תשובתך המהירה. אשר למקורותיו של בולאניו, הוא היה יכול להיסמך על ספרו של שריפוב על צ'רניאחובסקי, שהופיע בתרגום ספרדי במוסקבה בשנות ה-70, אבל בספר זה הוא אינו נחשב כיהודי. כמובן שהיו התייחסויות רבות לצ'רניאחובסקי כיהודי באנגלית. אבל למה היה עליו לחפש אותן? מכתביו עולה דמותו של בולאניו לא רק כלוחם תקיף כנגד דיקטטורה, פשיזם, נאציזם ואנטישמיות, אלא גם כמלא הערכה וחמלה רבה לעם היהודי.

אפשרות אחת היא שחואן שטיין מיכוכב רחוקי (או חואן צ'רניאקובסקי מיספרות נאצית) היה אדם אמיתי – מורו של בולאניו, ידיד שלו או אולי בולאניו עצמו. אפשרות אחרת היא שהוא למד על צ'רניאחובסקי מאיזה שהוא יהודי סובייטי קומוניסט, למשל איליה אהרנבורג שהיה ביחסים ידידותיים עם צ'רניאחובסקי. אני תמה אם אלמנתו של בולאניו יכולה לספר לנו משהו שיקרין אור כלשהו על מסתורין זה. אודה לך מאוד אם תוכל לטלפן ולשאול אותה על כך, או אם אינך מרגיש נוח לעשות זאת, להשיג עבורי את כתובתה (באישורה, כמובן) כך שאוכל לכתוב ולשאול אותה ישירות. שלך, דן עמיר

תשובתו המיידית של חורדה הייתה:

מר עמיר היקר. בולאניו היה שחקן חריף של משחקי אסטרטגיה, או משחקי מלחמה. אולי מצא מידע על גנרל צ'רניאחובסקי כשנבר בספרים על מלחמת-העולם השנייה. אבל אינני יודע אם הוא קרא אנגלית. אולי חבר כלשהו, כמו חואן שטיין שהוא מתייחס אליו (כנראה ממוצא יהודי ועם נטיות טרוצקיסטיות), היה יכול לתת לו את המידע. אינני יודע. ובולאניו היה מגן חזק של יהודים. אני חושב שהוא עשה את גנרל צ'רניאחובסקי יהודי כיוון שהאמין שצריך היה להיות חייל יהודי כמוהו. יהדותו הייתה מין צדק פואטי. אני זוכר בבירור שדיברתי אתו בטלפון, והזכרתי את צ'רניאחובסקי. "האם הוא אמתי?" שאלתי. "כמובן", הוא ענה מיד, כאילו רוגז על שאלתי המטופשת. "הוא מת מוות של חייל", הוא אמר. וזה היה הכל. אשאל את אלמנתו. המקרה מרתק בהחלט. נהיה בקשר. שוב תודות, אדוארדו חורדה ואכן, אחרי ימים ספורים קיבלתי דרכו את תשובתה (בספרדית) של קרולינה לופז, אלמנתו של בולאניו:

3 בנובמבר 2010. הולך אדוארדו, אני קרולינה לופז. אני מתנצלת על האיחור בתשובה. אני מתכוונת למסור את המידע שבידי. בספרייתו של רוברטו נמצאים (בספרדית): - הספר שציינת: 'צ'רניאחובסקי' מאת א. שריפוב, הוצאת 'פרוגרס', מוסקבה, 1978. - 'היסטוריה של מלחמת העולם השנייה' כרכים I ו-II מאת לידל הארט, עורך לואיס דה קרלט, ברצלונה 1972. בכרך II של ספר זה, עמודים 200 ו-201 מדובר על צ'רניאחובסקי. העמודים סומנו על ידי רוברטו. - 'המלחמה שהיטלר ניצח בה' (La guerra que Hitler gano) מאת ניקולס בית-אל (Nicolas Bethell), הוצאת גריחאלבו, 1985.

- 'זכרונותיו של צ'רצ'יל', 12 כרכים, הוצאת אורביס 1989. מאידך, רוברטו היה שחקן גדול של משחקי מלחמה של שולחן, ואלה שהרבה לשחק בהם היו קשורים למלחמת העולם השנייה, יש לי אוסף קטן של אלו. משחקים אלה הם שחזורים של המציאות. אשר לשאלתך בקשר לחואן סטיין לא מצאתי מראי מקום בארכיונו. אני מקווה שהייתי לעזר. ברכות, קרולינה לופז

מצאתי בספריית אוניברסיטת תל-אביב את ספרו של לידל הארט (באנגלית, בכרך אחד). צ'רניאחובסקי אמנם מוזכר בתיאור מהלך הקרבות, אבל אין שם התייחסות לאישיותו ולתולדות-חיו. לא בזיכרונות מלחמת העולם של צ'רצ'יל (שישה כרכים בעברית) וגם לא בספרו של ניקולס בית-אל נמצא שמו של צ'רניאחובסקי במראי המקום.

4.11.10. גבי לופז. אני מקווה שאת קוראת אנגלית, כיוון שקשה לי מאוד לכתוב בספרדית. תודה על תשובתך ועל המידע המעניין ביותר. ספרו של שריפוב, שממנו יש לי את התרגום האנגלי, אינו מתאר את צ'רניאחובסקי כבן להורים יהודים. להיפך, הוא עושה מאמץ גלוי לעין למחוק כל דבר שיכול לרמוז על אפשרות כזו. זה בוודאי תאם את המדיניות הרשמית הרוסית, המכחישה את הקשר של הגנרל הגדול לעם היהודי. שלך, דן עמיר

תודה רבה לך, פרופסור עמיר. אני חושב שזה די ברור שבולאניו "המציא" את היהדות של גנרל צ'רניאחובסקי, הוא כנראה עשה זאת כיוון שרצה שהוא יהיה יהודי, אולי בגלל סיבות של "צדק פואטי". אבל הדבר המדהים הוא שצ'רניאחובסקי האמיתי היה יהודי בסתר, למרות שמשפחתו והוא עצמו כנראה העלימו את העובדה בגלל האנטישמיות הקשה ששלטה בזמנם באוקראינה, כמיוחד בקרב החיילים והאיכרים. זו התיאוריה שלי, וכמובן שאני עלול לטעות. בכל מקרה, כל דבר בסיפור הזה הוא מרתק את הדמיון, וכך סיפרה לי בדואר אפילו אשתו של בולאניו. הרבה תודות, שלך, אדוארדו

6.11.10. אדוארדו היקר. אני מצרף דו"ח לא מעודכן של מחקרי על מקרה צ'רניאחובסקי (שנכתב לפני כחצי-שנה). מאז כתבתי אותו יש התפתחויות חדשות רבות, וגם כמה פרטים קטנים בו דורשים תיקון, אבל עדיין לא עדכנתי את הנוסח האנגלי. על כל פנים, נראה לי שזה די מעניין כמות שהוא.

שלך, דן עמיר

8.11.10. זו חתיכת מחקר מדהימה, פרופסור עמיר, כמעט כמו נובלה. לדעתי, צ'רניאחובסקי לא רצה שיידעו שהוא יהודי, מה שלא אומר שהוא עצמו ידע היטב שהוא כזה. אבל הוא חשב איכשהו שההומו-סובייטיקוס שבו האמין אינו עושה שום הבחנה בין עמים וגזעים. זה הרושם שלי וייתכן, כמובן, שאני טועה. על כל פנים, ברכותי על עבודתך. מקווה לראות שוב ממך, אדוארדו

בניסיון נוסף למצוא תשובה לשאלותי, פניתי לסופר והמחזאי אריאל (ולדימיר) דורפמן⁵⁶, פרופסור לספרות לטינו-אמריקאית באוניברסיטת דיוק שבארה"ב, אחד האנשים הקרובים ביותר ליצירתו של בולאניו ובעל רקע כמעט זהה, כך שהיה לי אפילו חשד מסוים שבדמותו בנה בולאניו את חואן סטיין.

30.1.11. פרופסור דורפמן היקר. אני מנהל פרויקט מחקר בניסיון לחשוף את ההיסטוריה המוקדמת של גנרל מלחמת העולם השנייה המהולל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. אני מבין שהיית ידידו של רוברטו בולאניו ושאתה מכיר היטב את ספריו, ולכן ידוע לך בוודאי שצ'רניאחובסקי היה אחד מגיבוריו, כפי שאפשר לראות ב'כוכב רחוק'. תהיתי מאיפה השיג בולאניו את המידע שצ'רניאחובסקי נולד כיהודי – דבר זה עדיין שנוי במחלוקת בין המזרח למערב (ולא מוכרע בישראל). הצלחתי ליצור קשר עם אלמנתו, אבל היא לא ידעה את התשובה לשאלתי. נראה שהוא קיבל את רוב המידע על צ'רניאחובסקי מה"ביוגרפיה" של הגנרל שכתב שריפוב, שאת תרגומה לספרדית שמר בספרייתו. אבל לא זו בלבד שספר זה, המשקף את הקו הרוסי הרשמי, אינו מזכיר כלל את העקבות היהודיים בתולדות חייו, אלא שהוא מנסה, באופן בוטה, למחוק כל רמז אליהם. אם כך, מאיפה נודע לו מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי? האם היה זה סתם ניחוש שלו? האם לבולאניו עצמו היה קשר משפחתי יהודי (הוא היה כל כך אמפאתי לעם היהודי). או אולי היה חואן סטיין האמתי אחד מחבריו? אעריך מאוד כל פיסת מידע לגבי נושא זה. שלך בכנות, פרופ' (בדימוס) דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב

התשובה המאכזבת הגיעה למחרת: פרופסור עמיר היקר. אריאל דורפמן הוא בנסיעות בצילה ואינו קורא או עונה בזמן זה למסרים אלקטרוניים. אבל כשסיפרתי לו על כך, הוא ביקש ממני לומר לך שלרוע המזל אין לו תשובות עבורך, אבל להודות לך על התעניינותך בבולאניו. בלבביות, ג'ניפר פראתר, עוזרת מחקר לאריאל דורפמן, אוניברסיטת דיוק

⁵⁶ ולדימיר אריאל דורפמן (Vladimiro Ariel Dorfman) נולד בבואנוס-אירס ב-1942 לאב יליד אודסה ולאם ששורשיה במולדאבה. החל מ-1954 התגורר בצ'ילי, התאזרח שם ב-1967 והיה פרופסור לספרות באוניברסיטת צ'ילי. בגלל פעילותו למען זכויות אדם נאלץ לעזוב ב-1973 ולעבור לארה"ב. מאז החזרת הדמוקרטיה לצ'ילה מחלק את זמנו בין שתי הארצות.

אני חושש שבזאת הגעתי לקצה הדרך בכיוון כוכבו הרחוק של בולאניו. עדיין נותרה פתוחה השאלה מאיין נודע לבולאניו, שלא הרבה לקרוא באנגלית, על יהדותו של צ'רניאחובסקי. הסברו של חורדה, שהוא המציא פרט זה מטעמי "צדק פואטי", אינה משכנעת, אבל כיוון, שכפי שמצאתי גם במשחקי המלחמה שבאינטרנט, דמותו של צ'רניאחובסקי מופיעה בין גיבורי מלחמת העולם השנייה, ומכיוון שמשחקים אלו, רובם ככולם, מקורם במערב, ייתכן מאוד שמצא זאת באחד מהם.

9. חיפושי קרובים בישראל.

החלטתי לחפש קרובי משפחה של הצ'רניאחובסקים בישראל. לשם כך הוצאתי מאתר המודיעין של בזק (144) את רשימת הטלפונים של הצ'רניאחובסקים שבארץ. המתמטיקאי ד"ר יולי אידלמן ואשתו עזרו לי והתקשרו עם שבעה מהשמונה שברשימה. אחד מהם, יפים בן סמיון צ'רניאחובסקי הגר בכרמיאל, כבן 70, הוא נכדו של מנחם צ'רניאחובסקי מזבנוגורודקה, המופיע ברשימת הבוחרים ל'דומה'. לפי יפים, סבו היה חייט. נדמה לו שידע על מישוהו בשם מיכאל דנילוביץ' צ'רניאחובסקי שהיה סגן ראש העיר ברוסטוב לאחר מלחמת העולם השנייה ובתו עבדה במפעל כימי. אך לא ידוע לו על קשר לאיבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי.

לעומת זאת, אירינה צ'רניאחובסקי מחולון הפנתה אותי לחמותה, אנה^(*), שסיפרה על קשר משפחתי, שאינה זוכרת אותו בדיוק, לגנרל. היא זכרה שבעלה המנוח ואחותו בקרו אצל אלמנתו ובתו בדירתן המפוארת (במונחים הסובייטיים) במרכז מוסקבה - סביב 1960. פגשנו את המשפחה במאי 2009 בדירתה של הבת אֵלה בחולון. אנה, כבת 71, עלתה ארצה ב 1995 עם בעלה ולדימיר ואחותו ז'אנה (שניהם נפטרו בינתיים), ועם בנה אדיק (אדוארד) ואשתו אירה (אירינה, מבית וסילבסקי) ובתה אלה (אליאונורה) ובעלה יב"א. אביו של ולדימיר היה איסאק בן יעקב. לפי דבריהם, איסאק (יצחק) נולד בערך ב- 1905 באזור קייב. גם האב יצחק וגם הסב יעקב היו קצינים די גבוהים – יצחק היה פולקובניק ויעקב – גנרל מיור⁵⁷.

⁵⁷ בני המשפחה (אנה, אלה ואדוארד) לא חזרו על טענה זו בפגישתנו בפברואר 2011 ואמרו שאינם זוכרים את עיסוקו של יעקב, לא כל שכן את דרגתו.

ולדימיר נולד בן־דיקווקוז כשיצחק שרת שם. לפני שהמשפחה עברה לשם הם התגוררו בקייב. הם עלו ארצה מסביבות ז'יטומיר.

למרות שברשימות הדומה איתרתי את איצקו ינקלב (יצחק בן יעקב) צ'רניאחובסקי ברז'ישצ'ב ב-1907, שהוא כנראה בנו של יענקל בנציונוב מבורודיאנקה ונכדו של בנציון גרשקוב מאובוחוב, לא מתקבל על הדעת שזה אותו האדם - בגלל הגיל והמיקום. אגב, אחיו של אותו יענקל, נוח בנציונוב, מופיע כבעל חנות-סדקית במדריך-העסקים של רדומישל בשנת 1913. מספורם התברר לי שקיים "מועמד" נוסף לחיפושי המשפחתיים – עוד קצין ממשפחת צ'רניאחובסקי מדורו של איבן דנילוביץ' – האם אותו אח-למחצה של סבתי היה יעקב צ'רניאחובסקי? האם בעלה השני היה ממשפחת צ'רניאחובסקי שברדומישל?

הם הציעו לנסות לשאול את בן-הדוד פליקס צ'רניאחובסקי המתגורר בפייטסבורג. כדי להגיע לקשר אתו נתנו לי את הדואר האלקטרוני של טניה מייריצקי (אחותו) שבניו-יורק – פניתי אליה אך לא נעניתי וגם הם לא קיבלו תשובה ממנה זמן רב. מסתבר שהיא חולה מאוד, וכנראה גם מצבו של בן הדוד פליקס הוא כך שאינו זוכר הרבה. במסר שקיבלנו מאירה בינואר 2010 נאמר:

... אמא של אלה ואדיק דיברה עם טניה, אבל יש לנו גם חדשות לא טובות. היא מאוד חולה, יש לה סרטן, עברה ניתוח בכלייה ועכשיו בבית חולים, מצבה קשה. מתפללים לשלומה. את פליקס לא מצאנו. הלוואי שטניה תרגיש יותר טוב ותעזור לנו! דרך אגב, המשפחה של ולדימיר, אבא של אדיק ואלה, גרה בקייב לפני שעברו לוולדיקווקאז. גם טניה גרה בקייב. אולי זה יעזור לך. אירה

בתשובה לשאלותי על פרטים נוספים על המשפחה, קיבלתי ב 25.9.10 את התשובה: לדן ועדינה שלום רב! קראתי לחמותי אנה את השאלות, ומה שהיא יודעת - אני כותבת: היא לא יודעת את שם אביו של יעקב ועל האחים שלו. יעקב נולד כנראה או בקייב או בפולין, ואחר כך עברו לגור בקייב. בפולין יש יישוב טשרניחובסק. משם יצאה כל המשפחה ומזה גם שם המשפחה. היו לו 3

אחיות וגם אחים (היא לא יודעת כמה). הם כולם נהרגו במלחמה. - יצחק היה בצבא האדום במזרח הרחוק, דרגתו – סגן-אלוף במודיעין. ולדימיר נולד בִּלְדִיקוּוּקָאזְ והייתה לו רק אחות אחת - ז'אנה, שנפטרה לפני 5 שנים בארץ. היא הייתה יודעת הרבה, הייתה יכולה לעזור לך הרבה. הייתה אשה נהדרת - היא מאוד חסרה לנו... ולאדיק היה במקצועו מכונאי, עבד במוסד. לא ידוע לנו איפה הם גרו לפני המלחמה. בזמן המלחמה גרו בקייב, אחר כך במזרח הרחוק. **אדיק זוכר מהילדות שלו שסבא יצחק סיפר לו על המשפחה וסיפר גם על איבן צ'רניחובסקי, אמר שזה בן דוד שלו - אדיק היה אז קטן, אבל מתעקש שסבא אמר לו את זה. ז'אנה גם ביקרה אצל אלמנתו של איבן דנילוביץ בשנת 60. היא גרה אצלה כמה זמן, ולדבריה קיבלו אותה טוב מאוד. זה מחזק את הדבר שהם באמת קרובים.** לצערי אין לי עוד מה להוסיף בינתיים. אם הם יזכרו עוד משהו, אמסור לכם הכול. אירה

לאחר המפגש עם בני משפחת זאסלוב, בו נוכחו אדיק, אלה ואמם אנה, התקבל

מידע נוסף מאירה:

7.3.2011. לדן ועדינה שלום רב! תודה רבה על האירוח הנפלא!!! אנה דיברה עם המשפחה באמריקה וקיבלה מידע על משפחת טשרניחובסקי. **אבי המשפחה - יעקב. ילדיו: אולגה, ריטה, בלה, איסק, מישה וויקטור. כולם נולדו באוקראינה, בעיר בלאייה-צרקוב.** אשתו של ויקטור גרה בסנט-פטרבורג, שמה אסיה. ויקטור היה קצין בחיל האוויר. הילדים שלהם, נליה ותמרה, גרים בצפון-רוסיה בעיר וורקוטה. פליקס טשרניחובסקי, בן של אולגה, גר באמריקה. אשתו ליופוב הבטיחה לשלוח תמונות שנשמרו במשפחה. אנחנו נעביר אותן אליכם. פליקס, לצערנו, חולה, לא יוצר קשר. בינתיים זו האינפורמציה שאנה הצליחה לקבל. באם יהיו עוד אנחנו נעדכן אתכם. תודה רבה על הכול. אירה וכל המשפחה

ואכן, ב- 23.5.11 העבירה לי אירה בדואר האלקטרוני צרור תמונות, ובו תצלומי בני המשפחה הנ"ל (פרט למישה ולליובוב). היא צירפה גם תמונות של מצבות (שנמצאות כנראה באותו בית קברות), מהן למדתי את שנות הלידה והפטירה כדלקמן: אולגה צ'רניאחובסקי 1906-1976, איסק צ'רניאחובסקי 1907-1971,

בלה צ'רניאחובסקי 1912-1987, וריטה-רחל אונישנקו 1914-1986 (בעלה: יפים פטרוביץ' 1900-1986).

איסאק יקובלביץ' (יצחק בן יעקב) צ'רניאחובסקי ומשפחתו:
אשתו אסיה לויב (משמאלו) ואחותה ר(ע)יה (מימין), והילדים ולדימיר וז'אנה

מהשיחה עם הצ'רניאחובסקים בחולון הבנתי שהשם צ'רניאחובסקי נרשם ע"י פקידי העלייה בכל צורותיו השונות, ושעלי לחפש גם את צ'רניאחובסקי, טשרניאחובסקי וטשרניאחובסקי. זה הביא לרשימה למעלה מחמישים "קרובים" נוספים. לבקשתי, טופל הנושא ע"י מתנדבי ארגון סל"ע (מרכז סיוע לעולים במצבי משבר – לשעבר 'המועצה הציבורית למען יהדות ברית המועצות') שבו אני משמש כיו"ר. הדיווח מהם, מ- 2.3.09 היה כדלקמן: נכון לכתיבת שורות אלה, נערכו שיחות עם מרבית האנשים מתוך הרשימה, אשר יש ברשותם מספר טלפון פעיל. נערכו שיחות רבות עם אנשים, מתוך הרשימה, שלא היה להם קשר משפחתי עם הגנרל וגם לא מידע משמעותי כלשהו על אודותיו. עם זאת, כולם הדגישו כי הינם גאים לשאת את שם המשפחה שנשא גם הגנרל המהולל. בנוסף, רבים ציינו כי שאלו אותם לאורך חייהם האם קיימת קרבה משפחתית בינם לבין הגנרל והם ציינו בצער כי לא ידוע להם על קרבה כזו.

המידע המשמעותי ביותר התקבל מליאוניד צ'רניאחובסקי – אל"מ (מיל.) בצבא הסובייטי. ליאוניד בן 69, מתגורר כיום בחיפה. הוא חיפש את שורשיו המשפחתיים ומצא כי אין לו קרבה משפחתית לגנרל צ'רניאחובסקי וגם אינו מכיר אף אחד מקרוביו הישירים של הגנרל, אך עם זאת דמותו ריתקה אותו, ועקב הנגישות שהייתה לו לארכיונים של הצבא הסובייטי הצליח לאסוף מידע

מסוים על אודותיו. ליאוניד אמר כי לא זכור לו מידע נוסף מעבר למה שמסר בשיחה הטלפונית וכיום זכרוננו רופף למדי, אך הוא מעריך מאוד את דמותו של הגנרל, מוקיר את הניסיון לחקור על אודותיו ומשום כך, במידה ולפרופ' דן עמיר יהיה עניין להיפגש עמו, הוא ישמח לפגישה כזו. המידע האמור: צ'רניאחובסקי היה מצביא בולט מאוד בצבא האדום, אחד משלושת המצביאים החשובים ביותר בצבא בעיני סטאלין (לצד ז'וקוב ואולי מצביא נוסף). הוא נפצע קשה בחזית וביקש להיקבר לפי מסורת ישראל. הוא נקבר בפרוסיה המזרחית (שטח שעבר לידי בריה"מ עם תום מלחמת-העולם השנייה), בעיר ליד קניגסברג, אשר לאחר מותו של הגנרל קיבלה, לכבודו, את השם צ'רניאחובסק. הגנרל היה המצביא היהודי הראשון אשר עם מותו נורו זיקוקין צבאיים ארטילריים (בין תפקידיו, הוא פיקד, בין היתר על אגד ארטילרי), בהוראתו הישירה של סטאלין. כפי הנראה. שמו המקורי היה יונה דוידוביץ' צ'רניאחובסקי והשלטונות נתנו לו את השם איבן דנילוביץ' בכדי לטשטש במכוון את שורשיו היהודיים⁵⁸, אגב, ככל שידוע ללאוניד, מוצאם של כל בעלי שם-המשפחה צ'רניאחובסקי, או צ'רניחובסקי, הוא מהעיר צ'רניחוב, בחבל ז'יטומיר אשר באוקראינה. ליאוניד סבור כי צ'רניאחובסקי הוא שם משפחתו האמיתי של הגנרל ומעולם לא היה לו אב חורג. ליאוניד פגש ברבות השנים קצין יהודי בצבא הסובייטי, אשר סיפר לו כי הגנרל צ'רניאחובסקי מעולם לא ויתר על יהדותו. צ'רניאחובסקי מתואר בספרות הצבאית הסובייטית כמצביא מזהיר ומוערך, אשר התקדם בדרגות במהירות רבה. בתפקידו האחרון שימש כמפקד חזית. ללאוניד כואב מאוד ששמו של צ'רניאחובסקי נשכח כיום. הוא לא כתב זיכרונות ומורשתו לא נשמרה במידה מספקת. הדבר מעורר אצל ליאוניד כאב אישי רב. לתחושתו של ליאוניד, בצבא הרוסי כיום לא שומרים את המורשת הסובייטית ובתוך כך מתעלמים גם מצ'רניאחובסקי. לסיכום השיחה, ליאוניד הוסיף כי היה לו מאוד נעים לשמוע על כך שישנם אנשים המתעניינים בגורלו של צ'רניאחובסקי.

⁵⁸ קשה היה לי להאמין לטענה על שם האב, בהתחשב במידע על אחיו ואחיותיו, שכולם נשאו את שם האב דני(א)ל. סביר יותר שזהו ניחוש המסתמך על הדמיון הפונטי בין דנילוביץ' לדוידוביץ'. אשר לטענה ש'איבן' הוא 'יונה', למרות ש'איבן' הוא 'יוחנן' (בפולנית – 'יאן') סיפר לי גם פרופ' בנימין פיין ששמע מאביו שהשם 'איבן' הוא בעברית 'יונה'. ליונה (Иона) ולא יבן (Иван) כתיב קירילי דומה ואותה אות ראשונה.

שיחה משמעותית נוספת התקיימה עם יורי צ'רניאחובסקי – רופא מנהריה. יורי לא היה ברשימה והגיעו אליו משיחה עם קרובי-משפחתו. סבו של יורי היה בן דודו של הסופר הנודע שאול טשרניאחובסקי. יורי אמר שבזמנו חיפש קשר משפחתי אפשרי עם הגנרל, אך נוכח לדעת שקשר מעין זה לא קיים.

ב- 12.3.2009 התקבל דיווח נוסף מאלכס אלטשולר מ'סל"ע', אף הוא ללא תוצאות

חיוביות:

אלכסנדר צ'רניאחובסקי מגני-אביב (שמו נוסף לרשימה על ידי כלתו) מסר כי אין לו שום קשר משפחתי לגנרל, אך כילד נהג להתרברב בפני חבריו כי מדובר באביו. שמח מאוד כי ישנם אנשים שמתעניינים בגורלו של הגנרל וביקש למסור ד"ש לפרופ' דן עמיר. ילנה צ'רניאחובסקי מאשדוד – סבה היה בן-דודו של הסופר שאול טשרניאחובסקי. תמרה צ'רניאחובסקי הייתה בטוחה כי הגנרל הינו ממוצא רוסי. כל חייה שאלו אותה האם היא קשורה אל הגנרל קשר משפחתי והיא הייתה משיבה תמיד כי היא יהודייה והוא רוסי. הופתעה מאוד (ושמחה!) לשמוע כי מדובר ביהודי.

נטליה צ'רניאחובסקי (שם משפחתה מנעוריה: ירוסלאבסקי. מתגוררת באשדוד, מסרה מידע כי ייתכן ויהיה בו עניין מסוים. אקדים ואומר כי יש בו כדי להוביל לאנשים נוספים ממשפחת צ'רניאחובסקי בחו"ל, אך אין בו מידע מסוים כעת. לבעלה לשעבר קוראים איסאק. הם התגרשו בסמוך לעלייתה ארצה והוא נשאר בקייב. אביו של איסאק (סבטלנה לא זוכרת כעת את שמו) ברח בגבורה ממחנה ריכוז או מחנה השמדה. אחותו של איסאק (יאנה, או בשמה המלא איליאנה) מתגוררת כיום בפילדלפיה. נטליה אומרת כי ייתכן ויש לה מידע שיכול לסייע. לנטליה אין את מספר הטלפון שלה בארה"ב, היא הייתה מעוניינת לדבר איתה בעצמה, אך אינה יודעת את המספר. יאנה התקשרה אליה פעם אחת, אך שכחה לציין את מספר הטלפון שלה. נטליה ציינה כי ייתכן וניתן ליצור קשר עם יאנה דרך בנה (שמו מקסים או מרק, אינה זוכרת בוודאות). הבן הוא חברו של הזמר ומנחה הטלוויזיה בערוץ 9 דמיטרי קימלפלד. ייתכן והוא יוכל לקשר. זהו קצה קצהו של חוט שהתגלה.

יפים צ'רניאחובסקי מרמת-גן היה בטוח כל חייו כי גנרל צ'רניאחובסקי הינו ממוצא רוסי. משום כך גם אף פעם לא חיפש קשר משפחתי אליו. שמח מאוד-מאוד-מאוד כששמע כי הגנרל היה יהודי. יפים, כיום בן 78, נולד בכפר נלני, בחבל צ'פוביץ' במחוז ז'יטומיר שבאוקראינה. הכפר מרוחק 50 ק"מ מהעיר

ז'יטומיר. לאורך דורות רבים משפחתו גרה בכפר נלני. סבו היה נפח ונהרג בידי הנאצים. אביו לחם בחזית ונהרג במלחמה ליד סמולנסק (גם אביו של סבי נהרג שם – הערה אישית). יפים אמר כי במידה ופרופ' דן עמיר ירצה להיפגש עמו ולראות האם אכן ישנה קרבה משפחתית ביניהם, ולבדוק קשר אפשרי לגנרל – הוא ישמח להיפגש. הקושי היחיד הוא שאינו יודע עברית כלל. במידה וזה יהיה רלוואנטי מבחינת פרופ' דן עמיר, אוכל כמוכן לסייע.

בעקבות הרצאה על גנרל צ'רניאחובסקי שנתתי במכללת הגמלאים בהרצליה ב-30.1.11, סיפרה לי אחת השומעות על מכר שלה ברמת-השרון בשם נחום (צ'רי) צ'רניאחובסקי, המספר גם הוא על קרבה משפחתית לגנרל. בטלפון אליו התבררו הפרטים הבאים: אביו של נחום הוא מנחם שעלה לארץ-ישראל ב-1923, לאחר שנתפס על פעילות ציונית ונחקר, בין השאר, על ידי אנשי 'גדוד העבודה' שחזרו לרוסיה. גם אחותו של מנחם, שרה-לאה, הייתה פעילה ציונית – היא נישאה ליצחק רָדְרֶמַן (רעדערמאהן)⁵⁹. מנחם הוא יליד 1900, אבל עם עלייתו שינה את רישום שנת-לידתו ל-1902, לא ידוע מאיזו סיבה. הם באו מאזור קייב. סביר שהוא אותו מנדל צ'רניאחובסקי מבלאיה-צ'רקוב הנמצא ברשימת הבוחרים לדומה ב-1906. שם אביו של מנחם - אברהם, והוא היה גם רב. המשפחה עסקה כנראה בסחר-עצים. אשתו (השנייה?) הייתה קרולינסקי, והיא ידעה לספר על צ'רניאחובסקי, כיוון שבעלה הראשון, שהיה סגן-אלוף אך הוצא להורג בטיהורי שנות ה-30, הכיר אותו. בעלייתם השאירו באוקראינה שתי אחייניות, ואדם בשם מישקה אורן, מבית-עובד, ביקר אותן בשנות השלושים. אשתו של נחום דיברה גם עם משפחה בשם צ'רניאחובסקי באשדוד שטוענת לקשר משפחתי לגנרל. לא הצלחתי לקבל את פרטי אותה משפחה.

⁵⁹ אכן, ברשימת הסוציאליסטים והאנרכיסטים ברוסיה אחרי מהפכת 1917 מופיעים: שרה צ'רניאחובסקיה ('צעירי-ציון' ו'החלוץ'), מנחם צ'רניאחובסקי, יליד 1899 ('צעירי ציון' ו'החלוץ') ויעקב מויסיביץ' צ'רניאחובסקי יליד 1901 ממוסטישצ'ה שלייד גוסטומל (מהפכן ציוני-סוציאליסט).

29.6.11. לנחום שלום. למרות התקדמות מסוימת בחקר סיפור חייו של הגנרל צ'רניאחובסקי, עדיין לא הצלחתי לפצח את החידה. כל פיסת מידע על המשפחה עשויה לקדם אותי. לפיכך אודה לך מאוד אם תוכל להוסיף משהו, אם לגבי המסורת המשפחתית, עד כמה שהייתה כזו, בדבר הידע המשפחתי עליו, ואם בדבר צ'רניאחובסקים אחרים, בארץ או בחו"ל, שהייתם במגע איתם. גם כל מידע נוסף על משפחתו של סבך אברהם, על המקומות שבהם חי וכו', יהיה בעל עניין. בברכה, דן עמיר

30.6.11. דן שלום. תודה על שמירת הקשר. העברתי את המייל שלך לבני זיו, שמרכז אצלנו במשפחה את ניהול העץ המשפחתי. ביקשתי ממנו ליצור איתך קשר. בברכה, נחום(צ'רי) צ'רניאחובסקי

1.7.2011. דן שלום. [...] לגבי משפחת צ'רניאחובסקי יש לי מעט מאוד אינפורמציה, לצערי. סבי מנחם, [...] ככל הידוע לי, הוא יליד 1902 ולא 1899. [...] באתר 'יד ושם' הסתבר לי שהייתה משפחת צ'רניאחובסקי בעיר קורסון-שבצ'נקו באוקראינה. שם מצאתי אפילו שהיו בניזוג בשם מנוחה ואברהם (כשמות סבא וסבתא-רבא שלי). לצערי אינני יודע היכן התגוררה משפחתי באוקראינה ולכן אינני יודע אם הם בנימשפחתי. גיליתי גם שהיה להם בן בשם יעקב שנספה בשואה בהיותו צלם בצבא הרוסי. יש להם בני משפחה בארץ. [...] אני מצרף את צילום דפי העדות שמצאתי בעניינם. [...] כמו כן יש ברשותי מספר טלפון של בת למשפחת צ'רניאחובסקי שעלתה לארץ בשנת 1990 או 1991 מאוקראינה. היא עצמה צעירה אולם הגיעה לארץ עם הוריה או לפחות אמה. הם מקייב. עבדנו יחד וניסינו לגלות קרבת משפחה אך, לצערי, לא היה לנו מספיק נתונים להשוואה. אם תהיה מעוניין אקשר ביניכם. אשמח לעמוד לרשותך. זיו

זוהי מה שנכתב בדפי העדות המצורפים:

ינקל צ'רניאחובסקי: נולד בקורסון-שבצ'נקו בשנת 1918 לאברום ומניחה. היה צלם ורווק. לפני מלחמת העולם השנייה התגורר בקורסון-שבצ'נקו (אוקראינה – בריה"מ). בזמן המלחמה היה בצבא בריה"מ. נספה בשנת 1941 במירגורוד, אוקראינה (בריה"מ) בגיל 23. [...]

מיניחה (מנוחה) צ'רניאחובסקי: נולדה ברקטיטנוויה בשנת 1879 לטבֶּיה (טוביה). הייתה עקרת-בית ונשואה לאברום. לפני מלחמת-העולם השנייה התגוררה בקורסון-

שבצ'ניקו, אוקראינה (בריה"מ). בזמן המלחמה הייתה באזור אסיה המרכזית, בריה"מ USSR. נספתה ב- 1944 בקראסני לימן, אוקראינה (בריה"מ) בגיל 65. [...]

לזיו שלום. תודה על המידע על בני המשפחה. את תאריך-הלידה 1899 עבור סבך נחום מצאתי באינטרנט ברשימה של סוציאליסטים ואנרכיסטים יהודים לאחר המהפכה, בה מופיעים הוא ואחותו שרה, מה שמתאים למה שסיפר לי אביך. את שמו של יעקב בן אברהם צ'רניאחובסקי, עם שנת הלידה 1918 ותאריך-המוות 9.1941 (מקום-הלידה לא מצוין עבורו). אני מוצא באתר הנופלים הרוסי obd.memorial. השמות של בני משפחת צ'רניאחובסקי בקורסון שבנפת קאנב בפלך קייב שמצאתי ברשימת הבוחרים לדומה בקייב בשנת 1906 הם:

דוויד אלביץ' צ'רניאחובסקי, יליד 1845, מקורסון; מושקו (משה)-סרול (ישראל) דוויוביץ' (בן דוויד) צ'רניאחובסקי, יליד 1849, מקורסון; ברקו (ברוך) מושקוביץ' (בן-משה) צ'רניאחובסקי, יליד 1866, מקאנב; גבריל (גבריאל) מושקוביץ', יליד 1871, מקאנב; וסרול (ישראל) מושקוביץ', יליד 1874, מקאנב. שלושת האחרונים הם, בבירור, בניו של אותו מושקו-סרול.

[...] האם שמעת ממישהו מבני המשפחה בדבר הקשר המשפחתי, אם קיים כזה, לגנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי? [...] כל פרט נוסף על משפחת צ'רניאחובסקי עשוי לתרום לקבלת תמונה מלאה יותר על קשרי המשפחה ועל האמת מאחורי האגדות והבדיות על הגנרל המהולל. איידע אותך בהמשך על הידע הנוכחי. בברכה, דן עמיר

שלום דן. [...] להערכת אברהם ומנוחה צ'רניאחובסקי מקורסון אינם בני משפחתי. לדברי אבי (נחום) סבי (מנחם) היה הבן הצעיר במשפחה והוא יליד 1902, כך שזה לא כל כך מסתדר. לצערי, אינני יודע היכן התגוררו בני משפחתי באוקראינה ואין לי היום עם מי לברר זאת. אשמח באם תעדכן אותי במידע נוסף.

3.7.2011. לזיו שלום. אינני מוטרד מההבדל של שנתיים-שלוש בשנת-הלידה של נחום. טעויות כאלה, בין אם מקריות ובין אם מכוונות, היו נפוצות מאוד בתקופה ההיא (אפילו לגבי דמות מפורסמת כמו הגנרל צ'רניאחובסקי יש אי-הסכמה על שנת-הלידה). הטענה בדבר היותו של נחום הבן הצעיר ביותר מציבה בעיה קשה יותר, למרות השכיחות הנמוכה של השם מנוחה והסבירות

הנמוכה של הימצאות שני זוגות שונים של אברהם ומנוחה צ'רניאחובסקי באוקראינה באותו הזמן. האם ייתכן שסבך התייחס רק להיותו צעיר מאחותו שרה, וששאר האחים והאחיות הצעירים ממנו נספו? [...]

ברשימת הנופלים בצבא הסובייטי נמצא גם מויסיי (משה) נאומוביץ' (בן-נחום) צ'רניאחובסקי, שנולד ב- 1892 בעיירה רז'ישצ'יב, ונפל ב- 9.1941. רז'ישצ'יב סמוכה לרוקיטנויה בה נולדה אותה מנוחה והשם נחום עשוי הוא לרמוז על קירבה משפחתית לאביך. באותה רשימה נמצא גם איסאק (יצחק) נאומוביץ' (בן-נחום) צ'רניאחובסקי, יליד 1894, שנפל ב- 6.1944 או ב- 10.1944, אך ללא ציון מקום הולדתו. אל אביך נחום הגעתי כשסיפרתי על תעלומת מוצאו של הגנרל צ'רניאחובסקי ונאמר לי מפי אחד השומעים ששמע מפיו על קרבה משפחתית לגנרל. האם שמעת ממנו, או מפי מישהו אחר במשפחה, על כך? [...]

אם בתחילת מסעי בחיפוש אחרי אותו קצין ממשפחת צ'רני(א)חובסקי, האמנתי כי קצינים גבוהים יהודים היו נדירים במשפחות צ'רני(א)חובסקי, מצאתי בינתיים כמה כאלה. על אלה אפשר להוסיף עוד אחד – דודו של המשורר שאול טשרניחובסקי, כמסופר בסיפורו 'דודי יעני'⁶⁰ האופיצר' (1934):

...היה לי עוד דוד – פ.י., שהגיע עד למדרגת "פולקובניק" (שר-אלף), אלא שזה היה רופא צבאי לפי מקצועו. והתחיל הלז בשרותו כבר אצל פליבנה⁶¹. הוא היה מאלה המעטים היודעים לכוון את השעה, מתי ראוי לאדם להיוולד. ומטעם זה לא ידע צער תעודת-בגרות, לא ידע צער כניסה לאוניברסיטה. בזרועות פתוחות קבלוהו אל האקדמיה הרפואית הצבאית, אף על פי שהיה מתקשה (לפי דבריו עצמו) באותיות הלטיניות. והיו אז ששים ושמחים על כל יהודי

⁶⁰ אינני יודע מהו השם 'יעני', אולי זה כינוי הקטנה או שיבוש של הגייתו האידיית של השם 'יונה'. כפי שציינתי לעיל, השם 'איבן' הוא הנוסח הרוסי של השם 'יוחנן' – 'יוהן' הגרמני, 'ג'והן' האנגלי, 'ד'אן' הצרפתי ו'יאן' הפולני. אבל ברשימות שמות שונות שעברתי עליהן (כמו רשימת החיילים שנפלו במלחמה או רשימות הגנרלים היהודים) לא מצאתי את השם 'יוחנן' בקרב היהודים ברוסיה (המקרה היחיד הזכור לי של יהודי יליד רוסיה בשם 'יוחנן' הוא יוחנן רטנר, שנולד באודסה למשפחה מתבוללת, ונקרא גם אויגן). הם העדיפו, כנראה, את השם 'יונה' (כמו גם יונה הורוביץ, ממיסדי נהלל, או יונה קרמנצקי, יליד אודסה 1850).

⁶¹ כפר בולגרי, מפורסם מהמזור והקרבות עליו ב- 1977 במלחמת רוסיה-תורכיה.

שנכנס לבית-ספר, היו מתגאים בהם ומראים אותם כל פעם שהיה מי-שהוא מן השדרה העליונה נכנס לבית זה. כננס דודי למחנה הצר על פליבנה. כמעט שפיגר גם הוא בטיפוס-המעיים, אבל נשאר בצבא, מרוגז ומצטער על הקונגרס הברליני⁶², שקיפח "שכרו". אלא נתעלה והגיע למעלת שר-אלף. ומי יודע אם לא היה מגיע למדרגת גנרל, כרבים שכמותו, לולא נטה אחרי חיבת-ציון, והתחיל מדפיס דברים בעיתונים ונושא נאומים נלהבים לציון. סוף דבר, יצא בדימוס ונעשה רב-מטעם ברוסטוב ע"נ דון, ומשם נתעלה ונעשה רב בקיוב...⁶³

10. קצת היסטוריה

כדי להשלים את הרקע ההיסטורי, ליקטתי מידע ממקורות שונים במרשתת, וזה מה שהעליתי בחכתי:

היהודים באימפריה הרוסית מאז יקטרינה הגדולה

ב- 1778 חילקה יקטרינה הגדולה את רוסיה לחמישים מחוזות, כאשר לכל מחוז נקבע שליט נפרד. ב- 1782, בהמשך להחלטה כי סוחרים ועירוניים חייבים לשבת ביישובים עירוניים ולא ביישובים כפריים, חלו גם על היהודים מגבלות על התיישבות בכפרים אלא אם כן עסקו בחקלאות. אולם כתוצאה מחלוקת פולין בשלהי המאה ה-18, סיפחה רוסיה שטחים שהיו שייכים טרם החלוקה לממלכת-פולין, ושכללו את מרבית יהודי פולין, ומספר היהודים באימפריה גדל באופן דראסטי. ב- 1791, בלחץ סוחרים רוסים שחששו מתחרות, נקבע ליהודים "תחום מושב" (ברוסית Чerta

⁶² הקונגרס של ברלין התכנס ב- 1878 בעקבות מלחמת רוסיה-תורכיה בהנהגתו של ביסמרק. בין השאר, ביטל הקונגרס את חוזה סן-סטפנו שכפו הרוסים על התורכים.
⁶³ לאחרונה למדתי מקרובי ד"ר עידו בסוק, שהתעמק בתולדותיו של שאול טשרניחובסקי, כי אותו 'יעני' היה למעשה דודנה של אמו של המשורר – פטר(פיוטר) אברמוביץ' ימפולסקי, יליד 1851, דוקטור לרפואה וקולז'סקי-אֶסְטֹר (הדרגה השמינית בלוח-הדרגות של האימפריה הרוסית, השווה לדרגת קפיטן ורוטמייסטר בצבא הרוסי דאז). מינואר 1889 עד דצמבר 1898 הוא היה רב-מטעם ברוסטוב שעל הדון, ובשנים 1900-1902 היה רב בקייב. לד"ר בסוק ידוע על 12 חוברות (ברוסית) שפירסם בין השנים 1893-1914.

оседлости) באזורי השוליים המערביים של האימפריה, שרק בו הותר ליהודים לחיות ולפעול. תחום-המושב כלל את רוב שטחי פולין לשעבר, וכמעט את כל שטחי אוקראינה וליטא, שהיו מיושבים בריכוזי יהודים. כמו כן, התווספו אל תחום-המושב אזורים מחוץ הים השחור ואוקראינה הדרומית. בסך הכול, השתרע התחום על שטח של כמיליון קמ"ר. עם הנהגת תחום המושב נאסר על היהודים להתגורר באזורי "רוסיה הקדושה". כך גררה יצירת תחום המושב עקירה וגירוש של יהודי מוסקבה וסנקט-פטרסבורג אל תוך גבולותיו. היהודים שאיכלסו את תחום-המושב, יותר מחמישה מיליון יהודים וכ- 10% מכלל אוכלוסיית האזור, חיו ברובם בכפרים ובעיירות ("שטעטלך") בתנאים קשים ובצפיפות מרובה, והתפרנסו בעיקר ממסחר ומרוכלות. גבולות תחום-המושב השתנו לעתים קרובות, וכך גם ההיתרים בדבר מגורים בערים הגדולות או בכפרים שבתחומי תחום-המושב. שינויים אלה גררו עקירות וגרושים כואבים של יהודים. כך נאסרו בהמשך על היהודים גם המגורים בתחומי העיר קייב (למרות שקייב נכללה גאוגרפית בתחום המושב).

לשלטון הרוסי, היו מספר מטרות ביישום תחום המושב: הגבלת תחום הישיבה של היהודים ועיסוקם, עידוד הגירת יהודים לחבלים החדשים שסיפחה רוסיה ותרומה לפיתוחם של אזורי-ספר אלה, "תיקון" היהודים, שילובם בחברה והפיכתם לנתינים נאמנים, והגנה על האוכלוסייה הרוסית מפני "גזל פרנסתה" בידי היהודים.

המדיניות הרוסית כלפי היהודים נעה בין הגבלות מחמירות לניסיונות רפורמה נאורים יותר, שיושמו באופן מוגבל. ב- 1802 הקים הצאר אלכסנדר הראשון את הוועדה לקידום היהודים, בניסיון לקבוע מדיניות של התייחסות למיעוט החדש של נתינים יהודים, שמנה כ- 4 מיליון נפש. הוועדה הציעה מספר צעדים לעידוד התבוללות של יהודים, אם כי לא כפתה עליהם את ההתבוללות. המלצות הוועדה הובאו לביטוי בתקנת 1804, שאישרה ליהודים ללמוד במוסדות החינוך של האימפריה ואף להיות בעלי קרקעות, אך הגבילה את מושבם לתחום המושב והטילה מגבלות על עיסוקיהם. בפועל, חשו היהודים יותר את ביצוע חלקה המגביל של החוקה מאשר את חלקה הנאור. בתקופת הצאר ניקולאי הראשון (1825-1855) הוטלו גזירות נוספות על היהודים, ביניהן "גזרת הקנטוניסטים" - החובה לספק

מכסת נערים לשרות של 25 שנה בצבא. הרפורמות של הצאר אלכסנדר השני ב-1861 נתנו הקלות מה ליהודים, אם כי עדיין הוגבלו לתחום המושב וחלו עליהם מגבלות תעסוקה ובעלות. סטטוס-קוו זה הגיע אל קיצו עם ההתנקשות בצאר על ידי חברי הארגון המהפכני 'נְרוּדְנִיָה וּוּלְיָה'. חוגים אנטי-יהודים הפיצו את השמועה שהצאר נרצח על ידי יהודים ושהממשלה הרשתה לתקוף אותם. זו הייתה תחילתו של גל הפוגרומים⁶⁴ שנערכו בעיקר מאפריל 1881 עד מאי 1882 ביהודי דרום-מערב האימפריה הרוסית, ובעיקר בחבלי הארץ של אוקראינה, וכונו בשם "הסופות בנגב". הפוגרום הראשון אירע בעיר יְלִיזַבֶּטְגֵּרָאד (קירובוגראד) באוקראינה בחג הפסח, ב-15 באפריל 1881. משם התפשטו הפוגרומים לכפרים והעיירות הסמוכים – כ-30 במספר, ובתחילת מאי - גם לפרובינציות של חֶרְסוֹן, טָאוּרִיָדָה, יְקָטְרִינוֹסְלַב (דנייפרופטרובסק), קייב, פולטאבה וצ'רניגוב. ההתקפה החמורה ביותר בוצעה בקייב לעיניהם של המושל הכללי ומטה הפקידות והמשטרה, שלא עשו שום ניסיון לעצור את הפורעים. במאי 1881 נערך פוגרום גם באודסה, אם כי בהיקף מוגבל יותר. ביולי ואוגוסט היה שוב גל פוגרומים בפרובינציות של צ'רניגוב ופולטאבה. בסוף תקופה זו, כוחות הממשלה הגיבו כנגד המתפרעים ובכמה מקומות אפילו פתחו באש עליהם, בהשארם מספר מתים ופצועים. הפוגרומים אירעו בתחום גיאוגרפי מצומצם – דרום ומזרח אוקראינה. כאן היה צירוף של נסיבות מכבידות: המרדנות המסורתית בקרב ההמונים, מסורת של שנאה אנטישמית ורדיפות מהמאות ה-17 וה-18 (הרציחות ההמוניות שבוצעו על ידי חמלניצקי וההאידמאקים), ביחד עם נוכחות של עובדים עונתיים חסרי-בית במפעלים, ברכבות ובנמלים, עליית הבורגנות הכפרית והאינטליגנציה המקומית, שראו את היהודים כיריבים מסוכנים ביותר, ותנועה מהפכנית קיצונית שהייתה חסרת עכבות באמצעים שאימצה. התוקפים באו

⁶⁴ המילה 'פוגרום' (ברוסית; 'הרס', 'מהומה') מציינת פרעות של המון בבני מיעוט דתי, גזעי או לאומי, לעתים בהסכמת השלטונות או אף בעידודם; בעיקר היא מציינת את הפרעות שנעשו ביהודי רוסיה ומזרח אירופה, במיוחד באוקראינה. בתקופה הרלוואנטית לסיפורנו, היו יהודי-רוסיה קרבנות לשלושה גלי פוגרומים גדולים, שכל אחד מהם עלה על קודמו בהיקפו ובפראותו. אלו אירעו בין השנים 1881 ל-1884, 1903 ל-1906, ו-1917 ל-1921.

מקרב האספסוף של הערים, האיכרים והעובדים במפעלים התעשייתיים והרכבות. הפוגרומים באביב ובקיץ 1881 היו מצומצמים בעיקר להרס וביזה של רכוש ולמכות - מספר המתים היה קטן. אחריהם הייתה רגיעה, אם כי פוגרומים מקריים פרצו בחלקי ארץ שונים, כמו הפוגרום החמור בוורשה בחג המולד הקתולי. ב- 21 ביוני 1882 פרסם שר הפנים החדש, הנסיך ד.טולסטוי, צו שהטיל את האשמה לפוגרומים על מושלי הפרובינציות והכריז כי "כל יחס של זלזול מצד האדמיניסטרציה והמשטרה יגרור פיטורים מהמשרה של האשמים". באביב 1883 פרץ גל פוגרומים פתאומי בערים רוסטוב ויקטרינוסלב וסביבותיהן. בהזדמנות זו הגיבו השלטונות בעוצמה כנגד הפורעים. ביוני 1884 אירע פוגרום בניז'ני-נובגורוד שבו נהרגו 9 יהודים. השלטונות שפטו מעל ל- 70 מהפורעים והוטלו עליהם עונשי מאסר חמורים. זה סימן את סוף גל הפוגרומים הראשון ברוסיה.

הפוגרומים של שנות ה- 80 השפיעו מאוד על תולדות יהדות רוסיה. בעקבותיהם אימצה הממשלה מדיניות שיטתית של אפליה במטרה לסלק את היהודים מעמדותיהם הכלכליות והציבוריות. במאי 1882 פורסמו "חוקים זמניים" נגד היהודים, ונאסר עליהם לגור בכפרים "כדי שלא יזיקו לאיכרים הרוסים". גזרות נוספות שהוטלו היו חסמי אחוז קבלה ('נומרוס קלאוזוס') לבתי הספר התיכוניים ומוסדות ההשכלה הגבוהה, (וכדומה), מטרת השלטון נוסחה בבירור מפי אחד מבכירי השלטון, המפקח הראשי של הכנסייה האורתודוקסית המזרחית (הפראבוסלאבית), מחנך בניו של אלכסנדר ה- 2 ויועץ לצאר אלכסנדר ה- 3, קונסטנטין פופינדונוסוב: "שליש מן היהודים יתנצרו, שליש ימותו ושליש יימלטו לחוץ-לארץ". הלחץ המינהלי, שהגיע לשיאו בגירוש היהודים ממוסקבה בשנים 2-1891, אכן הביא להגירה יהודית המונית מרוסיה לארצות-הברית ולארצות אחרות. תגובות אחרות לפוגרומים היו הצטרפות רבים מהצעירים היהודים לתנועה המהפכנית והולדת התנועה הלאומית והציונית בקרב יהודי רוסיה.

גל פרעות קשה נוסף התרחש בין השנים 1903 ל- 1906. בנו ויורשו של אלכסנדר ה- 3, ניקולאי ה- 2 (ששלט מאז 1894), המשיך במדיניות אביו. הממשלה הגבירה את ההסתה נגד היהודים – הן בשל מעורבות מיעוט מתוכם בתנועה המהפכנית, והן

כי ראתה בהם שעיר לעזאזל שניתן באמצעותו לשכך את התמרמרות ההמונים כנגד המשטר על ידי הפניית זעמם נגדו. הממשלה הרוסית נתנה לעיתונות הריאקציונית יד חופשית לעסוק בהסתה אנטישמית בלתי-מרוסנת והציגה את התנועה המהפכנית כפרי "מזימות יהודיות". קבוצות מונרכיסטיות שונות, שנודעו בשם הכולל "המאות השחורות", מילאו תפקיד מוביל בארגון הפוגרומים. התוצאות הראשונות של הסתה זו היו פרעות קישינב בפסח 1903. בפוגרום זה נרצחו 45 יהודים ומאות נפצעו, וכ- 1,500 בתים וחנויות נבזזו. האירוע גרם לזעזוע בקרב יהודי רוסיה וחוגי האליטה הרוסית ובעולם היהודי כולו. בעקבות הפרעות הקימו קהילות יהודיות רבות ארגונים של הגנה עצמית. בפוגרום שפרץ בגומל בספטמבר 1903 מילאה קבוצת ההגנה העצמית תפקיד חשוב בהצלת חיים ורכוש יהודים. בסתיו 1904 התחוללה שורת פוגרומים בסמלה, רובנו, אלכסנדריה ומקומות אחרים במערב-אוקראינה, "פרעות הטירונים" בהן השתתפו, פרט לאספסוף המקומי, גם מגוייסי צבא שעמדו להישלח למזרח הרחוק למלחמה כנגד יפן. בעקבות ניסיונות ההפיכה ב- 1905 התנקמו אנשי הריאקציה ביהודים, שבהם ראו שותפים פעילים במהפיכה, ו"המאות השחורות" ערכו פוגרומים ביהודים. בפברואר 1905 נפגעו קהילת פיאודוסיה בחצי-האי קרים, באפריל – מְלִיטופול בדרום-מזרח אוקראינה, ובמאי היה פוגרום חמור במיוחד בז'יטומיר. אך הפוגרומים הקשים ביותר אירעו בנובמבר 1905, לאחר שהצאר נאלץ להיכנע לדרישת התנועה הסוציאליסטית ולהצהיר, באוקטובר 1905, על הענקת זכויות אזרחיות ופוליטיות לעם והקמת ה'דומה' (בית-הנבחרים). עם הכרזת המניפסט פרצו הפגנות שמחה ספונטאניות ברחבי רוסיה, בהן השתתפו גם רבים מהיהודים שקיוו לשיווי זכויות. כנקמה על כניעתו של הצאר ועל שמחת היהודים נערכו הפגנות לויאליסטיות שהפכו, במקומות רבים, לפוגרומים. הפוגרום החמור ביותר היה באודסה, שם נהרגו מעל 300 יהודים ונפצעו אלפים. ביקטרינוסלאב נהרגו 120. בסך הכל נפגעו 64 ערים, בהן קייב, סימפרופול, רומני, קרמנצ'וק, ניקולאיב, צ'רניגוב, קמנץ-פודולסק ויליזבטגראד, ו- 626 עיירות וכפרים, 660 מהפוגרומים היו באוקראינה ובסראביה, 24 מחוץ לתחום-המושב ורק 7 בביילורוסיה. בפרעות נהרגו כ- 800 יהודים והן נמשכו ימים ספורים. הפורעים הבולטים היו פועלי רכבת, חנוונים

ובעלי מלאכה ופועלי תעשייה. האיכרים נהנו לרוב מן הביזה. מראשיתם נהנו הפוגרומים מתמיכה של חוגי הממשלה, והשלטונות המקומיים קיבלו הוראות לתת לפורעים יד חופשית ולהגן עליהם מכוחות ההגנה העצמית היהודית. ועדות חקירה שמונו לאחר הפוגרומים הצביעו במפורש על ההימנעות הפושעת המכוונת של כוחות הצבא והמשטרה מפעולה. לאחר זמן נודע גם שהעלונים שקראו לפוגרומים נדפסו בדפוס המשטרה החשאית הממשלתית. שני פוגרומים נוספים בחסות הצבא והמשטרה המקומית אירעו במזרח-פולין בקיץ 1906 – הראשון בביאליסטוק, ביוני 1906, ובו נהרגו כ- 80 יהודים, והשני בסידיצה, באוגוסט, עם כ- 30 הרוגים ו- 180 פצועים.

לפוגרומים אלה הייתה לימים השפעה מכרעת על דפוסי פיזור הקהילות היהודיות בעולם, שכן בשנים שלאחריהם עזבו כשני מיליון יהודים את תחום המושב. חלק גדול מאלה היגרו לאמריקה והפכו, לעתיד, להיות הקהילה היהודית הגדולה בעולם. במקביל, נתנו הפוגרומים דחיפה להתפתחותה של התנועה הציונית.

חוקי תחום המושב בוטלו לאחר מהפכת פברואר 1917 וקריסת שלטון הצאר, והיהודים בשטחי רוסיה הורשו להתגורר בערים ברחבי המדינה. אך המהפכה ומלחמת האזרחים, שהמשיכה להשתולל באוקראינה עד 1921, הביאו לגל הפוגרומים השלישי, והחמור ביותר. מייד לאחר מהפכת נובמבר החלו פרעות ביהודים בערים ועיירות הסמוכות לקו החזית. לקחו בהן חלק פעיל קבוצות חיילים מצבא הצאר המתפרק, שבהתחלה התרכזו בביזה. אך לאחר הכרזת עצמאות אוקראינה ב- 1918 והחרפת מלחמת האזרחים שם התרבו הפרעות והפכו לפוגרומים בהם נשפך דם יהודי רב. בפוגרומים באביב 1918 נרצחו יהודים בגלוחוב ובעיירות נוספות בצפון-אוקראינה על ידי יחידות אדומות שנסוגו מאוקראינה בלחץ הצבא הגרמני, שקראו לפגוע בבורגנים וביהודים. לאחר זאת נקטו הסובייטים צעדים חמורים כנגד פוגרומיסטים בצבא האדום ופרקו יחידות שאנשיהן פגעו ביהודים. באביב 1919, בזמן נסיגת הצבא האוקראיני בפני הצבא האדום שכבש את קייב, ערכו יחידות הצבא האוקראיני פוגרומים בברדיצ'ב, ז'יטומיר וערים אחרות. פוגרומים אלה הגיעו לשיאם בטבח פרוסקורוב ב- 15.2.1919, שם נהרגו 1,700 יהודים תוך

שעות ספורות. למחרת נרצחו 600 איש בעיירה הסמוכה פֶּלְשֵׁטִין (גווארדסקויה). ב- 25 במרץ היה פוגרום כבד בטטיב. האחראים לפוגרומים אלו לא נענשו, והחיילים האוקראינים הרגישו חופשים לשפוך דם יהודי. היהודים ראו בסימון פטליורה, ראש ממשלת אוקראינה ומפקד צבאה, אחראי לפוגרומים אלו. התוהו ובוהו הכללי ששרר באוקראינה ב- 1919 הביא להיווצרות כנופיות איכרים שלחמו כנגד הצבא האדום. מפקדי כנופיות אלו (אטמאנים) שלטו לפעמים באזורים שלמים. הם הטילו טרור על היהודים בכפרים, העיירות והערים שתחת שליטתם וסחטו מהם כספים ואספקה, או שדדו והגו אותם. בין אטמאנים אלו היו אַנְגֵּל, קְזַאקוב, קוּזִיר-זִירְקו, סטרֹוק, וולֶנְיִין, זְלֶנִי, טוטוֹניק וּשְׁפֶל. האטמאן גריגוריב, שערק עם אנשיו מהצבא האדום ב- 1919, היה אחראי לפוגרומים ב- 40 קהילות ולמותם של כ- 6000 יהודים בקייץ אותה שנה. הוא נהרג על ידי האטמאן מאכנו, שהוביל מהפכת איכרים במזרח אוקראינה והצליח להניא את אנשיו מלתקוף את היהודים. אחד הפוגרומים הנודעים ביותר שבוצעו על ידי כנופיית איכרים היה בטרֹוסְטְיַאנְץ שבצפון אוקראינה, במאי 1919, שם נרצחו למעלה מ- 400 יהודים. ביולי 1919 גברה הפעילות הפוגרומית של הכנופיות בחבלי פודוליה, קייב ווולינייה. באזור פעולתו של האטמאן באטקו זלני היו פוגרומים ברז'ישצ'ב ב- 1 וב- 13 ביולי. באזור טראשצ'ה פרעו ב- 2 ביולי בבֹוֹיֶארְקִי וב- 11 וה- 24 ביולי – בקוֹשְׁבֵטוֹיָה. ב- 29 ביולי היה פוגרום דמים באומן. בסתיו 1919 פרץ גל פוגרומים שבוצעו על ידי הצבא הלבן האנטי-מהפכני, בפיקודו של גנרל א.י. דְנִיקִין, תוך התקדמותו מצפון-הקווקאז לליבה של רוסיה. צבא זה, שרצה להחזיר את המשטר הישן על כנו, הכריז את הסיסמה: "הכו ביהודים והצילו את רוסיה". קציניו וחייליו ערכו פרעות קשות בכל מקום שכבשו. השחור שבהם, בו נהרגו כ- 1,500 גברים, נשים וילדים יהודים, היה בפאסטוב בתחילת ספטמבר 1919. חיילי הצבא הלבן ערכו פוגרומים דומים גם באזורים אחרים של רוסיה. בשנים 1920-1921, כאשר הצבא האדום השתלט על אוקראינה, הכנופיות המזוינות נקמו ביהודים, כמו בטטיב בה נרצחו 4,000 יהודים והעיירה נשרפה כליל. רק חולשתם הצבאית של התוקפים, ותאי ההגנה העצמית שהתארגנו בערים ועיירות רבות באוקראינה, שהידוע בהם היה באודסה, מנעו שואה של יהדות אוקראינה. לפי נתונים

שאסף ההיסטוריון ש.דובנוב מ- 530 קהילות, ארעו בהן בתקופת מלחמת-האזרחים 887 פוגרומים כבדים ו- 349 פוגרומים קלים, וסך כל הנרצחים, לפי הערכתו, הגיע ל- 60,000. סיכומים אחרים נעים בין 30,000 ל- 150,000. בין הקהילות שנפגעו ורלבאנטיות לספורנו נזכרות טולצ'ין, רדומיסל, ובוגוסלב (אנשי פטליורה), טריפולה, רז'ישצ'ב, אובוחוב ובלאיה צרקוב (כנופיות זלני), אומן וטלנויה (אנשי סוקולובסקי), אובוחוב וקורסון (יחידות הצבא האדום), ועוד. זעזוע פרעות -1919 1921 גרם, מחד, להתגייסות יהודים רבים לצבא האדום, ומאידך – לחיזוק התנועה הציונית והקמת ארגון ההגנה בארץ-ישראל.

ב- 24.10.2011 צוטט בעיתון "הארץ" מאמר שהתפרסם בדיוק 92 שנה קודם לכן. שם-המאמר "אוקר(א)ינה" והכותב הוא מאיר גרוסמן. וכך נאמר בו:

"זאת השנה השלישית שאוקר(א)ינה מפרפרת בגסיסתה הכבדה, כשהיא מוקפת חומה כפולה של רובים ותותחים, בורות שיחין וחפירות המבדילים אותה מן העולם. פור מתפוררת הארץ, כלים כוחותיה החיוניים, מדלדלים אוצרותיה, ומכמני עושרה הטבעי יורדים לטמיון... והיא סגורה ומסוגרה, אין אדם סביב, אין נתיב לעולם, אין קו אור של חיים אחרים... גלמודה ועזובה, כרותה מאירופה המערבית, דוויה ושסועה... ובאין דרך ובאין מוצא, היא הורסת את כל אשר לה במלחמת יאוש ומחריבה את יסודות חיי הממלכה והחברה. רוסיה הקומוניסטית, חדלת האונים, נעשתה לאוקר(א)ינה כסמל לגן עדן".

וכך מתארת מביאת הציטוט, יעל גרינפטר, את הרקע ההיסטורי למאמר:

באותן שלוש שנים התחלפו באוקראינה תשע ממשלות, שכל אחת מהן שאפה להרוס את יסודות קודמתה ולכונן משטר חדש יותר, ברוח המהפכה. בפברואר 1919 הודיעה רוסיה הקומוניסטית על הקמתה של "מועצה רפובליקאית סוציאלית אוקראינית" שתיהנה, לפי גרוסמן, מ"שלטון עצמי, חופש ושלוש". אולם 1919 הפכה לשנת פילוג, ביזור שלטוני והרג המונים, בעיקר יהודים. הממשלות האזוריות לא שלטו בפורעים. על אף שבקייב ישבה ממשלה "בולשביסטית", חלקים גדולים מהמדינה היו בידי תומכי המשטרים הקודמים, שנוכח היעדר הסדר הנהיגו, לדברי גרוסמן, "משטר של רצח וגזל לעיני השמש. גלי טרור אכזרי, בגידות והפקרות שטפו את הארץ".

האוקראינים שינו מחנות וצבעי-דגלים כאוות נפשם. מאדום קומוניסטי לצהוב לאומני, חברי הארגון הקומוניסטי הרשמי בקייב, "איזבסטיה", הפכו את עורם וחזרו להתאחד עם אנשיו של סמיון פטלורה ועם הטובחים ביהודים. פטלורה מונה בפברואר 1919 ליו"ר קבינט אוקראיני שבו חמישה חברים, ולמפקד העליון של הצבא. הוא נלחם במקביל בכוחותיהם של הרוסים הלבנים והאדומים, וכשהובס בידי הצבא האדום הוציא את זעמו בעיקר על יהודי מולדתו. לאחר הניצחון הרוסי, דיווח גרוסמן כי "לאוקראינים הלאומיים לא היתה אחיזה בערים, ולבולשביסטים לא היו שורשים בכפרים. גם פטלורה מצא רק הד קלוש בלב האיכר העייף, אשר התפלל רק למנוחה". ואכן, באזורים הכפרים השתוללו אנשי הכנופיות, שעשו פוגרומים ביהודים וטבחו עשרות אלפים מהם. פטלורה, שכיהן כיו"ר הקבינט עד לסוף אוקטובר 1919, לא ניסה לעצור זאת. "בנמל קייב עמדו אוניות מלחמה טעונות מקלעים, ובמרחק עשרות וירסטות היה אפשר לאיכרים להחריב ערים ועיירות, ועל יד מדזיגויה לעצור אונייה, להוריד מעליה 130 יהודים ולהטביע את כולם בדנייפר", כתב גרוסמן. "רדומיסל עברה עשר פעמים מרשות לרשות, ובכל שינוי היה נערך טבח ביהודים כמובן".

פטלורה נמלט מאוקראינה לפולין בסוף אוקטובר 1919. ב-1921 נפגש שם עם זאב ז'בוטינסקי, אז מאנשי ההנהגה הציונית, וחתם עמו על הסכם שלפיו, אם וכאשר יחזור לאוקראינה בראש צבא של גולים, יצטרפו אליו, על פי הצעת ז'בוטינסקי, יחידות של חיילים יהודים. ביולי 2009 כתב שלמה אבינרי ב"הארץ" על הפרשה המביכה: 'ברור היה שאחת הסיבות להצעה היתה האנטי-קומוניזם הרדיקאלי של ז'בוטינסקי, שטען כי היחידות היהודיות יוכלו להגן על האוכלוסייה היהודית מפני פוגרומים (שיבצעו, מן הסתם, אחיהם לנשק, חיילי פטלורה). מבחינת פטלורה הייתה זו הוכחה לכך שאינו אנטישמי, וכי הפוגרומים של 1919 היו "אירועים מצערים" בסערת המלחמה. ההסכם עורר מחלוקת בקונגרס הציוני ה-12 בקארלסבד, הוביל לנתק בין ז'בוטינסקי להנהגה הציונית בראשות חיים וייצמן, ובהמשך, להקמת התנועה הרוויזיוניסטית'.

פרק שלישי: מה סופר בישראל ובמערב?

תמצית: המשך המאמצים למצות את המקורות המערביים מביא לעדויות ורמזים נוספים, אך אלו אינם מספיקים כדי להכריע במחלוקת בישראל על יהדותו של הגנרל. בינתיים אני לומד על כמה דמויות מרתקות שאינן קשורות אליו ישירות.

11. מאמרו של אוסד

בעקבות החומר על איבן דנילוביץ' שמצאתי באתר של סטיב אוסד, קיוויתי לשאוב ממנו מידע נוסף. התכתבותי אתו הייתה כדלקמן:

6.10.2008. מר אוסד היקר. ניסיתי להשיג את מאמך על צ'רניאחובסקי באינטרנט, אבל לא יכולתי לקבל אותו. הייתי מעוניין בעוד מידע עליו, במיוחד על ילדותו: משפחתו – ההורים הביולוגים והמאמצים, אחיו ואחיותיו וכו', ועל המקומות שבהם הם חיו. האם תוכל לעזור לי בזאת (ייתכן שהוא היה קרוב-משפחה של אמי המנוחה).

שלך בכנות, פרופ' (אמריטוס) דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב
פרופסור עמיר. אינני בטוח שאוכל לעזור לך בעניין העיקרי שלך – למרות שאחפש בניירותי מידע אישי נוסף – אבל אשמח לשלוח לך עותק של מאמרי. רק שלח לי את כתובתך. יהי רצון ומשפחתך, וכל עם ישראל, ייכתבו לשנת בריאות ושלוש. כל טוב, סטיב

ואכן, אחרי ששלחתי לסטיב אוסד את כתובתי, הגיע תדפיס המאמר. מאמר זה הוא, עד כמה שידוע לי, המאמר היחיד שהתפרסם עד אז על איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי בספרות המקצועית המערבית.

31.10.2008. סטיב היקר. חזרתי הביתה לאחר סוכות ומצאתי את מאמך על צ'רניאחובסקי. אני מנסה לשער פתרון למסתורין של הוריו שיתאים לפיסות המידע היותר אמינות בחידת תצרף זו – כלומר, סיפורה של אמי, האתר של ז'קלין זאסלוב, ספרו של שריפוב, מאמך וכתבות אחרות שמצאתי, במיוחד הכתבה של רִזְ'בֶּצַב מ-10 באוקטובר 2007 (ברוסית). קיימות, כמובן, כמה סתירות - במיוחד במקורות הרוסים, שבהם מוכחש כל קשר יהודי. בספרו של שריפוב ניכר מאמץ גס להכחיש זאת – הסיפור המגוחך בו הוא מנסה להאשים את בעלי האחוזה (היהודים?) זפוטוצקי ונובינסקי, בכך שאיבן המסכן נשא את שם המשפחה היהודי הטיפוסי צ'רניאחובסקי (במקום השם "האוקראיני

האמיתי", צ'רניאחוב), ובכך שלא כונה בילדותו 'ואניה' אלא 'יאסיק' (כנראה – מיאשק, כלומר יאשה).

מובן שכל פיסת מידע נוספת תוכל לעזור. במיוחד אני סקרני לקבל את תגובתו המלאה של מנהל מוזיאון אי.ד.צ' במינסק למאמריך. האם הוא לא ניסה להציע אלו שהם תיקונים לתולדות החיים – במיוחד להיותו של אי.ד.צ' יהודי? המקצוע של אביו? אחיו ואחיותיו? ילדיו? אולי, אם יש לך את כתובתו, אפשר לשאול אותו לגבי כמה פרטים לא-ברורים או אפילו חסרים? בכל מקרה, אשלח לך את הנוסח "הנכון" המוצע על ידי כשאעלה אותו על הכתב. שלך, דן עמיר

29.11.2008. סטיב היקר. צירפתי את הדו"ח הראשוני שלי על תוצאות חקירותי לגבי משפחתו של אי.ד. צ'רניאחובסקי. אשמח לקבל את הערותיך, תיקוניך וכל הצעה שהיא. שלך, דן עמיר

22.12.2008. דן, אני מצרף את הטיוטה המקורית שלי למאמר, הכוללת את כל מראי-המקום. אני מקווה שזה יעזור. הייתה לי ההזדמנות להסתכל בכתב-היד שלך. עשית כמות מדהימה של עבודה, במיוחד זו המבוססת על ראיונות וחומר מקור ראשוני אחר, והעמקת לחפור בעברה של משפחתך. מרשים ביותר. אין משהו שאני יכול לטעון כלפיו. אנא המשך לשמור אותי בתמונה, במיוחד על כל חומר היסטוריה צבאית מעניין שתחשוף.

שיהיה לך חג חנוכה שמח, ולשנת 2009 – בריאות, שלום ואושר. סטיב

ואכן, קיבלתי את טיוטת המאמר עם מראי המקום, והרי היא במלואה:

פְּטוֹן הַיְהוּדִי שֶׁל רוֹסִיָּה: גִּנְרָל הָאֶרְמִיָּה אִיבֵן ד. צ'רניאחובסקי

גי'פ אמריקאי שהכיל את מפקד החזית הביילורוסית ה-3, גנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, נסע במהירות דרך העיר מְהֶלֶזְק הנמצאת בפאתי קניגסברג. הוא היה בדרכו לבקר במטה של לייטננט-גנרל א.ו. גורבאטוב, מפקד הארמייה ה-3 שלו, ולא רצה לאחר. היו לו שישה מפקדי ארמיות תחת פיקודו והוא תכנן לבקר כל אחד מהם לפני המתקפה הסופית. בהתקרבו לצומת בדרך כשמונה מאות מטר מחוץ לעיר, נחת בקרבתו פגז ארטילריה בודד, חרך את האדמה באש והרים ענן ענק של אבק ופסולת, וגרם ליוויליס' לעצור פתאומית. באותו זמן שהפגז התפוצץ התקרבו גורבאטוב ממזרח. עוד

בטרם נמוג העשן, הגיע גורבאטוב לגייפ, ירד מרכבו והציץ פנימה. הוא ראה שהנהג, ב.אי.וינוגראדוב, שלישו של מפקד החזית, ושני חיילי הליווי היו מטושטשים, אבל ללא פגע, ושהרכב כנראה לא ניזוק. אבל במהרה הוא הבין כמה ביוקר עלה פיצוץ יחיד זה. שם, במושב הקדמי הסמוך לנהג, היה גופו המוכתם בדם של מפקד החזית. האיש שנפצע קשה, מתאמץ לנשום, אמר לגורבאטוב וחזר מספר פעמים: "אני פצוע אנוש, אני גווע...". גנרל איבן ד.צ'רניאחובסקי, משחררן של קורסק, וילנה, קובנה ואלפי מקומות אחרים, פעמיים גיבור ברית המועצות, הגנרל הראשון שהציב את רגלו על אדמה גרמנית [2 עמ' 100], מפקד החזית הצעיר ביותר, **והקצין היהודי רם-הדרג ביותר בצבא הסובייטי**, נפל כאשר הניצחון הסופי נראה כבר בבירור באופק. הוא היה האחרון בין 235 הגנרלים הסובייטים שנפלו בקרב במלחמת המולדת הגדולה⁶⁵.

א.ד.צ'רניאחובסקי, הצעיר בארבעה ילדים ובן לפקיד רכבת, נולד ב-16 ביוני, 1906, בכפר האוקראיני הקטן אומן ליד קייב. הוא התייתם בתקופות המאבק האזרחי שלאחר המהפכה, כשהוריו מתו מטיפוס. הוא עבר את שנותיו המוקדמות כרועה וכעובד רכבת לפני שהצטרף לצבא האדום בגיל 18. הוא נרשם כצוער בבית הספר של חיל הרגלים באודסה, אבל אחרי שהכירו ביכולתו הטבעית במתמטיקה ובמדע, שלחו הקומיסרים את הנער הגבוה לחיל התותחנים. אחרי שסיים בהצטיינות את בית הספר לארטילריה בקייב, הצטרף צ'רניאחובסקי למפלגה הקומוניסטית. מסומן לקידום מהיר, הוא סבב בסדרת תפקידי קו ותפקידים פוליטיים בחיל התותחנים, עד שנבחר ב-1931 ללמוד באקדמיה למכניזציה ומוטוריזציה על שם סטאלין. חמש השנים הבאות עברו עליו בלימודים במחלקת פיקוד-הנדסה, והוא סיים ב-1936. כמו קצינים בעלי מזג דומה בכל העולם, הוא השתכנע בהקדם שלוחמת שריון היא שתכתיב את תוצאות המאבקים העתידיים וביקש מינוי כראש מטה של גדוד טנקים. אחרי זמן קצר עלה לפקד על רגימנט טנקים (1936-1940) ולתפקיד סגן מפקד דיוויזיית טנקים (1940-1941). גבוה, יפה תואר, עם שיער שחור מתולתל, היה נשוי ואב לתינוקת, ממש דמות המודל לקצין הסובייטי. במשך תקופה סוערת זו, הוא הפגין גם את כישורנותיו כפעיל מפלגה נאמן וכשורד עקשן.

⁶⁵ "מלחמת המולדת הגדולה", או "המלחמה הפטריוטית הגדולה" הוא הכינוי הסובייטי למלחמת 1941-1945.

בזכות מיומנות פוליטית, עורמה ומזל, נמנע ממנו גורלם של שליש מהקצינים בצבא הסובייטי שהוצאו להורג, נאסרו, הוגלו או הודחו בזמן הטיהור הרצחני של הצבא בשנות ה-30 המאוחרות. הישרדותו הייתה עוד יותר מיוחדת במינה בהתחשב בחשד הפרנואידי של סטאלין ביהודים כאויביו הטבעיים. השקפתו על סטאלין הייתה "אורתודוכסית" אבל רמזה על קושיות, שאותן חלק אחר כך עם העיתונאי והתועמלן המפורסם איליה אהרנבורג, אותו פגש במשך המלחמה: "הרי לך תהליך דיאלקטי, לא בתיאוריה, אלא בדוגמה מעשית. אי אפשר להבין אותו. כל מה שאתה יכול לעשות זה להיות בעל אמונה. מעולם לא העליתי בדעתי שבמקום מכשירים מדויקים, במקום ניתוח מדוקדק, יימצא ערב רב כזה של סתירות".

בזמן הפלישה הגרמנית ב-22 ביוני 1941, היה קולונל צ'רניאחובסקי – שנחשב כאחד מהנמרצים והמיומנים בקציני השריון של הצבא האדום – מפקד דיוויזיית הטנקים ה-28, שהוקצתה לצבא הבאלטי המיוחד והתפרסה דרומה מלנינגרד. בשעה 9:15 בערב ביום הראשון של המלחמה הפטריוטית הגדולה, ציוותה ה"סטאבקה" – הפיקוד העליון הסובייטי, שלא חשה במציאות בשדה הקרב, על כל מפקד להדוף את הפולשים הגרמנים חזרה מגבולות המולדת הקדושה. צ'רניאחובסקי נמצא כבר בתנועה אל החזית כשקיבל את פקודותיו. ואחת מהיחידות שתחת פיקודו, רגימנט הטנקים ה-55, נמצאה כבר בקרב כבד כנגד אוגדת הפאנצרים ה-1. ללא זמן לערוך סיורים או לעשות הכנות הולמות, ותוך 24 שעות מקבלת הפקודה לתקוף, הוא נע קדימה ותפס עמדה בראש הטור המוביל. אחרי שנים של מאמצים קשים והכנה, הוא עמד כעת במגננה מול ה"קורמאכט" המפואר, עם נחיתות מספרית ונחיתות בנשק, וכשהיוזמה כולה בידי האויב. צ'רניאחובסקי תקף והדף בהצלחה את האויב מספר קילומטרים לאחור בהשמידו פלוגה שלמה של אופנוענים גרמנים. אבל עם רדת הלילה של ה-25 ביוני, נהפך הגלגל כנגדו והאוגדה שלו עורערה לחלוטין, כשכל אחד מ-85 הטנקים שלו נהרס. אלפים מאנשיו שכבו מתים או פצועים, או גרוע מזה, נפלו בשבי בידי הגרמנים חסרי הרחמים. האוגדה ה-28 נמחקה מסדר הכוחות הקרביים הסובייטי ושאריותיה זרמו לעורף באי-סדר ובפאניקה. הנסיגה עקובת הדם הארוכה החלה. בחודשים הנוראים שבאו לאחר מכן, המשיך צ'רניאחובסקי להצטיין במלחמת הדמים על לנינגרד, בהובילו את אנשיו – שאורגנו בחופזה מחדש כאוגדת הרגלים ה-241 – בסדרת

פעולות השהייה וקרבות מאסף נואשים. תהילתו של הקצין הצעיר והנמרץ צמחה במהירות והוא החל למשוך את תשומת-הלב בדרגים הגבוהים. בין פטרוניו היו הכוכב העולה, סגן המפקד העליון, מרשל גיאורגי ז'וקוב וכן ראש המטה הכללי מרשל א.מ.וסילבסקי. תוך שנה מפרוץ המלחמה, בתמיכתם, עלה צ'רניאחובסקי לדרגת גנרל-מיוור (השקולה לבריגדיר-גנרל בצבא האמריקאי) וביוני 1942 קיבל פיקוד על הארמייה ה-60.

ב-25 בינואר 1943 שחררו אנשיו את וורוניז'וב-8 בפברואר – כעת תחת פיקודו של הגנרל האגדי קונסטנטין רוקוסובסקי – הוא כבש בחזרה את קורסק. היה זה בחזית זו שהתועמלן וכתב המלחמה איליה אהרנבורג פגש אותו לראשונה והתיידד אתו. באחת משעות הלילה המאוחרות, אחרי שצ'רניאחובסקי השפיע על אהרנבורג חרוזי שירה ושיחה קלה, עברה השיחה ללוחמה העתידית, ומחשבותיו של צ'רניאחובסקי זרמו בחופשיות: "היום נראים הטנקים כתחילתו של עידן צבאי, אבל למעשה הם סופו. אינני יודע מאין יבואו החידושים, אבל אני נוטה יותר להאמין בנובלות האוטופיות של וולס מאשר ברעיונותיהם של דה-גול, גודריאן, או אנשי הטנקים שלנו. אתה לומד ולומד, ולבסוף אתה מוצא שהחיים הופכים על פיהן את האמיתות המבוססות היטב".

כעבור שבוע בלבד, ב-23 בפברואר 1943, הוציא סטאלין את פקודת היום מספר 95 המהללת את הניצחונות האחרונים ומציינת לשבח את המפקד הצעיר אשר הועלה כעבור זמן קצר לדרגת לייטננט-גנרל (השקולה למיוור-גנרל בצבא ארצות-הברית). בעוד הארמייה שלו נשארת בעתודה בזמן הקרב של קורסק, המשיך רוקוסובסקי לראות בו את "המפקד הלוחם הטוב ביותר" והמשיך לתגבר את הארמייה שלו. כאשר נכנסה שוב לקרב, מנתה הארמייה ה-60 שלו כמעט 100,000 איש ואורגנה בשש אוגדות רובאים, שתי חטיבות רובאים וחטיבת טנקים, והיו בה 1,376 כלי ארטילריה ויותר מ-100 טנקי T-34/85.

בזמן מסע המלחמה לגבולות פרוסיה המזרחית, ב-17 באוקטובר 1943, נעשה צ'רניאחובסקי גיבור ברית המועצות כשהוביל ראש חץ מעבר לנהר הדנייפר והיה הראשון לפרוץ את קווי הגרמנים. כהכרה נוספת לחציית הדנייפר, ועבור ביצועיו בהמשך הקרבות באוקראינה, שלח מרשל ז'וקוב ב-5 במרץ 1944 מברק מיוחד לסטאלין בו המליץ שצ'רניאחובסקי יועלה לדרגת קולונל-גנרל (השקולה ללייטננט-גנרל בארצות-הברית). סטאלין ביצע את

המינוי ללא התדיינות. זמן קצר לאחר מכן החל הפיקוד העליון הרוסי לערוך תוכניות למתקפת-הקיץ, שכללו ארגון מחדש של החזית המערבית כשתי יחידות. בהמלצת מרשל וסילבסקי וגנרל א.א.אנטונוב, סגן ראש המטה הכללי, אישר סטאלין את מינויו של צ'רניאחובסקי כאחד משני המפקדים החדשים. ב-12 באפריל 1944 הוא הגיע למפקדת החזית המערבית בקראסנויה ושם, ב-24 באפריל, פוזרה היחידה מצולקת הקרב בת 3 השנים, ונוצרה החזית הביילורוסית ה-3. לאחר חודשיים, בגיל 36, הועלה צ'רניאחובסקי לדרגת גנרל-ארמייה (השקולה לגנרל מלא בצבא ארצות-הברית), ונעשה הגנרל המלא ומפקד החזית הצעיר ביותר בצבא הסובייטי. החזית הביילורוסית ה-3 הייתה שקולה לאגד-ארמיות אמריקאי, והורכבה בשיאה משש ארמיות שדה, ארמיית אוויר אחת, מספר גיסות שריון ורגלים בלתי תלויים, ומנתה כ-40 אוגדות, ויותר מ-375,000 איש.

בשבוע של 22 במאי 1944 זימן סטאלין את מפקדיו הבכירים למועצת מלחמה במוסקבה כדי לדון ב'מבצע בגרטיון', שהיה עתיד להיות המערכה הגדולה ביותר במלחמה. צ'רניאחובסקי, שאחרי שלוש שנות שירות רצופות חלה במחלה רצינית, הבין שאי אפשר להתעלם מזימון כזה, והגיע מאוחר ב-25 במאי לדון בהצעותיו למבצע הממשמש ובא. לייטננט-גנרל ו.פ. מרנוב, קצין במטה הכללי וחברו לכיתה מבית הספר לארטילריה, תדרך אותו. מטרתו של מבצע בגרטיון, שנקרא על שם הגיבור הרוסי של 1812, הייתה לנקות את ביילורוסיה (כעת: בלארוס) ולהשמיד את אגד הארמיות מרכז (בפיקודו של פילד-מרשל ארנסט בוש, ואחר כך של מודל) נחוש הקרבות בן 800,000 החייל. קנה המידה של המבצע הסובייטי היה מונומנטאלי. כוחותיהם מנו 1,400,000 איש ב-48 ארמיות (166 אוגדות רובאים, 30,000 תותחים ו-5,000 טנקים, נתמכים על ידי 6,600 מטוסים). מולם היו אמורות לעמוד 15 ארמיות של הציר (42 אוגדות), נתמכות על ידי 9,500 כלי ארטילריה, 900 טנקים ו-1,400 מטוסי קרב, הפרוסות לאורך חזית של 1,000 קילומטר עם קווי הגנה בעומק של עד 250 קילומטר.

החזית הביילורוסית ה-3 של צ'רניאחובסקי הייתה צריכה לפקד על חמש ארמיות שדה, כולל ארמיית הטנקים ה-5 של המשמרות, ולהתפרס בגזרה הצפונית לימין החזית הבאלטית הראשונה. תפקידו היה להוביל את זרוע המלקחיים הימנית מצפון למינסק וליצור קשר עם החזית הביילורוסית ה-1

של רוקוסובסקי, שנעה מזרוע לעיר. בכיס הענק הם ילכדו את ארמיית הפאנצרים ה-4 (קולונל-גנרל היינריך) ואת ה-3 (קולונל-גנרל ריינהארדט). ההתקפה, שתוכננה להתחיל ביום השנה השלישי לפלישה הגרמנית, התחילה באיחור של יום, ב-23 ביוני 1944. הפריצה ההתחלתית הצליחה באופן מפתיע. צ'רניאחובסקי חתך דרך ליבו של *אגד הארמיות מרכז* ובהמשך מהיר כבש את אורשה ובוריסוב, בהשלימו את כיתור מינסק ב-3 ביולי. הארמיות שלו שטפו אז דרך ליטא, בכובשן בחזרה את וילנה ב-13 ביולי. פעם נוספת פרסם העיתון *איזווסטייה* ציון לשבח אישי של צ'רניאחובסקי חתום על ידי סטאלין.

אחרי שחרור וילנה, הסדיר יצחק קובאלסקי, שפרסם את עיתון המחותרת היהודית במשך הכיבוש הגרמני, אמצעי דפוס וציוד אחר לרוסים. אחרי שעשה זאת, ליוו אותו חיילים לשטח יער חבוי היטב בכפר הקטן וורובנה, כשישים קילומטר מהעיר, היכן שמוקמה המפקדה של החזית הביילורוסית ה-3. בהתחלה הוא היה עצבני, אבל התברר שהגנרל צ'רניאחובסקי רצה להודות לו באופן אישי. בשבחו את קובאלסקי על התנגדותו האמיצה במשך הכיבוש, היה הגנרל נדיב. קובאלסקי כתב אחר כך בזיכרונותיו,

הגנרל דיבר לאט מאוד והיה ידידותי. הוא שאל על כל דבר שאירע במשך הכיבוש הנאצי. הרגשתי שיש לו לב רגיש מאוד. הוא היה רציני ומעוניין, ואמר שאם אנו זקוקים למשהו עלינו לבקש זאת באופן חופשי. עשינו זאת והוא עזר הרבה מאוד, למשל, בהשגת ריהוט לבית הילדים היהודי.

ההתקדמות המהירה נמשכה. ב-15 ביולי חצו כוחות החזית הביילורוסית ה-3 את נהר-הנימן וכעבור שבועיים בלבד נשארו בקושי 25 קילומטר לגבול. בסוף יולי הוכתר צ'רניאחובסקי בפעם השנייה כ'גיבור ברית המועצות' עבור חלקי בהריסת *קבוצת הארמיות מרכז*. מאבק הענקים נמשך. עד אשר החזית הביילורוסית ה-3 כבשה את קובנה ב-2 באוגוסט, איבדו הגרמנים יותר מ-400,000 איש ו-25 דיוויזיות הושמדו. ב-17 באוגוסט חצתה פלוגה קדמית של החזית הביילורוסית ה-3 את הגבול הגרמני, אבל בסוף אותו יום היא הושמדה, מה שהראה שהלוחמה תתעצם כאשר הגרמנים החלו להגן על ארצם הם.

אחרי תקופת מנוחה והתארגנות קצרה, חדרו באוקטובר אנשי צ'רניאחובסקי כמעט 80 קילומטר לתוך פרוסיה המזרחית, אבל האבידות היו כבדות מאוד. הפריצה לא התחדשה עד ל-13 בינואר 1945. בהתחלה היא הייתה

אטית מאוד כשהגרמנים התנגדו מרות בהגנה על מולדתם. אבל תוך שבוע הכוח המוחץ של הדחף הרוסי החל לתת את אותותיו. ב-20 בינואר כבשו אנשי צ'רניאחובסקי את טילזיט וביום-המחרת כבש רוקוסובסקי את טנברג, אתר המפלה של מלחמת העולם הראשונה. עד לאמצע פברואר בודד צ'רניאחובסקי את קניגסברג, השלל החשוב האחרון בפרוסיה המזרחית.

בהיותו בטוח שקץ המלחמה מתקרב, הוא התקשר לאיליה אהרנבורג והזמין אותו "בוא מהר אם אתה רוצה להיות נוכח בסיום". צ'רניאחובסקי תכנן להיפגש עם מפקדי הארמיות שלו כדי לתכנן את המכה הסופית שתקרע את פרוסיה המזרחית, וקרוב לוודאי תסמן את סיום תפקידה של החזית הביילורוסית ה-3 – ואת תפקידו במלחמה. הוא טלפן לגנרל גורבאטוב, מפקד הארמייה שלו, לארגן פגישה ל-18 בפברואר. הוא בירך תחילה את פיקודו על נצחונותיו ונתן לו עדכון קצר. הם הסכימו להיפגש במפקדת הארמייה ה-3 של גורבאטוב. בזיכרונותיו שלאחר המלחמה, זכר גורבאטוב איך הסתכל מהר במפות המצב והזהיר את מפקדו, "שהדרך המובילה לשם הייתה תחת תצפית אויב ואש ארטילרית, אבל צ'רניאחובסקי הפסיק להקשיב והניח את השפופרת". זו לא הייתה הפעם הראשונה – ולא האחרונה – שהתקרבות הניצחון עשתה חיילים לחסרי זהירות. צ'רניאחובסקי מעולם לא הזהיר את וינוגראדוב, נהגו במשך זמן רב, שהדרך למהלוק מסוכנת וגם לא דאג לכך שהסיירים שלו יתורו אותה. כשפשטה הידיעה שצ'רניאחובסקי נהרג בפעולה, היה פרץ גדול של רגשות וביטויי צער של חיילים ואזרחים. כה נרחבת הייתה תהילתו שאותות הוקרה זרמו מבנות בריתה של ברית המועצות. ראש הממשלה ווינסטון צ'רצ'יל שלח מברק לסטאלין המביע את תנחומיו האישיים. אחרי מותו, העביר הצבא האדום את גופתו של צ'רניאחובסקי 300 קילומטר לווילנה וערך לו לוויה צבאית מלאה. הוא נקבר בבית הקברות העתיק בכיכר אורז'שקובה. מספר שנים לאחר מכן, יצר הפסל הגדול ניקולאי טומסקי פסל מונומנטאלי לכבודו. **הגיבור נקבר בין אלפי החיילים והפרטיזנים היהודים שנפלו בשחרור וילנה, הידועה במשך מאות שנים כ'ירושלים דליטא' בגלל מרכזי הלימוד בעלי המוניטין העולמי שבה. בהתחשב בכך שהיו הרבה בתי קברות קרובים יותר למקום מותו, השאלה מדוע נבחרה וילנה נשאר לזיכרון, אבל זה לפחות מתקבל על הדעת שבחירה זו משקפת את משאלתו האחרונה של הגנרל.**

בשנים שחלפו מאז מותו, מספר אתרי זיכרון הוקדשו לזכרו של הגיבור שנפל. שמה של העיר אינסטרבורג שליד מקום מותו הוסב לצ'רניאחובסק לכבודו. ב- 1990 נקראה הגימנסיה מס. 11 במינסק בשם 'בית הספר אי.ד.צ'רניאחובסקי' והוקם שם מוזיאון. בפברואר 1992, כשליטא הצהירה על עצמאותה, כל המונומנטים ויתר השאריות של התקופה הסובייטית פורקו או הועברו למקום אחר. באותו חודש, גנרל אי.ד.צ'רניאחובסקי, משחררה של וילנה, הוצא מקברו ונקבר מחדש במוסקבה.

בעוד שצ'רניאחובסקי הוא היום כמעט אלמוני במערב, שיפוטם של ההיסטוריונים הצבאיים לגביו היה נדיב. ג'והן אריקסון, ההיסטוריון האנגלי הגדול של הצבא האדום, תיאר אותו כאדם בעל "יכולת יוצאת מגדר הרגיל" וכ"מקצוען ומהיר תפיסה כמו כל מפקד גרמני שעמד מולו". דייוויד מ.גלאנץ ויונתן מ.האוז, המלומדים החשובים ביותר של החזית המזרחית, קראו לרקורד שלו "מבריק" וציינו שהוא זכה ליחס כבוד מהמפקדים בצמרת הצבא הסובייטי]. אבל ההצהרה הטובה ביותר ניתנה על ידי ידידו, איליה אהרנבורג: *מאוחר יותר פגשתי גנרלים בסובייט העליון בקבלות פנים, בראיונות. אחדים מהם מתו במיטתם, אחרים פרשו לגמלאות, אחרים עדיין ברשימת הפעילים. אבל צ'רניאחובסקי נשאר בזיכרוני צעיר; בליווי התותחים הוא מדקלם שירה רומנטית או מעיר את הערותיו הנבונות והחריפות".*

מסקרן לתהות מה היה עתיד להיות גורלו לאחר המלחמה לו נשאר בחיים. האם היה זוכה לכיבודים גדולים ואז מוסט הצידה, כמו שהיה גורלו של פטרונו, גיאורגי ז'וקוב? האם היה מסיים את חייו, כמו שהרהר אהרנבורג, כגמלאי זקן שפרש? או האם היה לבסוף נופך קורבן לתסביך-הרדיפה האנטישמי של סטאלין שממנו הצליח להימלט בעור שיניו מוקדם יותר?

12. מה שידעו בארץ-ישראל ומאמרו של ראובן איינשטיין

ניסתי לברר אם בזמן מלחמת העולם היה מידע בעיתונות הארץ-ישראלית על צ'רניאחובסקי. לא מצאתי מידע כזה במהדורה הממוחשבת של ה'גרזלם פוסט'. פניתי לד"ר מרדכי נאור והוא הפנה אותי לפרופ' ירון צור מהחוג להיסטוריה של עם-ישראל באוניברסיטת ת"א שעסק בהעברת העיתון 'דבר' לאינטרנט. המבצע הושלם בחודש יוני 2009 ונמצאו שם שתי כתבות על צ'רניאחובסקי, והרי הן:

עיתון 'דבר', 25.8.1944: **גנרל איואן צ'רניאחובסקי**

לאור השאלות הרבות שנשאלה מערכת "דבר" אם נכון הדבר שגנרל צ'רניאחובסקי הוא יהודי, ולרגל הסברות השונות שהועלו בעניין זה, ששם משפחתו הנכון של הגנרל הוא צ'רניאחובסקי (וודאי הוא ממשפחת המשורר ש.טשרניחובסקי ז"ל) - עלינו להעיר:

שם מפקד המחנה הסוואטי, משחרר וילנה ועוד, הנפקד עתה לעתים קרובות בהודעות מוסקבה ובפקודות של סטאלין הוא צ'רניאחובסקי (ולא צ'רניחובסקי ולא צ'רניאחובסקי). אין לו שייכות למשפחת המשורר צ'רניחובסקי ואיננו יהודי. מלבד גנרל זה מוזכר לעתים קרובות בדיעות מחזיתות רוסיה גם שמו של גנרל צ'רניקוב, אשר הוא, כנראה, יהודי.

עיתון 'דבר', ט אדר תש"ה, 22.2.1945: **דמויות: גנרל איואן צ'רניאחובסקי**

יהודי או לא יהודי? שאלה זו שנשאלה פעמים רבות בימי חיו של המפקד רב-העלילה, נשאלת גם אחרי מותו. התשובה איננה ברורה ואיננה ודאית. הסופר האמריקאי הנודע מוריס הינדוס⁶⁶ היה מהראשונים שהודיעו על הגנרל היהודי המוכשר איואן דאנילוביץ' צ'רניאחובסקי. סופר יט"א במוסקבה הכחיש את הידיעות על יהודיותו של צ'רניאחובסקי. אולם העיתונים האנגליים הוסיפו לכתוב עליו כעל יהודי. ג'ון גיבונס ועיתונאים אנגלים-סאכסים אחרים מתארים אותו כ"אוקראיני טיפוסי, נמוך-קומה ושזוף-שמש". ואילו גרומיקו, ציר ססס"ר בואשינגטון, הרים זה לא כבר כוס לחיי "גבור ססס"ר בן העם היהודי הגנרל איואן צ'רניאחובסקי". מערכת "דבר" פנתה לפני כמה

⁶⁶ Maurice Gershon Hindus (1891-1964), סופר יהודי-אמריקאי יליד בלרוס, התלווה לצבא האדום ב-1944 ככתב העיתון ניו-יורק הראלד טריביון.

חדשים בשאלה רשמית למוסקבה אם נכון הדבר שצ'רניאחובסקי יהודי. אישור לכך לא בא. הסתבר שאביו של צ'רניאחובסקי היה ממוצא יהודי אך הגנרל עצמו לא התפאר במוצאו זה.

בשנת ה-37 לחייו מת. מאנשי הצבא הסוואטיים הראשונים שזכו במלחמת העולם לאותות הצטיינות. ב-22 ביוני 1941, כשהתקיפו צבאות היטלר את סס"ר, היה צ'רניאחובסקי מפקד גדוד טאנקים בליטא. ב-29 ביוני הדף מתקפה כבדה של אוגדת השריונים ה-8 של הנאצים, וכשאזל הדלק במיכלי הטאנקים שלו ציוה לקבור את הטאנקים ולהפכם לתאי ביצורים. וכך החזיק מעמד ימים אחדים ואיפשר על ידי כך לצבא הסוואטי לסגת בסדר. בחורף 1942-1943 הסתער על הגרמנים בחזית קורסק. בקיץ 1943 היה מפקד אוגדה, שעברה אחר כך את הנהר דאסנה וכבשה את מעבר הדניאפר. הוא משחרר קורסק, גלוחוב, ניאז'ין, זייטומיר, קיוב, ויטבסק, שאפאטובקה, טארנופול, גרודנה, קובנה, וילנה, אורשה, בוריסוב. הוענק אותות-הצטיינות הגבוהים ביותר: "אורדן לנין", "כוכב אדום", "אורדן סוברוב", "אורדן קוטוזוב", תואר הכבוד הנעלה "גבור סס"ר" ועוד. עמד לקבל תואר מארשאל. צבאו היה הראשון שחדר לפרוסיה המזרחית. וכמפקד הצבא הסוואטי שם נפצע ומת מפצעיו. היה ידוע כאיש-ארגון מצוין, מהיר תפיסה, פיקח באסטרטגיה ועז רוח. את צעדיו הראשונים בדרכו הצבאית עשה לפני 20 שנה כשגויס לצבא האדום. וליד אומאן באוקראינה. אביו היה פועל רכבת (עובד בתיקון המסילה) כשנתייתם מאביו נעשה רועה, ואחרי זה פועל חקלאי. בהיותו בן 16 יצא לנובורוסיסק ועבד שם כספן. וכשהמיר את המשוט ברובה – נתגלו כשרונותיו המזהירים.

כך הסתבר לי שהמאבק והוויכוח בדבר מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי, הנמשכים עד עצם היום הזה, החלו עוד בחייו... לדברי ד"ר יולי אידלמן, מי שאחראי להכחשת יהדותו של טשרניאחובסקי היה קולונל-גנרל אלכסנדר סרגייביץ' שצ'רפאקוב, שבזמן המלחמה היה ראש המחלקה הפוליטית של הצבא האדום והיה ידוע גם כאלכוהוליסט כבד וגם כאנטישמי חריף, והוא ענה בשלילה מוחלטת: "בלי סנטימנטים, לא!". הוא מת מהתקף לב ב-10 במאי 1945 וסיבת המוות, כסיבת מותו של ז'דאנוב, הועללה על הרופאים היהודים ב"משפט הרופאים" הידוע ב-1953.

במאמרו של **ראובן איינשטיין**⁶⁷ על התרומה הקרבית של יהדות ברית- המועצות⁶⁸, משנת 1966, מצאתי את ההתייחסות הבאה לגנרלים יהודים בצבא הסובייטי: ... אשר לגנרלים יהודים, ידוע לגביהם הרבה יותר, אפילו שעד-עתה אי-אפשר היה לחבר רשימה מלאה שלהם. אבל רשימה חלקית היא מרשימה למדי. הרשימה שבהמשך מכילה, עד כמה שאפשר, את הדרגה הגבוהה ביותר שהשיגו הגנרלים היהודים במשך המלחמה או מאז, וכאשר זה ידוע לי, את השם ושם האב המלאים. יתר על כן, עלי להבהיר שמספר הגנרלים היהודים שהוכתרו בתואר 'גיבור ברית המועצות' הוא בוודאי גדול ממה שהצלחתי לוודא.

וכאן מונה איינשטיין 31 גנרלים, שהבכירים שבהם הם:
מרשל חיל האוויר יעקב שמושקביץ', פעמיים 'גיבור ברית המועצות';
גנרל-ארמייה לב זכרוביץ' מְכֵלִיס; גנרל-ארמייה יעקב ג. קרייזר;
קולונל-גנרל ל.ז. קוטלֶזֶאר; קולונל-גנרל אלכסנדר צירלין;
לייטננט-גנרל אי.ס. פֶסקין, 'גיבור ברית המועצות';
לייטננט-גנרל פֶרֶטדו; לייטננט-גנרל י.א. צ'רְנִיחובסקי⁶⁹;
לייטננט-גנרל דויד דרגונסקי, פעמיים 'גיבור ברית המועצות';
לייטננט-גנרל חבר-אקדמיה אהרן גֶרְשֶבִיץ קרפֶנוסוב;
לייטננט-גנרל סימון מ. קריבושֶיין, 'גיבור ברית המועצות';
לייטננט-גנרל מיכאיל לֶב; לייטננט-גנרל ג.ב. מְכֵלִין;
לייטננט-גנרל הירש ד. פֶלאסקוב; לייטננט-גנרל ג. פֶרֶסְמֶן;
לייטננט-גנרל ס.ס. רייקין; לייטננט-גנרל א.ב. ראבין;
לייטננט-גנרל מ.ש. רֵייטֶר;
לייטננט-גנרל מטווי ג. ויינרוב, 'גיבור ברית המועצות';
אדמירל-עורף פאבל טְרֵינין; אדמירל-עורף יורבסקי.

⁶⁷ ראובן איינשטיין (Reuben Ainsztein, 1917-1981), עיתונאי והיסטוריון יליד וילנה. ידוע בעבודותיו על גורל היהודים במזרח אירופה בתקופה הנאצית.

⁶⁸ Reuben Ainsztein: The War Record of Soviet Jewry, Jewish Social Studies 1966, p.9-10.
⁶⁹ לא ברור למי הכוונה. שמו אינו מופיע ברשומות אחרות.

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי אינו נמצא ברשימתו של איינשטיין, אך בין האחרים, בדרגת גנרל-מיור, נמצא גם אותו לב דובאטור שאף לגבי יהדותו התלבט גורי. וכאן מסביר איינשטיין:

אין ספק שלקוראים רבים ייראה כמוזר שרשימתי אינה כוללת את שמו של מפקד-ארמייה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, אחד מהמפקדים הסובייטיים המבריקים ביותר במלחמה האחרונה, שללא ספק היה נעשה מרשל לולא נהרג בפרוסיה המזרחית. ידוע לי שמספר כתבים זרים שכתבו ממוסקבה במשך המלחמה תיארו אותו כבא ממוצא יהודי ושפרסומים ישראלים העוסקים בתרומה הצבאית של יהדות ברית המועצות מתייחסים אליו כאל יהודי. אבל הדרישה שלי להחלטה אם גנרל סובייטי היה או הוא יהודי היא למצוא מקור סובייטי, או מקור יהודי-סובייטי, המאשר את העובדה. מעולם לא הגעתי לאישור כזה במקרה של צ'רניאחובסקי.

כדי לוודא את הלאומיות של צ'רניאחובסקי ודובאטור, מפקד הקוזאקים המפורסם ביותר במלחמה האחרונה, כתבתי לקונסטנטין סימונוב, המחזאי והנובליסט המפורסם שלמרות דיוקנאות רבים של חיילים יהודים (שתיאר), אינו יהודי. הסיבה ששאלתי את סימונוב גם על דובאטור היא שפאבל פיודורוב, בנובלה הביוגרפית שלו 'גנרל דובאטור', שפורסמה בבית-ההוצאה של משרד ההגנה של ברית המועצות, מתאר אותו כבנם של הורים ביילורוסים. קיבלתי מסימונוב בנובמבר 1963 את התשובה הבאה:

"... בהתחלה לא הייתי אפילו בטוח אם אוכל לענות על שאלתך, כיון שבמשך המלחמה לא עצרתי לחשוב מה הייתה הלאומיות של צ'רניאחובסקי ודובאטור. פגשתי את צ'רניאחובסקי כמה פעמים במשך המלחמה ולדעתי הוא היה בלאומיותו רוסי, אבל היה יכול בקלות להיות אוקראיני. לא הייתה לי ההזדמנות לפגוש את דובאטור, רק שמעתי עליו הרבה, במיוחד בזמן הקרב על מוסקבה ב-1941. אבל אחרי קבלת מכתבך התייעצתי בחברי שהכירו אותו אישית. הם אמרו לי שככל שהם ידעו, דובאטור נולד בביילורוסיה, אבל היה יהודי בלאומיותו".

השביעי בין 42 הגנרלים שברשימתו של איינשטיין הוא לייטננט-גנרל י.א. צ'רניחובסקי. לא הצלחתי למצוא אותו לא באינטרנט ולא בשום מקום אחר. האם זהו אותו מיור-גנרל יעקב צ'רני(א)חובסקי, אבי משפחת צ'רניאחובסקי שבחולון?

בסתיו 2010 הפנה ידדי גיורא קפלן את תשומת לבי לספרם החדש של פרופ' מיכאל הר-סגור וד"ר אהוד פוקס: 'רגעים היסטוריים ורגעים היסטוריים', בו מוזכר גנרל צ'רניאחובסקי. ואכן, מצאתי בו את הערת-השוליים הבאה: צ'רניאחובסקי, איוון: יהודי, מפקד החזית הביילורוסית ה-3, נהרג על ידי צלף גרמני בפברואר 1945, בן 38. עמד לקבל את דרגת המרשל. **נחשב למצביא היהודי הבכיר בהיסטוריה היהודית.**

פניתי לפרופ' הר-סגור במכתב הרצ"ב:

19.10.2010. לפרופ' הר-סגור שלום רב. אינני בטוח בכך שאתה זוכר אותי כיוון שפרשת עוד בתקופה בה כיהנתי כסגן-רקטור. על כל פנים, למרות שאינני היסטוריון אלא מתמטיקאי בדימוס, אני שקוע בשנתיים האחרונות בסוגיה היסטורית, והיא שאלת הרקע המשפחתי של הגנרל הסובייטי המהולל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי.

בספרך האחרון (עם אהוד פוקס) שיצא לאור, אתה מתייחס, כבדרך אגב, ליהדותם של שני המפקדים הנערצים של הצבא האדום שנפלו במלחמת העולם השנייה – לב דובאטור וצ'רניאחובסקי.

אינני יודע באיזו מידה אתה מודע למחלוקת השוררת, עד היום, בשאלה זו. הסובייטים ויורשיהם הכחישו, ומכחישים עד עצם היום הזה, כל קשר של דובאטור וצ'רניאחובסקי ליהדות. במערב, לעומת זאת, התייחסו אליהם כיהודים עוד בזמן המלחמה, וכמעט הכול ממשיכים להתייחס אליהם כבני העם היהודי. המצב הפרדוכסאלי הוא שבישראל יהדותם עדיין לא הוכרה באופן רשמי. גם עבור המוזיאון להנצחת הלוחם היהודי במלחמת-העולם השנייה, המוקם בימים אלה, יהדותם מוטלת בספק. הם אינם נמצאים ברשימות "המוכרות", כמו זו של פיודור דוידוביץ' סוורדלוב⁷⁰, או גם ברשימות מורחבות יותר.

⁷⁰ פיודור דוידוביץ' סוורדלוב: 'גנרלים יהודים בצבא הסובייטי במלחמת העולם השנייה', 'מערכות' 1996 (יצא לראשונה ברוסית במוסקבה ב-1993, תרגם לב ניב). ביוגרפיות קצרות של 305 אלופים (גנרלים) יהודים שלחמו במלחמת העולם השנייה במסגרת הצבא הסובייטי, וכן רשימה של 168 קצינים בכירים שהוצאו להורג בטיהורים שלפני המלחמה. הבכירים שבהם הם גנרל-ארמייה 'גיבור בריה"מ' יעקב גריגויביץ' קרייזר (1901-1969), שעלה לדרגה זו ב-1962, ומפקד הארמייה יונה עמנואלביץ' יקיר שהוצא להורג ב-1941 וטוהר לאחר מכן. ברשימה גם 6 בדרגת גנרל-פולקובניק, אחד מהם 'גיבור בריה"מ' פעמיים (דוד אברמוביץ' דרגונסקי - במלחמה מפקד חטיבה, פעיל אנטי-ציוני), ושניים 'גיבורי בריה"מ' (ליאונטי זכרוביץ' קוטליאר, 1901-

בשנתיים האחרונות אספתי חומר רב על צ'רניאחובסקי, ומפני הסטאטוס הדומה של דובאטור – גם חומר מסוים לגביו. אני מתקשה עדיין לספק את ההוכחה החותכת ליהדותם שתספק את דעת כל "המחמירים".

מצבו של דובאטור הוא, כנראה, עדיף מבחינה זו: לא זו בלבד שתצלמו רכוב על סוס הופיע בשער החוברת 'יהודים במלחמה' שהוציאו הקומוניסטים היהודים באנגליה ב-1943 כדי לגייס את תמיכת הציבור היהודי בברית המועצות, אלא שגם קונסטנטין סימונוב (במכתבו לראובן איינשטיין) וגם איליה אהרנבורג (במכתבו ליוסף גורי) תמכו בגרסת יהדותו. עדות נוספת, המופיעה באינטרנט, מצטטת את הרופא האורתופד שלו שהכיר אותו ללא מכנסיו...

מצבו של צ'רניאחובסקי קשה יותר, כי הכחשת יהדותו החלה באופן רשמי ונמרץ כבר מיד לאחר מותו. כיוון שהתייתם מהוריו בילדותו, קשריו המשפחתיים נשארו מעורפלים. אמנם כמה משפחות יהודיות טוענות לקרבה משפחתית אליו, אולם דרגת הקרבה הנטענת אינה ברורה.

לפיכך אני סקרן מאוד לדעת על אלו מקורות הסתמכת בקביעתך ששניהם היו יהודים – אולי אזכה ואלמד ממך על מקורות שאינם מוכרים לי ואוכל לקשור עוד קצות-חוט לקראת פתרון חידת-התצרף (פאזל) המסובכת הזו, שבה חלקים רבים תואמים זה לזה, אך חלקים אחרים עוותו במכוון. בברכה, פרופ' (אמריטוס) דן עמיר

רק לאחר שנודע על מותו של פרופסור הר-סגור ב-10.2.11 ועל התדרדרות בריאותו בחודשים האחרונים לחייו, התברר לי ששוב איחרתי את המועד, ושמצבו לא השאיר שום סיכוי לתשובה ממנו.⁷¹

וגרגורי מיכאילוביץ' שטרן (יליד 1901, הוצא להורג ב-1941 וטוהר ב-1954). יש בה גם בדרגת גנרל-ליטננט, בהם 'גיבור בריה"מ' אחד, ו-2 בדרגת ויצה-אדמירל, והשאר – 231 בדרגת גנרל-מיוור (בהם 6 'גיבורי בריה"מ') ו-19 קונטר-אדמירלים (בהם 'גיבור בריה"מ' אחד). איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי ולב דובאטור אינם ברשימה.

⁷¹ מיכאל הר-סגור, יליד 1924, היה פרופסור להיסטוריה באוניברסיטת ת"א. היה יוצרה ומגישה של התכנית המצליחה "שעה היסטורית" ב'גלי צה"ל'. ב-2015 נפטר גם ידידנו גיורא קפלן, יליד 1940.

13. קובאלסקי ולווייתו של צ'רניאחובסקי

מצאתי בספריית מהלמן שבאוניברסיטת ת"א את ספרו של קובאלסקי. לדיווח על שיחתו עם צ'רניאחובסקי הוא מקדים: שיחתי עם מרשאל צ'רניאחובסקי, אחד מגדולי הגיבורים היהודים הסובייטים, נמשכה 15 דקות... גם פרופ' קלמן פֶּרְק מרחובות סיפר לי שצ'רניאחובסקי נחשב בוודאות כיהודי בעיני יהודי ליטא. זכור לו שהיהודים שם ציטטו את דברי צ'רניאחובסקי: "אנחנו נכה בגרמנים כמו שהמכבים היכו ביוונים". ללוויה של צ'רניאחובסקי, בפברואר, באו אלפי יהודים – גם מקובנה, ואף הוא היה נוכח בה⁷².

בניסיון לאתר את קובאלסקי הגעתי לרשימה של ליטמן מור בעיתון האלקטרוני 'חדשות בן-עזר', בה הוא מזכיר שעבד עם קובאלסקי בדפוס המחתרתי של הגטו בוילנה. איתרתי אותו בספר הטלפונים. הוא כבר בן למעלה מ-90. הוא חזר לוילנה מהיערות רק אחרי השחרור ב-1945, וכנראה שלא היה נוכח בפגישה של קובאלסקי עם צ'רניאחובסקי. הוא פגש את קובאלסקי בניו-יורק לפני שנים רבות ואינו יודע אם קובאלסקי עדיין חי. בספר הטלפונים של ניו-יורק איתרתי כתובת של יצחק קובאלסקי, בן 89, בברוקלין, וכתבתי אליו מכתב. בנו, מרטין קובאלסקי, השיב לי שאביו נפטר ב-2003, ושהוא אינו יודע להוסיף דבר על צ'רניאחובסקי.

בהקשר לשחרור גטו וילנה פניתי לפרופ' דינה פורת, מהמכון לחקר האנטישמיות באוניברסיטת תל-אביב כדי להשיג קשר עם דב לוין ועם יצחק (טולקה) ארד. היא זכרה שהייתה התייחסות כלשהי לצ'רניאחובסקי בספרה על אבא קובנר ושליחה אלי את הקטע הבא מתוך ספרה: 'מעבר לגשמי, פרשת חייו של אבא קובנר', הוצאת 'עם עובד' ו'יד ושם' 2000:

⁷² בקיץ 1941, עם פלישת הגרמנים לברית-המועצות, נכלא קלמן פרק בן ה-11 עם משפחתו בגטו עירם קובנה ונשלח לעבודות כפייה. ביולי 1944 התפשטה השמועה על חיסולו הקרוב של הגטו. בני משפחת פרק ניסו להתחבא אך נתפסו והועלו לקרון בהמות. במהלך הנסיעה הניף האב את קלמן אל הצוהר בדופן הקרון ובטרם השליכו החוצה אמר לו בידיש: "קלמן, היה בן אדם". קלמן אימץ זהות ליטאית וכך שרד – היחיד ממשפחתו, ובינואר 1945 הצליח להגיע לוילנה. באותה שנה הצליח לעלות לארץ-ישראל. לימים ייסד וניהל את בית הספר לוותרניריה באוניברסיטה העברית.

פרופ' רבלסקי⁷³, יהודי, שהיה רופא ראשי במטהו של משחרר וילנה, המרשל איוון דנילוביץ' טשרניחובסקי, הוא שעזר, כפי שמעיד קובנר, בהצלת ילדים ממנזרים ובהקמת בית היתומים הראשון והמוזיאון. יתר על כן, רבלסקי פנה לטשרניחובסקי וטען באוזניו שכשם שאין הורסים שכיית חמדה בעיר כבושה כשאין בכך הכרח, כך יש לשמור על חייהם של אחרוני היהודים, ולא לשלוח את הפרטיזנים להמשיך בלחימה בדרך לגרמניה. מכיוון שלא דובר על המשך קיומה של יחידה יהודית, אלא על לחימה כבודדים במסגרת הצבא האדום, החליטו הפרטיזנים שלא יהיה זה משום בגידה בערכים ובסוציאליזם אם ישוחררו מהלחימה, ויתכננו את דרכם ארצה.

בהקשר זה הגעתי גם למאמרו של דב לויין: 'ברייחה מתמשכת של שרידים' (יציאת יהודים מן הארצות הבלטיות בשלהי מלחמת העולם ה-2 ולאחריה 1944 – 1946), ולקטע הבא בהערה מס. 57 למאמר זה: האפוטרופוס הדגול של המוסדות האלה (בתי הספר היהודים בקובנה ובווילנה) הוא סא"ל פרופסור רבלסקי, שהיה הפסיכיאטר הראשי של החזית הביילורוסית השלישית בצבא האדום. [...] כאשר מנהל בית היתומים בקובנה, רפאל לויין, סיפר לסא"ל פרופ' רבלסקי שקשה לו לחיות בליטא, בין הליטאים שהרגו יהודים וכו', ענה לו: 'אני אשיג אווירון, ושנינו נטוס לחבר סטלין ונבקש רישיון להעביר את הילדים של בית היתומים יחד אתך לפלשתינה'."

טלפנתי לדב לויין. לדבריו הוא הפסיק להתעניין בבעיית יהדותו של צ'רניאחובסקי. לדעתו גם קובאלסקי לא היה בטוח בכך שצ'רניאחובסקי יהודי. אין לו שום ידיעה על גורלו של רבלסקי ואין לו הצעה כיצד ניתן להתקדם לפתרון הבעיה⁷⁴.

⁷³ פרופ' יוסף בנימינוביץ' רֶבֶלְסְקִי (Иосиф Вениаминович Ребельский), 1894-1949.
⁷⁴ פרופ' דב לויין (1925-2016) היה היסטוריון של השואה בליטא ובמדינות הבלטיות. במהלך השואה היה פעיל במחתרת הציונית בגטו קובנה ולחם כפרטיזן באזור וילנה.

לוויתו של צ'רניאחובסקי, וילנא (צילום: מ.א. סאבין)

14. מה שנכתב באנגליה

לא הצלחתי למצוא מידע נוסף על דויד אברבנאל או להגיע לעורכי העיתון 'ליברל ג'ודאיזם' שבו פורסמה באוגוסט 1945 כתבתו על צ'רניאחובסקי. כעת, כשאני נכנס יותר לפרטים, נראה לי מתאים לצטט את הכתבה במלואה:

היד הנוקמת בגרמנים, הגנרל מלא הנעורים איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, שגאוניותו הצבאית מועכת את התנגדות האויב בחזית המזרחית.

שוט הפורענות של "הגזע העליון" מאת: דויד אברבנאל

לפני כמה ימים, בדברו במפגש זיכרון לכבודו של בריגדיר פְּרָדְרִיק ה. קיש המנוח בלונדון, עמד אֶלְמֶר דִּייוויס⁷⁵ האנגלי, מר בְּרֶנְדֶן בְּרֶאקֶן, על הסיכוי הנראה כבטוח שהגנרל היהודי של רוסיה, איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, יוביל את הצבא האדום לתוך ברלין. הוא התייחס לגנרל המצוטט בתכיפות הרבה ביותר והצעיר ביותר (בן 36) ברוסיה הסובייטית, אולי בכל אזורי הקרב בעולם. בעוד שהיו אלה המתקפות המדהימות ברוסיה הלבנה ובליטא שהביאו את שמו של צ'רניאחובסקי לקדמת הבמה, הוא היה איש צבא בקנה מידה יוצא מהכלל הרבה לפני מערכות הניצחון לאורך החזית המזרחית. הייתה זו ההכרה בכך של הפיקוד הרוסי העליון, במיוחד של יוסף סטאלין עצמו, שבזכותה הוענקו לו יותר עיטורים ואותות כבוד אחרים משעלה במזלו הטוב של כל גנרל-ארבעה-כוכבים אחר ברוסיה. טוענים שקיבל יותר פקודות יום מאשר כל גנרל אחר בתולדות רוסיה הסובייטית. יתר על כן, תחת פיקודו של צ'רניאחובסקי נמצאים ארבעים ותשעה גנרלים, רבים מהם בעלי תהילה לאומית. עיטוריו הרבים כוללים: גיבור ברית המועצות, עיטור לנין, עיטור סובורוב מהדרגה הראשונה, והכוכב האדום. הוא זכה להתבלט בפעם הראשונה בהנהיגו את ההתקפה שכבשה בחזרה את קורסק (פברואר 1943); מהלכי איגוף זריזים הביאו את צבאו אל אדמת פרוסיה בארבעה באוגוסט 1944. שורת הביצועים המבריקים של צ'רניאחובסקי מקיפה כמעט את כל הקרבות העיקריים בשלוש שנות הלוחמה הרוסית. לשחרור וילנה על ידו (14 ביולי) קדמה הנהגה מנצחת בגלוצ'או, נְיִז'ין, נְיִסְטִין, זֵיטומיר, קייב, ויטבסק

⁷⁵ אלמר דיוויס (Elmer Davis, 1890 – 1958) היה כתב חדשות ידוע ומנהל לשכת המידע של מיניסטרויון המלחמה של ארצות-הברית בזמן מלחמת העולם השנייה.

ובצורה הבולטת ביותר במינסק. בעמדה מבוצרת זו האחרונה, שבה הביס צבאו של גנרל צ'רניאחובסקי באופן מופתי, ובזאת, אומרים המומחים, הנחית את מכת המוות לוורמאכט במזרח.

צ'רניאחובסקי הוא מוצר של הצבא האדום, ובמיוחד של המלחמה הנוכחית. הוא עזר לפתח את אסטרטגיית הכיתור הסובייטית המפורסמת עתה שהייתה אחראית לכמעט כל אחת מהמפלגות הנאציות ברוסיה מאז סטלינגרד, כשבראשה הניצחון שאין דומה לו במינסק שם נלכדו 300,000 חיילים גרמנים ונהרס המעוז הנאצי האחרון ברוסיה. הוא הועלה לדרגת מייג'ור-ג'נרל (גנרל-מיוור) במאי 1942. בפברואר 1943, אחרי ששחרר את קורסק, נעשה ליוטננט-גנרל (גנרל-לייטננט); ; במרץ 1944 הועלה לקולונל-גנרל (גנרל-פולקובניק). הארמייה ביילורוסית השלישית היא שלו. אחרי נצחונו במינסק ביוני שעבר, זכה צ'רניאחובסקי בדרגת גנרל. התחזית היא שלפני שהמערכה הנוכחית במזרח תסתיים, עם כיבוש ברלין, הוא יעשה פילד-מרשל. הוא נראה כגאון צבאי, מומחה רב ידע בטנקים, אחד מאלה שנוצרו ברוסיה בזמן החירום הגדול הנוכחי. כתב שירות השידור הבריטי תיאר אותו, בשידור משדה הקרב של רוסיה הלבנה, כגנרל צעיר ונמרץ, מלא חיוניות, מבריק, ובעל אישיות נעימה באופן יוצא מהכלל. הוא זוכה לאהבתם ולמסירותם של אנשיו ובאותה מידה – של הגנרלים הכפופים לו. הוא הוכרז כגיבור ברית המועצות בזכות צליחת הדנייפר באוקטובר 1943.

גנרל צ'רניאחובסקי מדגיש בגלוי את מוצאו היהודי והוא מודע בהחלט לכבוד המיוחד שבעובדה שהוא, יהודי, נבחר על ידי הממשלה הסובייטית להנחית על הנאצים את המהלומות הקטלניות ביותר. כנראה שאין זה מקרה שגנרל יהודי צעיר זה השתתף באופן פעיל בקרבות על רוב אותן הערים שבהן ביצעו הנאצים את הפשעים הגרועים ביותר כנגד היהודים – בז'יטומיר, ויטבסק, מינסק, בוברויסק, וילנא ואחרות.

גם העולם החיצוני שם לב למוצאו היהודי של גנרל צ'רניאחובסקי. ה'לונדון איבנינג סטאנדרד' הדפיס מאמר מערכת מיוחד בשבוע בו נפלה מינסק שבו הוסבה תשומת הלב של היטלר ושל העולם לעובדה שהמנצח במינסק היה יהודי⁷⁶. בעקבותיו באו פרסומים אחרים בשתי יבשות. למעשה, המלחמה

⁷⁶ לא הצלחתי להשיג כתבה זו.

ברוסיה יצרה גלאקסיה שלמה של גנרלים (יהודים) לוחמים: סמואל קריבושיין, מיכאל צ'רניאבסקי, אהרן כץ, לב דובטור, לב מכליס, לב ס. ברזינסקי, יעקב קרייצר, שאחדים מהם נפלו בקרב, וכן מספר רב של אנשי צבא מדרגות נמוכות יותר.

יש בכך יותר מצחוק הגורל בעובדה שצבאות היטלר מתמוטטים תחת המהלומות המוחצות של גאון צבאי יהודי צעיר זה, שהוא שוט-פורענות אמיתי ל"סופרמנים" הנאצים.

מצאתי את נוסח מברק התנחומים ששלח צ'רצ'יל לסטאלין ב-20.2.1945: קראתי בצער על האבידה שספגתם במותו של גנראל צ'רניאחובסקי מפצעים שנפצע בזמן פעולה. איכותו ושירותיו של קצין מבריק ואמיץ זה היו מושא להערצה רבה על ידי ממשלת הוד מלכותו והצבא הבריטי.

ומברק התשובה של סטאלין, שנשלח למחרת: נא קבל את תודתי על הניחומים על מותו של גנרל אי.ד. צ'רניאחובסקי, אחד מטובי חיילי הצבא האדום.

מצאתי באתר באינטרנט רשימה תחת הכותרת 'גנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי' ששלחה אן רבינוביץ (Ann Rabinovitz) ב-18.6.2007, כנראה בתגובה לכתבה באותו אתר, בזו הלשון: אומרים שהגנרל נולד יהודי ב-29 ביוני 1906, באומן, אוקראינה, ויש אחרים שהיו יהודים כמוהו ונהרגו במלחמת העולם השנייה, כמו מפקד חיל האוויר הסובייטי יעקב שמושקביץ מרוקיסקיס, ליטא. גנרל צ'רניאחובסקי ידוע בכך ששחרר את ליטא מהנאצים ונהרג אחר כך ב-18 בפברואר 1945 מחוץ לקניגסברג, כשהחדיר את צבאו בין אֶלְפִינג לְקִינגְסְבֶּרג. פסל לכבודו הוצב בוילנה ושם נקבר. משפחתו ביקשה שהפסל יועבר לעיר מולדתו באוקראינה והוא נקבר מחדש בבית הקברות הידוע נובודביצ'י במוסקבה. בדרך כלל, חומר על הגנרל צריך להימצא בארכיונים במוסקבה העוסקים בצבא. אפשר לקרוא עליו באתר הוויקיפדיה. למחרת המשיכה אן: כתבה מעניינת נכתבה על הגנרל בגיאיש כרוניקל (לונדון) של 20 בדצמבר, 1991, עם קבורתו מחדש ברוסיה. **הכתבה שמה דגש על העובדה שהעניקו לגנרל מוצא ממשפחת איכרים ושיהדותו הועלמה על ידי השלטונות. אביו היה כנראה פקיד רכבת ונתנו לו רקע איכרי פרולטארי.** זה קרה גם עם קצין צבא יהודי אחר, גנרל לב מיכאילוביץ' דובאטור (1903-1941). דובאטור נהרג אף הוא בקרב. הוא היה מפקד קורפוס הפרשים הסובייטי

והנהיג 30,000 חיילים קוזאקים בהגנה על מוסקבה, ונהרג בפרברי רוזה. דובאטור נולד כבנו של אומן (חייט) יהודי בעיירה חוטינו שליד ויטבסק, אבל הפך בביוגרפיות לבנו של איכר ביילורוסי. גופתו של דובאטור נשרפה ואפרו הושם בכד באותו בית קברות כמו צ'רניאחובסקי.

ביהיסטוריה הסובייטית של המלחמה הפטריוטית הגדולה, 1941-1945, לא נמצא זכר לסטטיסטיקה על ההשתתפות הצבאית היהודית או על אלה ששירתו בפיקוד הגבוה ביותר. הרוויזיוניזם ההיסטורי או השכתוב של שורשיו של אדם הוא כנראה הסיבה לכך שאפשר לחשוב שקצינים גבוהים יהודים אלה שהקריבו את חייהם במלחמת העולם השנייה נחשבו כלא-יהודים. אן רבינוביץ.

פניתי מספר פעמים לארכיון של ה'ג'ואיש כרוניקל', אך לא נעניתי. לפיכך ביקשתי מאחיינית, נועה ליבוביץ, ששהתה באוקספורד, לחפש עבורי את הכתבה בספרייה. ואכן היא חיפשה ומצאה, והנה היא:

משחורה של קייב נקבר מחדש במוסקבה

מאת זאב בן-שלמה, כתב מזרח-אירופה

גנרל איבן צ'רניאחובסקי, מפקד השדה הבכיר ביותר והיהודי הבכיר ביותר **בצבא הסובייטי במלחמת העולם השנייה**, נקבר מחדש במוסקבה, 46 שנה אחרי שנפל בקרב לכיבוש מזרח-גרמניה. הוא היה אחד ממפקדי הטנקים הבולטים ביותר במלחמה, והועלה תוך שלוש שנים מדרגת מיור לגנרל ארבעה כוכבים. מפקד-הארמיה הצעיר ביותר גנרל צ'רניאחובסקי פיקד על קרוב למיליון אנשים בקרב. הוא נקבר בפברואר 1945, בכיכר במרכז וילנה, בירת ליטא. אחרי שכל המונומנטים המסמלים את התקופה הסובייטית הוסרו מליטא העצמאית החדשה, הממשלה הגיעה להסכם עם הרשויות הרוסיות לגבי קבורתו מחדש של צ'רניאחובסקי במוסקבה.

בנו של פקיד רכבת באוקראינה, ניתנו לו שורשים איכריים על ידי ביוגרפיה "פרולטארית" רשמית, כמו שגנרל לב דובאטור, מפקד קורפוס הפרשים הסובייטי, שנפל בקרב על מוסקבה בדצמבר 1941, החליף את זהותו מבנו של אומן יהודי שנולד בעיירה לבנו של איכר ביילורוסי. **ההחלטה למחוק כל זכר למקורו היהודי של גנרל צ'רניאחובסקי ננקטה כחלק ממדיניות.**

כש'איניקייט', עיתון הוועד היהודי האנטי-פשיסטי, רצה להתייחס לגנרל צ'רניאחובסקי כאל יהודי, בוטל הדיווח בפקודות המשטר.

גנרל צ'רניאחובסקי נחל את ניצחונותיו הצבאיים בגיל צעיר מאוד. כשהיה בן 36 ניצח בקרבות גדולים באוקראינה ופיקד על החילות ששחררו את קייב שנה לאחר מכן. גנרל צ'רניאחובסקי נפל בקרב ליד קניגסברג – קלינינגראד במזרח-פרוסיה – בפברואר 1945, בטרם מלאו לו 39 שנה. העיר המזרח-פרוסית אינסטרבורג נקראה צ'רניאחובסק לכבודו.

המשימה הבאה הייתה לאתר את מר זאב בן-שלמה. חיפוש באינטרנט העלה ספר בנושא השואה שנכתב במשותף ע"י זאב בן-שלמה ועל ידי יואב בן-שלמה מן המחלקה לרפואה חברתית באוניברסיטת בריסטול שבאנגליה. פניתי ליואב בן-שלמה בכתובת הנ"ל, בתקווה שאגיע דרכו לבעל הכתבה ב'כרוניקל', וזה תרגום המסר ששלחתי אליו:

שלום יואב. אני כותב אליך בתקווה שתוכל לעזור לי ליצור קשר עם זאב בן-שלמה (האם הוא אביך?) הסיבה לכך נעוצה בכתבה שכתב על קבורתו מחדש של גנרל צ'רניאחובסקי (ה'גיואיש כרוניקל', 20 בדצמבר 1991). כמו שאולי ידוע לך, בעוד שגנרל צ'רניאחובסקי נחשב כיהודי מלידה כמעט בכל המקורות המערביים, הרוסים מכחישים זאת, ובישראל מבקשים "הוכחות מוצקות" לכך (שאני מנסה לספק). הייתי רוצה מאוד ללמוד על מקורותיו של זאב בן-שלמה לכתבה זו. פרופ' דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב

למחרת הגיעה התשובה: היי דן. כן – אני בנו של זאב בן-שלמה. העברתי אליו את המסר שלך והוא ביקש הבהרה בנקודות הבאות:

1. מדוע אתה מתעניין בנושא זה? 2. מה ברצונך לעשות עם המידע? 3. האם יש לך מקורות מימון מחקריים כדי לשלם עבור זמנו באיסוף העדויות?

הנחתי שאתה אולי רוצה את זה לאיזה שהוא סוג של עבודת מחקר או ספר אבל אני רואה מאתר האינטרנט שאתה נמצא במחלקה למתמטיקה, כך שיכול להיות שהנחה זו מוטעה. כל טוב, יואב

תודה יואב. אנסה לענות על שאלות אביך :

1. נקודת המוצא שלי הייתה שאלה בהיסטוריה המשפחתית. אחד מהדברים המועטים שידעתי על משפחת אמי הוא שאיזה שהוא גנרל צ'רניאחובסקי היה במובן מסוים דוד שלה. כשניסיתי למצוא מי הוא היה הגעתי למחלוקת לגבי שורשיו היהודים של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. למרות שאני פרופסור למתמטיקה בגמלאות ולא היסטוריון, מצאתי את הנושא מרתק במיוחד וניהלתי, עד עתה, מחקר אינטנסיבי למדי עליו. מטרתי העיקרית במחקר זה, מלבד סקרנות של מתמטיקאי שהתעוררה על ידי חידה כה מסובכת, היא לעזור ל'מוזיאון לחייל היהודי במלחמת העולם השנייה', המוקם עתה, להחליט בדבר הכללתו של מפקד כה מהולל כצ'רניאחובסקי בין לוחמיו. הם עומדים על "הוכחה מוצקה" ליהדותו שתראה שהביוגרפיה הרשמית הרוסית זויפה.

עד עתה יש בידי רמזים טובים רבים לכך, אבל לא הוכחה חותכת.

2. מטרתי העיקרית, כנאמר לעיל, היא לתת את החומר למוזיאון. אבל כיוון שאני מוצא את החומר הרב שהשגתי עד עתה כמעניין מאוד, אני מאמין שהוא ראוי לסוג מסוים של פרסום, ואני עשוי לשקול שיתוף פעולה למטרה זו עם מומחה (אולי אפשר לצרף את זה עם הסיפור של לב דובאטור).

3. אינני יודע אם אוכל לקבל כספי מחקר לפרויקט זה.

ברגע זה, אני סקרן ללמוד עוד על סיפור 'אייניקייט' – מאיפה קיבל אביך סיפור זה?

מצטער שלא השבתי קודם. אבי אינו כל כך בקו הבריאות לאחרונה, [...] גם זכרוננו אינו כה חד כבעבר. כיוון שהוא בגמלאות (בן 82) אין כבר ברשותו החומר הארכיוני או העיתונים שהייתה לו גישה אליהם כאשר עבד עבור ה'גיואיש כרוניקל'. שוחחתי אתו כמה פעמים על הפרויקט שלך אבל אני חושש שאיני חושב שהוא יכול לתרום לך תיעוד משמעותי כלשהו שיכול להיראות כ"הוכחה". יש עכשיו ספק בדעתו, המבוססת על מקום הולדתו, שמו, ומקורות משניים מבני משפחה אחרים, שצ'רניאחובסקי היה יהודי, אבל אני חושד שזה לא יכול להיות מספיק כשלעצמו. אני מצטער שהוא לא יכול להיות יותר לעזר ומאחל לך כל טוב במחקרך בעתיד.

תודה יואב. אני מצטער לשמוע על מחלת אביך ומאחל לו החלמה שלמה. דן

15. עוד בעקבות מאמרו של אוסד

במאמרו על צ'רניאחובסקי, ציטט סטיבן אוסד את איליה אהרנבורג. ניסיתי למצוא את הדברים המצוטטים בתרגום העברי של ספרו של אהרנבורג 'אנשים, חיים, שנים' שבספריית האוניברסיטה, ולא הצלחתי. במאמר המקורי עם מראי המקום, ההפניה היא למהדורה האנגלית של הספר, בשם: 'The War; 1941-1945', אך לא הצלחתי להשיג ספר זה. לבסוף הצלחתי למצוא את הדברים באינטרנט - בטקסט הרוסי של 'אנשים, שנים, חיים', ספר חמישי. כשחזרתי לספרייה, הסתבר שהתרגום העברי מגיע רק עד הספר הרביעי. לכן אני נאלץ להסתפק בתרגומי (הלא מיומן) לקטע מהטקסט המכיל משפטים שלא צוטטו ע"י אוסד, ושמצאתי אותם מעניינים במיוחד:

מתוך: 'אנשים, שנים, חיים' מאת איליה אהרנבורג⁷⁷
ספר חמישי, פרק 12

בקורסק הכרתי את הגנרל אי.ד. צ'רניאחובסקי. הוא הדהים אותי בגילו הצעיר; הוא היה בן שלושים ושש שנה; קופצני, עליו, גבוה - הוא נראה אפילו צעיר יותר. כבר מהשיחה הראשונה הוא נראה לי שונה מהגנרלים האחרים. הוא סיפר שהגרמנים מתלוננים עכשיו על "מצב פרדוקסאלי" - "הרוסים מכים מהמערב, ואנחנו נאלצים באותו זמן לפרוץ מזרחה", אמר איבן דנילוביץ': "בכלל, הם שכחו את תורת "המלקחיים" שלהם עצמם - אנחנו למדנו את זה מהם איך-שהוא..."

בפגישה הבאה הוא דיבר על תפקיד המקריות: "אינני יודע, איזה תפקיד מילאה הנזלת של נפוליאון בזמן הקרב המכריע. על זה כבר כתבו הרבה מדי... אבל יש הרבה מקריות... וזה משנה את הנתונים. זה כמו בדבר תפקיד האישיות בהיסטוריה - כמובן שהכלכלה היא הקובעת, זה הבסיס, אבל בכל זה יכול להימצא נפוליאון, וגם יכול שלא להימצא...". על עתיד השריון הוא אמר, באותו זמן: "היום הטנקים נראים כמו תחילתו של עידן-מלחמה חדש, אבל למעשה זה יסתיים במהרה. אינני יודע, מאיפה יבואו החידושים, אבל אני מאמין יותר ברומנים האוטופיים של ה.ג'. וולס מאשר בהגיגים של דה-גול,

⁷⁷ 'Люди, годы, жизнь': Илья Григорьевич Эренбург

גודריאן או הטנקיסטים שלנו. אתה לומד ולומד, ואחר כך רואה איך החיים הופכים על פיהן את האמיתות הבלתי ניתנות לערעור...". כמה חודשים לאחר מכן, כשפגשתי אותו שוב ליד גלוחוב, הוא דיבר על סטאלין: "הנה לך דיאלקטיקה – לא תיאוריה, אלא דוגמה חיה. אי אפשר להבין את זאת. נשאר לך רק להאמין. אף פעם לא יכולתי לתאר לעצמי, שבמקום מכשירים מדויקים, במקום אנליזה ריגורוזית, תימצא כזו תסבוכת של סתירות...".

אם לשפוט לפי מה שסיפר לי, היה צ'רניאחובסקי צריך להיות במצב-רוח קודר, אבל הוא היה עליו בעליזות בלתי רגילה. בקורסק הוא צחק, התלוצץ. פתאום קפץ על רגליו והתחיל לדקלם: "הנעורים הובילו אותנו, לקרב החרבות..."⁷⁸. הוא פרץ בצחוק: "כשעושים סדר בדברים, זה טיפשי, אבל זה בעצם כלל לא טיפשי, מהלך ההיסטוריה חכם יותר... מספרים שפגריצקי אהב ציפורים, אבל אתה יודע, פעם סיפר לי זקן אחד באומן, שדויד המלך כתב מזמורי תהילים ונתן אותן לצפרדעים כדי שהן יקררו במקלה – כך היא הפואזיה...".

יצא לי אחר כך לשוחח עם צ'רניאחובסקי בנושאי מלחמה, שהיו ידועים לו היטב. הוא ראה את הדברים אחרת לגמרי ממני. ברור... הוא ידע באופן מבריק את מדע המלחמה - אבל זה לא מספיק בשביל ניצחונות. הוא היה אמיץ, לא חיכה לפקודות, וברגעים קשים האיר לו כוכב המזל. בתחילת המלחמה פקד על גיס טנקים, ובאביב 1944 מונה לפקד על החזית הביילורוסית השלישית. הוא דרך ראשון על אדמת גרמניה. בפברואר 1945 הייתי בפרוסיה המזרחית, בעיירה בארנשטיין. צ'רניאחובסקי צלצל אלי בעצמו ממטה הארמייה וקרא לי: "בוא בהקדם, העסק הולך להיגמר...". לאחר שלושה ימים הוא נהרג.

פגשתי לאחר מכן גנרלים אחרים - בסובייט העליון, בקבלות פנים, במצעדים. אחדים מהם מתו במיטותיהם, אחרים יצאו לגמלאות, אחדים עוד בשירות או כותבים זיכרונות. אבל איבן דנילוביץ' נשאר בזיכרוני צעיר - בליווי

⁷⁸ שיר על מהפכת אוקטובר שכתב אדוארד בגריצקי (Эдуард Багрийцкий), הוא אדוארד גריגוריביץ' דז'ובין (Дзюбин), 1895-1934, בן למשפחה יהודית באודסה, שהשתייך לאסכולה האוקראינית שכללה, בין השאר, גם את איסאק באבל: "הנעורים הובילו אותנו לקרב החרבות. הנעורים הובילו אותנו לקרח של קרונשטט. סוסי הפרשים רמסו אותנו, על הכיכר הרחבה הם הרגו אותנו. אבל קודחים, עקובי-דם, אנו קמים, ואת העיניים שסומאו אנו פוקחים".

התותחים הוא מדקלם שירה רומנטית או מעיר את הערותיו הפיקחות והחריפות.

נראה שההשראה לסיפור על דויד המלך באה ממדרש חז"ל: "אמרו עליו על דויד המלך: בשעה שסיים ספר תהילים זחה דעתו עליו. אמר לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם, יש ברייה שבראת בעולמך שאומרת שירות ותשבחות יותר ממני? באותה שעה נזדמנה לו צפרדע אחת. אמרה לו: דויד, אל תזוח דעתך עליך, שאני אומרת שירות ותשבחות יותר ממך" (פרקי שירה). צ'רניאחובסקי הילד היה בסביבת אומן עד שעבר, בגיל שמונה, לִרְבּוּבו, והתקבל על דעתי שמי שסיפר על דוד המלך לילד הקטן היה אחד מקרובי משפחתו באומן – אולי שלמה צ'רניאחובסקי, או לב אָלְבִיץ' (אריה בן אליהו) צ'רניאחובסקי מאומן שמצאתי ברשימת הבוחרים לדומה. משפחתו של דניאל צ'רניאחובסקי הייתה, אולי, המשפחה היהודית היחידה בכפר הקטן אוקסנינו, וכך היה מצבה גם בכפר ורבובו. יש עדויות הטוענות שאיבן דנילוביץ' ידע עברית, ולכן נראה לי סביר מאוד שבילדותו באוקסנינו קיבל קצת "אידישקייט" מקרוביו שבעיירה אומן הסמוכה.

אחרי כשנה כתבתי שוב לסטיב אוסד, בתקווה לחלץ ממנו קצה חוט נוסף:

23.10.2009. סטיב היקר. בשנה האחרונה התקדמתי במידה מסוימת, אבל עדיין לא פתרתי את החידה. יתר על כן, עדיין אני מתקשה לשכנע את האנשים בישראל (במיוחד את אלה המופקדים על הנצחת החיילים שלחמו כנגד הנאצים) שצ'רניאחובסקי היה יהודי, למרות שמצאתי בישראל גברת מבוגרת בשם צ'רניאחובסקי הטוענת לקרבה משפחתית אליו – גיסתה המנוחה ביקרה את אלמנתו של צ'רניאחובסקי במוסקבה בערך ב-1960. ניסיתי ליצור קשר עם יצחק קובאלסקי, אבל למדתי מבנו שהוא נפטר לפני שנים אחדות. בזיכרונותיו של אהרנבורג לא הצלחתי למצוא אמירה מפורשת שצ'רניאחובסקי היה יהודי, אם כי מצאתי את זה במרומז בסיפורו של אהרנבורג על פגישתו אתו בקורסק, כאשר צ'רניאחובסקי ציטט פואמה של בגריצקי וסיפר לו על המלך דויד. אולי אתה יכול להועיל בזאת במידה מסוימת. הרי כמה שאלות מנחות:

איך הגעת למאמר ב'ליברל ג'ודאיזם'? האם ניסית ליצור קשר עם דויד אברבנאל? האם יש סיכוי כלשהו שהוא עדיין חי?

אני עדיין סקרן לקבל את תגובתו המלאה של מנהל מוזיאון אי.ד.צ' במינסק למאמרך. האם לא ניסה להציע תיקונים כלשהם לתולדות החיים – במיוחד להיותו של אי.ד.צ' יהודי? למקצוע אביו? לאחיו ואחיותיו? ילדיו? אולי, אם כתובתו בידך, אפשר לשאול אותו לגבי כמה פרטים לא-ברורים או חסרים? אני מבין שכאשר כתבת שאי.ד היה הצעיר בארבעה ילדים עשית זאת בעקבות האתר של זאסלוב (ולא לפי ספרו של שריפוב). מה המקור שלך להיות המקצוע של אביו פקיד רכבת (ולא מתקן-מסילה, איכר עובד בפרך או איש האורווה, כמו שמתארים הרוסים)?

בעיתון עברי מ- 22 בפברואר 1945 מדווח שגרומיקו, אז שגריר ברית-המועצות בארצות-הברית, הרים כוס לכבוד הגיבור היהודי שנפל, גנרל אי.ד.צ'רניאחובסקי – וזאת למרות דיווח קודם באותו עיתון, מ- 18 באוגוסט 1944, שהרוסים מכחישים שאי.ד.צ' יהודי. האם קיימת עדות כלשהי לאמירתו של גרומיקו בעיתוני ארצות-הברית של אותו זמן? מה היה כתוב בכתבה של הניו-יורק טיימס מ- 19 בפברואר שתחילת כותרתה היא

? Moscow dispatches recently corrected reports that general was Jewish

(לא הצלחתי להשיג את הכתבה במלואה).

האם היית בקשר עם ז'קלין זאסלוב עצמה? לפני כשבועיים מצאתי בדפים הלבנים את כתובותיהם של ז'קלין זאסלוב ושל אחיה לורנס ס. זאסלוב ושלחתי אליהם מכתב בשאלה אם ידוע להם משהו מעבר לכתוב באתר. עדיין לא קיבלתי תשובה.

האם אתה מאמין שלדויד מ. גלאנץ יש איזה שהוא מידע רלוואנטי? האם יש לך את כתובתו ו/או כתובתו האלקטרונית? שלך, דן עמיר

24.1.2010. דן, לו הייתי מנהל המוסד, הייתי לוקח אותך לעבוד על אירן. אתה אנליסט ו"חופר" מלידה. אם יש דרך לסדר את הממזרים האלה, אין ספק שאתה תמצא אותה. איני בטוח שאוכל לעזור הרבה יותר בחיפושך לאב-משפחתך העתיק. העניין שלי היה, כזכור לך, זה של היסטוריון פופולארי, והחפירה שאני בצעתי הייתה די ברמה השטחית, במיוחד לאור שאלותיך האחרונות. אבל אתה צודק, אין שום דבר פרט לעדות נסיבתית שהברנש היה אפילו יהודי, ובהתחשב בפוליטיקה של התקופה, הרבה סיבות להאפיל על האמת.

אבל אנסה לנבור ולמצוא את אותו מכתב ממנהל המוזיאון ולהשיג את הכתובת. אני עובר כעת תקופה של פירוד אחרי עשורים של נישואין, כך שהדברים הם קצת לא מאורגנים - כפי שאתה יכול לדמות לעצמך, אבל אעשה מה שאוכל.

אשר לדויד גלאנץ, אין שאלה שהוא האיש הנכון להתקשר אליו. אינני חושב שלמישהו בעולם הדובר אנגלית יש את ידיעתו ושליטתו בארכיונים הסובייטיים הישנים, והוא היה אוהד למאמצי מההתחלה. הוא יודע הרבה על גנרלים יהודים במשך המלחמה הפטריוטית הגדולה, וידוע לי שהוא מוכן לעבוד עם כותבים רציניים. הוא גם אדם טוב לב ואם תשיג אותו לצדך, יהיה לך בן-ברית חשוב. בהצלחה, ידידי! סטיב

25.3.2010. סטיב היקר. אני מקווה שהעניינים אצלך מסתדרים ומאחל לך פסח שמח. איך אני יכול ליצור קשר עם דויד גלאנץ? היש לך את כתובתו האלקטרונית?

דן, חג שמח לך ולמשפחותיך. הדברים מסתדרים לשגרה חדשה. אני יכול להתלונן. מסתבר שלהיות בן שישים ויחיד בעיר ניו-יורק זה יותר מנסבל. כתובת הקשר האלקטרוני האחרונה של דויד גלאנץ הייתה rzhev@aol.com. באותו זמן הוא היה עורך כתב העת ללימודים צבאיים סלאביים. ידע אותי במה שאתה מוצא. בהצלחה. סטיב

למחרת היום ניסיתי ליצור קשר עם גלאנץ לפי הכתובת הנ"ל: אני מנסה ליצור קשר עם דויד מ. גלאנץ. האם זו הכתובת האלקטרונית הנכונה? פרופסור דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב

ומיד נענית: אכן הגעת לדויד גלאנץ. אני עונה על כל הדואר האלקטרוני הנשלח אלי. אני מניח שאתה מצפה לעבוד על צ'רניאחובסקי. אם כך, יש לי טווח ניכר של מקורות ופגשתי אותו ואת פעולתו ברבים ממחקרי המבצעיים. למרבה הצער, רובן של הביוגרפיות הסטנדרטיות המעטות בשפה הרוסית "מסוננות" בקפידה כך שלא להכניס את רוב הדוגמאות וההיבטים הלא נעימים של מבצעים צבאיים רבים (או הצלחות של גנרלים אחרים שיכולות לפגוע ב"אלילים" כמו ז'וקוב). [...] אנא הרגש חופשי להתקשר אלי שוב. כל טוב. דויד

27.3.2010. קולונל גלאנץ היקר. תודה רבה לך על תשובתך המיידית. אכן, אני מתעניין בהיסטוריה של אי.ד. צ'רניאחובסקי – במיוחד בחלק המעורפל יותר שלה, כלומר בהיסטוריה המשפחתית שלו. אני מאמין שהמכתב הרצוף בזה, ששלחתי לפני יומיים להיסטוריון רוסי בקייב⁷⁹, מוסר את תמצית המצב הנוכחי של מחקרי. אעריך כל עזרה או הערה ממך. שלך, דן עמיר

29.3.2010. דן היקר. חזרנו הביתה ואנחנו מנקים את הלכלוך שנשאר אחרי היעדרותנו. למרות שהעבודה הגנאולוגית שלך תהיה, ללא ספק, מאתגרת, אין זמן יותר טוב מאשר היום לחקור פרטים אלה. יש לי מספר חברים שעשו עבודה נרחבת בשטח זה עם תוצאות מרשימות. ראשית, ברנש אחד כאן בקרלייל שעבד על קולונל איסרזון, חבר-לטיהור של טוכצ'בסקי שהביוגרפיה שלו הועלמה במשך זמן רב. על ידי עבודה בארכיונים במוסקבה, הוא הצליח לעקוב ולמצוא לא רק את הרקורד הצבאי שלו, אלא גם בני משפחתו החיים עדיין.

חברה אחרת, אשתו הרוסייה של פרופסור אמריקאי שהצליח לצאת מרוסיה בשנות ה-70 המאוחרות, מצאה את שורשיה בטומסק, היכן שאבי-סבה היה פרופסור באוניברסיטה, ובלנינגרד, היכן שאביה היה מנהל או סגן-מנהל של הארמיטאז' (עד שטוהר החוצה מהתפקיד). כמובן שצ'רניאחובסקי הוא מקרה קצת יותר עדין, עם ויכוחים סוערים על מוצאו ולאומיותו. במחקרי פגשתי מספר רב של גנרלים שהיו ממוצא יהודי, אבל רובם שינו את שמותיהם בשנות ה-30 (למשל, ז'ידוב לז'אדוב ושליסטר לבוריסוב).

כיון שאינני מבקר יותר ברוסיה, הדרך הטובה ביותר עבורך היא להתקשר עם אלה שהצליחו ולמצוא איך הם פתרו את הבעיה. בהינתן מקום לידתו של צ'רניאחובסקי (המילון הביוגרפי החדש של מפקדי חזיתות אמר שהוא נולד באומן), הייתי מתקשר עם אנשים בקייב, גם בממשל וגם באוניברסיטת בוריס שבצ'נקו). אנשים אחרים שאולי יוכלו לעזור לך הם:

(1) ריצ'רד האריסון – חי פה בקרלייל. אשתו ארכיונאית רוסית שעבדה [...] בארכיונים ובמוסקבה על קולונל איסרזון. (2) חבר טוב שלי בשם אלכסנדר מאסלוב, החי כעת בצפון אוקראינה, היה האזרח היחיד שידוע לי עליו שהייתה לו גישה לארכיונים של מנהלת הסגל הראשית של משרד ההגנה. הוא

⁷⁹ ר' בהמשך.

קיבל תפקיד זה בזמן גורבצ'וב, וכתב מחקרים מפורטים על גנרלים סובייטים שנהרגו, נפלו בשבי, או דוכאו במשך המלחמה. הוא מכיר את התיקים של הקצינים כמו את כף ידו. הוא גר ומלמד כעת בבית ספר מקצועי בשליג'ינו, כפר ליד גלוחוב. כיוון שאין לו לא טלפון ולא דואר אלקטרוני, צריך להתקשר אליו בדואר-אוויר לכתובת:

Aleksandr A. Maslov,

24 Lesnaia St., Shalygino, Glukhov region, Sumy oblast', Ukraine 41470.

3) מאשה קיפ, שעבדה על קרוביה בטומסק ואחר כך בארמיטאז' בלנינגרד. אלו הם הטובים ביותר שאני יודע עליהם בענייני גנאלוגיה. אני מקווה שהם יכולים להיות לעזר כלשהו עבורך. כל טוב, דויד

30.3.2010. סטיב היקר. תודה רבה על כתובתו האלקטרונית של גלאנץ. התכתבתי אתו והוא הציע לי להתקשר למספר אנשים. אני מקווה שאינני מנדנד יותר מדי, אבל אולי תוכל לעזור בדבר הבא. כמו שאתה בוודאי זוכר, ז'קלין מ.זאסלוב טענה, באתר הבית שלה מ-2002, שאי.ד.צ'רניאחובסקי היה אחי סבתה רייזל, וזאת מבלי לתת פרטים נוספים או הסבר לשם הפטרונימי השונה. ניסיתי לשאול אותה, או את אחיה לורנס, אם יש במשפחתם מידע נוסף כלשהו לגבי זה, ושלחתי את שני המכתבים המצורפים לכתובות שמצאתי בדפים הלבנים. אבל לא קיבלתי מהם כל תגובה. אולי אתה, ככותב המאמר על אי.ד.צ'רניאחובסקי, תוכל לנסות וליצור איתם קשר ואולי ללמוד מהם משהו נוסף? אנא סלח לי, אבל אני מרגיש שעלי ליישב עניין זה ולתת ליהודי יוצא מן הכלל זה (כפי שאני מאמין) את האשראי המגיע לו בישראל. פסח שמח. דן עמיר

ב- 24.6.2010 פנה דויד שיין לסטיב אוסד במכתב בו כתב, בין השאר: ... האם ידוע לך על הוכחה כלשהי שהוא היה יהודי. פרופסור בישראל מנסה לבסס את זה כדי לתת לו את ההכרה בישראל. עד עכשיו הוא מצא רק שמועות. סבתי טענה שהוא קרוב משפחה שלה, אבל, שוב, אין הוכחה. דויד

סטיב העביר לי, באותו יום, את השאלה ואת תשובתו לדויד שיין:

אתה צודק. גם אני הייתי בקשר עם הפרופסור. אני מצרף את כתב היד המקורי עם הערות התחתית. יש הרבה מקורות משניים מצוטטים שהייתי מאפיין אותם כיותר מסתם שמועה, אבל לא, מעולם לא מצאתי הוכחה חותכת, נאמר סגורה לחלוטין משפטית. דויד מ. גלאנץ, דקאן כל מלומדי מלחמת העולם השנייה הדוברים אנגלית, האמין שצ'רניאחובסקי יהודי ומכך בא הרבה בספר שלי. אבל מה שמצאתי משכנע במיוחד זה שהמוזיאון במינסק שנקרא על שמו (ומוזכר באתר שלי ושאתו אני מתכתב) כולל את זהותו היהודית בין מוצגיו. להם הייתה גישה לתעודות ראשוניות. בהתחשב במסורת האנטישמית הביילורוסית (וזה עמוקה וחדרה להסתייגויות פוליטיות ומוסדיות) והעובדה שזה דווח בסיפורי החדשות בזמנו, אני חושב שזה די בטוח שהוא היה יהודי. בהצלחה, סטיב

26.6.2010. סטיב, האם תוכל לפרט לגבי ההתייחסות למוצאו היהודי של אי.ד. במוזיאון במינסק?

אני מנסה לאתר את החומר המקורי (אני חושב שסימנתי את העמודים) כיוון שאתר המוזיאון נעלם. הכנסתי לאתר שלי את נוסח הכתבה על מותו שנדפסה בניו-יורק טיימס (פברואר 1945), האומרת שמוסקבה תיקנה את הדיווחים שצ'רניאחובסקי היה יהודי, ושלמעשה הוא היה רוסי-אורתודוכסי, עד כמה שיש לזה ערך. הרקורד שלהם לא היה בדיוק להלל יהודים. אחרי הכול, הגרסה של מוסקבה לאירועים הייתה שלא יהודים נהרגו בבאבי יאר, אלא רק יקורבנות של התוקפנות הפשיסטית'. סטיב

ואכן קיבלתי מסטיב את צילום הכתבה בניו-יורק טיימס מ-19 בפברואר 1945, וזו לשונה:

צ'רניאחובסקי מת מפצע מלחמה

ראש החייל הביילורוסי השלישי, 37, נהרג בפרוסיה המזרחית – אסטרטג טנקים

לונדון, יום שני 19 בפברואר (יו.פ.) – גנרל איבן ד. צ'רניאחובסקי, מפקד-טנקים מבריק בן 37 בצבא האדום, שהחייל הביילורוסי השלישי שלו היה הראשון לפלוש לגרמניה. מת אתמול מפצעים שנפצע בשדה הקרב בפרוסיה המזרחית, הודיעה מוסקבה מוקדם הבוקר. כובש מינסק, וילנה, קובנה ורוב פרוסיה המזרחית, הוא מת "מפצע אנוש שנפצע בשדה הקרב של פרוסיה המזרחית",

אמרה ההודעה הרשמית. גנרל צ'רניאחובסקי היה הגנרל הצעיר ביותר בצבא האדום ומפקד קבוצת הארמיות הצעיר ביותר, ואחד מהמצטיינים באסטרטגים הרוסים. לפני שלושה ימים היה הנושא לפקודת יום של ראש הממשלה סטאלין עבור אבירותם של חייליו בקרב של פרוסיה המזרחית.

ההודעה של מוסקבה

ההודעה של מוסקבה אמרה, בחלקה: "מועצת ההגנה של העם והוועדה המרכזת של המפלגה הקומוניסטית של ברית המועצות מודיעות בצער עמוק שב- 18 בפברואר, מפקד החזית הביילורוסית השלישית, גנרל-ארמייה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, מת מפציעה קשה שנפצע בשדה הקרב של פרוסיה המזרחית. גנרל צ'רניאחובסקי יקבל הלווית גיבורים בוולנה, בירת הרפובליקה הסובייטית של ליטא, מקום בו תוקם אנדרטה לכבודו. שידור ממוסקבה אמר שברית המועצות תביע את תודתה לגנרל שנפל במענק של 125,000 רובל (בערך \$10,400 בשער הדיפלומאטי) למשפחתו, במענק חודשי של 2,000 רובל לאלמנתו, אנסטאסיה, לכל ימי חייה, ולשני ילדיו – 1,000 רובל לחודש עד שישלימו את חינוכם. גנרל צ'רניאחובסקי מת כשחייליו היו על סף השלמת המשימה שהוצבה לו על ידי הפיקוד העליון הסובייטי. מתוך שטחה בן כ- 40,000 קמ"ר של פרוסיה המזרחית, כבש צבאו את הכול פרט לכ- 1,500 קמ"ר, כיתר את חיל המשמר הגרמני בקניגסברג, ובעזרת החייל הביילורוסי השני של רוקסובסקי, לכד את כל שרידי עשרים הדיוויזיות הגרמניות בכיס קטן מתחת לקניגסברג.

גנרל צ'רניאחובסקי היה תלמידו ובן חסותו של גנרל ניקולאי וטוטין, והוא המשיך בטקטיקות של מורו יותר מאשר כל מנהיג אחר בצבא האדום. גנרל וטוטין, שניהל את הכיבוש בחזרה של אוקראינה, מת מניתוח ב- 1943.

גנרל צ'רניאחובסקי נולד באוקראינה, בן לעובד רכבת באומן. [מוסקבה משגרת לאחרונה דיווחים המתקנים את הידיעות שצ'רניאחובסקי היה יהודי, ואומרים שהוא היה חבר הכנסייה האורתודוקסית האוקראינית, מעירים מיוניטד פרס]. בשדה נסע תמיד גנרל צ'רניאחובסקי בגיפ תוצרת אמריקה, שאותו חיבב מאוד ולפעמים נהג אותו בעצמו.

חייליו שחררו את קייב

מקבלן של יותר פקודות יום של מרשל סטאלין מאשר כל גנרל אחר בהיסטוריה הסובייטית, גנרל צ'רניאחובסקי היה בן 36 כאשר קיבל את הפיקוד על החיל שלו ב- 27 ביוני 1944.

הוא עלה במהירות מדרגת קולונל ב- 1942 לגנרל-מיוור בחורף 1943, ונעשה קולונל-גנרל במרץ של השנה שעברה. ניצחונות החיילים הביילורוסית בגזרה המרכזית של החזית המזרחית התלכדו עם ההעלאות בדרגה שלו והיו אלה חייליו המזמרים ששחררו את קייב בנובמבר 1943.

חסון, רחב חזה, בעל שרירי ברזל ורצון ברזל, עזר צ'רניאחובסקי כמומחה לטנקים בהגנה על וורונז' ב- 1942 והוכתר כגיבור ברית המועצות עבור חציית הדנייפר באוקטובר 1943. באותו זמן הוביל ארמייה שהשתייכה לחזית הביילורוסית השלישית של מרשל גריגורי ז'וקוב.

כשהצבא האדום החל במצעדו בקיץ 1944, הופקדו גנרל צ'רניאחובסקי וגנרל איבן בגרמיאן לנקות את הדרך להתקדמות מערבה לאורך דרך המלך למינסק וורשה – המטרה הסופית ברלין. ויטבסק, העיר הרוסית המבוצרת היטב שהוחזקה על ידי הגרמנים התבררה כמכשול זמני.

הגנרלים הרוסים השיקו מכות מכוונות מדרום ומצפון לעיר, עקפו אותה במרחק של כ- 25 עד 40 קילומטר, ואחר סגרו את הפער מאחור, בנתקם באופן זה חמש דיוויזיות גרמניות. עשרים וארבע שעות אחרי שכותרה, היא נפלה לידי הצבא האדום. בהודיעו כי "שרשרת המבצרים של היטלר השומרת על הדרך הקצרה ביותר לברלין נעקרה משורש", העלה מרשל סטאלין מייד את צ'רניאחובסקי לדרגת גנרל מלא.

ניסיתי למצוא אישוש לטענתו של אוסד בדבר אזכור שורשיו היהודיים של צ'רניאחובסקי במוזיאון בגימנסיה הנקראת על שמו במינסק. באתר-הגימנסיה מצאתי, בראש רשימת הבוגרים שהגימנסיה מתהללת בהם, את שמו של אלון השחמט הישראלי רב-אמן בוריס גלפנד. ביררתי באיגוד הישראלי לשחמט את כתובתו האלקטרונית ושלחתי אליו את המסר הבא (באנגלית):

7.7.2010. רב-אמן גלפנד היקר. אני פרופסור למתמטיקה בדימוס ושחקן שחמט חובב בעבר (זכיתי במקום השישי באליפות ישראל בשנת 1959 – אז עוד לא יכולנו לחלום שיהיה לנו אלוף עולם ישראלי!), אבל אני כותב אליך בעניין אחר לגמרי: מצאתי את שמך בראש רשימת התלמידים המהוללים של גימנסיית אי.ד. צ'רניאחובסקי במינסק. כפי שאולי ידוע לך, קיימת מחלוקת בין מזרח ומערב לגבי לאומיותו של איבן דנילוביץ', ואפילו בישראל הוא אינו מוכר עדיין כבן למשפחה יהודית. האם תוכל לומר לי בבקשה, מה הייתה ההתייחסות לכך בגימנסיה ובמוזיאון צ'רניאחובסקי שלה, ובין התלמידים – יהודים ולא יהודים? אני מקווה שתוכל למצוא מעט זמן פנוי בלוח-הזמנים הכול כך דחוס שלך ולספר לי משהו על כך. דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב

18.7.2010. מר עמיר היקר. תודה על המסר האלקטרוני שלך. זה היה מעניין עבורי ללמוד שבית הספר התיכון שבו למדתי נקרא עכשיו על שם אי.ד. צ'רניאחובסקי. [...] בתקופה הקומוניסטית, כאשר למדתי (סיימתי בשנת 1985), יהדות היה נושא בטאבו, ולכן לא דנו בשום דבר כזה. אני בטוח שלך יש ידע נרחב יותר על איבן דנילוביץ' מאשר לי, ואעריך זאת מאוד אם תוכל לשלוח לי קישורים לאתרים שדנים בנושא זה. כל טוב, בוריס

בוריס היקר. תודה רבה לך על המענה לפנייתי. אכן, קריאת הגמנסיה מספר 11 על שמו של גנרל צ'רניאחובסקי נעשתה רק בשנת 1990, כמו שכתוב באתר הגמנסיה, [...] "עבור הישגים ראויים לציון בעבודה המחקרית להנצחת שמו [...]". אתה יכול לקרוא על סיפור זה במאמרו של סטיבן אוסד 'הגנרל הרוסי איבן ד. צ'רניאחובסקי' (stevenlossad.com/work10.htm). עבור הגרסה הרוסית הרשמית תוכל להסתכל בחומר המצורף בזאת. [...] ישנם עוד הרבה מקורות מידע משני הצדדים, והתמונה היא עדיין רחוקה מלהתבהר. דן עמיר

16. המחלוקת בישראל וסיפוריו של יון דגן

פרופ' צור הפנה אלי דוקטורנט בביה"ס למדעי היהדות בשם נתי קנטורוביץ' החוקר בתחום היחסים בין היישוב היהודי בארץ לבין ברית המועצות בתקופת המנדט הבריטי. נתי כתב אלי: ... על פרשת "מוצאו היהודי" של צ'רניאחובסקי (אני בכוונה מציין זאת במרכאות כי הדבר טרם הוכח, לצערי) שמעתי לראשונה לפני מספר שנים. הזדמן לידי קטע מאיזשהו עיתון בשפה הרוסית מאלה שיוצאים בארץ. לצערי אינני זוכר באיזה עיתון זה היה, אך זכור לי שם המחבר - פרופ' אהרון צ'רניאק. בכתבה דובר אודות יונה בן דוד צ'רניאחובסקי, הלא הוא אותו גנרל סובייטי - איבן צ'רניאחובסקי. אני מודה - לא בדיוק התעמקתי בכתבה עצמה כי כאלה דברים צצים מפעם לפעם ובדרך כלל קשה מאוד לעקוב אחרי מעוף הפנטזיה של הכותבים. אם אתה מעוניין - אנסה לאתר את הכתבה או את פרטיו של פרופ' צ'רניאק.

במדריך הטלפונים מצאתי את אהרון צ'רניאק בנשר שליד חיפה. מכיוון שאינו דובר עברית - למרות שעלה ארצה כבר ב-1991, שוחח אתו עבורי ברוסית בטלפון שותפי לחדר דאז, פרופ' גוכברג ז"ל. פרופ' צ'רניאק הבטיח לשלוח חומר שיבהיר על מה הסתמך כאשר פרסם בעיתון בשפה הרוסית מאמר בשם **חידת הגנרל יונה דוידוביץ' צ'רניאחובסקי** בו טען שזהו שמו האמיתי של איבן דנילוביץ'. בשיחה חוזרת הבטיח שוב לשלוח את החומר. בינתיים נפטר פרופ' גוכברג ונתי פנה אל צ'רניאק ששלח לו את המאמר שפרסם בעתון הרוסי 'קמ'טון עברי' ב 26.3.2002. הוא מצטט את אותו הקטע של אהרנבורג בדבר דוד המלך, ומסתמך על ספרו של ההיסטוריון סאלו ברון⁸⁰: **'היהודי הרוסי תחת השלטון הצארי והסובייטי'**, ממנו הוא מצטט:

⁸⁰ שלום סלו בארון (Salo Wittmayer Baron, 1895-1989), היסטוריון ופילוסוף יהודי-אמריקאי נודע, יליד וינה. מינויו לפרופסור למדעי היהדות באוניברסיטת קולומביה ב-1929 נחשב כתקדים כפול – הפרופסור היהודי הראשון באוניברסיטה אמריקאית, והפרופסור הראשון בארה"ב לנושא זה. הקטע המצוטט אינו נמצא במהדורה הראשונה (1964) אלא רק במהדורה השנייה (1976).

... בדומה, יונה (יאן) דוידוביץ' צ'רניאחובסקי, שהחזיק בדרגה הגבוהה ביותר בצבא האדום, מרשאל, שהביס את הגרמנים בשלושה מפגשים חשובים ב-1943 בוורונז', קורסק וקונטופ והיה הגנרל הסובייטי היחיד שלא הפסיד מעולם שום קרב, נהרג במסע המלחמה שלו על קניגסברג (היום קלינינגראד) על ידי התפוצצות מסתורית של מוקש, שאולי הוטמן בידי מישהו מפיקודיו. **הוענקה לו משאלתו הסופית והוא נקבר בבית הקברות היהודי של עיר מולדתו וילנה בנוכחות של קרובים, כולל שני רבנים**⁸¹.

צ'רניאק מציין שמידע אחר על מקורו היהודי של צ'רניאחובסקי הובא לידיעת הציבור באותו עיתון ב-31 בינואר של אותה שנה במאמר של העיתונאי צבי רז על אברהם לויין. הוא מצטט משם: **בפגישה אתי, העביר אלי ההיסטוריון הבלורוסי פליקס גורליק נתונים שאינם ניתנים לסתירה על הוריו של צ'רניאחובסקי. פ.גורליק משוכנע שהוריו היהודים הגיעו ללוויה של בנם בוילנה**⁸²... ממקורות אחרים ידוע שבאוניברסיטת בר-אילן שמור עותק של מכתב של הוועד היהודי האנטי-פשיסטי בחתימת ס.מיכואלס לכתובת ההנהלה הפוליטית של הצבא האדום עם הודאה במוצאו היהודי של אי.ד.צ'רניאחובסקי.

חבל שאי ההתאמות החמורות שבין הקטע שמצטט צ'רניאק מספרו של ברוך לתמונה המצטיירת משאר החומר מעמידה בסימן שאלה את האמינות של המידע הנוסף המצוי בהם. אי-התאמה זו מחמירה בהמשך אותו הקטע, כפי שמצאתי אותו בספר: **אבל המצבה שהוקמה לכבודו אינה מתייחסת ללאומיותו היהודית, בעוד שה'מה ומי' הסובייטי הרשמי למפקדים הצבאיים המובילים קורא לו 'רוסי לבן' ומתאר את אביו, שמצא את מחייתו במכירת וודקה בבית דרכים שכור, כאיכר אריס עני.**

מנתי קנטורוביץ' נודע לי שצבי רז הוא שמו העברי של גריגורי רזינסקי ושהוא עבר אירוע מוחי לפני כמה שנים. נתי קיבל מרז טלפונית את המידע הבא:

⁸¹ במרץ 2006 התנהל בפורום האינטרנטי Axis History Factbook ויכוח על הקטע הזה בספרו של ברוך. הוויכוח נסב גם על תיאוריית הקונספיראציה, גם על גדולתו כמפקד וגם על יהדותו של צ'רניאחובסקי.

⁸² ייתכן שהכוונה היא לפליקס זכרוביץ' גורליק שנולד ב-23.4.1929 באזור גומל שבביילורוסיה, עלה לישראל ב-1991 וחי בפתח-תקווה עד פטירתו ב-23.12.09. לצערי לא הספקתי להגיע אליו.

1. לפני מספר שנים ביקר בארץ פרופ' סָטֶר יְלִיסְבֶטְסְקִי מקייב, חוקר יהודי שחקר אודות יהודים יוצאי אוקראינה בצבא האדום ובשורות הפרטיזנים. הוא סיפר לצבי רז שלפני שנים ביקר בכפר הולדתו של צ'רניאחובסקי במחוז אומן, **שם שמע מהתושבים שצ'רניאחובסקי נולד למשפחה יהודית**. דא עקא, פרופ' יליסבטסקי נפטר לפני מספר שנים⁸³.

2. לפני שנים ביקר צבי רז בגומל שבביילורוס. שם הוא הכיר אישה אחת, **שעבודה באחד מבתי-החולים המקומיים בתור רופאה או אחות**. שמה היה צ'רניאחובסקי והיא הציגה את עצמה בתור אחותו של הגנרל.

באתר 'אָברייסקי מיר' של דוברי רוסית באמריקה מצאתי מאמר מ-25 במאי 2004, ובו תוקף איגור אקסלרוד את "המיתוסים" בדבר יהדותם של אנשי שם. כדוגמה למיתוס כזה הוא מספר שאיליה אהרנבורג כתב גם שצ'רלי צ'פלין הוא יהודי⁸⁴. לגבי צ'רניאחובסקי הוא כותב: בשנות המלחמה נולדה האגדה על שורשיו היהודים של אי.צ'רניאחובסקי. בקייב חי ההיסטוריון סטר יליסבטסקי, שנסע למולדת הגנרל, בכפר אוקסנינו, ונפגש עם אחותו מלידה. הוא התבונן בכל התעודות שנשמרו, אך לא גילה שום "וו" קטן ביותר. לא אומתה גם הידיעה העיתונאית שאי.צ'רניאחובסקי נקבר בוילנה בבית הקברות היהודי.

פרופ' אמנון סלע מהאוניברסיטה העברית הפנה אותי לד"ר מרדכי אלטשולר. זה כתב לי כי זכור לו שראה חוברת שהוצאה ע"י השגרירות הסובייטית בלונדון על יהודים בצבא הסובייטי ובה תמונתו של צ'רניאחובסקי רכוב על סוס. לו היה הדבר נכון, אפשר היה לראות בכך עדות חשובה נוספת – קשה להאמין שאפילו למטרות תעמולה במערב "יגירו" הרוסים איש צבא כה חשוב כצ'רניאחובסקי. התברר שמדובר בחוברת שמחברה הוא פרופ' הרמן לוי 'היהודים הסובייטים במלחמה',

⁸³ ד"ר סטר יליסבטסקי (Стер Елисаветский, 1929-2006), היה פרופסור לתולדות עם ישראל באוניברסיטה הבינלאומית "סולומונובה" בקייב.

⁸⁴ השערה זו סובבת עד היום – מוצא משפחתו של הקומיקאי הדגול עדיין לא התברר.

שיצאה בלונדון באפריל 1943⁸⁵. היא יצאה אחר כך גם במוסקבה בתרגום לאידיש⁸⁶. הספר נמצא בספריה הלאומית. ידידי פרופ' חנוך גוטפרינד מהאוניברסיטה העברית צילם את החוברת עבורי. מסתבר שתמונת הפרש, המעטרת את עמוד השער של החוברת אינה תמונתו של צ'רניאחובסקי, אלא של 'גיבור ברית המועצות' הגנרל לב דובאטור שהוזכר במאמרו של דוד אברבנאל, ושארף יהדותו, כיהדותו של צ'רניאחובסקי, שנויה במחלוקת. בגב החוברת יש קריאה לתרומה לקרן היהודית עבור רוסיה הסובייטית.

ד"ר אלטשולר הפנה אותי לפרופ' שמעון רדליך מאוניברסיטת בן-גוריון שחקר את הארכיון של הוועד היהודי האנטי-פשיסטי. פרופ' רדליך השיב שכבר אינו עוסק בנושא והציע לי לפנות למישהו שאולי בכפר סבא, שמתעניין בנושאים קרובים. נפגשתי עם מישהו. הוא היה ספקן ביותר לגבי יהדותו של צ'רניאחובסקי, כשם שהוא ספקן מאוד לגבי יהדותו של לב דובאטור, ובעצם הוא מכיר בהשתייכותם לעם היהודי של 58 בלבד מתוך כ-130 גיבורי ברית המועצות שנספרים כיהודים בפרסומים השונים. הוא לא התרשם ביותר מהסיפור על דויד המלך. לדבריו, 'צאר דויד' היה דמות פופולארית גם בין האוקראינים הלא-יהודים, והמשורר האוקראיני (האנטישמי) טאראס שבצ'נקו גם כתב עליו פואמה. כקצין משטרה לשעבר, הוא דורש ראייה מוצקת לטענות בדבר המוצא היהודי של צ'רניאחובסקי, וכל זמן שמדובר בעדויות-שמיעה ועדויות נסיבתיות בלבד, אי אפשר, מבחינתו, לפסול את המסמך הרשמי היחיד המצוטט בארכיון, רישום הלידה של איבן. ראייה כזו אפשר לנסות למצוא בארכיונים של פלך קייב, של בתי הספר הצבאיים באודסה ובמוסקבה שבהם למד א.ד. צ'רניאחובסקי, או בארכיונים של הצבא. הוא הבטיח לנסות לקשר אותי עם היסטוריונים יהודים באוקראינה.

⁸⁵ Hermann Levy: 'Soviet Jews at War', London, April 1943

⁸⁶ 'דאס יידישע פאלק אין קאמפ געגנ פאשיזם', 1945. מאסקווע,

התברר לי שידידתנו השופטת בדימוס עדנה קפלן קשורה למוזיאון הלוחם היהודי, ושלחתי את המכתב הרצ"ב:

8.1.2010. לעדנה וגיורא שלום רב. אני מצרף את פרי מאמצי עד עתה במחקר אודות מוצאו של הגנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. אני עושה זאת לא רק משום שאני סבור שהנושא והממצאים מרתקים, אלא גם מכיוון ששמעתי מגיורא שעדנה היא חברה במועצה הציבורית של 'העמותה להנצחת הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה'. נראה לי מביש שגדול המצביאים היהודיים בצבאות נכר (ואשר ב 18.2.10 ימלאו 65 שנה למותו), לא מוכר עדיין כיהודי במדינת ישראל. האם תוכלו לפעול לתיקון העוול הזה? דן עמיר

עדנה העבירה אלי את תשובתו של צבי קן-תור, יו"ר העמותה:

11.1.2010. בדקתי את הנושא עם המקורות ועם מיטב אנשינו. טולקה (ארד) אף סיפר לי, כי דן דיבר איתו בנושא. עם זאת, קבלתי את עצתך. מצ"ב דף-הלוחם על שמו. חשוב לנו מאד, באם לדן יש הוכחות ליהדותו - שלא ידועות לחוקרים, לשלוח לנו את ממצאיו, על מנת שנצרפם. אין ספק, כי לוחם שכזה - הוא גאווה לכל אומה. בברכה, צביקה קן-תור

12.1.2010. לעדנה שלום ותודה. לא מצאתי כאן את דף הלוחם שהיה אמור להיות מצורף. האם קיבלת אותו? מעניין לראות מה כתוב בו. אשר ל'הוכחות שלא היו ידועות לחוקרים', אני סבור שניתוח המקורות הרבים והצלבתם, כפי שאני מסכם את זה בסוף (וזה לא נעשה, למיטב ידיעתי, בהיקף זה על ידי אף חוקר בעבר) מהווים כבר בשלב זה הוכחה מספקת ליהדותו של צ'רניאחובסקי, וחובת ההוכחה היא על המערערים על כך. דן

צביקה קן-תור הזמין אותי לפגישה עם חברי הנהלת העמותה והיסטוריונים

העוסקים בנושא מטעמה. לאחר הפגישה הפיץ את סיכום הפגישה:

בתאריך 18.3.2010 התקיים דיון בנושא חידת צ'רניאחובסקי בעקבות מאמרו של דן עמיר העוסק בשאלה האם היו הוריו של הגנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי – יהודים, כפי שהיה מקובל במערב במשך שנים רבות, או אם לאו, כפי שנטען ברוסיה ובאוקראינה. בפגישה היו נוכחים: טולקה ארד, יון דָּגוֹן, דן עמיר, מישה שאולי, מֶפְסִי אביגד, ברוך בן-נריה, לב ניב, בני מיכלסון, שלום סקופֶס, צביקה קן-תור. להלן עיקרי הדברים שהועלו בדיון:

דן עמיר: כל המקורות במערב מציינים שהגנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי הוא יהודי. לעומת זאת, במזרח לא מוזכר שהוא יהודי. ציטט את תקציר הערך שהיה אודותיו ב'ויקיפדיה' האנגלית (24.7.2004): "צ'רניאחובסקי, איבן דנילוביץ', 1906-1945, גנרל רוסי (שהועלה לדרגת פילדמרשל), פעמיים גיבור ברית המועצות, מפקד צעיר מבריק של החזית הביילורוסית השלישית, מת ב- 18.2.1945 בגיל 39 מפצעים שנפצע ליד קניגסברג. הוא היה מפקד-החזית הצעיר ביותר בצבא האדום. נולד יהודי", וציין כי הסיומת אודות מוצאו הושמטה לאחרונה. כשהחל לחקור אודותיו, ומהרבה מקורות, הסתבר שהמידע לא תואם ומעוות. תחושת הבטן היא שהוא יהודי. אם הוא בן להורים יהודים, הרי שהוא המפקד היהודי הבכיר ביותר שהיה במלחמת-העולם השנייה, ואם הוא אכן יהודי, מתחייב לציין אותו במוזיאון שיוקם. הדגיש נקודות מרכזיות מתוך מאמרו (ראה: חידת צ'רניאחובסקי...). השמועה שהוא יהודי הייתה נפוצה, לכן היה מאמץ לפסול את השמועה. כל העדויות מותירות קצות חוטים המחייבים בדיקה.

יון דגן: ברך את דן על העבודה הטובה. פגש אישית את הגנרל ארבע פעמים, באחת מהן קיבל ממנו את עיטור "הדגל האדום" על השמדת 8 טנקי "פנתר" גרמנים ו- 5 משאיות תחמושת באופן אישי, ובמהלך הקרבות, המחלקה בפיקודו השמידה עוד 12 טנקי "פנתר". כשפגישתם האחרונה הייתה בקניגסברג, 20.1.1945, במהלך לחימה בשטח מיוער, מיד לאחר שהשמיד T34 גרמני בקצה היער, פגש את צ'רניאחובסקי כ- 300 מטרים מנקודת השמדת הטנקים. יודע על עוד מקרים, בהם לוחמים נחשבו כיהודים, כמו המח"ט שלו – דוחובניק, שמועה שנדחתה, לאחר בדיקה בארכיון, של ידידו מימי בית הספר לשריון סובייטי, המשמש כיום ראש הכנסייה הרוסית. מאידך, הדימויים היו גם הפוכים, כמו הגנרל לב דובאטור – שלמרות תדמיתו – היה יהודי, או קוניקוב – אשר לא היה כתוב שהוא יהודי ועל קברו הייתה תמונה לא נכונה, הוא בן לאמא ואבא יהודים.

שלום סקופס: שמות כל הגנרלים היהודים נמצאים בספריו של סברדלוב, אך לא שמו של צ'רניאחובסקי.

דן עמיר: גם דובאטור לא הוזכר.

טולקה ארד: ב- 1943 שצ'רבאקוב נתן הוראה לבלום את מתן העיטורים ליהודים⁸⁷. אם אין לנו ודאות מוחלטת לגבי יהדותו – אסור לנו להכניס את שמו לאתר.

מישה שאולי: מצטרף לדעת קודמיו, לא סביר שילד יהודי יאומץ ע"י משפחה אוקראינית ששמה דומה. דן עמיר: לא צריך להתייחס ברצינות רבה לדוקומנטציה בברית-המועצות שהייתה מסולפת ומגמתית. מישה שאולי: ייגרם לנו נזק אם נכניס אותו כדמות של לוחם יהודי למוזיאון.

ברוך בן-נריה: ממחקריו בתוך הארכיונים של מוסקבה וקייב, עולה מתוך דיוני השיבוצים, מסגן ועד מרשל, תאריך-הלידה, מוצא מעמדי, לאום, לימודים, תפקידים שמילא. צ'רניאחובסקי לא מופיע במסמכים שאסף. בספר הגנרלים הסובייטים, מצוין על כל הגנרלים הרקע, בספר מוגדר צ'רניאחובסקי כאוקראיני. היו תופעות בהן קצין ביקש לשנות את שמו לשם יהודי וזאת על מנת לשמר את הרקע היהודי של אשתו. מתנגד לנכס גנרלים כיהודים. לב ניב: עם כל הכבוד למחקר, מקבל את דעת המשתתפים. מכל החומר הרוסי שקרא ולמד, אין אזכור לצ'רניאחובסקי כיהודי.

בני מיכלסון: דן עמיר היה זרז לכינוס היסטורי של מיטב החוקרים בנושא הלוחמים היהודים בצבא בריה"מ. הקריטריונים שלנו לקבלת שמות לוחמים יהודים נשענים על עדויות הוטרניים וספרות (במקרה של בריה"מ – מסברדלוב, אברמוביץ' וארד) מחד, ועל אימות מול הצבא המקומי. המתודה שלנו לביצוע הצלבה נבנתה תוך כדי העבודה, על מנת להיות על בסיס מוצק.

⁸⁷ הרעיון לפרסם תעודות ורשימות על לחימתם של יהודים בשורות הצבא האדום במלחמה הסובייטית-גרמנית הועלה לראשונה בפומבי על ידי איליה ארנבורג בישיבת המליאה השנייה של הוועד היהודי האנטי-פאשיסטי בפברואר 1943. הפרסום נועד לשמש כלי תעמולתי נגד הטענות האנטישמיות, כי היהודים משתמטים מלחימה פעילה ומוצאים להם מקומות נוחים בעורף, אולם כבר באמצע 1944 לא הייתה התוכנית בת ביצוע, כפי שניתן ללמוד מעדותו של איליה ארנבורג בזיכרונותיו: בקיץ (1944) ביקשוני מה'סובאינפורמביורו' (משרד ההסברה הסובייטי) לפנות בקריאה ליהודי אמריקה בעניין אכזריותם של ההיטלראים ובעניין ההכרח למגר מהר, ככל האפשר, את הרייך השלישי. אחד מעוזריו של א"ס שצ'רבאקוב – קונדאקוב – פסל את הנוסח שלי בטענה שאין להזכיר מעשי גבורה של יהודים חיילי הצבא האדום'. זו היא שחצנות! (מרדכי אלטשולר: 'לוחמה יהודית ולחימת יהודים בברית המועצות בהיסטוריוגרפיה הסובייטית והמערבית'. 'יד ושם' 1987).

מצטרף לעמדת הרוב כי אין מדובר בתימוכין ע"פ המתודה שלנו : עדויות הצבא הרוסי. אם נשיג מסמך מהצבא הרוסי המוכיח שהוא היה יהודי – נשנה את דעתנו. דן עמיר : כיוון שהיה איש בולט במיוחד, ויש לגביו סימן שאלה, צריך להשאירו, תוך ציון הספק. יש לשים את ההערה שיש הטוענים כי הוא היה יהודי. כמו וטוטין, שסטלין טען כי הוא יהודי, ולב דובאטור – אשר יון טוען שהוא יהודי, בעוד שמישה טוען שאינו יהודי.

בני מיכלסון : אכן, נושא מעניין שיש להכוון עליו מחקר מיוחד.

24.3.2010. תודה צביקה. שתי הערות קלות לסיכום :

א. בדברי יון דגן, השאלה שהופנתה לידידו ראש הכנסייה הייתה בדבר לאומיותו של צ'רניאחובסקי, ולא של דוחובניק. תשובתו הייתה שצ'רניאחובסקי אוקראיני. מסיבה זו משוכנע דגן שצ'רניאחובסקי לא היה יהודי. ב. בתגובתי לדבריו כדאי לנסח: גם דובאטור לא מוזכר אצל סברדלוב (נ.ב. גם קוניקוב אינו שם). בדברי בסוף לא אמרתי שסטלין אמר שוטוטין הוא יהודי, אלא שנאמר כי סטלין התנגד בהתחלה להמלצתו של וטוטין למינויו של צ'רניאחובסקי, כיוון שצ'רניאחובסקי יהודי. את המשפט האחרון בדברי עדיף לנסח כך : מציין שוב כדוגמה את לב דובטור, אשר יון מעיד שהוא יהודי בעוד שמישה טוען שאינו יהודי. בברכת חג שמח, דן עמיר

הצלחתי למצוא במרשתת סיפורים של יון דגן על פגישותיו עם צ'רניאחובסקי,

כולל פרטי הסיפור המשעשע עליו סיפר בפגישה, שתרגומו מרוסית רצ"ב:

... מצריח הטנק צפיתי על מה שקורה. הרובאי שלי, זכריה זגידולין, נכנס למחפורת כדי לעשות את צרכיו. בדיוק באותו זמן נעמדה בין המחפורת ובין הטנק קבוצה גדולה של גנרלים וקצינים בכירים בראשות מפקד החזית. זכריה שמע את הקולות, אבל לא ראה למי הם שייכים. פתאום נשמע מן המחפורת: "הי, סלאבים, תנו לעשן". ובעקבות זאת הופיע פרצופו העגול האדום-כחול עם קסדת טנק על גולגלתו. בחטיבה לא היו קסדות טנק במידתו הגדולה של הרובאי שלי. בעקבות הראש הופיעה מעל החפירה הלא-עמוקה דמותו הדובית של זכריה עם מכנסיים מופשלות. בראותו את גנרל-הארמייה צ'רניאחובסקי עם פמלייתו, התבלבל זכריה. כנראה, בפעם הראשונה בחייו. הוא הושיט את כפתו לקשת הקסדה וקפא בעמידה שקטה. מכנסיו נשרו עד כפות רגליו. השדה השלו רעד מצחוק. צ'רניאחובסקי מחה דמעות צחוק מעיניו לעין כול. צחקו

הגנרלים והקצינים הבכירים. צחקו חיילי יחידת-הליווי. צחקתי אני, עומד חגור בצריח הטנק. רק זכריה נשאר רציני, ניצב בעמידה שלווה כשמכנסיו מופשלים. גנרל צ'רניאחובסקי פתח חפיסת "קזבק" והושיט אותה לזכריה. זה לקח בעדינות סיגריה. "תודה, חבר גנרל-ארמייה. האם תרשה עוד אחת עבור המפקד שלי?". באותו זמן מצב העישון אצלנו היה גרוע. צ'רניאחובסקי, ממשיך לצחוק, סגר את החפיסה והושיט אותה לזגידולין.

את לקח הסיפור הבא, הפגישה האחרונה עם מפקד הארמייה, תפסתי רק אחרי 13 שנה. אבל אז, ב- 20 בינואר 1945, אם בגלל שעוד לא חזרתי לעצמי אחרי הקרב, או כיוון שלא הערכת את המצב, לא ייחסתי את המשמעות הראויה לעובדה שהאירה כה בבהירות את דמותו של גנרל צ'רניאחובסקי.

בחום הקרב מצאנו את עצמנו, שני טנקים, בשטח האויב. מה שבצענו שם לא היה תוצאה מגבורה. פשוט שאפנו לחזור אל כוחותינו. ל"קינוח" הבערנו בקצה החורש תותח מתנייע גרמני. זה היה הכול. בהמשך כבר לא היו גרמנים. עצרנו את הטנקים שלנו ליד מבנה לבנים מוארך (התברר שזו אורווה; משם יצאתי למחרת להתקפה הבאה שלי). התפלאתי לראות שמפקד החטיבה והרב-סרן, מפקד הגדוד, עמדו בין קצינים שסבבו איזה שהוא גנרל. רק כשיצאתי מהטנק הבנתי שזהו מפקד-החזית, גנרל-הארמייה צ'רניאחובסקי. רסיס נתז פגע בידי השמאלית. כמעט לא הרגשתי פצוע. אבל הגנרל הבחין בכך וציווה להעביר אותי. כנראה שזה קרה בדיוק כאשר דיווחתי: "חבר גנרל-הארמייה, הרשה לי לפנות אל החבר פולקובניק-המשמר". "דווח לי". המשכתי. גנרל צ'רניאחובסקי אמר למישהו מהסובבים אותו שידאג לעיטור כל הצוות, התיישב ב'ויליס' ונסע, ואתו – הפמליה שלו.

בדיוק כעבור חודש, כבר בבית החולים, למדתי על מותו של מפקד החזית הביילורוסית ה- 3 גנרל-הארמייה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי.

עברו שלושים וחצי שנים. נפרדתי מהילדות, מהנעורים האבודים, מהמקומות בהם המולדת החורגת שתתה את דמי. באופן מוראלי כבר הרגשתי את עצמי אזרח ישראל. נסעתי עם האשה והבן לפרוסיה המזרחית לשעבר כדי להראות להם את קברי. בסתיו 1944 נקברו שרידי הגופות מהטנק השרוף שלי. החליטו שגם אני נהרגתי. מצאו את דרגת הכתף השרופה שלי. אבל זו הייתה דרגת הכתף החלופית. למרבה השמחה נמצא שאני חי. אבל ציון הקבר, מבנה כלי הנשק שלנו, נשאר. באותם מקומות לחמתי בסתיו המאוחר ובחורף.

עכשיו, בקיץ, השטח נראה אחרת, לא מוכר. אבל זיהיתי כל פרט. כאילו לא עברו יותר משלושים שנה. כאילו כל יום המשכתי להסתכל במוטל עלי נוכח מפת הקרב. הנה קצה היער שם הבערנו את התותח המתנייע. כאן אורות-הלבנים הארוכה שאליה הבאנו את הטנקים שלנו, ובה דיווחתי לגנרל צ'רניאחובסקי.

עצור! לא יכול להיות! מקצה היער עד האורווה שלוש מאות מטר! מפקד החזית נמצא במרחק של שלוש מאות מטר מהתותח המתנייע הגרמני! לא מפקד הגדוד, מה שגם זה אינו מאוד שכיח – המפקד! אפשר לומר שהמפקד אינו צריך להימצא בקירבה כזו לאויב. אפשר. איני חושב שגנרל צ'רניאחובסקי הפגין, בחוסר שיפוט, את גבורתו או חוסר הפחד שלו. אבל מספיקות לחייל שתי פגישות כאלה המתוארות לעיל, כדי שדמותו של הגנרל תישאר מוארת בתודעתו.

צ'רניאחובסקי מקבל את מדליית "כוכב הזהב" השנייה שלו מידי הנשיא קלינין בקרמלין במחצית השנייה של 1944

17. מאמרו של רוזנסון

ידידי גיורא קפלן מצא שוב עבורי התייחסות עדכנית לצ'רניאחובסקי בישראל. הפעם היה זה בגיליון מס. 215 של כתב העת 'עת-מול' (פברואר 2011). מחבר המאמר הוא פרופ' ישראל רוזנסון, ראש מכללת אפרתה. וזה נוסח המאמר, ממנו למדתי על עוד התייחסויות לבעיית יהדותו של צ'רניאחובסקי:

טשרניחובסקי אחד, זהויות רבות על גנרל רוסי. משורר יהודי ומה שביניהם ישראל רוזנסון

אפילו בין בין שפע גיבורי מלחמת העולם השנייה, שלימים זכו לתהילת עולמים, היה לגנרל הסובייטי איוון דנילוביץ' טשרניחובסקי (1906-1945) מונוטיין מיוחד. בתור מצביא צעיר, ניהל טשרניחובסקי קרב בלימה קשה נגד הצבא הגרמני המתקדם באזור הבלטי בקיץ 1941, וחזר לאזור בשנים 1945-1944 עת פיקד על החזית הבלורוסית. מאוחר יותר הנהיג את הכוחות שכבשו את ליטא עד נפילתו בקרב בראשית 1945, בעת ביקור בעמדת תצפית בשעת הפגזה בקרבות בפרוסיה. ככזה, היה שמו מוכר באותן שנים במעגלים רחבים, גם בקרב אוכלוסיות שלא האזינו בהכרח ל'יקולה של מוסקבה' בעת הקרבות. כמי ששילם בחייו בשדה הקרב, זכה טשרניחובסקי לכבוד מיוחד: ככל שהולכת ומעמיקה ההכרה כי הצעדים הבולטים בהכרעת גרמניה התנהלו בשדות הקרב במזרח אירופה, וגוברת המודעות לחלקו של הצבא האדום בניצחון, מתמקדת התודעה גם בגנרלים החשובים של אותו צבא. בקרב יהודים רבים זכה טשרניחובסקי להתעניינות מיוחדת לא רק בגין אומץ ליבו והישגיו, כי אם בעיקר מאחר שנחשב ליהודי. זאת, אף שסוגיית יהדותו אינה ברורה כלל וכלל. שאלת יהדותו או אי-יהדותו של טשרניחובסקי אינה רק שאלה היסטורית; היא מלמדת לא-מעט גם על הלך הרוח בין יהודים שחוו את המצבים השונים שזימנה מלחמת העולם השנייה.

"אחד משלנו בין ראשי הצבא"?

רבים, כאמור, היו משוכנעים לאורך השנים ביהדותו של הגנרל. כך, למשל, במלאת מאה שנה ללידתו פורסמה ב-18 באוגוסט 2006 בעיתון 'הארץ' כתבה לזכרו, ובה נקבע במפורש כי היה יהודי, בצד הקביעה כי לא ידועים עליו פרטים ביוגרפיים רבים. מתברר כי סוגיית יהדותו עלתה כבר הרבה קודם,

בדבריהם של בני-התקופה. לעתים נשמעות בנושא זה עדויות אגביות, כגון בעדותו של ישראל קלויזנר בהתייחסו לגורל בית-הכנסת הגדול של וילנה (י' קלויזנר, *בית הכנסת הגדול בוויילנא*, טורי ישורון, טז חנוכה תשל"א, עמ' 30), ולעתים הן נכתבות בזיכרונות ובתיאורים שונים. כאלה הם למשל זיכרונותיו של שלום אילתי, ילד יהודי מגטו קובנה, שלימים העלה על הכתב את התיאור המובא כאן: "במיוחד זוכר אני את לווייתו המפוארת של מפקד-החזית הגנרל טשרניחובסקי שנהרג בהפצצת המטה שלו בפרוסיה. לפי התמונות שנישאו בלוויה והתפרסמו בעיתונים היה האיש צעיר ויפה-תואר. ואני הרהרתי לי בגאווה נסתרת – הנה אחד משלנו בין ראשי הצבא" (ש' אילת, *לחצות את הנהר*, ירושלים תש"ס, עמ' 222).

אמנם, הניסיונות להתחקות על מוצאו היהודי ולאמתו מובילים למסקנה כי טשרניחובסקי היה במוצאו אוקראיני ודבר יהדותו היה בגדר אגדה. אלא שבאגדה זו האמינו רבים מן השורדים היהודים שחזרו לוילנה מיד אחרי השחרור ושנטו לייחס לכך משמעות סמלית, כפי שסיפר לי לימים הפרטיזן וחוקר השואה דב לוי: "כשיצאנו מהיערות, היינו בטוחים שהוא יהודי, אולי היו לו שורשים יהודיים". ניתן כמובן להמשיך ולחקור על אודות מוצאו, אך ייתכן שאין זה באמת העיקר.

התופעה של "חיזוק השורשים היהודיים" או "גיור מאוחר" של בעלי-יוחסין שונים הייתה נפוצה למדי בעולם היהודי בעבר, ולעתים הצטיירה כמעין 'ספורט לאומי' של ממש. אלא שחשיפת "צד יהודי סמוי" של מצביא יהודי הנאבק בעמלק המודרני היא משמעותית בהרבה ממקרים אחרים: כל יהודי שנוסף לרשימת הלוחמים בנאצים הביא – בעשורים הראשונים אחרי המלחמה – לתוספת קטנה לכבוד היהודי שהושפל עד דכא במלחמה. טשרניחובסקי, כמובן זה, אף לא היה היחיד: השתדלויות שונות לצבוע בצבעים יהודיים לוחמים שונים נעשו לרוב, לעתים במכוון ולעתים תוך התלבטות אמיתית ביחס לזהותם הדתית. כך, למשל, בספר הזיכרון ההדור לקהילת בוברויסק, מופיעה סקירה היסטורית בנוגע לפרטיזנים בני העיר ובה נכתב: "כן מוצאים אנו בין הפרטיזנים בבילורוסיה את ויקטור בן ישראל סיקורסקי, שהשתתף בתנועה הפרטיזנית בחבל בוברויסק מאז שנת 1941, היה מפקד יחידת החבלנים של החטיבה הפרטיזנית הבוברויסקאית, קיבל את אות הכבוד מדרגה א' של המלחמה עבור המולדת וארבע מדליות אחרות.

מזיכרונותיו שחלק מהם בא בספרנו זה, קשה לדעת אם יהודי היה האיש או לא, ורק שם אביו – ישראל [שמו איזראלביץ'] - מעורר מחשבה כי בן הוא למשפחה יהודית" (י' סלוצקי [עורך], באברויסק – ספר-זיכרון לקהילת בוברויסק ובנותיה', תל-אביב תשכ"ז, עמ' 111).

גנרל אחד ושני משוררים: אלתרמן, טשרניחובסקי ו... טשרניחובסקי

ואולם, בין שטשרניחובסקי היה יהודי ובין שהיה אוקראיני, הרי ש"במעטפת" שסבבה אותו היו גם יהודים לכל דבר. הלוחמים היהודיים שהיו בפיקודו רבים במספר, ומהם אפשר להזכיר למשל את מי שהיה חבר במטהו המצומצם ופעל רבות למען היהודים בעת שחרור הארצות הבלטיות, קצין הרפואה פולקובניק (אלוף-משנה) פרופ' יוסף רבלסקי. בין מפעליו של רבלסקי ניתן להזכיר את ארגון מערכת החינוך היהודי העצמאי בקובנה מיד אחרי השחרור; את הדאגה הרבה שהפגין כלפי ילדים יהודים שאומצו במהלך הכיבוש הנאצי על ידי ליטאים; את סיועו להקמת המוזיאון היהודי הראשון בוויילנה; ואת היותו ככלל יהודי חם ואוהב. מן הראוי לציין כי בשנת 1948 השתנה המצב בברית המועצות, ופעולתו זו של רבלסקי נתפסה כלאומנות יהודית, שבעטיה הוגלה למחנה ריכוז סובייטי ושם נספה.

להתייחסות יהודית אחרת לחלוטין - אם כי ללא עיסוק בשאלת יהדותו הממשית – זכה טשרניחובסקי במחצית השנייה של 1943, בשעה שהמתקפה של הצבא האדום החלה להצטייר ככזו שתהפוך את המערכה על פיה. באותה העת פרסם נתן אלתרמן ב"טור השביעי" שלו את שירו 'הגנרלים בשבי', שעליו כתב לימים החוקר מרדכי נאור: "העוכדה שבאותה העת זכו גייסותיו של הגנרל הרוסי איוון צ'רניחובסקי להצלחה גדולה בחזית קורסק, הזכירה למשורר טשרניחובסקי אחר, משורר אף הוא, ומשלנו, ודבר זה עוד העצים את שמחתו של אלתרמן על תבוסת הגרמנים..." (מרדכי נאור, 'הטור השמיני', תל-אביב תשס"ז, עמ' 75).

וכך כתב אלתרמן בשירו: "בחדר הקטן שבחזון נראה לי / רובצים להם תריסר וכמה גנרלים. / ... כן, מיינה הרשפטן... הקשיבו לדבריי נא, / התחילה חתונה! ובאופן אינטגרלי! / אגב, הבולשביקים כבר בתוך אוקראינה / וטשרניחובסקי שם אחד הגנרלים... / על כך קצין המשמר, גורדיץ הניך יוסקין, / עונה מן המפתן: צדק הקולנל כאן! / אם שם הגנרל הפעם טשרניחובסקי, / תרגישו מה פירוש חתונתה של אלקה! / אכן החתונה רק מתחילה רועמת /

ועוד המחנות יוסיפו ויבקיעו / ואלקה בעצמה גם היא עכשיו לוחמת, / אם
בסביבות אוריוול ואם בפלך קיוב... / ואלקה היא גם היא עזרה קצת, בין היתר
/ שתזדמנו אלי גם יחד לאכסניה... / וככה נשתדל כולנו – דוּנְרֶוּטְר! - /
שיתווסף לכם גם הפיהרר לקומפניה! [...].”

בעיקרו השיר מתאר כינוס דמיוני של גנרלים גרמנים המתחילים לחוש
בסימני המפלה ולעכלה. כדרכו מלהטט אלתרמן בחריזה, תוך תיבול חרוזיו
במונחים בגרמנית ובשמות גרמניים, המעניקים לשיר אווירה ססגונית
וצבעונית. מול הגנרלים הגרמנים העמיד המשורר את הגנרל טשרניחובסקי,
שאף על פי שיהדותו האפשרית אינה מוזכרת – ייתכן שהאגדה על כך טרם
התפרסמה - הרי הילת גבורתו נודעה היטב גם בארץ-ישראל, הרחוקה כל כך
מן החזית הבלרוסית. במעין 'מדרש שמות' מתוחכם, השכיל אלתרמן לצייר
באמצעות טשרניחובסקי הגנרל את נקמתו של עם ישראל בגרמנים - בתיווכו
של הטשרניחובסקי הנודע יותר - המשורר. ואכן, בשפם הקוזאק שלו הזכיר
טשרניחובסקי המשורר לרבים את הגוי הרוסי הגס וההמוני שלבש בשירו של
אלתרמן מדים והיה לגנרל איוון טשרניחובסקי. אך לא רק הדמיון החיצוני
קישר בתודעה הציבורית בין המשורר לגנרל. לשירו גייס אלתרמן גם את
'חתונתה של אלקה', האידיליה הידועה של טשרניחובסקי המשורר, האורגת
בתוכה פרקי הווי פשוטים בנוסח פיוטי מרהיב. בשירו של אלתרמן, הקושר בין
הדברים כולם, החתונה הופכת למערכה, התזמורת לסוללת ארטילריה, כלה
יוצאת מחופתה, ופרטיזניות יהודיות שהגיוו הישר מ'חתונתה של אלקה'
יורשות את מקומן של הבתולות העדינות והשבריריות שריקדו בשיר המקורי
לקראתה של הכלה. וכך, בחיבתו הידועה של אלתרמן לספרות העברית,
במעקב המדוקדק שערך אחר החדשות מחזיתות אירופה, ובשמץ של נבואה
שנזרקה בו, הייתה האידיליה לסאטירה על הגרמנים, שעדיין אינם יודעים
שדרכם הגיעה אל סופה. האחראי הראשי לכך, לשיטתו של אלתרמן, היה לא
אחר מהגנרל איוון טשרניחובסקי, יהודי או אוקראיני.

בטורו עסק אלתרמן גם בגנרלים אחרים בעלי שם מסקרן, אחד מהם גנרל
רוסי בשם היהודי לכאורה – "חסיד". גם במקרה זה לא היסס המשורר
להצביע על "שורשיו" היהודיים של אותו חסיד עלום: "וחסיד מאזין למאות
תותחיו / הקורעים אדמה ושמיים / ואבות אבותיו. / חסידים גם הם, / ניצבים

על ענן שעמד משוט הלאה. / ואומרים תפילתו ברוך השם, / עושה רעש גדול /
בישיבה של מעלה [...]”.

רוחות רפאים מן העבר

כמו בחייו, גם לאחר מותו זכה גנרל טשרניחובסקי לכבוד הראוי לו, אך
ברבות הימים הפך שלא בטובתו לחלק מפולמוס הנצחה על אודותיו, ותוך כך
נקשר בעקיפין פעם נוספת לזהותו הספק-יהודית.

לאחר נפילתו נקבר הגנרל ברחוב הראשי של וילנה, ומערך ההנצחה לזכרו כלל
גם את פסלו הסובייטי, שניצב על כן בן ארבעה שלבים, שונים בצורתם
ובגודלם. השלב העליון דומה לצריח של טנק, זה שמתחתיו נשא כתובת
וסמלים של הצבא האדום, ומעליהם מתנוססת דמות הגנרל במדיו עוטה
גלימה, ועל חזו בולטים אותות ההצטיינות הרבים שלו. הפסל היה יצירתו של
פֶּסֶל ששמו טומסקי, שבין השאר ייצר לא מעט מפסליהם של סטלין ולנין.
ממרומי ארבעת המטרים של האנדרטה השקיף הגנרל המת על קברו המצוי
לרגלי הפסל, צודד עין אל בניין הקבינט של ליטא שבחזיתו ניצב, והשקיף על
רחוב גדמין, הרחוב הראשי של העיר המוביל לקתדראלה ולמבצר, הנושא את
שמו של מייסדה של וילנה (בתקופה הסובייטית, אגב, נקרא הרחוב על שם
סטלין, וב- 1963 - על שמו של לנין). עם השחרור מעול הסובייטים ב-1991
ושינוי שם הרחוב, הועם זוהרה של האנדרטה הסובייטית. שרידיו של הגנרל
הועברו למוסקבה על-פי בקשת בנו ובתו בשנת 1991, ואחר כך הועברה
האנדרטה עצמה לעיר הרוסית וורנוז'. במקום פסלו של טשרניחובסקי נמצא
עתה פסלו של וינסצה קודירקה, איש רוח והגות ליטאי וסמל מובהק לעצמאות
הליטאית, שבצד פסלו נכתבו דברים המתייחסים לליטא העצמאית.

מדוע הועבר קברו של טשרניחובסקי מרחוב גדמין בחזרה למוסקבה?
לכאורה, ברור למדי שמרכז וילנה אינו מקום מתאים לקבר ממשי מסוג זה.
בשונה מעימותים אחרים בין העמים המשוחררים מעולה של ברית המועצות,
מתברר שלא הייתה זו התרסה אנטי-סובייטית גרידא: ההעברה בוצעה בשקט
מוחלט, ולא דווח על תביעה ישירה לסלקו או על התנגדות מפורשת להשאירו.
ואולם, הסיפור מלמד לא מעט גם על "מאבק הזיכרון" שעדיין מתחולל בכל
עוז במזרח-אירופה.

הרוסים, אף שכבר אינם סובייטים, זוכרים ומזכירים היטב את חלקו של הצבא האדום במלחמה הגדולה. הליטאים, מצדם, חרף התכחשותם היעילה לנאצים או לכל קשר עמם, מתקשים לקבל את הסובייטים כסמלי השחרור מהעול הנאצי: ברחוב גדמין עצמו היה בניין הקג"ב, שהפך זה מכבר למוזיאון המנציח את הפשעים של הנאצים והסובייטים גם יחד... וכך, גם אם הייתה עילה הגיונית לחלוטין להעברת הקבר, ברור שבפרשה זו היו מעורבים גם רגשות אנטי-סובייטיים מובהקים.

וכך – אולי מבלי משים – נקשר גם העם היהודי לאותו העימות: אמנם הליטאים לא המציאו את המשוואה שלפיה יהודים=בולשביקים, אך הם השתמשו בה בעבר באדיקות מופרזת, וגם היום – אולי אפילו בשוגג – היא מקבלת את ביטויה בליטא מפעם לפעם. לפיכך, הליטאים ביקשו מסיבותיהם הם להאמין שטשרניחובסקי, הגנרל הסובייטי, היה יהודי במוצאו. זאת בשעה שהיהודים ניכסוהו מסיבות אחרות לחלוטין. כך או כך, רוחות הרפאים של העבר עודן משוטטות בלב וילנה.

מצאתי את המאמר מעיתון 'הארץ' עליו למדתי ממאמרו של פרופ' רוזנסון. הוא נכתב על ידי ד"ר שאול קובובי, מי שהיה סגן יו"ר בית הדין הארצי לעבודה, וזה נוסחו:

גנרל יהודי שידע להפתיע

מאה שנה להולדתו של הגנרל צ'רניאחובסקי, מאדריכלי הניצחון על הוורמאכט
בחזית הרוסית
מאת שאול קובובי, 'הארץ', תרבות וספרות, 18.8.2006

לקראת יום השנה ה-27 למהפיכת אוקטובר, ב-7 בנובמבר 1944, זומנו ראשי הצבא האדום לקרמלין להשתתף באירועים חגיגיים ולקבל תדריך לקראת מתקפת החורף הקרובה. אותה עת שררה הפוגה בחזית ובפרט בגזרה המרכזית, בביילורוסיה. בישיבה, בראשותו של סטאלין, השתתפו ראשי המטכ"ל ושישה מוזמנים: חמישה מרשלים - ז'וקוב, רוקוסובסקי, וסילייבסקי, קונייב וטולבוכין, וגנרל-ארמיה אחד, הצעיר מכולם, מפקד החזית הביילורוסית השלישית, יהודי ושמו צ'רניאחובסקי. בסוף הדיונים הוחלט שהמתקפה הבאה, מתקפת החורף האחרונה של המלחמה, תיפתח ב-20 בינואר 1945.

איוואן דנילביץ' צ'רניאחובסקי, יליד אומאן שבאוקראינה, התגייס לצבא ב-1924, הצטרף למפלגה הקומוניסטית ב-1928, נתקבל לאקדמיה הצבאית ב-1931, מונה כעבור חמש שנים למפקד פלוגה בחיל-השריון ובהמשך - לסגן-מפקד חטיבה. בקיץ 1941 הועלה לדרגת קולונל. בפרוץ המלחמה (22.6.1941) חנתה חטיבתו סמוך לים הבלטי וניהלה קרב בלימה נגד חטיבת שריון גרמנית במשך שישה ימים, שבסופם נותרו לו טנקים בודדים. על עמידתו במערכה הוענקו לו ולאנשיו אותות ההצטיינות הראשונים שהוענקו במלחמה.

בסוף הקיץ מונה למפקד חטיבת רובאים, שניהלה קרבות מגננה דרומית ללנינגרד. ב-1942 הועלה לדרגת מיוור-גנרל, והועמד בראש חטיבת שריון. אותה עת התנהלו עדיין קרבות בלימה קשים, גופי צבא רוסיים כותרו ונשבו, אך במקביל התגלו לראשונה סימנים של התאוששות והתארגנות. באחד מקרבות-הבלימה מנע צ'רניאחובסקי את ניתוקה של מוסקווה ממזרח. כאות הערכה מינה אותו סטאלין למפקד הארמיה 60, במקום מפקדה הקודם שנכשל וסולק. בתפקיד זה ניהל צ'רניאחובסקי במשך שנתיים סדרה של קרבות מוצלחים, שזיכוהו באותות-ההצטיינות רבים ובעליות בדרגה, בזו אחר זו. ביולי 1944 מונה למפקד החזית הביילורוסית השלישית - בהמלצתו האישית של הרמטכ"ל וסילייבסקי - והוא בן 38 והצעיר בפסגת הצבא האדום. בספרי ההיסטוריה קשה למצוא פרטים ביוגרפיים על צ'רניאחובסקי, מלבד אמירתו הנודעת: "את אשר הנני, חייב אני לעוצמת המדינה שאני משרת". איליה ארנבורג, שהיה אז כתב צבאי בחזית, אמר: "הגנרל צ'רניאחובסקי, אחד הצעירים ביותר והמבריקים ביותר בצבא האדום, האיש שעושה את המלחמה 'על כנפי השראה'". כתב צבאי של הבי-בי-סי בקו החזית כתב עליו: "גנרל צעיר וחסון, מלא חיוניות, מעורר חיבה ואף הערצה בקרב אנשי צבא, כולל קצינים גבוהים וגנרלים ששירתו תחתיו". כתב אחר מתארו כ"אדם אוהב ספר, ובמיוחד את השירה האוקראינית, מכיר על בוריה את כל הספרות הצבאית... עניו וכמעט ביישן, פניו מביעות רגישות רבה".

הדהירה מערבה נמשכה בקיץ 1944. הישגיה הבולטים היו שחרור ויטבסק וגרודנו - שמות המוכרים מההוויה היהודית ברוסיה. המערך הצבאי הכפוף לצ'רניאחובסקי התעצם באוגדת-הטנקים מס' 5 של הגוורדיה ומנה 579,300 חיילים וקצינים, ביניהם 49 גנרלים. התקדמותו בפרוסיה המזרחית נמשכה בתוך לחימה עיקשת במרחב שבין הנהרות ויסלה ואודר, בשילוב עם מתקפת

רוקוסובסקי בכיוון צפון-מערב. בשטח שהצטמק והלך בין שתי הזרועות כותרו יחידות הוורמאכט שאצו להגן על דנציג וקניגסברג. במתקפה שהתפתחה אחרי הפשרת השלגים היתה ידו של הצבא האדום על העליונה מרגע הפתיחה, שכן הגרמנים נמצאו עתה, מאז פלישת הכוחות האנגלים-אמריקאים לחופי נורמנדי ב- 6 ביוני, נלחמים בו בזמן בשתי חזיתות.

מתקפת הרוסים בחזית המזרחית פקדה את הגרמנים במפתיע, הן מבחינת הזמן והן מבחינת המקום: מוקדם משציפו ולא בביילורוסיה, כי אם אי-שם, בגזרה הדרומית, בין ביצות הפריפט לים השחור. ריכוזו של כוח התקפי עצום - 166 דיוויזיות - בוצע בחשאיות מוחלטת ובהיקף שעדיין לא היה כמותו, בכוח-האדם ובכמות אמצעי הלחימה. בימות הקרב הראשונים - מ- 22 עד 28 ביוני - נפרצו הקווים בשישה מקומות ורבבות חיילים גרמנים כותרו. רובם נהרגו ומיעוטם, כ- 20 אלף, נלקחו בשבי.

גולת הכותרת היתה כיבוש מינסק, בירת ביילורוסיה, ב- 3 ביולי. המערך הגרמני קרס לחלוטין: 40 אלף הרוגים בשדה הקרב והנותרים - 57 אלף - נפלו בשבי והובאו למוסקווה, שבה צעדו ברחובות הבירה לעיני תושביה המשתאים. תנופת ההישגים לא תמה: שחרור וילנה (ב- 13 ביולי), קובנו, גרודנו וברסט-ליטובסק - ונפרצה הדרך לכיבוש פרוסיה המזרחית ובו-זמנית לחתירה דרומה - לכיוון פולין. משהושלם המבצע, ב- 28 ביולי, לא דרכה עוד רגל של חייל גרמני על אדמת ליטא.

תמה מערכת הקיץ, שהסבה לאויב אובדן של 350 אלף לוחמים, ובמרכזה התבוסה המרה במינסק, שכונתה בגיליונו הרשמי של ה-O.K.W. (הפיקוד העליון של הוורמאכט) "קטסטרופה גדולה מזו של סטלינגרד". תמה מתקפת-הקיץ של הצבא האדום, ועתה הופנתה כל תשומת-הלב לרה-ארגון המערכות נוכח התארכות יתרה של הקווים הפנימיים ועייפות הלוחמים. מתקפת החורף האחרונה של המלחמה, שאמורה הייתה להיפתח ב- 20 בינואר 1945, הוקדמה בעשרה ימים לבקשתו הדחופה של צ'רצ'יל, כדי להקל על כוחות המערב שהותקפו במפתיע ובעוצמה בדרום בלגיה. סטאלין נענה ברצון לפנייתו של בעל בריתו.

צ'רניאחובסקי, שמונה ב- 1 בינואר למפקד סובייטי עליון בפרוסיה המזרחית, החיש את הכנותיו לקראת מתקפה שתפרוץ את קווי האויב באזור המרכז. ב- 14 בינואר, עם אור ראשון, פתחו כוחותיו בהרעשה ארטילרית

אינטנסיווית, שתפסה את הגרמנים בלתי מוכנים. לפי המודיעין של הוורמאכט צפוי היה שהפעולה תיפתח רק למחרת. והנה נמשכה ההפגזה אל תוך הלילה בלא שתלווה בפעולה בשטח, וביום המחרת היא באה בגזרה אחרת, באזור של ביצות מכוסות בשכבת קרח. ושוב הוטעו הגרמנים, משסברו שמדובר בפעולת הטעיה בלבד, והגיבו באיפוק. רק משחלף יום נוסף נוכחו לדעת שאכן זו המתקפה עצמה, ועתה לא היה מנוס מנסיגה, בתוך פינוי בהול של העיר המבוצרת פילקן. ב- 19 בינואר כבשו הרוסים את טילסית (מקום המפגש של נפוליאון ואלכסנדר ב- 1807), ולמחרת המשיכה דהרת הטנקים מערבה, בואכה קניגסברג.

מהלכיו המבריקים של צ'רניאחובסקי, שתוכננו בדקדקות, תפסו את האויב לא מוכן. ומה עוד שבאותו יום, 20 בינואר, חצו כוחותיו של רוקסובסקי את גבולה הדרומי של פרוסיה המזרחית והשתלטו על טננברג הזכורה בשל ניצחונו המפואר של המרשל הינדנבורג ב- 1914. אלא שהפעם נסו הגרמנים על נפשם בבהלה, כשהם גוררים אתם את עצמותיהם של הינדנבורג ואשתו - והרוסים דולקים אחריהם בקור של שלושים מעלות מתחת לאפס. המרדף נעצר רק ב- 23 בינואר, באזור האגמים המזוריים.

עם חידוש הקרבות בפברואר פתח צ'רניאחובסקי במתקפה עזה נגד כיס-התנגדות, וביתר אותו לשניים. אלא שזה היה קרבו האחרון. הוא נהרג ב- 18 בינואר 1945, כאשר ביקר תחת הפגזה בעמדת תצפית. הוא נקבר בוילנה, בכיכר שנקראה על שמו, ובה מתנשאת אנדרטה שלו, עומד במלוא קומתו במדי מרשל, דרגה שנתן לו סטאלין אחרי מותו. ב- 1991, אחרי פרישת הארצות הבלטיות מברית המועצות, הועברו עצמותיו של צ'רניאחובסקי לרוסיה ונקברו מחדש במוסקווה.

התקשרתי טלפונית עם ישראל רוזנסון וסיפרתי לו על התענינותי בגנרל טשרניחובסקי.

5.7.2011. לישראל שלום. אני מצרף את נייר העבודה המלא. כיוון שלא ברור מה תהיה התוצאה הסופית של מאמציי, הוא תערובת של ז'אנרים: סיפור אישי, יומן עבודה, חומרים שנמצאו, ועיבוד וסיכום תוצאות. כמובן שהנייר משתנה מיום ליום. כמתמטיקאי, אני להוט לפתור את החידה, ואני ממשיך במאמצים, כי הנסתר עדיין רב מאוד. אודה לך על כל הארה והערה.

בברכה, דן עמיר

2011.7.7. דן שלום. בינתיים אני עובר בקריאה לא-ביקורתית ונהנה מכל רגע; סיפור מדהים, עבודה מדהימה! הערה 'ביקורתית' אחת: חוששני שהתעלמת מקריטריון מרכזי לזיהוי גנרלים יהודיים. הוא מקופל בסיפור המפורסם על הקצין היהודי שעשה חיל בכל קרב ומערכה, מקורסק ועד סטלינגרד – אות-הצטיינות רדף אות ומדליה הצטרפה למדליה עד כיסוי מלא של החזה. תמיד ראשון, תמיד למען המולדת, למען סטלין. יממה לפני שעוטר כגיבור ברית המועצות נתפס בבריחה מגבעה אלמונית שהגנו עליה רק חיילים קשישים ספורים, כשנשאל במשפט מדוע דווקא משם נמלט כאחוז שד, השיב להגנתו: 'היה שם כלב'. אגב, לגנרל ההוא לא קראו טשרניחובסקי.

נהיה בקשר, ישראל

נייר העבודה שפרופ' רוזנסון שלח לי היה גרסה מורחבת של המאמר שנכתבה בעקבות החומר ששלחתי. מצאתי בו ציטטה מעניינת מספרו של דוד גלאנץ

"התנקשות הענקים" (1995, p.95, 'When Titans Clashed'):

"קולונל גנרל י"ד טשרניחובסקי נהיה לגנרל הצעיר ביותר שהתמנה כמפקד 'חזית' למרות שכבר פיקד על מפקדת טנקים בשנת 1942 ועל הארמיה ה-60 בקורסק... **למרות שורשיו היהודיים** (מצב שבדרך כלל עורר בסטלין חשדנות), כישוריו של טשרניחובסקי זכו להמלצותיהם של [=המרשלים] ז'וקוב ווסילבסקי והוא התמנה למפקד החזית הבלרוסית השלישית מערבה לסמולנסק".

קטע מעניין נוסף שמצאתי במאמר המורחב, מחזק את מה שידעתי על אמונת יהודי

ליטא ביהדותו של צ'רניאחובסקי:

הניסוחים המפורשים ביותר בנידון שורטטו כמדומה בספר זיכרונותיו של יחזקאל קרמרמן, בחלק העוסק בקורותיו מיד אחרי השואה. הוא פותח באמירה כללית שאין בה לדידו מקום לספק: **"... הארמיה החמישית של החזית הבלרוסית השלישית בפיקודו של המרשל היהודי טשרניחובסקי – המשיכה להלום בגרמנים...** (יחזקאל קרמרמן, 'מוילנא' 'ירושלים דליטא' עד חיפה', חיפה תשנ"ה, עמ' 185); 'המרשל היהודי!'. בנקודה מסוימת הוא מוסיף סיפור אישי על פגישה עם איש-ביטחון סובייטי, שספק סיפר ספק הדליף פרטים על מותו של טשרניחובסקי: "קוליה נכנס לשיחה עם איש הביטחון, וכששב אלי

גילה 'במקום הזה נהרג טשרניחובסקי, משחרר וילנא, שנלחם בגרמנים...!', ותוך כדי כך חייך ואמר שהמרשל קיבל כדור בגב מאחור. אכן, רוצחים רוסיים הם אלה שהתנקשו בחייו משום שהיה יהודי הי"ד! זהו, כך נראה, היה 'ההסבר הלא-רשמי' למותו של הגנרל רב התהילה, שכנראה רווח בשלהי המלחמה ונקלט היטב בחברה שהייתה מוכנה לקלוט סיפורים מעין אלו. מכל מקום, לדידו של קרמרמן שזיכרונותיו רוויים עוינות בלתי מתפשרת לקומוניזם, האירוע בכללותו הצדיק להעניק לטשרניחובסקי את התווית הדתית הנעלה הי"ד! הוכחה של ממש ליהדותו לא הייתה בידי קרמרמן, אך מעשה שאירע, או על כל פנים סופר, סיפק תחליף להוכחה: "... טשרניחובסקי היהודי... על הלב היהודי שפעם בחזהו תעיד העובדה שאחרי שחרור וילנא פגש מורה יהודיה והציע לה לאסוף ילדים יהודיים שהסתתרו בבתי גויים ולהקים להם פנימייה ובית ספר בבית שליך הגשר הירוק..." (שם, עמ' 191). ובכן, באותם ימים נוראים, די היה אפוא בקורטוב של רצון טוב, אנושיות ואהבת אדם כדי לכנות מאן דהוא יהודי!

18. המקרה המאלף של לב מיכאילוביץ' דובאטור

כפי שכבר ציינתי כמה פעמים, ראיתי אנלוגיה משמעותית בין מקרהו של גנרל-ארמייה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי למקרהו של גיבור מלחמה נערץ אחר, גנרל-מיור לב מיכאילוביץ' דובאטור, שנהרג בראשית המלחמה, בהגנה על מוסקבה בדצמבר 1941. ב'ויקיפדיה' האנגלית נמצא הערך הבא:

לב מיכאילוביץ' דובאטור (1903-19 בדצמבר 1941) היה מיור-גנרל סובייטי וגיבור ברית המועצות (1941). **דובאטור בא ממשפחת איכרים ממוצא יהודי**. בתחילת הפלישה הגרמנית לברית-המועצות הוצב כראש מטה של אוגדת הפרשים ה-36 של הצבא האדום. במהרה נעשה מפקד קבוצת חיל הפרשים, ובאוגוסט-ספטמבר 1941 ביצעה קבוצה זו פשיטה נועזת ביותר דרך שטחי העורף של הצבא הגרמני באזור סמולנסק. במשך הקרב על מוסקבה היה דובאטור מפקד גיס משמר הפרשים ה-2, שהדף את התקדמות האויב בוולוקולמסק. הוא נהרג בפעולה ליד פרברי רוזה. דווח שהוא נחתך באש מכונת יריה כשזחל לעמדה קדמית כדי לקבל תצפית טובה יותר. נאמר שגנרל ז'וקוב, בשמעו על מותו, קונן שזו הייתה אבידה כבדה.

לב דובאטור בבול תעמולה סובייטי שפורסם בזמן המלחמה
הכתובת בתחתית הבול: "מוות לפולשים הגרמנים!"

על פעולתו הנועזת של לב דובאטור (מבלי להתייחס לשאלת יהדותו) כתב גם יצחק שדה, במאמרו 'מלחמה פרטיזנית כמכשיר של צבאות סדירים', בכתב-העת 'מערכות' בספטמבר 1951:

והנה סוף 1941. הגרמנים מתקרבים אל מוסקבה. התקדמותם הואטה על ידי התנגדות חזקה והולכת. יש סימנים של יציבות מסוימת בחזית. הרוסים מתכוונים להתקפת-נגד. אבל נחוץ זמן מה כדי להשלים את ההכנות, להביאן

לידי סיום וגמר. והנה פורצת דרך החזית הגרמנית פורמציה של חיל פרשים בפיקודו של דובטור. ומשפרצה מתחילה היא "לטייל" בעורף האויב. היא פוגעת קשה ובורחת מהר; היא משבשת את דרכי התחבורה, מכניסה בהם ערבוביה, מפוצצת מסילות ברזל, ממקשת דרכים, תוקפת יחידות בתנועה ומפקדות בשעת מנוחתן, משמידה מחסני תחמושת ואספקה. ולאחר שמילאה את תפקידה פורצת את חזית האויב בשנית בנקודה חלשה וחוזרת אל קווי הרוסים. היה זה מופת לפעולה חצי-פרטיזנית נמרצת ומוצלחת.

במאמרו של י. גורי: 'יהודים בצבא האדום במלחמת העולם ה-2', בספר 'הלוחם היהודי בצבאות העולם' (בעריכת ד"ר יהודה סלוצקי וסא"ל מרדכי קפלן, הוצאת 'מערכות', 1967), נכתב:

גיבור ברית-המועצות גנרל-מיור בחיל הפרשים לייב דובאטור, יליד עיירה קטנה בביילורוסיה, היה מפקדו של קורפוס קוזאקים. בשל כשרונותיו הצבאיים, הישגיו, אומץ לבו וקסמו האישי הפך דמות אגדית בברית-המועצות, ושירים, סיפורים ורומנים פארו את שמו וסיפרו את עלילותיו. הוא נפל בהגנת מוסקבה. מעניינת פרשת קביעת לאומיותו של הגנרל. במשך כל השנים לא הייתה ראייה מספקת להיותו יהודי. אורחים רשמיים אחדים מברית-המועצות, שביקרו בישראל בשנים האחרונות, טענו, על סמך היכרות אישית עם דובאטור, כי היה יהודי. החוקר ר. איינשטיין מארצות-הברית פנה אל הסופר הסובייטי ק. סימונוב בעניין לאומיותו של דובאטור. באותה שאלה פנה מחבר סקירה זו אל איליה ארנבורג. שניהם אישרו במכתביהם כי לפי מיטב ידיעתם היה דובאטור יהודי.

ואכן, כפי שצוטט לעיל מספרו של ראובן אייזנשטיין, דובאטור נכלל אצלו בין 31 המפקדים הגבוהים שהיה בטוח ביהדותם, וזאת על סמך פנייתו לקונסטנטין סימונוב, שענה לו: ... בהתחלה לא הייתי אפילו בטוח אם אוכל לענות על שאלתך, כיון שבמשך המלחמה לא עצרתי לחשוב מה הייתה הלאומיות של צ'רניאחובסקי ודובאטור... לא הייתה לי ההזדמנות לפגוש את דובאטור, רק שמעתי עליו הרבה, במיוחד בזמן הקרב על מוסקבה ב-1941. אבל אחרי קבלת מכתבך התייעצתי בחברי שהכירו אותנו אישית. הם אמרו לי שככל שהם ידעו, דובאטור נולד בביילורוסיה, אבל היה יהודי בלאומיותו.

במקורות הרוסיים, כמובן, אין רמז לקשר יהודי כלשהו של דובאטור, וזו גם העמדה "הממסדית" בישראל. הוא אינו נכלל בספרו של סברדלוב, וההתייחסות אליו במוזיאון הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה היא לא החלטית ולא מכובדת.

בחיפוש שמו ברשימת הלוחמים, מתקבל המידע הקצר הבא:

לב דובאטור מיכאילוביץ'. נולד ב- 1.1.1903. בתחילת הפלישה הגרמנית לבריה"מ שימש מפקד כח-פרשים ב"צבא האדום". אח"כ התמנה למפקד קורפוס-פרשים. בחדשי אוג'-ספט' 41 ביצע עם עוצבתו את אחת הפשיטות הנועזות על עורף הכוחות הגרמנים באזור סמולנסק. נהרג ב- 19 דצמ' 1941. בעת המערכה על מוסקבה שימש מפקד קורפוס פרשים של הגבארדיה, שבלם את התקדמות הגרמנים ליד וולוקולאמסק. נהרג ב- 19.12.1941 בפעולה מבצעית ליד העיר רוֹזֶה .

מאידך, לא נזכרת כאן דרגת הגנרל שלו (ואכן, איננו מופיע ברשימת המפקדים הבכירים באתר המוזיאון) ולא עיטור גיבור ברית המועצות שהוענק לו לאחר מותו.

גם האתר היהודי Jewish.ru, היוצא במוסקבה, במאמר מ- 20.2.2008 תחת הכותרת 'דובאטור החמקמק' (Неуловимый Доватор), שנכתב, על ידי אנסטאסיה חורוהובינה, מסכם רק את המקורות הרשמיים (אתרי 'גיבורי המולדת', 'ויקיפדיה' ו'כרונוס') ואינו מזכיר, ולו גם ברמז את הטענה ליהדותו:

ב- 20 בפברואר מלאו 105 שנה להולדתו של לב מיכאילוביץ' דובאטור, מפקד יחידת קבוצות הפרשים, שעל ראשו הכריז הפיקוד הגרמני פרס כספי גדול ושלשם המצוד אחריו הקימו יחידות מיוחדות.

לב מיכאילוביץ' דובאטור נולד ב- 20 בפברואר 1903 בכפר חוטינו שבפלך ויטבסק (היום מחוז ויטבסק ברפובליקת בלרוס) במשפחת-איכרים ענייה. ב- 1917 הוא יצא לוויטבסק ונעשה עובד מפעל. אחרי מהפכת אוקטובר 1917 מילא דובאטור את הוראת הֶרְבְּקוּם (הוועדה המהפכנית): עזר לפלוגות אספקת המזון להשיג לחם, היה פעיל קומסומוול, ובשנת 1922 הופנה לבית-הספר המפלגתי המחוזי בוויטבסק. אחר כך היה יושב ראש ועדת העוני של חוטינו, והתעסק בארגון האגודה לעיבוד השיתופי של הקרקע.

ב- 1924 התנדב דובאטור לצבא האדום. ב- 1926 סיים את בית הספר הצבאי של חיל-הפרשים. תוך שנתיים נכנס למפלגה ונעשה פוליטרוק של האסקדרון בבית הספר הגבוה. בשנים 1926-1939 למד לב מיכאילוביץ' דובאטור באקדמיה הצבאית על שם מ.ו.פרונינזה, שבסיומה נעשה מפקד-מטה בבריגאדת הפרשים במוסקבה.

דובאטור היה ידוע במבצעיו המוצלחים בחיסול החילות ההיטלריים בתקופת המלחמה הפטריוטית הגדולה. בחודשי המלחמה הראשונים, בדרגת פולקובניק, נמצא דובאטור במטה החזית המערבית. ביולי 1941 הוענק לו אות מסדר הדגל האדום בעבור הצטיינות בקרב ההגנה על מעבר הדנייפר בסולוביוב. באוגוסט 1941 מונה להנהיג יחידת פרשים שהורכבה ממספר חטיבות קזאחיות. בשורותיו היו 3,000 איש, אבל האויב חשב שהם יותר מ-100,000. תחת פיקודו של דובאטור ביצע כוח הפרשים המאוחד לראשונה פשיטה בשטח האויב, הנחית מכות לתקשורת, חיסל מטות, תעבורה, מחסנים וחיילים בכוחות ההיטלריים.

הפרשים הסובייטים שזינקו בעוצמה בפתאומיות, פרצו את הגנת הכוח הגרמני-פשיסטי לכמה קילומטרים בחזית. הופעת יחידות הפרשים של הצבא האדום בעומק של 100 ק"מ בשטח האויב, יצרה פאניקה בקרב הפשיסטים. פשיטה קשה באופן יוצא מן הכלל זו, בנפת סמולנשצ'ין המיוערת-ביצתית וללא דרך, נמשכה שבועיים. בזמן זה חיסל דובאטור למעלה מ-2,500 חיילי וקציני אויב, 9 טנקים, יותר מ-200 מכוניות וכמה מחסנים צבאיים. נתפסו כלי שלל רבים, שהועברו לציוד יחידות הפרטיזנים. הפיקוד ההיטלרי הכריז פרס גדול, שגדל ל-50 אלף מארק, על ראשו של דובאטור, אבל מפקד חיל-הפרשים דובאטור היה בלתי-לכיד.

בספטמבר-אוקטובר 1941, אחרי העלאתו של ל.מ.דובאטור לדרגת גנרל-מיור, השתתפו כוחותיו בקרבות ההגנה הכבדים על המבואות המרוחקים למוסקבה. בנובמבר 1941 פיקד על גיס המשמר ה-2 של הפרשים, שביחד עם כוחות אחרים של הארמייה ה-16 הגן על מבואות מוסקבה בכיוון וולוקולמסק. גנרל דובאטור, בעודדו את רוח הקרב של הפרשים, לחם בגבורה על מבואות מוסקבה. ב-11 בדצמבר 1941 הועבר גיס פרשי המשמר ה-2 של דובאטור לנפת ובינקה. הוא הלך בשטח הכוח הגרמני-פשיסטי 150 ק"מ, ברודפו אחרי יחידות המאסף שלהם, וב-19 בדצמבר הגיע לנהר ריזה. יחידות

החלוץ של הגייס כבר היו בנפת הכפר פֶּלְשְׁקִינו ליד מוסקבה, שם נמצאו כוחות היטלריים חזקים. ב- 20 בדצמבר, מול הכפר, הציב דובאטור את המטה הנייד של הגייס, ליד החוף התלול של הנהר, בהחליטו לצפות אישית לפני ההתקפה על מיקום הגנת היריב, שהתמקמה בצד השני של הנהר. הפשיסטים, שהבחינו באנשים הרבים, ירו במרגמה. הגנרל-מיור נפצע אנושות.

בצו נשיאות הסובייט העליון מיום 21 בדצמבר 1941 הוענק לגנרל-מיור המשמר של חיל הפרשים לב מיכאילוביץ' דובאטור, לאחר מותו, תואר גיבור ברית-המועצות על גבורה ואומץ לב שהפגין בקרב עם הפולשים הגרמנים-פשיסטים. לב מיכאילוביץ' נקבר במוסקבה בבית העלמין נובודייביצי. גנרל מיור דובאטור קיבל את מסדר לנין והכוכב האדום. על שמו של לב דובאטור קרויים רחובות בערים סובייטיות רבות: במוסקבה, נובוסיבירסק, אירקוטסק, קזאן, צ'ליבינסקה, רוסטוב עלי דון, ויטבסק ואחרות. במקום בו נהרג הגנרל הוקם אובליסק.

אנשי חיל הפרשים זכרו את המפקד האהוב כ"נשמה אבהית ביחסו לחיילים וקפדן ביותר כשמדובר במילוי משימה קרבית".

לב מיכאילוביץ' דובאטור היה ידוע באישיותו, תמיד עטוף באגדות, רבות מהן היו פשוט מופלאות. חיברו עליו פואמות וכתבו שירים. בשנת 2005 הועלה בסדרת הסרטים התיעודית "גנרלים" גם סרט על לב דובאטור, שבו חשפו כמה "כתמים לבנים" מחייו, ביניהם סיפור מותו. בשנת 1970 יצא, בהוצאה המלחמתית, הרומן של פאבל איליץ' פדורוב 'גנרל דובאטור', המוקדש למבצעים ההרואיים של הפרשים הסובייטים בקרבות ההגנה וההתקפה כנגד הפולשים הגרמנים-פשיסטים ליד מוסקבה בשנת 1941. במרכז העלילה – שוב אותה דמות אגדית של מפקד קבוצת חיל הפרשים, ואחר כך מפקד גיס הפרשים גנרל ל.מ. דובאטור...

למרות שכתבה זו הופיעה באתר יהודי, היא מאמצת את הסיפור הסובייטי הרשמי במלואו. כמו במקרה של צ'רניאחובסקי, ההורים מוכשרים למהדרין – מסופר על "משפחת איכרים ענייה".

סיפורו של יון דגן⁸⁸, כפי שהתפרסם באתר, הוא כדלקמן:
 ...פעם, מאוחר בערב, צלצל אלי אחד מגדולי האורתופדים הסובייטים, חבר
 מתכתב של האקדמיה למדעים. - קראת היום את 'קומסומוולסקאיה
 פראבדה'?! - אינני קורא את 'קומסומוולסקאיה פראבדה'.
 בשמעו את תשובתי, הביא הבן מייד את העיתון ואמר בלחש:
 - שכחתי להראות לך.
 בינתיים המשיך חבר האקדמיה: - האם הכרת את דובאטור?
 - כל המדינה הכירה אותו. - לא, האם הכרת אותו אישית?
 - לא.
 - אז תקשיב למה שכתוב כאן: "מי שראה את גנרל דובאטור על האוכף, היה
 יכול לחשוב שהוא קוזאק מאזור הדון או הקוֹבֵן".
 - אני יודע שהוא לא היה קוזאק.
 - תקשיב להמשך: "אבל בעצם הוא היה בנו של פועל חקלאי ביילורוסי".
 צחקתי. בקצה השני של הקו הוא המשיך:
 - אני ראיתי את בן הפועל החקלאי הזה בלי מכנסיים. הוא היה מטופל שלי.
 - פיודור רודיונוביץ', אני יודע וידעתי שגנרל דובאטור היה יהודי. בשביל זה
 היית צריך לצלצל אלי בעשר וחצי בלילה?
 - לא, זה פשוט מעניין אותי למה עושים את זה?
 - כמה אנשים יודעים שדובאטור יהודי? אולי עשרת אלפים. אבל כמה
 מיליונים קוראים את 'קומסומוולסקאיה פראבדה'!
 שנינו היינו משוכנעים ששיחתנו מוקלטת בק.ג.ב.
 כשנפגשנו, כעבור כמה ימים, המשיך חבר האקדמיה להיות מוטרד מכך
 שדובאטור היהודי נקרא ביילורוסי. דובאטור היה באמת גנרל גיבור. מוסקבה
 באמת חייבת לו רבות על כך שהגן אליה בימים הקשים ביותר, וזוכרת שהוא
 נהרג ליד מוסקבה. אבל האם הסלאבים הם כה עניים ממעש שהם צריכים
 להשלים את תהילתם על חשבון היהודים? אינני יודע, האם הסלאבים עניים,
 אבל היהודים לא נלחמו... גרסה זו נטועה היטב, כנראה, במוחותיהם של
 האנשים הסובייטים...

⁸⁸ יון לזרביץ' דגן, יליד 1925, שהתגייס בגיל 16 ובמהלך המלחמה השמיד צוות הטנק בפיקודו
 16 טנקים ומשחיתי טנקים גרמנים, נפצע קשה בתחילת 1945 ועוטר באותות כבוד רבים, למד
 רפואה לאחר שחרורו והתמחה באורתופדיה, היה גם סופר ומשורר.

לסיכום, גם ללא אישור רשמי לכך, אולי בזכות שמו הפרטי, לב מיכאילוביץ' דובאטור התקבל כיהודי במערב, עד כדי כך שתמונתו עיטרה את שער חוברת התעמולה 'יהודים במלחמה' שהוציאו היהודים ידידי ברית המועצות בלונדון. מאידך, גם הם נזהרו ולא ציינו את יהדותו במפורש. אין ספק שכך האמינו גם בברית-המועצות, כפי שהעידו איליה אהרנבורג וקונסטנטין סימונוב. אמונה זו מאוששת בעדותו של יון דגן, אך כנראה שלא נמצאו מסמכים המוודאים אותה, ולכן גם הוא אינו מופיע ברשימתו "הקנונית" של סברדלוב וגם לא ברשימה הנרחבת יותר (ללא שם מחבר) שמצאתי במרשתת. גם במקרהו של דובאטור "שופר", כנראה מקצוע האב, מבעל מלאכה (חייט) לפועל חקלאי.

אחת האגדות המהלכות סביב לב דובאטור היא אגדת השתתפותו בסרטו הקלאסי של סרגיי אייזנשטיין ככפילו של הגיבור בסצנות הקרב בסרטו הידוע 'אלכסנדר נייבסקי' של סרגיי אייזנשטיין. אגדה זו הוזמה במאמר של איגור צ'נישב⁸⁹. לדבריו הוא חקר את הדבר והתברר לו שהפרש המצטיין דובאטור אמנם היה מועמד לכך, אך ויתרו עליו בגלל הפרש הקומה בינו לבין השחקן צ'רקאסוב.

למרות "קטילתה" הנחרצת לכאורה של אגדה זו, היא מסרבת לגווע, ואנו מוצאים עדיין את שמו של דובאטור בהקשר זה גם היום. רשימת הקרדיטים הארוכה של הסרט (באנגלית), כפי שמצאתי באינטרנט, פותחת בבמאי – סרגיי מ. אייזנשטיין, המופיע בהמשך גם ככותב התסריט, העורך ומתווה התלבושות, כוללת, כמובן, גם את מחבר המוסיקה – סרגיי פרוקופייב, ומסיימת ביועץ הצבאי – ק.קלמיקוב ובכפיל לצ'רקאסוב בסצנות הרכיבה – דובאטור.

⁸⁹ 'אלכסנדר נייבסקי מס. 4, או סגירתה של "תגלית"', 'אֶקְבָּאן' (מסך) מס. 8, 1994.

פרק רביעי: ה'ויקיפדיה' והגרסה הסובייטית.

תמצית: מהמקורות הגלויים ב'ויקיפדיה' ובפרסומים הרוסיים ניתן ללמוד הרבה על פעלו של צ'רניאחובסקי, אך הם מספרים מעט מאוד על ילדותו ועל בית הוריו.

19. הערך צ'רניאחובסקי ב'ויקיפדיות' המערביות

אולי זה המקום להביא בפני הקורא את סיפור חייו של צ'רניאחובסקי, כפי שהוא מתומצת ב'ויקיפדיה' בשפות שונות ובזמנים שונים. נתחיל ב**נוסח העברי** (מתוך 'ויקיפדיה', 3.2010):

איבן דאנילוביץ' צ'רניאחובסקי (Черняховский Иван Данилович; 1906 - 1945) היה מצביא בצבא האדום בתקופת מלחמת העולם השנייה. **שנות ילדותו**: לפי המסמכים הרשמיים איבן צ'רניאחובסקי נולד ב-16 ביוני 1906 בכפר אוקסנינה שבנפת אומן באוקראינה. אך למעשה תאריך מדויק של לידתו אינו ידוע. צ'רניאחובסקי אומץ עוד בהיותו תינוק, מי היו הוריו הביולוגיים לא ידוע. עובדה זו הולידה לא מעט ספקולציות לגבי מוצאו. ישנם היסטוריונים, שטוענים כי צ'רניאחובסקי נולד במשפחה יהודית. לטענות אלו אין ביסוס עובדתי. כשהיה בן 13 נפטרו גם הוריו המאמצים והוא נאלץ לעזוב את הלימודים בבית-הספר ולעבוד במוסך הרכבת. לפני המלחמה: ב-1924 התנדב לצבא האדום ונשלח ללמוד בבית הספר לקציני חיל התותחנים בקייב, אותו סיים ב-1928. לאחר סיום הלימודים שירת כמפקד מחלקה ומפקד סוללה באגד ארטילרי. ב-1931 עבר קורס הסבה לשריון. בשנים 1932-1936 למד באקדמיה צבאית במוסקבה. בשנים 1936-1938 שירת כמפקד גדוד שריון בחטיבה ממוכנת⁹⁰. לאחר מכן היה מפקד רגימנט טנקים קלים, מפקד חטיבת שריון, עד שבמרץ 1941 הועלה לדרגת קולונל ומונה למפקד אוגדה משוריינת⁹¹.

⁹⁰ תחילה כיהן צ'רניאחובסקי כראש מטה בבטליון הטנקים השני של הבריגאדה הממוכנת ה-8 בקייב. בסוף 1936 הועלה לדרגת סרן (קפטין) ומונה כמפקד בטליון, ביוזמת מפקד הבריגאדה סמיון קריבושיין. ב-1938 הועלה לדרגת רב-סרן (מיור) וקיבל פיקוד על הרגימנט המשוריין המיוחד ה-9.

⁹¹ ב-1940 הועלה לדרגת סגן-אלוף (לויטננט-קולונל) ובאוגוסט כסגן מפקד האוגדה המשוריינת ה-2, תחת קריבושיין. במרץ 1941 קיבל פיקוד על האוגדה המשוריינת ה-28 בגייס הממוכן ה-12 של הארמיה ה-8, ובאפריל הועלה לדרגת קולונל.

מלחמת העולם השנייה : לאחר פלישת הגרמנים לברית המועצות ביוני 1941 לחם יחד עם האוגדה שלו בליטא⁹² ולאחר מכן באזור נובגורוד⁹³. במהלך הקרבות איבדה האוגדה את רוב הטנקים שלה והוסבה לאוגדת חי"ר⁹⁴. ביוני 1942 הועלה צ'רניאחובסקי לדרגת גנרל ומונה למפקד גייס משוריינ⁹⁵. לאחר כחודש בתפקיד קודם⁹⁶ למפקד ארמיה ה-60, עמה נלחם בקרבות להגנת העיר וורונז'⁹⁷ ולאחר מכן בקרב קורסק⁹⁸. בנובמבר 1943 צלחה הארמיה את הנהר דנייפר ולאחר קרב קשה שחררה את העיר קייב⁹⁹. על מבצע זה הוענק לגנרל צ'רניאחובסקי תואר גיבור ברית המועצות¹⁰⁰. באביב 1944 מונה לתפקיד מפקד חזית הביילורסית ה-3 וכך הפך למפקד החזית הצעיר ביותר בצבא האדום (בגיל 37)¹⁰¹. הכוחות בפיקודו השתתפו במבצע בגרטיון במסגרתו

⁹² בשבוע הראשון של המלחמה (החל ב- 21.6.1941) האוגדה שלו ניהלה קרב בלימה עיקש בסביבות העיר סיאוליא שבמבואות ריגה ואחר כך על גדות הדווינה המערבית עד שבראשית יולי הוסגה מזרחה.

⁹³ באמצע יולי התמקמה האוגדה מזרחה לנובגורוד, הצליחה לכבוש אותה בחזרה ב- 14.8 ועמדה בקרב הגנה קשה מול התקפת הנגד הגרמנית.

⁹⁴ הארגון מחדש של האוגדה כאוגדת הרגלים 241 נעשה בינואר 1942. ב- 16.1.42 עוטר צ'רניאחובסקי בעיטור הדגל האדום על הגנת נובגורוד. ב- 5.5.42 עוטר שנית בעיטור הדגל האדום על תרומתו בכיתור הארמייה ה-16 של קולונל-גנרל פון בוש באזור דמיאנסק.

⁹⁵ הגייס המשוריינ ה-18.

⁹⁶ מי שפעל לקידום המהיר הזה היה מפקד החזית, וטוטין, שהפציר בו לקבל את המינוי החדש. המינוי הוענק לו במוסקבה ע"י סטאלין. וטוטין הוחלף ביולי ע"י גוליקוב.

⁹⁷ בקרבות סביב וורונז' בהם נטל הגייס חלק נפצע צ'רניאחובסקי כאשר החליף מפקד בריגדה שנהרג כשהציץ דרך חרך הטנק, אך המשיך בפיקוד וסרב להתאשפז. גם כאשר חלה בקדחת בחודש יולי סרב להתאשפז והמשיך בפיקוד. וורונז' נכבשה ע"י הגרמנים לאחר הגנה עיקשת, ונכבשה בחזרה ע"י הארמייה ה-60 ב- 25.1.43. על כך קיבל צ'רניאחובסקי בפעם השלישית את עיטור הדגל האדום. בתחילת פברואר אורגנה הארמייה מחדש והועברה לגזרת קורסק.

⁹⁸ במבצע "זבזדה" (כוכב) כבשו כוחותיו של צ'רניאחובסקי בחזרה את קורסק. על כך עוטר בעיטור סובורוב והועלה, ב- 14.2.43, לדרגת לויטננט-גנרל. בלימת מתקפת הקיץ של הגרמנים על "הבליטה של קורסק" ביולי 1943 נחשבת לאחת מנקודות המפנה החשובות במלחמה. בעקבותיה החלה, בסוף אוגוסט, המערכה על הדנייפר ולשחרור קייב. הארמייה ה-60 התקדמה במהירות תוך קרבות עזים שגם בהם התבלט צ'רניאחובסקי כמפקד המנהיג את צבאו מתוך העמדות הקדומניות. במחצית הראשונה של ספטמבר שחררה את הערים קונוטופ, בחמץ וניז'ין. על כך עוטר צ'רניאחובסקי, ב- 21.9.43, בעיטור סובורוב מהדרגה הראשונה.

⁹⁹ קייב שוחררה ב- 6.11.43. להתקפת הנגד בדצמבר גייסו הגרמנים כוחות גדולים מאוד בפיקודו של פילד-מרשל פון מאנשטיין. לאחר קרבות מרים בחודש ינואר ובמחצית הראשונה של פברואר הצליח הצבא שבפיקודו של צ'רניאחובסקי לבלום סופית את המתקפה הגרמנית. ב- 29.2.44 נפצע וטוטין במארב של לאומנים אוקראינים. הוא מת מפצעיו ב- 14.4.44, ביום בו השלימו כוחותיו של צ'רניאחובסקי, לאחר חילופי מהלומות קשות עם צבאו של מאנשטיין, את כיבוש טרנפול.

¹⁰⁰ התואר הוענק לו ב- 17.10.43.

¹⁰¹ טקס המינוי היה במוסקבה ב- 13.4.44, וכשאר המינויים בדרגים הגבוהים, המינוי בא מפי המפקד העליון – סטאלין. פיצול החזית המערבית לשתי חזיתות - החזיתות הביילורוסיות השנייה

שחררה בלארוס מידי הנאצים¹⁰². על תפקודו במבצע זה הוענק לו בשנית תואר גיבור ברית המועצות¹⁰³. בינואר 1945 הכוחות בפיקודו של איבן צ'רניאחובסקי¹⁰⁴ פרצו לתוך פרוסיה המזרחית והחלו להתקדם לעבר העיר קניגסברג. ב- 18 בפברואר 1945 בעת סיורו בחזית, נפצע אנושות מרסיסי פגז גרמני ומת מפצעיו באותו היום. הוא נקבר בעיר וילנה.

אנדרטה לזכרו הוצבה בוילנה ועיר בפרוסיה המזרחית (כיום במחוז קלינינגרד שברוסיה) נקראה על שמו - צ'רניאחובסק (לשעבר - אינסטרבורג). בתחילת שנות ה-90, לפי דרישת שלטונות ליטא העצמאית (אשר רצו לסלק כל סממן לשלטון סובייטי), הועבר הפסל לרוסיה והוצב בעיר וורונז', [...]. וקברו הועתק למוסקבה ונמצא בבית העלמין נובודייביצי'. [...]

הנוסה בו'יקיפדיה' האנגלית (2004) היה שונה:

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי (Chernyakhovsky וגם Cherniakhovsky) היה מצביא בצבא האדום בתקופת מלחמת העולם השנייה. אומן, כיום מחוז צ'רקאסי, אוקראינה, 29 ביוני [בלוח הישן – 16 ביוני] 1906 – מְהַלֵּק, כיום פֵּינְז'וּנוּ, פולין, 18 בפברואר 1945, פעמיים גיבור ברית המועצות, מפקד החזית הביילורוסית ה-3, שמת מפצעים שנפצע מחוץ לקניגסברג בגיל 39. צ'רניאחובסקי היה מפקד החזית הצעיר ביותר בצבא האדום.

נעורים: איבן צ'רניאחובסקי נולד בשנת 1906 לעובד רכבת יהודי אוקראיני שמת בטיפוס כשבנו היה בן תשע. הוא עבד ברכבת עד שהצטרף לצבא האדום ב- 1924. ב- 1928 סיים את בית הספר לקצינים בקייב. במרץ 1941 נעשה מפקד דיוויזיית הטנקים ה-28 במחוז הצבאי הבאלטי. ביולי 1942 הועלה לפקד על גיס הטנקים ה-18 שהגן על וורונז'.

1943: משחרר את קורסק: הארמייה ה-60 של גנרל צ'רניאחובסקי מניפה ב- 8 בפברואר 1943 דגל ניצחון על העיר קורסק.

והשלישית נעשה במסגרת ההכנות למבצע לשחרור בלארוס. המפקד הגרמני מולו התעמת צ'רניאחובסקי היה המפקד הוותיק פילד-מרשל ארנסט פון בוש.

¹⁰² במסגרת מבצע זה שחררו כוחותיו של צ'רניאחובסקי בסוף יוני את הערים אורשה וויטבסק וב- 2.7 את מינסק. הם המשיכו בהתקדמות לתוך ליטא וצ'לחו, בקרב קשה, את נהר הנימן, וכבשו את וילנה וב- 31.7 – גם את קובנה. צ'רניאחובסקי קיבל על כך מדליית 'כוכב הזהב' שנייה.

¹⁰³ התואר הוענק לו ב- 16.8.44.

¹⁰⁴ בשלב זה היו תחת פיקודו של צ'רניאחובסקי כחצי מיליון איש.

1944: קרבות בבלרוס: מבצע בגרטיון הושק לאחר הפוגה של ארבעה חודשים בפעולות בגלל הפשרת השלגים באביב. ב- 22 ביוני פתחו הרוסים בהתקפה בארבע חזיתות עם 146 דיוויזיות רגלים ו- 43 דיוויזיות משורינות. החזית הביילורוסית ה- 1 והחזית הביילורוסית ה- 3 של גנרל צ'רניאחובסקי היכו מצפון ומדרום לוויתבסק וכבשו את העיר ב- 27 ביוני. האגף השמאלי של צ'רניאחובסקי כבש אז את אורשה – מה שאמר שהדרך מוסקבה-מינסק לא יכלה לשמש כדי לאיים על העורף הגרמני בדרום, החזית הביילורוסית ה- 2 של גנרל ז'כארוב, צפונה מביצות הפריפט, השמידה באותו יום בפּרויסק כוח בן 33,000 חייל. צבאו של צ'רניאחובסקי עלה עתה בכיוון מינסק. ב- 2 ביולי הגיעו כוחותיו המשוריינים לסְטוֹלְבָצִי, כ- 70 קילומטר משם. הטנקים של גנרל רוטמיסטרוב נכנסו למינסק ב- 3 ביולי ו- 50,000 גרמנים נלכדו.

לחץ המתקפה נמשך לִפְרָנוֹבִיצִי (8 ביולי) ולְהֶרֹדְנָה (13 ביולי). בדרום ניקה רוקוסובסקי את ביצות הִפְרִיֶפֶט וכבש את פינסק ואת קוֹבֶל ב- 5 ביולי. בצפון פנה בגרמיאן לארצות הבאלטיות וכבש ב- 13 ביולי את וילנה בליטא¹⁰⁵ ואת דְאִיִּנְבִּילְס בלטביה. זה פיצל את קבוצת הארמיות הצפונית¹⁰⁶ לשתיים (מזרח פרוסיה והארצות הבאלטיות). הכוחות הרוסיים הגיעו לגבול פולין תוך 24 יום וטענו שלקחו 158,000 שבויים, 2,000 טנקים, 10,000 תותחים ו- 57,000 כלי רכב. הם טענו גם שהרגו 38,000 גרמנים. זו הייתה מפלה מצלצלת לגרמנים והיטלר פיטר את בוש מהפיקוד על קבוצת הארמיות מרכז, בהחליפו אותו במוֹדֶל. הרוסים טאטאו את הגרמנים מביילורוסיה באמצע יולי 1944 וניצלו את יתרונם להמשך בהתקפה על פולין. בצפון חברו גנרל צ'רניאחובסקי וגנרל זברארוב לכבוש את ביאליסטוק ב- 18 יולי.

1944: ניצחון בפרוסיה המזרחית: בקיץ 1944 דחק גנרל צ'רניאחובסקי את הגרמנים לגבול ארצם במזרח פרוסיה. החזית הביילורוסית ה- 3 שלו חצתה את נהר הניִמֶן, כבשה ב- 1 באוגוסט את קובנה, ולחצה על הגבול המזרחי של פרוסיה המזרחית. המתקפה במרכז כבשה את סוֹלְקִי ב- 28 ביולי וגנרל בגרמיאן כבש את צומת טוקום על מפרץ ריגה.

¹⁰⁵ כנראה טעות. כיבוש וילנה מיוחס בכל המקורות האחרים לכוחותיו של צ'רניאחובסקי.
¹⁰⁶ הכוחות הגרמנים בחזית המזרחית התחלקו לשלוש "קבוצות ארמיות": צפון, מרכז ודרום.

1944: לתוך גרמניה: לפני מותו ב-1945, השיק צ'רניאחובסקי את המתקפה במזרח-פרוסיה כנגד התנגדות נוקשה של ארמיית הפאנצרים ה-3. הוא היה חלק ממסע המלחמה לברלין. ביחד עם החזית הביילורוסית ה-2 של מרשל קונסטנטין רוקוסובסקי, שתקפו את מזרח פרוסיה מהדרום ופנו אז לכיוון צפון-מערב לכיוון החוף הבאלטי סביב דנציג (גדאנסק) צוותה החזית הביילורוסית ה-3, בפיקודו של גנרל צ'רניאחובסקי, לתקוף ממזרח לכיוון קניגסברג, למרות שפירוש הדבר היה שצבאותיו יוטלו כנגד מתחמי הגנה גרמנים מבוצרים כבדים. שתי החזיתות האלה ביחד מנו 1,670,000 איש עם 28,360 תותחים ו-3,300 טנקים.

1945: המפקד העליון הסובייטי של פרוסיה המזרחית – נהרג בפעולה: החזית של מרשל רוקוסובסקי יצרה מגע עם כוחותיו של מרשל ז'וקוב בגרוזדז'אדז (בגרמנית: גראודנץ) ודהרו צפונה לדנציג כדי לנתק את פרוסיה המזרחית. יותר מ-500,000 גרמנים נלכדו בכיס, אבל רבים פונו. ב-10 בפברואר הגיע רוקוסובסקי לחוף ליד אַלבינג (אַלבלאג) ופרוסיה המזרחית הייתה במצור מדרום וממזרח על ידי החזית הביילורוסית ה-3. מינואר 1945 עד 18 בפברואר 1945, היה גנרל איבן צ'רניאחובסקי ממונה כמפקד עליון של פרוסיה המזרחית. ב-1 בפברואר פיצל גנרל צ'רניאחובסקי את הכיס בהתקיפו בין אלבין לקניגסברג. ימים מעטים לאחר מכן, ב-18 בפברואר, נהרג גנרל צ'רניאחובסקי, הצעיר במפקדי החזית במלחמת העולם השנייה, על ידי רסיסי פגז כאשר בדק את ההכנות למתקפה.

גנרל צ'רניאחובסקי נקבר בוילנה, ליטא, ליד כיכר הקרויה על שמו. אחרי שליטא הכריזה על עצמאותה מברית המועצות ב-1990, שרידיו של צ'רניאחובסקי הועברו ונקברו שוב בבית העלמין נובודייביצ'י במוסקבה. לאחר מלחמת העולם השנייה, כשברית המועצות סיפחה את פרוסיה המזרחית וגירשה את הגרמנים, נקראה לכבודו העיר אינסטרבורג בשם צ'רניאחובסק.

תאריכי הדרגות הצבאיות: מיוז-גנרל – 5 במאי 1942; ליוטננט-גנרל – 14 בפברואר 1943; קולונל-גנרל – מרץ 1944; גנרל-ארמייה – 26 ביוני 1944.

עיטורים: עיטור לנין, 4 עיטורי הדגל האדום, שני עיטורי סובורוב מהדרגה הראשונה, עיטור קיטיוזוב מהדרגה הראשונה, עיטור בוגדן חמלניצקי מהדרגה הראשונה.

הנוסח הצרפתי של ה'ויקיפדיה' היה תמציתי ביותר, אבל היו בו קטעים בעלי עניין נוסף: הגנרל הסובייטי איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, נולד באומן (אוקראינה) ב-29 ביוני 1906 ומת בפיינייז'ינו (עכשיו בפולין, אז בפרוסיה המזרחית) ב-18 בפברואר 1945, היה מפקד צבא במלחמת העולם השנייה.

תולדות חיים: צ'רניאחובסקי הצטרף לצבא האדום בגיל 19 וסיים את בית הספר לארטילריה בקייב בגיל 22. סרן ב-1940 בגיל 34, קולונל ב-1941 בגיל 36, גנרל ב-1942 בגיל 37, התקדמותו הוצעה אחרי הפלישה הגרמנית. הוא תפקד בהצטיינות במשך מלחמת העולם השנייה, במיוחד בחלק הפעיל שלקח בקרב קורסק (אוגוסט 1943) ואחר כך בקייב (נובמבר 1943). **בזכות הערכתו של גנרל וטוטין, מפקד החזית האוקראינית הראשונה, הייתה עלייתו בדרגות מהירה למרות העוינות של סטאלין בגלל שורשיו היהודיים.** היה צורך בעמידה העיקשת ביותר של וטוטין כדי שצ'רניאחובסקי יקבל את הפיקוד על החזית הביילורוסית ה-3 באביב 1944, מה שהציב אותו בראש כ-200,000 איש. הוא כבש את ויטבסק ואת וילנה ב-1 ביולי 1944 וב-13 ביולי 1944, ואת קובנה ב-1 באוגוסט. הוא נהרג קרוב למהלוק לפני הקרב על קניגסברג, ב-18 בפברואר 1945, בעת הכיתור של היילינגנבייל.

חסיד אסטרטגיית הדיוויזיות המשוריינות, היה נוהג לקרוא בספרו של שארל דה-גול 'לקראת הצבא המקצועי'¹⁰⁷, שתורגם לרוסית על ידי המרשל טוכצ'בסקי¹⁰⁸, והרחיק בהתלוצצות על כך עד כדי שהיה מראה את עצמו תמיד עם הספר ביד¹⁰⁹.

¹⁰⁷ 'Vers l'armée de métier'

¹⁰⁸ מיכאיל ניקולאייביץ' טוכצ'בסקי (Михаил Николаевич Тухачёвский, 1897-1937), אחד הקורבנות הבולטים ביותר של הטיהורים הגדולים של סטאלין בסוף שנות השלושים. היה רמטכ"ל הצבא האדום וסגן שר ההגנה בשנים 1925-1928. הוא ניסה לצרוף את הכוחות המהפכניים הבלתי סדירים לצבא מאומן ומקצועי ולקדם את המודרניזציה בחימושו והחליף את הפרשים בטנקים. רעיונותיו וגישתו נדחו על ידי סטאלין וכוחות שמרניים יריבים בממסד הצבאי הסובייטי. הוא הודח מהצבא האדום והואשם ב"מיליטריזם אדום". ב-1928 פרש לביתו וכתב שם כמה ספרים על תפיסתו את הלוחמה המודרנית, המשלבת פעולת שריון ואוויר ומתמקדת בהכאה בעומק קווי האויב, לשיבוש המערך הלוגיסטי שלו. בשנת 1931 קיבל סטאלין את רעיון הצבא המודרני הממוכן וקרא לו חזרה לבניית הצבא האדום ברוח זו. ב-1935 מונה טוכצ'בסקי למרשל של ברית המועצות, בעודו בן 42 בלבד. הוא נעצר ב-22 במאי 1937, הואשם בארגון "קונספירציה צבאית-טרופיקנטית" ובריגול לטובת גרמניה הנאצית, נשפט במשפט חשאי והוצא להורג ביחד עם 8 קצינים אחרים ב-12 ביוני 1937, אך תורתו התקבלה כתורת הלחימה של הצבא האדום. טוכצ'בסקי ועמיתיו טוהרו ב-31 בינואר 1957 ('ויקיפדיה').

¹⁰⁹ לפי 'Arthur Conte 'Yalta, ou le partage du monde'

צ'רניאחובסקי לא היה, כנראה, אמור לשרוד את המלחמה: יוקרתו בצבא האדום בזכות מעלותיו המבריקות והפרנויה של סטאלין היו צריכות לסמן אותו אצל פְּרֵיָה כטרף מועדף שעליו להשליך ללועו של הדיקטטור. ייתכן שלצ'רניאחובסקי עצמו היו מעט ספקות בכך. אכן, הוא אמר על סטאלין "אינני מסוגל להבין אותו, פשוט יש לי אמונה בו".

ואכן, בערך 'וטוטין' ב'ויקיפדיה' האנגלית, בקטע המתאר את חזרתו של וטוטין לחזית וורוניז', מצאתי את הדברים הבאים:

ההתקפה הגרמנית המאסיבית עמדה על סף פריצת קו החזית הרוסי כשהגייס של צ'רניאחובסקי, שפיקד אז על גיס הטנקים ה-18 של הארמייה ה-60, הגיע ברכבת. צ'רניאחובסקי פרק אחת מהבריגאדות שלו, ובלי לחכות לשאר יחידותיו, הנהיג אותה כנגד הכוחות הגרמניים העודפים במספר והדף אותם. לאחר פעולה זו, ביקש וטוטין מסטאלין לתת לצ'רניאחובסקי את הפיקוד על הארמייה ה-60. **בתחילה התנגד סטאלין לבקשה, כיוון שצ'רניאחובסקי היה יהודי**; לסטאלין היו גם הסתייגויות מקצועיות לגבי מינוי גנרל כה צעיר להנהיג ארמיית שדה. ספקות אלו לא הסיטו את וטוטין, והוא שכנע את סטאלין לקדם את צ'רניאחובסקי, שעתיד היה אחר כך לעלות במהירות ולהיעשות אחד ממפקדי השדה הבכירים של הצבא האדום.

סביר להניח שכותב הערך ב'ויקיפדיה' הצרפתית נשען על ערך זה ועל מאמרו של סטיב אוסד.

ה'ויקיפדיה' הגרמנית הוסיפה את נקודת המבט של הצד השני:

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי (Iwan Danilowitsch Tschernjachowski) [...] היה גנרל הארמייה הצעיר ביותר בתולדות הצבא האדום הסובייטי. [...] הצטיינותו הגדולה הייתה כאשר, כמפקד הארמייה ה-60 של צבא ברית המועצות, כבש בחזרה את העיר קורסק ב-8 בפברואר 1943, במסגרת מבצע וורונז'-חרקוב. על יסוד הצלחה זו הועלה ב-14 בפברואר לדרגת גנרל-לייטננט. גם במבצע צ'רניגוב-פריפיאט הייתה זו הארמייה ה-60 שהונהגה על ידי צ'רניאחובסקי, שהייתה הראשונה לפרוץ דרך הקוויים הגרמנים.

בחסותו של גנרל הארמייה ניקולאי וטוטין, מפקד החזית האוקראינית ה-1, התאפשרה עלייה מהירה עוד יותר של צ'רניאחובסקי שמונה, באביב 1944, כמפקד החזית הביילורוסית ה-3.

במתקפה הגדולה של הצבא האדום על קבוצת הארמיות מרכז הגרמנית, שכונתה בשם "מבצע בגרטיון", כבשה קבוצת הארמיות של צ'רניאחובסקי את ויטבסק (27 ביוני), וילנה (1 ביולי) וקובנה (1 באוגוסט). בסוף מבצע בגרטיון נמצאה החזית הביילורוסית ה-3 בפיקוד צ'רניאחובסקי בגבול פרוסיה המזרחית. ב-28 ביוני 1944, בגיל 38, הועלה לדרגת מפקד=ארמייה.

צ'רניאחובסקי (שלישי משמאל) והמרשל וסילבסקי (שני משמאל) בטקס הכניעה של הגרמנים בוויטבסק עם הגנרלים הגרמנים היטר (ראשון מימין) וגולוויצר (שני מימין)

הניסיון שעשו הסובייטים, בין 27 באוקטובר ל-27 באוקטובר 1944, לפרוץ לתוך פרוסיה המזרחית, הפך מהצלחה ראשונית לכישלון, כשהגרמנים הצליחו לכבוש בחזרה את הערים גומבינין וגולדפ, ולבסוף נשאר בידיים סובייטיות רק אזור היער של רומיניט. בזמן התקפה זו ביצעו הרוסים את טבח נמרסדורף¹¹⁰. בינואר 1945 השתתפה החזית הביילורוסית ה-3 במצור על פרוסיה המזרחית והתכוננה למכה על קניגסברג. כשחילותיו של צ'רניאחובסקי צרו על החילות הגרמנים, מינה את עצמו למפקד עליון של פרוסיה המזרחית. ב-17 בפברואר נמצא צ'רניאחובסקי בג'יפ 'וויליס' בדרך למפגש עם מפקד הארמייה ה-3 בקדמת אזור החזית בפרוסיה המזרחית. אז פגע פגז גרמני ליד הרכב בקרבת העיר מהלזק. בשעה שהרכב כמעט לא ניזוק וארבעת הנוסעים האחרים לא נפגעו, נפצע צ'רניאחובסקי פצע אנוש מרסיס, ומת ביום המחרת. [...]

¹¹⁰ לטענת הגרמנים נהרגו בטבח זה, ב-21 באוקטובר 1944, 23 אזרחים, רובם נשים וילדים.

צ'רניאחובסקי ופשעי הצבא האדום : יחסו של צ'רניאחובסקי אל העם הגרמני זכה לביקורתו של ההיסטוריון הגרמני יואכים הופמן הרואה בו את האחראי הראשי לפשעי הצבא האדום בגרמניה המזרחית. כך קרא הוא עצמו בפקודות היום שלו לפעולות נקם כנגד האוכלוסייה האזרחית הגרמנית. לדוגמה הוא מצטט שתי פקודות יום של הגנרל לחייליו, מאוקטובר 1944 ומה- 12 בינואר 1945¹¹¹: "ייסורי הנרצחים, אנחות הנקברים חיים, דמעות הזועקות של האמהות דורשים מכם נקמה חסרת רחם... יוכל האויב השנוא, צמא הדם, שגרם לנו כה הרבה צער וייסורים, לרעוד ולטבוע בזרם הדם השחור שלו". (אוקטובר 1944). "אל יהיו בלבכם רחמים על אף אחד מהם, כמו שלהם לא היו רחמים עלינו. אין צורך לדרוש מהחיילים הסובייטים שירגישו רחמים. הם בוערים בשנאה ובנקמה. הפשיסטים צריכים למות, כמו שמתו החיילים שלנו" (15 בינואר 1945).

את שתי פקודות היום לקח ההיסטוריון יואכים הופמן מרשומות שנשמרו ב'מחלקת הצבאות הזרים מזרחי' של המטה הכללי הגרמני בנושא פגיעה בזכויות האדם. קבלת אימות או הפרכה מרשומות רוסיות אקוויולנטיות תלויה ועומדת בגלל הקושי בגישה לחומר זה, כך שעד לרגע זה אי אפשר לראות את ביקורתו של הופמן כמבוססת במלואה מבחינה היסטורית.

תוספת מאוחרת: זמן רב לאחר סיום מחקרי אודות איבן צ'רניאחובסקי ופרסום חלק מתוצאותיו כפי שמפורט בהמשך, התקבל במשרד 'סל"ע' המסר הבא עבורי: 16.10.2017. שלום עליכם. [...] אני עובד עתה על עבודת מוסמך בהיסטוריה צבאית, הקשורה להשתתפותו של אבי בקרב בעיירה בשם לוצ'רברג במערב גרמניה בשלהי 1944. אבא עזב את פולין ב- 1938, בא לניו-יורק, גויס לצבא ארה"ב ב- 1942 ויצא להילחם בגרמנים ב- 1944. עבור פעולתו בקרב זה הוענק לו כוכב הכסף, כבוד רב בצבא ארה"ב. בעוברי על ניירותיו של אבי, עליתי על המסמך המצורף אודות גנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי [...]. בלי להתייחס לשאלה האם הגנרל היה באמת יהודי, הגרמנים בהחלט חשבוהו לכזה. [...]

קולונל רוי (ראובן שלמה בן אריה צבי) מרוקוס, MD

וזה תרגומי (החובבני) להודעה המצורפת, בהשמטות קלות. ההדגשות הן במקור:

¹¹¹ Jooachim Hoffmann: 'Stalins Vernichtungskrieg' 1941–1945, הוצאה תשיעית, מינכן 2003.

מת התליין של פרוסיה המזרחית

מקורות חוץ הודיעו ב-19 בפברואר: גנרל-הארמיה הסובייטי צ'רניאחובסקי, מפקד הפולשים הבולשביסטים לפרוסיה המזרחית, מת ביום ראשון כתוצאה מפציעה קשה.

בזאת בא על גמולו הצודק אחד מכלבי-הדמים הגרועים ביותר של סטאלין.

מי היה צ'רניאחובסקי?

לפני כמה שבועות נודע לנו, מגורם יודע דבר, כי שבועון יהודי שווייץ סיפר, בסיפוק סדיסטי, שהמפקד העליון של הצבאות המוצבים בפרוסיה המזרחית והאחראים למעשי הזוועה כנגד הגרמנים הוא ה"הומו-סובייטיקוס" גנרל איבן צ'רניאחובסקי. בהתרגשות גלויה מספר הבטאון:

"גנרל-בכיר צ'רניאחובסקי, האסטרטג רב-ההצלחות של הצבא האדום, עטור מדליית סובורוב, חבר אינטימי של מרשל סטאלין, פרופסור באקדמית המלחמה במוסקבה, הוא לגמרי אחר מאשר... רוסי מכובד. בעיניו השחורות הפיקחות משתקפת הכריזמה הפרוורביאלית עם המלנכוליה של יהדות המזרח. למעשה צ'רניאחובסקי הוא בנו של יהודי סוחר בגרוטאות ממערב רוסיה. הוא יהודי מאמין כאביו. בתפילת שחרית הוא מניח תפילין כשהוא מסתגר באוהלו, כדי שעמיתיו הלא-יהודים לא יוכלו לחטוף אף מבט. בשבת איננו כותב אף פקודה והוא צמחוני, כדי שלא יאכל בשר חזיר או בשר אסור אחר. כיהודי ממזרח אירופה הוא חסיד של הקבלה. לפני משימה גדולה הוא נוסע למוסקבה, כדי לקבל עצה מרב הפלא שלו שיכול לחזות את העתיד. כשאינו יכול לנסוע לשם, הוא מטיס את הרב אליו באווירון."

הפעם לא יכול היה הרבי המופלא לחזות שהגורל הצודק ישים קץ להשתוללותו של שטן בדמות אדם זה.

אבל צ'רניאחובסקי היה רק אחד מהרוצחים היהודים-אסיאתים שפעלו עם סטאלין לרצח רבבות נשים, ילדים וזקנים גרמנים. כולם הובילו את זה מה שהאגיטטור היהודי של סטאלין איליה אהרנבורג דחף ללא הרף לראשם. בדרך יהודית אמיתית פעל מסית פחדן זה ברקע, דירבן תמיד את הצבא האדום לאכזריותו החייתית, עורר את האינסטינקטים השפלים ביותר של עדרים אסיאתיים אלו ושיסה אותם בעם הגרמני:

"אוי לכם! אנו נמצאים בגבולה של גרמניה. כמובן שאיננו מתכוונים לעצור בו. [...] אנו נפסע מעליו. אנו באים לגרמניה [...] כשופטים. אנו באים להעניש את השודדים והרוצחים. [...] אנו באים דרך אפר ערינו ודם אנשינו. אבוי לארץ הרוצחים! הנהיג אותנו עד הנה אדם היודע מהן דמעות אם. סטאלין ינהיג אותנו לברלין. אם יש בעולם אדם אחד ששכח מה עוללו הגרמנים, תחול עליו קללת החפים מפשע אבל אנו יודעים שלא הוא ולא אנחנו שכחנו זאת. אנו מבטאים זאת בקור רוח: זוהי שנאה מצטברת ובלתי ניתנת לכיבוש. אנו מכריזים זאת עתה, על גבול גרמניה:

"אוי לך גרמניה!"

זהו היהודי, ללא כחל ושרק! כמו שעולל הוא עצמו לעם הרוסי עם תלייני ה-NKVD במשך עשרות שנים, הוא ידחף גם היום בנעליו את החיילים הגרמנים! לא זו בלבד - בתחילת מתקפת ינואר הבולשביסטית הוא מצליף בצבא האדום במילים אלו:

" כהצת לפיד אש אלומת קש, מצית, הצבא האדום את גרמניה ועריה

למען נקמתו! לברלין! מילה זו מעוררת אפילו את המתים לתחייה! זוהי

משמעות החיים, חיילי הצבא האדום! עת הנקמה הגיעה!"

עם תולדה צמאת דם זו של המוח היהודי גורו ודורבנו חיילי הצבא האדום לזוועות אין ספור שבהן, למרות שעוד לא נראו כמוהן, הגיעו לשיאים חדשים שוב ושוב. נשים ונערות גרמניות חוללו, ילדים וזקנים גרמנים נרצחו, רכוש וקניין גרמנים הושמדו. זו היא **אשמת היהודים ועוזריהם** באנגליה ובאמריקה! **ללא אנגליה ואמריקה לא היו מתאפשרות הזוועות הבולשביסטיות על אדמת גרמניה! האנגלים והאמריקאים פתחו את הדרך לרצחנות הבולשביסטית! הם רוצים לקרוע בפניהם את השער לרווחה! זה לא חייב לקרות ולא יקרה! ננעל היטב את שערנו במערב כך שבמזרח יקבלו הרוצחים האסיאתיים את מלוא עונשם!**

כדי לברר את אמינותו של ה"ציטוט", פנית, בהמלצתו של קונסול ישראל בשווייץ לשעבר, יצחק מאיר, אל דויד יסלזון – ממנהיגי הקהילה היהודית בשווייץ. תוצאות הברור היו שלילות – הכתבה לכאורה מהביטאון היהודי-שווייצרי היתה אולי פרי דמיונו הפורה של התועמלן הנאצי.

20. ה'ויקיפדיה' הרוסית והנוסח הרשמי

ועכשיו הגענו לנוסח הרוסי של הערך איבן צ'רניאחובסקי, (3.2010):

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי [...] מחשובי המצביאים הסובייטים, מפקד ארמייה, פעמיים גיבור ברית המועצות.

תולדות חיים: איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי נולד בכפר אוקסנינה במחוז אומן, פלך קייב (עכשיו במחוז צ'רקאסי, אוקראינה) למשפחה של עובד רכבת. ב-1924 התנדב לצבא האדום. בשנים 1924-1925 היה תלמיד ביה"ס חיל הרגלים באודסה, אחר כך עבר לביה"ס של התותחנים בקייב וסיים את לימודיו בו ב-1928. בשנים 1928-1931 היה מפקד פלוגת אימונים ומפקד סוללה ברגימנט הארטילריה ה-17. ב-1931 נכנס לאקדמיה הטכנית-צבאית. מ-1932 היה תלמיד באקדמיה למכניזציה ומוטוריזציה של הצבא האדום, אותה סיים בהצטיינות ב-1936.

כפי שצויין לעיל, נוסח זה שונה מהנוסח הקודם בו הובע ספק בגירסה הרשמית לגבי ילדותו של צ'רניאחובסקי. אני מדלג על הקטע המתאר את השלבים הראשונים של הקריירה הצבאית שלו.

[...] במלחמת העולם פקד על אוגדת הטנקים ה-28 (שבדצמבר 1941 אורגנה מחדש כאוגדת הרגלים ה-241) בקרבות מדרום מערב לְשֵׁיִאֹוְלֵיִא¹¹², בדווינה המערבית, ליד סולץ ונובגורוד. ב-5 במאי 1942 פולקובניק (אלוף משנה) א.ד. צ'רניאחובסקי הועלה לדרגת גנרל-מיור (אלוף). ביוני-יולי 1942 הוא פקד על אגד הטנקים ה-18. מיולי 1942 עד אפריל 1944 – מפקד הארמייה ה-60 שנטלה חלק במבצע וורונז' – קסטורנו, בבליטה של קורסק, בצליחת הנהרות דסנה ודנייפר, ובמבצעי קייב, זייטומיר – ברדיצ'ב, רובנו – לוצקה, ופרוסקורוב – צ'רנוביץ.

על המבצע לשחרור וורונז' קיבל את עיטור הדגל האדום, וכל שאר מפקדי חזית וורונז' קיבלו את עיטור קוטוזוב מהדרגה הראשונה. זה בהקשר לכך, שמפקד הארמייה הגרמנית ה-2, גנרל פון זלמוט, הצליח לחלץ את רוב כוחותיו מהכיתור אליו נפלו בגזרת קסטורנו. ב-14 בפברואר 1943 הועלה לדרגת גנרל-לייטננט. בצו נשיאות הסובייט העליון של ברית המועצות מיום 17 באוקטובר

¹¹² שיאווליא, הנמצאת בצפון מערב ליטא, היא העיר הרביעית בגודלה בליטא.

1943 קיבל גנרל-לייטננט צ'רניאחובסקי את אות גיבור ברית המועצות על מיומנותו הארגונית הגבוהה בצליחת הדנייפר ועל גבורתו האישית. ב-5 במרץ 1944 הוענקה לו דרגת גנרל-פולקובניק.

מאפריל 1944 פיקד צ'רניאחובסקי על החזית הביילורוסית ה-3. מכל מפקדי החזית הסובייטים הוא היה הצעיר ביותר בגילו. החזית בפיקודו השתתפה במבצעים של ביילורוסיה, וילנה, קובנה, ממל, גומבינה ופרוסיה המזרחית. ב-28 באפריל 1944 הוענקה לו דרגת גנרל-ארמייה. צ'רניאחובסקי היה הגנרל-ארמייה הצעיר ביותר בצבא האדום (בגיל 38).

את מדליית 'כוכב הזהב' השנייה קיבל גנרל-ארמייה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי בצו נשיאות הסובייט העליון של ברית המועצות מיום 29 ביולי 1944. ב-18 בפברואר 1945 נפצע גנרל-ארמייה אי.ד. צ'רניאחובסקי קשה מרסיס פגז בעיר הגבול מלזק בפרוסיה המזרחית (כיום: פּוֹנְזֵנו, פולין) ונפטר באותו יום. הוא נקבר בוילנה באחת הכיכרות המרכזיות. ישנן עדויות שאי.ד. צ'רניאחובסקי היה מועמד לדרגת מרשל של ברית המועצות, אבל נהרג לפני הצו.

בתחילת 1990, עם התפרקות ברית המועצות, הועברו שרידיו של כפליים גיבור ברית המועצות, צ'רניאחובסקי, מווילנה ונטמנו מחדש במוסקבה בבית הקברות נובודביץ'. עם פירוק השליטה בוילנה, הועברה יד הזיכרון לצ'רניאחובסקי לוורוֹנֶז', שעליה הגנה בסוף 1942 ושחררה בינואר 1943 הארמייה ה-60 בפיקודו של צ'רניאחובסקי. על יד הזיכרון נחקקה הכתובת: "לאי.ד. צ'רניאחובסקי מאנשי וורוֹנֶז'".

עדויות של עמיתים: מרשל א.מ.ו.סילבסקי¹¹³, שמונה אחרי מותו של צ'רניאחובסקי לתפקיד מפקד החזית הביילורוסית ה-3, כתב עליו כך בזיכרונותיו: "במיוחד קרבה אותנו לאיבן דנילוביץ' העבודה המשותפת בביילורוס. היא התנהלה באווירה בו-זמנית של אמון, הערכה הדדית ורצון לעזור איש לרעהו. צ'רניאחובסקי ניהל את אחת החזיתות החשובות ביותר – הביילורוסית ה-3. זה היה המבצע החזיתי הראשון שאותו ניהל מפקד החזית הצעיר ביותר בצבא האדום, המוכשר והאנרגטי באופן יוצא מן הכלל. ידע טוב

¹¹³ אלכסנדר מיכאילוביץ' וסילבסקי, 1895-1977, ראש מטה הצבא האדום וסגן שר ההגנה במלחמת העולם השנייה, ב-1943 הועלה לדרגת מרשל. היה אחראי לתכנון ותיאום של כמעט כל המבצעים הגדולים במלחמה.

של הכוחות, טכניקה קרבית רחבה ומורכבת, ניצול נבון של ניסיונם של עמיתים וידע תיאורטי עמוק שימשו את צ'רניאחובסקי לניהול מעולה של החילות, הבאתם והצבתם בחזית, ופתרון בעיות סבוכות שהציב בפניו הפיקוד העליון. בקרב נמצא צ'רניאחובסקי תמיד במקום האחראי ביותר ועקב בתשומת לב אחר תנועות כוחותיו וכוחות היריב. הוא הקשיב ברגישות לדעות פיקודיו. הוא ניצל באומץ כל מה שהיה חדש ומועיל בתורת הלחימה. החיילים, הקצינים והגנרלים אהבו את פיקודו – קודם כל על אנושיותו ודאגתו להם, על גבורתו ותעוזתו, על קשיחותו ועיקשותו ביישום פתרונות, על הכנות והפשטות בהתייחסותו, על האנושיות ושיקול הדעת, על התביעות מעצמו ומפיקודיו. כן, הוא היה קפדן ותובעני, אבל אף פעם לא הרשה לעצמו להשפיל את כבוד האדם..."¹¹⁴

מרשל ק.רוקוסובסקי נזכר: "הכרנו זה את זה בחילות של הארמייה ה-60, העבירו אותנו מחזית וורונז'. התבוננתי בתשומת לב בגנרל אי.ד. צ'רניאחובסקי. זה היה מפקד יוצא מהכלל. צעיר, תרבותי, מלא שמחת חיים. אדם מדהים! היה ברור שבארמייה אהבו אותו מאוד. זה קרן מייד מהעיניים. אם ניגשו לדווח למפקד הארמייה ללא רעד בקול, אלא עם חיוך, תבינו שהוא השיג הרבה. המפקדים מכל הדרגות חשו היטב את יחס המפקד הבכיר, ובאמת, חלומו של כל אחד מאיתנו הוא להציב עצמו כך שאנשים ימלאו בשמחה את כל הוראותיו. זה מה שצ'רניאחובסקי השיג"¹¹⁵. [...]

בסיום הערך ב'ויקיפדיה' מפורטים העיטורים שקיבל ומפעלי ההנצחה המרובים שלו ברחבי ברית המועצות.

לכך נוכל להוסיף גם מהכתוב באתר 'Герои страны' (גיבורי המולדת):
[...]**איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי** – מפקד סובייטי, פקד על הארמייה ה-60 ועל החזית הביילורוסית ה-3. נולד ב-16 (29) ביוני 1906 בכפר אוקסנינו שבמחוז אומן שבפלך קייב (עכשיו במחוז צ'רקאסי באוקראינה) במשפחה של עובד רכבת אוקראיני. לאחר שסיים חמש כיתות בית-ספר, הלך בעקבות האב והתחנך בבית ספר של הרכבת.

¹¹⁴ א.מ.וסילבסקי: 'Дело всей жизни', מוסקבה, 'פוליטאיזדאט' 1978.

¹¹⁵ ק.רוקוסובסקי: 'חובתו של חייל' ('Солдатский долг'), מוסקבה, 'וויניאיזדאט' 1988.

בצבא האדום משנת 1924. מספטמבר 1924 עד אוקטובר 1925 היה איבן צ'רניאחובסקי חניך בית הספר לרגלים באודסה, בו הדריך בדרך הקומסומוול ועד חוג הקומסומוול של נובורוסיסק. חבר האסיפה הכלל-סובייטית השישית של המפלגה הקומוניסטית משנת 1928. באותה שנה, עם סיום בית הספר לארטיילריה בקייב, נעשה מפקד מחלקה. אחר כך, בשנים 1928 – 1931, הוכיח את עצמו כמומחה בספירות שונות של הפעילות הצבאית ועל כך העידו התפקידים המעניינים שקיבל: מפקד מחלקה, ראש יחידה טופוגרפית חטיבתית, עוזר למפקד סוללה בעניינים פוליטיים, מפקד סוללת אימון מודיעינית.

עם סיימו ב-1936 את האקדמיה למכניזציה ומוטוריזציה של הצבא האדום, התמנה אי.ד. צ'רניאחובסקי כראש מטה, ואחר כך כמפקד, של גדוד טנקים. ממאי 1938 עד יולי 1940 צ'רניאחובסקי פיקד כבר על חטיבת טנקים, ואחר כך - כסגן מפקד אוגדת טנקים, ובמרץ 1941, בן 35, נהיה מפקד אוגדת הטנקים ה-28 באזור המלחמה המיוחדת הפרי-בלטי, ובו נכנס למלחמה ביוני 1941. [...] בקרב יוני 1941 כנגד הפאשיסטים פיקד פולקובניק צ'רניאחובסקי על אוגדת טנקים אשר עשתה לעצמה כבר אז שם מדהים בעמידות, במשמעת ובלכידות שלה ובלוחמיה. בקרבות שלו בהמשך – בפברואר 1945, פיקד גנרל הארמיה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי על החזית הביילורוסית השלישית. הביוגרפיה הפיקודית שלו מראה בבירור את הצמיחה של סגל הפיקוד הסובייטי. מפקד החזית בן ה-39 שילב בהצלחה באישיותו את קוצר הרוח והעוז של הנעורים עם ניהול קרבי מעמיק וידע מלחמתי נרחב. הוא לא ידע פחד בקרב עם אויבי המולדת. פעולותיו ופתרונותיו היו אמיצים ונועזים. אבל היו בהם תמיד גם חישוב קפדני וזהיר, ניסיון קולקטיבי, ולימוד רב-צדדי של ההצלחות והכישלונות. איבן דנילוביץ' עבד בפרטי פרטים בהכנת כל מבצע, הוא השקיע בהם חידושים שנולדו בקרב, הוא פרט הכול עד לפרטים הקטנים.

צ'רניאחובסקי הישיר מבטו נוכח הסכנה, הוא לא נבהל מהאויב, אבל גם לא זלזל בו, אלא למד בסבלנות את ההרגלים הזאביים של הפאשיסטים והנחית מכות מהירות במקומות הרגישים ביותר ובזמנים הבלתי צפויים ביותר. ההיטלריסטים עקבו אחרי צ'רניאחובסקי. ושם, בכל מקום שהוא הופיע עם נשריו, האויב פיתח וחיזק מיד את הגנתו. הכישרון הצבאי של איבן דנילוביץ' פרח במערכה לשחרור אוקראינה וביילורוסיה, ובהכנת המבצע המבריק

למיטוט האויב בפרוסיה המזרחית, איפה שלחם ומצא את מותו בקו הקדמי של החזית.

איבן דנילוביץ' מעולם לא התכופף, ולא התפשר בהערכת אנשים, בהתנהגותו הוא היה קומוניסט ללא פשרות, רגיש אנושית. במטה האוגדה אשר הגנה על נובגורוד במבנה רגלי נתנו לו הערכת אופי על מפקד גדוד הטנקים ה-2, אלכסייב. צ'רניאחובסקי הסכים איתם: "כן, קפיטן אלכסייב הוא מפקד נועז ונבון, - שבחו אותו, אבל זיכרו גם את אותם אלה שלא מילאו את חובתם הקרבית. מדוע איננו מדברים באופן גלוי ואמיתי על מפקדים גרועים, למשל מפקד גדוד הטנקים ה-3", וצ'רניאחובסקי אמר באותו דיבור ישיר: "זהו פאניקר ופחדן!".

כבר בקרבות ההגנה הכבדים למד צ'רניאחובסקי בדקדקנות את היריב, את הטקטיקות שלו ואת ניסיון כוחותינו, והשתמש באומץ בחידושים שילדה המלחמה. הוא השתייך לאותה קבוצת כוכבים מהוללת של הצבא הסובייטי, חניכי המפלגה, אשר לא נמוגו מול פני אויב כלשהו, אלא התישו ודיללו אותו וכבר מהימים הראשונים של המלחמה הכינו את מפלת הצבא ההיטלרי. דרכו הקרבית של הגנרל עברה באזורים הפעילים ביותר של החזית הסובייטית-גרמנית. הוא רשם לזכותו מבצעים ברוכי כישרון, מוורונז' עד טרנופול, מאורשה עד קניגסברג.

שליטה עצמית ורצון אדיר בכל ציינו את איבן דנילוביץ'. ב-13 בפברואר 1945 חידשו חילות החזית את ההתקפה בפרוסיה המזרחית. באחד מבתי העיר שְגֶלוֹןֶן התמקמה נקודת התצפית של המפקד. ערפל כבד הפריע לצפות במהלכי המבצע. איבן דנילוביץ' נסער, אבל היה שלו ומפוכח כלפי חוץ. להישאר על הגג היה חסר תועלת וכולם ירדו למטה. צ'רניאחובסקי ניגש שוב ושוב לחלון. במרחק חמישים מטר מהבית צמח עץ גבוה, שצמרתו נראתה לעתים ולעתים כוסתה בערפל הזוחל. המפקד התבונן בערפל העבה, כולו שם, עם חייליו המנהלים קרב אש. צ'רניאחובסקי היה מודאג, אבל כדי לחפות על כך ולא לזרוע עצבנות אצל פיקודיו, שוחח בניחותא בתוך כל העניין על מעלותיו של הרומן 'הדון השקט' של מיכאל שולוחוב. [...]

21. החוברת מצ'רניאחובסק.

מצאתי באינטרנט חוברת בת 64 עמודים שיצאה בצ'רניאחובסק בכותרת:

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, 1945 – 1906(1907)

כרוניקה ביוגרפית קצרה

מהדורה שנייה, עם תיקונים והשלמות

צ'רניאחובסק 2005. ערכו: א.ו. יירופייב וג.ו. קשטנובה-יירופייבה
בפקודת מנהלת התרבות המוניציפאלית של חבל צ'רניאחובסק
(המהדורה הראשונה יצאה ב- 2003)

Иван Данилович
ЧЕРНЯХОВСКИЙ
1906 (1907) — 1945

חלקה הראשון של החוברת (עמ' 37-5) הוא הביוגרפיה הקצרצרה שחלקה הראשון (עד יוני 1941) מובא להלן, והמתמצתת, בדרך כלל, את ספרו של שריפוב. עם זאת, יש ביניהם כמה הבדלים מעניינים לגבי שנות הילדות.

כרוניקה של חייו ודרכו הקרבית של גיבור ברית המועצות פעמיים גנרל הארמייה א.ד. צ'רניאחובסקי

1907. יוני 29. בכפר אוקסנינו בנפת אומן של פלך קייב, במשפחת הפועל החקלאי דנילה צ'רניאחובסקי, נולד הילד הרביעי – איבן¹¹⁶. (בסך הכול היו במשפחת צ'רניאחובסקי מרובת הנפשות שישה ילדים – שלושה בנים ושלוש בנות). בילדותו קראו לאיבן לפעמים בשם סטאסיק¹¹⁷.
"הורינו – אבא דנילה ניקולייביץ' ואמא מריה ליודוויגובנה – חיו בעוני, חיו חיים לא ארוכים, וגם קשים. הם היו חסרי השכלה¹¹⁸, מלבד זאת אבא נפצע קשה במלחמה האימפריאליסטית, וזה השתקף בבריאותו. אבא עבד כפועל חקלאי בחווה המקומית, ואחר כך כמסיט פסים במסילת הברזל".
(מזיכרונות אנסטאסיה דנילובנה דוב, אחותו של א.ד. צ'רניאחובסקי).

1913. אפריל. אביו של איבן – דנילה ניקולייביץ' צ'רניאחובסקי, שעבד כאיש הסוסים אצל אדון נובינסקי, עבר עם משפחתו מרובת הילדים בעקבות האדון, אשר קנה לעצמו אחוזה חדשה בכפר ורבוו שבנפת תומאשפול שבפלך פודולסק, הנמצא קרוב לתחנת ופניארקה של מסילת הברזל לאודסה, ושלושים ק"מ מהעיר טולצ'ין. איבן היה אז בן¹¹⁹.
ספטמבר. איבן צ'רניאחובסקי מתקבל בבית הספר של הרכבת בוופניארקה. "כאשר מלאו לואניה שבע שנים רשמו אותו לכיתה הראשונה בבית הספר של ופניארקה, לשם הלך שלוש שנים¹²⁰. בימים הראשונים של הלימוד בבית הספר

¹¹⁶ כאן מניחים המחברים את שנת הלידה 1907 המופיעה, לפי הפרסום מארכיון הצבא האדום, בספר הלידות בקייב. בהמשך אפילו מתורצת שנת הלידה המקובלת "המוטעית", 1906. דא עקא שהחומר בסעיפים הבאים סותר לעתים הנחה זו.

¹¹⁷ לפי פרסום המוזיאון, הכינוי היה 'אסיק', ולא 'סטאסיק' (ייתכן שהכותבים ניסו להמשיך ברעיונו של שריפוב, ולעשות את הכינוי "פולני" – סטאסיק יכול להישמע כסטאשק, קיצור מקובל מאוד לסטאניסלב)

¹¹⁸ הרושם שמתקבל על דנילו מהעדות בארכיון ומעדות האחות הוא דווקא של אדם משכיל יחסית לסביבתו.

¹¹⁹ בסתירה לתארוך דלעיל.

¹²⁰ ואיפה למד בשלוש השנים שאחריהן?

עשה עלי ואניה הקטן רושם נעים מאוד. משמעת, תשומת לב וחריצות – אלו היו הקווים שתיארו את ואניה צ'רניאחובסקי. כמצטיין, תמיד עזר לבני גילו האחרים להכין את השיעורים, היה ישר, צנוע, וסבלני ואיתן במידה נדירה". (מזכרונות ליובוב אנדרייבנה דונייץ, מורתו הראשונה של אי.ד. צ'רניאחובסקי).

1919. מרץ. הוא נאלץ להפסיק את לימודיו. ממגפת הטיפוס מת האב, ותוך שבוע גם האם. ששת היתומים נותרו ללא הורים. מאוחר יותר נישאה האחות הבכירה מריה למפקד בצבא האדום של קוטובסקי ולקחה את נאסטיה הקטנה אליה לטולצ'ין. את איבן, אלנה וסאשה לקח לביתו מכונאי תחנת ופניארקה איבן פטרוביץ' צשקובסקי, חבר של האב. כדי לא להיות לנטל, החל הצעיר בן ה-12¹²¹. ואניה צ'רניאחובסקי בחיי עבודה עצמאיים. בהתחלה השכיר את עצמו כרועה, אחר כך כשכיר אצל איכרים אמידיים, ואחר כך עבד בעבודות תיקונים במסילת הברזל, כשוליית מסגר בסדנאות הרכבת.

"משפחתנו הייתה בת שמונה נפשות. עכשיו נשארנו רק שתי אחיות – אלנה דנילובנה ואני. אבא ואמא מתו כאשר ואניה היה בן 13¹²²... ילדותנו הייתה קשה מאוד. בשנים הקשות ללא ההורים, במצוקות החריפות שעברנו, ניסו האחים והאחיות להישאר ביחד, לעזור זה לזה. אני השגחתי על הקטנים במשפחה ועל הבית וואניה רעה את עדר פרות הכפר". (מזכרונותיה של אנסטאסיה דנילובנה דוב¹²³, אחותו של אי.ד. צ'רניאחובסקי).

"אחרי מות הוריו יצא ואניה מבית הספר ונעשה רועה. קרה שהיה משלח את העדר לשדה, והוא עצמו שוקע בספרים. מיד לאחר ארוחת הערב היה בא אלי להבהרה של חומר חדש, ואחר כך הכין את כל העבודות בעצמו בשדה באופן משביע רצון. ואניה התנהג בכבוד בכל הקשיים, מצא את דרכו הנכונה בחיים. ואני חושבת שבזאת מילאו תפקיד עצום צימאונו לידע, חדות מחשבתו וסקרנותו. הוא למד תמיד, כמה שזה היה קשה לו" (מזכרונותיה של ליובוב אנדרייבנה דונייץ, מורתו הראשונה של אי.ד. צ'רניאחובסקי).

¹²¹ כאן הגיל "האמיתי".

¹²² שוב השתרבב הגיל המקובל.

¹²³ ציטוט זה הוא, כנראה, ממאמר שהופיע בגיליון מס. 2574 (78) של העיתון 'קומוניסט' ביוני 1966. בפרסום ארכיון הצבא השם הוא אניסיה דוב, ולא אנסטאסיה דוב. אנסטאסיה היה שם האחות הצעירה ילידת 1918.

1921. מאי. איבן צ'רניאחובסקי מסר בחינות חיצוניות בבית ספר תיכון חלקי. האח הבכור מיכאיל, אחרי שעבד בהחרמת מזון הלך להצטרף לגדוד הפרשים ה- 49 של דיוויזיית הפרשים הקרימאית של ג.אי.קוטובסקי. כדי להצטרף לקומסומול חסרה לאיבן שנה אחת. **הוא שינה בתעודת הלידה את שנת הלידה מ- 1907 ל- 1906.** מאז הוא נחשב בכל התעודות כבוגר בשנה¹²⁴. איבן נבחר לוועדת העוני של ורבובו, אחר כך בחרו בו הקומסומולאים כמזכיר לשכת התא של הכפר ורבובו. בהנהגתו הקימו הצעירים מועדון, החלו לעבוד במקהלה, חוגים דרמטיים ותזמורת מיתרים, וארגנו קריאה קולקטיבית של ספרות סובייטית. התא הקומסומול השתייך לגדוד הטולצייני של צ'וין¹²⁵ כיחידת ורבובו של פלוגת ופניארקה של צ'וין. איבן צ'רניאחובסקי עמד בראש היחידה. זה היה צעדו הראשון בדרכו לשליטה במלאכת המלחמה. היחידה – גוף מלחמתי שנוצר בתקופת "הקומוניזם הלוחם" – הייתה מצוידת בשישה רובים, שני אקדחי נגן, ארבעה רימונים וארגז כדורים.

1922. אוגוסט-אוקטובר. יחידתו של צ'רניאחובסקי משתתפת בחיסול הכנופיה של מרוסקה ביערות קריז'ופולקה ושל ז'ליינו באזור תומאשפול.

1923. מאי. היחידה של צ'רניאחובסקי מחסלת בנפת קריז'ופול את הכנופיה של אבא קנישה. בעבור ארגון הפעולה הקרבית וגבורתו האישית, מקבל איבן צ'רניאחובסקי כלי נשק אישי – מאוֹר.

1924. ינואר. איבן, עם חברו ליאוני פֶּלאקיטני, נוסעים לנובורוסק לעבודה ולימודים¹²⁶. באביב משבץ הקומסומול העירוני את צ'רניאחובסקי במפעל המלט הממשלתי מס. 1 'פרולֶטאר'. בהתחלה היה איבן מתלמד, אחר כך עובד בסדנת החביות. בערבים למד הצעיר נהיגה, ובמהרה נעשה נהג משאית, ונסע לאורך כל חוף הים השחור. הוא התעניין בנושאי צבא. בהמשך נבחר איבן כראש מזכירות לשכת הסדנה, ואחר כך- לשכת ועדת הקומסומול של המפעל.

¹²⁴ בנוסח המתוקן של ספרו של שריפוב מובא תירוץ אחר להבדל בין שנת הלידה המקובלת לזו המצוטטת בפרסום ארכיון הצבא.

¹²⁵ 'צ'וין' (Части особого назначения - 'чон') היה ארגון מפלגתי צבאי למחצה שהוקם ע"י הוועד המרכזי של המפלגה באפריל 1919 למטרת סיוע למנגנון הסובייטי במאבק כנגד מתנגדי המהפכה ולתפקידים מיוחדים.

¹²⁶ מסתמך על זיכרונותיו של ל.בלאקיטני שהופיעו בגיליון מס. 8 משנת 2003 של העיתון 'עירי צ'רניאחובסק'.

יוני. חלומו של איבן צ'רניאחובסקי להיות מפקד בצבא האדום קרוב להתגשמות: ארגון הקומסומול של המפעל 'פרולטאר' ממליץ לשלוח אותו, כמזכיר המצטיין של ועדת הקומסומול הסדנתית, ללימודים בבית הספר של חיל הרגלים באודסה. חוג הקומסומול של נובורוס'סק תומך בהמלצה. אוגוסט. צ'רניאחובסקי, ביחד עם שמונה בני גילו, מגיע באוניה לאודסה.

1925. הצוער צ'רניאחובסקי מועבר, לפי בקשתו, לבית הספר לארטילריה בקייב (לאחר מכן – בית הספר הגבוה להנדסת טילים על שם ס.מ. קירוב של מסדר לנין). תוך כדי האימון במקצוע הצבאי, איבן מתעניין בספורט הרכיבה, צלפות, כדורגל ואתלטיקה קלה. הוא נבחר כחבר בוועדת הקומסומול הכלל-בית-ספרית.

"בבית הספר לארטילריה היה איבן אחד מהצוערים הבולטים ביותר, ספורטאי מצטיין, ראש קבוצת הכדורגל, משתתף בפעילות האמנותית העצמית, נותן הטון בסוללה. היה לו קול בריטון נעים ושמיעה לא רעה. יותר מכל הוא אהב את השיר שהתחיל כך: 'אנו הולכים קדימה. המאות הולכות אלינו'. עבור הצוער צ'רניאחובסקי, המאוהב באמנות המלחמה, לא היו קיימים הביטויים: 'אינני יכול לבצע', 'אינני יכול לדעת'. הוא אמר תמיד לחברים: 'אם יש פקודה – מלאו אותה בדיוק ומהר. תישברו, אבל תמלאו. וככה נהג הוא עצמו. בסיום בית הספר, נתן עליו קומיסר בית הספר את חוות הדעת הבאה: 'התפתחות כללית ופוליטית טובה. שקדן וחרוץ. ממושמע וסבלני. בעל יוזמה. רצון חזק. חי היטב עם החברים. לוקח חלק בעבודה הציבורית והפוליטית. משתמש בסמכות. מוכן לעבודה חינוכית'" (מזכרונותיו של אי.א. צ'רניאחובסקי, חבר וקרוב משפחה של אי.ד. צ'רניאחובסקי).

"את כל זמנו הפנוי הוא הקדיש לחינוך עצמי. למד בלהט ובעונג עמוק. כאשר צוערים הפצירו בו להתלוות אליהם לטיול בעיר, השיב: 'חברים, הניחו אותי בשקט. יש לי כאן בפני בעיה'. (מזכרונותיה של אחייניתו של אי.ד. צ'רניאחובסקי – מורת בית הספר הפדגוגי של צ'רניאחובסק, ו.אי. צ'רניאחובסקי).

1927. אפריל. הצוער איבן צ'רניאחובסקי מתחתן. המשפחה הצעירה עוברת לבית אמה של בת הזוג אנסטאסיה, בפרבר של קייב, סביאטושינו.

1928. יוני. שלושה חודשים לפני סיום בית הספר לארטיילריה מתקבל אי.ד. צ'רניאחובסקי כחבר במפלגה הקומוניסטית הכלל-רוסית. עם סיום בית הספר לארטיילריה בקטגוריה הראשונה, בהצטיינות, מקבל איבן את הזכות לבחור את המקום בו יוצב. הקולקטיב הצבאי הראשון שלו היה מחלקת לימוד הטופוגרפיה של גדוד הארטיילריה של הגייס ה-17. צ'רניאחובסקי התחיל את דרכו הצבאית בפיקוד על יחידה זו.

1929. צ'רניאחובסקי ממונה כפוליטרוק של סוללה בגדוד הארטיילריה של הגייס ה-17, אחר כך כמפקד סוללה. נבחר כחבר בלשכת המפלגה בגדוד. לזוג צ'רניאחובסקי נולדת בת ניאונילה.

איבן צ'רניאחובסקי מסיים בהצלחה בית ספר תיכון של ערב. מבלי שהדבר יפריע במילוי חובותיו, הוא מתכוון להתקבל לאקדמיה הצבאית. בזכות ההצלחה בהכנתו הצבאית והפוליטית וביחס להישגים המצוינים בירי שהופגנו בתמרוני הביקורת מוענקת ללוחם הצעיר מתנה יקרת ערך.

1931. מאי. אי.ד. צ'רניאחובסקי נרשם כסטודנט בפקולטה למכניזציה ומוטוריזציה של האקדמיה הטכנית הצבאית על שם פ.א.דז'ירדז'ינסקי בלניגרד.

1932. לאחר השנה הראשונה עובר אי.ד. צ'רניאחובסקי, ביחד עם הפקולטה המכאנית-מוטורית, להמשך הלימודים באקדמיה הצבאית למכניזציה ומוטוריזציה שנפתחה במוסקבה (לאחר מכן: האקדמיה הצבאית של המיכון והשריון על שם מרשל ברית המועצות ר.י.מלינובסקי).

1933. בסתיו משובץ אי.ד. צ'רניאחובסקי להתמחות בתפקיד מפקד גדוד.

1934. בשנת הלימודים השלישית מתמחה אי.ד. צ'רניאחובסקי בתפקיד סגן ראש מטה אוגדה.

1935. את שנת הלימודים האחרונה עובר איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי בציון "מעולה". הקומוניסטים בוחרים בו כחבר לשכת המפלגה של הקורס. עבודת הדיפלומה של המומחה הצבאי העתידי נקראת "איוד מנוע הטנק".

1936. אוקטובר. אי.ד. צ'רניאחובסקי סיים בהצטיינות את האקדמיה למכניזציה ומוטוריזציה של הצבא האדום. הוא קיבל בקיבץ תפקיד של ראש מטה גדוד הטנקים ה-2 של הבריגאדה הממוכנת ה-8 ונבחר כחבר לשכת

המפלגה בבריגאדה. ביוזמת מפקד הבריגאדה ס.מ. קריבושיין, מוענקת לאי.ד. צ'רניאחובסקי דרגת סרן, ואחר כך הוא מתמנה כמפקד הגדוד.

1938. אי.ד. צ'רניאחובסקי מועלה לדרגת רב-סרן. התפקיד הבא – מפקד חטיבת הטנקים הקלה בזירה המיוחדת הביילורוסית. לגומל, מקום תפקידו החדש, הוא עובר בלי המשפחה.

1939. החטיבה של צ'רניאחובסקי זוכה במקום הראשון בתמרוני הביקורת בזירה. מפקד החטיבה צ'רניאחובסקי מקודם קידום מהיר לדרגת לייטננט-קולונל (פודפולקובניק).

1940. אוגוסט. לייטננט-קולונל אי.ד. צ'רניאחובסקי מקבל מינוי חדש – לתפקיד סגן מפקד אוגדת הטנקים ה-2, שעליה מפקד אז גנרל-מיוור ס.מ. קריבושיין.

1941. מרץ. אי.ד. צ'רניאחובסקי מתמנה כמפקד אוגדת הטנקים ה-28, שהוקמה לא מזמן ומהווה חלק מחילות הזירה הבאלטית המיוחדת. באוגדה יותר ממאתיים טנקים ומאה משוריינים, ובערך עשרת אלפים לוחמים ומפקדים.

אפריל. מפקד האוגדה אי.ד. צ'רניאחובסקי מועלה באופן חריג לדרגת קולונל (פולקובניק). יוני. יחידות מהארמיות המכסות את גבולות המדינה מקודמות במהירות לעבר הגבול.

18. ממטה הגייס הממוכן ה-12, שאליו משתייכת אוגדת הטנקים ה-28, יוצאת פקודת התארגנות מחדש. מפקד הגייס, נ.מ. שְסֵטופאלוב¹²⁷, דורש להכניס את האוגדה לנכונות קרבית ולעבור לאזור ריכוז חדש, גרוז'אי – מְשִקוּצ'ַיַאי – בויבוני (20-15 ק"מ מצפון-מערב לעיר שְיַאוּלַיַאי). לאחר שנפרד מהמשפחה – האשה אנסטאסיה גריגוריבנה, הבת ניאונילה והבן אולג – יוצא קולונל צ'רניאחובסקי בראש חטיבת הטנקים ה-55.

20. יחידות האוגדה ה-28 מתמקמות ביערות במרחק 20 ק"מ מצפון לשיאוּלַיַאי, 130 ק"מ מגבול פרוסיה המזרחית.

¹²⁷ גנרל-מיוור ניקולאי מיכאילוביץ' שסטופאלוב (Николай Михайлович Шестопалов), יליד 1896, נפל בשבי הגרמני ומת מפצעיו ב-6.8.41.

22. אי.ד. צ'רניאחובסקי, ביחד עם מפקדי היחידות וקציני המטה, עורכים סיור מודיעין לאורך הכביש שיאוליא-טילזיט. בשעה 7 בבוקר, עם תחילת הפעילות המלחמתית, ניתנת פקודה להביא את האוגדה לכוננות קרבית מלאה כדי לחסל את טנקי היריב בכל הכוחות הקיימים. הזירה הצבאית המיוחדת הבאלטית נקראת מעתה החזית הצפון-מערבית. הקרב על מבואות שיוליא מקבל אופי קשה.

23. הטנקים של האוגדה ה- 28 עוזבים לנקודת יציאה להתקפה במזרח ורנייה וצפון אוז'בנטיסה. בשעה 55: 22 חטיבת החוד של האוגדה, חטיבה 55, תוקפת את היריב באזורים התפוסים של קלטינגאי, שילאלה וקלמה. המשימה הושלמה, אבל מ- 40 הרכבים התוקפים – טנקים קלים T-26 ו BT-7, אבדו 13. הושמדו גם משורייני B-20 ו B-10. מות גיבורים מת סגן מפקד החטיבה רב-סרן ב.פ. פופוב, שב- 25 ביולי הוכרז, לאחר מותו, כגיבור ברית המועצות.

החברת כוללת רשימה ביבליוגרפית ארוכה של מקורות ברוסית, ומוזכרים בה, מלבד ספריו של שריפוב, שתי ביוגרפיות נוספות של צ'רניאחובסקי: ספרו של פאבל ג. קוזנייצוב, 'גנרל צ'רניאחובסקי' (1969, 240 עמ'), וספרו הקצר של א.נ. קיסיליוב: 'נעוריו ובגרותו של מפקד' (1971, 116 עמ'), שבגלל שמו היה נראה לי מסקרן במיוחד.

22. עוד פרסומים מצ'רניאחובסק

במחוז קלינינגראד (פרוסיה המזרחית לשעבר), ובמיוחד בעיר הקטנה הנושאת את שמו של צ'רניאחובסקי שנמצאת בו, מרבים לעסוק בדמותו ובזכרו. בעיתון המקומי 'קומוניסט' עוסקים בו לפחות פעמיים בשנה – סביב יום מותו, ה- 18 בפברואר, וסביב יום הולדתו, ה- 29 ביוני. ביולי 2011 ביקר שם ד"ר בוריס מורוזוב¹²⁸ והביא לי משם צילום של חוברת בת 18 עמודים לזכרו של צ'רניאחובסקי שיצאה בעיר המחוז קלינינגרד (קניגסברג) בשנת 1964. המחבר הוא סרגיי וסילייביץ' דריגו¹²⁹. חוברת זו היא בעלת עניין מיוחד, כיוון שהיא הפרסום המוקדם ביותר על

¹²⁸ ר' בסעיף 29.

¹²⁹ - 'Иван Данилович Черняховский' - Дриго, Сергей Васильевич: Калининград: Кн.изд-во,1964

צ'רניאחובסקי לאחר כתבות ההספד הידוע לי. תיאור ילדותו של צ'רניאחובסקי בחוברת מבוסס על הסיפורים שראינו באותו חומר ארכיוני שהכרנו, והוא כדלקמן:

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי נולד ב- 29 ביוני 1906 בכפר אוקסנינו

הקרוב לעיר אומן שבאוקראינה. אביו עבד כעֶתֶק (מסיט פסים)¹³⁰ ברכבת. משפחת צ'רניאחובסקי הייתה מרובת ילדים וחייה במצוקה רבה, מן היד אל הפה. איבן היה בסך הכול בן שמונה כאשר פרצה המלחמה האימפריאליסטית והאב נלקח לחזית להגן על "האב הצאר". תוך שנה חזר האב פצוע ונכה. במשך זמן רב לא היה יכול למצוא עבודה באוקסנינו, והמשפחה עברה לכפר ורבובו, עכשיו במחוז ויניצה. שם הצליח האב בקושי ובעבור שכר מועט למצוא עבודה כסייס אצל בעל האחוזה המקומי. בכפר ורבובו עברו שנות הילדות של צ'רניאחובסקי. אלו היו זמנים קשים לארץ. התחוללה מלחמת האזרחים. באוקראינה התרוצצו כנופיות המשמרות הלבנים. לעזרתם באו האינטרנציוניסטים. פה ושם התלקחו קרבות בין האדומים ללבנים. איבן דנילוביץ' היה יכול לשמוע במשך שעות את שיחות המבוגרים על קרבות אלו. במיוחד בלטו הסיפורים על הישגי לוחמי בריגאדת קוטובסקי, שביניהם היה אחיו הבכור מיכאיל.

צ'רניאחובסקי נראה רציני ומעשי בהשוואה לבני גילו. גם במשחקים וגם בעבודה הוא נתן את הטון לחברים, הנהיג תמיד את נערי ורבובו, היה כל הזמן מנהיג "האדומים". ביחד עם "היחידה" שלו, הוא ארגן פשיטות קשות על העמדות המדומות של "הלבנים", ופעם...

הילדים ידעו שדרך ורבובו צריכה לעבור יחידה של פולנים לבנים, והחליטו לתת להם "קרוב". הם ארגנו נשק (שהיה אז שמור לרוב, לכל מקרה) והתחילו לפעול. בערב התמקמו בפאתי היער שדרכו היו צריכים לעבור הפולנים. הציפייה הייתה ארוכה – כל הלילה. רבים לא החזיקו מעמד ונרדמו. נשאר ער רק איבן צ'רניאחובסקי. הוא קפץ מדי פעם לדרך והצמיד את אוזנו לאדמה, כדי להקשיב אם לא נישא בה רעש הפרסות.

הפולנים הגיעו רק עם שחר – פטרול סוסים לא גדול. איבן העיר מיד את הילדים וציווה לתפוס כל אחד את מקומו. עייפים מהיום נמנמו הרוכבים על אוכפיהם. אף אחד, כמובן, לא ציפה להתקפה. נפת ורבובו לא נחשבה מועדת

¹³⁰ ברוסית: стрелочник, באנגלית: switchman.

לקרב. כאשר התקרב הסיור לפאתי היער, נתן איבן את האות. קול היריות, מוגבר על ידי ההד, הדהים את הפולנים. בהחליטם שזו התחלתו של מארב פרטיזנים, הם הסבו את הסוסים לאחור ודהרו משם. הילדים, מבוהלים אף הם, נמלטו איש לעברו. לא ידוע, מה ניסו הפולנים לאחר מכן, אבל בִּרְבּוּבו הם לא הופיעו.

באביב 1919, ממגפת הטיפוס שפשטה בסביבה, מתו בבת אחת אביו ואמו של צ'רניאחובסקי. את המשפחה המיותמת לקחו תחת חסותם השכנים. איבן לא התגורר זמן רב אצל האנשים הזרים. כדי לא להיות למעמסה, הוא נדד שנה שלמה בכפרים ובערים של אוקראינה בחיפוש עבודה. כאשר התבסס המשטר הסובייטי, חזר איבן לִרְבּוּבו. חברים של אביו סידרו אותו כשוליית מסגר בתחנת הרכבת של ופניארקה. כאן הוא נכנס לקומסומול וכעבור זמן מה נעשה מנהיג התא בכפרו. כעבור זמן לא רב נסע צ'רניאחובסקי לנובורוסק. הוא עבד כחבתן במפעל המלט "פרולטאר", ואחר כך, לאחר שסיים קורס נהיגה – כנהג. בראש וראשונה הוא חלם ללמוד, להיעשות איש צבא.

בשנת 1924, בהוראת הקומסומול, נשלח איבן צ'רניאחובסקי, כאחד הפעילים הטובים ביותר, לבית הספר של חיל הרגלים באודסה. בזאת גם החלה הקריירה הצבאית הגדולה והמהוללת שלו – מצוער ועד מפקד חזית.

בוריס הביא גם צילומים של כמה כתבות מתוך הרשימה הביבליוגרפית שבחוברת של היירופייבים שנראו מעניינות יותר לענייננו, במיוחד אלו מהעשורים הראשונים לאחר מותו. והרי הקטעים מאותן כתבות העוסקים בילדותו ונעוריו של איבן דנילוביץ', בסדר כרונולוגי:

מתוך 'בן לעמו', מאת ו. צ'קובסקאיה (אחיניתו של איבן דנילוביץ'), 18.2.1966:
... יאסי (שם חיבה אוקראיני לְנֶאֱנִיָה) נולד במשפחה מרובת נפשות. היו לו שלוש אחיות ושני אחים. **בשנת 1913, תוך חמישה ימים, מתו מטיפוס האם והאב.** בני הכפר ריחמו ועזרו למשפחה המיותמת ככל יכולתם. במהרה חזר החייל הראשון מהצבא לכפר – סבי מצד צ'קובסקי. משפחתו הגדולה חייה ביחד באותו בית עם הצ'רניאחובסקים. בהסתכלו על שתי המשפחות, הוא אמר: "אנו חיים באותו בית ונשב לאותו שולחן". כך התאחדו שתי המשפחות. סבא התלוּצֵץ, מאוחר יותר, על "הקומונה שלנו". העובדים מתחנת ופניארקה, חבריו של סבא, עזרו לסדר בעבודה את איבן צ'קובסקי (אב), **אניסיה**

צ'רניאחובסקי ומיכאיל צ'רניאחובסקי. סבא, שהחלים לאחר מנוחה מועטה, הלך גם הוא למקצוע המסגרות ברכבת. כעבור זמן לא רב נרשם מיכאיל, אחיו הבכור של יאסי, ליחידת החרמת המזון. איבן צ'רניאחובסקי עזר לו באופן פעיל בהכנת המצרכים לעיר.

בשנת 1920 נוצר בכפר ורבובו (עכשיו במחוז ויניצה) ארגון הקומסומול הראשון. גם איבן צ'רניאחובסקי נכנס לשורות הקומסומול הלניני. כעבור זמן לא רב בחרו בו קומסומולאי הכפר כראשם. איבן נתן את כולו לעבודה הקומסומולית. כיבדו והעריכו אותו על בינתו, החלטיותו ואומץ לבו ועל אופיו העליון. כבר באותה שנה הוא הוכיח את עצמו כמארגן מצטיין. ביוזמתו פותחה בכפר תעמולה אנטי-דתית, הוקם מועדון, החלו בהופעות של מקהלה, חוג דרמאטי ותזמורת מיתרים, ואורגנה קריאה מסיבית של ספרות סובייטית. איבן עצמו קרא יסודית את כל ספרי הספרייה המקומית והיה שואל ספרים גם בספרייה האזורית של טולצ'ין.

המשיכה לידע הייתה אצלו כה חזקה, שהוא עבר לנובורוסיסק. שם הסתדר בעבודה במפעל "פרולטאר" במקצוע החבתנות. הוא הביט על הכול בתשומת לב וניסה כל מה שחדש. במפעל הוא נעשה במהרה בעל סמכות, הופיע במרכז החיים הקומסומוליים. החברים בחרו בו כמזכיר הלשכה המקצועית, ואחר כך כחבר ועדת הקומסומול של המפעל. בשעותיו הפנויות המשיך איבן להעצים את ידיעותיו. כקומסומולאי מצטיין שלחו אותו לבית הספר של חיל הרגלים באודסה...

מתוך 'חיים בהירים', מאת אי. פיילואוסוב, פולקובניק מילואים, לשעבר עוזר ראש יחידת הסיור של החזית, 28.6.1966: ... איבן דנילוביץ' נולד בשנת 1906 בכפר אוקסנינו במחוז צ'רקאסי. כעת נקבעה על בית זה טבלת זיכרון. שנות ילדותו ונערותו של המפקד העתידי עברו בכפר ורבובו, שגם היום נמצא במרחק ארבעה קילומטר מתחנת ופניארקה שבמחוז ויניצה. ילדותו של צ'רניאחובסקי הייתה נעדרת שמחה: בגיל 13 הוא נשאר יתום משני הוריו. בגיל 16 נעשה צ'רניאחובסקי הצעיר קומסומולאי ומזכיר ארגון הקומסומול בוורבובו. בשנת 1924 התנדב לשורות הצבא האדום...

'מופת לצעירים', מזיכרונותיה של ליובוב אלכסנדרובנה דונייץ, מורתו הראשונה של המפקד, 28.6.1966: כאשר מלאו לנאניה שבע שנים רשמו אותו לכיתה

הראשונה בבית הספר של ופניארקה, לשם הלך שלוש שנים. מהימים הראשונים של הלימוד בבית הספר עשה ואניה הקטן עלי, אז עדיין מורה צעירה, רושם נעים מאוד. משמעת, תשומת לב וחריצות – אלו היו הקווים שתיארו את ואניה צ'רניאחובסקי. כמצטיין, עזר תמיד לבני גילו האחרים להכין את השיעורים, היה ישר, צנוע, וסבלני ואיתן במידה נדירה.

אחרי מות הוריו נאלץ ואניה לצאת מבית הספר ונעשה רועה. קרה שהיה משלח את העדר לשדה, והוא עצמו שוקע בספרים. מיד לאחר ארוחת הערב היה בא אלי להבהרה של חומר חדש, ואחר כך הכין את כל העבודות בעצמו בשדה באופן משביע רצון. ואניה עמד בכבוד בכל הקשיים, מצא את דרכו הנכונה בחיים. ואני חושבת שבזאת מילאו תפקיד עצום צימאוונו לידע, חדות מחשבתו וסקרנותו. הוא למד תמיד, כמה שזה היה קשה לו.

'חלום קדוש', מזכרונותיה של אניסיה דנילובנה דוב, אחותו של אי.ד. צ'רניאחובסקי, 28.6.1966: הורינו – אבא דנילה ניקוליביץ' ואמא מריה ליודוויגובנה – חיו בעוני, חיו חיים לא ארוכים, וגם קשים. הם היו חסרי השכלה, מלבד זאת אבא נפצע קשה במלחמה האימפריאליסטית, וזה השתקף בבריאותו. אבא עבד כפועל חקלאי בחווה המקומית, ואחר כך כמחליף פסים במסילת הברזל¹³¹. [...] משפחתנו הייתה בת שמונה נפשות. עכשיו נשארו בחיים רק שתי האחיות – אלנה דנילובנה ואני. אבא ואמא מתו כאשר ואניה היה בן 13, האחים נהרגו: המבוגר ביותר, מיכאיל דנילוביץ', לוחם בבריגאדת ג.א.י. קוטובסקי – בזמן הקרב על אוקראינה¹³², והצעיר ביותר בשנות מלחמת המולדת הגדולה: פודפולקובניק אלכסנדר דנילוביץ' צ'רניאחובסקי – בביילורוסיה בשנת 1944, וגנרל-ארמייה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי – בפרוסיה המזרחית ב-1945.

ילדותנו הייתה קשה מאוד. בשנים הקשות ללא ההורים, במצוקות החריפות שעברנו, שאפו האחים והאחיות להישאר ביחד, לעזור זה לזה¹³³. אני השגחתי על הקטנים במשפחה ועל הבית, וואניה רעה את עדר פרות הכפר. ב-1922

¹³¹ בטקסט המצוטט אצל סוחארב (ר' בהמשך), משפט זה מתחיל בהסתייגות: עד כמה שזה ידוע לי ... כשגרנו עדיין בכפר אוקסנינו, ב-28 ביוני 1906, נולד להורינו בן – אחינו ואניה.

¹³² לא סביר, בגלל גילו הצעיר אז. לפי כל העדויות האחרות הוא התגייס מאוחר יותר ומת, או נהרג, סביב 1930.

¹³³ בלקט המקורות של סוחארב יש כאן עוד משפט: לכן, מי שלמד, הפסיק את הלימודים.

נעשה ואניה קומסומולאי. ביום מותו של ולדימיר איליץ' לנין נערכה בַּפְּנִיאָרְקָה עצרת אבל, ובה הופיע הקומסומולאי בן ה- 18 איבן צ'רניאחובסקי. הוא דיבר היטב וברור. אנשים רבים שהקשיבו למילים המרגשות והנוגות של הנואם הצעיר, בכר¹³⁴.

באביב 1924 עבר צ'רניאחובסקי לנובורוסיסק, שם נכנס לעבודה, תחילה כמתלמד, ואחר כך כעובד במקצוע החבתנות במפעל 'פרולטאר'. הוא לא רק עבד היטב, אלא גם למד כל הזמן. במיוחד עניין אותו הנושא הצבאי.

כבר בזמן מלחמת האזרחים, נולד אצל ואניה החלום להיות מפקד בצבא האדום. עכשיו התגשם חלום קדוש זה: ארגון הקומסומול של המפעל 'פרולטאר' שלח את צ'רניאחובסקי, מזכירו הטוב ביותר של הוועדה המקצועית של הקומסומול, ללימודים בבית הספר של חיל הרגלים באודסה. הקומסומול היווה משפחה לַאֲנִיָּה, החליף עבורו את ההורים ועשה ממנו את האדם שנהיה¹³⁵.

מזיכרונותיו של פולקובניק איבן צ'שקובסקי, גיסו של איבן דנילוביץ', 29.6.1966: עם איבן דנילוביץ' היינו חברים מילדות. כשהייתי צוער בבית הספר ה- 4 לארטילריה בקייב, כתב אלי ואניה מכתב וביקש עזרה לעבור מבית הספר לתותחנים של חיל הרגלים בקייב. הראיתי את המכתב של צ'רניאחובסקי לקומיסר של בית הספר, סיפרתי לו בפירוט על החבר שלי, על משפחתו והרצון החריג ללמוד בבית הספר לארטילריה. הקומיסר שלנו היה אדם מצוין. הוא הקשיב לי בתשומת לב, אישר את משאלתו של הקומסומול א.י.ד. צ'רניאחובסקי, ובמהרה היינו שוב ביחד. חברותנו התהדקה עוד יותר.

בבית הספר לארטילריה היה איבן אחד מהצוערים הבולטים ביותר, ספורטאי מצטיין, ראש קבוצת הכדורגל, משתתף פעיל בפעילות האמנותית העצמית, נותן הטון בסוללה. היה לו קול בריטון נעים ושמיעה לא רעה. יותר מכל הוא אהב את השיר שהתחיל כך: 'אנו הולכים קדימה. המאות הולכות אלינו'. כשהצוערים היו הולכים ברקיעת צעד ובשיר ברחובות קייב, היו המוני העם מסתכלים בהערצה בתותחנים הצעירים. עבור הצוער צ'רניאחובסקי,

¹³⁴ במקום קטע זה כתוב אצל סוחארב: בשנת 1922 נעשה ואניה קומסומולאי, ובחרו בו כמזכיר ארגון הקומסומול בכפר ורבונו. במהרה הוא נעשה המנהיג האהוב של הצעירים.

¹³⁵ משפט "חינוכי" זה אינו נמצא אצל סוחארב.

המאוהב באמנות המלחמה, לא היו קיימים הביטויים: 'אינני יכול לבצע', 'אינני יכול לדעת'. הוא אמר תמיד לחבריו: 'אם יש פקודה – מלאו אותה בדיוק ומהר. תישברו, אבל תמלאו'. וככה נהג הוא עצמו...

מתוך 'אל מולדתו של המפקד', מאת ו. קובלבה, תלמידת תיכון, 17.2.1968:
... לאירוע החגיגי של הפיונירים שהוקדש לזכרו של אי.ד. צ'רניאחובסקי, הגיעו בתו, ניאונילה איבנובנה, האחיות אנסטאסיה דנילובנה דוב וילנה דנילובנה אולשנסקאיה, שלישו האישי אלכסיי איבנוביץ' קומארוב, וחברו לגדוד של איבן דנילוביץ', גיבור ברית המועצות טימופיי טימופייביץ' לובודה.

מתוך 'גנרל-הארמייה', ללא ציון שם הכותב, 29.6.1976: ... **אניו של איבן דנילוביץ' היה עֶתֶק ברכבת בתחנת אומן באוקראינה.** מהפיכת אוקטובר הסוציאליסטית הגדולה פתחה בפני אנשי העמל עתיד זוהר, ועובד הרכבת הזקן חלם ליצור לבנו עתיד מכובד. אבל בשנת 1918 נשאר ואניה צ'רניאחובסקי בן השתיים-עשרה יתום משני הוריו. לא נותרה לו אפשרות אחרת, מאשר ללכת להיות רועה בכפר הקרוב. שלוש שנים עבד אצל עשירי הכפר, אבל הוא נמשך לרכבת, וחבריו של האב סידרו את הצעיר כמסגר מתלמד. אלו היו שנות מלחמת האזרחים, שנות המאבק באי-הסדרים, שנות ביסוס השלטון הסובייטי על אוקראינה. בגיל 16, בשנת 1922, נכנס איבן צ'רניאחובסקי למועצת הצעירים הקומוניסטים ובמהרה נעשה פעיל בתא הקומסומול. הצמא העצום לידע, ההתמדה ללא הרף בעבודה ולהט הנעורים משכו עליו את תשומת הלב. וכאשר נדרש לשלוח את הקומסומולאי המצטיין לבית ספר צבאי, נפלה הבחירה על איבן צ'רניאחובסקי...

'במוזיאון המפקד', מאת או. בורט, 29.6.1976: בכפר אוקסנינו, מחוז צ'רקאסי, שם נולד אי.ד. צ'רניאחובסקי, פתוח מוזיאון צ'רניאחובסקי. החומרים במוזיאון משקפים את המפקד המהולל ואת דרכו הקרבית של המצביא הסובייטי הבולט. כאן דוכן "שנותיו הצעירות של המפקד". אלו שנות לימוד ועמל. כאן נראה באלו עניין ותשומת לב למד איבן דנילוביץ' את עבודותיו של ו.אי. לנין על שאלת המלחמה, איך התייחס בתשומת לב להטמעה יסודית של טיעוניהם של המפקדים הרוסים א.ו. סבורוב ומ.אי. קוטוזוב. במיוחד הוא הזכיר לעצמו את דברי סבורוב: "נלחמים לא במספרים, אלא במיומנות".

הדוכן השני בשורה מוקדש לגנרל העתידי בתקופת מלחמת המולדת הגדולה. במרכז- דיוקן גדול של אי.ד. צ'רניאחובסקי ושנות חייו – 1906-1945. כאן גם שורות מהפואמה של המשורר האהוב עליו מ.איסקובסקי¹³⁶ [...] מסמכים מספרים על אי.ד. צ'רניאחובסקי – מפקד החזית הביילורוסית ה-3, על יחסו לפיקודיו, על פשטות, אנושיות ובו בזמן דרישה ללא פשרות. [...]

מתוך 'אל מולדתו של המפקד', מאת ג. פונומרנקו, 20.6.1986: קיץ. יום יוני חם. בשדות אוקראינה מבשילות שיבולי התבואה, מתמלאים במיץ התפוחים והאפרסקים. במרחק שבעה קילומטר מאומן, על הגבעות הלא-גבוהות של רמת הפרידנייפר שוכן הכפר אוקסנינו. סדורות לאורך הדרך עומדות בקתות איכרים, גגות רעפים. זוהי – מולדתו של גנרל-ארמייה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. הבית בו נולד ב-29 ביוני 1906, לא השתמר, ואין בו שום דבר מיוחד – באזורים אלו עברה לא מלחמה אחת בלבד. אבל זכרו של הגנרל החשוב חי. הוא בקרבנו, יחיה מחר, יהי נראה כאן, במוזיאון על שמו, שנבנה על ידי תושבי אוקסנינו מחסכוונותיהם האישיים.

במרכז הכפר עומד בנין חד-קומתי נאה זה עם חזית זכוכית, מימינו – בוסטה של המפקד, ולרגליה מאדימים פרחי ציפורן. נעלה במדרגות הגרניט למוזיאון. באולם הנרחב על הקירות – דוכנים וויטרינות עם מוצגים, שבהם מוצגים כל חייו הקצרים של מפקד החזית הצעיר ביותר בשנות מלחמת המולדת הגדולה. בראשון שבהם – צילומים של הוריו של אי.ד. צ'רניאחובסקי. אחרי הולדת הבן הם המשיכו לגור באוקסנינו עוד שבע שנים, ואחר כך עברו לכפר ורבובו הממוקם לא הרחק¹³⁷, איפה שלפני תום שנתו ה-13 החל ואניה להשתכר בעצמו את לחמו כרועה. בשנת 1921 מתו הוריו מטיפוס¹³⁸, והצעיר נכנס לעבוד במשלוח בתחנת ופניארקה השכנה, ואחר כך נסע לנובורוסק, שם עבד כחבתן במפעל מלט...

¹³⁶ המשורר מיכאיל וסילביץ' איסקובסקי (1900-1973), שזכה פעמיים בפרס סטאלין, היה גם מחברן של מילות השירים הרוסים המוכרים 'קטיושקה', 'ערפילים' ורבים אחרים.

¹³⁷ יחסית... המרחק מאומן לוופניארקה הוא מעל 100 ק"מ.

¹³⁸ השנה שגויה, כמובן – שנת פטירת ההורים היא 1919.

פרק חמישי: ספרו של אכרם שריפוב.

תמצית: קריאת ספרו של שריפוב במלואו מלמדת על אישיותו של צ'רניאחובסקי, ולא פחות מכך – על ההיסטוריוגרפיה הסובייטית.

23. ילדותו של המפקד – סיפור ילדים חינוכי

(הפרק הראשון בספרו של אכרם אגנוביץ' שריפוב¹³⁹).

השגתי את התרגום האנגלי של ספרו של שריפוב¹⁴⁰, ומצאתי בו מספר דברים שלא הבחנתי בהם בעלעול במקור הרוסי. המבוא לספר נכתב על ידי המרשל צ'ויקוב¹⁴¹. אני מביא כאן תרגום (גלמי) של רובו של הפרק הראשון של הספר, ובהמשך אביא משאר פרקי הספר קטעים המתייחסים לתולדות חייו של צ'רניאחובסקי, לאופיו, וליחסים בינו לבין מפקדיו, עמיתיו ופיקודיו. הספר מכונה "סיפור ביוגרפי" ואינו מתיימר להיות ביוגרפיה מדעית, אם כי בעטיפתו הפנימית נאמר שאף אחת מהדמויות המופיעות בו אינה בדיונית. למרות זאת, האופי החינוכי-תעמולתי-פוליטי שלו בולט מאוד, ומעמיד בספק את אמינותם של פרטים רבים המובאים בו. לאחרונה מצאתי מהדורה מאוחרת, אלקטרונית, של הספר, עם מספר השמטות (שאני מביא בגופן קטן), ותיקונים ותוספות מאלפים המפורטים בהערות.

הפרק הראשון מתבסס על מעט מאוד עובדות, וברובו הגדול הוא פרי דמיונו היוצר ברוח האידיאולוגיה הקומוניסטית. הוא נשען על העדויות שבארכיון הצבא הסובייטי, אך נראה שלא היו לנגד עיניו ההערות שבגב המסמכים. מתקבל על הדעת שראה שם גם מסמכים נוספים, שלא פורסמו, כמו הראיון עם אלמנתו של צ'רניאחובסקי שהגיע אלי מאוחר יותר.

¹³⁹ לפי מעטפת הספר, קולונל (בדימוס) שריפוב נפצע שלוש פעמים במלחמת העולם וזכה ב-15 עיטורים. הוא חיבר כתריסר ספרי מלחמה.

¹⁴⁰ הוצאת 'פרוגרס', מוסקבה 1980, 507 עמודים.

¹⁴¹ ואסילי איוואנוביץ' צ'ויקוב (Васи́лий Ива́нович Чу́йко́в, 1900-1982) גיבור ברית המועצות, היה מרשל ברית המועצות ומפקד מוכשר בצבא האדום בתקופת מלחמת העולם השנייה. התפרסם כמי שהיה מפקד הארמייה ה-62, שהגנה בחירוף נפש על העיר סטלינגרד.

ילדות (פרק ראשון בספרו של שריפוב)

(עמ' 28-9) הכפר הקטן וְרִבּוּבוּ... שוכן קרוב לתחנת הרכבת של וְפִנְיָאָרְקָה [...]. בדרום מערב ורבוּבוּ מוליכה דרך לעיר וּמְפּוּל על גדת הדנייסטר [...] לצפון מזרח ורבוּבוּ, במרחק של כשלושים ק"מ, שוכנת העיר טולצ'ין [...] קרבות אכזריים רבים ניטשו כאן במשך המאות כנגד צבאות הסולטאנים הטורקים והפיאודלים הפולנים וכנגד הפולשים הגרמנים והמשמרות הלבנים במשך מלחמת האזרחים¹⁴².

הראשון במרץ 1919 היה יום סגרירי... לפתע נשמעו יריות, ואחריהן רעם פרסות. פלוגות פטליוּרה פרצו לכפר. פרשים בכובעים וגלימות ארוכות דהרו ברחובות. הבנדיטים פרצו לביתו של דנילה צ'רניאחובסקי שהנהיג את האיכרים בהפקעת סוסי בעל האחוזה.

"צא החוצה!" צעק ראש הכנופיה. "החזר את כל הסוסים שגנבת מאורות אדוניך! ועשה זאת מיד!"

"לא, לא אעשה זאת!", השיב דנילה ניקולייביץ' בתקיפות.

"לא תעשה? [...] אבצע אותך לשניים אם תסרב." "לא אעשה!"

"קחווהו, אנשים!" ציווה הקצין.

צ'רניאחובסקי נתפס והובל החוצה מהבקתה. אשתו מריה הגיעה במרוצה אחריו, תינוקת בזרועותיה.

"מפלצות שכמותכם!" היא זעקה בייאוש, "לאן אתם לוקחים אותו?"

"אל כיתת היורים!", פלט הקצין.

חנוקה בדמעות, צרחה: "אזי קחוני עימו!". בדוחפה הצידה אחד החיילים, התפרצה מריה אל בעלה ופסעה לצידו. בנושאה תינוקת בזרועותיה, התקשתה לשמור על אותו קצב הליכה. הדרך הובילה במעלה הגבעה התלול. צ'רניאחובסקי ניסה לקחת את בתו בזרועותיו, אבל מכה בקת רובה בגבו מנעה ממנו לעשות זאת... המלווים עצרו בקצה צוק. הם קרעו את מעילו של צ'רניאחובסקי מעליו.

"שא את דברי הפרידה שלך!" נהם הקצין.

¹⁴² בנוסח החדש: הצ'רניאחובסקים באו לְרִבּוּבוּ באביב 1914 מהכפר אוקסנינו שבנפת אומן בפלך קייב. איבן היה אז בן שבע. האדון נובינסקי, שאצלו עבד אביו של איבן כסייס, קנה אחוזה חדשה, ודנילה ניקולאייביץ' ומשפחתו עברו לשם ביחד אתו. חיי הצ'רניאחובסקים שם לא הצטיינו יותר מאשר קודם. כמו קודם לא היה להם לא אדמה ולא בית משלהם. המשפחה חוותה מחסור קבוע.

נשמעה נקישת ידיות הדריכה של הרובים. מריה הפסיקה להיאנח. בהיצמדה אל בעלה, הביטה בתליינו בעיניים פעורות מאימה. עיני דנילה ניקולאיביץ' נחו על הילדה, הצמודה לחזה אשתו. הוא רצה לומר לאשתו משהו רך, דברי נחמה. אבל במה יכול היה לנחמה? איך תוכל לחיות בלעדיו, איך תוכל לזון את ששת ילדיהם? ומה אם יהרגו גם אותה? גרונו היה חנוק, אבל הוא כפה על עצמו לומר: "מריה, למען הילדים, עזביני כעת".

"לא אעזוב אותך לעולם, הם יכולים להרוג גם אותי!", קראה, נדחת אליו עוד יותר. הוא הסיט אותה הצידה בעדינות: "הילדים יוותרו יתומים. חשבי עליהם!".

איבן, בנם בן השלוש עשרה של הצ'רניאחובסקים, וחבריו למשחק, שהשקיפו מראש גבעה על הנעשה בכפר, ראו את החיילים מובילים מישהו לצוק. "מה הם עושים? הבה נרוץ ונראה!", צעק אחד הילדים.

כשהחבורה הגיעה למקום ראה איבן את אמו ואביו.

"ראו, הבנדיטים הולכים להרוג אותם!" הוא צעק וזינק אל הוריו.

[...] הילדים אצו במהירות מבקתה לבקתה, מפצים את הידיעה שהחיילים עומדים לירות בצ'רניאחובסקים. האיכרים אחזו בכל כלי נשק שיכלו להניח עליו את ידם ואצו למקום ההוצאה להורג המתוכננת. הקצין, שראה עצמו מוקף על ידי קהל המנופף גרזנים וקלשוניים, ניסה להשקיטם: "נו, באמת, איננו הולכים להזיק להם, רצינו מהם רק שישפרו איפה החביאו את סוסיו של האדון נובינסקי". אבל הקהל הזועם סגר על החיילים. למנהיגם לא נותרה ברירה אלא לשחרר את האסירים. דנילה ומריה לא יכלו להאמין שהם עדיין בחיים. איבן נצמד להוריו ופרץ בדמעות. אביו היה חיוור, ראשו שחוח, וקמטים עמוקים חרשו את פניו. הוא רעד כבקדחת. אמו בכתה בעוויתות.

נראה שהזדקנו פתאום. איבן, שלקח את הוריו בידיו, הובילם הביתה.

"אתה תבוא איתם חשבון יום אחד, בן", אמר דנילה ניקולייביץ' בקול רועד.

"אני אצטרף לצבא האדום, אבא".

"כשתבגר מעט יותר, תוכל לעשות זאת, בני!", אמרה אמו, מעניקה לו את ברכתה.

באותן שנות מלחמה והרס עינו את האנשים לא רק הרעב, אלא גם הטיפוס. רבים חלו במחלה בְּרַבּוּבו ובכפרים הסמוכים, וגם הורי איבן נדבקו בה. אמו, אמנם חולה, נשארה על רגליה, אבל אביו נאלץ ליפול למשכב. המיטה הופרדה מהילדים במחיצה, שמעבר לה לא הורשו לעבור. בוקר אחד התעורר איבן עם שחר מאנחות אביו. הוא ניגש אל המחיצה וראה את פני אביו מעוותים. הוא

רצה לגשת אליו אבל אביו, שלא היה יכול לדבר, אסר זאת עליו בתנועה חלשה בזרועו הכחושה. בפחדו שבנו יידבק במחלה, הוא ציווה על הילד להתרחק. ליבו של איבן חישוב להישבר מצער, ודמעות שטפו את עיניו. הוא התבונן זמן מה בפני אביו שהשתפו במחלה הממושכת. דנילה ניקולייביץ', באוספו את שארית כוחותיו, התרומם קמעא ולחש בקול כמעט בלתי נשמע: "היו שלום..."¹⁴³

אובדן אביו, חברו ומורו הקרוב ביותר, היה מכה נוראה לאיבן. במהרה נפלה גם אמו למשכב. בקושי עבר שבוע מאז מות בעלה כאשר לקח גם אותה הטיפוס. על ילדי צ'רניאחובסקי האבלים עברו ימים קשים¹⁴⁴. כשהבת הבכירה, מריה, הגיעה לגיל שמונה עשרה היא נישאה, ולקחה אל ביתה את הבת הצעירה ביותר, נאסטיה, שבדיוק אז החלה ללכת. מיכאיל בן החמש-עשרה התגייס לבריגאדת הפרשים של קוטובסקי. איבן, סאשה בן העשר¹⁴⁵ ואחותם לנה בת השש-עשרה, נלקחו למשפחת אחד משכניהם, צ'שקובסקי, נהג קטרים שהיה חבר קרוב של אביהם. אבל איבן, ששנא להיות למעמסה על הצשקובסקים, השכיר את עצמו לעבוד במרעה. הצשקובסקים הצטערו על הילד, והפצירו בו חזר ושוב לוותר על עבודתו ולחזור לבית הספר. איבן הודה להם על טוב ליבם, אבל המשיך בעבודתו. הוא היה קם עם שחר ונשאר עם העדר באחו עד שקיעת השמש, לבדו ולבד עם הגיגיו. במחשבותיו חזרו ועלו לעתים תכופות אמו, אביו, וסיפוריו של אביו על חייהם הקשים. איבן עצמו זכר איך עבד אביו כפועל באורווה באחוזת נובינסקי באוקסיניו, כפר בפלך קייב.

ב- 1914, כאשר מלאו לאיבן שמונה, קנה נובינסקי אחוזה חדשה בן־בובו והצ'רניאחובסקים עברו אתו לשם. זמן קצר לאחר מכן גויס דנילה ניקולייביץ' ונשלח לחזית. הוא לחם בארמייה השמינית של גנרל ברוסילוב, נפגע בהלם קרב מנפילת פגז ושוחרר בסוף 1915, אז חזר לחיי העמל משחר עד ערב. חיי הצ'רניאחובסקים בן־בובו נשארו כפי שהיו קודם לכן. שום דבר לא השתנה - לא היו להם לא אדמה ולא בית משלהם, והמשפחה חיה במצוקה תמידית.

העבר ... איבן לא היה יכול להסיח את דעתו ממנו. הכול היה עוד טרי בזיכרונו: איך בעל האחוזה כינה אותו יאסיק, והצעירים המקומיים קלטו את הכינוי והציקו לילד. אבל אמו אמרה לו:

¹⁴³ הטקסט החדש: הוא בכל זאת הטיל את עצמו אל המיטה, אבל אחותו אלנה עצרה בעדו. בדממה, הביט הילד בכאב בפניו המשופים של האב.

¹⁴⁴ טקסט חדש: איבן התבגר מצער בבת אחת.

¹⁴⁵ לפי סיפורו של א.ס.דוב, אלכסנדר נולד ב- 1917. לפי האתר Obd.memorial, הוא יליד 1915.

"בני, אנו חיים בחסדו של פאן נובינסקי. זה נכתב בגורלנו. קח לדוגמה את סבך. הוא עבד עבור פאן ז'פוטוצקי, שלא אהב את השם צ'רניאחוב. לכן הוסיף לו סיומת פולנית, ומאז נעשינו צ'רניאחובסקי. עכשיו פאן נובינסקי אינו אוהב את שמך, אז הוא הלך וקרא לך יאסיק"¹⁴⁶

אחרי מות הוריו נעשה איבן שקוע במחשבות ורציני ולכן נראה מבוגר יותר מנערי הכפר האחרים. איבן הרהר לעתים קרובות בעתידו. הוא חלם על חיים אחרים, טובים יותר¹⁴⁷. כשהגיעו ימי הכפור, יצא לחפש את האושר במקום אחר. באותו זמן היה לו רק מושג מעורפל מה יכול להיות אותו אושר, אבל הוא חלם שאופקים בהירים ייגלו לפניו מעבר לתחנת ופניארקה, ושהוא ימצא שם אנשים טובים ועבודה טובה.

כיוון שלא היה לו כסף לדמי כרטיס, הוא נאלץ לנסוע על משטחי משאיות עם חברת נוודים צעירים חסרי בית. הם היו כולם נערים מבריקים, מהירי מחשבה. הם שרו שירים נוגים, קיבצו נדבות, וכמה מהם מצאו את מחייתם בגניבות קטנות ואפילו בשוד. באחת התחנות פנה מנהיג החבורה אל איבן.

"אומרים לי שאתה בחור כהלכה. אנחנו זקוקים לשכמותך. האם אתה רוצה להצטרף לחבורה?"

"איזו חבורה?" שאל וניה.

"האם שמעת שלכסף יש ריח מתוק?"

"לא".

"טוב, תריח אותו עכשיו! בוא אתנו!"

הם הגיעו למסעדת התחנה והסבו לשולחן עמוס ביין, נקניק מעושר, עוף ציד ודגים. זה נראה לאיבן כחלום. מימיו לא ראה כל כך הרבה אוכל יקר. התזמורת פצחה בנגינת מנגינה שהזמינו "חבריו" החדשים של איבן, והם שרו את פזמוני העולם התחתון שלהם.¹⁴⁸

"מדוע אינך שותה או אוכל?" שאל המנהיג בהפתעה. "אתה צריך להיות רעב כזאב!"

"אינני רוצה לאכול על חשבון מישהו אחר. אינני רגיל להיות חייב לאחרים".

נאמן למילתו, לא נגע איבן בשום מאכל או משקה שעל השולחן. הוא לא נכנע לפיתויי החיים הקלים.

אחרי נדודים ארוכים, כשלא הצליח למצוא עבודה או אמצעי מחיה, חזר איבן לִפְנִיארְקָה, שם פגש מיד בצשקובסקי. "ברוך הבא, איבן!" הוא אמר.

¹⁴⁶ כל הסיפור הזה, שכוונתו כנראה לתרץ את השם והכינוי ובכך להזים את חשד המוצא היהודי, הושמט.

¹⁴⁷ הוחלף ב: כל אנשי ורבובו הכירו את הנער הערני, בהיר השיער, בעל העיניים החומות.

¹⁴⁸ קטע זה הוחלף ב: - "הצטרף אלינו". הוא הזמין אותו למסעדת התחנה והתיישב ליד שולחן שבו התאספה כל החבורה.

"אם כך אתה לבסוף כאן! כולנו חיכינו וחיכינו לך, ואפילו חשבנו שנצטרך ללכת לחפש אחריו." צשקובסקי חיך אל איבן, ועיניו היו טובות. "מיכאיל עזב לטולצ'ין, מה שאומר שאתה כעת הבוגר ביותר. זה גורלנו הגברים, איננו יכולים לחשוב רק על עצמנו!"

"דוד ואניה", אמר הילד במורך, "רציתי למצוא קודם עבודה, ואחר כך לחזור אליכם".

"אתה טועה להיות כה זהיר לגבינו". אתה יודע שאשתי היא אשה טובת לב, היא תהיה אם שנייה עבורך. בוא נלך הביתה!". נהג הקטרים ליטף אותו בכתפו בחיבה.

הם נכנסו לבית. אשת צשקובסקי, קסניה, בירכה אותם בחמימות. לנה וסאשה שמחו ביותר לראות שוב את אחיהם. בבית היה חמים ונעים. אחרי התלאות וחיי הרעב שעבר העריך איבן את הנוחות הזו. הוא נטש בהדרגה את תכניותיו לעזוב את הבית בחיפוש אחרי האושר, וחזר לבית הספר. אבל הוא לא נטש את רעיונו למצוא עבודה. במהרה חזר לעבוד כנער רועים. מעט לאחר מכן, בעזרתו של צשקובסקי, מצא עבודה כעובד מסילה ואחר כך כשוליית מסגר בסדנאות בתחנת ופניארקה¹⁴⁹.

לאיבן היו הרבה חברים. בימים הסוערים ההם אהבו הילדים לשחק במשחקי מלחמה. חבריו למשחק של איבן כבדוהו בעבור כוחו ותעוזתו ובעבור מזגו הטוב, ותמיד בחרו בו כמנהיגם.

זו הייתה השנה 1920. הצבא האדום גירש את הפולשים הגרמנים, והצבאות הקונטר-מהפכנים של קולצ'אק¹⁵⁰, דניקין¹⁵¹, יודניץ¹⁵² ואחרים הובסו. אבל האימפריאליסטים לא ויתרו. הם הימרו על ראש המדינה הבורגנית הפולנית, פילסודסקי, ועל גנרל וראנגל, שקיבץ את שרידי צבאו של דניקין בקרים ואיים על אגן הדון. בסוף אפריל ציווה פילסודסקי על פלישה לאוקראינה. הצבא הפולני עלה במספרו בהרבה על הכוחות הסובייטיים, שהותקפו גם מהעורף על ידי כנופיותיו של פטליוורה. הפולנים התקדמו כמעט עד ורובו. הכפר היה ממש בקו החזית.

¹⁴⁹ הוחלף ב: בעזרתו של בנו של צשקובסקי, שגם שמו היה איבן, בנה את עצמו איבן במהרה בדרך העבודה. חברים סיפרו שהוא יליד 1906 במקום 1907. איבן היה גבוה, חזק גופנית, חריף. לא עברה חצי שנה והוא קיבל עבודה כעוזר מכונאי בתחנת ופניארקה.

¹⁵⁰ אלכסנדר וסילייביץ' קולצ'אק (Алекса́ндр Васи́льевич Колча́к, 1874-1920), מפקד צי, חוקר קוטב, ולאחר מכן מפקד כל הכוחות הלבנים האנטי-קומוניסטיים במלחמת האזרחים ברוסיה. ¹⁵¹ אנטון איבנוביץ' דניקין (Анто́н Ива́нович Дени́кин, 1872-1974), לייטננט-גנרל בצבא הצאר ואחד המפקדים הבולטים של הרוסים הלבנים במלחמת האזרחים.

¹⁵² גנרל ניקולאי ניקולאייביץ' יודניץ' (Никола́й Никола́евич Юде́нич, 1862-1933), אחד המפקדים הרוסים המוכשרים ביותר במלחמת העולם הראשונה. לאחר מהפכת אוקטובר עמד בראש הצבא האנטי-בולשביקי בארצות הבלטיות. באוקטובר 1919 עלה עם צבאו על לנינגרד אך נהדף. הוא נמלט לפריס ובה מת.

יום אחד שמעו איבן וחבריו שהפולנים צפויים בְּרובו באותו לילה.
 "לא ניתן לפולנים להיכנס לכפר. אנו נילחם ונהדוף אותם!" הכריז צ'רניאחובסקי באוזני חבריו. "אתה תיקח את הפיקוד, איבן", בחרו הנערים.
 זה גרם לו גאווה ממש. הם החלו בעבודה. ועדת האיכרים העניים נתנה להם כמה רובים קצוצי קנה. במהרה ירדה החשיכה. איבן הוביל את פלוגתו דרך הנקיקים לנקודה ביער בה תכננו מארב. הם התחבאו מאחורי העצים בשני צידי הדרך.
 "הפולנים יפחדו לרדוף אחרינו בלילה, במיוחד ביער. איך הם יידעו מי יורה בהם?" הסביר איבן את תכניתו לחבריו. "שמעתי מאיש מכונת ירייה בצבא האדום איך הוא התחבא ביער יורה במאה לבנים במכונת הירייה שלו לבדו. הלוואי והייתה לנו מכונת ירייה!"
 הם פיתחו את התכנית ופעלו לפיה. הפלוגה חולקה לקבוצות של חמישה, ונער מונה לפקד על כל קבוצה. שלושת הקבוצות הראשונות היו אמורות לפתוח בהתקפה, והוצבו קרוב לדרך, ושתי האחרות הוצבו כעשרה צעדים מאחוריהן.
 "אני אהיה עם הקבוצה הראשונה ואתה עם השנייה." אמר איבן לחברו ועוזרו ואסיה קולסניקוב. "בתחילת הלחימה קבוצתך תפתח גם היא באש, אבל עליכם לירות באוויר, כדי שלא לפגוע באף אחד מאיתנו. זה ייצור יותר רעש".
 היה זה ליל קיץ חמים... השקט היה מוחלט. למרות ההתרגשות מצאו כמה מהנערים את עצמם מתחילים להתנדנד בתנומה. איבן עצמו כמעט נרדם. לפתע חשב ששמע טרטור מכונת ירייה. הוא אחז ברובה... תנומתו חלפה בין רגע. הוא יצא אל הדרך. סביבו היה הכול שקט. פעם קרא שבימי קדם נהגו לוחמים להצמיד את אוזניהם לקרקע כדי להקשיב לאויב המתקרב. איבן עשה כך. הוא הצליח לשמוע רעש עמום, מרוחק. במהרה היה יכול להבחין ברעם פרסות וצהלת סוסים. צמרמורת קרה עברה בגבו. הוא מיהר אל חבריו. "היכונו!", קרא. צלילות פרשים הופיעו בעיקול הדרך. לאיבן היה נראה שהפולנים גולשים עליהם כקרחון. "אש!" קרא בקוצר נשימה.
 המטח הדהד ברחבי היער האפל. יחידת הסיור הפולנית, בהחליטה שמארב של פרטיזנים לפנייה, לא השיבה מלחמה והתרחקה משם בדהרה. הילדים היו בהתעלות. כמה פעמים לאחר מכן הם יזכרו בגאווה את טבילת האש הראשונה שלהם!¹⁵³

* * *

באמצע 1920 שחרר הצבא האדום את הגדה הימנית של אוקראינה מהקונטר-מהפכנים, אבל הלוחמה עם כוחות ההתערבות והמשמרות הלבנים נמשכה בכל החזיתות האחרות, בעוד שבעורף ניטש הקרב כנגד הרעב וההרס. הקונגרס השלישי של הקומסומול (הליגה הקומוניסטית הצעירה) נפגש במוסקבה באוקטובר. מהעיתונים ידע איבן שלנין נאם בפני הקונגרס. זמן קצר לאחר מכן ביקר בסדנאות תחנת ופניארקה נציג של הקונגרס, חבר הוועדה האזורית של הליגה גונצ'ר'נקו. בזמן הפסקת הצהריים הוא הוקף עובדים צעירים והומטרו עליו שאלות: האם ראה את לנין? האם דיבר איתו?

¹⁵³ אגדת הגבורה הזו הושמטה.

"ראיתי אותו כשם שאני רואה אתכם עכשיו. לנין שאל אותנו שאלות רבות על חייו, עבודתו ותוכניותיו לעתיד", הוא סיפר בגאווה למאזיניו.
"מה זכור לך ביותר ממה שאמר?", שאל איבן צ'רניאחובסקי.
"לנין אמר לנו שאנו הקומסומולאים צריכים ללמוד ללא לאות, כדי להיות מסוגלים לעזור למפלגה לבנות את המדינה הסובייטית".
לרכוש חינוך זוהי המטרה העיקרית – זו היה הלקח שהסיק איבן ממה ששמע מהקונגרס¹⁵⁴.

* * *

באביב 1921 באו ימים רעים על משפחת צ'קובסקי. החיים נעשו קשים יותר ויותר לכול אחד. היבולים קמשו ברוחות הקדים. המחסור במזון החמיר מיום ליום. קסניה איליצ'נה בישלה מרק תפוחי אדמה דליל לארוחת ערב. אך עדיין לא ערכה את השולחן, בחכותה-לשוב בעלה הביתה. כל יום היה מביא מתחנת ופניארקה את מנות המזון שלהם - שתי כיכרות לחם, שהספיקו בקושי למשפחתו הגדולה. היום נוספו עוד שני פיות להאכיל: מאשה צ'רניאחובסקי ואחותה נאסטיה בת השלוש שהו איתם. לא עבר זמן רב ובעלה הגיע. אבל מדוע נשא עימו רק כיכר לחם אחת? הוא הבחין במבטים השואלים והסביר:

"פגשתי בדרך את אשתו של קולסניק, בדמעות. שארית כספה נגנבה, ולא היה בידה לקנות שום דבר עבור ילדיה. לכן נתתי לה כיכר אחת. היא הודתה לי לאורך כל הדרך מוופריאנקה, מפצירה בי לקחת בחזרה חצי כיכר. כמובן שלא הסכמתי. יש לה שמונה פיות להאכיל", אמר איבן צ'קובסקי.

"אמא, תני את חלקי לנאסטיה. קיבלתי בשר בעבודה", אמר איבן צ'קובסקי.

"אנא, תני גם את שלי לילדות", הצטרף איבן צ'רניאחובסקי אל חברו הבוגר יותר.

נאסטיה רצה אל איבן צ'קובסקי ונצמדה אליו בחיבה. האם יכלו אז לשער שכעבור חמש עשרה שנה הם יהיו לבעל ואשה?¹⁵⁵ [...]

¹⁵⁴ קטע זה הוחלף ב: מאורע חשוב נשאר תמיד בזיכרונם של כל הצעירים, ובכללם צ'רניאחובסקי, הקונגרס השלישי של הקומסומול שבו הופיע ולדימיר איליץ' לנין. הרבה פעמים נזכר איבן במילות הפרידה של המנהיג, הן שקעו עמוק בנשמתו. צריך לקבל חינוך – זה מה שהחליט אז ואניה. אבל בית הספר בן רבובו לא פעל. איבן דנילוביץ' נאלץ לקחת שיעורים פרטיים אצל המורה החולה מיכאיל קורנייביץ' בוצ'קרייב. הוא למד בלהיטות, קרא עד הדף האחרון כל ספר שנפל לידי. באביב 1922 עשה צ'רניאחובסקי בחינות חיצוניות אצל מיכאיל קורנייביץ' לבית ספר תיכון חלקי.

¹⁵⁵ לפי שריפוב נסטנקה, היא נאסטיה (אנסטאסיה), נישאה ב- 1936 לאיבן איבנוביץ' צ'קובסקי. לפי הכתוב בהמשך (עמ' 256) הוא הגיע לדרגת פולקובניק ונפצע בסוף 1943. מוזרה היעדרות עדויות שניהם מהחומר שבארכיון. ואניה צ'קובסקי מוזכר שם, בעדות של דוב, רק כחברו הטוב של איבן דנילוביץ' בכפר ובקומסומול. ד"ר יולי אדלמן חיפש עבורי באתר הזיכרון (Obd.memorial.ru) של משרד ההגנה הרוסי. הוא מצא שם קצין בשם איבן צ'קובסקי שהשתחרר ב- 1946 בדרגת מיוור ונפטר ב- 1998, גם הוא יליד איזור ויניצה, אם כי לא מהכפר רבובו, אלא שלפי הכתוב באתר הנ"ל הוא יליד 1923 – מה שלגמרי לא מתאים לסיפור.

מלחמת האזרחים הסתיימה. אבל קרבות מרים כנגד הקונטר-מהפכנים ניטשו עדיין פה ושם. הקולאקים בכפרים, ממורמרים כנגד השלטון הסובייטי, פנו לטקטיקת טרור. פעם, בסתיו 1922, נאספו הקולאקים המקומיים בחשאי באמצע הלילה בבית מרחץ נטוש בפאתי ורבובו. פניהם המזוקנים מוארים בנר בודד, הפילו גורל מי מהם יהרוג את איבן צשקובסקי, מזכיר תא הקומסומול, ואת איבן צ'רניאחובסקי, סגנו. שמועות בדבר תוכנית הרצח הגיעו לאוזני הקרבנות המיועדים. הקולאקים עצמם הפיצו אותן כדי להרתיע את הקומסומולאים. שני החברים נקטו באמצעי זהירות. צשקובסקי אפילו עבר לבית אחר. עדיין לא היה להם מושג איפה ומתי יכה האויב.

לילה אחד, כשהכפר כולו היה שקוע בשנתו, התפרצו חמישה בריונים לבקתת צשקובסקי. צ'רניאחובסקי הכיר בקולותיהם של כמה מהם. הוא היה יכול להימלט מבעד לחלון אבל נעצר על ידי המחשבה: "ומה לגבי אחי ואחותי?"¹⁵⁶. איבן צעק במלוא גרונו: "בנדיטים!": שניים מהם תקפו אותו. הייתה תגרה. אחותו קפצה החוצה דרך החלון. אחד הבנדיטים רדף אחריה. אבל צ'רניאחובסקי יירט אותו בחלון. שאון ספסלים נופלים, קללות וחבטות נשמע בחשיכה. חבול ומוכתם בדם צעק איבן: "עוד נסדר את החשבון אתכם, קולאקים ממזרים!" שכנים שהתעוררו מהרעש באו במרוצה לעזרתו, והבנדיטים נמלטו. אחד מהם צעק כלפי צ'רניאחובסקי: "תן תודה לכוכב המזל שלך, אבל אנחנו נתפוס את עמיתך צשקובסקי!" איבן אזר את שארית כוחותיו ורץ בקיצור דרך אל חברו. כשהגיע לבית, היה כה מותש שצנח ממש על המפתן. צשקובסקי מיהר אליו: "מה קרה, איבן?"

"ברח מיד. הם אחריך. הם יהיו פה תוך דקה."

שני החברים נמלטו ברגע האחרון. אבל כאשר הקיפו הקולאקים את הבית, הם כבר לא היו בו¹⁵⁷. בבוקר, הלכו חברי ועדת האיכרים העניים בעקבות הבריונים ומצאו אותם. שניים מהם ניסו להימלט אבל נהרגו, האחרים נאסרו.

צעירי הכפר חיבבו את צ'רניאחובסקי על אומץ לבו וקור רוחו, ועל התלהבותו הגורפת. במהרה נבחר כמזכיר תא הקומסומול של ורבובו, בהחליפו את איבן צשקובסקי שנבחר לוועדה המחוזית של הקומסומול. אלו היו זמנים קשים. הקולאקים ביצעו מעשי חבלה ונקטו בכל תחבולה מלוכלכת כדי להכפיש בעיני האיכרים את הממשלה הסובייטית ואת הקומסומול. הם פרטו גם על הרגשות הדתיים. כתגובה, פתחו הקומסומולאים בהנחיית הקומוניסטים במערכת תעמולה אנטי-דתית. זה לא היה קל לשכנע את

¹⁵⁶ קוצר ל: פעם, כשכל הכפר ישן כבר, התפרצו לבקתת צשקובסקי שבעה אלמונים.

¹⁵⁷ קטע דרמטי זה קוצר ל: מהרעש הגיעו השכנים במרוצה, והבנדיטים נעלמו.

המאמינים. הכמורה הפחידה פוקדי כנסייה צעירים בעונש משמיים. הכומר המקומי זלנצקי היה ערמומי במיוחד. הוא לא גינה את הקומסומולאים בדרשותיו, גם לא הסית בגלוי את הקהילה שלו לאלימות כנגדם. הוא היה קורא בדרך כלל לשומעיו: "סלחו להם בשם ישו, אחי. אינם אלא צעירים שהונחו בדרך הלא נכונה." [...] הכומר זלנצקי היה ידוע כבעל ספרייה טובה וכקורא נלהב. היו בביתו יותר ספרים מאשר לכל שאר הכפריים ביחד. הקומסומולאים שכנעו את השלטונות המקומיים להחרים את הספרייה שלו. הספרים נלקחו למועדון¹⁵⁸. פשטה שמועה בכפר שזלנצקי אינו כומר כלל אלא קצין לשעבר בצבא הצאר. נאמר שקצינים לשעבר נפגשו בביתו בלילה ושהוא גם הלך לפגישות חשאיות מדי פעם. הוחלט לשים עליו עין. ליל קיץ גשום אחד, כשהכפר כולו היה שקוע בשינה עמוקה, התגנבו ארבעה קומסומולאים בהנהגת צ'רניאחובסקי לגנו של הכומר. איבן הציץ מבעד לסדק בין הווילונות. הוא ראה מראָה גדולה מוארת במנורה. בחדר לא נראה איש. פתאום חרקה דלת, מישהו יצא לחצר האחורית וחזר אל הבית. איבן לא היה יכול לראות מי זה היה. אבל קולונל צאריסטי במדים נכנס לחדר והתבונן בהעריצה בדמותו המשתקפת במראה. הוא היה לבדו, פרט לאשה שעשתה משהו ליד השולחן. הקולונל ניגש לחלון ולבסוף סגר את הווילונות. אבל הקומסומולאים כבר זיהו בו את הכומר זלנצקי. האם עליהם לחכות עד שיבוא מישהו אחר? מה אם דחייה תקלקל את התכנית כולה?

"בואו אחרי!" ציווה צ'רניאחובסקי את חבריו. [...] מיד פרצו הקומסומולאים אל הבית בהפתיעם את הכומר. הוא היה מבוהל וידיו רעדו. צ'רניאחובסקי הגביה את רובהו.

"ספר לנו מה אתם זוממים לעשות. איפה השותפים שלך?"

הכומר, מביט בחרדה ברובה, מלמל: "אתה מחליף אותי במישהו אחר. אני נותן לך מילת קצין על כך. אכן, הייתי פעם קולונל אבל אני אוהב את רוסיה ולעולם לא אפעל נגדה."

"איך נעשית כומר?"

"טוב, הייתי צריך להתפרנס איכשהו". זלנצקי חזר באיטיות לשלוות רוחו.

¹⁵⁸ כאן נוסף המשפט: ביניהם היו בעיקר יצירות רוסיות ואוקראיניות וקלאסיקות בין-לאומיות, אבל לא היה אף ספר על נושאים דתיים.

"בסדר, נאמין למילת הקצין שלך. אבל קודם לכך עליך לכתוב תצהיר על כל מה שקרה ולחתום עליו. תצטרך לספק הסברים במקום אחר." "טוב מאוד," הסכים זלנצקי מיד. [...] הוא החל לכתוב בחופזה, מספר איפה התאמן, מה עשה לפני המהפכה ואיך נהיה כומר מתוצרת עצמית. צ'רניאחובסקי קרא את ההצהרה וטמן אותה בכיסו. "עכשיו הקשב. מחר נכנס את הכפריים ונספר להם על תעלולך. ילמדו האנשים לדעת מי אתה. מוטב שתספר להם בכנות על עצמך. בדרך זו תחסוך לעצמך צרות רבות".

זלנצקי המבוהל הסכים. למחרת קרא הסובייט של ורבוו לפגישה בכיכר הכפר בה ייחשף הרמאי. זלנצקי עלה על הבמה לבוש באדרת הכנסייה שלו. כפי שהוסכם מראש, הוא פשט את אדרתו וחבש כובע של קצין. הוא הביט בקהל במבוכה והחל לדבר בקול רועד: "אזרחים, אינני כומר אלא קולונל לשעבר. הולכתי אתכם שולל". הקהל שאג בזעם ונדחק באיום כלפי הבמה. לולא שמרו הקומסומולאים על זלנצקי, היה נעשה בו מעשה לינץ'. זה היה סופה של הקריירה הכנסייתית של הקולונל לשעבר.

* * *

חלפו שנים. ילדי צ'רניאחובסקי הגיעו לבגרות¹⁵⁹. מיכאיל, שהיה צוער בגיס הפרשים תחת קוטובסקי, נהיה קצין זוטר. איבן המשיך לעבוד וללמוד. סאשה ולנה עזרו לקסניה איליצי'נה בבית. במשפחת צשקובסקי גדלו ההוצאות עם גדול הילדים. שנת 1923 הייתה קשה במיוחד. לכן החליט איבן צ'רניאחובסקי לנסוע לנובורוסיק לבקש עבודה. קסניה איליניצי'נה הכינה עבורו את הנסיעה במסירות של אם. היא ארזה בתיק הנסיעות שלו כיכר לחם, גוש גדול של שומן, מגבת ושתי חליפות לבנים, ונתנה לו סכום כסף.

מיד כשחצה איבן את הכיכר שבחזית תחנת הרכבת של נובורוסיק נראו לו הפיתול הראשון של הדרך ורצועת ים זועף – היה זה יום סגרירי. הוא עצר לרגע להתפעל מעוצמת הגלים הנשברים אל החוף. היה זה מראה מרהיב. שרשרת הרים דמוית פרסה חבקה את העיר, והרחובות החלו מיד מקו הקצף. ההר הקרוי "גוש הסוכר" תפס את עינו במתארו החמור. הוא כיוון את צעדיו כלפיו: אמרו לו שיש שם מפעל שבו דרושות ידיים עובדות. ארובות המפעל

¹⁵⁹ הוחלף ב: הגיעה שנת 1925.

עישנו למרגלות ההר. איבן עצר במפעל וקרא את השלט: 'מפעל המלט פרולטאר'. הוא נרשם שם לעבודה כחבתן – לייצר חביות למלט. הוא אהב את עבודתו החדשה. היא הייתה קשה אבל הוא אהב תמיד עבודה פיסית. לא עבר זמן רב ושריריו התחזקו וכתפיו התרחבו. הוא השתתף בשיעורים אחרי שעות העבודה וקיבל אימון כנהג משאית. במשאית שלו נסע לאורכו של חוף הים השחור. הוא שמח במראות היפים של דרכי ההרים, ונהנה לנהוג משאית בפיתוליהן. זו הייתה עבודה שדרשה אומץ ומיומנות: אינך יכול להרפות את הערנות לרגע, שמא תיזרזרזר לתהום. אבל הייתה בכך גם הרגשת התעלות...

אחרי שישה חודשי עבודה במפעל הפרולטארי נבחר איבן ללשכת הקומסומוול של המפעל. כאן התיידד עם צעיר מוצלח, ניקולאי זינוב'יב, חבר ועדת הקומסומוול המחוזית. [...] זינוב'יב ידע על חלומו של חברו על קריירה צבאית וסיפר לו פעם: "בפגישת הלשכה המחוזית האחרונה נבחרת כמועמד לבית ספר לקצינים". [...] בקומיסריאט הצבאי המחוזי, ברגע שהתקבלו ניירותיו של צ'רניאחובסקי מוועדת הקומסומוול המחוזית, ביקשו, כמקובל, תעודה מהכפר שלו על השורשים החברתיים שלו. מסיבות לא מוסברות לא התקבלה תשובה במשך זמן רב. לאיבן לא היה מושג מה גרם לעיכוב.

הסיבה הייתה פשוטה. מזכיר הסובייט של ורבובו, אחד מבני הכפר של צ'רניאחובסקי, היה אכול קנאה בו ובכוונה גרם לעיכוב, בחכותו לרגע בו יעזוב יושב הראש כך שיוכל לנסח את התעודה לפי רצונו. אבל ליושב הראש לא הייתה שום כוונה לעזוב, והדבר לא היה יכול להידחות בלי סוף. לבסוף, הלך המזכיר ליושב ראש הסובייט ואמר לו: "קיבלנו מכתב משאל לגבי איבן צ'רניאחובסקי. כתבתי שאביו היה מנהל משק הבית של בעל האחווה נובינסקי והתייחס בגסות לעובדי החווה".

"שטויות!" התפרץ יושב הראש. "מאיפה צץ אצלך הרעיון הזה? הוא עמל כעבד עבור האדון". "זה מה שכולם אומרים". "מי זה כולם? קרא בשם אחד מהם לפחות. אני אדבר אתו בעצמי". "מה אתה חושב שאני? הולך רכיל?" "ומה אחרת? אתה מפיץ שקרים על צ'רניאחובסקי. עכשיו כתוב תעודה אחרת ותאמר שאביו היה עובד אורווה והוא עצמו מנהיג קומסומוול שנטל חלק פעיל בחיזוק הממשל הסובייטי בכפרנו". בראשית הקיץ, בהמלצת הוועדה המחוזית של הקומסומוול בנובורוסיסק, התקבל צ'רניאחובסקי לבית הספר לקציני רגלים של אודסה. הוא החליט להקדיש את חייו להגנת מולדתו.

24. עיצובו של המפקד כאדם צעיר – בין אמת לבדיון (פרקים 2-3 בספר)

שני הפרקים הבאים בספרו של שריפוב נשענים על יותר חומר עובדתי, אך עדיין מרובות בהם ההשלמות ה"ספרותיות" והמגמתיות – אידיאולוגיות וחינוכיות, שכמה מהן אני מביא כאן:

עיצובו של קצין (הפרק השני בספר)

(עמ' 33) הוא השלים את השנה הראשונה של אימוניו בהצטיינות. לצוערים ניתנה חופשת קיץ. [...] הרכבת עצרה במבנה הלבנים המוכר של תחנת ופניארקה. איבן היה הראשון לרדת [...] והחל ללכת בקצב נמרץ לכפרו. הוא נחפו, אבל עצר במקום בו ניצלו בדוחק חייהם של הוריו ממוות בידי חוליית העונשין של פטליורה. אחרי זמן קצר המשיל ללכת בדרך המוכרת אל הכפר. עתה ראה את הבקתה בה חי כילד. הוא פתח בשקט את הפשפש. קסניה איליניצ'נה יצאה בריצה לפגוש אותו. "בני היקר! בקושי הכרתיך. נעשית לגבר. צפינו שתבוא ברכבת הערב [...] כולם יבואו הלילה".

"איזה שהן חדשות מבן שמי? איך הולך לו בבית הספר לארטילריה? האם הוא אוהב את קייבי?". - "איבן עזב לפרקטיקת שדה. חבל שלא תפגוש אותו עכשיו. מה עם אחיך מיכאיל?". שאלה קסניה איליניצ'נה.

"קיבלתי מכתב ממנו לפני שעזבתי. הוא בשנתו האחרונה בבית הספר הצבאי של הקרמלין..."

האקדמיה (הפרק השלישי בספר)

(עמ' 47) קצינים שנשלחו להמשיך את לימודיהם באקדמיה הוזמנו למשרד מפקד המחוז הצבאי האוקראיני, יונה יקיר¹⁶⁰. [...] בהסתכלו בו, חשב איבן על הכישרון שצריך להיות לאדם כדי לפקד על אוגדה בגיל 23. יקיר היה אימת האינטרנציוניסטים והמשמרות הלבנים. הגנרל המהולל היה השני במדינה

¹⁶⁰ הגנרל היהודי יונה עמנואלביץ' יקיר (Иона Эммануилович Якир) נולד בקישינב ב-1896. הוא החל כקומיסר ועלה עד דרגת מפקד ארמייה. בזכות פעולותיו הנועזות עוטר שלוש פעמים בעיטור הדגל האדום. ב-1924 מונה כראש מינהל האקדמיות הצבאיות של הצבא האדום. ב-1925 התמנה לראש המחוז הצבאי של אוקראינה. לאחר השתלמות באקדמיה הצבאית בברלין נעשה אחד התיאורטיקאים החשובים בעולם ללוחמה המודרנית. בתחילת הטיהורים הגדולים ניסה להגן על העצורים, וכעבור זמן קצר נאסר, ותוך ימים ספורים נשפט והוצא להורג ב-11.6.1937 כטרופצקיסט וסוכן נאצי. אשתו שרה ובנו בן ה-14 פיוטר נכלאו ושוחררו רק כעבור 18 שנה, לאחר מות סטאלין. הספר של שריפוב נכתב, כמובן, לאחר הרהביליטציה של יקיר (ושל טוכצ'בסקי ועוד) בזמן חרושצ'וב, בוועידה ה-22 של המפלגה ב-1961.

לקבל את עיטור הדגל האדום. איבן העריץ את מיומנותו הרחבה וצניעותו, כמו את יכולתו להשרות בפקודיו אמונה בכוחם.

יקיר החל לשאול אותם על משפחותיהם. הרבה מהם היו מבווישים בתחילה וענו ביובש. אבל התנהגותו הידידותית של יקיר עודדה אותם, ובמהרה דיברו באופן חופשי. בסוף הראיון אמר יקיר: "אל תבזבזו את זמנכם. לימדו היטב וחיזרו למחוז עם סיום לימודיכם".

כשעמדו לעזוב, שהה מבטו של יקיר על צ'רניאחובסקי:

"האם היית אתה שביצעת בהצטיינות שכזו את תרגילי הירי?".

"כן", איבן היה נבוך.

"אני מקווה שתבצע היטב באותה מידה באקדמיה".

מילות הפרידה של יקיר היו כעין קו מנחה לאיבן בשנים המאוחרות יותר. האם יתמזל מזלי לשרת שוב תחת פיקודו? הרהר.

יונה עמנואלוביץ' יקיר

* * *

(עמ' 50) השנה הראשונה עברה כבזק מבלי שהרגיש בכך. ב-1932 הועברה מחלקתו של צ'רניאחובסקי למוסקבה כשעל בסיסה הוקמה האקדמיה הצבאית למכניזציה ומוטוריזציה. איבן התאים את עצמו במהרה לחיים במוסקבה. הוא הרפה לבקר בספריות של האקדמיה הצבאית על שם פרוינז'ה, המועדון המרכזי של הצבא האדום וספריית לנין. כקורא נלהב, למד את הספרים ביסודיות והם עזרו לו להבין הרבה בעיות מתוחכמות באמנות המלחמה. ציוניו כסטודנט היו מעולים...

... הוא חזר למוסקבה במצב רוח מעולה. אשתו ובתו עדיין לא היו שם, כיון שביקרו את סבתא בקייב. [...] במיינו את המכתבים שהגיעו כשהיה נעדר, הבחין באחד כתוב ביד לא מוכרת ופתח את המעטפה. היה זה מכתב מידיד של אחיו מיכאיל, שמעולם לא התכתב איתו לפני כן. המכתב אמר:

"איבן היקר, כנראה שהחמצת את הטלגרמות שלי. האסקדרון שלנו היה אמור לייצג את גדוד הפרשים בתרגילי המסקר של הסתיו. בתחילה עבר הכול ללא תקלה כלשהי. מיכאיל היה תמיד אחד מרוכבינו הטובים ביותר. הפעם היה סוסו בּוּצְפָּאָלוּס¹⁶¹ עצבני בהתחלת המרוץ, אבל אחר כך נראה שנרגע. הוא דילג בחן על המכשול הראשון – תלולית אדמה. מיכאיל הקדים שני פרשים אחרים והיה הראשון להתקרב אל המכשול האחרון – משוכה גבוהה. הייתי במרחק של כארבעה אורכי סוס מאחריו. בוצפאלוס שוב המריא כציפור מעל למכשול. בין רגע גם סוסי נשא אותי מעליו. הדבר הראשון שנגלה לעיני היה בוצפאלוס ומיכאיל המתגלגלים על הדשא. הפניתי את סוסי לאחור. מיד רצו למקום התאונה מפקד הרגימנט, רופא ואחות. כאן ראינו מה קרה. בוצפאלוס מעד ברגליו האחוריות, התהפך ומעך את מיכאיל תחתיו. מותו הטראגי של אחיך זעזע את כולנו. הערצנו את גבורתו העילאית..."¹⁶²

מותו של אחיו הבכור היה מכה קשה. זה מה שכתב איבן במכתב לאחותו: "לנה היקרה, האם את זוכרת איך מיכאיל עזב את ביתנו לפני שנים עשרה שנה? אני נשבע בזיכרונה של אמי, היקר לי מכל דבר אחר בחיי, שלא שכחתי מאומה. עכשיו, כשאני כותב מכתב זה, אני רואה שוב דמעות גדולות ניגרות על לחייו. הוא עזב את כפרו כדי למלט אותנו ממחסור אכזר ואולי מרעב. הוא היה אז בן 14 בלבד, והתקבל לגדוד הפרשים כחניך. בעודו עדיין ילד, נעשה חייל ולמד את קשיי השירות הצבאי. [...] חייו לא היו קלים, אבל הם חישלו אותו... ביתנו, שעמד על גבעה מוצלת בענפי עץ התרזה הגדול ביותר בכפרנו, נדמה כמתמוטט, וקסניה איליניצי'נה, שהייתה לנו כאם, מתה. אינני יודע אם נודע לך על מותו הטראגי של מיכאיל. היום, כשחזרתי מתקופת הניסיון שלי, קיבלתי מכתב המודיע לי שהוא נהרג במילוי תפקידו. זה קרה לפני עשרה ימים. מיכאיל חי חיים קצרים אבל מעולים. אל נענה את עצמנו באבל. למות בחובה קרבית היא דרך מעולה למות. הייתי שונא למות במיטה ואעדיף למות

¹⁶¹ בוצפאלוס היה שם סוסו האגדי של אלכסנדר מוקדון.

¹⁶² לפי א.ס.דוב, מיכאיל נהרג ב-1929.

בלחימה. לזאת אנו מחויבים ממקצוע החייל שבחרתנו, כולנו שלושת האחים. איני צריך לספר לך על צערי על מותו טרם עת של מיכאיל. חיים ואהבה היו עדיין לפניו. אין עוד משהו שנוכל לעשות בדבר. לא נוכל להחזירו לחיים, אבל נזכור אותו כל עוד אנו חיים".

... רבים מעמיתיו הסטודנטים היו אנשים מחוננים, אבל איבן בלט ביניהם בכישרונו היוצא מהכלל ובחריצותו. אפילו כיום, לאחר שנים רבות, מתייחסים חבריו דאז בכבוד לקווי אופי אלה שלו.

"איבן היה השיא של הטובים ביותר בכיתתו", נזכר גנרל-מיוזר זינובייב. "לפעמים אימצנו את מוחנו שעות על בעיה תיאורטית או מתמטית, בעוד שאיבן פתר אותה בדקות. לו בחר בקריירה שונה מהקריירה הצבאית, היה נעשה באותה מידה מומחה מהשורה הראשונה במקצועו".

(עמ' 59) זמנו באקדמיה התקרב לסופו. הוא היה אמור להתחיל בקריירה מבריקה של קצין מטה גבוה בכוחות השריון. **מפקד האקדמיה קיבל מכתב מפונקציונר בשם פֶּסקוד בוועדת המחוז של המפלגה בתומאשפול. במכתב נכתב, בין השאר: "תלמיד האקדמיה, צ'רניאחובסקי, העלים את מוצאו החברתי". יתר על כן, פסקוד כתב שצ'רניאחובסקי אינו ראוי לשרת בצבא האדום, ועוד פחות מכך – ללמוד באקדמיה הצבאית.**

קומיסר מחלקת הקצינים המפקדים של האקדמיה, דוידובסקי¹⁶³, שקרא את המכתב, האמין לשקר. בפגישת המפלגה שנקראה לדון במקרה זה היה דוידובסקי הראשון לדבר:

"עכשיו אני מבין מדוע צ'רניאחובסקי התאמץ תמיד להצטיין. הוא מכין את עצמו לזכות בציונים הגבוהים ביותר. הוא נראה להוט מדי לדבוק באקדמיה. הכרנו יותר מדי הופכי-עורם שכאלה מאז זמן המהפכה..."

צ'רניאחובסקי הקשיב בראש מורכן ועיניו לא ראו מאום. המילים הכו בראשו כפטיש. פניו החווירו והסמיקו. הוא ידע שכל זה הוא שגיאה נוראה, שתתברר במוקדם או במאוחר. אבל האם לא יהיה זה מאוחר מדי? מחשבה

¹⁶³ לא ברור אם דוידובסקי זה, בעל שם יהודי מובהק, הוא דמות אמיתית. ברשימת המפקדים היהודים שהוצאו להורג בטיהורים הגדולים מצאתי את שמו של גנרל-מיוזר יעקב לבוביץ' דוידובסקי, שהיה סגן מפקד פיקוד מרחב טראנס-בייקאל. הוא נולד באזור מינסק ב-1897 והוצא להורג במוסקבה ב-1938. באתר האנטישמי "תחת סימן העקרב" הוא נמנה ברשימת מפקדי האוגדות בפיקוד הסובייטי "שהיה כולו יהודי".

מדאיבה רדפה את מוחו : מי הוציא עליו את הדיבה? האם ישללו ממנו, ללא כל עדות שהיא, כל הדברים שחלם עליהם והשיג?
"חבר צ'רניאחובסקי, האם אתה מודה שהעובדות במכתב של חבר הוועדה של המפלגה הן נכונות?" , שאל יושב הראש. איבן ניסה להסביר את המקרה בבהירות במיטב יכולתו, אבל הפגיעה ברגשותיו גרמה לו להיות עצבני והוא הרגיש שנימוקיו אינם מרשימים ביותר.

הדובר הבא היה קשוף. הוא אמר שכל העניין הוא אי-הבנה, שצ'רניאחובסקי היה מסור למערכת הסובייטית ושהסטודנטים שהכירו אותו היו מוכנים לערוב לו. דוידובסקי הפסיקו. הוא אמר שקשובה וחבריו איבדו את היכולת להבחין בין ידיד לאויב, ושהם נפלו קורבן להתרשמויות אישיות. לבסוף הוא הציע לגרש את צ'רניאחובסקי מהמפלגה הקומוניסטית. אגלי זיעה קרה הופיעו על מצחו של איבן. הצעת החלטה של דוידובסקי מוטטה אותו.
"חברים, האם יש הצעת החלטה אחרת?" - "כן, ישנה", אמר פיטר קוטוב, מדריך ראשי. "אני מציע שנשלח מישהו מהאקדמיה לעירו של צ'רניאחובסקי ונדחה את העניין עד שההאשמה תאושר או תופרך".

הצעתו של קוטוב באה לדוידובסקי כהפתעה. - "חבר קוטוב, האינך נותן אמון בגופי המפלגה שלנו?". - "באופן אישי, במקרה זה אני מאמין לחבר צ'רניאחובסקי", השיב קוטוב בחטף, "הוא מסור לענייננו. הוא קומוניסט אמיתי. הוא חי לפי רעיונותינו הסוציאליסטים. לו זה לא היה כך, לא היה עובד כה קשה וכה טוב!".

הצהרתו של קוטוב שינתה את הלך הרוחות של רבים בקהל. "איזו שהיא הצעה אחרת?", שאל יושב הראש. כולם שתקו. "אם כן, הבה נצביע על כך".
איבן, ליבו נצבט בכאב, השח את ראשו. פניו האדימו. מחשבה ניקרה בו: אם אגורש, לא תהיה משמעות לחיים... אבל הוא חזר ואמר לעצמו: אם אינני אשם, זה לא יכול לקרות. המפלגה הייתה הכול עבורו. ספירת הקולות דמתה לו כנצח. יושב הראש הודיע: "הצעתו של קוטוב התקבלה ברוב גדול".
אחרי הפגישה זימן קוטוב את איבן למשרדו: "איננו יודעים איך יטופל עניינך במקום. עלינו לחשוב היטב על הדבר ולנקוט צעדים כאלה שיידרשו. אנא ספר לי על עצמך בפירוט רב יותר".

איבן סיפר במשך כשעתיים על הוריו ועל הדמעות המרות של ילדותו. קוטוב היה כולו קשב. כשאיבן סיים, אמר: - "האם ידוע לך, כאן במוסקבה, מישהו אמין בן-כפרך, שיוכל לאשר את מה שסיפרת לי?".

"כן, יש לי כאן ידיד שבא מאותו כפר, יבסיי פונומרצ'וק, קומוניסט וסטודנט באקדמיה החקלאית". - "קח אותו עימך ובקש ראיון עם מריה אוליגנובה, חברת ועדת הבקרה הסובייטית".

"אתה יודע, זה לא כל כך נעים לבקש ראיון בעניין אישי".

"לשְׁמַר מפקד טוב לצבא האדום – ממתי זה נהיה עניין אישי? אל תתייחס בחומרה לדברי דוידובסקי. משפטי הטרורצ'יסטים, ואלו של אנשי זינובייב¹⁶⁴ ופוכארין¹⁶⁵ – כל אלו הטביעו רושם עמוק בכולנו. במקרה שלו, החשדנות קדמה לערנות. מריה איליניצ'נה עוצבה בתבנית אחרת. אינך צריך לדאוג, היא תרד לשורש הדברים".

בבוקר המחרת הלך איבן לראות את פונומרצ'וק, שפגש אותו בלבביות. איבן סיפר לו על המכתב.

"זו עלילה!", קרא פונומרצ'וק בזעם. - "כולם אומרים כך, אבל פסקוד העלה את זה על הכתב ואי אפשר לבטל את זה".

"אל תיקח את זה ברצינות, בן אדם. אנו נבטל את זה. זה מסודר, נלך לוועדת הבקרה הסובייטית שתחת מועצת הקומיסרים של העם ונראה את אחותו של לנין בעניין זה. קח את עצמך בידיים".

באותו יום עצמו הורשו שני החברים להתקבל לראיון אצל מריה אוליגנובה¹⁶⁶, שהייתה האחראית על לשכת התלונות של ועדת הבקרה

¹⁶⁴ גריגורי יבסייביץ' זינובייב (Григорий Евсеевич Зинóвьев), הוא אובסיי-גרשון אהרונוביץ' רדומיסלסקי, (1883-1936), מהפכן רוסי-יהודי, ממייסדיה ומנהיגיה של המפלגה הבולשביקית הרוסית. לאחר מהפכת אוקטובר נתמנה לנשיא הקומינטרן. בתקופה זו היו לו מספר מחלוקות עקרוניות עם לנין בנושאי מדיניות שונים. לאחר מות לנין (1924) נמנה זינובייב עם השלישייה המובילה של ההנהגה, יחד עם סטאלין וקמנייב. ואולם, במהלך השתלטות סטלין על ההנהגה, הורחק זינובייב מעמדות עוצמה, סולק מהמפלגה, ובשנת 1935 נאסר באשמת "פעולות קונטרה רבולוציונריות", הואשם ברצח סרגיי קירוב ובפשעים נוספים, ולאחר משפט מבויס הוצא להורג. בשנת 1988 טוהר שמו מכל האשמות.

¹⁶⁵ ניקולאי איבנוביץ' בוכארין (Никола́й Ива́нович Бухáрин, 1888-1938), מהפכן ומדינאי סובייטי, מוותיקי המפלגה הקומוניסטית של ברית המועצות ומחשובי התיאורטיקנים של המרקסיזם בה. הוצא להורג בהוראתו של סטאלין.

¹⁶⁶ מריה איליניצ'נה אוליגנובה הייתה אחותו של לנין. סיפור התערבותה לטובת צ'רניאחובסקי נשמע מוזר. סביר יותר שנעזר בקשריו עם בניהם של וורושילוב וכגנוביץ'.

הסובייטית שתחת מועצת קומיסרי העם. הם היו נרגשים מאוד כאשר נכנסו ללשכתה בחדר 212 ברחוב אילינקה מספר 21. בחדר ההמתנה התקבלו על ידי עוזרה של אוליאנובה, איש מוצק-מבנה סביב גיל 25, שדיבר במבטא קל. הוא שאל למטרת ביקורם ומיד הכניס אותם ללשכתה של אוליאנובה. איבן היה מוטרד במחשבות לא נוחות: תלונתו תדרוש חקירות ובדיקות. צפויים לו המתנה מתישה ואי-ביטחון, וכל זאת ערב מועד הבחינות...

העוזר פתח עבורם את הדלת. אשה אפורת שיער לבושה בפשטות הייתה ישובה אל השולחן וכותבת. זו הייתה אחותו של לנין. היא הרימה את ראשה ועיניה הידידותיות הביטו באורחים, ואז הורתה להם לשבת. פשטות מנהגה עודדה אנשים לנהוג בכנות. בהקשיבה לסיפור חייו הנרגש של איבן, נראה שהתרגשה בעצמה, בהיזכרה איך היא ואחותה אנה לקחו לאומנה את שני בניו היתומים מאם של הפועל הקומוניסט ההונגרי יוסטוס.

"פגשתם את הבוגר שבהם", אמרה ולחצה על כפתור. נכנס עוזרה הצעיר. "ליאו", פנתה אליו אוליאנובה, אנא ארגן בדיקה של מקרה זה תוך ארבעה ימים. אני חושדת שזו דוגמה בוטה להפקרות. בקש ממפקד האקדמיה לשלוח נציג לרובו ותומשפול לבדוק את הנקודה".

"בסדר! אדבר אל מפקד האקדמיה".

"איידע אותך בכל החדשות במקרה שלך", אמרה לו אוליאנובה. היא קמה, לחצה את ידיהם, והבטיחה שוב לבדוק את העניין ולעזור. שני החברים עזבו את משרדה, בהקלה רבה.

"אל תדאג, איבן", אמר פונומרצ'וק, "אוליאנובה מסוגלת לראות את הנפש החיה מאחורי כל תלונה, והיא הבינה מיד שהיית קורבן לתככים, לכל הפחות. אני בטוח שהכול יהיה בסדר".

"אני חייב להודות שאני עצמי התרגשתי מתשומת ליבה אלינו".

מפקד האקדמיה ביקש מאיבן להתלוות לנציג האקדמיה לרובו.

[...] הרשויות המקומיות נפגשו עם נציג האקדמיה ואיבן ללא התלהבות יתרה. מזכיר הסובייט של רובו היה קרוב משפחה של המזכיר הקודם, אשר בזמנו ניסה להתערב בעניין קבלתו של איבן לבית הספר לקצינים.

"המכתב נאמן לעובדות", אמר המזכיר. "אינך יכול להכחיש שאיבן היה המנהל של בעל האחוזה. מי יעז להטיל ספק במכתב החתום על ידי פקיד רשמי של ועדת המפלגה המחוזית?"

"אבל האם אתה בטוח בכך שהעובדות הן נכונות?", שאל אותו נציג האקדמיה.
"את הפרטים האלה תוכל למצוא רק באוקסנינו. שם גרו הצ'רניאחובסקים
לפני שהתיישבו כאן".

"טוב, אם כך עלינו ללכת לאוקסנינו", שבר איבן את שתיקתו.
"כמובן שאתם יכולים ללכת לשם. אבל בקושי תלמדו שם משהו נוסף. והאם
אין זה מספיק לדעת שאביו של צ'רניאחובסקי היה המנהל של בעל האחוזת?".
"כמובן שלא! אם הוא היה מה שאמרת, למה רצו פלוגות פטלורה לירות בו
ובאשתו?". "אני הייתי קטן אז, ופרטי המקרה אינם ידועים לי. יושב הראש
אינו נמצא במקום, ואני אינני מורשה לחתום על ניירות רשמיים בהיעדרו".

בבוקר המחרת הגיעו נציג האקדמיה ואיבן לתומשפול וניסו להשיג ראיון עם
פסקוד, פקיד ועדת המפלגה המחוזית שחתם על המכתב. הם קבעו פגישה ליום
הבא. פסקוד קיבל אותם בעיונות צוננת. - "המכתב נכון בעיקרו, שאלה זו
נחקרה על ידי הסוכנויות המורשות. אינני יכול לעזור לכם". - "אבל אתה יכול
לעזור לנו להבהיר את העניין. באנו הנה לבדוק את הנקודה. צריכה להיות
קיימת עדות כלשהי – מסמכים, עדות ראיה...".

שעות המשרד עמדו להסתיים, והם הרגישו ששיחה נוספת תהיה חסרת
תועלת. כשיצאו, ראה איבן את בן-לווייתו כעוס ונרתע משיחה על כל נושא
שהוא - פרט לרכבת הבאה למוסקבה. הוא חשב בבירור ששהייתו הנוספת
בתומשפול אינה נחוצה.

חבריו של איבן במוסקבה היו מודאגים וציפו לחדשות ממנו. פונומרצ'וק
התכוון לבקר שוב את מריה איבנובנה, אבל לא העז. המקרה היה בעזרו. הוא
נתקל בעוזרה יוסטוס בכיכר המהפכה. - "חבר פונומרצ'וק?" עצר אותו
יוסטוס. "הכרתי אותך". "מה שלומך, ליאו ולדימירוביץ'?" זה מזלי הטוב
שפגשתי אותך. הלכתי לבקר שוב במשרדך. לא היו חדשות כלשהן מידידי..."
"זה עדיין מוקדם מדי. מריה אילייניצ'נה, על כל פנים, לוחמת ללא רחמים
בעניינים כאלה. היא למדה הרבה מלנין. הכול יהיה בסדר. אינך צריך לחשוב
שמריה אילייניצ'נה לא עשתה יותר מלשאול את מפקד האקדמיה לשלוח נציג.
היא גם הורתה לבדוק את העניין עם הפקידים המקומיים של ועדת הבקרה
הסובייטית". "מתי אתה מצפה לקבל תשובה?". "נודע לנו הבוקר שפסקוד
יקבל הוראה לכתוב הפרכה מחר".

איבן היה עדיין בתומשפול ביחד עם נציג האקדמיה, שאותו הצליח לשכנע להישאר בעיר. אחרי כמה ימים חסרי תועלת ולילות חסרי שינה, ביקש ממנו לבקר מנהל בכיר של ועדת הבקרה הסובייטית. בוועדת המפלגה המחוזית, הזמין אותם פסקוד למשרדו באדיבות רבה. הפעם היה כולו חיוכים¹⁶⁷.

25. קווים לדמותו של מפקד אידיאלי (שאר פרקי הספר)

שאר הפרקים בספרו של שריפוב עוסקים בעיקר בקריירה הצבאית של צ'רניאחובסקי, וכנראה נשענים ברובם המכריע על חומר ארכיוני של הצבא. עם זאת, ממשיך שריפוב לשרטט דמות של מפקד אידיאלי – שבנוסף לכישוריו הצבאיים המדהימים הוא גם בן אדם יוצא דופן. רוב הקטעים המובאים בהמשך מתייחסים לאישיותו של צ'רניאחובסקי:

חזרה לצבא (פרק רביעי)

(עמ' 73) הצלחותיו של צ'רניאחובסקי זכו במהרה לתשומת לב. בסוף 1936 הועלה לדרגת סרן ואז מונה למפקד הגדוד. זה נעשה ביוזמתו של מפקד החטיבה סמיון קריבושיין, שהיה הראשון להעריך את סגולותיו של ראש המטה החדש.

סמיון מויסייביץ' קריבושיין

¹⁶⁷ לפי שריפוב, לפחות שלוש פעמים הלשינו על איבן שאינו נאמן בגלל "מוצאו החברתי" - כיוון שאביו היה מנהל המשק אצל נובינסקי והתייחס בגסות לעובדים: ב- 1925 בכניסתו לביה"ס של חיל הרגלים באודסה, ב- 1933 עם סיום לימודיו באקדמיה בלנינגראד, ושוב ב- 1937.

(עמ' 77) במאי 1937 זומן איבן למשרד שירות הביטחון. צעיר במקטורן צמר אפור עם אקדח בראונינג בחגורתו הישיר את מבטו הצונן אליו ואמר: "סגן מפקד החטיבה שלך נחשף כאויב העם. מה אתה יכול לומר על כך?". "אין לי שום עדות מרשיעה כנגדו", השיב איבן בתקיפות. החוקר התבונן בו בדממה במשך זמן מה, ואז שאל: "האם אתה מתכוון לומר שאין לך בכלל שום חשדות לגביו? שום חשד שהוא".

הוא הגיע הביתה תשוש עם שחר. אבל כשהתייצב בבוקר בעבודה, נראה מצוחצח וענייני כתמיד. חוקר שירות הביטחון שחקר את איבן זכר אותו וזימן אותו שוב לאחר חצי שנה. - "למה העלמת את מוצאך החברתי?", חקר. "אין לי שום דבר להעלים", השיב איבן בשקט, "שאלה זו כבר קיבלה תשומת לב מתאימה". "מי טיפל בעניינדך?". "מריה אוליאנובה". החוקר שינה את הטון. הוא הציע לאיבן כיסא ואמר בנימוס: "האם תואיל לכתוב את תולדות חיך עבורי?". זה הסדיר את העניין. [...]. פעם קיבל מכתב מידידו פונומרצ'וק ששפך אור על הסיבות שהיו מאחורי מה שקרה לו לפני סיום האקדמיה. "איבן היקר", נאמר במכתב, "פסקוד, הפונקציונר הקודם של ועדת המפלגה המחוזית של טרנופול, נחשף לבסוף. כידוע לך, קודם, בהמלצת מריה אוליאנובה, הוא הודח מתפקידו בוועדת המפלגה המחוזית והתמנה כמנהל של בנק מדינה מקומי". פונומרצ'וק תיאר מה שקרה לאחר מכן. באותו זמן, איש אחר בשם פסקוד שחי בחרקוב קרא מאמר בעיתון החתום על ידי איש באותו שם. הוא ידע שאחיו הבכור, שהיה מפקד יחידה בצבא האדום, נהרג בקרבות עם הפלוגות של פטליוורה ליד טולצ'ין. אבל בכל זאת חקר בדבר ומצא שבן-שמו משתמש גם בשם של אחיו ובשם האב. שירות הביטחון זיהה את המנהל כסוכן אויב. במלחמת האזרחים הוא הרג את הפסקוד האמיתי ותפס את ניירותיו".

איבן קרא את המכתב עד סופו, וחשב: כן, אבל כמה אנשים חפים מפשע סבלו מנכלים של נבלים כאלה? הוא לקח את המכתב למפקד החטיבה וסיפר לו את כל הסיפור בפרוטרוט.

"חבר רב-סרן, אנחנו ידענו הכול על זה", אמר קריבושיין כשצ'רניאחובסקי סיים. "אבל באת בדיוק בזמן. קיבלנו צו על מינויך כמפקד הרגימנט המשוריין המיוחד התשיעי. איחולי!" "תודה, אדוני", הביע איבן את תודתו.

(עמ' 81) [...] באוגוסט 1940 התמנה צ'רניאחובסקי כסגן מפקד האוגדה המשוריינת השנייה. מפקדו היה אלוף קריבושיין, שקודם לכן פיקד על החטיבה הממוכנת השמינית, עמיתו וחברו הוותיק של איבן. הפעם שוב החליט איבן לעבור למקומו החדש לבדו.

"האם אתה עומד להשאיר אותנו מאחוריך שוב?" שאלה טאסיה בצער.

"את צריכה להיות מרוצה מההעלאה של בעלך" ניסה לנחם אותה.

"אני שמחה עבורך, איבן, אבל נילה תיאלץ להחליף שוב את בית הספר. עלינו לחשוב גם על הילדים". - "כן, ועל מלחמה".

"על איזו מלחמה אתה מדבר? חתמנו הסכם שלום עם פינלנד".

"הסכם הוא הסכם, אבל מאחורי פינלנד נמצאת גרמניה הנאצית. גם היטלר חתם הסכם אתנו אבל לאחר שבוע תקף את פולין והתקרב לגבולנו. מלחמת העולם השנייה כבר החלה. אני מסופק אם תפסח עלינו. את אשת קצין וחייבת להבין מה זה אומר".

עם עלייתו של צ'רניאחובסקי בסולם הדרגות, הוא נעשה יותר ויותר דורש מעצמו. הוא ביקש להרחיב את ידיעותיו כפי שדרש תפקידו החדש. היוקרה שלו הלכה וגדלה. מפקדת המחוז ראתה בצ'רניאחובסקי, בצדק, מומחה מוביל בתחומו ומארגן מיומן של אימון קרבי בכוחות השריון והאמינה ביכולתו הרבה. שירותו כסגן מפקד האוגדה המשוריינת השנייה הסתיים די במהרה. הסיבה הייתה מכתב ההערכה של מעלותיו החתום על ידי גנרל קריבושיין: "צ'רניאחובסקי הוא קצין רב-תושייה וחרוץ, ובזכות מיומנותו וניסיונו ראוי להעלאה לתפקיד מפקד אוגדה משוריינת ולדרגת אלוף-משנה".

במרץ 1941 התמנה סגן-אלוף צ'רניאחובסקי למפקד דיוויזיית השריון ה-28 החדשה שעמדה להיות מוקמת במחוז הצבאי המיוחד הבאלטי. איבן נאלץ להיפרד שוב ממשפחתו. הפעם נסע ברכבת לריגה. כשהגיע החל מיד בעיצוב האוגדה, בהחילו בבחירת והצבת צוות הפיקוד. הוא ראיין כל אחד מקציניו ומדריכיו הפוליטיים. לדעתו, שליטה יעילה ביחידות האוגדה אינה באה בחשבון מבלי הכרת הנקודות החזקות והחלשות של מפקדיהן.

המבחנים הראשונים (פרק המישי)

(עמ' 111) למרות מספר שגיאות שבוצעו על ידי מפקדת הגייס והארמייה, הצליחה האוגדה של צ'רניאחובסקי לשמור על עמדותיה ולעצור את האויב. מחיר יקר שולם על כך. הרבה טנקיסטים נהרגו. ביום החמישי של המלחמה נשארו פחות מארבעים טנקים מתוך הכוח הקודם של יותר מ-200. לקראת סוף היום ניהלו צ'רניאחובסקי וסגנו להדרכה פוליטית, וְלָרִי שְׁלֵאִיב, דיון לסיכום תוצאות הלחימה.

"איבן דנילוביץ'", פתח שלאיב, "בדיווחי הפוליטי למועצה הצבאית של החזית יהיה עלי לדווח על ניסיונו של מפקד הגדוד ה-55 לערוק משדה הקרב". "טוב, אתה המחליט. אתה חייב למלא את חובתך. לדעתי העניין סגור. גרמתי לו לחזור לקרב ולכפר על אשמתו".

"היה צריך לאסור אותו, ולמנות קצין אחר לפקד על הגדוד". "ייתכן שאתה צודק, אבל באותו רגע הייתי זקוק לכל אחד מהטנקים שלי, ולא היה לי זמן לחשוב על החוק". "עכשיו שנינו נצטרך לענות על כך".

"זו הייתה הטעות שלי. אני אענה על כך בעצמי".

"אבל גם אני אוחזק כאחראי. אינני זר באוגדה, אלא נציג המפלגה".

"שנינו נציגי המפלגה... ואני אחראי גם כמפקד".

"זה בדיוק מה שרציתי לדבר אתך עליו... מפקד הגייס יידע, כמובן, שפעמיים עזבת את עמדת הפיקוד ונכנסת בטנק לקרב".

"ולרי אנוטונוביץ'! אתה יודע היטב שהיה עלי להוליך את הטנקיסטים שלי להתקפה. זו הייתה חובתי!".

"מה אכתוב על זה בדו"ח הפוליטי?".

"זו ההחלטה שלך. האם דו"חות חשובים בכלל? הפקידו בידינו אוגדה משורינת, ואפילו יותר מכך – עלינו להבטיח מחסה ונסיגה של ארמייה שלמה לעמדות עדיפות! זה מה שאנחנו צריכים לחשוב עליו!".

"מוסכם. אבל אנא, שמור צעדיך בעתיד".

* * *

לוחמה עד החפירה האחרונה (פרק שישי)

(עמ' 136) מפקדי היחידות של האוגדה נאספו כבר שם. עכשיו הגיעו גם נציגי הפיקוד העליון. גנרל שטיקוב¹⁶⁸ תיאר את המצב בחזית ואמר:

"האוגדה קיבלה משימה אחראית: לעצור את התקדמות הגרמנים במבואות לנינגרד בשטח של נובגורוד. הכוחות המגנים על לנינגרד זקוקים לזמן כדי להתכונן לפריצת האויב. למועצה הצבאית של החזית יש רק משאלה אחת מכס: להגן על נובגורוד עד החפירה האחרונה".

"חבר גנרל, תוכלו לסמוך עלינו" אמר צ'רניאחובסקי בשביל כולם. "נעדיף למות ולא לסגת מנובגורוד ללא פקודה"...

(עמ' 137) צ'רניאחובסקי הוציא מיד פקודות למפקדי היחידות. לאחדים מהם סימן באופן אישי את המקום במפותיהם, לאחרים הסביר את משימות הקרב שלהם. שטיקוב אהב את פקודותיו הברורות, התמציתיות.

"חבר פולקובניק! אם תצליח לשמור את נובגורוד, נמליץ עליך לגנרל", הבטיח.

"אינני מחפש העלאה בדרגה, חבר המועצה הצבאית", התנגד צ'רניאחובסקי...

(עמ' 145) סגן-אלוף בדימוס איבן קוטוב, המפקד לשעבר של גדוד הסיוור של האוגדה, נזכר: "לצ'רניאחובסקי הייתה כריזמה רבה. הוא היה מאוד ידידותי כלפינו, הקצינים הצעירים. כאשר עשינו משהו לא כשורה הוא אף פעם לא כעס עלינו, אף לא הרים את קולו, אלא אמר פשוט בתוכחה: 'זה גרוע מדי, איש צעיר. קיווינו שלא תשגה'. זכרנו הערות כאלה זמן רב וניסינו להימנע מטעויות. אשר לאופיו, הוא היה איש שאפשר לסמוך עליו בעת סכנה. מלאנו את פקודותיו בהתלהבות".

מדרום מערב למוסקבה (פרק שביעי)

(עמ' 170) צ'רניאחובסקי מונה למפקד הגייס המשוריין ה-18 החדש שהוקם. הוא שמח לחזור לכוחות השריון. הגייס שאליו טס עתה היה מורכב משלוש חטיבות משורינות וחטיבת רגלים ממוכנת מצוידים בטנקי T-34 מסוג א'... במטוס חשב צ'רניאחובסקי כיצד יקבל פיקוד על הגייס שלו בתנאי קרב ולא

¹⁶⁸ לייטננט-גנרל טרנטי פומיץ' שטיקוב, 1907-1964, היה בשנים 1938-1945 המזכיר השני של מועצת המפלגה באזור לנינגרד.

בתנאים רגילים. בזמן הגיעו נמצאו החטיבות של הגייס שלו בקרב עם האויב. היה עליו לא רק לקחת את הפיקוד אלא גם לפענח את המצב המסובך... (עמ' 176) בשמחתו על מנוסת הטנקים של האוגדה הגרמנית הגדולה, פתח מעט מפקד החטיבה את צוהר הטנק כדי להציץ החוצה. אי זהירותו עלתה לו בחייו. צ'רניאחובסקי נאלץ לקחת את הפיקוד על החטיבה. הגרמנים היו במלוא המנוסה, והוא ציווה על מרדף. "קדימה! הסתערו!" שיגר פקודות קצרות ברדיו. טנקים אחרים חלפו על הטנק שלו. לפתע פגע פגז בשריון הצדדי. ניצוצות ארגמניים הבהיקו לפני עיניו. נדמה היה לו שהוא מרגיש את גופו חסר המשקל נופל לאיזה שהוא מקום. ראשו היה כשוחה. הוא ניסה לשווא לפקוח את עיניו. ואז אבד הכול בחשיכה גמורה.

צ'רניאחובסקי שב להכרתו אחרי הלם הפגז כשקומארוב הביא אותו לאמבולנס החטיבה הרפואית. זרזיפי דם ניגרו על פניו. טנק ה-T34 שלו ספג שתי פגיעות ישירות אבל אף אחד מהפגזים לא חדר את השריון שלו. התותח של ה-T-IV הגרמני הוכח כלא יעיל נגדו.

בחטיבה הרפואית הוגשה לצ'רניאחובסקי עזרה ראשונה והשכיבו אותו על מיטה מתקפלת. הוא שקע מיד בשינה עמוקה. קומארוב ראה במה עלתה הלוחמה האחרונה לגנרל. אבל אחרי שעתיים קם צ'רניאחובסקי על רגליו. הוא שלח לקרוא לקומארוב.

"מה בדבר קשר עם הגייס?"

"על איזה קשר אתה מדבר?", התפלא קומארוב, "אתה בבית חולים. הרופאים ציוו עליך להישאר במיטה שבוע. מפקד החטיבה הרפואית התקשר עם מפקד הארמייה והורשה לשמור אותך כאן".

"יפה!" חייך צ'רניאחובסקי באירוניה, "תכננת מצוין. אבל מי ינהל את הקרב מחר? ראש המטה, פולקובניק פבלוב, פצוע. ומפקד הגייס עם סריטה קטנה והלם קל יבלה את זמנו במיטה? די משטויות! תדלק את המכונית וניסע לחפש את החטיבות שלנו"...

(עמ' 179) קרני שמש יום יולי חם זרמו מבעד לדלת פתוחה לשוחת עמדת הפיקוד שבתוכה צ'רניאחובסקי, סובל מהתקפת מלאריה, שכב עטוף באדרת כבשים קווקאזית. שלישי הונחה לא להכניס אליו אף אחד בעניינים אחרים מאשר הפיקוד על החילות. אבל קצין הרפואה של הגייס הצליח להיכנס פנימה. הוא

טלפן כבר לראש השירות הרפואי של הארמייה : "למפקד הגייס יש התקפה של מלאריה. יש לו 40.4 מעלות חום והוא במצב קריטי. הוא מסרב להתאשפז".

קצין הרפואה של הגייס בא כדי לנסות שוב לשכנע את צ'רניאחובסקי להסכים להילקח לבית חולים. הוא שמע אותו נותן פקודות בטלפון, מנסה למתן את רעד גופו : "אני מצווה על חטיבת הארטילריה לרכז אש על רמת פיגוריאנה מדרום מערב לפודקֶלְטְנוֹיָה..."

קצין הרפואה של הגייס התבונן בצ'רניאחובסקי פולט פקודה אחת אחרי חברתה ולא העז להעלות את הנושא. הוא תמה איך הגנרל, בהתעלמות ממחלתו, אזר את כוחותיו לנהל את הלוחמה ולהוציא פקודות מבלי להעיף מבט במפה ששלישו פרס לפניו. קומארוב, שעקב על המפה אחרי פקודותיו של המפקד, רק הנהן בראשו להסכמה.

"חבר גנרל, מפקד הארמייה ציווה עלי לקחת אותך לבית חולים".
"זה הכול?", שאל צ'רניאחובסקי בשקט, "לא אלך לשום מקום עד שהלוחמה תסתיים".

"חבר גנרל, אתה עלול לזכות בקרב אך להפסיד את חיידך. הם בסכנה כרגע. אני עלול להיחשב כאחראי".

"בחזית, חיי כל אחד הם בסכנה. כמו שאתה רואה, אינני פוחד מאחריות, ואני מייעץ גם לך לא לפחוד ממנה יותר מדי". והוא נטל שוב את האפרכסת. (עמ' 182) אחרי זמן קצר ביקר את צ'רניאחובסקי נציג מטה החזית שהביא לו הצעה מגנרל וטוטין לקבל פיקוד על הארמייה ה-60. צ'רניאחובסקי נבוך מהתפתחות בלתי צפויה זו. הוא ענה בתקיפות : "זה מוקדם מדי עבורי. ישנם גנרלים אחרים המתאימים יותר להוביל ארמייה. מסור למפקד החזית את תודותי על אמונו ואת משאלתי להשאיר אותי במקומי".

באחת הפעמים כשהיה בסיוור בתפקיד החליט וטוטין לבקר בעצמו את צ'רניאחובסקי. הוא בירך אותו בידידות ואמר בחיידך :

"נו, חבר גנרל, אם מפקד חזית בא אישית לבקש את הסכמתך, זה אומר משהו, האין זאת?".

"חבר מפקד! הייתי מפקד גייס בקושי חודש. אני צריך קודם להתרגל לזה", אמר צ'רניאחובסקי בתקיפות, "והעלאתי המוקדמת בדרגה יכולה לפגוע בגאוותו של מישהו".

"איבן דנילוביץ', חודש במלחמה זהו זמן ארוך. ועכשיו איננו יכולים להתחשב בגאוותו של אף אחד. האויב כפה עלינו תנאי מלחמה קשים ואכזרים. המלחמה המודרנית דורשת את היכולת לשלוט בכוחות מצוידים בכלי נשק מעודכנים ומהמפקד – להיות מוכשר, מיומן והחלטי. אנו מאמינים שעשינו את הבחירה הנכונה כשהעלינו אותך לתפקיד זה. אם שאלה זו הייתה עולה כשהיינו בחזית הצפון-מערבית, הייתי מסכים להמתין. אבל לא עכשיו".

שיחתם הופרעה על ידי מסר ממטה הארמייה: מפקד הארמייה זימן בדחיפות את גנרל צ'רניאחובסקי למועצה הצבאית. וטוטין נפרד ועזב למטה החזית. כל חברי המועצה הצבאית נאספו כשצ'רניאחובסקי הודיע על בואו. ישוב לשולחן לפני הקהל היה מפקד הארמייה, גנרל-לייטננט מקסים אנטוניוק, שצ'רניאחובסקי הכיר כבר-סמכא מוביל בלוחמת רגלים. לידו היה חבר המועצה הצבאית, קומיסר הארמייה מדרגה 2, פיודור קוז'נצ'וב. אנטוניוק הנחה את צ'רניאחובסקי ברמיזה למושב. הוא הביט בקהל. היו שם כשלושים גנרלים וקולונלים, ביניהם גיבורי ברית המועצות, נושאי עיטור לנין – מפקדי כוחות גדולים וסגניהם. הדבר הנכון היה לסרב לקבל פיקוד על ארמייה, חשב. לי יש רק ארבע חטיבות תחת פיקודי, וכמה כוללת ארמייה? יותר מפי עשר מבנים! ואיך אוכל לנהל את כל המפקדים המנוסים למודי המלחמה האלה שנאספו כאן. לא, אינני מוכן עדיין להוביל ארמייה, אמר שוב צ'רניאחובסקי לעצמו, בלוקחו את מושבו בשורה האחרונה ליד מפקדי דיוויזיות הרגלים.

[...] לפתע נפתחה הדלת ולייטננט ממרכז התקשורת הודיע לאנטוניוק בקול: "חבר לייטננט-גנרל! החבר סטאלין קורא לך על הקו החם". מפקד הארמייה מיהר בעקבות הקצין. הקהל היה בהס. אבל השתיקה לא ארכה זמן רב. אחרי כחמש דקות חזר אנטוניוק והודיע: "איבן דנילוביץ'. החבר סטאלין רוצה לדבר אתך". לאחר שאמר זאת, התיישב – אבל לא על כסא היושב ראש כמקודם, אלא ליד חבר המועצה הצבאית של הארמייה. הקהל השתק שוב, בצפותם לשובו של צ'רניאחובסקי. כשחזר והלך לשולחן לקחת את מושבו יושב הראש, הבינו כולם מה קרה.

"חברים!", פנה אליהם צ'רניאחובסקי "המפקד העליון מינה אותי כמפקד הארמייה ה-60". הוא עצר לשנייה ואמר: "המועצה הצבאית ממשיכה בדיון. אני מבקש מגנרל-לייטננט אנטוניוק לידענו". הגנרל קם ממושבו: "אני מאמין שהדבר ברור לכולם. נקראתי לשוב למוסקבה..."

(עמ' 191) יחסיו של צ'רניאחובסקי עם נְרַנְצוּב והקצינים האחרים שלא נעמה להם העלאתו המהירה בדרגה השתפרו. על כך הקל יחסו העדין לרגשותיהם האנושיים. הוא היה מלא טאקט ביחסיו עם פיקודיו. מבטו הרחב, מיומנותו, אומץ ליבו, יכולתו לעבודת צוות וגישתו הרגישה לאנשים עזרה לו היטב אפילו בקרב אלו שבהתחלה לא יכלו להסתיר את אכזבתם.

(עמ' 202) צ'רניאחובסקי המשיך בהכנותיו למתקפה. הוא ידע שהצלחתה תלויה בהרבה בטיב הביצוע של התכנית המפורטת שהכין. הרבה לילות ישב על מפת המבצעים, מחשב ובודק את מאזן הכוחות בקו הראשי ובקו המשני של ההתקפה, משער את מהלך-הקרב האפשרי בעומק הגנת האויב. הוא חיסל תריסרי חפיסות של סיגריות קֶזֶק האהובות עליו. ראשו כאב, ועשן הסיגריות החל לבסוף לעלות על עצביו. בימים ההם החליט לוותר על העישון ולעולם לא עישן שוב. לפני שאישר סופית את תכנית המבצע, בדק צ'רניאחובסקי בדוק וחזור את קווי האש ובחן בעזרת סטריאו-טלסקופ את עמדות האויב ואת הקרקע שבה יצטרכו לעבור יחידותיו המתקדמות. הוא שוחח עם מפקדים וחיליים, ידע את שמות רבים מהם והכיר היטב את מעלליהם. הוא ידע על המורל הגבוה והחלטתם הנחרצת להצליף באויב עד שיצא מכליו. והוא היה סמוך ובטוח שעם אנשים כאלה ישיג את הניצחון.

הלילה לפני המתקפה (פרק שמיני)

(עמ' 206) בתפקידו כשליש של מפקד הארמייה הייתה לקומארוב דעה אחרת על מה שצריך להיעשות לפני המתקפה. הוא האמין שעבודתו העיקרית של הגנרל תתחיל כשיפרוץ הקרב, לכן זה האחרון חייב ליטול מנוחה במשך חמש-שש השעות שנותרו.

"חבר גנרל", הפציר "עליך לחטוף תנומה. אינך יכול לעשות תיקונים ללא סוף. הזמן אוזל, ומפקדי היחידות לא יוכלו לבצע אותם בין כה וכה."
"זה לא הזמן הנכון לשינה, סרן. השינויים האלה חשובים להצלחתנו. יש עדיין זמן לשגר אותם. מטה הארמייה יעקוב אחרי ביצועם." "בכל זאת, זה יהיה טוב עבורך לישון שעתיים. אפילו קוטזוב¹⁶⁹, גנרל גדול ככל שהיה, נמנס בעת המלחמה בפילי¹⁷⁰, ואתה חייב לחטוף שינה קצרצרה לפני המתקפה."

¹⁶⁹ הנסיך מיכאיל אילריונוביץ' קוטזוב (Михаил Илларионович Голенищев-Кутузов), 1745-1813) נחשב עד ימינו כגיבור העם הרוסי וכמי שהציל את רוסיה מידי נפוליאון בונפרטה.

¹⁷⁰ פילי – כפר ליד בורודינו, המקום בו נערך הקרב המפורסם כנגד נפוליאון.

"הוא היה קוטוזוב, ואני לא. מחשבותי שומרות על ערנותי".

"האם אתה מודאג בדבר האופנסיבה?"

"לא זו בלבד", הודה צ'רניאחובסקי [...], "עתה אני חושב על סאשה".

מוקדם יותר באותו יום נתן קומארוב לצ'רניאחובסקי גיליון של עיתון הצבא, "הכוכב האדום". דווח בו שאחיו הצעיר של צ'רניאחובסקי, אלכסנדר, טנקיסט, ביצע עלילת גבורה: כשאזלה לו התחמושת, הוא נגח בטנק שלו את טנק האויב והפיל אותו.

"בוודאי עבר זמן רב מאז ראית אותו לאחרונה, חבר גנרל".

"כן, באמת. הוא חסר לי. למעשה, כשהתיימנו, החלפתי עבורו את אבינו. היה רעב נורא ב-1920. אני כבר זה מזמן הייתי משתכר ללחמי בזיעת אפי, עובד כרועה פרות מזריחת החמה עד השקיעה, וסאשה היה רק בן אחת עשרה. בדרך כלל ציפה בשקיקה שאחזור הביתה, בודד כפי שהיה. והוא היה מאושר כשהוצאתי חתיכת לחם מתיקי. בטנינו היו ריקות כמעט תמיד".

צ'רניאחובסקי השתתק, שקוע בזיכרונות, והמשיך מהרהר: "לו רק ידעת כמה הוא חסר לי. לבי אומר לי שהוא נלחם את המלחמה במקום קרוב כלשהו". "חבר גנרל, נזהה את היחידה שלו לפי מיקוד הדואר. יש לי הצעה. הבה נשלח ליחידתנו עם הבקשה שיועבר לארמייה שלנו. יהיה להם קשה לסרב, ואחיד ישרת תחת פיקודך".

"לא, זה לא ילך, סרן. יהיו שיאמרו, 'הגנרל לוקח את אחיו תחת כנפיו'. הבה נשאיר את זה כמות שזה. יש לי תחושה שבכל מקרה ניפגש בהקדם. אבל הבה נחזור לעבודה", וצ'רניאחובסקי רכן על המפה.

הקרוב על הדניפר (פרק תשיעי)

(עמ' 231) פעם, כשחזר לעמדת הפיקוד מתרגיל טקטי, בא קצין הפרסונאל הראשי לראותו. "חבר גנרל, הובעה משאלה לחופשה. סמל טורושקנוב מבקש לבקר בביתו". צ'רניאחובסקי הופתע. למעשה, מאז שקיבל את הפיקוד לא ביקש אי-פעם אדם בארמייה שלו חופשה מאזור הקרב. הוא ציווה שהאיש יישלח אליו בבוקר.

"מה קרה, סֶטֶפֶן פיודורוביץ'?" שאל צ'רניאחובסקי את הסמל, שעמד בדום. עצבני ככול שהיה בגלל הזימון הפתאומי, האיש נרגע בשמעו את הגנרל קורא לו בשמו הפרטי, כבוד שלא ציפה לו אפילו ממפקד הפלוגה.

"קיבלתי חדשות רעות מהבית. אמא הוכתה בשיתוק והיא לגמרי לבדה. אני צריך רק ימים ספורים כדי לסדר אותה", אמר.

"האם תוכל להמתין יומיים או שלושה? חייל-חזית כמוך יכול להרגיש לא נוח להופיע במקומך ללא כל עיטורים".

"אין מה לעשות. קשה להניח שאזכה במדליה תום יומיים".

"אל תהיה בטוח מדי. האם תוכל לחכות קמעא?". - "אחכה, חבר גנרל".

לא עבר זמן רב וכל הארמייה ידעה על שיחה זו מפה לאוזן. חיילים דיברו על מפקדם בחיבה, בהעריצם את טוב ליבו ואת הטאקט שלו.

* * *

(עמ' 256) ליד השולחן שוחחו על חבריהם ועמיתיהם המשותפים.

"האם אתה מתכתב עם פולקובניק צשקובסקי?" שאל בודקו.

"רק לפעמים", הודה צ'רניאחובסקי, "אחותי סיפרה לי במכתב לאחרונה שהוא נפצע ונמצא בבית חולים..."

מַעֲבָר לַדְּנִיפֵר (פרק עשירי)

(עמ' 269) היה נראה כמעט ודאי שהטנקים הגרמנים יפרצו אל שוחת מפקד הארמייה. "חבר גנרל, הרשה לי להזכיר לך שהגיע הזמן שעמדת הפיקוד תעבור למקום אחר", אמר רב-סרן קומארוב בשקט.

"הרשה גם לי להזכיר לך משהו", השיב צ'רניאחובסקי באותו טון, "במשך הקרב על קורסק שמר היטלר את מפקדתו בזייטומיר. אבל כשצבאנו התקרב לדנייפר, הוא מצא בחיפזון מקלט ביערות פרוסיה המזרחית, בוולפסשאנץ, שפירושו בגרמנית 'מאורת הזאב'".

"אז מה? זאב הולך למקום לו הוא שייך. למה עלינו לחשוב על כך?".

"הרשה לי לומר לך שמפקד מעביר את מפקדתו לעורף רק כאשר אינו בטוח בניצחון. אתה עצמך הודית בכך שהחבר סטאלין, לא רק שלא פינה את המפקדה העליונה ממוסקבה כאשר הגרמנים היו רק במרחק חמישים קילומטר, אלא ציווה על מצעד שייערך בכיכר האדומה בשבעה בנובמבר. אם נעביר את עמדת הפיקוד לעורף כעת, נחתור תחת האמונה של חיילינו בניצחון..."

מבצע בגרטיין (פרק אחד-עשר)

(עמ' 305) שיירה של חמש מכוניות מיהרה לאורך דרך המלך לויטבסק שהייתה כבר לוטה באפילה. צ'רניאחובסקי ובן לווייתו הצמוד, השליש קומארוב, ישבו במכונית הראשונה. צ'רניאחובסקי היה שקט ושקוע במחשבות.

"מטוס מלפנים!" צעק פתאום קומארוב.

"רד מהכביש ליתר ביטחון", ציווה צ'רניאחובסקי לנהג. רק ירדה המכונית מהדרך, ופיצוץ מחריש אוזניים רעם כחמישים מטר מימנם. מכוניתו של צ'רניאחובסקי הועפה לצד אחד, זו של מקארוב – לצד האחר. שלוש המכוניות שאחריהם לא נפגעו. כל הנוסעים יצאו וחיבקו את הקרקע בצד הדרך. פתאום ראה מקרוב את מכוניתו של צ'רניאחובסקי הפוכה. "עזרה!", קרא. הם שמעו שוב את שאגת המטוס: המפציץ הלילי חזר לגיחה שנייה. "תיפסו מחסה", קרא מישהו.

בהתעלמם מהמפציץ המתקרב, באו מקרוב וכמה אחרים במרוצה למכונית ההפוכה והציבו אותה שוב על גלגליה. השליש של מקרוב הצליח לפתוח בכוח את הדלת התקועה. ברגע זה התפוצצה פצצה שנייה בקרבת מקום ולרגע הואר כאור היום. מקרוב הבחין בדם על פניו של צ'רניאחובסקי. הוא פתח חבילת עזרה ראשונה וחבש את ראשו. בינתיים, צוות מכונת הירייה עם החצובה הארבע-רגלית על המכונית המשורינת שליוותה אותם גירש את המפציץ. "איך אתה מרגיש, איבן דנילוביץ'?", שאל מקרוב, כשצ'רניאחובסקי טיפס למכוניתו. "אני חש קצת דקירה בעיני".

[...] למרות שבתחנת העזרה הראשונה לא היה מומחה לעיניים, היה צורך לעשות משהו בדחיפות. המנתח הוציא רסיס זעיר מהעפעף החתוך וביצע חבישה. רק בשעה 5 בבוקר הגיעו לעמדת פיקוד החזית. כשראה את מפקד החזית כשראשו חבוש היה גנרל פוקרובסקי מודאג.

מה קרה, איבן דנילוביץ'?" "שום דבר. רק שריטה. דווח על שאלות דחופות..." שקוע בחובותיו כמפקד, שכח צ'רניאחובסקי את פצעו. הוא היה מודאג יותר מבריאותו של השמש פליוסין שחלה בשפעת ביום הקודם. הוא שלח את רופאו לבדוק אותו ומצא זמן לבקר אותו בבית החולים. "מה שלומך, אבא?". בעיני החייל מצא חן שפנו אליו כ"אבא", למרות שהיה בוגר מהגנרל רק בשנים... עשרה שנים...

(עמ' 311) צ'רניאחובסקי ביקר יחידה של גדוד הרגלים ה- 77 של המשמר בקווי האש. הוא שמח תמיד לשיחת לב-אל-לב עם החיילים מהשורה. זו הייתה נראית הזדמנות טובה לכך: הייתה המולה של קולות מאחורי פיתול החפירה. [...] צ'רניאחובסקי ושלישו נעו לקראת החיילים. לפתע הופיע מאחוריהם רב-סמל. "מה האסיפה הזאת כאן? התפזרו! טוראי סמירנוב, האם אינך יודע שההתקהלות בחפירות אסורה? לאויב יש תצפיות ואתם כולכם עלולים להפוך לבשר קצוץ לפני שתדעו על כך".

החיילים מילאו את ההוראה. רב הסמל הבחין בזר בחליפה החדשה ללא קמט. "מי אתה? כתשובה הושיט לו הלז חפיסת סיגריות קֶזֶבְק, מותרות נכספים מאוד בחפירות. "קחו לכם"

"חייל עורף, בוודאי. סיגריות כאלה!". ידיים אחדות הושטו אל החפיסה. אבל הרב-סמל דרש בחומרה: "תעודותיך?".

"נכון, סמל!", חייד הזר, "הרשה לי להציג את עצמי. גנרל-פולקובניק צ'רניאחובסקי, מפקד החזית. הנה תעודת הזהות שלי".

הרב-סמל עבר לדום והצדיע.

"שב, בן אדם, האויב משגיח".

"התחפוש שלך יכולה לשטות בכל אחד, חבר גנרל", קרא בהערצה הרב-סמל. "אינני רוצה להזמין הנה אש. אמור לי בכנות, סמל: האם זה נכון שהארוחות שלכם דפוקות?"

"יש לנו מחסור בבשר, חבר גנרל. אנשי האספקה עדיין צריכים ללמוד לשמר אותי".

"אל תדאג לגבי זאת. אנחנו נטפל בזה. מה בדבר האמון הקרבי? אתה בוודאי מוותיקי מלחמת האזרחים, אם לשפוט לפי גילך" [...] בעוזבו, לחץ את ידי הרב-סמל והטוראים שעמדו לידו.

(עמ' 318) "שֶׁרְתִּי כראש מטה חזית תחת מפקדים אחדים", כותב גנרל-פולקובניק פוקרובסקי בזיכרונותיו, "כל אחד מהם היה מסוגל לקבל החלטות ולשגר אותן למטות החזית והארמיות, אבל רעיונותיהם לא הצליחו להגיע אל החיילים מן השורה. צ'רניאחובסקי, לעומת זאת, דרש שמשימת הקרב תוסבר לכל חייל בפירוט כזה שיעודד את יוזמתו בקרב. הרעיונות שנוסחו בהחלטות מפקד החזית חדרו לראשם של כל הלוחמים וזכו להכרתם ולתמיכתם. לעתים קרובות שמעתי קצינים וחיילים אומרים שהיו מוכנים ללכת באש ובמים

אחרי מפקד כזה. לצירניאחובסקי הייתה יכולת עצומה לזכות בראשם ובליבם של פיקודיו ולהמריץ את עבודת הצוות והיוזמה שלהם. אנו, קציני מטה החזית ציפינו שמפקד החזית החדש יבקר אותנו על הכשלים בפעולות המתקפה האחרונות. אבל, לשביעות רצון הכול, אף אחד מאיתנו לא שמע מילה אחת של תוכחה. צירניאחובסקי היה מנומס ביותר, מיושב בדעתו וחברתי. הוא היה צנוע ואף פעם לא ניסה לצוד את עין הציבור. הוא היה אדם בעל טקט רב ומעולם לא נקט בניזיפה שתשפיל את כבודו של קצין. אחרי בואו שררה במטה אווירה שקטה ועניינית".

(עמ' 321) זה היה אחר חצות. זה מזמן נעץ השליש מבטים מודאגים במפקד החזית, שהיה ישוב במשך שעות ליד שולחן מכוסה במפות. לבסוף איבד את סבלנותו: "איבן דנילוביץ', סימנת כעת ארבע מפות בזו אחר זו. עשרים וארבע שעות ביום אינן מספיקות לך, אתה רוצה להחליט עבור כל אחד - לתותחנים, לטנקיסטים ולטייסים. למה לא תשאיר להם משהו, לשם שינוי?".

צירניאחובסקי הרים את ראשו מהשולחן.

"האם אתה יודע, אֶלְשָׁה, מה אמר קוטוּזוב במועצה הצבאית בפילי?".

"איך יכולתי לדעת? אף פעם לא הייתי באקדמיה, וכל מה שאני יודע על היסטוריה למדתי ממך."

"לא זו הנקודה. בוודאי קראת את *מלחמה ושלוש*. קוטוּזוב אומר שם: 'אם כך, רבותי, אתם משאירים לי לשלם עבור החרסינה השבורה'. אתה רואה למה אני מתכוון? חס ושלוש, אינני מתכוון להשוות את עצמי עם קוטוּזוב. אני מתכוון לומר שקוטוּזוב הרגיש אחריות עמוקה לגורל הצבא. בימינו, מפקד צבא נושא באחריות גדולה עוד יותר. מספיק להזכיר את הכמויות העצומות של ציוד שיש לנו. לכן אין מה לעשות, ואני חייב ללמוד מפות רבות ככל האפשר כדי שאוכל להתמודד עם זה". "אני מבין, איבן דנילוביץ'. אבל יכולת, באותה מידה, להקשיב קודם להצעות של עוזריך? יכולת להקל מעט על עבודתך". "או, לא, אלשה. אתה יודע, כמובן, שאתחשב בכל דעה. אבל, לפני שאשמע ואעריך מה שיש לעוזרי לומר, אני צריך להבהיר את המצב. ואז כל טבח משבח את תבשילו. ואני צריך לפתור בעיה בקנה מידה חזיתי על ידי המאמץ המתואם של כל הנשק והשירותים. מלבד זאת, קיבלתי כבר מהם את המידע הנחוץ. טוב", חייך צירניאחובסקי, "האם אתה עדיין מקשה על שיטתי?". "לא, למה, חבר מפקד חזיתי? אבל אתה נראה נורא וזקוק למנוחה". "ומעל לכל דבר אחר,

עלי לחשוב לא רק לעצמי אלא גם כמפקד קבוצת הארמיות מרכז. האם אתה חושב שפילד-מרשל פון-בוש יושב על ידיו בצד השני? אני סימנתי ארבע מפות. האם אתה חושב שבוש עשה פחות? בקפדנותו הגרמנית ודאי הכין תכנית איך להדוף את התקפתנו האפשרית. יתר על כן, הוא בוודאי מטפח חלום להקז את דמם של כוחותינו בעמדות הגנה מבוצרות ואז לצאת למתקפת נגד. תכנית הרפתקנית, כמובן, אבל איננו יכולים להתעלם ממנה"...

(עמ' 333) רבים התרשמו מזיכרונו המעולה של צ'רניאחובסקי. הוא נקב בשמותיהם של תריסרי מרכזי אוכלוסייה מבלי להסתכל במפה, מנה שמותיהן של יחידות ומערכים, השווה מספרים מבלי להסתכל ברשימות כלשהן. החלטותיו היו מבוססות על ידיעתו המעמיקה בטקטיקה ובאמנות המלחמה בכלל, באותה מידה כמו על ניתוח מפורט של המצב.

יולי 1944

תבוסתה של קבוצת הארמיות מרכז (פרק שנים-עשר)

(עמ' 360) כשהקרב היה בשיאו קיבל חבר המועצה הצבאית של החזית, גנרל מקארוב, את הידיעה שאחיו הצעיר של צ'רניאחובסקי, סגן-אלוף אלכסנדר צ'רניאחובסקי, נהרג בפעולה. אחרי התייעצות עם מרשל וסילבסקי החליט לשמור בינתיים את החדשות הטראגיות מידיעתו של מפקד החזית... (עמ' 361) נציג המפקדה העליונה וחבר המועצה הצבאית של החזית התייעצו והחליטו לבסוף לספר לצ'רניאחובסקי על מות אחיו. מקארוב היה עצבני והחל ממרחק: "איבן דנילוביץ', האם ידועה לך האמרה 'החיים הם גדולים אם אינך נחלש?'. אדם בעל רצון חזק יכול לשאת בכל אסון ולהמשיך למלא את חובתו". "מה גורם לך לדבר כך, וסילי ימל'אנוביץ'? חדשות רעות שהן?", שאל צ'רניאחובסקי בעניין.

מקארוב הגיע להחלטה: "איבן דנילוביץ', עלי לספר לך את החדשות הרעות. [...] אחיך אלכסנדר נהרג ליד אלכסיניצ'י ב-24 בחודש".¹⁷¹ צ'רניאחובסקי שקע בכבדות במושבו. הוא הידק את שיניו כה חזק עד שלחיו החווירו. הוא התנהג בחומרה ביחסו לאחיו הצעיר, אף פעם לא ניסה ליטול עליו חסות או לשבצו במקום תהילה בעורף. להיפך, הוא מינה אותו סגן מפקד של חטיבה משורינת שהייתה צריכה להילחם בגזרה העיקרית בה היה עתיד המבצע להיות מוכרע. צ'רניאחובסקי עצמו שבר את השתיקה המעיקה. "בפעם האחרונה שבא לראותי לא הייתי במקום. לא נפגשנו אז, ועכשיו הכול נגמר. לא היה לנו אף פעם זמן להיפגש. אפילו עכשיו אין לי זמן ללכת לאלכסיניצ'י. אלכסנדר יסלח לי. פון-בוש הביא דיוויזיית פאנצרים טרייה מאזור בוריסוב. לא, איני יכול לעזוב עכשיו מאף סיבה שהיא..."

(עמ' 388) חבר המועצה הצבאית של החזית, וסילי מקארוב, כותב בזיכרונותיו: [...] למרות ששהיתי בקו החזית מאז ימיה הראשונים של המלחמה, השתתפתי בקרבות גדולים רבים, וחוויתי יותר מפעם את הטעם המר של המפלה ואת חדות הניצחון, עד שפגשתי את צ'רניאחובסקי ראיתי רק לעיתים נדירות מפקד גבוה שיעבוד באופן כה שיטתי, מלא מחשבה ומדויק. ההצלחה לא סחררה את ראשו מעולם. הוא נשאר תמיד תובעני כלפי עצמו ושימש מופת

¹⁷¹ יונה דגן מספר שהכיר את סאשה צ'רניאחובסקי, שהיה מפקד גדוד טנקים בדרגת פוד-פולקובניק (ולא פולקובניק, כפי שסיפר א.ס.דוב), ושהוא התאבד מסיבה לא ידועה. לא נראה לו שהיה יהודי.

לעבודה קשה. לצ'רניאחובסקי לא היה אפילו בדל של סובלנות לשביעות רצון עצמית ויהירות. הוא היה צנוע באופן קיצוני. פעם ביקרנו ביחידת שריון. הוא ראה שם את תמונתו על הקיר אך לא העיר דבר. אבל כשעמדנו לצאת הוא שאל: 'מדוע הם תלו את תמונתי?!'. 'אתה מפקד החזית, זו הסיבה!'. 'יש מפקדים בוגרים ממני בעלי הישגים טובים יותר ודרגה גבוהה משלי. למה לא יציגו את דיוקניהם? בקיצור, אני רוצה שתמונתי תוסר מיד!'. מאוחר יותר וידא שמשאלתו זו מולאה ולא היה מוכן לשמוע שום התנגדות לכך".

המכה מבעד לנימון (פרק שלושה-עשר)

(עמ' 427) מפקד החזית קיבל מספר רב של מכתבים. פעם הביא לו קומארוב מכתב מבית-ילדים ליד מינסק.

"הנאצים הרגו את הורינו ושרפו את בתינו", נכתב במכתב, "אנו חיים בבית קר ויש לנו רק שמיכה אחת לכל שלושה מאתנו. אנו נושאים על עצמנו מים ממרחק, כיוון שאין לנו סוסים".

שורות אלו הזכירו לצ'רניאחובסקי את ילדותו האומללה. הוא זכר לא רק את הקשיים שהתנסה בהם בשנותיו הצעירות אלא גם את האנשים הטובים שעזרו לו לעמוד על רגליו. [...]

"אנשים מתים למרות שאנו משתדלים להילחם עם אובדן חיים קטן ככל האפשר. גם עבורי החליפה המולדת את אבא ואמא. עכשיו תורנו לדאוג ליתומים אלה. [...]. אמור לראש שירותי העורף להקצות שתי משאיות. העמס שני סוסים על אחת מהן, ותיבה של זגוגיות לחלונות, בגדים, שמיכות ותריסר ארגזים מהאוכל הטוב ביותר - על השנייה".

פלישה (פרק ארבעה-עשר)

(עמ' 448) [...] "לפעמים אני תמה", כותב מקארוב בזיכרונותיו, "מדוע לא הפסיד צ'רניאחובסקי אף קרב אחד. מה היו הסיבות? כישרונותיו כגנרל ומארגן? מיומנותו המעמיקה? יכולתו למצוא נתיב ללבו של אדם, לנטוע בו אמון בכוחו שלו, לגרש את הפחד והבלבול כשהוא נמצא מול האויב? אין צורך לומר שצ'רניאחובסקי ניחן בכל התכונות האלה. עדיין היה בו קו אופי נוסף, שהיה, כמו שהיה, זרז לכל התכונות הללו המהוות מה שקוראים בדרך כלל כשרון של גנרל: ניתוח מדוקדק של האויב, יכולת מתוחכמת להבחין בשינויים הקלים ביותר בשיטות הטקטיות של הקרב... הוא היה מוכשר באופן יוצא מן

הכלל; אבל כישרונותיו הטבעיים הצטרפו לכוח העבודה היוצא מן הכלל ודבקו במטרה. איבן דנילוביץ' היה תמיד במעבה העניינים. היה זה בכבוד רב, חיבה ותשומת לב אבהית שבהן התייחס אל קציניו ואנשיו שמאמצייהם הקשים במלחמה קבעו, בניתוח הסופי, את תוצאותיה של כל תכנית וכל פעולה. כל יחידה שהיא שבה היה יכול מפקד החזית לבקר הוא תמיד בדק איך אנשיו הוזנו, הונעלו והולבשו, ומעולם לא שכח לשאול, דרך אגב, 'טוב, ומה בדבר טבק?', למרות שהוא עצמו לא עישן. צ'רניאחובסקי זכה ליוקרה רבה וכבוד בגין גישתו העניינית לעניינים, מסירותו לעקרונות הקומוניסטיים, והחלטותיו הנכונות, המחוננות. מחמיר בדרישותיו מעצמו ומפיקודיו, הוא היה באתו זמן תמיד מלא טקט ביחסיו עם כל מי שהתעסק אתו."

(עמ' 467) תמצית מיומנותו של צ'רניאחובסקי כגנרל הייתה שמעולם לא פחד לעשות שינויים מכריעים בתכנית של פעולה בזמן שהיא הייתה עדיין בשלבי ביצוע. זה היה תמיד מעשה מסוכן לתכנן מחדש תכנית שהותוותה מראש: האויב עלול לגלות את התמרון של מספר גדול של יחידות ולנקוט באמצעי נגד יעילים. אבל החלטתו של צ'רניאחובסקי הייתה מונעת לא רק מניתוח המצב. היא נבעה גם מאמונו ברוח הלחימה של כוחותיו ומיומנותם של הגנרלים שתחתיו. בזונחו את התכנית הקודמת הוא פרס מחדש את כוחות החזית במערך קרב דמוי מניפה והעביר את הכוחות העיקריים מהגזרה המרכזית לאגף הימני, שהיה קודם לכן כיוון התקפה משני. הגרמנים לא ציפו לשינוי כה מהיר בכיוון המכה הסובייטית העיקרית ונתפסו בהפתעה...

(עמ' 480) בבוקר ה- 18 בפברואר נסע שוב לקווי הקרב של הארמייה ה- 5 כדי לראות את המצב במו עיניו. [...] במפקדת הגייס פגש אותו ראש המטה.

"איפה מפקד הגייס?"

"הוא עזב לעמדת הפיקוד הקדמית. פעילות האויב התגברה, ואנו היינו בציפייה להתקפת נגד."

צ'רניאחובסקי פנה פנייה חדה לעבר היציאה. קומארוב וראש המטה באו בעקבותיו. [...] הם טיפסו על גבעה לאורך חפירה צרה. העיר בערה בעשן, ולאוויר היה טעם מר של שריפה. רעם התפוצצויות הפגזים הכבד הדהד לעיתים קרובות יותר ויותר. [...] הגיפ של צ'רניאחובסקי נסע בעקבותיו הרב-סרן ממפקדת הגייס. [...] לפני שנסעו עוד שני קילומטר התפוצץ פגז מאחורי הגיפ של צ'רניאחובסקי. רסיס קרע את גב המושב האחורי ופילח את גבו

וחזהו. הוא הכה בעוצמה כזו שחדר גם את זרועו הימנית של הנהג לפני שנתקע בלוח המכוונים. בהתעלמו מהכאב, עצר רב-סמל וינוגראדוב את הרכב. עשן אבק השריפה התבהר, והנאצים פסקו לירות.

"אַלְשֶׁה, אני פצוע", שמע השליש מבעד לצלצל באוזניו, "בגבי..."

"חבר גנרל, רק רגע!" ברגע הבא חבש את פצעו של צ'רניאחובסקי.

בחשקו את שיניו, עיניו פתוחות למחצה, הסתכל צ'רניאחובסקי בשמיים הקודרים. מי יודע מה חשב במשך רגעים אלה? כנראה שכעת הוא היה כה נחוץ שכוחות החזית שלו אינם יכולים להישאר בלעדיו.

"אלשה, מלאכי הטוב, אני גווע..."

[...] צ'רניאחובסקי נלקח לבית-חולים השדה הקרוב ביותר

[...] הפצע התברר כאנוש. צ'רניאחובסקי מת בדרך לבית החולים.

"אני שונא למות במיטה, והייתי בוחר למות בלהט הקרב", אמר פעם, וכך קרה. בהסתכלו בפניו השקטים של מפקד החזית, נזכר קומארוב במילותיו האחרונות. "אלשה, מלאכי הטוב..." פתאום נזכר שבמילים אלו פנה הגנרל הרוסי בגרטיון¹⁷², גיבור אהוב על צ'רניאחובסקי, אל השליש שלו. בגרטיון מת בזרועות אַלְשֶׁה אַלְפָּרוּב. קומארוב הרגיש עווית אוחזת בגרונו [...]. האמבולנס שנשא את גופו של מפקד החזית נסע כעת לעמדת פיקוד החזית. שם פגש אותו משמר צבאי. בצהריים החלו להגיע משלחות מהחיילים לחלוק כבוד אחרון למפקדם המפורסם...

בול דואר סובייטי שהוצא לזכרו של צ'רניאחובסקי בשנת 1960

¹⁷² הנסיך פיוטר איוונוביץ בגרטיון (Пётр Ива́нович Багратио́н, 1765-1812), גנרל רוסי ממוצא גאורגי שהשתתף בצורה פעילה במלחמות נפוליון. פיקד על הצבא הרוסי במערכות נגד האימפריה העות'מאנית ושבדיה. נהרג בקרב בורודינו.

26. ביוגראפיות חדשות של צ'רניאחובסקי

בחיפושי בלשון הספרדית התברר לי שספרו של א.א.שריפוב יצא שוב בספרדית, בשם: 'צ'רניאחובסקי, גנרל ה-T34'¹⁷³. קיוויתי שמדובר בספר נוסף, אבל מקריאת הביקורת התברר לי שזוהי הדפסה חדשה של אותו הספר. מצאתי באינטרנט מידע על ספרים נוספים שיצאו, ברוסית, על צ'רניאחובסקי. הראשון, בשם 'צ'רניאחובסקי האגדי', לקט כולל של מקורות שנערך על ידי א.י.סוחארב, יצא לאור ב-2005. השני, שיצא ב-2006, נכתב על ידי ו.ו.קארפוב, גיבור ברית המועצות אף הוא, שכתב מספר רב של ספרים על אנשי צבא. הספר נקרא: 'גנרל-ארמיה צ'רניאחובסקי', ומתואר לא כביוגראפיה אלא כ"נובלה המוקדשת לגנרל-ארמיה א.ד.צ'רניאחובסקי, אחד מהמפקדים המבריקים והמוכשרים ביותר של מלחמת המולדת הגדולה. הוא היה אהוב ומכובד על ידי כל. ההחלטיות שלו ודבקו בעקרונות, מוחו העיקש והזריז ואומץ ליבו האישי, כמו פתיחותו והלבביות החמה שלו ביחסיו עם אחרים סייעו לו לזכות בתהילה שהיה ראוי לה אפילו בזמן חייו, ובזיכרון נצח".

ספר שלישי, שיצא ב-2007, הוא: 'גנרל צ'רניאחובסקי, גאון ההגנה וההתקפה, מאת ולדימיר או. דאינס'¹⁷⁴. בסקירה שמצאתי על הספר כותב ניקולאי לְבֶדְב: איבן צ'רניאחובסקי היה אדם יפה להפליא עם פנים פתוחים ואמיצים, המשקפים גם אופי חזק, גם אנרגיה רוחנית וגם רצון טוב. בזמן המלחמה נראה איבן דנילוביץ' כך – בטוח בעצמו, נינוח, אפשר לומר, אפילו מטופח – אף פעם לא מרוחק. אשתו של המפקד אנסטאסיה גריגורייבנה שמרה את מכתבו מתאריך 27 באוגוסט 1941. "טאסיק!" – פונה פולקובניק צ'רניאחובסקי אל בת זוגו – "לו ראית אותי עכשיו, לא היית מכירה – איבדתי 17 קילו. אף חגורה אינה מתקרבת, כולן גדולות, אפילו הצמיד נופל לפעמים מהיד. אני חולם להתגלח ולהתרחץ. זקן של סבא בן 60. [...] אבל זה לא מפריע לי לפקד באותה להיטות כמו תמיד."

¹⁷³ 'Cherniakovski: El General T-34', 'Historia Inédita', Barcelona 2009
В.Дайнес: 'Генерал Черняховский. Гений обороны и наступления', ¹⁷⁴
'Яуза', 'Эксмо', 2007, 592 pp

את צ'רניאחובסקי העריכו ואהבו בצבא, אולי כמו את אף אחד אחר. הערכות חמות להפליא על איבן צ'רניאחובסקי נתנו מפקדים ומנהיגים צבאיים מהוללים רבים. [...] "בפתרון מעשי של בעיות מבצעיות", כותב גנרל-פולקובניק פוקרובסקי - "משכה את תשומת הלב יכולתו להעריך את התנאים במהירות ולמצוא בהם את העיקר, הפריצה הנועזת של כוחות החזית המקובצים לעומק הגנת האויב ושבירתו, והיציאה המיידית [...] למרחב המבצעי, מהווים דוגמה לרמה גבוהה של אמנות המלחמה".

אולי לאף מפקד אחר לא הייתה קריירה צבאית כה מהירה. [...] מלחמת המולדת הגדולה מצאה אותו כפולקובניק, מפקד דיוויזיית הטנקים ה-28. הטנקים של האוגדה ה-28 נשרפו בקרב, אבל הכו בכוחות האויב, והרוויחו את אותו הזמן שחסר לו כדי לכבוש את לנינגרד. על זה, באמת, היטיב לספר גנרל-פולקובניק פון בוש, שעבורו נהיה הפולקובניק הלא-ידוע צ'רניאחובסקי, בקיץ 1941, רוח רעה מאיימת. אחר כך היו ההגנה על נובגורוד ושחרור וורונז', הקרב של קורסק וחציית הדנייפר, ששם הוא כבר גנרל-ארמייה. ראיית הנולד הצבאית והכישרון הארגוני לא תמיד מתלכדים עם רצון בלתי מוגבל והיכולת להעביר אותו לפיקודים. לצ'רניאחובסקי הייתה אמנות זו. הדאגה לצורכי החיילים הייתה עבורו טבעית לחלוטין. אף אחד לא שמע מאיבן צ'רניאחובסקי עלבון גס, או קללות.

פרק שישי: עוד מהמקורות הרוסיים.

תמצית: גם ילדיו של צ'רניאחובסקי אינם מוסיפים כמעט דבר לפתרון חידת ילדותו. מסתבר שגם נסיבות מותו שנויות במחלוקת. ד"ר מורוזוב מביא ממוסקבה "שלל", כולל רשימה אוטוביוגרפית שכתב צ'רניאחובסקי עצמו, אך החידה בעינה עומדת.

27. מפי ילדיו של צ'רניאחובסקי, ניאונילה ואולג

מצאתי במרשתת שתי כתבות מ-2005 על ראיון עם ילדיו של צ'רניאחובסקי במלאת 60 שנה למותו. לפי השאלות והתשובות נראה שהן מתייחסות לאותו ראיון, וההבדלים ביניהן אינם משמעותיים, פרט לשינוי שנת הלידה של הגנרל ל-1907 בראיון הראשון (אם כי לא במפורש) ולתלונתה של ניאונילה על הזנחת הקבר המופיעה רק בראיון השני.¹⁷⁵

"אבא שר יפה שירים אוקראינים ורקד..."

ראיון אלכסנדר פיל, מנהל המוזיאון המרכזי של כוחות הגנת הגבולות של אוקראינה. *Еженедельник* 2000 (שבועון 2000) מס. 29-39, 15-22.7.2005.

הוא הוכתר פעמיים בתואר גיבור ברית המועצות ונקבר פעמיים. הידיעה על מותו פשטה בשעות ספורות בעולם כולו והכאיבה ללבבות רבים. וינסטון צ'רצ'יל, לדידי ללא כל סנטימנטים, אפיין אותו כך בטלגרמה ליוסף סטאלין: "כישרונו ומעשיו של קצין מבריק ואמיץ זה עוררו התלהבות אצל ממשלת הוד מלכותו והצבא הבריטי". הגיבו על מותו הטראגי גם כתבי העת האמריקאים והקנדים המובילים. לכבוד ניצחונות הצבא שהונהג על ידי מפקד צעיר ומוביל זה, ירתה מוסקבה 32 פעמים זיקוקים צבעוניים לשמיים. הפעם ה-33 הייתה עם קבורתו.

ב-29 ביוני ימלאו 98 שנה להולדתו של המפקד הנודע. הוא נהרג בשדה הקרב, כשלא נותרו 80 יום לניצחון הגדול. כמו בעבר, לפני 60 שנה, כואבים את מות אביהם ילדיו – ניאונילה איבנובה ואולג איבנוביץ', עבורם יישאר תמיד בן-37. [...] אירע לי לפגוש אותם ולשוחח על אביהם – האוקראיני הגדול, המפקד המוכשר והאדם הפשוט איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי.

אם על הוריו של איבן דנילוביץ' ידוע, פחות או יותר, הודות לספרו של אכרם שריפוב, הרי על סבא וסבתא מהצד השני כמעט לא ידוע כלום.

¹⁷⁵ 'הרסיס חדר לליבו...' - ראיינה אריאדנה רוקוסובסקאיה, 'רוסיסקאיה גֶנְטָה', 18.2.2005.

ניאונילה איבנובה : מוצאם של הוריה של אמא הוא ממקארובה, שליד קייב. במשפחתה היו עשרה ילדים – שמונה אחיות ושני אחים. האב, גריגורי ניקוליביץ', היה עגלון מפורסם. בזמן מלחמת האזרחים נהרג בידי בנדיטים, שניסו לקחת ממנו את הסוס. סבתא השתייכה לאצולה. היא חיה בילדותה בסבייטושינו, ועברה למקארובה. הלכה לכנסייה קתולית, אבל כשזו נהרסה, נהגה לבקר בכנסייה פרבוסלאבית, אמרה שאלוהים הוא אחד. לפעמים לקחה אותי לכנסייה.

- איך הכירו הוריהם זה את זה?

אולג איבנוביץ' : אבא למד בבית הספר של חיל הרגלים באודסה, וב-1925 נסע לביקור קצר בכפר ורבוו שבנפת תומאשפול בפלך ויניצה. את אמא פגש במפגש-ערב של צעירים בִּנְפִיארקה, לשם הגיעה לביקור אצל קרובי משפחה. אני חושב שאחת הסיבות למעברו לבית הספר של התותחנים בקייב הייתה ההיכרות עם אמא. הם התחתנו ב-1928, וכעבור שנה, בקייב, נולדה ניאונילה. גם אני קייבאי, יליד 1937.

איבן דנילוביץ' וילדיו ניאונילה ואולג

איבן דנילוביץ' ורעייתו אנסטאסיה

- איך תפסה המלחמה את משפחתכם?

ניאונילה איבנובה : עד למלחמה חיינו בריגה, שם פיקד אבא על דיוויזיית הטנקים ה-28. ב-17 ביוני 1941 הוא החל בתמרונים. לא חשדנו אז מה הולך לקרות בזמנים הבאים. אני זוכרת איך ייללו נוראות אזעקות הסכנה האווירית, אבל אני וחברותי נמלטנו למלון "רומא", שבו התגוררה ליובוב אורלובה. היה נורא מעניין לראות מה עושה כוכבת הקולנוע ביום הראשון של המלחמה. [...] ב-25 ביוני עזבה משפחתנו בחיפזון את ריגה. נפלנו על קרון

הנוסעים היחיד של הדרג האחרון, וב- 27 נכנס האויב לבירת לאטביה. על אבא לא ידענו כלום, רק ב- 17 ביולי הגיעה ממנו הבשורה הראשונה: "לבסוף התמוגג אי השקט שלי. חשבתני על תנאי החיים שלכם בימים האחרונים. אני יודע שעברתם לא מעט. אבל טוב מאוד שלבסוף הסתדרתם איכשהו". חיינו כמפונים בעיר סמיינוב לא היו קלים – החלפנו חפצים שהצלחנו להביא עמנו במוצרי מזון. במהרה מצאה אמא עבודה בבית חולים. בסוף 1942 עברנו למוסקבה.

- ידוע שרשמי הילדות הם הבהירים ביותר. איך אתם זוכרים את אביכם? נ.א.י.: הוא היה כל הזמן בצבא, אבל כל פעם שלקח אותנו אתו לסרט, תיאטרון או משחק כדור-עף, זה היה יום חג אמיתי. אני זוכרת, ב- 23 במאי 1941, יום הולדתי, הלכנו אתו לקנות לי מתנה. היה כה נעים שאני הולכת עם אבא ברחוב ומחזיקה בידו. הוא היה יפה תואר, תמיר, נקי ומסודר.

א.א.י.: אבא היה באמת יפה תואר. חליפתו התאימה מאוד לפניו. תמיד מגוהצת, ללא כתם וללא גרגר אבק. פעם, בזמן המלחמה, הוא הגיע בטיסה למוסקבה והלכנו לחנות הצבאית בוֹזֶדְנִיִּיִּנְקָה. הלכתי אתו ביחד והייתי גאה מאוד. הוא בזיקט-מצעד לבן של גנרל-פולקובניק, עם מכנסי רכיבה כהים, ועל חזהו כוכב גיבור ברית-המועצות. בזיכרון הילדות שלי נשאר כיצד נשים הפנו מידית את ראשן אחריו.

- כמוכן שאיבן דנילוביץ' נחל הצלחה אצל נשים. האם היו לו אהובות? נ.א.י.: לא. ב- 1941, כאשר צבאנו היה בנסיגה, אבא היה בקרב ללא הפסקה. ובנוסף הייתה לו אמא. אבל לא זה היה העיקר, הוא היה כבר חולה מדי על הצבא מכדי לבזבז זמן על רומנים מזדמנים. יש שמועות שונות, אבל הן כולן פרי הדמיון¹⁷⁶.

- האם איבן דנילוביץ' היה מחמיר? נ.א.י.: כן, אבל יחד עם זאת הוגן. כאשר מלאו לי חמש שנים, חיינו במוסקבה, מאוד בדוחק. אבא היה תלמיד אקדמיית השריון על שם סטאלין. פעם הגישה אמא תפוחי אדמה צלויים עם בצל, ואני עיקמתי את האף. באמת, נמאס לי לאכול את זה. אבא התרגז והוריד את החגורה. אינני זוכרת אם הוא הכה אותי

¹⁷⁶ לפי רכילות שסופרה לד"ר מורוזוב במוזיאון צ'רניאחובסק, היו דברים בגו, ולצ'רניאחובסקי היה בן לאשה מיאלטה בשם קוקושקינה.

או לא, אבל בכיתי מאוד ונרדמתי. **בערב סיפר כמה היה קשה לו בילדותו להשיג חתיכת לחם, כאשר נותר יתום משני הוריו.**

בגומל, כשאבא היה מפקד פלוגת טנקים, אני וחברה הלכנו בחורף אליו לבסיס (מרחק 10 ק"מ). כשראה אותי, הוא קימט את גבותיו, ושאל בחומרה: "למה אתן כאן?". הוא האכיל אותנו במרק ודייסה צבאית טעימה. מספר פעמים בערב חזר בהשתאות, אבל בגאווה: "רק תחשבו שהבת שלי התגברה על דרך כה קשה!", וכשחזרנו בערב לגומל הלכנו עם כל המשפחה לקולנוע. זה היה עוד יום מאושר אחד בחיי. ברור שכמו כל הילדים, אני ואולג השתובבנו. כשאמא הייתה פונה לאבא: "שים לב לילדים שלך", האמירה הזאת הספיקה כדי שנתנהג כראוי.

פעם נפלה ידו החמה של אבא על אולג בן ה-3 – הוא הלך לשחק בחצר ונעלם. אני רצתי לחפש אותו, ובאחת מחצרות העיר שיחק אֶליק שלנו, כך קראנו לו, עם ילד לאטבי. למרות כל מחאותיו, הבאתי אותו הביתה, איפה שאבא העמיד אותנו בפינה על ברכיו.

- ניאונילה איבנובנה, למרות העיסוק שלו, האם היה לאבא תחביב שלו הקדיש את זמנו הפנוי?

אבא היה מוכשר מאוד. הנהג שלו, בוריס איבנוביץ' וינוגראדוב, שעבר אתו את כל המלחמה, אמר לי פעם: "הנה כותבים על צ'רניאחובסקי – הכול על כישרונו הצבאי. אבל חוץ מזה הוא היה נשמה, בן אדם... לו שמעת איך הוא שר עם סוליסט תיאטרון הבולשוי דורמידונט מיכאילוביץ' בראש השנה 1942 בכפר ווזדוח (בחזית הצפון-מערבית)! האמנים, והיו מהם לא פחות מעשרים ישובים לשולחן, התחלפו עם האורחים והקשיבו בעיקר לשניהם".

- האם את זוכרת את הרפרטואר של אבא?

כן, כמובן. הוא אהב בראש וראשונה שירים אוקראינים. [...] כשנסענו, אבא, מלבד המזוודה, לקח איתו תמיד גיטרה. הוא ליווה את עצמו יפה. היה לו בריטון נעים. [...] בזמן הלימודים באקדמיה הופיע אבא באופן קבוע בערבי חובבים. אני גם זוכרת שבזמן המלחמה, כשאבא הנהיג את החזית הביילורוסית ה-3, היה לו פסנתר. כשנסענו אתו, הוא ניגן עליו מה שקודם ניגן בגיטרה. [...] השתוותה לאבא גם אמא, אנסטאסיה גריגוריבנה. היא ידעה ואהבה לשיר ולרקוד. אבא אהב אותה וקינא לה.

- מה היו התאוות הקולינאריות של איבן דנילוביץ'?

נ.אי.: הוא לא היה בררן באוכל. בכל זאת אהב בורשט (חמיצה) וונְרְנִיקִים (פירוגים) אמא הכינה היטב. וכשהגיעו אלינו נשים שעזרו לאמא במשק הבית, היא לימדה אותן להכין אותם.

- האם אהב אבא משקאות אלכוהוליים?

נ.אי.: עד המלחמה הוא שתה וודקה מפעם לפעם. אבל אחר כך חלה קשות – תחילה בדלקת ריאות ואחר כך במלריה. ליד וורונז', ב-1942, הגיעה הטמפרטורה שלו ל-40°C. רק בריאותו השופעת אפשרה לו להתגבר על חולשתו. אחרי זאת הוא היה יכול בקושי להתגבר על גביע יין. מכל חייו אני זוכרת את שנת 1945 – אבא התכוון לפעולה הממשמשת ובאה במזרח פרוסיה, אבל, למרות שידוליה של אמא, אפילו לא רוקן גביע שמפניה.

- את איבן דנילוביץ' אהבו גם עמיתיו וגם פיקודיו. מה סודו של יחס כזה?

א.א.: אבא היה ישיר ביחסיו עם אנשים, בעל עקרונות והוגן. פעם בזמן המלחמה, השליש שלו, סגן-אלוף אלכסיי קומארוב, נתן לנו אווירון במתנה. לאבא נודע על כך והוא ציווה להשיב את האווירון. השליש קיבל אחר כך על הראש. אבא התייחס באותו אופן הן לשוויים לו בדרגה והן לכפופים לו. אפשר היה לראות אותו לעתים קרובות בחפירות בקו הקדמי. הוא התעניין בתנאי החיים של החיילים, ולמרות שבעצמו לא עישן, תמיד היו איתו סיגריות כדי להציע ללוחמים. בלוויה בוויילנה ב-20 בפברואר 1945 לא היה מקום אפילו לתפוח ליפול. הרבה בכו. אכן, הם איבדו את מפקדם האהוב.

- אני מבין שכאב האובדן של אב המשפחה אינו נמוג במשך הזמן. אבל איך

נודע לכם על מות האב?

נ.אי.: בבוקר ה-19 בפברואר נכנסה לחדרי מריה פֶרְמוֹנוֹבְנָה, אשר עזרה לאמא במשק הבית. היא הייתה בוכיה. חשבתי שקרה משהו לאמא. אכן היא הייתה צריכה לחזור מהחזית עוד מעט. עדיין לא יכולתי להעלות בדעתי שיקרה אסון לאבא. אתה מבין, הוא נשרט פעמים רבות, כדורים נקבו את כומתתו, מעילו, אדרתו – אבל הוא יצא מכל זה.

במהרה הגיע אלינו נציג ההנהלה המדינית הראשית, שאתו יצאנו לוויילנה, שם עמדה להתקיים הלוויה. [...] בערב הלוויה לא יכולתי לעצום את עיני – בכיתי. נכנס מיכאיל סוסלוב וניסה להרגיע אותי, אבל האבידה הייתה כה גדולה...

או.אי.: אצל מפקד הארמייה ה-3 אלכסנדר גורבאטוב, שהייתה חלק מהחזית הביילורוסית ה-3, לא נכנסו מההתחלה לקרב חטיבות הארטילריה הממוכנת. אבא לא היה מפקד שיכול לשבת בשקט בעמדת התצפית ולחכות לפתרון הסיטואציה. הוא שאף תמיד להיות בשדה הקרב. פעם אמר: "אינני רוצה למות במיטה, אני מעדיף ליהרג בלהט הקרב". וכאן הוא יצא למקום, אבל לא הגיע אל מפקדת הארמייה ה-3 של גנרל גורבאטוב. אני חושב שמפקדת הארמייה ה-3 פשוט התחבאה, כיוון שלא רצתה לקבל נזיפה הגונה. אבא חזר באותה דרך, כדי למצוא את גורבאטוב בנקודת התצפית. כשעבר בפעם השנייה בצומת ליד העיירה מְהֶלֶזְק, נקלע להפגזות מרגמות קצרה. רסיס של פגז חדר את החלק האחורי של ה'ווייליס', עבר בין שומר הראש והשליש, נקב את חזהו של אבא וננעץ בלוח המכוונים של המכונית. השליש אלכסנדר קומארוב חבש את המפקד, הודיע באמצעות הרדיו למטה על פציעתו של צ'רניאחובסקי, ונהג משם לבית החולים בכל המהירות. בדרך שב אבא לעצמו ושאל את קומארוב: "אֶלְשֶׁה, האם זה באמת הסוף?". וזה ענה: "... חבר מפקד, עכשיו נגיע לבית החולים, הכול יהיה בסדר, תראה". אבל הוא מת, לא חזר לעצמו בדרך. כשאמא שמעה זאת, הפך שעה אפור.

- האם נכון שאיבן דנילוביץ' נבחר כמתאים לתואר מרשל ברית המועצות? נ.אי.: לקראת יום הצבא הסובייטי¹⁷⁷ הראה אלכסנדר קומארוב לאמא סימנים שאמורים להעניק לאבא את תואר המרשל. הוא אפילו אמר שהכין למקרה זה את אותות דרגת המרשל. אבל... **או.אי.:** כן, זה נכון. נלקחו מידות ונתפרה חליפת מרשל ברית המועצות. והוכן גם אות המפקדים 'ניצחון' שאבא היה עתיד בוודאות לקבל עם כיבוש קניגסברג. [...]

ב-1991 הועבר הקבר של איבן דנילוביץ'. למה זה קשור?

נ.אי.: בחירת מקום הקבורה לא הייתה מוצלחת מלכתחילה. כיוון שקברו של אבא מוקם באותו מרכז של וילנה שבו נמצאים בתי שעשועים, מסעדות וכדומה. אמא פנתה בסוף שנות ה-40 לממשלה הליטאית במשאלה להעביר את קברו של אבא למוסקבה, אבל הליטאים סירבו. הם בנו קריפטה ענקית באתר הקבר. רק ב-1991 עלתה האפשרות להעביר את הקבר לבית העלמין נובודייביצ'י במוסקבה. יד הזיכרון נלקחה על ידי רשויות העיר וורנוז', שהציבו אותה באחת מכיכרות העיר. ב-1992 קברנו עם אבא גם את אמא.

¹⁷⁷ יום הצבא האדום' הוא 23 בפברואר.

בעיתון המרשתת הרוסי-לאומני 'הדופק של אוֹסְטִיָה'¹⁷⁸ (Пульс Осетии) מתאריך 3.8.2010 מצאתי מאמר ביקורת שכתב פטר גְרִיִיב (Петр Гериев) על ספרו של מארק פֶטְרוֹשְנְסְקִי 'משבט המכבים' ('Из племени Маккавеев') שיצא לאור בראשית אותה שנה. בפתח המאמר כותב המחבר:

... הספר מעורר לא מעט עניין בכל המובנים. קודם כול, האינפורמטיביות שבו. המתבר-העורך מביא עובדות ושמות רבים המספרים על הצטיינות של יהודים, שחיים וחינו ברוסיה וברית המועצות, בעיקר בשנות מלחמת המולדת הגדולה ובתקופה שלאחריה. נראה שאף יהודי אחד שצוין בשנות המלחמה בעיטור או תואר צבאי גבוה, לא נשכח. יותר ממאה עמודים תופס חלק זה של הספר. עוד עשרים עמודים מספרים על אלה שהיוו את הנשק לניצחון. שמותיהם של חלק מהם, אבל רחוק מכולם, ידועים היטב בארצנו, ומעניין לקרוא פשוט אפילו את רשימת שמות המשפחה, התפקיד, התואר ואותות הכבוד. עניין רב מביא הפרק המוקדש למרגלים ומרגלי הנגד היהודים. הנה, רק לתזכורת, פֶלְדְבִין (אבל לא פֶלְבִין, כמו שכתוב בספר)¹⁷⁹ – אחד ממשפטי הפעולה היעילים ביותר של ביון-הפנים נ.ק.ב.ד. שלפני המלחמה. בהמשך אפשר לספר שביוני 1938 הוא יצא למערב, אבל גם נכון שלא הסגיר את הרשת. יש בספר עוד מידע מעניין רב. בתוכו, למרבה הצער, גם מידע שהפליא אותי ביותר. בראש וראשונה, זה נוגע לקביעה **שמרשל ברית המועצות ר.י. מלינובסקי וגנרל הארמייה א.ד. צ'רניאחובסקי, וכמו כן המארגן המוביל של התעשייה האטומית א.פ. סלאבסקי, הם יהודים**. כדי לבדוק את נכונות הקביעות הללו, ערכתי חקירה. מחברי המחקר הביוגרפאי הרציני 'מרשל מלינובסקי' (יו. לובצ'נקוב וו. ארטמוב, מוסקבה, 'יאוז'ה', 2008), שידעו על סיפוחו של ר.י. מלינובסקי למוצא יהודי, קובעים קטגורית שאין בכך שום אמת¹⁸⁰. ההיסטוריון הידוע א. סמירנוב סיפר בראיון טלפוני עם המחבר שבשנת 2008,

¹⁷⁸ דרום וצפון אוסטיה הן רפובליקות בצפון קווקז. סיסמאות העיתון הן "רוסיה חזקה" ו"למען בריאות העם הרוסי".

¹⁷⁹ לייבה לזרביץ' פֶלְדְבִין הוא שמו המקורי של אלכסנדר מיכאילוביץ' אורלוב (Александр Михайлович Орлов, 1895-1973), ממנהלי הביון הפנימי הסובייטי. היה אחראי לטיהורים רבים, כולל בספרד הרפובליקנית. ערק לארה"ב ב-1938 והזהיר את טרוצקי מפני רציחתו הקרובה.

¹⁸⁰ כאמור לעיל, רודיון (או: ראובן) יקובלביץ' מלינובסקי היה בן לאב קראי ואם אוקראינית.

בזמן הסרטת הסרט 'איבן צ'רניאחובסקי' מהסדרה 'דרכי הזהב' על גיבורי ברית המועצות (ששודרה בערוץ 'זֶבֶדָה'), הוא יידע את בת הגנרל לגבי קיום הגרסה בדבר מוצאו היהודי של אביה, מה ששיעשע לא מעט את ניאונילה איבנובה. אבל כדי להפריך סיפור בדיוני זה, הוראו בסרט דיוקנותיהם של הורי המצביא ונקבו בשמותיהם ובשמות הוריהם. מלבד זאת, איבן דנילוביץ', שאיבד את הוריו בגיל 13, זכר אותם היטב וידע את לאומיותם, ובוודאי היה מספר לבת שבילדותו החליפו לו את שם משפחתו ולאומיותו, לו דבר כזה אכן היה, כפי שכותב פטרושנסקי. אי הרצינות בטענה שצ'רניאחובסקי היה יהודי מראה את עצמה גם בספר עצמו. בעמוד 58 נאמר שהוא נשא את השם, המדבר בעד עצמו, איסאק, אבל בעמוד 68 כתוב שאחיניתו ז'אנה רבינוביץ'-צ'רניאחובסקאיה נשאה את שם האב - איסאקובנה. יוצא שאחיו של הגנרל גם הוא היה איסאק. שני אחים איסאק באותה משפחה זה בהחלט יותר מדי...

לא הגעתי אל ספרו של פטרושנסקי, אבל אין צורך להסביר את חולשת טיעוניו של גרייב. לא ייתכן שהשמועה על יהדות אביה הגיעה לאוזני ניאונילה רק ב-2008, ואין להתפלא על אי רצונה לאשר שמועה זו. יתר על כן, גם אם לא סיפר לה זאת אין בכך שום פליאה. עוד יותר תמוה הטיעון שהימצאות תמונתם של ההורים או שמותיהם מעידים במידה כלשהי על אי-יהדותם. הצלחתי לאתר את הסרט בן 13 הדקות במרשתת ולצפות ברגעיו הראשונים, כולל שתי התמונות האמורות להיות תצלומי דיוקניהם של דנילו ומריה. הדיוקנים, ובמיוחד שפמו הארוך והמטופח של דנילו, אכן תאמו את התיאור הידוע. אך לא נמסרו שם שום פרטים על מקור התמונות או על מקור המשפחה. מאידך, ייתכן שגרייב צודק בטיעונו בדבר מפקפקותה של השערתו של פטרושבסקי כי שמו המקורי של איבן דנילוביץ' היה יצחק. ניחשתי שאותה אחינית שבה מדובר היא אותה דודה ז'אנה בת יצחק מחולון, שלפי טענת המשפחה היא בעצם בת אחיניו, ולכן לא מדובר בשני אחים אלא בשני אחינים באותו שם, מה שייתכן בהחלט. שיערתי שהיכרותו של פטרושנסקי עם ז'אנה נובעת מהעובדה שהוא יושב ראש הפדרציה של יהודי צפון-אוסטיה, ויצחק צ'רניאחובסקי

- אביה של ז'אנה, שירת בוולאדיקווקאז, בירתה של צפון-אוסטיה, ושם נולד בנו ולדימיר. כדי לבדוק זאת, שלחתי מסר לאירנה צ'רניאחובסקי בחולון: 26.4.2011. לאירה ולכל המשפחה שלום. אנחנו מקווים שהיה לכם פסח טוב. אני ממשיד, בינתיים, במאמצים לקבל עוד מידע על איבן דנילוביץ, ועל משפחת צ'רניאחובסקי. בין השאר מצאתי מאמר ביקורת מן לאדיקווקאז על ספר שהוציא מישהו בשם מרק פטרושנסקי. לפי הקטע מהמאמר שאני מצרף, מוזכרת בספר אחיינית של איבן דנילוביץ' בשם ז'אנה איסאקובנה צ'רניאחובסקאיה-רבינוביץ'. האם זו דודה ז'אנה שלכם? האם אתם יודעים עוד משהו על זה? דרישת שלום חמה מעדינה. שלכם, דן עמיר

למחרת הגיעה התשובה החיובית:

לדן ולעדינה שלום רב! תודה רבה על המכתב ועל הקטע מהספר. ברוך השם אצלנו הכול בסדר. לחגים נסענו לים המלח, וכבר חזרנו לשגרה. אנחנו כולנו מכירים טוב מאוד את מארק פטרושנסקי - הוא יו"ר של סוכנות היהודים בעיר ולדיקווקאז. ז'אנה צ'רניאחובסקי-רבינוביץ - זו אחותם של אבא של אדיק ואלה, זאת אומרת דודה של אדיק ואלה. היא נפטרה לפני 6 שנים - אנחנו סיפרנו לכם עליה. אנחנו ננסה למצוא את הספר של מארק כדי לקרוא אותו. [...] אלה קיבלה לדואר שלה גם תמונות של משפחת צ'רניאחובסקי בארה"ב, עם הסבר ברוסית. אני אקח את זה ממנה ואשלח לכם עם התרגום. ד"ש חם לכל המשפחה. אירה וכולם

באותו יום פניתי, בדואר האלקטרוני, גם (באנגלית) לפטרושנסקי עצמו: מר פטרושנסקי היקר. בשנים האחרונות הגעתי להתעניין בסיפורו של גנרל א.ד. צ'רניאחובסקי ובילדותו והרקע המשפחתי "הסודיים" שלו. ראיתי את כתבת הביקורת של גרייב על ספרך האחרון, בו הוא מצטט את טענתך שא.ד. היה יהודי, ששמו המקורי היה יצחק, ושהייתה לו אחיינית בשם ז'אנה צ'רניאחובסקי-רבינוביץ'. אני להוט מאוד לדעת פרטים נוספים על כך ומאין קיבלת מידע זה. פרופ' (אמריטוס) דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב למרות ששלחתי מסר זה פעמיים, לא הצלחתי לקבל תשובה על פנייתי זו.

ניאונילה ואולג צ'רניאחובסקי רואינו בסרט התיעודי הקצר (26 דקות) 'איבן צ'רניאחובסקי', שהופק בסדרת 'גאונים ונבלים' של הערוץ הראשון של רוסיה בשנת 2010 בבימוי יו.מברנה לפי טקסט של א.קרסטושבסקי. תקציר תיאור הסרט באתר הערוץ (1tv.ru) הוא: בבסיס הסרט – סיפור מותו של גנרל איבן צ'רניאחובסקי. עד היום לא ידוע, האם מת כתוצאה מהתנקשות או ביד המקרה. בסרט נבחנת גרסת התקפת מחבלים. אבל מדובר בדמות בדיונית – גנרל דנילוב, אותו משחק אמן האומה הרוסי דמיטרי צ'בצוב.

סיפור חייו של איבן לפי האתר הוא: איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי (29 ביוני 1907 – 18 בפברואר 1945) – מגדולי המצביאים הסובייטים. פעמיים גיבור ברית המועצות. לא היה מי שישווה לו כאסטרטג – בזאת הכירו גם הגרמנים. הוא היה יכול להיות המרשל הצעיר ביותר בתולדות הצבא הרוסי, לולא המקרה הטראגי. צ'רניאחובסקי פיקד על החזית הביילורוסית ה-3. הנהיג את שחרור קורסק, מינסק, וורונז' ווילנה. ב-18 בפברואר 1945 כיתרו כוחות החזית הביילורוסית ה-3 את העיר קניגסברג. מפקד החזית היה יכול לחגוג לעצמו אירוע זה במקלט, אבל להישאר מאחור לא היה בין הכללים שלו! למרות שהדרך הופגזה על ידי היריב, הוא יצא לקו הקדמי. בשנות המלחמה הוא התרגל להביט במוות בפניו – ובכל פעם יצא ללא שריטה. אבל הפעם הכול קרה אחרת... רסיס פגז פגע ישר בליבו. תוך חמישה ימים. – ליום הצבא הסובייטי – היה צריך איבן צ'רניאחובסקי לעלות לדרגת מרשל. הוא ידע על כך, והשליש שלו כבר תפר מראש את תגי המרשל לסגינו. אולי היה זה סימן רע! אבוי, זה קרה. צ'רניאחובסקי היה בסך הכול בן 38... איך קרה שערב ההתקפה המכרעת על קניגסברג נותרה החזית הביילורוסית ה-3 ללא ראש? האם זה מקרה, או אולי רצח מתוכנן? ננסה לעשות בכך סדר.

ואניה צ'רניאחובסקי נותר יתום בגיל 12. היה הכול – קיבץ נדבות, עבד כרועה, כמסגר, כעובד דרכים. אחר כך החליט ללמוד בעצמו, ועשה זאת בהצלחה כזו, שבגיל 15 סיים אקסטרניתי בית ספר תיכון. מילדותו חלם להיות חייל וב-1924 נכנס לבית הספר של חיל הרגלים באודסה. ושם היה התלמיד המצטיין. בערבים, כשכל המחנה היה ישן, איבן התאמן זמן ארוך, החזיק ביד ימינו המתוחה במקום אקדח... מגהץ – כדי שהיד תהיה יציבה בזמן הירי!

במהרה, בזמן החופשה, הוא הכיר את טאסיה. להיפרד ממנה כבר לא רצה. ובעבורה עבר לבית הספר של הארטיילריה בקייב. התלוצצו על איבן - איך הוא, איש חיל הרגלים, הגיע לארטיילריה! אבל, תוך שנה, צ'רניאחובסקי לא רק השיג את חברתו, אלא היה המצטיין בכיתה. ולמרות שעל התלמידים נאסר להינשא עד סיום בית הספר, איבן הציע לטאסיה נישואים. במהרה נולדו לצעירים בת ניאונילה ובן אולג.

אבל צ'רניאחובסקי כבר כיוון את עצמו לפסגות חדשות – ב-1932 נכנס לאקדמיה הצבאית, היכן שצץ אצלו כישרון המפקד. הוא היה הראשון בצבא האדום שהגה בחשיבות שיתוף הפעולה בקרב בין כל סוגי החילות, ולא רק בהפעלתם כחלקים נפרדים. נזכרים כמה מבני הכיתה: "בכמה שאלות תיאורטיות אנחנו נאבקנו שעות, אבל איבן פיצח אותן בשתי דקות". לא מפתיע שנמצאו גם כאלה שקינאו בצ'רניאחובסקי. אחד מהם כתב מכתב שטנה על המפקד העתידי: **אומרים שהוא מסתיר את מוצאו החברתי. ב.ק.ו.ד. זכרו הכול – גם את שורשיו הפולנים, וגם שבזמן מלחמת העולם הראשונה שירת האב בצבא ברוסילוב. ובכן, התמזל מזלו שהעניין הסתכם רק ב"שיחת הבהרה".**

עם סיום האקדמיה, חזר צ'רניאחובסקי לקייב – פיקד על גדוד טנקים. למרות שלא מלאו לו עדיין שלושים! תוך שנתיים הוא כבר מפקד חטיבה. הוא תמיד מתוח וערני – אולי המפקד צריך לפעול ראשון! הלוחמים השיבו לו הדדית – בתרגילים תפסה תמיד החטיבה שלו את המקום הראשון. הוא מצא זמן לכול – התמצא באופן מבריק בספרות, ניגן יפה בפסנתר ואפילו שר אריות מסובכות עם הבס האגדי של תיאטרון הבולשוי דורמידונט מיכאילוב. מהמוסיקה לא נפרד מעולם. אפילו בזמן המלחמה הקים לחזית הביילורוסית ה-3 להקת שירה וריקוד. אבל יותר מכל הוקיר את ילדיו. במרץ 1941 התמנה כמפקד אוגדת טנקים שמוקמה ליד שיאוליא. ב-22 ביוני פרצה המלחמה. האוגדה שלו ספגה 10-12 התקפות ביום... הפקודה: לסגת. אבל הוא לא רגיל להיכנע כל כך בקלות! הוא הפר את הפקודה, נכנס לקרב עם כוחות האויב החזקים בהרבה – והדף אותם בכמה קילומטרים! תוך

יומיים חצה צירניאחובסקי את הגבול לפרוסיה המזרחית¹⁸¹ והכה את האויב על אדמתו שלו! ההיטלראים נבוכים.

על הפגנת היוזמה מקבל צירניאחובסקי את אות הכבוד הקרבי הראשון שלו – עיטור הדגל האדום. בהמשך הוא מתכבד בעוד שלושה – מקרה יוצא מגדר הרגיל! צירניאחובסקי נהיה, כנראה, המעוטר ביותר בדרגתו בצבא האדום בשנות המלחמה: אביר שני עיטורי לנין, עיטורי סובורוב וקוטושוב מהדרגה הראשונה... פעמיים גיבור ברית המועצות. שפעה כזו של אותות כבוד לא השיג אף אחד עד צירניאחובסקי!

בינואר 1943 שחררו כוחותיו של צירניאחובסקי, במכה שאורגנה באופן מבריק, את וורונז'. חוסלו 26 אוגדות אויב, ונלקחו בשבי 75 אלף חיילים גרמנים – יותר מאשר בסטלינגרד!

בהחלו את המתקפה לקראת השלב השני, התקדם צירניאחובסקי בהצלחה כזו, שעם הקיץ נעשה כיוון התקדמות זה למרכזי.

בסתיו 1943 יצאו כוחותיו של צירניאחובסקי לגדת הדנייפר, אחר כך נכנסה "קפיצת הדנייפר" שלו לכל ספרי הלימוד הצבאיים: תוך יומיים בסך הכול התקדם צבאו של צירניאחובסקי 60 קילומטר לעומק החזית וטיהר את הדרך לקייב!

באפריל 1944 קיבל גנרל צירניאחובסקי בן ה-37 את הפיקוד על החזית הביילורוסית השלישית – זו הייתה ההכרה הגבוהה ביותר בכישרונו. מספיק לומר שעל החזית הביילורוסית הראשונה פיקד ז'וקוב, ועל השנייה – רוקסובסקי. צירניאחובסקי היה הצעיר ביותר ביניהם, והיה היחיד, שדרכו מקולונל לגנרל-חיל ארכה רק שנתיים! ב-26 ביוני 1944 שחררו כוחותיו של צירניאחובסקי את ויטבסק, תוך שבוע – גם את מינסק, ותוך עוד עשרה ימים – את וילנה. בזמן ההסתערות על וילנה ציווה צירניאחובסקי שלא להפגז את העיר מכלים כבדים – וכך הציל מהרס את הארכיטקטורה הייחודית שלה. כוחות החזית שלו התקדמו מערבה במהירות שלא תיאמן.

ערב המתקפה על קניגסברג יצא צירניאחובסקי לסקור את עמדות הקרב. ושם – פגז תועה... אך האומנם היה זה פגז תועה? לדעת כמה היסטוריונים,

¹⁸¹ הטענה שצירניאחובסקי הגיע בהתקפת נגד זו לאדמת גרמניה, אינה מוכרת לי משום מקור אחר, ונראית לי שגויה.

המתיימרים להשתמש במומחיות בליסטית, הפגז עף מהצד שלנו! איך זה יכול להיות – מקריות, סטייה מצד האויב, או רצח מתוכנן? הגרסה האחרונה נראית דמיונית, אלא שבגנרל קינאו רבים - קריירה מזהירה מדי, סמכות רבה מדי. אבל האם זה כבר חשוב, מה הרג את צ'רניאחובסקי – או מי הרג אותו? כאן חשוב משהו אחר: האבידה הראתה את עצמה כלא ניתנת למילוי. כדי להעריך את חלקו בניצחון, מספיק מספר אחד: בשנות המלחמה הצדיעה מוסקבה 34 פעם לניצחונותיו! יתר על כן, בפתרונות הטקטיים שעבד עליהם לפני יותר מחצי מאה משתמשים בפעולות הצבאיות עד היום הזה...

הקטע בדבר חקירת הנ.ק.ב.ד סיקרן אותי במיוחד - לא אצל שריפוב ולא בראיונות המצוטטים לא נזכר שמוצא המשפחה מפולין. האם הסיק את זה הכותב מהכינוי יאסיק, שהוא ההקטנה הפולנית לשם יאן? או אולי מהשם צ'קובסקי, שמצלצל פולני וכנראה, שבניגוד לשם צ'רניאחובסקי, לא היה נפוץ ברוסיה ובאוקראינה¹⁸²? או אולי זו" לשון נקייה" למוצא היהודי?

מצאתי במרשתת את כתובתו של אלכסנדר קרסטובסקי, כותב הטקסט של הסרט, ופניתי אליו (באנגלית):

10.4.2011. מר קרסטובסקי היקר. לאחרונה נעשיתי מעוניין מאוד בסיפורו של גנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. קראתי את "הנובלה הביוגרפית" שכתב אודותיו א.א. שריפוב, וכמו כן את המסמכים הרלבנטיים ששחררו ב-2005 על ידי המוזיאון המרכזי של משרד ההגנה. כשחיפשתי חומר נוסף על ילדותו ורקעו המשפחתי המעורפלים למדי, פגשתי בתקציר של הסרט הקצר עליו שהוקרן אשתקד בערוץ 1 הרוסי, שכתבת הטקסט שלו מיוחסת לך. מצאתי שם את הסיפור הבא על החקירה אודות הרקע של צ'רניאחובסקי: *"נמצאו גם כאלה שקינאו בצ'רניאחובסקי. אחד מהם כתב מכתב שטנה על המפקד העתידי: אומרים שהוא מסתיר את מוצאו החברתי. ב.נ.ק.ו.ד. זכרו*

¹⁸² השם צ'קובסקי, או צ'ישקובסקי, בא מהשם הפולני סישקובסקי (Cieszkowski). אישים ידועים בשם זה הם הכלכלן הפילוסוף הפולני אוגוסט סישקובסקי (1814-1894) ואלוף ברית המועצות בשחמט לשעבר ויטאלי צ'קובסקי, (1944-2012), שנולד בסיביר למשפחת סישקובסקי, משפחת אצילים פולנית מחבל ווהלין. השחקנית גלינה אנטונובה צ'קובסקאיה, אשתו השנייה של המרשל אלכסנדר איליץ' יגורוב, הייתה, כמו בעלה, קרבן טיהורי שנות סוף ה-30, לאחר שהיאשמה בריגול למען פולין.

הכול – גם את שורשיו הפולנים, וגם שבזמן מלחמת העולם הראשונה שירת האב בצבא ברוסילוב. התמזל מזלו שהעניין הסתכם רק ב"שיחת הבהרה". אני תמה מאין נלקח סיפור זה. לא מצאתי אותו במסמכים שפורסמו, ושריפוב מספר אותו באופן קצת שונה (למרות שגם אינני יודע מאין שאב הוא את הסיפור). אני מסוקרן מאוד בעניין זה – האם תוכל לספר לי משהו על כך? שלך בכנות, פרופ' (אמריטוס) דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב

תשובתו של קרסטובסקי הגיעה באותו ערב:

מר עמיר היקר. זהו עונג גדול עבורי לקבל את מכתבך. אני מאושר שאדם גדול כצ'רניאחובסקי מעניין לא רק אותי. אשר לשאלתך... מה אוכל לומר? המידע אודות צ'רניאחובסקי הוא די סותר. בזמן הכנת התוכנית התקשרתי באופן פעיל עם בנו ובתו. הם סיפרו לי הרבה עובדות מעניינות מחיי אביהם. כנראה שמהם למדתי גם את המידע שעניין אותך. באמת אינני זוכר פרטים מכיוון שהטקסט נכתב לפני יותר משנה.

אני יכול גם להמליץ בפניך על ספר אודות צ'רניאחובסקי מסדרת הספרים הסובייטית 'חיי אנשי מעלה'. בספר זה הרבה אידיאולוגיה, אבל הוא מכיל גם פרטים רבים, כולל לגבי ילדותו ונעוריו של צ'רניאחובסקי. במרשתת יש הרבה מידע מגוון על מפקד יוצא מגדר הרגיל זה. אני חושב שכדאי לך לנסות לפנות למקורות הראשוניים! במיטב הברכות, אלכסנדר קרסטובסקי

11.4.2011. מר קרסטובסקי היקר. תודה רבה לך על תשובתך המהירה. הגעתי לגנרל צ'רניאחובסקי די במקרה – אביה החורג של סבתי היה צ'רניאחובסקי וניסיתי למצוא מידע כלשהו על משפחתה. הוקסמתי על ידי איש צבא גדול זה, אבל נדהמתי גם מהמידע הסותר על ילדותו ורקעו המשפחתי שמצאתי במקורות השונים. למרות שהרוסית שלי די דלה (למדתי אותה בימי הסטודנטיות שלי, כדי שאוכל לקרוא מתמטיקה – ספרי המתמטיקה ברוסית היו בזמן ההוא זולים עשרת מונים מהספרים האנגלים), ונאלצתי להתייעץ במילון לעתים תכופות, התחלתי לקרוא את החומר הרלבנטי בר ההשגה בפרסומים הרוסיים שיכולתי להשיג במרשתת. עדיין לא הצלחתי לפתור את החידה. כפי שאתה אומר, אפילו במידע המועט ביותר שיש לנו קיימות סתירות רבות מדי. אני מצרף ניתוח השוואתי של סתירות שכאלה ופרטים לא ברורים. אני מנחש שנתקלת ברוב הבעיות הללו כשכתבת את התסריט. אהיה אסיר תודה מאוד לדעת על שיקוליך אז. האם ראית אלו שהם

מסמכים מקוריים אחרים? אעריך מאוד כל פיסת מידע שתוכל לתרום – אני משוכנע שאתה זוכר עדיין אלו שהם סיפורים ופרטים מעניינים, למרות הזמן שחלף מאז עסקת בפרוייקט זה (עדיין, זהו זמן קצר יחסית כשאנו מנסים למצוא מה קרה לפני מאה שנה). האם תוכל לשלוח לי את התסריט המלא של הסרט? אלו שהן רשימות שהכנת כשעבדת עליו?

למרות שאני מתמטיקאי ואינני היסטוריון או סופר, אני מגורה מאוד על ידי הסיפור, וברצוני לעשות את שמו של אי.ד. צ'רניאחובסקי וסיפור חייו ידועים גם בישראל – הוא בוודאי ראוי לכך. שלך בכנות, פרופ. דן עמיר

12.4.11. מר עמיר היקר. כדי לעזור לך בעבודתך, אני שולח את אותם החומרים שיכולתי למצוא אצלי. אלו הם הנוסח הראשון (טיוטה) והנוסח הסופי של התסריט. עלי להזהירך שסצנות השיחה בין צ'רניאחובסקי וסטאלין וגם של סטאלין ובריה הן פרי דמיוני. גם אם אכן התקיימה שיחה כזו, רישום שלה כמובן אינו קיים. אני שולח לך גם איזשהו חומר על צ'רניאחובסקי (הראיון עם רוקוסובסקאיה). והדבר החשוב ביותר – פענוח של הראיון שלי עם בנו ובתו, בצירוף שאלותי שיעזרו לך להתמצא בתשובותיהם. המידע הוא די חסוי, אבל כיוון שאתה עוסק בלימוד הבעיה הזו, אני מקווה שהוא יעזור לך ככל האפשר. במיטב הברכות, אלכסנדר

שתיים מעשרים השאלות שהפנה קרסושבסקי לבנים, ניאונילה ואולג, קשורות לילדותו ולרקעו המשפחתי, והן:

*** האם סיפר לכם על הוריו? האם כאב לו לחיות את אבידתו? האם סיפר אלו מקווי המשפחה שלו נמסרו לו?**

**** מה הוא הרגיש בזמן הדיכוי הגדול של סוף שנות ה-30, כשהצבא נשאר, למעשה, ללא הנהגה? האם התנופפה מעליו "חרב דמוקלס"?**

הרי הקטעים הרלבנטיים בתמליל דברי הבת בראיון שנמשך למעלה משעה. הדברים די מבולבלים, כנראה בגלל 81 שנותיה, ועשיתי בהם עיבוד קל – ארגון משפטים, השמטת מילות כמו "נו", "הנה", "כלומר" וכדומה:

(דקות 7-8) ... אתה יודע, היו לו ילדות ונעורים קשים. הוא היה בן שנים-עשרה כאשר הוריו מתו מטיפוס. האב היה בהתחלה מחליף פסי רכבת ואחר כך אקונום אצל אדון נוביצקי¹⁸³. אינני יודעת האם זה נמצא כבר בעיתונות, האחיות מספרות... האח הבכור מיכאיל... אתה יודע, האב היה בלונדי, והאמא, אתה ראית, מריה ליודוביגובנה לא הייתה ברונטית, אלא ערמונית די כהה. והנה, כל הילדים - אבא היה ערמוני, האחות הבכירה בלונדית, ומיכאיל היה גם הוא בלונדי, יפה. כל הצילומים שלנו נשארו בריגה... הוא (מיכאיל) היה איש צבא והיה בבריגאדת קוטובסקי. כן, שם קרתה טרגדיה, הוא נהרג עוד בשנות ה-30... באופן טראגי.

אבל אבא נשאר בגיל שנים עשרה, אתה יודע, לגמרי לבדו, אחרי שאת אחותו הצעירה ביותר לקחה האחות הבכירה ילנה, אחר כך אלכסנדר שם... הייתה עוד אחות הכי צעירה... אלכסנדר היה אצל חברים, היו כאלה צישקובסקי, והוא (צישקובסקי הבן) התחתן אחר כך עם האחות הצעירה ביותר של אבא... שם הייתה המשפחה. אבל אבא, בדרך כלל, עבד, כעוזר רועה. אחר כך, אתה יודע, כמעט שנה... הוא מתי שהוא - אני זוכרת, כאשר למד באקדמיה הוא סיפר לי - שהוא חי כנער עזוב כמעט שנה.

... ואחר כך הוסיף לעצמו שנה. באופן רשמי הוא יליד 1906, אבל למעשה הוא יליד 1907, ... כדי שייקחו אותו לעבודה, עבודת עוזר. בן כמה שהיה כבר, שלוש עשרה או ארבע עשרה, לקחו אותו. ושם כבר שלחו, ארגון הקומסומוול... שלחו אותו אחר כך לנובורוסיסק, הוא עבד שם במפעל. אחר כך... החלום להיות איש צבא... הנה, האח הבכור איש צבא, אביו, איכשהו נלחם שם אצל ברוסילוב, מתי שהוא במלחמת העולם הראשונה. זה היה החלום שלו. אלכסנדר, האח הצעיר, היה גם הוא איש צבא. הוא נהרג ליד מינסק ב-1944. היה משהו כזה באותה התחלה... תחילה שלחו אותו, לפי בקשתו, לבית הספר לחיל הרגלים באודסה, ואחר כך, שוב לפי בקשתו של אבא, העבירו אותו לזה של הארטילריה... בכלל, הוא עבר את כל סוגי החילות, ואחר כך את אקדמיית השריון...

¹⁸³ כנראה שאין זו טעות של ניאונילה איבנובה. ברשימה של בעלי הקרקעות ('מְלִילֵאקֶל' צי') באיפריה הרוסית בשנים 1870-1918 שמצאתי במרשתת נמצאים שבעה שמם משפחתם נוביצקי: אבגוסט איבנוביץ', איבן איבנוביץ' ופטר איבנוביץ', ולריאן אלכסנדרוביץ', איבן וסילייביץ', ודויד סמיונוביץ' ופודור סמיונוביץ' נוביצקי. לעומת זאת, לא מצאתי ברשימה זו אף נובינסקי.

(דקות 11-12) [...] היה רגע כזה שבו הוא עזב ואמר, שטאסיה, אם אני ארים את המסמכים המעידים... שאני לא אשם בשום דבר. אני אשוב, אמר, ואם לא - אז לא אשוב. בכלל הייתה אז תקופה כזו, נוראה... עזרו. בני כפרו עזרו. ומריה איליצ'נה אולאנובה. הם נסעו למוסקבה, ובכלל, הגנו עליו איכשהו. הוא סיים את האקדמיה בהצטיינות. והתקדם, מהר מאוד. אתה יודע שב- 1936 או 1937 הוא סיים את האקדמיה, וב- 1940 הוא כבר מפקד אוגדה.

(דקות 16-20) ... בגלל זה היו עליו מלשינים. היו מלשינים. **והמוצא הלאומי הפולני, למרות שהוא אוקראיני. העלים את המוצא החברתי.** אני שמחה מאוד, הנה הספר האגדי הזה על צ'רניאחובסקי - אני סיפרתי עליו, האוטוביוגרפיה (?) שנכתבה על ידיו. שום דבר לא הוסתר. **אביו לא היה פועל, אבל היה מנהל משק בחווה של אדון נוביצקי.** אבל, בין השאר, אינני יודעת, איך בזה... בספר הזה שם כתוב, לדעתי, על דברים אחרים שהוא היה. ב- 1918 או 1919, כאשר היו באוקראינה המוני כנופיות מכל המינים... היו שם ירוקים ואחרים. כלומר, אדון נוביצקי נמלט. הגיע השלטון הסובייטי. המאבק עבר לכנופיות. והסוסים שלו... זאת אומרת, סבא דניל ניקוליביץ' חילק אותם לכפריים, וכשהגיעו אותם בנדיטים, הם דרשו שהוא יחזיר את כל הסוסים, לבנדיטים האלה. הוא, כמובן, לא היה מוכן לקחת את הסוסים אצל הכפריים והם הובילו אותו לירי, אותו ואת סבתא... ואבא, הוא היה עוד קטן... רץ לכפר וצעק. זה היה הכפר ורבו, שני קילומטר מתחנת הרכבת. הם גם קבורים שם. הייתי שם... ואבא קרא לכפריים, עדיין ילד קטן הוא היה - בן 11... הם כולם באו, כל אחד עם מה שהיה לו, על הבנדיטים האלה והם הסתלקו, לא עשו להם שום דבר, למרות שהם הובילו אותם לירי. אבל זמן קצר אחרי זאת מתו ההורים ממגפת הטיפוס, ממש תוך שבוע... למה זכרתי את זה?, סיפרתי שהיחס אליו לא היה בשום אופן... כמו אל... אדון... הנה לגבי היחס שלו... כלומר, מוצאו החברתי, ואיך זה התייחס גם להוריו. הנה, דרך אגב, בין השאר, הנה, הסתכל כאן בצילום... זה באומן, לדעתי ב- 1967, היה מטס כלל-סובייטי של משמרות הפיונירים על שם צ'רניאחובסקי [...]. והנה, **כאן אני עם כל בני משפחתי של אבא. מקרוב, הנה זהו אחיו מלידה של סבא - טרופים ניקוליביץ'.** הוא היה עדיין חי ב- 1967, וזו אשתו עם אחיותיו של אבא. (מראה תמונה)... האחות הצעירה ביותר טוֹסְיָה, לצערנו כבר מתה עכשיו. היא מתה צעירה, צעירה יחסית.

28. השמועות על נסיבות מותו של צ'רניאחובסקי

כנזכר לעיל, שמועות שונות על נסיבות מותו של צ'רניאחובסקי החלו להלך מיד עם היוודע דבר מותו, אחת מהן, שאימץ סאלו ברוך, טענה שמותו נגרם על ידי מוקש שהוטמן על ידי אנשים מפיקודיו, בהוראה מגבוה. ואכן, האפשרות שצ'רניאחובסקי נרצח בידיעתו של סטאלין הוצגה גם בסרטו של קרסטושבסקי. זוהי אותה סצנת שיחה בין סטאלין ובריה שמובאת בסרט שעליה מעיד קרסטושבסקי שהיא פרי דמיונו ועליה הוא מעיר ש"גם לו אכן התקיימה שיחה כזו, רישום שלה כמובן אינו קיים". והרי הקטע המתאים בתסריט:

כותרת: **הדאצ'ה של סטאלין, ינואר 1945**. וידיאו: בְּרִיָה¹⁸⁴ חיכה בסבלנות. הוא ידע מניסיונו שאין טעם להאיץ בבוס. סטאלין עישן את מקטרתו מבלי להיחפז, ורק אחר כך דיבר: "לברנטי, בחרתי להעניק לצ'רניאחובסקי דרגת מרשל... אבל אתה משוכנע שהוא לא לגמרי נאמן לנו?" "הוא הוכיח את עצמו כלוחם מהשורה הראשונה, אבל ישנם מסמכים...". בריה, בתנועה כמעט בלתי מובחנת, הורה על השולחן, שם היה מונח תיק ניירות פתוח. "אם כי צ'רניאחובסקי זכה לפופולאריות גדולה בצבא... ציין סטאלין, בעיינו במסמכים... "גדולה מדי... אמר בריה בשקט. אבל סטאלין הקשיב לו, חיך מעט בשפמו השופע, ואחר כך המשיך, כאילו אינו פונה לאיש. "מרחפות שמועות שווא. העם אינו תופס. הוא זקוק לגיבור בימים לא פשוטים אלו." "את זה הנח לי, חבר סטאלין!" השיב בריה בנחת.

מהסטנוגראמה של ניאונילה צ'רניאחובסקי: (דקות 22-21): **"בריה התחיל להסית קצת את סטאלין, הוא פחד מהתחזקות השפעתו..."**
(דקות 61-69): **"לו היה נשאר, היה מסיים את המלחמה כמרשל, ואחר כך... אתה מבין. סטאלין היה חשדן מאוד, לא לתת לאלוהים סמכות כלשהי, סמכות גדולה יותר מזו שהייתה לו. כמו שלאף אחד לא ידוע. תבין, ייתכן, שאלוהים כך ציוה, שהוא נשאר..."**

¹⁸⁴ לברנטי פֶּבְלוֹבִיץ' בְּרִיָה (Лаврентий Павлович Берия, 1899-1953), ממפקדי המשטרה החשאית הסובייטית. זכור בעיקר כמבצע הראשי של מדיניות "הטיהורים הגדולים" של סטאלין, על אף שנטל חלק רק בסוף טיהורים אלו. שיא כוחו היה בתקופת מלחמת העולם השנייה ולאחריה. לאחר מות סטאלין הודח מתפקידו והוצא להורג בידי יורשיו.

גרסאות אחרות, כמו זו שנזכרה בתקציר בסרט של קרסטושבסקי, לא חלקו על כך שמותו נגרם על ידי פגז בודד, אך טענו שאותו פגז לא נורה מהצד הגרמני אלא מהשטח הרוסי. ההסברים לכך התבססו על קנאת מפקדים בוגרים ומנוסים יותר שנאלצו להיות תחת פיקודו וגם להינזף על ידו. סיפורים אחרים טוענים לנקמה פרטית לא מתוכננת מראש. סקירה על התגלגלות כמה מסיפורים אלו נמצאת במאמר דלהלן, שפורסם ב- 17.2.2010 באתר naviny.by ('ביילורוסיה נובוסטי' – חדשות ביילורוסיה). המחבר הוא סרגיי קרפ'יין.

גרסאות מותו של גנרל צ'רניאחובסקי

לפני 65 שנה קטע "רסיס פגז מקרי" את חייו של מפקד החזית הביילורוסית ה-3, אי.ד. צ'רניאחובסקי. איזה מין מקרה היה זה? גיבור שחרור ביילורוסיה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי היה היחיד בפיקוד הסובייטי הגבוה ב-16 ביולי 1944 שנטל חלק בחגיגות לרגל שחרור בירת ביילורוסיה הסובייטית. בפיתול סביסלוצ'י, בשטח ההיפודרום לשעבר בסוף רחוב הצבא האדום אז, נערך מפגש ומצעד פרטיזנים. נכחה כל ההנהלה הביילורוסית בראשות פונומרנקו, החגיגה שודרה ברדיו והוסרטה בסרט, והעיתון 'פראבדה' הקדיש לידיעה זו כתבה גדולה מיוחדת. לא נשאל היום מדוע ה"סטאבקה" לא שלחה את ז'וקוב להשתתף בחגיגות במינסק. נשארה בהיסטוריה העובדה: צ'רניאחובסקי היה, באותו יום במינסק, היחיד מהפיקוד הסובייטי הגבוה. בביילורוסיה נזכרת ומוערכת השתתפות זו של איבן צ'רניאחובסקי, ואנו מתייחסים באכפתיות לידיעות שמתפרסמות על המצביא. אבל כעבור שבעה חודשים נהרג צ'רניאחובסקי באופן אבסורדי בפרוסיה המזרחית. הגרסה המקובלת הרשמית - "מרסיס מקרי" – פרחת בימינו בזיכרונותיהם של כמה מהחיילים המשוחררים בפרטים מהסוג הבא: "מפקד החזית הביילורוסית ה-3 שלנו, צ'רניאחובסקי, נהרג בפברואר 1945 במקרה: הוא לא נשמע להוראות ונפל תחת הפגזה". אבל קיימות גם גרסאות אחרות. קטעי הטקסט המובאים בהמשך אינם תוצאת מחקרים ארכיוניים-דוקומנטריים שלי עצמי. אצלנו במינסק אין מסמכים של הביון הנגדי

סְמֶרֶשׁ¹⁸⁵ על מות צ'רניאחובסקי. על אלו-שהם אירועים מלחמתיים אחרים אפשר לדון באופן אחראי, אחרי שחוקרים מסמכים בארכיון הלאומי, בארכיון המרכזי של הק.ג.ב. של הרפובליקה הביילורוסית. אבל במקרה הנתון מוצע מבחר של טקסטים, שבהם אין הפנייה למסמכים מסוג "מוסד-אינבנטאר-נושא-דף". זה מה שקניתי, זה מה שאני מוסר. אבל מה לעשות...

מתישהו נחשפים ברוסיה חומרים של חקירת מותו של צ'רניאחובסקי. אחר כך מגיעים לקרוא גלי הסתערות על נושא זה. התחיל בהם המאמר שהובא בכתב העת הביילורוסית 'דגל הנעורים' ('Знамя юности') מ-16 במאי 1995 תחת הכותרת, האופנתית בתקופת ה'גלאסנוסט', "היסטוריה ללא מריחות":

גרסה חדשה למותו של גנרל צ'רניאחובסקי

באפריל 1945 כתב פֶּקְלִיָה ביומנו: "... אהבו אותנו כולם – והנה מוות אבסורדי. כ-10-15 קילומטר מחיל החלוץ, איפה שאיבן דנילוביץ' נמצא לעתים קרובות, התפוצץ פגז מקרי. רסיס גדול, שעבר בין שני השלישים שישבו מאחור, פגע בחוט השדרה של הגנרל. הפציעה הייתה אנושה. מסע האבל יצא אל וילנה, אשר זה לא מכבר שוחררה על ידי כוחות החזית הביילורוסית ה-3. כאן, ברחוב המרכזי בכיכר לא גדולה, גם קברו את איבן דנילוביץ'..." "פקליה" – זה כינויו ההיתולי של מיכאיל איבנוביץ' סאבין, הצלם התיעודי של כתב העת של החוג הצבאי הביילורוסי [...] 'פראבדה של הצבא האדום'. מיכאיל סאבין עבר את מלחמת המולדת, כמו שאמר על עצמו, "מצלצול לצלצול". עדשת מצלמתו הביאה לדפוס את אי.ד. צ'רניאחובסקי מונח בארון לפני שהורידו את הגנרל לקברו במרכז וילנה. אבל פקליה לא ידע, ובאמת לא היה יכול לדעת, את הנסיבות האמיתיות של מותו של המפקד המהולל של החזית הביילורוסית ה-3.

בבוקר פברואר יצא גנרל צ'רניאחובסקי ביחד עם שלישי בליווי משמר במכונית הקלה מקובנה. כל החזית ידעה שלצ'רניאחובסקי מכונית 'אופל-אדמירל' גרמנית מהודרת שהמפקד הוקיר מאוד. המפקד נסע בלימוזינה היוקרתית אל מקום בית החולים הצבאי, היכן שעבדה "חברתו הקרבית"

¹⁸⁵ סְמֶרֶשׁ ("«Смерть шпионам» - "מוות למרגלים!"), הכינוי למספר ארגונים של הביון הנגדי בברית המועצות בזמן מלחמת העולם.

בקבוצת הרופאים הצבאיים¹⁸⁶. בקובנה בילו היטב: היו הרבה בתי-בירה, מוסיקה, ריקודים. למחרת כבר הסיעה ה'אופל' השחורה את הגנרל ופמלייתו מערבה, למקום בו הוצב מטה החזית. בדרך אירעה אי-נעימות: נהג המכונית "פגע" בטנק T-34 שנסע אל החזית. כמובן שה'אופל' הייתה במצב עלוב: כל החלק הקדמי התקמט. הגנרל הזועם קפץ מהמכונית ודרש את מפקד הרכב הקרבי. "מפקד יחידת הסיור של הטנקים סגן סְבֶּלֶיב".- הציג את עצמו הטנקיסט. עדי ראייה מאשרים שצ'רניאחובסקי, עדיין שיכור מהלילה, שלף את האקדח מנרתיקו ובו במקום ירה בסגן. אחר כך התיישב הגנרל בחזרה בלימוזינה המקומטת, ובעקפו את טור הטנקים נסע הלאה. כעבור כמה דקות, כמו שכתב זאת פקליה ביומנו, נפצע צ'רניאחובסקי פצעי מוות על ידי רסיס פגז, אשר התפוצץ ליד ה'אופל-אדמירל' המתרחקת. על מכוניתו של מפקד החזית הביילורוסית השלישית במרחק של בערך 400 מטר ירה הצוות המיותם של הטנק הנענש... זה קרה ב- 18 בפברואר 1945.

אַלֶס וְטֶר, מיוחד לכתב העת 'דגל הנעורים'

עשור וחצי אחרי אותו פרסום על האירועים הטראגיים של 18 בפברואר 1945 נכתב בבלוג, שאותו מנהל הפרשן הצבאי של 'קומסומוולסקאיה פראבדה', אלוף-משנה ויקטור פֶּרֶאָנֶץ: **איך נהרג צ'רניאחובסקי?**

מכר ותיק שלי – פטר (קצין מילואים), בן אדם, מאוהב באופן מטורף בהיסטוריה צבאית, שלח אלי חומר בכותרת 'גרסה חדשה למות צ'רניאחובסקי'. המחבר הוא קצין בדימוס. לי יש התייחסות משלי לחומר הזה. הוא סותר את עצמו. למען האמת, זה גם לא יכול להיות אחרת, אם "חודרים בשיניים" לתערובת הסמיכה של מסמכים, עדויות עדי ראייה ורומאנס לירי למחצה. אבל במקרה הטוב, כל זה מוזר. נקרא את הטקסט: *[...] 18 בפברואר 1945. חילות החזית הביילורוסית ה- 3 נמצאים סביב העיר ומצודת קניגסברג. באותו יום נהרג בקרב מפקד החזית גנרל-ארמייה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי...*

¹⁸⁶ כפי שהוער לעיל, למרות האופי השקרי המרושע של הכתבה, ייתכן שסיפור "החברה הקרבית" אינו בדוי.

איך נהרג הגנרל? בסרט-אפופיאה 'שחרור' ('Освобождение') של הבמאי אוֹזְרוֹב, הוסרטה סצנת מותו של המצביא הסובייטי בפירוט די רב. נראה שאין עוד מה להוסיף. אבל כאשר תתחיל לעמת את המסמכים הארכיוניים ואת ספרות הזיכרון למפקד עם זיכרונותיהם של משתתפים מן השורה במלחמה, תמצא את עצמך במאסה של סתירות...

18 בפברואר 1945. פרוסיה המזרחית. העיר הדרום-מערבית מהלזק (כעת פננזינו, פולין)... בדרך שבצד החזית דוהרות שתי מכוניות מטה – 'אֶמְקֶה' ובעקבותיה 'וויליס' פתוח. המכוניות, מבלי להאט, מתמרנות בין מהמורות של פצצות ופגזים, צופרות ומהבהבות בפנסים ברציפות. המשאיות הבאות ממול נאלצות לרדת לשולי הדרך. ברור פיקוד גבוה, ואיתם – רע להתבדח.

מלפנים נראה טור טנקים. ה'34' מתפרסים על קילומטר וחצי. ה'אֶמְקֶה' וה'וויליס' עוברות לשמאל ומתחילות בעקיפה. אבל אות הצופר מוחרש על ידי נהמת מנועי הטנקים רבי העוצמה וחריקת השרשרות. הנהגים הישובים בתאיהם, חבושים בקסדות העור עם האוזניות שלהם, לא ראו את המכוניות העוקפות. השיירה תפסה את חלק הארי של הדרך. לכן המכוניות התקרבו לשולי הדרך. אחד הטנקים שנעו בטור סטה פתאום שמאלה. כדי להימנע מהתנגשות, סובב נהג ה'אֶמְקֶה' את ההגה באופן חד. אבל המכונית פגעה, בכל זאת, בזחל צדדי של הטנק. ה'אֶמְקֶה' עפה הצידה, נתקלה במכתש קטן והתהפכה על צידה. ה'וויליס' הצליחה לבלום. קפצו ממנה אנשים במדי קציני נ.ק.ב.ד, שלושה מהם רצו למכונית ההפוכה. הרביעי ירה מאקדח רקטות ועצר את טור הטנקים. הטנקיסטים הצטוו לרדת מרכבי המלחמה ולהתייצב בשורה לאורך הכביש. אף אחד לא הבין שום דבר. מדוע המהומה הזו? נפלה מכונית למכתשון. נו, בחזית קורים גם דברים אחרים. "תה, לא טרגדיה"...

מתברר שטרגדיה. מהמכונית ההפוכה יצא גנרל. זהו גנרל צירניאחובסקי – מפקד החזית הביילורוסית ה-3. הוא זועם ונרגש. הטנקיסטים נצמדים לכבל ה'אֶמְקֶה' ומושכים אותה אל הכביש. המכונית כאילו בסדר. אפשר להמשיך לנסוע. באותו הזמן מוציא סרן הנ.ק.ב.ד. לשדה את מפקד צוות טנק ה-T-34. זה אותו טנק שהיטה את ה'אֶמְקֶה' למכתש. הוא מדבר על בגידה, על עבודה עבור הגרמנים, על ריגול. הוא מאשים אותו בניסיון להרוג את הגנרל. אחרי זאת שולף את אקדחו, ולעיני כל צוות הטנק שאינו מבין מה קורה, יורה במפקד הטנק.

ה'אמקה' כבר מותנעת. הקצינים מתיישבים במקומות. אלו ב'אמקה', אלו בויליס'. אבל הגנרל ממשיך לקלל. הוא צועק על הנהג. אחר כך מוריד אותו מהרכב באומרו "בן חַזָּרְת! אינך רואה לאן אתה נוסע...!", ומתיישב בעצמו ליד ההגה. הנהג מתיישב מאחור ליד השליש. המכונית מתנתקת חדות מהמקום ונעלמת בסיבוב. הטנקיסטים עומדים מוכי רעם. ללא יכולת להוציא מילה מפיהם. אחר כך הם חוזרים למקומותיהם בטנקים. המתנעיים רועמים, והטור מתחיל בתנועה. לפתע פתאום עובר הצריח של אחד הטנקים לתנועה ומסתובב לאותו צד בו מתעקלת הדרך, שם זה עתה נעלמו המכוניות. התותח שינה את הזווית ו... נורה פגז. הטור המשיך בתנועה כאילו לא קרה דבר... ה'אמקה' כבר נסעה הרחק ממקום הנזק. פתאום נשמע קול שריקה.

"פגז ארטיילרי!" צעק השליש, "חבר גנרל! קח ימינה!"

התפוצצות. האדמה רועדת. אחד הרסיסים חודר דרך הדופן האחורית של המכונית, עובר דרך גב המושב בו יושב הגנרל ליד ההגה ונעצר בלוח המכוונים. "ניקולאי, הצל אותי" נאנח צ'רניאחובסקי, בפנותו לנהגו.

אחר כך יצא הגנרל בקושי מהמכונית, צעד שני צעדים ונפל...

סיפור כזה שמעתי כמה פעמים ממשותתפי המלחמה. בפעם האחרונה – בחגיגת שנת ה-64 לניצחון הגדול בפגישה עם ותיקי מלחמה, ובפעם הראשונה – מאוד מזמן. עוד בבית הספר. בשיעור אומץ לכבוד ה-23 בפברואר – יום הצבא הסובייטי וחיל הים. מחנך הכיתה הזמין אלינו ותיק מלחמה – סב של בן כותנו – אנדריי סולניצב – הזקן הופיע בפנינו בהדר מלא – עיטור, מדליות. בכל המלחמה עבר את החזיתות כנהג, השלים מאה וחמישים נסיעות ב"דרך החיים"¹⁸⁷ בזמן המצור על לנינגרד. טבע בנקיק הקרח ביחד עם משאית הטון-וחצי שלו כאשר הוביל שקי קמח לעיר המכותרת. אחר כך עבר לשרת במערב. הוא הצליח לאחוז בהגה גם בדרכי פרוסיה המזרחית. שם גם למד בפעם הראשונה על נסיבות מותו של מפקד החזית. 'סמרש' ו.ק.ב.ד. נכנסו לתמונה. תחת איום של משלוח גדוד עונשין נאסר לדבר על זה, כיוון שהגרסה הרשמית נראתה אחרת לגמרי – הגנרל נהרג בשדה הקרב כגיבור. מפגז תועה מקרי של האויב. אבל מדוע הפגז נורה מצד השדה שלנו – פרטים כאלה לא הרשו לבחון.

¹⁸⁷ בשם "דרך החיים" (Дорога жизни) כונתה הדרך על אגם לאדוגה הקפוא בחורף, שהיוותה את עורק התחבורה היחיד ללנינגרד הנצורה.

כותב המאמר ב'ביילורוסיה נובוסטי' קטע כאן את מאמרו המקורי של בראנץ מה- 1 ביולי 2009. בהמשך עוסק המחבר באותה מכונית 'אמקה' משופרת, מהסוג שבו השתמשה צמרת הפיקוד הסובייטי ושב'רניאחובסקי קיבל, לפי טענתו, באמצע 1944, ובשאלה האם היא, או ג'יפ ה'וויליס' שלו, היתה הרכב בו נפגע – שזו אחת הנקודות בן סותרות העדויות המעידות על נסיבות מותו זו את זו.

המאמר ב'ביילורוסיה נובוסטי' מצטט את מיודענו יון דגן, כביכול כדי לבסס את סיפור הנקמה, אך נראה שבכך הוא חושף את "ההשראה" לסיפור זה. הנה הגרסה, הספרותית יותר, של אותו סיפור על 'נקמת הטנקיסטים הסובייטיים' **'המלחמה אף פעם אינה מסתיימת'** (יון דגן, 1957):

- התעייפנו. נמנמנו. אבל הנהג התקדם בכבדות בשקט. כפי שציוויתיו. אבל אלינו הצטרפה 'וויליס' של גנרלים. מי הכיר אותו? הדרך צרה. אף אחד לא יכול לעקוף. אבל כמו שהשיג, עצר אותנו - וקדימה - חפיפה! "מיי", אמר, "הרשה לכם לישון בזמן הנסיעה?" "מדוע", אמר, "אין תצפית?". "שעה שלמה", אמר, "עייבתם אותי". ואיזו שעה? אתם עצמכם יודעים, רק יצאנו מהיער. הסגן, זאת אומרת, המואשם, אומר: "כל הלילה בקרב, התעייפנו". אבל זה אומר: "רשלי!". "מדוע", הוא אומר, "סימני הדרגה מקומטים?", "מדוע הצווארון אינו מכופתר?", ונתן, זאת אומרת, באם וברוח הקודש. אבל עוד סגן אומר: "לא צריך לגעת באמא". "עבור האמא", הוא אומר, "ועבור המולדת אנו נלחמים". אז הגנרל שלף אקדח ו... שניהם, הסגנים, כבר, כנראה, נורו למוות. ואילו הנהג זינק עם הדרך. שיכור, בעליל.

"ואתם למה הסתכלתם?". "ומה אנחנו? אחרי הכול הוא גנרל".

"איזה גנרל?". "מי הכיר אותו? גנרל. נורמאלי. של הצבא".

לְשֵׁה היה מוטל על פניו בשולי הדרך. כחוש. כתמי דם שחורים, מעורבים בחול, פשטו סביב החורים בגב חולצתו. גוש אדום ארגמני דבק לשרוול. הרגליים במגפיים עם פתחים רחבים נשתלשלו לתעלה.

נאחזתי בעוגן הגרירה. מה זאת? כל כך הרבה התקפות ונשאר בחיים. ומכתב מהאמא. והיא שלחה לו תעודה. ובבית הספר במיטה הסמוכה. ואיך נלחם! הילדים עמדו בדממה. בכה איש הצריח, נשען על השריון. הסתכלתי בהם, כמעט בלי לראות כלום.

"אח, אתם! גנרל! ממזרים אתם! פשיסטים!" מיהרתי לטנק. הצוות שלי הגיב במהירות הברק. הרף עין – וכולם במקומות, מהר יותר ממני. אני אפילו לא פקדתי. זעק המתנע. ה-34, כמטורף, נישא בדרך...

ה'וויליס' החליק לפני אפינו. אני אפילו הייתי מסוגל לראות את השרצים האלה. באיזה שהוא מקום כבר ראיתי את הפנים העגולים האדומים-מבריקים של הגנרל. ואלה – סגנים בכירים! מה הפחיד אתכם, ממזרים! מפחיד? ראו, איך תלויים עליהם העיטורים. בקרב, אני מניח, לא הגעתם לתצוגת איקונות שכזו. דואגים לעצמם תחת התחת של הגנרל, פחדנים ארורים! מפחיד, אני מניח, כאשר רודפים את הטנק שלך? אפילו שלו. בצוות לימדו אותך להסתיר את הפחד בתחתית נשמתך השפלולית.

"טען!". "יש, רסס ללא כיפה!" [...] אני מסובב את מנגנון ההגבהה. הנה.

האצבעות מלטפות ברכות את ידית הירי. בשקט. אחת. שתיים. אש! רתיעה. השרוול הקיש. ידית הירי חתכה בכף היד עד כאב. נקרע לחתיכות! אבל אני עדיין לא יכולתי להתיק את עיני מהמראה. נראה שמה שנשאר מה'וויליס' כולו נמצא רק במרחק של כמה מטרים מאתנו. להבה דועכת. עשן שחור. גל גרוטאות. פיסות בשר אדם אדומות מדם. יער אפור, כסגין חיילים גרמני. ריק. דממה. רק בעבוע המים הרותחים ברדיאטורים...

לא היה לי ספק שהגנרל בסיפורו של יון דגן אינו צ'רניאחובסקי. מסיפוריו של דגן היה ברור שיון העריך והעריץ אותו. גם ההתנהגות וגם הפיזיונומיה של הגנרל שבסיפור אינן תואמות את דמותו של איבן דנילוביץ'. אולי ג'יפ ה'וויליס', אותו רכב שהיה גם לצ'רניאחובסקי, עורר אצל חסידי תורת הקשר, הטוענים שהוא נפגע מפגז סובייטי, את הקישור לסיפור זה. בינתיים חזר ה'וויליס' להיות 'אמקה' או אפילו ה'אופל-אדמירל' של צ'רניאחובסקי. שוחחתי עם יון דגן ושאלתי אותו עד כמה סיפורו מבוסס על מקרה אמיתי, ואם כן האם ייתכן שהגנרל שמסופר עליו היה צ'רניאחובסקי? הרי קשה להאמין שהיו שני מקרים כאלה. יון צחק ואמר שמדובר בשטויות מגוחכות. אמנם, לפי דבריו, מדובר בסיפור אמיתי, אך זה היה בקיץ 1944 ולא בפברואר 1945. יתר על כן, צ'רניאחובסקי היה האדם האחרון שהיה מסוגל להתנהג בצורה מבישה שכזו – הוא היה משכמו ומעלה לא רק כמצביא, אלא גם ביחסו לכל החיילים שהיו תחת פיקודו.

למרות זאת, אי-ההתאמות והנקודות התמוהות בעדויות השונות עליהן מצביע המאמר קיימות. בראיון אצל קרסטושבסקי (דקה 5) מספרת ניאונילה: בוריס, זה נהגו של אבא, הוא היה אצלו כל חייו, כל הזמן. עוד באוגדה, בריגה, הוא היה בטנק, ואחר כך אבא לימד אותו לנהוג במכונית ובחזית הוא נהג אותו ב'אופל-אדמירל'.

אם כן, מה קרה ב- 18 בפברואר 1945? באיזה רכב נפגע צ'רניאחובסקי – ב'ויליס', ב'אמקה' או ב'אופל-אדמירל'? מי נהג ברכב ומדוע? מי היה לידו? לשאלות אלו אין בינתיים מענה מוסכם ועד שזה יימצא ימשיכו, כנראה, לטוות סיפורים בדבר סיבת מותו של צ'רניאחובסקי – יראת הקרמלין מעלייתו המדהימה, אנטישמיות, קנאת עמיתים, טינת או נקמת פיקודים, או אכן אירוע מלחמתי מקרי...

29. האוטוביוגרפיה של איבן דנילוביץ'

כשהגעתי למסקנה שכדי לחשוף את האמת על איבן דנילוביץ' עלינו להגיע לעוד מסמכים ארכיוניים שעדיין לא נחשפו, גייסתי לעזרה במחקר את ד"ר בוריס מורוזוב מ'מכון קאמינגס' לחקר ברית המועצות ומזרח אירופה באוניברסיטת תל-אביב. במאי 2011 הוא השיג בארכיון המפלגה הקומוניסטית במוסקבה העתקים של שלושה מסמכים מהתיק האישי בחתימתו של צ'רניאחובסקי: טופס הרישום של איבן דנילוביץ' לצורך החלפת כרטיס חבר המפלגה בכרטיס במתכונת החדשה (21.4.1936), תולדות חיים (13.3.39), והשלמות לתיק האישי (5.3.1944) עם טופס פרטים אישיים (27.4.44).

התעודה המעניינת ביותר היא, כמובן, האוטוביוגרפיה הקצרה משנת 1939 – אולי זו היא האוטוביוגרפיה אותה הזכירה ניאונילה בשיחה עם קרסטושבסקי:

נולדתי בשנת 1906 בעיר אומן, בפלך קייב. האב, דניל ניקולייביץ', עבד עד 1914 במסילת הברזל כעֶתָק. בשנת 1914 נלקח האב לחזית, ולאחר פגיעת ראש בסוף 1915 חזר מהחזית לתחנת ופניארקה, לכפר ורבובו שבנפת תומשפול בפלך פודולסק, והתחיל לעבוד באחוזה של נובינסקי - תחילה כסייס ואחר כך כאקונום, והעביר לשם את כל המשפחה. אחרי מהפכת אוקטובר היה אבא חקלאי בכפר ורבובו – הוא קיבל אדמה ועסק בחקלאות עד לאפריל 1919. אמא הייתה כל הזמן עקרת בית. בחודש אפריל שנת 1919 מתו אבא ואמא ממגפת הטיפוס ונקברו בכפר ורבובו. אחרי מות ההורים נשארה לנו משפחה של שש נפשות. כיום יש לי מהמשפחה הקרובה: אחות – אנסטאסיה – מועמדת למפלגה הקומוניסטית הבולשביקית, נשואה למפקד בתותחנים, אחות אניסיה – עובדת בקולחוז הכפר ורבובו, אחות ילנה – נשואה לעובד מדינה, מתגוררת בתחנת ופניארקה של הרכבת הדרום-מערבית, אח אלכסנדר - מתלמד בגדוד הפרשים ה-49, עכשיו עובד בארגון הנ.ק.ב.ד. בעיר נובורוסיסק. מהמשפחה הקרובה אין יותר אף אחד.

התחתנתי בשנת 1927. האשה אנסטאסיה גריגוריבנה באה ממוצא איכרי. עד 1931 עבדה במתפרה, כעת עקרת בית. הבת ניאונילה נולדה ב-1929, הבן אולג נולד ב-1937.

הורי האשה : האב עסק באיכרות בכפר עד למהפכה ואחרי מהפכת אוקטובר. עד שנת 1914 בעיירה מקארוב בפלך קייב ומשנת 1914 בפרבר סבייטושינו בעיר קייב. אבי אשתי מת בשנת 1918. האם עקרת-בית וחיה על חשבון האחיות הבוגרות העובדות בבית ילדים בעיר קייב ומתגוררות בקייב. שני האחים הבוגרים עבדו בקולחוז בכפר מקארוב בפלך קייב. שתי האחיות נשואות – האחת לעובד מסעדת קרון, האחרת - לעובד מפלגה ברכבת הדרום-מערבית. אין לי קשרים עם בני משפחותיהם ומשפחות נשותיהם. אף אחד מבני משפחתי ומשפחת אשתי לא היה בחוץ לארץ אף פעם.

אחרי מות ההורים, ממאי עד אוקטובר 1919, רעיתי פרות אצל איכרים בכפר ורבובו שבנפת תומשפול בפלך פודולסק. מאוקטובר 1919 עד אביב 1920 הייתי חסר בית. בחודש מאי שנת 1920 התחלתי לעבוד ברכבת בתפקיד עובד תיקונים ואחר כך כעוזר לעֶפֶק, שם עבדתי עד סוף 1922. בסוף 1922 הועברתי לקו ההצטיידות הממשלתי, שם עבדתי 7 חודשים כמכווין מטענים בקטע תחנת ופניארקה –אודסה. באפריל 1923 עברתי לעיר נובורוסיסק, שם התחלתי בעבודה במפעל המלט הממלכתי מס. 1 'פרולטר' ועבדתי עד אוגוסט 1924 כצובע חביות ואחר כך כנהג. באוגוסט 1924 נשלחתי על ידי חוג הקומסומוול להירשם כתלמיד בבית הספר של חיל הרגלים באודסה. בשנת 1925, בהוראת ג.א.ו.ב.א.ו.ז (ההנהלה הראשית של המוסדות האקדמיים הצבאיים), הועברתי לבית הספר לארטילריה בקייב, אותו סיימתי ב- 1 בספטמבר 1928. אחרי סיום בית הספר התמניתי בצו הנ.ק.א.ו (ועדת ההגנה העממית) כמפקד מחלקה בגיס הארטילריה ה-17, בגדוד בעיר ויניצה. בחטיבת גיס הארטילריה ה-17 הייתי מפקד מחלקה ביחידת הטופוגרפיה. בהמשך - עוזר פוליטי בסוללה, מפקד סוללת אימונים.

בשנת 1931 נבחנתי ונכנסתי לאקדמיה הצבאית למכניזציה ומוטוריזציה על שם דזרז'ינסקי בעיר לנינגרד, וב- 1932 הועברתי, עם הפקולטה למוטוריקה-מכאניקה, לאקדמיה הצבאית למכאניקה ומוטוריקה של הר.ק.ק.א (הצבא האדום של העובדים והאיכרים) על שם החבר סטאלין בעיר מוסקבה. ב- 1936 סיימתי את האקדמיה למכאניקה ומוטוריקה של הר.ק.ק.א והתמניתי ראש מטה גדוד הטנקים 2 בבריגאדה הממוכנת ה-8. ביולי 1937 התמניתי מפקד גדוד הטנקים 1 בבריגאדה הממוכנת ה-8 והמשכתי לפקד עליו עד מאי 1938.

במאי 1938 התמניתי מפקד יחידת הטנקים הקלים של החטיבה, שם גם אני עובד כעת. בקרבות לא השתתפתי. לא היו לי פציעות ופגיעות ראש.

מ- 1915 עד 1919 למדתי בבית הספר הראשוני הגבוה (שבע-שנתי) של הרכבת בתחנת ופניארקה של הרכבת הדרום-מערבית. מ- 1924 עד 1928 למדתי בבית ספר צבאי נורמאלי בקייב. ב- 1936 סיימתי פקולטה לפיקוד של האקדמיה למוטוריקה ומכניקה, הגנתי בהצטיינות על פרויקט הדיפלומה וקיבלתי תעודת מהנדס מדרגה ראשונה [...] של צבא הר.ק.ק.א.

נכנסתי לקומסומוול בשנת 1922 בכפר ורבוו שבנפת תומאשפול בפלך פודולסק. למפלגה נכנסתי כמועמד ב- 1927 והתקבלתי כחבר המפלגה ביוני 1928 בארגון המפלגה בבית הספר לארטילריה של קייב, מספר כרטיס המפלגה 1011604. בשנים 1923-24 הייתי חבר לשכת ועדת הקומסומוול של המפעל. בשנים 1924-25 הייתי מזכיר לשכת הקומסומוול של בית הספר של חיל הרגלים של אודסה. בשנים 1926-27 הייתי חבר לשכת הקומסומוול של בית הספר לארטילריה של קייב, בשנים 1928-31 הייתי מזכיר תא המפלגה הקומוניסטית הבולשביקית וחבר לשכת המפלגה של גדוד הארטילריה של הגייס ה- 17 בעיר ויניצה. בשנים 1933-34 הייתי חבר נשיאות ארגון המפלגה בפקולטה לפיקוד של האקדמיה הצבאית למוטוריזציה ומכניזציה על שם החבר סטאלין. מ- 1931 עד 1936 הייתי תועמלן באקדמיה. בשנת 1937 הייתי חבר לשכת המפלגה של היחידה וחבר ועדת המפלגה של הבריגאדה הממוכנת ה- 8. **בשנת 1937 היה לי עונש מפלגתי – נזיפה - מוועדת המפלגה בבריגאדה ה- 8 הממוכנת, על כך, שבבחירות למוסדות המפלגה לא סיפרתי על עובדת הבירור המשפטי באקדמיה על כתיבה לא נכונה של המוצא החברתי.** הנזיפה הוסרה על ידי ועדת המפלגה של הבריגאדה הממוכנת ה- 8 ב- 9 במאי שנת 1938.

לא השתייכתי למפלגות אחרות. לא השתייכתי לשום התארגנות אופוזיציונית, אנטי מפלגתית וקונטר-מהפכנית. לא היו לי סטיות מהקו הכללי של המפלגה. מעולם לא הייתי בצבאות של ארצות אחרות. לא הועמדתי למשפט וחקירה.

מפקד חטיבת הטנקים הקלים ה-9 רב-סרן צ'רניאחובסקי

13.3.39 חתמתי אישית מפקד חטיבת הטנקים הקלים ה-9.

החבר צ'רניאחובסקי, אני מאשר צ'רניאחובסקי (חתימה בכתב יד)

ואכן, בטופס ממרץ 1936 להחלפת כרטיס המפלגה הישן (מס. 1094205) בחדש (מס. 1011604) כתב איבן דנילוביץ' בסעיף השואל לעיסוק האב עד שנת 1917: **עד 1914 ברכבת עֶתָק. מ- 1915 עד 1917 באחוזה נובינסקי בכפר ורבובו בנפת תומאשפול במחוז פודולסק. עובד בכיר. ולא ציין במפורש את תפקידו של האב כמנהל המשק.**

פרטים רלבנטיים נוספים הנמצאים בטופס הם ציון לאומיותו ושפת אמו כאוקראינית ופירוט עבודתו בנעוריו כדלקמן:

ממאי עד אוקטובר 1919, בנפיארקה, אצל האיכרים קובוֹיֶבִיץ', צ'ומק, קרוק - רועה. מאוקטובר 1919 עד מאי 1920, בנפיארקה - חסר בית.

ממאי 1920 עד נובמבר 1922, בנפיארקה, בתחנת הרכבת הדרום-מערבית - עובד בתיקונים, עוזר לעתק. מנובמבר 1922 עד ספטמבר 1923, בתחנת ופניארקה, בקו ההצטיידות הממשלתי - מכווין מטענים.

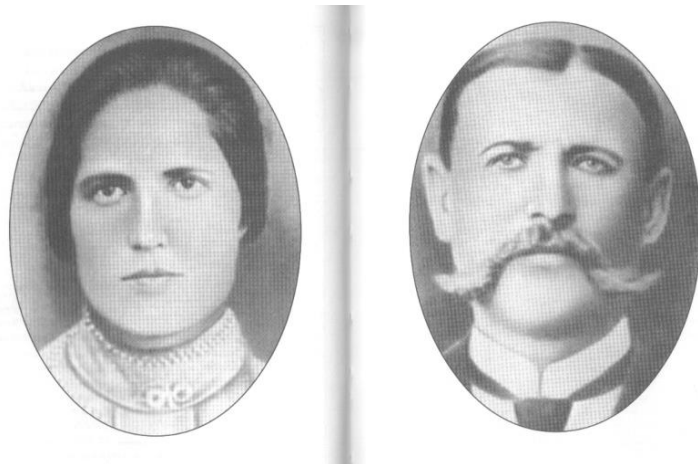
מספטמבר 1923 עד ספטמבר 1924, בנובורוסיסק, בבית החרושת מס. 1 למלט 'פרולטאר' - צובע חביות, נהג.

בטופס הפרטים האישיים מאפריל 1944 מצאתי את שם נעוריה של אשתו - דובראנסקאיה. לגבי השכלתו, הוא מדווח על חמש שנות לימוד (עד 1919) בבית הספר היסודי של הרכבת בנפיארקה (אין התייחסות ללימודים האקסטרניים). הוא מצהיר על השתייכות לקומסומול בִּרְבּוּבוּ מ- 1922 עד 1930, אז הגיע לתקרת הגיל של חברות בארגון הנוער. לא היה לו כרטיס קומסומול. בסעיף בדבר עונשים מפלגתיים הוא מפרט, לגבי סיבת הנזיפה ב- 1937, **שהפרט שהעלים היה היות אביו שנתיים אקונום בחווה**. בסעיף 29 הוא מצהיר שלא היה בחזית בתקופת מלחמת האזרחים וחסול כנופיות הבנדיטים. לפירוט עבודתו כרועה ב- 1919 שמסר ב- 1936 נוסף כאן שהיה רועה פרות אצל האיכרים פ. קוֹפְרֶסק, נ. קובוֹיֶבִיץ, ג. צ'ומק, מקרוק ואחרים.

30. ספרו של סוחארב

לאחר מעשה התברר שכבר קדמו לנו בגילוי ובפרסום האוטוביוגרפיה. מנסיעתו השנייה למוסקבה הביא ד"ר מורוזוב את ספרו של א.י. סוחארב, 'צ'רניאחובסקי האגדי', שיצא ב-2005. ספר זה אינו מונוגרפיה אלא לקט כולל של מקורות: מלבד הקדמה מאת העורך ומאמר מאת גנרל-ארמייה פרופסור מ.גראייב - נשיא האקדמיה למדעים צבאיים, כולל הספר בן 382 העמודים מובאות מספרים, ראיונות ומסמכים שרובן הגדול נכתב על ידי אנשי צבא בכירים ביותר, זכרונות על צ'רניאחובסקי משנים שונות מאת אנשי צבא, עיתונאים וסופרים ואחרים, וכן מסמכים מתיקו האישי, מכתבים שכתב מהחזית וסיפורי ילדיו, כתבות על הנצחתו, ומספר תמונות וצילומי תעודות – ביניהן צילום אותה אוטוביוגרפיה, בכתב ידו של צ'רניאחובסקי. תעוזתו של סוחארב בחשיפת אותו "כתם שחור" בעברו של צ'רניאחובסקי הייתה מוגבלת. רוב הקוראים, גם אלו השולטים היטב בשפה הרוסית, עלולים שלא להבחין בו כלל – רק הקורא הסקרן מאוד יטרח לקרוא את כתב היד המוצנע בין דפי הצילומים.

בטקסט המודפס, הפרק המסקרן אותנו במיוחד הוא, כמובן, הפרק האישי. כאן אנו מוצאים, בין התמונות, גם את אותם תצלומי דיוקנם של הוריו של צ'רניאחובסקי הנזכרים בכתבתו של פונומרנקו על מוזיאון אוקסנינו ושעליהם הסתמכה ניאונילה דנילובנה כהוכחה למוצאה האוקראיני של המשפחה.

דנילו ניקולאייביץ' ומריה לידוביגנה – הוריו של איבן דנילוביץ'

משבעת המסמכים שפורסמו על ידי הארכיון המרכזי נמצאים בספר ארבעה בלבד: מסמך מס. 2 – עדותו של הגיס אנטון סטפנוביץ' דוב, ומסמכים 4, 5 ו-7 - עדויותיהם של הפוליטרוקים סגן-אלוף ו.א.צ'לומביטקו, וגנרל-מיוור ס.ב.קזבינצ'ב. חסרים זיכרונותיו של גנרל-מיוור א.א.פושקוס (מסמך מס. 3) והראיון (חסר המשמעות) עם ו.א. קולסניק (מסמך מס. 6). מעניין היעדרו של מסמך מס. 1, 'הביוגרפיה של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי - תיעוד זיכרונות אחרותיו של אי.ד.צ'רניאחובסקי ותושבי הכפר ורבוכו' שנכתב על ידי או.ט.איבנובה. במיוחד חסר הציטוט מספר הלידות המובא במסמך זה שבו נמצאים תאריך-הלידה הקונטרורסיאלי, מקום המגורים הקודם בבאגוה, והטענה בדבר דת ההורים. שנת הלידה המקובלת על סוחארב היא 1906. כך כתוב בהקדמה ובכרוניקה הקצרה שבסוף הספר - לגרסת 1907 אין זכר. עדותה של האחות, אניסיה דנילובנה, מופיעה בספר כמעט כמו שהיא הופיעה בעיתון 'קומסומול' בצ'רניאחובסק, בהבדלים קלים – אם כי משמעותיים: יש כאן הסתייגות מסוימת לגבי תעסוקת האב ("עד כמה שידוע לי") ותאריך לידתו של איבן דנילוביץ' לפי דבריה הוא, אכן, יוני 1906. בגרסת 'קומסומול' נוספו עוד מספר משפטים, כנראה במטרה "חינוכית". השנה 1906 מופיעה גם בתצלומי המסמכים מהתיק האישי בכתב ידו של איבן דנילוביץ' עצמו – אותה ביוגרפיה קצרה מ-13.3.1939 וטופס אישי מאותו תאריך. מסמכים אלו אינם מופיעים בטקסט הרגיל של הספר, מה שאינו מעודד את הקורא בהם לעמוד על פרטיהם. ייתכן שהסיבה לכך היא אי-הרצון למקד את תשומת הלב של הקורא על "בעיית הרקע הסוציו-אקונומי", החקירה והנזיפה – אלו אינם נזכרים בשאר הספר כלל.

גם סיפורה של המורה ליובוב דונייץ שהובא ב'קומסומול' נמצא בספרו של סוחארב, ובנוסף מלא יותר (המשפטים הנוספים או השונים מהטקסט ב'קומסומול' מובאים באותיות נטויות):

הכרתי את משפחת צ'רניאחובסקי באותו זמן שהם חיו בכפר ורבונו שבמחוז ויניצה, איפה שעברה גם ילדותו של תלמידי האהוב. כאשר מלאו לנאניה שבע שנים רשמו אותו לכיתה הראשונה בבית הספר של ופניארקה, לשם הלך שלוש שנים. מהימים הראשונים של הלימוד בבית הספר עשה עלי

ואניה הקטן, אז עדיין מורה צעירה, רושם נעים מאוד. משמעת, תשומת לב וחריצות – אלו היו הקווים שתיארו את ואניה צ'רניאחובסקי. אבל זה עוד לא הכול. למרות שהיה הקטן ביותר מתלמידי, הוא כמצטיין, עזר תמיד לבני גילו האחרים להכין את השיעורים, חלק איתם את מזונו הדל, היה ישר, צנוע, וסבלני ואיתן במידה נדירה.

כשהנרובאים הלכו לבית הספר, היה תמיד לפניהם. עיניים בהירות, חמות, ועל הכתף – שקית ספרים, תפורה גס. הדרך אז הייתה נוראה, והילדים היו צריכים ללכת שבע ורסטאות בבוץ, בקור, בכפור צולף וחזק.

היה קשה מאוד ללמוד לבד. אני זוכרת ש אחרי מות הוריו נאלץ ואניה לצאת מבית הספר ונעשה רועה. קרה שהיה משלח את העדר לשדה, והוא עצמו שוקע בספרים. מיד לאחר ארוחת הערב היה בא אלי להבהרה של חומר חדש, ואחר כך הכין את כל העבודות בעצמו בשדה באופן משיע רצון. כאשר שאלתי את ואניה האם הוא התעייף, תמיד שמעתי את אותה התשובה: "הרגליים קצת עייפות, אבל לא ככה". באביב, ובמיוחד בסתיו המאוחר, ירדו לעתים תכופות גשמים קרים – והלבוש של הרועה הקטן היה עלוב – "סוויטקה" סרוגה ישנה, ומגפיים גדולים מהמידה מטולאים במקומות רבים בחוט גס.

תמיד שאפתי לשמור קשר עם ילדי צ'רניאחובסקי ולעקוב איך מתקדם בחיים תלמידי האהוב. וכעת אני יכולה לומר בגאווה מורה שוואניה התנהג בכבוד בכל הקשיים, מצא את דרכו הנכונה בחיים ונעשה אדם דגול. ואני חושבת שבזאת מילא תפקיד עצום האופי שקיבל בילדותו ובערותו.¹⁸⁸

מלבד הראיון של רוקוסובסקאיה עם ילדיו - ניאונילה ואולג המובא בספרו של סוחארב, יש בו גם מאמר שנכתב במיוחד עבורו על ידי ניאונילה:

כשהתחילה המלחמה, הייתי בת 12, ואחי אולג – בן 4. ואחר כך מספר פגישות קצרות עם אבא במוסקבה ואצלו בחזית. אבל נשארו מכתביו מהחזית, לא רבים, בשנה האחרונה החליף הטלפון את הכתיבה. מכתבים אלו – השלמה שלא תסולא בפז לזיכרונות הילדות שלנו על אבא, באפשרם לחשוב עליהם

¹⁸⁸ ב'קומסומוול' מצ'רניאחובסק מוחלפות המילים האחרונות ב: בזאת מילאו תפקיד עצום צימאונו לידע, חדות מחשבתו וסקרנותו. הוא למד תמיד, כמה שזה היה קשה לו. סיומת זו נראתה לעורך העיתון, כנראה, הינוכית יותר.

היטב, להבין את הכבוד הנטוע בנו אליו, להתענג עליו, ועל סמכותו הבלתי מעורערת במשפחה.

כמו גם משפחות לוחמים אחרות, אבא היה תפוס בלי סוף, אבל את אותם ימים ושעות נדירים שהיה יכול לבלות אתנו, הוא הפך לחג – אם זו הליכה לסרט או לתיאטרון, טיול אליו בגדוד, איפה שאבא ואמא שיחקו בכדור-עף, אבל אני "הצקתי" להם, או פשוט ערב מוסיקלי בבית, כאשר אבא ניגן בפסנתר ושר (היה לו בריטון יפה), ולפעמים ביחד עם אמא, במיוחד שירים אוקראינים. אני הרגשתי תמיד את דאגתו, והעניין שלו בעניינינו. הוא לא שכח אף פעם לשאול אותי איך העניינים בבית הספר, אפילו במכתבים מהחזית הזכיר לי את חובותי ללכת לפי עקרונותיו – ללמוד רק להצטיינות.

כמה שהיינו יקרים לאבא, מעיד מכתבו מ- 27.9.41, בו כתב: "... אין לי אף אחד בחיים מלבדך, את עבורי הכול. מסרי גם לנילוסה ואליוסה, שאני אוהב אותם יותר מאשר את חיי, שבזמן זה אינם שלי".

אבא היה לוחם מלידה. הוא הלך בעקביות למטרתו להגשמת חלום הילדות שלו, למד במוסדות הצבאיים את כל סוגי החילות (בית ספר של חיל הרגלים באודסה, בית ספר של הארטילריה בקייב, אקדמיה של השריון במוסקבה). וכאן, במכתב מ- 17.7.43, הוא כתב: "העיסוק שלי הוא אותו. אני חושב ושואל את עצמי איך להכות את "פריץ". עיסוק טוב מזה לא היה לי מעולם. אני נותן לזאת הכול". אני חשה מחנק בגרוני כאשר מחברים מסוימים, בהעריכם את הצלחותיו הפיקודיות הצבאיות של אבא, כותבים על "המזל שהאיר לו פנים" ועל "כוכב המזל". מהערכות כאלו, לדעתי, נושבת קנאה, הן משפילות ואינן צודקות.

אבא עבר חיים קשים מאוד - מרועה יתום עד דרגת קצונה גבוהה. ייתכן ששנות חייו לפני המלחמה היו מלאים בלא פחות קשיים והצלחות ולא פחות דברים מפליאים מאשר נסיקתו המזהירה בשנות המלחמה. ביסוד הצלחותיו המלחמתיות של אבא נמצאת עבודה טיטאנית, עיקשות והתמדה, ומגדירה אותו, לשכנועי העמוק, הארודיזיה המלחמתית והכישרון הקרבי המוחלט שלו. בזאת לא יכלו שלא להודות לא עמיתיו של צ'רניאחובסקי, לא מפקדיו ולא פיקודיו.

הרבה חיילים לשעבר, שבזמן כלשהו שירתו עם צ'רניאחובסקי, נזכרים בו בחום רב, מעריצים את דאגתו לחיילים, הפגנת תשומת הלב להם ואהדתו

העדינה לצרכיהם. על האהבה לצ'רניאחובסקי של החיילים והקצינים פיקודיו בצבאו העירו בזיכרונותיהם גם מצביאים כמו מרשל בריה"מ ק.ק.רוקוסובסקי. אבל אני נזכרת שלפני המלחמה לקח אותי אבא ביום ראשון לגדודים בקילומטר השמיני מגומל) והביא אותי לשולחן החיילים לטעום מארוחת יום ראשון של החיילים. מכתביו של אבא מהחזית, במיוחד בשנה הראשונה, הכי קשה, של המלחמה הרשימו בו זמנית באהבתו הנלהבת וגם ברגישות שבה כתב על חייליו, על גבורתם. בכל שורה בהם שזורה האמונה הכנה ברוח האיתנה וההקרבה העצמית של אנשיו והכבוד להם.

אבל אבא היה יכול להיות מחמיר, מחמיר מאוד, לאנשים שהפרו את מה שהבין כחובה והכבוד המפקד. "הייתי ואהיה חסר רחמים לכל מי שבמלחמת המולדת אינו עובד, ודואג לעורו ולענייניו הפרטיים", - כתב לאמא במכתב מ-41.12.28 (היה מדובר באישיות ממשית, מוכרת להורים).

בספרו 'אנשים, שנים, חיים' כתב איליה ארנבורג על אבא שהוא נראה לו "לא דומה לגנרלים האחרים". "הוא הרשים אותי בגילו הצעיר; הוא היה בן שלושים ושש; נמרץ, עליז..." נראה לי שמה שאי. ארנבורג תפס כעליזות, הייתה הרוח הנוחה הטבועה באבא ויחסו האוהד לאנשים. קווי אופי אלה עזרו לו לעבוד במצבים הסבוכים ביותר, כאשר רוב עמיתיו בצבא היו מבוגרים ממנו וכמה מהם היו מפקדיו בעבר הלא רחוק. אבל העיקר במצב זה היו, כמובן, התכונות האישיות המיוחדות הבאות של אבא, שאותן ראה אי. ארנבורג ואותן לא יכלו שלא לראות האחרים: "זה אדם של תרבות גדולה, ניתנו לו שכל, ידע וכישרון". אחרי המלחמה עוררה דמותו של אי.ד.צ'רניאחובסקי עניין רב בקרב הצעירים שלנו. יצא לי לבקר בהרבה ערים, בתי ספר ובתי ספר צבאיים עם סיפורים על אבא, לענות על מכתבים לרוב עם שאלה אחת: איך הוא היה? במאי 1967, בעיר אומן (במולדתו של אבא) התקיים מטס כלל-ארצי של אגודת הפיונירים על שם אי.ד.צ'רניאחובסקי. שם למדתי שחברי אגודה זו קוראים לעצמם "צ'רניאחובסקאים" ושהם כתבו קוד של כללים, או עקרונות, שאימוצם מרשה להם להשתייך ל"צ'רניאחובסקאים". [...] אני חושבת שאני ואחי קיימנו את כל העקרונות החשובים ביותר של קוד ה"צ'רניאחובסקאים". למדנו בהצטיינות, סיימנו את בית הספר עם מדליה ואת בית הספר התיכון עם דיפלומה אדומה, עסקנו בספורט - במיוחד אולג, שקיבל הרבה פרסים בזכות ניצחונות בטניס ובענפי אתלטיקה קלה שונים.

סיימתי את הפקולטה להיסטוריה של אוניברסיטת העיר מוסקבה, הגנתי על תזה וקיבלתי תואר דוקטור לכלכלה. כל חיי עבדתי במערכת האקדמיה למדעים של ברית המועצות (רק במשך שנתיים נשלחתי למשרד החוץ למשימת הוצאה לאור של מסמכים היסטוריים). במשפחתי כולם ארכיטקטים: הבעל היה ארכיטקט מוערך בברית המועצות, שניהל את קולקטיב היוצרים ביצירת קומפלקסים תיירותיים ב'סוזדאלי' (שבעבורו קיבל פרס מטעם המדינה) וב'דגומיסה' (בעיר סוצ'י), הבת אנסטאסיה והנכדה ניאונילה – ארכיטקטיות, העובדות בהצלחה בתחומן, הנכד ואדים – מסיים בית-ספר וגם הוא יהיה, כמוכן, ארכיטקט. האח, גנרל-מיור אולג איבנוביץ' צ'רניאחובסקי, סיים בהצטיינות את האקדמיה הצבאית האווירית על שם ז'וקובסקי, עבד במכון המחקר המדעי (N.I.I) על קוסמוס. אחר כך סיים בהצטיינות את האקדמיה של המטה הכללי, עבד במטה הכללי של הצבא הסובייטי. אחרי שפרש מן השירות עבד במנהלת הנשיא. בנו איבן סיים בית-ספר עם מדלית זהב, אחר כך סיים בהצטיינות גם את המכון ליחסים בינלאומיים. עכשיו הוא עובד בפירמה זרה. הנכד אולג עדיין לומד בבית הספר.

ספרו של סוחארב, למרות שנכתב שנים רבות לאחר ה"גלאסנוסט", תואם לחלוטין את הקו הרשמי שהיה מקובל עד 2005 ומתעלם מכל נושא קונטרוברסיאלי בתולדות חייו של צ'רניאחובסקי, וזאת למרות שהוא היה מודע, ללא ספק, לנושאים אלה. מסיבה זו, כנראה, בולטת בו גם דלות החומר בדבר נסיבות מותו של צ'רניאחובסקי. מי שהיה הקרוב ביותר לצ'רניאחובסקי בזמן שנפגע היה, לפי המסופר, שלישו קומארוב. אך הקטע המצוטט מקומארוב בספרו של סוחארב מספר על דברים שאירעו עוד ב- 1944 ומובאים בספרו של שריפוב וחלקם מצוטט לעיל. המפקד הבכיר האחרון שנפגש עם צ'רניאחובסקי היה, לפי המסופר, מפקד הארמייה ה- 3, גנרל א. גורבאטוב. סוחארב מביא קטע מספר זיכרונותיו של גורבאטוב, 'שנים ומלחמות' (1965), המתאר את נסיבות פגישה זו. גרסתו של גורבאטוב שונה, כמוכן, מסיפורה של ניאונילה בראיון עם א. פיל, שתלתה בו, במידה מסוימת, את האשמה במות אביה:

... בבוקר ה- 17 בפברואר קרא לי גנרל-ארמייה צ'רניאחובסקי בטלפון, ברוך על ההצלחה, התוודע למצב, ושאל אם לא נשארו מפקדי אוגדות וגיסות מחוץ לכוחות הלוחמים והיכן נמצא מטה הארמייה. השבתי לשאלותיו, והוספתי: "זה עתה חזרתי מאורבנוביץ' ואני נמצא במרחק קילומטר וחצי מהיריב. מחמת הירי הארטילרי השיטתי בקושי יצאתי ממנו. שאר מפקדי הגיסות הם באותו המצב". אהיה אצלך תוך שעתים – אמר צ'רניאחובסקי.

כיוון שחישבתי שהוא בא ממזרח, הזהרתי אותו שהכביש כאן נצפה על ידי היריב ומופגז באש ארטילרית, אבל צ'רניאחובסקי לא נשאר להקשיב והניח את השפופרת. כשלרשתי שעתים, החלטתי לנסוע למפקד הגיס ה- 35, ניקיטין – עמדת הפיקוד שלו נמצאה במרחק קילומטר צפונה מהעיר ובאותו מרחק מהאויב. הגישה הייתה תחת תצפית ואש, ולכן נאלצתי להשאיר את הרכב שלי בקצה הצפוני של העיר וללכת ברגל בין מסילת הברזל והכביש. לאוגדה ה- 290 ולגייס ה- 35 הייתה נקודת תצפית משותפת. מההופעה שלי לא הופתע אף אחד מהמפקדים – ביקור כזה היה דבר רגיל. הם דיווחו על המצב ועל כוונותיהם. אחרי זאת חזרתי באותה הדרך.

כשהגעתי לעיר, כדי לא להתאחר, מיהרתי להתפצלות הכביש, כחמישים מטר ממזרח לפאתי העיר. לא עברתי משם מאה וחמישים מטר, ראיתי "וויליס" מתקרבת ושמעתי ירי אחד מצד היריב. בדיוק כאשר "וויליס" המפקד נמצאה ב"מזלג", הדהדה התפוצצות פגז יחיד, אבל הוא היה גורלי. בטרם נמוגו העשן והאבק אחרי הפיצוץ, כבר הייתי ליד המכונית הפגועה. ישבו בה חמישה אנשים: מפקד החזית, השליש שלו, נהג ושני חיילים. הגנרל ישב ליד הנהג, הוא נטה אל החלון וחזר כמה פעמים: "פצוע אנוש, אמות". ידעתי שבמרחק שלושה קילומטר נמצאת יחידת רפואה גדודית. תוך חמש דקות בחנו הרופאים את הגנרל. הוא היה עדיין חי, וכששב להכרתו, חזר: "אני גווע, אני גווע". הפצע בחזה מהרסיס היה אכן אנוש. הוא מת תוך זמן קצר. העברנו את גופתו לכפר חניריקה. אף אחד מהארבעה לא נפצע, לא ניזוקה גם המכונית. [...] אחרי מות גנרל צ'רניאחובסקי אוחדו מפקדת החזית הביילורוסית ה- 3 והחזית הפרה-באלטית הראשונה בפיקודו של גנרל המטה מרשל ברית המועצות ש.מ. וסילנקו.

31. ספריהם של פאבל קוזנצוב וא.קיסלייב

רק בראשית 2012 הביא לי ד"ר מורוזוב ממוסקבה את עותקי שני הספרים הראשונים שנכתבו על גנרל צ'רניאחובסקי. הראשון בהם הוא ספרו של גנרל-לייטננט פ.ג.קוזנצוב: 'גנרל צ'רניאחובסקי', שיצא ב-1969 בהוצאה המלחמתית של משרד ההגנה של ברית המועצות. הספר פותח באביב 1941, כאשר צ'רניאחובסקי מקבל פיקוד על אוגדת הטנקים ה-28. קוזנצוב כמעט ואינו מתייחס תולדות חייו של איבן דנילוביץ' עד אז. פרקים אלו של חייו נסקרים בקיצור רב בפחות משלושה עמודים (עמ' 47-49), באמתלה הספרותית של תאור הרהורי צ'רניאחובסקי הקודח בבית החולים בספטמבר 1941. והרי קטע זה:

מחלתו של צ'רניאחובסקי הסתבכה, היה צריך לפנות אותו לבית החולים של החזית. נראה שגם חבריו מהצבא דאגו לחייו. בנדודי השינה ובחומו הגבוה עלו בהזיותיו מקום מכורתו, קרוב לליבה אוקראינה, הצער הממושך של חייו הוריו, חברי נעוריו ומה שעבר עליו בצבא.

הרחק, הילדות המוקדמת, האם אפשר לשכוח אותה! הוא נולד ב-29 ביוני 1907 בכפר אוקסינינו, נפת אומן בפלך קייב, במשפחת פועל חקלאי חסר קרקע. מבעד לענן עשן הזמן ניצבה דמות אביו – דניל צ'רניאחובסקי, גבוה, רחב כתפיים, עם שפם ארוך ומבריק שקצותיו מופנים מטה כדרך הקוזאקים. ליד האב – האם, מריה ליודוביחובנה, כהה, יפהפיה שחורת עיניים, מאוד שקטה ויעילה בעבודות הבית. וסביב ההורים כל חבורת הילדים – שני אחים ושלוש אחיות והוא, הרביעי במניין, סטאסיק הזריז והעליו. כך קראו לו בילדותו.

האב עבד בשכר כסייס אצל האדון נובינסקי ובמשכורתו הדלה כלכל את משפחתו הגדולה. חיו במצוקה, משביעים בקושי את רעבונם.

בשנת 1914, כשהחלה מלחמת העולם הראשונה, קנה האדון נובינסקי לעצמו אחוזה חדשה בכפר ורבוו, והעביר לשם באופן קבוע את משק החי שלו. ביחד עם האדון עבר עם משפחתו גם איש הסוסים של האדון.

בִּרְבוּבו עברו ההתבגרות והנעורים של איבן. בסתיו 1915, כאשר מלאו לו שמונה, הלך ללמוד בבית הספר של הרכבת בִּנְפִיארקה. לימודיו נקטעו בשנת 1919 המחרידה. בארץ השתוללה מלחמת האזרחים. פשתה מגיפת הטיפוס.

באביב מתו האב והאם מטיפוס, בהשאירם ששה יתומים עזובים. עבור הקטין **בן השתיים עשרה** ואניה צ'רניאחובסקי החלו חיים קשים. בעבור פת לחם רעה פרות זרים, עבד כשכיר אצל קולאקים, ועבד ברכבת בעבודות תיקון וכעוזר לעֶתֶק (מסיט פסים).

בשנת 1922 נכנס לקומסומול ביחד עם אחיו הבכור מיכאיל. **כדי להתקבל לקומסומול חסרה לו שנה. הוא נאלץ לשנות את שנת הלידה מ- 1907 ל- 1906. מאותו זמן בכל המסמכים נחשב בוגר יותר בשנה אחת.**

בשנת 1923 התנדב אחיו בן השמונה עשרה מיכאיל לצבא האדום, ובאותה שנה הוא עבר לנובורוסיסק. הסתדר לעבודה כחבתן במפעל 'פרולטאר', ובערבים למד נהיגה. בעקבות האח נמשך גם הוא לצבא, חפץ ללמוד את המקצוע הצבאי ולהיות מפקד אדום...

הספר השני הוא ספרו של א. קיסלייב: **'נעוריו ובגרותו של מפקד'**, שיצא לאור בהוצאת 'ספרות צבאית', באותה שנה, 1971, כספרו של שריפוב. למרות השם המבטיח, הוא מכיל מעט מאוד מידע ממשי על צ'רניאחובסקי הצעיר, אם כי, כשאר שריפוב, הוא מוסיף לעובדות הידועות גם תיאורים פרי דמיונו. וכך פותח פרקו הראשון, 'משעול לחיים': באוגוסט 1914 השתרכו במסילות הברזל של האימפריה הרוסית שיירות ארוכות של רכבות מגוייסים. מלחמת העולם התערבה בחייהם של מיליוני אנשים. היא לא פסחה גם על דניל ניקולייביץ' צ'רניאחובסקי – **עֶתֶק בתחנת אומן בקו קייב**, שנקרא ללכת להילחם למען "האב הצאר" והשאיר את אשתו מריה ליודוויגובנה עם חבורת הילדים הקטנים. עלה בגורלו לשהות בחזית זמן לא רב – שנה לכל היותר. באחד הקרבות לקה בזעזוע מוח, נלקח לבית חולים ונמצא לא מתאים להמשך שרות. הוא חזר לאזור מכורתו בסתיו 1915. מקום עבודתו כעתק במסילה היה תפוס. בחיפושים אחר עבודה הגיע החייל לשעבר לתחנת ופניארקה, אבל גם שם לא הצליח להסתדר בעבודה במומחיותו ברכבת. הוא נאלץ להשכיר את עצמו לבעל אחוזה שהחווה שלו נמצאה בסביבה, בכפר ורבובו שבנפת תומשפול בפלך פודולסק. **בתחילה עבד כסייס, ואחר כך כאקונום**, והעביר לשם גם את משפחתו. הוא רצה מאוד לתת חינוך לילדיו, וזו הייתה גם אחת הסיבות לכך שבחר למגוריו את ורבובו - בתחנת ופניארקה הבטיחו לקבל את בנו איבן **שנכנס לשנתו העשירית**, לבית הספר של הרכבת.

החיים לא פינקו את משפחת צ'רניאחובסקי מרובת הילדים. ההורים עבדו מזריחת השמש לשקיעתה, ומגיל צעיר עזרו להם הבנות והבנים. ולמרות זאת לא תמיד היה אפילו די לחם. כך חיו משפחות רבות לא רק בכפר ורבובו, אלא גם באוקראינה כולה ובכל רוסיה הצארית. במיוחד הגדילה המלחמה את מספר משקי האיכרים שנותרו ללא זרעים וללא סוסים, זירזה והעמיקה את חורבן העניים, החמירה את מחסורם ואת התמרמרותם. לעומתם פרחו בעלי האחוזות והקולאקים, שמכרו לחם, בשר וסוכר במחיר גבוה. על המחסור בידיים עובדות הם פיצו בעבודה זולה של חיילים משוחררים. בעבור פרוטות עבדו אצלם איכרים שלהם עצמם לא היו לא אדמה ולא אינבנטאר. [...] איבן צ'רניאחובסקי עול הימים, כמובן, לא היה יכול להעריך במודע את כל האירועים. אבל הוא פגש בסתירות החיים בכל צעד. בבית הספר הטיפו לו ולחבריו את האמונה באוטוקראטיה הבלתי מעורערת, בכך שהמלחמה כנגד "האויבים האוסטרו-גרמנים" היא קדושה והכרחית למען תהילת הכס. אבל החיילים בעלי המום ששבו מהחזית קיללו את המלחמה ואיימו לנפץ לרסיסים את כס הצאר. בבית הספר אמרו שהמלחמה דורשת מכל פטריוט אמיתי, ללא הבדל דרגה ותואר, "לא לחוס על רכושו ועל חייו", אבל הילד שמע מהמבוגרים שבעל האחוזות נובינסקי חי לגמרי לא כמו האיכרים של כפרו – איננו מקריב דבר, ולהיפך, הוא מתעשר ולוקח הכול לידינו...

בשובו מהחווה, אמר האב לאם, לא פעם, שהאדון נובינסקי שילש את מחיר הלחם אבל השלטונות לקחו את היבול הדל אצל האיכרים במחיר מגוחך, ובנוסף לכך הטילו על האיכרים עבודות כפייה שונות בבניית המבנים הצבאיים. כך נתנו לו אותם חיים שיעור בחינוך פוליטי [...]

את הידיעה על הפלת השלטון האוטוקראטי הצאריסטי בפברואר 1917 קשרו האיכרים ישירות לסיום מהיר של המלחמה ולחלוקת האדמות. גם במשפחת צ'רניאחובסקי ציפו שיבואו עכשיו ימים טובים יותר, שהם יקבלו חלקת אדמה שתספק אז את לחמם. אבל ההנהלה הזמנית הכזיבה את תקוותם, כמו גם את תקוות רוב העם. האדמה נשארה, כמו קודם, בידי בעלי האחוזות והקולאקים, והמלחמה נמשכה.

באותם קיץ וסתיו היו **איבן בן האחת עשרה** ובני גילו עדים לאירועים שנטבעו בזיכרונם לכול חייהם. בקבוצות וביחידים, הלכו חיילים מהחזית שעזבו מרצונם את החפירות דרך הכפר ורובו אל מחוז מולדתם. חזרו הביתה גם בני הכפר. "די למלחמה - הם אמרו – שילחמו הבורגנים ובעלי האחוזות בעצמם!". בסתיו החל איבן צ'רניאחובסקי ללמוד בכיתה השלישית של בית הספר של הרכבת. אבל אז בדיוק הרעימה מהפיכת אוקטובר. [...] מיד אחרי ניצחון אוקטובר החלו האיכרים לחלק את אדמות בעלי האחוזות והקולאקים. שמחה גדולה באה גם לבית צ'רניאחובסקי: האב הצטרף לאגודה של הכפר ורובו והוקצתה לו חלקת אדמה. במהרה פתחו הלאומנים האוקראיניים במאבק מר כנגד השלטונות הסובייטיים. בסוף ינואר 1918 הביס הצבא האדום את הפרלמנט המרכזי האוקראיני, אבל בפברואר פלשו לאוקראינה הכובשים הגרמנים...

דניל ניקולאייביץ' צ'רניאחובסקי לא זכה ליהנות לזמן רב מעבודתו על חלקת האדמה שניתנה לו על ידי המהפיכה הפרולטארית. באביב 1919 חלה בטיפוס ומת. בעקבותיו נשאה המגפה לקבר גם את האם. אחרי מות ההורים נותרה ששיית הילדים - שלושה אחים ושלוש אחיות. **לאיבן צ'רניאחובסקי עדיין לא מלאו אז 13 שנה**, וכבר הדאגה הבוגרת רבצה על כתפיו. איך להמשיך לחיות? את המשפחה המיותמת לקחו תחת חסותם השכנים, אבל גם להם עצמם לא היה קל.

[...] האח הבכור מיכאיל עזב ראשון את הבית בחיפוש גורל טוב יותר, ותוך זמן מה נודע בכפר שהוא נעשה לוחם בבריגאדת קוטובסקי. איבן הלך לרעות פרות. איך שהוא הגיע לסתיו. אחר כך נעשה המצב קשה יותר: התקרר הקור, ומה יעשה רועה פרות בחורף? והוא יצא מכפר מגוריו לנדוד בעולם.

על שלב זה של חייו שעבר **בן השתיים עשרה** כתב איבן צ'רניאחובסקי באוטוביוגרפיה שלו רק שורה אחת: "**מאוקטובר 1919 עד אביב 1920 נער עזוב**". לא קשה לתאר מה מסתתר במילים מעטות אלו, כמה צער וייסורים עברו עליו...

פרק שביעי: חומר ארכיוני חדש

תמצית: החוקר האוקראיני אלכסנדר מאסלוב מתגייס לעזרה ומגלה ראיון חושפני עם אלמנתו של צ'רניאחובסקי שנגנז.

32. גישושים למזרה

בראשית 2010 פניתי לשגרירת ישראל דאז במוסקבה, אנה אַזְרִי:

[...] אני פונה אליך בהמלצתה של ידידתי פרופ' עליזה שנהר (לשעבר שגרירת ישראל במוסקבה). למרות שאני מתמטיקאי ואינני היסטוריון, עסקתי בשנה האחרונה רבות במחקר על הגנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי שנפל בחזית בשנת 1945. הדבר התחיל מעניין היסטורי-משפחתי – עד כמה שזה זכור לי, סבתי ז"ל סיפרה על קירבה משפחתית אליו. תוך כדי ניסיון לברר מה טיבה של קירבה זו התברר לי שנושא זה עלוט בערפל כבד, ואפילו יהדותו – שהייתה מקובלת כעובדה ידועה במערב מאז מלחמת העולם ועד היום, מוטלת בספק לא רק על ידי הפרסומים הסובייטים והרוסים עד היום הזה, אלא גם בישראל. המקורות הביוגרפיים השונים מעורפלים וסותרים זה את זה בפרטים רבים. למרות ההכחשה הרשמית, העדויות הרבות שצברתי עד עתה מטות את הכף באופן מובהק לטובת מוצאו היהודי. עם זאת, כדי לזכותו בישראל בהנצחה הראויה דרושה ראייה חותכת לכך, ואני מנסה להשיג ראייה זו. בנוסף לכך, הסיפורים והפרטים השונים שליטתי יוצרים חידת תצרף (פאזל) מרתקת שאני, כמתמטיקאי, להוט מאוד לפתור אותה, וכמובן גם לקבוע את הקשר המשפחתי המדויק אליו. עליזה סיפרה לי שגם היא שמעה מוותיקי מלחמה רבים על יהדותו של צ'רניאחובסקי. האם יש לך מידע נוסף על כך? [...] לצערי, רוב האנשים שיכלו לתרום לי מידע ממקור ראשון כבר אינם איתנו, אך עדיין לא נואשתי. חשבתי שאני חייב לפנות גם אל בנו, הגנרל (בדימוס) אולג צ'רניאחובסקי, לספר לו את הידוע לי ולשאול מה הוא יודע על משפחת אביו, למרות שאולג נולד רק בשנת 1937 כך שלא היה יכול לשמוע הרבה ישירות מאביו (אולי אחותו הבוגרת ממנו ילידת 1929, ניאונילה, שאיני יודע את שם משפחתה כיום, וכמובן גם לא את כתובתה, יודעת יותר, אם היא עדיין בחיים). אודה לך מאוד אם תוכלי לעזור לי למצוא קשר אליו – אינני יודע את כתובתו, אבל אני מניח שעליך לא יקשה להשיג אותה.

בברכה, פרופ' דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב

לאחר שגם למכתב זה לא קיבלתי תגובה כלשהי, פניתי, בעצתו של מישה שאולי, לראש המרכז האוקראיני לחקר השואה בקייב:

24.3.2010. מר פודולסקי היקר. שמי דן עמיר. אני פרופסור (אמריטוס) למתמטיקה באוניברסיטת תל-אביב ולשעבר רקטור האוניברסיטה ויושב ראש סל"ע (לשעבר: המועצה הציבורית למען יהדות ברית המועצות). קיבלתי את כתובתך ממישה שאולי, שאליו הגעתי בגלל העניין שלי במשפחת צ'רניאחובסקי, או, ליתר דיוק, בהיסטוריה המשפחתית של הגנרל האגדי איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. למרות שהגעתי לסיפור זה כיוון שידעתי שבעלה השני של אם-סבתי היה צ'רניאחובסקי, מצאתי את הבעיה של מוצאו המשפחתי של הגנרל כמאתגרת במיוחד. כמו שאולי ידוע לך, הוא נחשב תמיד כיהודי מלידה בבריטניה ובארצות הברית. אבל זה הוכחש, בעבר וגם בהווה, במזרח, ועדיין לא הוכרע בישראל. מצב פרדוכסאלי זה מופגן בעובדה שבגלל זהירות יתר, שמו אינו מוזכר במוזיאון ללוחם היהודי במלחמת העולם השנייה המוקם לאחרונה. פיסות המידע הרבות עליו שהצלחתי ללקט ממקורות רבים בעברית, אנגלית ורוסית, יוצרות חידת תצרף מסובכת ביותר, שבה כמה מהחתיכות המרכזיות חסרות עדיין, ואחדות מאלו הקיימות נראות כאילו עוותו במתכוון. כמובן, העובדה שאנו מנסים למצוא עובדות ואירועים בני יותר ממאה שנה הופכת את הבעיה לקשה למדי לפתרון, ונראה שאם לא נצליח לפתור אותה במהרה, היא תיעשה קשה בהרבה. לכן, הייתי אסיר תודה לך לו יכולת לעזור לי להשיג מידע נוסף מסוים על משפחתו.

החומר הארכיוני שיכולתי להגיע אליו הוא החומר על איבן דנילוביץ' ששחרר לפרסום על ידי הארכיונים של הצבא הסובייטי ב- 2005 (בו נאמר שהוריו הם דנילו ניקולאייביץ' ומריה ליודוביקובנה, שניהם פרבוסלאבים), וחומר מהאתר jewishgen, במיוחד רשימת הבוחרים היהודים לדומה של קייב ב- 1906/7. דניל צ'רניאחובסקי אינו ברשימה זו (למרות שנמצא שם גבריל צ'רניאחובסקי), אולי כיוון שלא היה לו לא עסק ולא רכוש. כך, אין לי שום תעודה התומכת בטענה שאי.ד היה יהודי מלידה.

אבל מלבד כל החומר הנרחב שהודפס במערב שבו מניחים שהוא ממוצא יהודי, ישנן גם כמה משפחות יהודיות הטוענות לקשר משפחתי אליו:

*משפחת סמולר בארצות הברית מספרת שאווה צ'רניאחובסקי, שנולדה ברדומישל ב-12.12.1880, נישאה לבוריס סמולר מחודורקוב, והיגרה לארצות הברית ב-1912, הייתה בת-דודתו של אי.ד.

*באתר הבית של ז'קלין מ.זאסלוב נאמר שרייזל, בתם של מוישה ומומסי צ'רניאחובסקי, שנולדה בלויב ב-1887, התחתנה עם יוסף זסלובסקי מבוגוסלב, והיגרה לארצות הברית ב-1922, הייתה אחותו של אי.ד. שני אחים בוגרים יותר של רייזל המוזכרים שם הם פנחס ופרני, שנישאה למונדלייל (פנחס צ'רניאחובסקי ויוסף זסלובסקי נמצאים ברשימת הדומה).

*אנה צ'רניאחובסקי מחולון, ישראל, מספרת שבעלה המנוח, ולדימיר, היה קרוב משפחה של אי.ד, ושהוא, עם אחותו המנוחה, יבגניה, ביקרו את אלמנתו של אי.ד במוסקבה בשנות ה-60 המוקדמות. הם מספרים שסבו של ולדימיר, יעקב צ'רניאחובסקי, שנולד בערך ב-1905 בקייב או סביבתה, היה גנרל-מיור בצבא. הוא שירת בןלאדי-קווקאז ובנו איסאק נולד שם. [...]

*אמי סיפרה לי שאם-אמה, שרה-רחל, שאינני יודע את שם נעוריה, נישאה לאדם בשם צ'רניאחובסקי אחרי שבעלה פנחס כגן עזב אותה, ושהיא ילדה לו בן שנעשה קצין. בהזדמנות אחרת הוזכר קשר לגנרל בשם צ'רניאחובסקי.

*צבי רז (גרגורי רזינסקי), כעת בישראל, טוען שפגש בבית חולים בגומל רופאה שסיפרה לו שהיא אחותו של אי.ד. הוא אינו זוכר פרטים נוספים (בינתיים הוא עבר, לפני מספר שנים, שבץ מוחי).

*מספרים שההיסטוריון המנוח סְטֶר יְלִיסְבֶּצְקִי נסע לאוקסנינו (כפר הולדתו של אי.ד.) ושוחח שם עם אנשים שסיפרו לו כי משפחת צ'רניאחובסקי הייתה יהודית, ושהוא שוחח גם עם אחותו של אי.ד. אבל הוא לא היה יכול למצוא תעודה שתוכיח שאי.ד היה יהודי (לא מצאתי שום חומר כתוב על ידי יליסבצקי עצמו)¹⁸⁹.

*פרופסור אהרן צ'רניאק, כעת בישראל, מספר שפגש היסטוריון מביילורוס בשם פליכס גוֹרְלִיק שסיפר לו שיש לו הוכחות חותכות ליהדותו של אי.ד. צ'רניאחובסקי.

¹⁸⁹ בכפר אוקסנינו היו, כנראה, יהודים נוספים. באתר האינטרנט narod.ru, תחת הכותרת "זיכרונות תושבי הכפר אוקסנינו", מסופר על האב אקאפי פִּיִּדוּטוּבִיץ' גֶרְפִּי (הֶרְפִּי) שנולד בכפר אוקסנינו שבנפת אומן במחוז צ'רקאסי ב-24.3.1915 ומת באוקטובר 2005. מסופר גם שבכרטיס הצבאי שלו היה תאריך לידה שגוי, ובתעודת הלידה – שם פרטי שגוי.

אלה הם קצות החוט שיש בידי, וזה יוכל להיות מועיל ביותר אם תוכלו לאחוז באחד מהם כדי לקשור את הדברים יחדיו. אינני יודע מהם מקורות הנתונים שאפשר להגיע אליהם, אבל נראים לי כמה קווי פעולה אפשריים:

* לאתר את פליקס גורליק ולמצוא איזה מידע יש לו.

* למצוא מידע כלשהו שהושאר על ידי סטר יליסבצקי.

* לחפש רשומות בבתי החולים של גומל על רופאה-דוקטור שהייתה אחותו של אי.ד.

* לחפש ברשימת הבוחרים של הדומה וברשומות רשמיות אחרות – לנסות לקבל מידע משפחתי נוסף לגבי הצ'רניאחובסקים או אנשים אחרים הקשורים לאי.ד ולסיפורים הנ"ל (גם אם שמותיהם ושמות אבותיהם אינם נשמעים יהודים).

* לנסות למצוא כנ"ל ברשומות לידות, נישואין ופטירות, של יהודים ושל לא-יהודים, וגם מידע נוסף לגבי פנחס כגן, נובינסקי (אדוניו של דנילו), נישואי אחיותיו של אי.ד (מריה – סביב 1919, אלנה – לאולשנסקי, אניסיה – לאנטון סטפנוביץ' דוב, אנסטאסיה – לאיבן צשקובסקי).

* לנסות למצוא תיעוד בקהילות ומוסדות מההיסטוריה המוקדמת של אי.ד: באגוה, ורבובו, תחנת הרכבת של ופניארקה, ופניארקה ונובורוסיסק, תאי קומסומוול, בית הספר לחיל רגלים באודסה על שם יקיר.

* לחפש רשומות צבאיות המכילות דיונים על מינויו ודרגותיו ("הסיפור הביוגרפי" של שריפוב עליו מספר ששלוש פעמים הייתה התנגדות למינויו בגלל מוצאו "הלא-פרולטארי").

* ייתכן שמוצאו היהודי הוזכר במכתבי הוועד היהודי האנטי-פשיסטי (כך טוען צ'רניאק) או ברשימות של אהרנבורג (יש רמז מסוים לכך ב'אנשים, שנים, חיים').

* לחקור את החומר שנמצא במוזיאון צ'רניאחובסקי במינסק ואולי גם בצ'רניאחובסק (אינסטרבורג).

* לאתר בני משפחה חיים של אי.ד (בנו, אולג, הוא גנרל-מיור בדימוס. בתו, ניאונילה, אולי עבדה במכון פדגוגי) ולשאול אותם על כל מידע שהוא לגבי ההיסטוריה המשפחתית.

אולי תוכל לעזור בכמה מכיוונים אלו או בדרך אחרת? אהיה אסיר תודה עבור כל תרומה שתוכל להציע לקראת יישוב עניין זה. שלך, דן עמיר

לאחר שלמרות תזכורת נוספת לא קיבלתי תגובה גם למכתב זה, פנית, לפי עצתו של דויד גלאנץ, לאלכסנדר מאסלוב באוקראינה (באנגלית):

10.8.2010. מר מאסלוב היקר. קיבלתי את כתובתך מקולונל דויד גלאנץ שהציע שאולי תוכל לעזור לי בחיפושי אחרי מידע אמין לגבי ההיסטוריה המוקדמת והרקע המשפחתי של גנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. כמומחה לגנרלים הרוסים של מלחמת העולם השנייה, ידוע לך בוודאי שפיסות המידע לגבי משפחתו של אי.ד. צ'רניאחובסקי וילדותו נמצאות במחלוקת וסותרות זו את זו. אפילו החומר מארכיון הצבא הסובייטי שפורסם ב- 2005 מעורר כמה סימני שאלה בפני עצמו. "הנובלה הביוגרפית" מ- 1971 של א.א. שריפוב, שלכאורה מסתמכת על חומר זה, אינה טוענת להיות ביוגרפיה מדויקת, ומכילה בבירור פרטים בדויים ושגיאות נראות לעין. הערכים בוויקיפדיה הרוסית, האנגלית או העברית מוסיפים לבלבול. וכמובן אין צורך להזכיר מאמרים וערכים אנציקלופדיים רבים במערב שבהם נטען שהוא ממוצא יהודי. הוויכוחים נמשכים עדיין.

למרות שהעניין שלי באי.ד. צ'רניאחובסקי החל מחיפוש אחרי שורשים משפחתיים (הוזכר במשפחה שגנרל צ'רניאחובסקי מסוים היה קרוב משפחה של אמי המנוחה), הוא התרחב והעמיק כאשר התברר לי שאני עומד בפני חידת תצרף מסובכת ביותר, שרבים מחלקיה המרכזיים עוותו במתכוון מסיבות אֶת-נו-פוליטיות, וזה ללא קשר לשאלה אם איבן דנילוביץ', או צ'רניאחובסקי או צ'רניאחובסקי אחר, הוא אותו גנרל שהוזכר על ידי אמי. בעצם, מצאתי שאותו גנרל היה עשוי להיות מישהו אחר: ממשפחה אחת בשם צ'רניאחובסקי בישראל למדתי על סבם, גנרל-מיור יעקב צ'רניאחובסקי שנולד סביב 1900 בפלך קייב, ובמאמר של ראובן איינשטיין מ- 1961 מצאתי, ברשימה של גנרלים יהודים בצבא האדום שמלחמת העולם השנייה, את שמו של לייטננט-קולונל י.א. צ'רניאחובסקי (אינני יודע אם זהו אותו אדם).

הנה כמה שאלות שהייתי שמח מאוד לו יכולת לעזור לי בכמה מהן:

* בספרו של שריפוב מוזכר ששמועות על "מוצאו הלא-פרולטארי" של אי.ד. הפריעו שלוש פעמים בקריירה הצבאית המוקדמת שלו. רמז לאותו עיסוק "לא-פרולטארי" של אביו אפשר למצוא אפילו בחומר שפורסם על ידי ארכיוני הצבא האדום (לפי הערה של אחותו של אי.ד. הוא שירת כ"אקונום" באחוזה של נובינסקי). בערך 'וטוטיין' ב'ויקיפדיה' האנגלית נטען כי וטוטיין שכנע את

סטאלין להעלות את אי.ד לדרגת גנרל-ארמייה למרות התנגדותו הראשונה של סטאלין בגלל מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי. אני מנחש ששיקולים כאלה, אם היו באמת, היו עשויים להירשם בארכיונים הצבאיים.

* ברוב המקורות, רוסים ואחרים, נאמר שאי.ד נולד ביוני 1906. אבל לפי הפרסום של הארכיונים של הצבא האדום הוא נולד ב- 1907. בביוגרפיה קצרה של אי.ד שנכתבה על ידי אי.ו. ירופיב ופורסמה בעיר צ'רניאחובסק, נאמר שב- 1921, כאשר רצה להצטרף לקומסומול, הוא היה צעיר מדי ולכן הצהיר על עצמו מבוגר בשנה. אני תמה איזה תאריך מופיע ברשומות הצבא.

* יש טענות לפיהן איבד איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי את הוריו הביולוגיים כבר כתינוק. למשל, ב- 2008 מצאתי בויקיפדיה הרוסית: *איבן דנילוביץ' נולד בכפר אוקסנינו במחוז קייב (היום במחוז צ'רקאסי באוקראינה) באזור אומן לעובד רכבת (כך כתוב בכל הביוגרפיות הרשמיות. אבל העובדה היא שאין מידע מדויק על הוריו ועל מקום לידתו. בכפר אוקסנינו גרה המשפחה שאימצה אותו בילדותו).* אבל הסתייגות מעניינת זו הושמטה בנוסח של היום. בדומה, בויקיפדיה העברית נאמר: *לפי המסמכים הרשמיים, איבן צ'רניאחובסקי נולד ב- 16 ביוני 1906 בכפר אוקסנינה באזור אומן. אבל למעשה, תאריך מדויק של לידתו אינו ידוע. צ'רניאחובסקי אומץ כבר בהיותו תינוק. לא ידוע מי היו הוריו הביולוגיים. עובדה זו הובילה ללא מעט ספקולאציות על מוצאו. האם ישנו איזה שהוא תיעוד תומך לסיפורים אלו?*

* אולי אפשר לשאול את בנו של אי.ד, גנרל אולג צ'רניאחובסקי, וללמוד מה הוא יודע על משפחתו. האם אתה יודע איך ליצור אתו מגע?

* כל מידע על גנרל יעקב צ'רניאחובסקי, או צ'רניאחובסקי, יכול להתברר כעזר במחקרי. אותו הדבר נכון לגבי הגנרל י.א. צ'רניאחובסקי של איינשטיין. האם היה בצבא האדום גנרל, או אפילו שניים, בשם דומה, ואם כן, מה היה השם המלא? אעריך מאוד כל פרט, הבהרה, הערה או מידע אחר שיוכל לתרום לפתרון חידה מאוד מסקרנת זו (אני פרופסור למתמטיקה, וחידות תמיד מרגשות אותי מאוד).

שלך, דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב

2010.9.5. דן עמיר הנכבד! שלום! [...] בין מספר תעודות ארכיוניות התגלתה לי, לא מכבר, הסטנוגרמה של שיחות של עמית מחקר עם אלמנתו של צ'רניאחובסקי, אנסטאסיה גריגוריבנה (1949). היא סיפרה מה שידעה על חיי בעלה. היא הדגישה שאיבן דנילוביץ' לא אהב לספר על משפחת הוריו. כהוכחה עקיפה למוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי, יכולים לשמש שמות אחיו מיכאיל ואחותו מיסי הנזכרים בסטנוגרמה. עד כמה שידוע לי, יהודים השתמשו בשמות כאלה. האשה מספרת על משפחת צ'רניאחובסקי שנתנה מחסה לאי.ד. צ'רניאחובסקי בילדותו. ראש המשפחה – מכונאי קטרים. לדעתי, מכאן צמחה האגדה של כל הביוגרפים על המוצא הפרולטארי של המפקד. אפשר להניח שצ'רניאחובסקי היה יהודי. על זאת מורים שם המשפחה והשם יאסי צ'רניאחובסקי, בנו של בעל הבית. בעובדות אלה ניכרת העזרה ההדדית הידועה אצל הרבה מהיהודים. בהחלט יכול היה להיות שהצ'רניאחובסקים היהודים הצילו את חיי היהודי אי.ד. צ'רניאחובסקי הגווע ברעב. בסטנוגרמה מסופר על פרטי מותם של הורי הגנרל לעתיד, ועל ניסיונות התאבדות שלו בילדותו. מדובר באמיתות כואבות - איך בראשית ילדותו עסק איבן דנילוביץ' בגניבה ואיך הוכה מכות רצח כשנתפס. יש גם מידע על הבן אולג והרבה אחרים, אבל זה לא שייך לילדות של הגנרל.

אם חומר זה מעניין אותך, הייתי רוצה לפרסם קטע מהסטנוגרמה בעברית בישראל. הוא אינו גדול – 2-3 עמודים, אבל אני מניח שישראלים ימצאו בו עניין. [...] היהודים יראו את תוכן התעודה מנקודת המבט שלהם, ויוכלו להיווכח במה שלא יכלה לספר א.ג. צ'רניאחובסקאיה בתנאי הצנזורה הסטליניסטית. בתעודות היסטוריות, כמו שידוע, צריך לקרוא גם בין השורות. אבל הייתי רוצה שזה יתפרסם לא בעיתון, אלא בהוצאה מדעית (כתב-עת או מונוגרפיה). אני חושב שסמכותך הגבוהה במדע הישראלי תאפשר לך לעשות זאת.

אקח לתשומת לבי את כל שאלותיך. התשובות להן דורשות חיפוש, חריש בתעודות ארכיוניות ובארכיון המרכזי של מיניסטריון ההגנה של רוסיה (בעיר פודולסק במחוז מוסקבה, איפה שעבדתי לפני יותר מ-20 שנה) ובהנהלה הראשית של כוח האדם והכוחות הקרביים של מ.א.ו.ר.פ. (מיניסטריון ההגנה של הפדרציה הרוסית) בעיר מוסקבה, שם נשמר התיק האישי של אי.ד. צ'רניאחובסקי. אבל לי, כמו לאחרים, לא ניתן לקבל אותו, כיוון שהחוק

מגן על הצד הפרטי (המשפחתי) של חיי האדם. אמנם יש אפשרות לקבל את התיק האישי בהסכמת הבן אולג. הבן יכול לחפש ולגלות פרטים אישיים, אבל קשה להניח שהוא יענה לכך. מסיבות כלשהן, לפי אבחנתי, הוא אינו אוהב לדבר בפומבי על האב. אני רוצה לומר לך, שללא שם ושם אב אי אפשר לחפש אדם בארכיון, [...] לכן החיפוש אחרי צ'רניאחובסקי (מדובר בגנרלים יעקב ו/או י.א. צ'רניאחובסקי) קשה. אולי (כהכוונה) אתה יודע את תפקידו בצבא? נחוצים נתוני מוצא עבור החיפוש.

לסיום - משאלתי ממך. אולי תוכל לעזור לי בפרסום בדפוס מדעי בישראל של מחקר על גנרלים יהודים בצבא האדום (1941-1945). מאמרי הם ברוסית, צריך לתרגמם לעברית. אולי תעזור בזאת הכרותך עם היסטוריונים בישראל. אם תוכל, שלח לי רשימה ישראלית של הגנרלים היהודים בברית המועצות בשנים 1941-1945. יש לי נתונים מהחוקרים המוסקבאים, אבל אני חושד שהחומר שלהם אינו שלם, ולא מופיעות שם כל הדמויות. שוב תודה על תשומת הלב! אני שולח לך איחולי כל טוב! בכבוד, א.א. מאסלוב

7.10.2010. דויד (גלאנץ) היקר. רצ"ב תשובתו של מאסלוב למכתבי. היא נכתבה ביד באותיות קיריליות גדולות. אני מקווה שהדפסתי אותה ללא שגיאות רבות מדי (אעריך תיקונים). מכך נראה שהוא מבוגר למדי. האם פגשת אותו? האם הוא יהודי? האם אתה מכיר את מחקריו? (הנימוקים שלו ליהדותו של צ'רניאחובסקי די חלשים...). האם להתאמץ למלא את משאלתו ולפרסם אותם בעברית בישראל? מיטב הברכות לשנה החדשה. דן עמיר

דן היקר. עבדתי עם אלכסנדר מאז 1992 בערך. הוא היה תלמיד לתואר מתקדם באוניברסיטת המדינה של מוסקבה כאשר תחת תוכנית ה'גלאסנוסט', בערך ב-1989, העניקה ממשלת גורבצ'וב לו, ולכמה אחרים, גישה לארכיונים הצבאיים שהיו אסורים קודם לכן, כך שיוכלו לכתוב מחקרים שלא היו לפני כן על גנרלים של הצבא האדום שמתו במלחמת העולם השנייה. חבר שלי ואני תרגמנו ופרסמנו שניים מספריו - על גנרלים שנפלו בקרב במשך המלחמה ועל אלו שנפלו בשבי מדינות הציר, ואנו עובדים (לאט) על שניים נוספים (על גנרלים שדוכאו ועל אלו שמתו במקרה או התאבדו). אבל אחרי נפילת ברית המועצות, איבד מאסלוב את עבודתו ומקומו באוניברסיטה והוכרח לחזור לצפון אוקראינה, שם הוא מלמד עכשיו בבית ספר מקצועי מקומי, למעשה ללא תשלום. הוא כבן 40 וארכיונאי וחוקר מעולה, שקיבל

הרבה מסמכים מהארכיונים לשימוש בספריו. למגינת הלב, הממשלה הרוסית הגבילה עכשיו באופן רציני את גישתו לארכיונים ומקשה מאוד עליו את החיים. אשר לאלכסנדר עצמו, הוא אינו יהודי, למרות שהיה בין המעטים מאוד שהייתה להם גישה לתיקים האישיים של הקצינים הסובייטים הבכירים והיה יכול לזהות גנרלים ממוצא יהודי, שביניהם היו רבים ששינו את שמותיהם (כמו ז'ידוב ל'אדוב). לבסוף, הוא אמין ביותר ו"רפורמיסט" במובן של הוצאת האמת לאור לגבי המלחמה. כל טוב, דויד

מר מאסלוב היקר. תודה רבה לך על מכתבך מ- 5 בספטמבר, אשר, בגלל חופשת החגים היהודים באוניברסיטה, הגיע אלי רק לפני מספר ימים.

אני נכסף מאוד לראות את הסטנוגראמה שהזכרת. היא תיתן, בוודאי, תיאור אמין וריאליסטי יותר של ילדותו ונעוריו של המפקד האגדי, ואולי גם תכיל רמזים חדשים כלשהם לפתרון חידת הרקע המשפחתי האמיתי שלו.

אנסה למצוא במה אקדמית הולמת לפרסום החומר החדש – אינני יכול לומר עדיין אם זה יתפרסם בכתב עת אוניברסיטאי, בפרסום של המוזיאון ללוחם היהודי במלחמת העולם השנייה, או על ידי מוציא לאור מכובד אחר. גם אינני יודע עדיין אם זה יהיה מאמר נפרד או חלק ממונוגרפיה. כמובן, כדי להתקדם בזאת נחוץ לי החומר שיש לך על צ'רניאחובסקי, וזה גם יועיל שיהיו בידי אחד או שניים ממחקריך על גנרלים יהודים אחרים של הצבא האדום. אנסה לשלוח אליך בהקדם רשימה של גנרלים כאלה ממקורות ישראליים ומערביים אחרים. האם אתה מכיר את ספרו של פיודור סוורדלוב על הנושא – כמה אנשים כאן מתייחסים אליו כאמין, אבל אני מאמין שהוא זהיר מדי ודומה מדי לרשימות שבידך. הוא אינו מכניס את א.ד. צ'רניאחובסקי, דובאטור, ורבים אחרים הנתונים פחות במחלוקת. אגב, האם אתה יכול לספר על דובאטור יותר ממה שנמצא בביוגרפיה הרשמית?

כעת כמה שאלות לגבי הערותיך לגבי א.ד. צ'רניאחובסקי:

בספרו של שריפוב מוזכרת אחות בשם מריה (מאשה). האם זו אותה מיסי שאתה מזכיר? שריפוב מספר שכינויו של א.ד. היה יאסיק (זה נמצא בעדותו של א.ס.דוב, כפי שהיא ניתנת במסמך שפורסם על ידי ארכיון הצבא האדום), אבל הוא איננו מספר שאיבן צשקובסקי כונה באותו שם. לפיו, הוא היה איבן איבנוביץ' (שם מאוד לא-יהודי) ואמו – קסניה איליניצ'נה. מובן ששריפוב

עושה שגיאות רבות, אחדות מהן במתכוון. אבל, אם האיות הנכון הוא צשקובסקי או צישקובסקי – אף אחד מהם אינו מוכר לי כשם יהודי טיפוסי. אשר ליעקב צ'רניאחובסקי (או צ'רניחובסקי), משפחתו מספרת שהיה גנרל-מיור, ושבו, איסאק, היה פולקובניק במודיעין הצבאי במזרח הרחוק (ולדיוסטוק). נכדו של יצחק, אָדָק, אומר שסבו סיפר לו שאי.ד. צ'רניאחובסקי היה בן-דודו וכן שדודתו (בתו של איסאק) ז'אנה ביקרה את א.ג. צ'רניאחובסקאיה בדירתה במוסקבה סביב 1960. לביש המזל, גם היא וגם אביו של אדק, ולדימיר, מתו לפני מספר שנים.

המקורות הרוסים על צ'רניאחובסקי שאני מכיר, מלבד ספרו של שריפוב, הם: החומר ששחרר לפרסום מארכיוני הצבא הסובייטי ב-2005 (במיוחד, העדות של אנשי אוקסנינו וזו של א.ד.דוב, עם הערותיהן של אחיותיו של אי.ד., אלנה ואנסטאסיה); 'איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי – ביוגרפיה קצרה' מאת אי.ו. יירופייב וג.קשטנובה-יירופייבה, צ'רניאחובסק 2005; מספר רשימות ביוגרפיות וערכים אנציקלופדיים "רשמיים"; כמה כתבות עיתונות, כולל ראיון של אלכסנדר פיל עם ילדיו; וכמה שיחות אינטרנט.

לא קראתי את הספרים האחרים על איבן דנילוביץ' – ספרו של קארפוב והספר 'גנרל ההתקפה וההגנה' – אני חושד שהם לא יוסיפו מידע חדש על רקעו המשפחתי. האם אתה מכיר אותם?

18.10.2010. דן עמיר הנכבד. שלום! [...] עם פ.ד. סוורדלוב, דוקטור למדעים, פרופסור, נפגשתי לראשונה ביולי 1990 במוסקבה, בהנהלה הראשית של צוות מיניסטרויון ההגנה של ברית המועצות. שם עבדנו על התעודות על הגנרלים. אחר כך נפגשנו בארכיון המרכזי של מיניסטרויון ההגנה של רוסיה (בעיר פודולסק במחוז מוסקבה), כחברים עמיתים במערכת העיתון 'כתב העת למחקרים צבאיים סלאבים' (JSMS, ארה"ב ובריטניה הגדולה). אני ארגנתי את התרגום של החומר שבו מרוסית לאנגלית והפרסום במערב. את ספריו אני מכיר. הוא עצמו השאיר רושם של מלומד במידה לא רגילה. לרוע המזל, פיודור דוידוביץ' כבר איננו בחיים מספר שנים... הספר של שריפוב הוא בתת-רמה מדעית, כיוון שנכתב בתקופה הסובייטית. את ספרו של קארפוב אינני מכיר. עכשיו לעיקר – לא יצירתיות הכותבים, אלא חקר ההוכחות הארכיוניות בנושא. העיסוק האהוב עלי, כמו פעם, הוא ללכת לארכיונים. במערב הוצאו לאור שניים מספרי והוכנו לדפוס עוד שניים (מתורגמים מרוסית לאנגלית).

אודה לך על רשימת הגנרלים היהודים בצבא האדום בשנים 1941-1945, או ספרים באותו נושא שיצאו בישראל. אני יכול להכין מאמרים על מפקדים יהודים על בסיס חומר ארכיוני, אבל בתקווה שעבודה כזו תפורסם בעברית. כבר הכנתי את החומר על אי.ד. צ'רניאחובסקי. הוא יראה בצורת מאמר בגודל 10-12 עמודים. אני מבקש ממך: (1) לארגן תרגום שלו לעברית. (2) לפרסם אותו בכתב עת, ואם לא - במונוגרפיה. (3) להתקשר לכתב עת בו אפשר יהיה לקבל את שכר הסופרים הגבוה ביותר. (4) לברר כיצד אוכל לקבל שכר סופרים זה. (5) להבטיח שאקבל אותו, יהי גודלו כאשר יהי.

אינני מבקש כלל להתעשר, אבל הוצאות היום-יום בלבד, הקשורות בהליכה לארכיונים, כלומר למחיה בבתי אירוח במוסקבה, קייב וערים אחרות, הן עצומות לגבי מורה להיסטוריה בבית ספר מקצועי. שליגיני אינה עיר, אלא כפר קטן. היא ענייה. דן עמיר הנכבד! אל נא תיעלב מהשאלה הכספית! אני נותן בד, כמי שנלהב להיסטוריה היהודית, אמון רב!

באפשרות הראשונה אעסוק במוסקבה בחיפוש תעודות על יעקב צ'רניאחובסקי. כאן, לו ידעת את שם אביו היה לנו מסמר (להתחיל בו). אסור להוציא מהחשבון את המקרה שהוא קרוב משפחה שלך, רק האמונה בהיפך תוסיף לי ולך כוחות במחקר.

שוב תודה כנה על תשומת הלב אלי. באיחולי בריאות. א.א.מאסלוב

7.11.2010. מר מאסלוב היקר. אני שולח לך בזאת שתי רשימות של גנרלים יהודים שהרכבתי ממספר המקורות שהצלחתי להשיג. הרשימה הראשונה הוכנה מספרו של פיודור סוורדלוב: **'גנרלים יהודים בצבא הסובייטי במלחמת העולם השנייה'** (תרגום לעברית, 1966) – אני מניח שאתה מכיר אותו. רוב השמות ברשימה האחרת באו מרשימה עם הכותרת: **'הגנרלים והאדמירלים היהודים המפורסמים ביותר שהשתתפו במלחמת המולדת הגדולה'**, שהוא החלק ה-7 בקובץ **'יהודים במלחמת המולדת הגדולה'** (ברוסית) אותו מצאתי באינטרנט. אינני יודע מי ערך רשימה זו.

10.12.2010. אלכסנדר היקר. [...] לרוע המזל הדואר הוא אטי מאוד – בעוד שמכתבי, כמו שסיפרת לי, נסע 10 ימים עד שהגיע אליך, קיבלתי את מכתבך, מה- 18 באוקטובר, רק לפני כשבועיים, כך שזה לקח לו כחמישה שבועות להגיע הנה... אני מקווה שבינתיים קיבלת את רשימת הגנרלים היהודים ששלחתי אליך לפני כחודש. מאז שקיבלתי את מכתבך היו לי כמה שיחות עם אנשים רלוואנטיים, רובם מאוניברסיטת תל-אביב, וזה מה שמצאתי:

כתבי עת מדעיים בעולם כולו אינם משלמים היום הונורריום למחברים – להיפך, רובם מבקשים מהמחברים לשלם עבור הפרסום. למזלנו, בישראל לא מבקשים "דמי עמוד", אבל בגלל הציבור הקטן יחסית של קוראים עבריים של חומר מדעי, הם אינם יכולים לשלם למחברים.

זה אומר שעלינו לעסוק בשתי בעיות נפרדות: האחת היא הפרסום המכובד של החומר, והשנייה היא איך לכסות את הוצאות המחקר – המקור לזה אינו יכול להיות המוציא לאור, ויש להסדיר זאת בדרך אחרת.

אשר לפרסום, דיברתי עם העורכת של הרבעון 'זמנים'. זהו פרסום משותף של אוניברסיטת תל-אביב, האוניברסיטה הפתוחה ומרכז שז"ר להיסטוריה יהודית. הוא מדעי למחצה, כלומר, המאמרים עוברים הערכה והם ברמה גבוהה, אבל אין בו הערות שוליים, ולכן הוא פונה לציבור רחב יותר מאשר הקהילה המדעית. המאמרים מוגבלים בגודלם, אבל נראה שהחומר שאתה מציע לפרסום לגבי צ'רניאחובסקי יתאים בדיוק. העורכת הסכימה לקחת בחשבון את פרסום החומר שלך, שילווה במאמר מקדים שלי באותו גודל, כמובן בכפוף לאישור הבודקים. כיוון שכתב העת מבקש שכתבי היד יתקבלו 4 חודשים לפני הפרסום, אני מקווה שנוכל לכוון לחוברת יולי. זה אומר שעלי לקבל את החומר שלך על צ'רניאחובסקי בהקדם האפשרי, כך שאוכל לדאוג לתרגומו ולכתוב את המבוא המתאים בזמן.

אשר לחומר האחר שאנו מתכוונים לפרסם על צ'רניאחובסקי ועל גנרלים יהודים אחרים, נראה שהדרך הנכונה לעשות זאת תהיה במונוגרפיה שתפורסם על ידי אחד ממכוני ההיסטוריה של אוניברסיטת תל-אביב. שוחחתי על כך עם הרקטור הנוכחי של אוניברסיטת תל-אביב (שהוא היסטוריון) ונראה שיש סיכוי טוב לסידור כזה. באמצעות מכון כזה אני מקווה שנוכל לכסות את הוצאות הנסיעה והלינה שלך אם נמשיך בפרויקט הגדול יותר. אבל עדיין לא סיכמתי זאת עם האנשים המתאימים. דן עמיר

24.12.2011. דן עמיר הנכבד, שלום. תודה על המכתב שנשלח ב- 10 בדצמבר ועל תשומת הלב לשאלותי! אני עובר לתשובתיך לגבי העניין! ממש באותו יום (10.12.10) שלחתי אליך (בדואר רגיל) לכתובת בית הספר למתמטיקה מאמר על גנרל א.ב. בוריסוב (שיסטר). האם קיבלת אותו, אם כן, מתי? אני מבקש ממך להעריך את איכותו.

אני מסכים באופן כללי עם תכנית הפעולה שלך לפרסום החומר שלי. אני מבקש ממך לעזור לי בפתרון השאלות הכספיות הקשורות ביעילות המרבית, כי אלו כספים לצורך העבודה בארכיונים. בשבוע האמצעי של דצמבר עבדתי שוב בארכיון המרכזי של משרד ההגנה של רוסיה (בעיר פודולסק במחוז מוסקבה). באותו זמן עסקתי גם בשאלה על שני הגנרלים צ'רניאחובסקי. ניסיתי בשנית לפענח את ראשי התיבות וזמן הוצאת הצו של ס.ג.ק (מועצת השרים) הסובייטית על הענקת תואר הגנרל. ללא נתונים כאלה אי אפשר להמשיך בניהול עבודת המחקר. יש כמה תוצאות, למען האמת קטנות. אבל, כמו שידוע, כל הדברים הגדולים מתחילים בקטנות.

תודה לך על רשימת המנהיגים הצבאיים היהודים. בשורותיהם, במיוחד בתקופה שלאחר המלחמה, גם כאלה שאותם לא הכרתי. כמובן שאת האימות התייעודי של מוצאם היהודי של רבים מהם אני צריך לחקור.

אני שולח אליך, במעטפה זו, את המאמר על אי.ד. צ'רניאחובסקי. אודה לך מאוד אם הוא יראה אור ב'זמנים' ביולי 2011. ייתכן שצריך לבחון כמה מההיסקים שלי, כיוון שלא פענחתי בתחכום הראוי כמה ניוואנסים של שאלות יהודיות (למשל, ההערכה של השמות מאשה, מיסיה וכד'). עבורי זה חשוב... מילות ההקדמה שלך לחומר שלי יהיו מאוד מתאימות. שם תוכל אולי לתת הערכה על העובדות החדשות, ובאופן כללי - על חשיבות העלאת הנושא. שוב תודה על תשומת הלב אלי! אני מברך אתכם, את כל בני ביתך, עם חגי השנה החדשה! אני רוצה להאמין ששנת 2011 תהיה עבורנו שנת עבודה משותפת פורייה הדדית! בכנות, א.א. מאסלוב

33. עובדות חדשות בביוגרפיה של אי. ד. צ'רניאחובסקי.

מאת: אלכסנדר. א. מאסלוב, אוקראינה

בעבודה על המצביאים שאבדו לכוחות המזוינים הסובייטים בשנים 1941-1945, נגענו בגורלו של המצביא הבולט אי. ד. צ'רניאחובסקי (ר' למשל:

A.A.Maslov: **Fallen Soviet Generals**. Frank Cass, London-Portland Or., 1998, pp 176-177

A.A.Maslov: **The Soviet general officer corps, 1944-1945: Losses in combat**, Journal of Slavic Military Studies, vol.8, no.3 p. 602

באוקטובר 2009 התגלו לנו מסמכים ארכיוניים, השופכים אור נוסף על נסיבות חייו של האיש האגדי. עיקרו של חומר זה מתפרסם לראשונה במחקר שלהלן.

ניצבת על הקרקע, אך לא מתנשאת, כך ניסתה אשתו אנסטאסיה גריגורייבנה צ'רניאחובסקאיה, בתקופת אי-הפתיחות הסטליניסטית, לעצב מחדש את דמותו המונומנטאלית של המפקד. מסתבר שלא היה כל כך פשוט לעשות זאת. האמת המלאה לא יכלה לעבור לידיעת הציבור, ואמת מקוצרת זו הייתה קבורה שישים שנה בארכיון של קייב. מדובר בסטנוגראמה, שנרשמה ב-29 בנובמבר 1949, של שיחה עם א. ג. צ'רניאחובסקאיה. את הפגישה ערך עמית המחקר הזוטר של ועדת האקדמיה למדעים של אוקראינה הסובייטית להיסטוריה של 'מלחמת המולדת' (כך כינו בברית המועצות את חלקה במלחמת העולם השנייה – ד. ע.), פ. א. נובוחרצקי, והסטנוגראמה נרשמה על ידי נ. א. ז'דאן. זיכרונותיה המשפחתיים של אנסטאסיה גריגורייבנה מתבררים כבעלי ערך. ביחוד מזדקר לעיניים, ובזאת קשה להאמין, שגם בן אדם מרשים כמו אי. ד. צ'רניאחובסקי עמד על סף איבוד עצמו לדעת. וזאת מה שנכתב מפיה: **'אני יודעת שילדותו של איבן צ'רניאחובסקי לא הייתה טובה במיוחד. אביו ואמו לא חיו בטוב זה עם זה. הילדים פחדו מהאב, והאם הייתה יפה ועצובה. איבן דנילוביץ' איבד את הוריו כאשר היה בן 12. שניהם מתו ממגפת הטיפוס באותו הזמן, ונקברו באותו היום. כאשר מתו ההורים התפזרו הילדים איש לעברו. האחות הבכירה התחתנה בגיל 18 ונטלה עימה את מיטב הרכוש. האחות הצעירה, מיסיקה (ייתכן שהכוונה לאניסיה – ד. ע.), התחתנה כשלא מלאו לה עדיין 16 שנים, ולקחה אליה את האח הקטן סאשה, שהיה אז בן שנה או שנתיים. אחיו של איבן דנילוביץ', מישה, עזב. הוא היה קומסומלאי.**

איבן דנילוביץ' יצא לנדוד בעולם ונקלע לחבורת ילדים עזובים. זה היה זמן קצר לאחר מות הוריו. הוא נמצא ביניהם שנה שלמה. אני זוכרת שהוא סיפר איך הכו אותם מכות רצח. איך שהם לנו בכנסייה באיזה שהוא מקום בסביבת ופניארקה (בפלך קייב – א.מ.). תפסו אותם, הציבו ספסלים, השכיבו אותם עליהם, פשטו מעליהם את מכנסייהם והצליפו בהם עד כדי כך שנראו בחגורות פצלות לבנות. אחרי זאת ברח איבן דנילוביץ' לעיר אחרת והגיע לתחנת ופניארקה, איפה שאביו של יאסי צ'ישקובסקי (בהמשך: יאסי צ'ישקובסקי היה חברו של אי.ד. צ'רניאחובסקי – א.מ.) עבד כמכונאי קטר.

איבן דנילוביץ' סיפר שהוא היה רעב מאוד. הוא תפס בקבוק אצל חלבן שעמד שם, וברח. החלבן רדף והשיג אותו והכה אותו בבקבוק בראשו עד כדי כך, שנגרם לו שבר בראש. ממכה זו נשארה אצלו צלקת ברקה. איבן דנילוביץ' נפל ואיבד את הכרתו. לקחו והביאו אותו לבית חולים. הפצע לא נרפא במשך זמן ארוך, רחשו בו אפילו תולעים. כשיצא מבית החולים היה תשוש מאוד. הוא התחיל לחשוב: מוטב שאפול תחת גלגלי הרכבת. הוא נפל על הפסים. באותו זמן תמרן באותה מסילה הקטר שנהג בו צ'ישקובסקי. צ'ישקובסקי עצר את הקטר במסילה צדדית. הוא ראה שעל הפסים שוכב ילד, ניגש אל איבן דנילוביץ', חימם אותו ולקח אותו אליו.

איבן דנילוביץ' החלים במשפחת צ'ישקובסקי (הוא חלה שוב, הפצע הזדהם). כשהבריא, לימד אותו אביו של יאסי צ'ישקובסקי את מקצוע המסגרות, והוא החל לעבוד כמסגר. אחר כך רעה פרות. כמו כן נכנס לקומסומול ותא הקומסומול שלח אותו לנובורוסיסק. הוא נסע, בחשבו לחיות אצל אחותו, אבל היא לא יכלה לקחת אותו אליה, כיוון שהם לא חיו בעושר. בעלה היה ימאי, תמיד נעדר מהבית, היה אדם קשה. האח הצעיר סאשה חי אצלם, הפליג עם גיסו כמסיק דוודים באונייה ובהמשך ברח מהם.

בנובורוסיסק עבד איבן דנילוביץ' זמן מה כעוזר מסיק ואחר כך כמסגר. אחר כך שלחו אותו, בהתאם למדיניות הקומסומול, לקורס נהיגה. כשסיים את הקורס, התחיל לעבוד כנהג במפעל המלט והיה נהגו של המנהל. על עבודתו הטובה בשורת הקומסומול נשלח איבן דנילוביץ' ללמוד בבית הספר

לארטילריה באודסה (זו טעות – הוא נשלח לבית הספר לקציני חיל הרגלים באודסה, וממנו עבר, אחרי שנה, לבית הספר בקייב – ד.ע), אותו סיים בהצטיינות. עם סיום בית הספר בקייב, נשלח איבן דנילוביץ' לעבודה במפקדת סוללה בגדוד ארטילרי בוויניצה. הוא עבד, ובערב התכונן לבחינות הכניסה לאקדמיה. את הבחינות עשה בהצטיינות ונכנס לאקדמיה (האקדמיה הצבאית למכניזציה ומוטוריזציה – א.מ.) על שם סטאלין במוסקבה (תחילה היא הייתה בלנינגרד) לפקולטה לטנקים. איבן דנילוביץ' סיים את האקדמיה ב-1936 בהצטיינות. בציון "מצויין" סיימו את האקדמיה הוא, לאונוב, גרקשביץ' וזבניאלוב. אחרי האקדמיה נשלח בהתחלה איבן דנילוביץ' לקייב כראש מטה סוללה, שם נשארנו שנה, ואחר כך הועבר לפקד על סוללה בסטאראיה דורוג, בקילומטר ה-70 מבוברויסק. זה היה ב-1937.

ב-1938 הועבר איבן דנילוביץ' לגומל כמפקד גדוד וקיבל דרגת מיור (רב-סרן – ד.ע). בגומל הוא נשאר עד 1940. ב-1940 הוא הועבר לבְּרֶסֶט, נשאר שם חודשיים-שלושה, ואחר כך חזר לגומל. גדוד הטנקים שלו כבר התפתח לחטיבה. בסתיו 1940 הועבר איבן דנילוביץ' לליטא ומונה כסגן מפקד אוגדה. שם נשאר עד אביב 1941. באביב 1941 הועבר לריגה, שם כבר פיקד על אוגדה (דיוויזיית הטנקים ה-28 – א.מ.). במאי 1941 קיבל דרגת פולקובניק (אלוף משנה, כלומר קולונל – ד.ע). ב-15 ביוני 1941, כשיצא לתמרונים, אמר לי: "הכיני לי הכול, כך שיוכל להספיק לחודשיים..." (ברור שמדובר במצרכי מחיה – א.מ.). אני לא דיברתי על זה עם אף אחד והכנתי עבורו הכול".

המשך הטקסט של הסטנוגרמה עוסק באירועי המלחמה:
"אחרי זאת לא ראיתי אותו עד 1942. רק בסוף 1941 יצר אתנו קשר השליש שלו, קומארוב. הוא, כנראה, הגיע למיטב או לאַלְגֶב (ערים בפרה-באלטיקה – א.מ.). אנו יצאנו מריגה ב-25 ביוני. אחר כך הוא סיפר לי שב-27 ביוני עבר ליד ביתנו בריגה, וראה שבדירה היו תלויים הווילונות. ליבו התכווץ, הוא חשב שאנחנו עדיין נמצאים בריגה. אבל הוא לא היה יכול להיכנס. התחילו יריות מכונת ירייה מהגג. הוא נתן פקודה לירות אל הגג מטנק, והגג הוסר (כך במסמך, הכוונה לחיסול הירי של הפורשים הבורגנים הלאומנים הלטבים על יחידות הצבא האדום הנסוגות – א.מ.). לכן הוא יצא מריגה ומצא אותנו כבר ב-1941

בעיר סְמִינֹנְבַה (במחוז גורקי, היום ניִ'ני נובגורוד, של רוסיה – א.מ.). לשם נסענו. הוא סיפר שהאוגדה עברה קשיים גדולים. כשהם הלכו, כיתרו אותם במקום אחד והמצב הגיע לכך, שהוא פשוט רצה לגמור עם עצמו".

בהמשך, לדעתנו ולפי שורת סימנים, כוסו כמה משפטים בטקסט משיקולי צנזורה פוליטית. מדובר בהם על מחשבות, רגשות ומעשים של אי.ד. צ'רניאחובסקי עצמו, המובאים בפירושו של קומארובי (ביטוי לא ברור המאפשר פירוש דו-משמעי של הדברים המצוטטים – האם אלו דברי קומארוב או דברי צ'רניאחובסקי עצמו. לדעתו של א.א.מאסלוב, אלו הם דבריו של צ'רניאחובסקי המוסוויים מסיבות פוליטיות, כדי לא לפגום בדמותו של המצביא הנערץ – ד.ע.):

הוא סיפר: "היה נראה שיהיה בכלל בלתי אפשרי לצאת. חשבתי: טוב, אני איירה, אבל העם יישאר, הוא אינו יכול לעזוב. והתחלתי לחשוב איך לצאת מהמעגל הזה. באוגדה היו הרבה פצועים, והגרמנים היו בכל מקום. שלחנו איתם מחלקה אחת, כדי שמחלקה זו תמשוך על עצמה את כל האש, אבל שלנו נחלצו בשקט, מחזיקים בכל הפצועים, ויצאו מהכיתור".

התעמולה הסובייטית לא יכלה להציג את המפקד הבולט כמי שאינו בוטח בעצמו, ומתענה בקשיי זמן המלחמה, להיפך, היא יצרה הילה של לוחם-קומוניסט קשוח, לוחם בעל רצון ברזל לניצחון על האויב. בהמשך הסטנוגראמה נכתב: "הם הגיעו לעיר אחת, שבה לא נמצאו לא כוחותינו ולא הגרמנים, אבל היו בה כלים כבדים נטושים לרוב (כאן שוב, לדעתנו במסגרת הצנזורה, לא נאמר שהכלים היו קשורים לכוחות הסובייטים הנסוגים באותו זמן – א.מ.). כאב הלב לזרוק, רתמו אותם בוויס לטנקים. לקחו 12 או 15 תותחים כבדים, יצאו שוב והתבצרו על גדות נהר ריגה סביב ריגה או בריגה.

"שם קיבלנו את ההגנה" – סיפר איבן דנילוביץ' – "ויכולנו לעמוד שם לאורך זמן. אבל קיבלנו פקודה לסגת. לא צייתנו בפעם האחת, לא צייתנו בפעם השנייה, אבל בפעם השלישית הייתה הפקודה: אם לא תיסוגו, תועמדו למשפט. נסוגונו, אבל באותו זמן היה אפשרי לא לסגת".

והם נסוגו. בנסיגה הם איבדו את הציוד, ולנובגורוד הם הגיעו כבר רק עם נגאנים (אקדחים תופיים – ד.ע.). אבל הגרמנים כינו אותם "המאה השחורה".

(קרוב לוודאי שמהאוגדה נותרו באותו זמן פחות מ-100 איש – א.מ.).

"יהיו מקרים", סיפר איבן דנילוביץ', "שנפלנו לכיתור, אבל לא היה לנו ציוד. לחמנו בנגאנים, במה שהיה. באחת הפעמים שכותרנו לא היה מה לאכול ולא מה לשתות. הסתתרנו בבית קברות, בקריפטות. אבל הבנו: או שנצא מהקברים או שנגווע. החלטנו להתנפל על הכפר שהיו בו הגרמנים. היינו צריכים לצלוח בשחייה נחל באותו כפר. התנפלנו על הכפר בצעקות. הגרמנים חשבו שאלה פרטיזאנים וברחו כולם. עברנו את הכפר בריצה ושחינו". כאשר כבר היו במים, התעשתו הגרמנים והחלו להפגיז את הנחל. איבן דנילוביץ' כמעט שטבע. הציל אותו השליש שלו קומארוב. הגרמנים הטביעו שם לא מעט משלנו, אבל היתר ניצלו. אינני זוכרת בדיוק מתי זה היה, בערך באביב 1942. איבן דנילוביץ' סיפר שהיה קר מאוד ואחרי אירוע זה הוא חלה במלאריה. אחרי ההיחלצות מהכיתור זכה איבן דנילוביץ' בתואר גנרל (א.י.ד. צ'רניאחובסקי נעשה גנרל-מיור במאי 1942 – א.מ.). בהתחלה הוא פיקד על אוגדת רגלים, אחר כך העבירו אותו לחזית וורונז', שם הוא פיקד על גייס בערך במשך חודש, ואחר כך נתנו לו ארמייה (הוא הנהיג את הארמייה הכללית ה-60 מיולי 1942 – א.מ.). אחרי לקיחת וורונז' נסעתי אל איבן דנילוביץ' (נפגשתי אתו לראשונה אחרי תחילת המלחמה סביב פודגורני ב-1942). זה היה, בערך, בספטמבר 1942. שהיתי שם חודש, ונסעתי בחזרה לסמיונוב, לקחתי את הילדים, עברנו למוסקבה, אחרי זה התחלתי לנסוע אל הבעל לחזית. את דרגת הגנרל-לייטננט קיבל איבן דנילוביץ' אחרי לקיחת קורסק (שוחררה ב-14 בפברואר 1943 – א.מ.). ואחר כך הוא נהיה גנרל-פולקובניק (5 במרץ 1944 – א.מ.), וקיבל את התואר 'גיבור ברית המועצות' (17 באוקטובר 1943 – א.מ.). אחרי חזית וורונז' עבר איבן דנילוביץ' אל נְטוּטין בחזית האוקראינית ה-1 והגיע עד טְרַנופּוּל (היום העיר טְרַנופּוּל באוקראינה המערבית – א.מ.), שם העביר את הפיקוד לאחר. הוא נקרא אז לסטאבקה (המפקדה העליונה – ד.ע.) ושלחו אותו אל החזית הביילורוסית ה-3. זה היה באפריל 1941 [...]. אני נסעתי איתו לשם, ליד סמולנסק".

מעניינים הקטעים בסטנוגרמה המשקפים אירועים בביילורוסיה ולאטביה בשלב המכריע של המלחמה:

"הקשיים היו גדולים מאוד. אני עצמי ראיתי עמדות בטון ומכשולי תיל, שהיה קשה מאוד להתגבר עליהם, וה"נמרים" הטילו אימה (הכוונה לטנקי ה"פאנצר" הגרמנים – ד.ע.). [...] בכל דרך שלא נוסתה כדי לקחת את אורשה, נשארה החזית תקועה במקום אחד, ולא יכלה להתקדם בשום אופן. איבן דנילוביץ' החליט לסלול דרך אחרת דרך הביצות, דבר שהגרמנים לגמרי לא ציפו לו. זה היה מרשים. החפרים כרתו את היער, סללו את הדרך החדשה והכוחות עברו בה... ליד מינסק היו ביער הרבה גרמנים. איבן דנילוביץ' ציווה להשאיר אותם ביער, בחישוב שהם גם כך ייכנעו, אבל אם הם יתמסרו כשבויים, זה עלול לגזול זמן רב. כך זה התקבל. הרבה מאוד גרמנים נכנעו. אלה היו השבויים הראשונים שהגיעו למוסקבה.

כאשר המטה עבר לנקודה אחרת, בקרבת וילנה, הייתי עם בעלי. נסענו בלילה ופתאום המכונית עצרה כיוון שהדרך מלפנים הייתה גדושה במכוניות. איבן דנילוביץ' שלח את השליש שלו קומארוב לברר מה העניין. קומארוב הלך ודיווח שהאנשים התקבצו מלפנים כיוון שגרמנים חדרו לדרך. הטור הגרמני עבר מיער אחד לשני, התקדם לנחל קטן. הטור היה גדול, הם נשאו מכוונות ירייה, רכבו על סוסים. כשבעלי רצה לצאת מהמכונית, עצרתי בעדו, פחדתי שהגרמנים יבחינו במדי הגנרל שלו.

חכינו 20 דקות, אחר כך לא עברו עוד גרמנים. אז הגענו לבטליון ואיבן דנילוביץ' ציווה שכעת ימריא אווירון להשיג ולחסל את הקבוצות הגרמניות האלה. [...] כשרק הגענו, בשעה 5 בבוקר, ושכבנו לנוח, התחילו חילופי יריות. במה העניין? התברר שבשדה השיפון נמצאים גרמנים. נשלחו אנשים והגרמנים נלקחו כולם בשבי. הוא סיפר שכאשר הם שטפו את ווילנה, התערבבו זה בזה - פה הגרמנים, פה שלנו. אפילו ברדיו לא שידרו במשך זמן מה על לקיחת וילנה, מהפחד שהיא תיפול מחדש בידי הגרמנים. [...]

בזמן שאיבן דנילוביץ' מת, היה הנהג שלו בוריס וינוגראדוב. הוא גר איפה שהוא במוסקבה. היה לו נהג בשם אלכסיי פֶּרובקין שחי במחוז מוסקבה, בֶּרְבִּיקָה, עובד במשק עזר ממשלתי. [...] סיפר שירו עליהם הרבה פעמים, המצב הגיע לכך שהפקירו את ה'וויליס', ואחר כך זחלו והתיישבו בו מחדש. ברובקין נסע עם איבן דנילוביץ' מ-1942 עד 1944. [...]

ממשלת ב.ס.ס.ר. (הרפובליקה הסוציאליסטית הסובייטית הביילורוסית – א.מ.)
נשלחה מתנה למפקד החזית הביילורוסית ה-3 גנרל-ארמייה
אי.ד. צ'רניאחובסקי – שלוש רובאשקות ושעון ברונזה גדול. זה היה באוקטובר
1944.

אחרי מות אי.ד. צ'רניאחובסקי נשלחו למשפחתנו הצווים המיוחדים של
המפקד העליון הח' סטאלין לכוחות פיקוד החזית הביילורוסית ה-3 (המציינים
את ניצחונות כוחות החזית – ד.ע.) עם ההקדשה: "למשפחת איבן דנילוביץ'
צ'רניאחובסקי לזכר פעליו הקרביים של הבעל, האב והמפקד הסטליניסטי
המהולל במלחמת המולדת הגדולה". מעל התנוססה תמונת דיוקנו של איבן
דנילוביץ' עם שני "כוכבים" (כוכב הזהב מעטר את גיבור ברית המועצות – ד.ע.),
ולמטה חתום "ממטה החזית הביילורוסית ה-3". לבסוף – צו הפיקוד העליון
על לווייתו של מפקד החזית הביילורוסית ה-3 בעיר וילנה ב-20 בפברואר
1945".

מהסטנוגראמה נודעו לנו גם כמה פרטים אישיים מחיי המשפחה של
צ'רניאחובסקי: "הכרתי את איבן דנילוביץ' בופניארקה, שם התארחתי אצל
אחותי. הוא הגיע בחופשה מאודסה. הוא אמר לי שיעביר את עצמו לקייב.
ועשה זאת. בכלל, אף פעם לא חזר בו ממה שאמר. אחרי המעבר לקייב הוא
למד עוד שנה, אחר כך עברנו ביחד לויניצה. התחתנו ב-1928. אחרי ויניצה הוא
נסע ללנינגרד, ואחר כך למוסקבה. הוא למד באקדמיה ב"מצוויין". היה
ספורטאי טוב ביותר. במיוחד אהב סקי, כדור-עף וכדור-סל. זכה בפרסים,
במיוחד - קיבל אופניים. על המשפחה (מלידה – א.מ.) לא אהב לספר. את
האחות הבכירה ראה בהמשך פעם אחת ויחידה. אני נולדתי ב-1908 בקייב.
למדתי בשתי כתות בית-ספר. עבדתי במשתלה, בספרייה, במפעל תפירה,
ולאחרונה כמנהלת חשבונות במוסקבה.

בתנו ניאונילה נולדה ב-1929, סיימה בית-ספר תיכון ב-1947, עם מדליית
זהב. לומדת בפקולטה להיסטוריה של מ.ג.או (האוניברסיטה הממשלתית של
מוסקבה – א.מ.). [...] הבן אולג, יליד 1937, לומד בכיתה 6 בבית הספר מס. 78
של מוסקבה, בהצטיינות. אוהב מתמטיקה, חולם להיות טייס".

עד כאן סיפורה של אנסטאסיה גריגוריבנה. היא נפטרה בשנת 1992.

המשך המאמר של מאסלוב מתאר את ההליכים והמאבקים שהתנהלו לגבי ההחלטה להנציח את זכרו של צ'רניאחובסקי בכיכר מרכזית בוילנה ואת פרטי הקמת האנדרטה. לפי מאסלוב: [...] ברור לגמרי שאת מקום הקבורה של המפקד – וילנה, בחר סטאלין ממניעים אידיאולוגיים-פוליטיים, כדי לחזק את הקומוניזם הטוטליטארי בליטא. ההחלטה נתמכה על ידי הקומוניסטים המקומיים.

[...] עם התפוררות ברית המועצות והיווצרות המדינה הליטאית העצמאית הגיעו הלאומנים המקומיים למסקנה, שאין מקום בליטא לכל מה שמזכיר להם את המשטר הקומוניסטי העקוב מדם. אל צ'רניאחובסקי, שצבאו שחרר את ליטא מהפשיזם, התייחסו המקומיים כאל מי שמגלם את העריצות הסטליניסטית, ושמסיבה זו צריך לדון לשכחה את שמו ומעשיו. הם החליטו להעביר את הקבר ממקומו, להרוס את המונומנט, ולהחליף את שם הכיכר. כשנודעו תכניות הלאומנים הליטאים, נקבצו קבוצת תושבי הכפר אוקסנינו שבמחוז צ'רקאסי באוקראינה שבו, לפי הגרסה המקובלת, נולד אי.ד. צ'רניאחובסקי ב-29 ביוני 1906 למשפחת איכרים, בראשות יו"ר מועצת הכפר, ויצאו ב-1991 לדרך הארוכה לוילנה. אבל בחלונות הגבוהים של שלטונות ליטא התייחסו אליהם בחוסר-אמון רב, ובקשותיהם העיקשות להעברת אפרו של המפקד לאוקסנינו נדחו. בכך היו מעורבים השלטונות הרוסיים וגם ניאונילה צ'רניאחובסקאיה, שלא הסכימה לצעד כזה. הרשויות הרשמיות בקייב שמרו על שתיקה, רק כמה אחים לחזית של הגיבור העלו את ההצעה להעביר את השרידים לבירת אוקראינה, העיר שאהב כל כך. [...] ב-15.11.1991 התקיימה הוצאת אי.ד. צ'רניאחובסקי מקברו. אלפים נפרדו מאפרו של הגנרל בבית הקצינים בוילנה. בהסכמה של בת הגיבור עם ראש עיריית מוסקבה, נערך ב-19 בנובמבר טקס הקבורה מחדש בבית העלמין נובודייביצי' היוקרתי שבבירת רוסיה. האנדרטה הוענקה לוורונז', העיר שעליה לחמו חילות המצביא. [...] במוסקבה מיהרו להקים אנדרטה ליד הקבר, אך ההתפוררות הכלכלית הפוסט-סובייטית לא איפשרה תקציב ראוי. "כעת זה מתחיל להיהרס", התלוננה ניאולנה בשנת ה-60 לניצחון, "פנינו לא פעם לשלטונות מוסקבה, למשרד ההגנה ולוועדה הממשלתית לשימור אתרי הזיכרון, אבל סובבו אותנו בכחש. הייתכן שהוטראנים הבאים להניח פרחים על קבר אבא, יראו אנדרטה מטה ליפול?" (יקול אוקראינה, 5.7.2006). ניאונילה ואחיה אולג מנהלים זה זמן רב מאבק למען הצדק ההיסטורי.

בעיר אומן, שבאזור צ'רקאסי, נחנך בעשור הראשון לאחר המלחמה מונומנט של הפסל הסובייטי החשוב א. וּוּצ'טִיץ'. באוקסנינו ניצב "אות דרגה" (הכוונה, כנראה, לסטלת הגרניט הניצבת בכניסה לכפר – ד.ע), ובמרכז הכפר, במעגל של עצי צפצפה, ניצבת אנדרטה לגנרל. ביום בו מלאו 100 שנה להולדתו נפתח חגיגת מוזיאון על שמו. ניתן מאוד להאמין שלבסוף, במוסקבה, ימצא אפרו של הגיבור מקלט אחרון ומנוחת עולמים.

ועוד היבט מיוחד מאוד של תולדות חייו של אדם יוצא מן הכלל זה. מיד כשנודעו בכל העולם ניצחונותיו הקרביים, הגיעו יהודים בכל הארצות, מסימנים הנראים רק להם, למסקנה שהמפקד המהולל הוא בן לגזע היהודי. ישנו מסמך המגלה את ההיבטים העדינים של הבעיה. מסתבר שב-1944 פנה ש.אפשטיין, המזכיר האחראי של הוועד היהודי האנטי-פשיסטי בברית המועצות שמשדרו המרכזי נמצא ברחוב קרופוטקין 10 במוסקבה, במשאלה למזכיר הוועדה המרכזית של המפלגה הקומוניסטית, מנהל לשכת האינפורמציה הסובייטית א.ס.שצ'רבאקוב:

"אלכסנדר סרגייביץ' היקר! קיבלנו מארצות שונות הצעות למאמרים וכתבות המוקדשים לגנרלים יהודים בצבא האדום, במיוחד יש ביקוש גדול לחומר על גנרל-הארמיה צ'רניאחובסקי. טלגרפו לנו מאנגליה, ששר האינפורמציה שהופיע בנאום על גבורת העממים השונים של ברית המועצות, ביניהם העם היהודי, עמד במיוחד על דמותו של גנרל צ'רניאחובסקי. כתבים זרים רבים כתבו לעיתוניהם, באישור הוועדה העממית לענייני חוץ, על כישוריו הצבאיים של צ'רניאחובסקי, בהדגשת מוצאו היהודי. הוועד היהודי האנטי-פשיסטי, שאין ברשותו חומרים רשמיים, לא היה יכול למלא את משאלתם של שורת עורכי העיתונים וסוכני הידיעות. אני מבקש ממך צו על מתן אפשרות לעובדים האחראים של הוועד היהודי האנטיפשיסטי להיוודע במחלקת הסגל של NKO (ועדת ההגנה העממית – ד.ע) אל החומר על הגנרלים, המפקדים והקצינים היהודיים בצבא האדום, ובמיוחד על גנרל צ'רניאחובסקי" (אברייסקי קמרטון, 11 ביולי, 2002, עמ' 9). ב-18 ביולי 1944, כתב א.ס.שצ'רבאקוב את ההחלטה: "גנרל צ'רניאחובסקי אוקראיני, ולא יהודי" (שם).

כיוון שלא ידוע מה טיב המידע ההיסטורי שבו השתמש, יש יסוד להניח שא.ס.שצ'רבאקוב הגיב במהירות ברוח האידיאולוגיה של אותו זמן לגבי ההתייחסות לפתרון הבעיה היהודית. עד כמה שידוע לנו, הוא לא נתן אף פעם שום הבהרות לדבר, ונשא את החידה עימו לקבר - פחות משלושה חודשים אחרי מות אי.ד.צ'רניאחובסקי. אבל מאידך לא ידועות לנו הוכחות ישירות למוצאו היהודי של הגנרל. בעקיפין יכולים לשמש ככאלה שמותיהם של האח מיכאיל והאחות מיסיה. שמות כאלה היו נפוצים בין היהודים לפני למעלה ממאה שנה. הצ'יסקובסקים, שלפי שם המשפחה יכלו גם הם להיות יהודים, אימצו את הנער העזוב בן עמם. מלבד זאת, נפת העיר אומן הייתה, מזה זמן רב, מקום התבססותם של מספר גדול של דמויות מהלאומיות היהודית. מדוע בארצות רבות בעולם כבר בשנים 1943-44 היו משוכנעים שאי.ד.צ'רניאחובסקי יהודי? ברור שהיה להם יסוד למסקנה כזו. זהו המקרה שעליו אומרים: "אין עשן ללא אש".

כך חשוב עכשיו להתרכז בפרטים בגנאלוגיה של המצביא, לקבוע את לאומיות אביו, אמו, סבו וסבתו. עד עתה, אף אחד אינו יכול לוודא במאה אחוז את תאריך לידת הגנרל. נתונים סותרים מעידים על צאתו לאור העולם ב-1906 וב-1907. לדעתי, את יום לידתו לא ידע גם הילד בן ה-12 עצמו, ואחרי כמה שנים לא הייתה לזה בהחלט שום משמעות עבורו. ולשאל, באמת לא היה לו את מי, בהתחשב ביחסים הרגישים, אם להתבטא בעדינות, עם בני המשפחה. את התאריך המוקדם יותר המציא הצעיר עצמו כשנתקל בפעם הראשונה בצורך כתיבת (מילוי) מסמך (טופס) לשם כניסה לקומסומוול או לכוחות המזוינים. לא הכל ברור גם לגבי מקום הלידה. מדוע לא תמכה ניאונילה ברעיון להעביר את אפרו לקבורה באוקסנינו? לפי הנוהג המקובל הייתה הפרוטומה של פעמיים גיבור ברית המועצות צריכה להיות מוצבת במקום בו נולד האיש. מצבת הזיכרון לגנרל. הוצבה באומן, אבל לא באוקסנינו. ייתכן שגם הבת וגם הארגונים המכותבים נקטו בצעדים כאלה מכיוון שלא היה בידם המידע הדרוש ביחס לכפר הנ"ל. נותרו לא ידועים גם המוצא החברתי וסוג משלוח היד של הוריו של המצביא העתידי. יש שקובעים שהוא נולד במשפחת איכרים, ויש האומרים שהוא בן לעובד רכבת. ברור שהגרסה האחרונה מתבארת על ידי שהות היתום אצל הצ'יסקובסקים.

מוזר מאוד שבסטנוגרמה המובאת לעיל לא מסופר מאומה על זמן ומקום לידתו של אי.ד. צ'רניאחובסקי, ועל לאומיותו והמצב הסוציאלי של הוריו. מדוע לא אהב איבן דנילוביץ' לספר על משפחתו אפילו לאדם קרוב כל כך, כמו אשתו? שאלות כאלה נותרו ללא תשובה. דרושה עבודה מדוקדקת נוספת בחיפוש מסמכים מתאימים. היה מעניין לדעת מה כתב על עצמו אי.ד. צ'רניאחובסקי. למרבה הצער, הגישה לחומרים מסוג זה בארכיון המרכזי של משרד ההגנה (בעיר פודולסק במחוז מוסקבה) ובמנהלת הסגל הראשית של משרד ההגנה של הפדרציה הרוסית היא שמורה במשך יותר מ-20 שנה...

זיכרונותיה של א.ג. צ'רניאחובסקאיה מראים, עתה עוד יותר מאשר קודם, את עלייתו המדהימה של האיש הלא רגיל עד לגובה גנרל ארבעת-הכוכבים הגדול שהנהיג מאות אלפי חיילים ומפקדים במלחמה כנגד הפשיזם, אהוב הצבא האדום והעם הסובייטי שעמד חצי צעד לפני דרגת המרשל והמשך קריירה מבריקה, גיבור לאומי של ברית המועצות ורוסיה של היום. ונסיקה אגדית זו אל "שעת הכוכבים" מתחילה בטרגדיה קורעת לב של נפש הילד המחליט לשים קץ לחייו ונשכב על הפסים, וכבר שומע את פעמי מותו המתקרב - פעימות גלגלי הקטר. יש צדק רב בחוכמה העממית הישנה: 'החזק ביותר אינו זה שלא נפל, אלא זה שנפל, אבל ידע לקום על רגליו'.

אלכסנדר אלכסייביץ' מאסלוב, שאלגיננו, אוקראינה, 24 בדצמבר 2010

34. אסוציאציות ספרותיות: נערי רחוב לאחר מלחמת האזרחים

הסיפור המרגש על נער הרחוב היתום בתקופה שלאחר המהפכה עורר בי זיכרונות נעורים. שניים מהספרים שריגשו ביותר את בני דורי בשנות הארבעים עסקו בנערים כאלה. הראשון שבהם היה 'רפובליקה שקיד' שנכתב ב-1926 על ידי גריגורי (גרישה) גיאורגייביץ' בִּיְלִיךְ ואלכסיי (לינקה) איבנוביץ' פֶּנְטֶלִיב, ויצא בעברית בתרגומו של מ. אבישי (הוצאת 'שטיבל', 1932). הספר מספר, בהומור רב, על פנימייה לנערים עבריינים בלנינגרד, 'בית הספר על שם דוסטויבסקי' (ברוסית: 'שקולה אימני דוסטויבסקבו' – ובפי התלמידים, בראשי תיבות, 'שקיד'). כבר בעמוד הראשון, בתיאור הרקע ההיסטורי כתוב: בימי המהפכה, הרעב ומלחמת-

האזרחים, היו הילדים אובדים מהוריהם: במקום בית-האב בא הרחוב, במקום בית-הספר – שיירת גנבים – וכך גדלו להיות לליסטים... המצב באוקראינה היה, כנראה, חמור הרבה יותר – מלחמת האזרחים הייתה שם קשה וממושכת יותר, ונוספו אליה מגפת הטיפוס והרעב הגדול, ולכן גם מספר הנערים היתומים ונערי הרחוב היה רב יותר. בספר השני, המאוחר בעשור מ'רפובליקה שקיד', פואמה פדגוגית' של אנטון סמיונוביץ' מקרנקו, מסופר על מוסד לשיקום נערים עבריינים במזרח אוקראינה – 'המושבה החקלאית על שם מקסים גורקי'¹⁹⁰. גם מושבה זו נוסדה באותה תקופה בה היה איבן דנילוביץ' נער רחוב כבן 13. וכך מספר מקרנקו על נערים כאלה (תרגום אברהם שלונסקי, הוצאת 'הקיבוץ הארצי'): דרדקים, מבני עשר ומעלה, היו אצלנו כשנים-עשר במספר. כולם היו ערניים, זריזים ומזורזים, גנבים לגבי פכים קטנים ומלוכלכים עד אין לשער. למושבה היו באים תמיד במצב עגום ביותר: מצומקים, חולי-שקדים, מוכי-גרב... סבל כפול ומכופל סבלו היהודים שבנערי הרחוב, וסבלם לא תם גם כשהגיעו אל המוסד השיקומי. וכך מספר על כך מקרנקו: לפתע פתאום נתגלעה בתוכנו האנטישמיות. עד כה לא היו יהודים במושבה. בסתיו נשתלח למושבה היהודי הראשון, ואחר-כך עוד אחדים, שבאו בזה אחר זה. אחד מהם היה משמש קודם לכן בבולשת הפלך, ועליו לראשונה ניתכה חמת-קצפם של הוותיקים שלנו. בגילוי האנטישמיות לא יכולתי תחילה להבחין כלל, אשמתו של מי גדולה יותר. החניכים הטירוניים היו אנטישמים, פשוט, לפי שמצאו אובייקטים עלובים בשביל יצרי החוליגניות שלהם, ואלו הוותיקים מצאו כאן אפשרות יתירה להתעולל ביהודים ולהוכיח להם את יתרון-כוחם. שם משפחתו של היהודי הראשון היה אוסטרומוחוב. את אוסטרומוחוב היו מכים על כל דבר ועל לא דבר. להכותו, להתעמר בו על כל צעד ושעל, ליטול ממנו חגורה נאה או מנעלים שלמים ובמקומם לתת לו קרעים-ובלאים, להכרית באיזו תחבולה את המזונות מפיו או להשחית מזונותיו, לקנטרו בלי קץ, לגדפו בכל לשון של גידוף, ואחרון אחרון איום – להבזותו ולהפיל עליו אימה ופחד תמיד. לא אוסטרומוחוב לבדו היה צפוי אל גורל זה, אלא גם שניידר, גם גלייזר, גם קראיניק. [.. הכל נעשה בסודי-סודות, בזהירות רבה

¹⁹⁰ גורקי עצמו ביקר במושבה וגם ערך את הספר 'פואמה פדגוגית'.

וכמעט בלי חשש, לפי שהיהודים היו מתפחדים תחילה פחד מוות ומתייראים להתאונן. רק על פי סימנים בעקיפין, על פי ארשת-פנים של דיכאון, על פי הנוהג השתקני והרהוי אפשר היה לשער השערות, ובעקיפי-עקיפין, על-ידי שיחות הידידות שהדרדקים, הנוחים להתרשם ביותר, היו מסיחים עם המחנכים, הסתננו שמועות מעומעמות.

ואף-על-פי-כן, היה זה בגדר הנמנע להסתיר לחלוטין מחבר הפדגוגים את ההתעללות הבלתי-פוסקת בקבוצה של חניכים, והגיעו ימים שהשתוללותה של האנטישמיות לא הייתה עוד בגדר סוד לשום אדם במושבה. נקבעה גם רשימת האימתנים. אלה היו מיודעינו משעבר: בורון, מיטיאגין, וולוחוב, פריחודקו. אלא שאת התפקיד הניכר ביותר בעניינים הללו מילאו שניים: אוסאדצ'י וטאראניץ'... אוסאדצ'י היה רב-הטבחים, האינקביזיטור הראשי בעינוי היהודים. מסופקני, אם היה אוסאדצ'י שונא-ישראל. אך חוסר-המגן של היהודים, אשר כל נוגשיהם לא יאשמו, גתן לו את האפשרות להתנוצץ במושבה בברק השנינה והגבורה הפרימיטיבית...

מקרנקו מספר על לבטיו בדבר בדרך להילחם בתופעה: צריך היה להיזהר מלקדש מלחמה גלויה, מפורשת, על כנופיית הרשעים אשר בתוכנו; הייתה בכך סכנת שפטים קשים, קודם כל, ליהודים עצמם; בחורים כאוסאדצ'י לא היו נרתעים, בשעת הדחק, גם מהסכין. היה צורך לפעול או לאט-לאט ובזהירות יתירה, או לשים קץ לדבר באיזו התפוצצות רבה. הדרך הראשונה, הניסיון לבודד את אוסאדצ'י וטאראניץ', ולשכנע את יתר מנהיגי תלמידי המושבה שיגנו על היהודים, לא צלחה: בינתיים היה מצבם של היהודים הולך ורע. כבר אפשר היה לראותם יום-יום מצולקי פנים. אך בשעת חקירה היו מסרבים לפרש בשם מניהם. אוסאדצ'י היה מהלך על פני המושבה כגברא רבא ומביט אלי ואל המחנכים בעיניים קנטרניות מתחת לציצת-שערו הנפלאה....

גם עימות ישיר של אוסאדצ'י עם ההאשמות נגדו ואיום בגירושו מהמושבה לא הועיל... לבסוף הגיעה ההתפרצות, וכך מספר מקרנקו: רווח והצלחה מכל הצרות הללו באו באופן הבלתי-צפוי והמחפיר ביותר. ערב אחד נפתחה דלת משרדי, ואיוון איוואנוביץ' הכניס את אוסטרומוחוב ואת שניידר, - שניהם פצועים, רוקקים דם, אך אינם בוכים כלל מחמת הפחד שהסכינו עמו.

"אוסאדצ'י?" שאלתי. התורן סיפר, כי בשעת אכילת פת ערבית נטפל אוסאדצ'י אל שניידר, שהיה תורן בחדר-האוכל, הכריחהו להחליף את המנה, להביא לפניו לחם אחר, ולבסוף, כשבשעת הגשת המרק היטה שניידר את הקערה הטיה כלשהי, ואצבעו נגעה במרק, יצא אוסאדצ'י מאצל השולחן ולעיני התורן וכל החניכים סטר לו לשניידר על פניו. ייתכן ששניידר היה סופג את המכה בשתיקה, אך התורן לא היה מן הפחדנים, וגם מעולם לא אירעו אצלנו תגרות-ידיים במעמד התורנים. איוואן איוואנוביץ' ציווה לאוסאדצ'י שייצא מחדר-האוכל וילך אלי להודיעני על המאורע. אוסאדצ'י פנה ללכת מחדר-האוכל אל הדלת, אך נעצר בפתח ואמר: "אמנם אלך אל מנהל המושבה, אך תחילה יפצח אצלי ז'יד זה שיר מזמור!"

כאן התרחש נס קטן. אוסטרומוחוב שהיה תמיד חדל-ישע מכל היהודים, קפץ פתאום מאצל השולחן ועט אל אוסאדצ'י: "לא אניחך להכותו!" סופו של דבר היה, כי לאלתר, בחדר-האוכל, הכה אוסאדצ'י את אוסטרומוחוב הכות ופצוע, ובצאתו השגיח בשניידר, שנחבא בפלוש, והכהו מכה חזקה כל-כך שאחת משיניו נתזה. ללכת אלי סירב אוסאדצ'י.

במשרדי היו אוסטרומוחוב ושניידר טשים בדם את פניהם בקינוח שרווליהם המלוכלכים, אך לא בכו, וכפי הנראה, היו בטוחים כי בא קצם. גם אני הייתי בטוח, כי אם לא אפרק מיד את כל המתיחות, יוכרחו היהודים למלט נפשם במנוסה תיכף ומיד או לעתד את עצמם לייסורי-מוות. נדכאתי וממש צינה אחזתני מפני שוויון-הנפש, שהוכיחו כל החניכים כולם, לרבות בחורים כזאדורוב, למראה המהלומות בחדר-האוכל...

מקרנקו זימן מייד את אוסאדצ'י למשרדו וזה נכנס לשם בחוצפה עם טאראניין, וכשמקרנקו הוא לו על אוסטרומוחוב ושניידר, הגיב: "גם-כן עניין! שני ז'ידונים...". מקרנקו מספר שכאן איבד את עשתונותיו ואת עקרונות הפדגוגיה והטיל לכיוון ראשו של אוסאדצ'י את החשבוניה הכבדה שעל שולחנו, וכשזו החטיאה, הסתער עליו והפילו ארצה... לאחר ארבעה ימי "מחבוש" בחדר הסנדלריה, עזב אוסאדצ'י את המושבה מרצונו. האם היה גם הנער בן ה-14 ואניה צ'רניאחובסקי קרבן להתעללויות אנטישמיות? האם היה זה מה שדחף אותו לניסיון ההתאבדות?

35. מאסלוב מוצא את תיקו של איסאק צ'רניאחובסקי

14.1.2011. אלכסנדר היקר. תודה רבה לך על מכתבך מתאריך 24.12.2010 ועל המאמר המצורף המעניין ביותר על החומר מהארכיונים בקייב. קיבלתי אותו (בכתובת ביתי) לפני כשבועיים, ב- 2 בינואר (המעטפה האחרת, שנשלחה על ידך לכתובתי באוניברסיטה, טרם הגיעה). כיוון שהרוסית שלי חלשה למדי, זה לוקח לי הרבה זמן להבין לגמרי ולתרגם את המסמך כולו (לגבי פרטים שאיני בטוח בהם עלי להתייעץ עם כמה מידידי הרוסים). כשאגמור את התרגום, אכתוב את מאמר ההקדמה שלי, שבו אני מתכוון להציג גם כמה מהגרסאות הרשמיות, במיוחד את סיפורו של שריפוב על ילדותו של אי.ד. צ'. אני מקווה שהעורכים יקבלו את זוג המאמרים. בינתיים, כמה שאלות אליך: האם המאמר ששלחת לי כולל את כל החומר הרלוואנטי שבארכיונים בקייב? אם לא, במה עוסק שאר החומר על אי.ד. צ'?

[...] בעמוד 1 מזכירה הסטנוגרמה את האחות השנייה מיסיה. במקורות האחרים שמה אניסיה. האם יכול להיות שזו שגיאיה של הסטנוגרפיסטית? אינני בטוח בדבר פירוש הצד השמאלי של עמוד 5. למה אתה מתכוון בדיוק בדבריך שהחומר "כוסה בצעיף" משיקולי צנזורה פוליטית? האם דברים נמחקו או תוקנו אחרי שנכתבו? או אולי הם לא נאמרו במלואם? מה פירוש המילים 'הדברים ניתנים באינטרפרטציה של קומארוב'? כשאקבל (כמקווה) את אישור רשויות האוניברסיטה לשימוש בכספי המחקר שלי לפרויקט היסטורי זה (כיוון שאני במחלקה למתמטיקה ולא בהיסטוריה, אני זקוק לאישור כזה), אצטרך למצוא את הדרך להעביר אליך כסף להחזרת הוצאות המחקר שלך. לצורך זה, יכול להיות מועיל שיהיו לי פרטי חשבון הבנק ו/או מספר הפספורט שלך. בברכת כל טוב, שלך, דן עמיר

24.1.11. דן עמיר הנכבד! שלום! [...] אני ממהר בעונג להשיב לשאלותיך. (1) אני מניח שבארכיונים של קייב יש גם חומרים אחרים על אי.ד. צ'רניאחובסקי, שעליהם אינני יודע, אבל צריך לחפש בהם (כמו גם במקומות, ערים, ארכיונים, מוזיאונים וכו' אחרים). מה שנוגע למסמכים שאותם השגתי, החלטתי לא לצטט אותם בשלמותם, אלא לקחתי את בעלי הערך והמעניינים ביותר, כי יש בנוסף אליהם גם מדרגה שנייה, שגויים.

2) נתונים שני סימוני ארכיון: מלא ומקוצר. בנוסף באים מסמני מקום ארכיוניים, סימונים בשימוש מקובל - בשפה האוקראינית [...].

3) לאחות השנייה קראו מיסָה. זה ברור לגמרי בטקסט של הארכיון. לא יכולה להיות כאן טעות סטנוגרפית. זה לא מוציא מגדר האפשרות שאניסיה ומיסיה - הן אותה דמות. ברור שמיסיה זה שם הקטנה, כינוי חיבה מהשם אניסיה, כמו שלדוגמה, טאניה - טטיאנה, ואליה - ולנטינה, וכן הלאה. צריך לעקוב אחרי הקשר בין המילה מיסיה לשמות נשיים יהודיים בתחילת המאה ה-20. אבל יכול להיות שזה שם חיבה.

4) אותו חלק מבולבל של הסטנוגרמה בעמ' 5 - [...] חשבתי על כך זמן רב: של מי המילים האלו - של קומארוב או של צ'רניאחובסקי? מי רצה לירות בעצמו - קומארוב או צ'רניאחובסקי? זה מסופר באופן דו-משמעי - כאילו קומארוב רצה לירות בעצמו, כדי לשמור על דמותו הזוהרת של צ'רניאחובסקי, שאותו אסור להראות לעם כנוטה להתאבדות. אני מסיק שצ'רניאחובסקי הוא שרצה להתאבד, אבל גם א.ג. צ'רניאחובסקאיה וגם הסטנוגרפיסטית פחדו לספר את האמת בטקסט פתוח, מכיוון שהמסמך שהכינו אינו סודי והוא ייקרא בעיניים "זרות". [...] אני מציע שגם חלק זה של הסטנוגרמה לא יפורסם, לאור דו-משמעות ואי-הבהירות שבו. [...] זה רצוי מאד שתכין הקדמה גדולה לנושא המאמר, ובה הערכה אובייקטיבית של כל הסתירות בספרות על אי.ד. צ'רניאחובסקי. [...] אני אמשיך בחיפוש אחר מסמכים ארכיוניים על אי.ד. צ'רניאחובסקי והצ'רניאחובסקי שיש להבהיר את שמו ושם אביו.

הנושא הראשי של מחקרי: אבידות הקצונה הגבוהה הסובייטית בשנים 1941-1945. במערב יצאו ספרי (באנגלית ובצ'כית) על הנופלים בשדה הקרב ועל אלו שנפלו בשבי. בארה"ב מכינים את התרגום לאנגלית של הספר השלישי על הגנרלים שדוכאו והרביעי - על אלה שאבדו ללא עקבות, התאבדות וכדומה. אני מכין חומר לספר הבא על גנרלים שהורדו בדרגה. מאז 1993 אני משתף פעולה באופן הדוק עם דויד גלאנץ - ההיסטוריון הבכיר של מלחמת העולם השנייה. הוא המתרגם של הספרים שלי. (כאן בא קטע ארוך על חשיבות הנושא והמשאלה שהספרים יתורגמו ויודפסו בישראל, והאפשרות להוציא, בעזרתי, ספר על הגנרלים היהודים שנפלו). [...]. א.מ.אסלוב

12.2.11. אלכסנדר היקר. [...] אשר למאמר שלך, ייתכן שאבחר להשמיט כמה מהפרטים הנוגעים לאנשים וההליכים הרשמיים שהיו כרוכים בהקמת אתר ההנצחה בוילנה – אני חושש שאלו יעניינו פחות את הקוראים הישראלים. לפני ימים ספורים הודיעו לי שבקשתי לשימוש הלא-מקובל בכספי המחקר שלי (מחקר היסטורי, במקום מתמטי) אושרה על ידי רקטור האוניברסיטה. עכשיו עלי לברר מה פירוש הדבר, במיוחד אם ואיך אוכל להשתמש בחלק מהם לתשלום עבור הוצאות הנסיעה והלינה שלך הקשורות לפרויקט המחקר שלי. סביר מאוד שלמטרה זו תצטרך לשלוח אלי את הקבלות המתאימות. אם כך שמור אותן, בבקשה. אם אצליח להעביר אליך את הכסף, איך אוכל להודיע לך על כך מהר יותר מאשר בדואר הרגיל?

ועתה כמה הערות לגבי סיפור חייו של צ'רניאחובסקי:

1. משפחת צ'רניאחובסקי באה לאוקסנינו מהכפר באגוה (מתי?), והם לא חיו שם שנים רבות, לכן אפילו לא בטוח שאי.ד נולד באוקסנינו, וגם אם הדבר כך, משפחתו לא הרגישה קשר הדוק לכפר זה. זה עשוי להסביר מדוע המשפחה לא תמכה ברעיון שהוא ייקבר שם.

2. מצאתי במרשתת את החומר הרצ"ב אודות סרט תיעודי על אי.ד.צ'. אני סקרן מאוד לדעת מהיכן נלקחו "השורשים הפולניים". [...] לא הייתי מתאר את השם צ'רניאחובסקי כשם פולני טיפוסי, למרות שהכינוי שלו, יאסיק, נשמע פולני (מהשם יאן), וכך גם נשמע השם צ'קובסקי.

3. אחותו של אי.ד, ילנה, סיפרה (בהערת בגב מסמך הארכיון המרכזי) שדנילו עבד ברכבת בזמן שהם גרו באומן.

4. מיכאיל היה והווה שם שכיח ביותר – גם בין יהודים וגם בין לא-יהודים. נראה שאניסיה אינו שם שכיח – מאיפה הוא היה יכול לבוא? מיסיה נשמע כשם הקטנה, לאניסיה או למרים, אבל כינוי זה אף הוא נדיר.

5. לא מתקבל על דעתי שייתכן שאי.ד לא ידע את תאריך הולדתו המדויק, במיוחד אם הוא היה יהודי (בגלל החשיבות הרבה של טקס ה'בר- מצווה' בגיל 13). מסמכי הארכיון המרכזי מתייחסים ל- 1906 כשנת הלידה הנכונה ול- 1907 – כאל שגיאה. לכן רישום הלידה בקייב, אם רישום כזה קיים באמת, מכיל לפחות שתי שגיאות: החודש והשנה (1907 ולא 1906). כיוון שזהו ה"מסמך" היחיד הסותר במפורש את השערת המוצא היהודי, צריך לראות אותו ולבדוק את אמינותו. מאחל לך כל טוב, דן עמיר.

18.2.11. אלכסנדר היקר. [...] האם תוכל לתת לי מידע כלשהו על הוצאות הנסיעה, לינה ומחייה שלך? זה יוכל לעזור בזירוז התשלום לך אם נוכל להכין הצעה בה אנו מפרשים כמה כסף יידרש להוצאות המחקר. איך נוכל לתקשר מהר יותר? האם יש לך גישה למחשב? [...] האם נוכל להתקשר בטלפון? [...] זה עתה מסרתי את שני המאמרים – שלך ושלי – ל'זמנים'. אני מקווה לשמוע מהעורכת תוך כמה ימים האם הם נראים לה מתאימים לכתב העת. כל טוב. שלך, דן עמיר

21.2.2011. דן עמיר היקר! שלום! [...] אתה יכול לקצר את המאמר שלי כרצונך. אני מודה לך על הטרחה בעניין הכסף. שלח אותנו, אם זה נוח לך, בהעברה בדואר רגיל לכל בנק בעיר גלוחוב שבאזור סומסק, כיוון שבעיירה שליגינו אין בנק. מגלוחוב (הבנק) יתקשרו אלי כשתגיע העברה ואני אסע לקבל אותה. אתה גם יכול לכתוב אלי בדואר רגיל ששלחת את הכסף. [...] אני לא אמהר לקבל אותנו, [...] אבל זה לא דחוף כל כך [...]. לגבי הערותיך לגבי ההיסטוריה של אי.ד. צ'רניאחובסקי:

(1) הגעתה של המשפחה לאוקסנינו מבאגוה כתובה היטב בדחיית ההצעה לקבור את הגנרל באוקסנינו על ידי השלטונות ובני המשפחה. לפני זאת כפר זה לא נחשב כמולדתו.

(2) החומר באינטרנט על הסרט – הוא, פשוט מאוד, לא מעניין, עם כמות גדולה של שגיאות. מעניינת רק הגרסה בדבר השורשים הפולניים. אין להוציא מהחשבון שיאסיק צ'סקובסקי היה יהודי-פולני, ולא פולני אמיתי.

(3) מעניין באיזו עבודה עסק אבי הגנרל בעיר אומן? והאם היה בצבא ברוסילוב טוראי או קצין?

(4) עניין השמות (מיכאיל, מיסיה וכו') הוא באמת בעייתי, אם לדון בזה כהוכחה למוצא היהודי, אבל זה יכול לשמש כהוכחה מסייעת לכך.

(5) אני מודה לך מאוד על הפולמיקה בנקודות אלו. בצורה זו מתגלה האמת, הרבה פעמים.

בעניין הפעילויות העתידיות, שלחתי מכתב למוזיאון באוקסנינו (על שם אי.ד. צ'רניאחובסקי) עם עשר שאלות על הנושא העיקרי שלנו. עדיין אין תשובה. למען האמת, בכפר (והמוזיאון) לא יודעים להשיב לי, כיוון שיקשה להם לענות על השאלות המוצגות ולהכיר בכך שהגנרל לא נולד בכפר זה.

נסיעתי הבאה למוסקבה מתוכננת מ- 25 במרץ ל- 10 באפריל שנה זו. כרגיל, כתבתי בקשה למטה הכוחות המזוינים של רוסיה. לפני 5 ימים צלצלתי לשם – אמרו שהבקשה הועברה ל – פ.ס.ב. (לשעבר ק.ג.ב.) לאימות האישיות שלי – זה המצב. (אעסוק ב: 1) עניין גנרל צ'רניאחובסקי (בעיה קשה); (2) הכנת חומר על הגנרלים היהודים שנפלו בשנים 1941-1945.

איך אתה מעריך תוכנית כזו? האם תוכל סדרת מאמרים על כל אחד מעשרת המצביאים לצאת בעברית כספר? [...]. בכבוד, א.מאסלוב

6.4.2011. אלכסנדר היקר. קיבלתי את שני מכתביך עם פרטי הבנק, אמנם בסדר ההפוך – המכתב השני, מתאריך 15 במרץ, הגיע לפני כשבועיים, בעוד שהראשון, מתאריך 19 במרץ, הגיע רק אתמול... הסדרתי באוניברסיטה העברה של 1,000 דולר אליך באמצעות אחד הבנקים, אבל עדיין אינני יודע מתי ובאמצעות איזה בנק זה ייעשה.

זהו החלק הטוב יותר של החדשות. החלק השני אינו כה טוב. כתב העת 'זמנים' סירב לפרסם את המאמרים, בגלל חוות דעת הקוראים המומחים שהם 'ידנים אך ורק בדמותו של הגנרל צ'רניאחובסקי ובחידות לגבי משפחתו והביוגרפיה שלו, בלי להציג טיעון היסטורי ובלי להציב את הדמות ואת השאלות הקשורות בה בהקשר רחב יותר. אין במאמרים דיון של ממש בקצונה הגבוהה בצבא הסובייטי בימי מלחמת העולם השנייה, בשאלת ההנצחה של גיבורים בברית-המועצות, וגם לא בשאלה של שכתוב ההיסטוריה בברית-המועצות או במשטרים טוטליטריים אחרים. בלי קונטקסט, בלי אנליזה ובלי טיעון, סיפורו של צ'רניאחובסקי – מעניין ככל שיהיה – איננו מהווה תרומה מהותית למחקר ההיסטורי". אין צורך לומר שלחלוטין אינני מסכים עימם (במיוחד כאשר יש אצלם חסם מלעיל של 7,000 מילה למאמר), אבל העורכת חייבת...

לאחר קבלת תשובה זו, נאלצתי לוותר על כתב-עת מדעי-למחצה זה. לכן ניסיתי את כתב העת הפחות מוכוון אקדמית 'מערכות', המוקדש לענייני צבא. לפני כיומיים קיבלתי סירוב גם מהם, האומר ש'יעל אף העניין בחידה, מידת הקשר של הדברים לתכנים שאנו עוסקים בהם מוגבלת ונראה לנו שהמאמר נמצא בסדר עדיפות נמוך ממאמרים אחרים הממתיינים לפרסום".

כתב-עת היסטורי אחר, '2000', לו התכוונתי למסור את המאמרים, נסגר מחוסר מימון. לא ויתרתי על כוונתי למצוא פרסום הולם לחומר, אבל נראה שנזדקק לסבלנות רבה. זה נכון עוד יותר לגבי החומר על הגנרלים היהודים האחרים שנפלו. למרות זאת, המקרה של לב דובאטור הוא בעל עניין מיוחד עבורי, כיוון שהוא דומה במידה מסוימת לזה של צ'רניאחובסקי – גם הוא אינו מקובל כיהודי על ידי הרשויות, למרות שהעדות לגבי היותו כזה היא חזקה יותר. אעריך מאוד כל חומר שהוא שיש לך אודותיו.

בחזרה לצ'רניאחובסקי – החומר ששלחת לי הוא חשוב מאוד, ועזר בהצבעה על הנקודות המפוקפקות שבגרסאות הרשמיות, כולל במסמכים שפורסמו על ידי הארכיון המרכזי, ובהוכחה שהחומר שפורסם הוא רק חלק שנבחר מתוך מה שיש להם שם, ושישנם גם מסמכים שלא פורסמו השמורים הרחק מהידיעה הציבורית. אני מצרף השוואה בין המקורות הידועים לגבי תולדות חייו המוקדמות של אי.ד. אודה לך מאוד על כל פיסת מידע שתוכל לעזור להבהיר כל נושא שהוא מתוך הנושאים הלא ברורים.

אשר לצ'רניאחובסקי, או צ'רניחובסקי, האחר, יעקב א., אולי כדאי לחפש קודם את פולקובניק איסאק יקובלביץ' צ'רניאחובסקי, ששירת בביון הצבאי במזרח הרחוק (ולדיוסטוק), ואז ללמוד את השם הפטרונימי של אביו – [...] ואז לראות אם היה גנרל בשם זה.

27.4.11. דן עמיר היקר. שלום! תודה על המכתב מ – 6.4.11 והחומרים על אי.ד. צ'רניאחובסקי! אתה, כהיסטוריון-אמן גדול, התקרבת לפתרון הבעיות! מעוררת התפעלות גם שאיפתך להביא את הדבר לסופו, בכזו הצלחה!

[...] לדעתי, רצוי לך לפנות לחבר מערכת JSMS מתתיהו מייזל מאוניברסיטת תל-אביב (רמת אביב). איש זה, כמוני, עובד זה כעשרים שנה ב-JSMS, אבל איננו מכירים זה את זה. אמור לו שאתה פונה בעצת א.מאסלוב. ייתכן שמ.מ יושיט עזרה בפרסום, כהיסטוריון בר-סמכא.

אני שולח אליך את ספרי ומבקש להעביר אותו לספריה היוקרתית ביותר בישראל. אבל, אם אתה תומך ברעיון שלי להוציא אותו בעברית בישראל, תשאיר אותו אצלך לעבודה, כך שתוכל למסור למתרגם. במקרה כזה, בספר זה בעברית נוכל לספר בפירוט על אי.ד. צ'רניאחובסקי.

[...] דן עמיר היקר! במה הקושי בהוצאת הספרים שלי בעברית בישראל? בסיבוך שבתרגום? במציאת מתרגם? בבעיות פיננסיות? האם הנושא שלי מעניין את ישראל? בארה"ב נשלם התרגום מרוסית לאנגלית של ספרי השלישי - על הגנרלים המדוכאים בשנים 1941-1945. מ- 4 עד 8 באפריל אעבוד שוב בארכיונים של מוסקבה על נושא הגנרלים שהודחו מדרגתם בשנים 1941-1945 (שהורדו לדרגת פולקובניק, מיור, טוראי). על זאת מתוכנן בארה"ב גם תרגום ספרי הנותר. שם מצפים מאוד לכך שאכתוב אותו, אבל להכין אותו מהר יותר זה מסובך עבורי ממספר סיבות, העיקרית בהן – חיסיון הארכיונים ברוסיה. [...]. תודה על העזרה הכספית! אני מבקש ממך לידע אותי לאלו מטרות קונקרטיות אכוון את הכסף, כדי שאחר כך לא יצוצו אי-הבנות. אינני רוצה ואינני יכול לקחת כסף מזר שלא על עבודה שנעשתה בהגינות. למי ואיך עלי להגיש את הדיווח על עבודתי? זה כעת דבר בעל חשיבות עיקרית! אני צריך להתייחס בזהירות לכל קופייקה כיוון שהכספים הם של העם העובד בישראל ואני צריך להצדיק את אמונם הגבוה – לספר בנאמנות על מיטב בניו של העם היהודי. [...]. א. מאסלוב

16.5.11. דן עמיר היקר! אני ממהר להודיעך שהכסף התקבל! למען האמת לא 1000, אלא 962 דולר, כיוון ש- 28 נלקחו עבור ההעברה בישראל ו- 10 באוקראינה. תודה לך על עבודתך, מאמצים, רגישותך ותשומת הלב!!! עכשיו אני מתכנן לעבוד בהזדמנות הראשונה על אי.ד. צ'רניאחובסקי. הייתי במוסקבה באפריל. מייד כשחזרתי כתבתי שוב תצהיר בקשה לאישור גישה עבורי לצ.א.מ.או (הארכיון המרכזי של משרד ההגנה) של הפדרציה הרוסית. את התצהיר בודקת מחלקת משרד ההגנה של הפדרציה הרוסית פ.ס.ב. (לשעבר ק.ג.ב.). משך הבדיקה הוא לפחות שלושה חודשים. אם הפ.ס.ב. ייתן את הסכמתו, המיניסטריון יאשר. כאשר הגישה תאושר, אסע למוסקבה (פודולסק), שם אעסוק בהיסטוריה של אי.ד. צ'רניאחובסקי. כעת אני עוסק בבעיה זו בערוצים אחרים, בוחן את כל הווריאנטים האפשריים של הפעולות, כל הגרסאות. [...] אנא הורה לי לאלו מטרות ממשיות ניתן לי הכסף, למי ואיך עלי לתת דין וחשבון על הוצאתו. אני מרגיש אחריות גדולה לכל דולר. מיטב האיחולים לבריאותך האיתנה ולמימוש כל התכניות! א.א. מאסלוב

5.6.11. אלכסנדר היקר. [...] בינתיים חלו כמה התפתחויות מעניינות במחקר צ'רניאחובסקי שלי. אבל ראשית לכול, אני מאושר מאוד מכך שהכסף הגיע, וכמו שאני מבין – בפחת קטן יחסית. שאלת על השימוש ביתרת הכסף. רוב הכסף מיועד, כמובן, להוצאות המלון שלך. הערכתך להוצאות האש"ל הייתה 14 פעם \$60, כלומר \$840. אבל לא הוספת לזה הוצאות נסיעה (רכבת וכדומה). צריכות להיות גם הוצאות אחרות: זרוקס, דואר וכו'. אני מציע שתשלח אלי דיווח מפורט של הוצאות אלה (מלוות, במידת האפשר, בקבלות). יהיו לך, בוודאי, הוצאות נוספות בעתיד, כך שאינך צריך לדאוג בדבר המאזן עכשיו. מצאתי את כתובת הדואר האלקטרוני של אלכסנדר קרסטובסקי, שכתב את התסריט לסרט התינודי על אי.ד. צ'רניאחובסקי שסיפרתי לך עליו. הוא הואיל לשלוח אלי את הסטנוגרמה של ראיון שהיה לו עם בתו ובנו של אי.ד. לפני שכתב את התסריט. לא היה שם הרבה מידע בעל ערך – נראה שלבן, שהיה בן 4 כשפרצה המלחמה, אין שום מידע רלוואנטי, בעוד שהבת, הבכירה ממנו ב-8 שנים, היא כבר די מבולבלת כעת, ומאמצת כמעט את כל סיפורי שריפוב. אני מצרף את החלקים הרלוואנטיים מתוך שיחתה בת היותר משעה. יש כאן "הוכחה" חדשה מעניינת לשורשיו האוקראיניים של אי.ד.: הדוד טרופים ניקולאיביץ' באומן. מוזר למדי שהוא לא רואיין, ואפילו לא הוזכר, קודם לכן. התפתחות שנייה, ומשמעותית יותר, היא שקיבלתי, באמצעות חוקר מהמכון שלנו ללימודי מזרח אירופה שהצליח להשיג אותם מארכיוני המפלגה, מסמכים מתיקו של אי.ד. צ'רניאחובסקי הכוללים את האוטוביוגרפיה מ-1939 הרצ"ב (במסמכים האחרים – טפסי מפלגה אישיים מ-1936 ומ-1944, אין כמעט מידע רלוואנטי נוסף). נראה לי שמסמכים אלו (אך אולי לא המסמך של א.ג. ששלחת לי) היו ידועים לשריפוב.

אשר לענייני הפרסום, המצב הרבה פחות מבטיח. אני פסימי ביותר לגבי הסיכוי להדפסת ספרך בישראל – המוציאים לאור כאן הם רק מונעי כסף, והקוראים הפוטנציאליים של ספר כזה הם מעטים מדי וכולם קוראים אנגלית. אני מקווה שלבסוף אצליח לסדר פרסום של החומר המעניין אודות צ'רניאחובסקי, ואולי גם אודות דובאטור וגנרלים יהודים אחרים, אבל נראה שקודם לכן עלינו להשלים את המחקר הרחק ככל האפשר. שלך, דן עמיר

2011.6.6. דן עמיר היקר! שלום! אני ממחר למסור על התוצאות הראשונות של העבודה בעיר פודולסק. המידע המשמעותי ביותר: **איסאק יקובלביץ'** צ'רניאחובסקי, נולד ב- 18 במרץ 1907 בכפר ליחציחה בנפת טראשצ'ה שבמחוז קייב, יהודי, עד הגיוס לצבא - פועל (מסגר-מכונאי), חבר המפלגה משנת 1927, נקרא לכוחות המזוינים ב- 20 במאי 1931 על ידי הקומיסריאט המלחמתי של קייב, [...] שירת בחיל הקשר, השתתף בקרבות עם היפנים ליד אגם חסן (שנת 1938) ובצפון-מזרח סין (שנת 1945). התפקיד האחרון - עוזר לראש הקשר האלחוטי באוגדת הרובאים ההרריים ה- 19 בזירה הצבאית של צפון-קווקז מ- 24 במאי 1950, השתחרר למילואים לפי סעיף 59 נקודה A (סיבת גיל) עם הכוונה לרישום צבאי בנפת לנין של קומיסריאט העיר דז'אוג'יקאו¹⁹¹ ברפובליקה הסובייטית האסיאתית של צפון-אוסטיה לפי צו מספר 03458 של משרד ההגנה של ברית המועצות מ- 7 ביולי 1953. **מיור מ-** 29 בספטמבר 1944. אשה - אסיה יוסיפובנה ילידת 1912, בת - ז'אנה ילידת 1940, **בן - ולדימיר יליד 1941**. [...]

ביסוס: הארכיון המרכזי של משרד ההגנה של הפדרציה הרוסית (צ.א.מ.או.ר.פ.) מדור 11, כרטיס שירות של אי.י. צ'רניאחובסקי. בתיק יש שני תצלומים משנות ה- 30 וה- 40 ומידע אחר (על דרגות, תפקידים, עיטורים וכדומה). בהקשר לגילוי זה עולות שאלות. האם יכול היה גנרל-מיור יעקב צ'רניאחובסקי (צ'רניחובסקי) להיות אביו של אי.י. צ'רניאחובסקי בהתחשב בשנת הלידה של האחרון (1907)? אם איסאק יקובלביץ' נולד בכפר זה, אזי מוטל בספק שהוא היה בן של גנרל. אי אפשר לקבל כאמת את הטענה שהוא היה פולקובניק - בתיק מדובר רק על העלאתו לדרגת מיור ועד בכלל. אין עדות לכך שהוא שירת במודיעין. אפשר להניח שהוא עסק בפענוח השידורים האלחוטיים של היריב או ביצירת הפרעות לשידורים האלחוטיים שלו. העיקר הוא שאי.י. צ'רניאחובסקי היה יהודי, ולכן אם הוא היה בן-דודו של אי.י. צ'רניאחובסקי, פירוש הדבר הוא שדנילו ויעקב היו אחים. ייתכן ששניהם נישאו לנשים יהודיות. ייתכן שבאיזה שהוא זמן יעקב ודנילו גרו בכפר ליחציחה, וייתכן ששם גם נולדו.

¹⁹¹ דז'אוג'יקאו הוא השם המסורתי של בירת צפון-אוסטיה, הנקראת כיום ולאדי-קווקז. זה היה גם שמה הרשמי בשנים 1944-1954.

כמה עדויות מתיק השירות של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי (צ.א.מ.או.פ.ר., מדור 11): אוקראיני, נולד ב- 29 ביוני 1906 בעיר אומן. בגרף מס. 36 (הערה מיוחדת) נאמר "בשנת 1937, ועידת המפלגה של היחידה הממוכנת ה- 8 של הבריגאדה הכריזה נזיפה על כך, שבכניסה למפלגה לא סיפר על שירות האב שנתיים כאקונום (מנהל משק) אצל בעל האחוזה. במאי 1938 הוסרה הנזיפה (בצו מפקד בטליון הטנקים של הבריגאדה מ- 13 ביוני 1937). כתובת האשה: מוסקבה, רח' גורקי 8, דירה 18. בתיק יש צילום, בערך מאמצע שנות ה- 30. כמו שנראה מכך, הוא נולד באומן, ולא באוקסנינו, מה שמגביר את הבלבול. אני נוטה לחשוב, שאיבן דנילוביץ' לא ידע בילדותו את תאריך הולדתו המדויק, ולא זכר את הפרטים האלה ואת עבודתו של האב כאקונום אצל בעל האחוזה. כמובן שזה לא יהיה מסובך למצוא את בני משפחתו של אי.ד. צ'רניאחובסקי - רח' גורקי הוא אזור מרכזי ויוקרתי של מוסקבה. ברור שהאשה כבר לא תהיה שם, אבל בוודאי יהיו הנכדים. כאן השאלה הגדולה היא רק האם מעניין אותם הנושא שאנו עוסקים בו. זה היה מצויין לו הם היו מרשים לנו לעבוד על התיק האישי של איבן דנילוביץ'. אבל אם הם אינם מרשים, זה אומר שהם רוצים להסתיר מהעם גם את ההיסטוריה. בצ.א.מ.או.פ.ר. התיק הזה איננו נמצא. אמרו לי שהוא נמצא בשמירה מיוחדת במנהלת הסגל והכוחות המזוינים הראשית של משרד ההגנה של רוסיה (בעיר מוסקבה). אני ממשיך בחיפוש האמת, בין השאר במוזיאון הכפר אוקסנינו (כתבתי אליהם, אין תשובה).

בצ.א.מ.או.פ.ר. עד עתה לא גיליתי עדויות על גנרלים כגון: צ'רניאחובסקי (צ'רניאחובסקי) יעקב אברמוביץ' (אברהמוביץ', אבקומוביץ', אלכסנדרוביץ', אנדרייביץ', אנטולייביץ', אלכסייביץ'). דיברתי איתם על הדבר, אבל השיבו שלא היו גנרלים כאלה. אני מציע למצוא בשיטות אחרות את השם המדויק, תאריך הלידה, אחרת החיפוש נהיה קשה. אבל האם יש עדיין טעם לחפש חומר על גנרל יעקב צ'רניאחובסקי, או שהאקטואליות של שאלה זו פחתה?

על כל אחד מעשרת הנופלים בשנים 1941-1945 אני מתכנן לשלוח מאמר לישראל, כדי שאחר כך הם יראו אור במונוגראפיה. בביקור האחרון בארכיון אספתי חלק מהמידע על הנושא הנתון.

בארכיון הייתי מ- 30 במאי עד 3 ביוני. צלצלתי למשרד ההגנה במאי, שם אמרו לי שאני יכול לנסוע לארכיון, כיוון שפ.ס.ב. כבר אישרו לי בשנה זו ורישיון הפ.ס.ב. ניתן לשנה, אבל לפני כל ביקור בארכיון נדרש היתר מוקדם מצד גוף הביטחון. [...]

שלחתי לך את ספרי על הגנרלים הסובייטים שנפלו בשפה האנגלית. האם קיבלת אותו? אם כן, אז מהן התשובות לשאלותי על סיכויי הספר? האם יש אפשרות לפרסם אותו בישראל? [...]

21.6.2011. אלכסנדר היקר. [...] החומר שמצאת אודות איסאק יקובלביץ' צ'רניאחובסקי יכול להיות משמעותי מאוד למחקרנו. המידע החדש שאיסאק נולד בליחצ'יחה הוא בעל עניין מיוחד, כיוון שכפר זה נמצא בין הקהילה הגדולה יותר בלאיה-צ'רקוב לבין הקטנה יותר, באגוה, המקום שממנו באה משפחתו של איבן דנילוביץ' לפי מסמך הארכיון המרכזי (במשפחתו של איסאק כאן ידעו לספר לי רק שהוא נולד בבלאיה-צ'רקוב), וברור ששתי המשפחות, של איסאק ושל אי.ד., גרו באותו אזור, אולי גם באותו כפר, מה שמוסיף אמינות לטענה שהיה ביניהם קשר משפחתי קרוב. מאידך גיסא, העובדה שאיסאק היה רק מיור, ולא פולקובניק, מראה שאיננו יכולים לקבל את סיפורי המשפחה כמדויקים בפרטיהם. עדיין אני נוטה "לקנות" את טענתם העיקרית להיותם קרובי משפחה של אי.ד. צ'רניאחובסקי וגם את הסיפור על ביקורה של בתו של איסאק, ז'יאנה ז'ל, אצל אלמנתו של אי.ד. צ' בדירתה במוסקבה בשנות ה-60 המוקדמות. אבל קשר משפחתי זה יש לחקור. לשם כך יכול להיות רצוי ללמוד עוד פרטים על משפחתו של איסאק: שם אביו של יעקב ומקצועו, אולי גם שם אמו, פרטים על אחיו ואחיותיו (הרשימה של בני יעקב שבידי היא: אולגה (1906-1976), איסאק (1907-1971), בלה (-1912) (1987), ריטה-רחל (1914-1986), מוישה וויקטור (שהיה קצין בחיל האוויר)) – האם הם כולם בני אותה אם? זה בעל עניין מיוחד עבורי לדעת איפה הייתה משפחתו של איסאק בתקופה של 1917-1919 – האם הם עדיין גרו בליחצ'יחה או שהם עברו לקייב, או למקום אחר?

במכתב שקיבלתי מהמוזיאון המקומי של גרמנובקה, בתשובה לחקירת אודות משפחת סבי, הם ציטטו שמות מרשימה מיוני 1919, שנלקחה מהארכיון של פלך קייב וכנראה נמסרה על ידי מועצת העיירה לוועדת הגיוס של הצבא, והמכילה את שמות כל היהודים (גברים, נשים וילדים). היה מעניין מאוד למצוא רשימות כאלה גם לאזור של בלאיה צרקוב ולעיר קייב.

עדיין מעניין למצוא מיהו אותו לייטננט-גנרל י.א. צ'רניחובסקי שאותו כלל ראובן איינשטיין [...] ברשימתו הקצרה של 31 גנרלים יהודים סובייטים שהיה משוכנע ביהדותם. הוא מופיע גם ברשימה הארוכה (יותר מ-300) של גנרלים סובייטים שמצאתי באינטרנט, עם ראשי התיבות ז.א., [...] אבל עם כוכבית המסמנת את כל אלה שמארק שטיינברג לא היה בטוח ביהדותם. אם יהודי ואם לא, מי הוא היה? אשר למה ששמעתי על היותו של אביו של איסאק גנרל-מיור, המשפחה אינה חוזרת על זאת יותר והם אפילו אינם בטוחים שהיה בצבא. מאידך, לגבי הנימוק שלך, שבנו של גנרל לא אמור להיוולד בכפר קטן, עלינו לקחת בחשבון שכשאיסאק נולד, אביו היה צעיר ולא היה יכול להגיע גבוה בסולם הדרגות הצבאיות.

עכשיו לאיבן דנילוביץ', אני מבין שהצלחת להסתכל בתיק השירות האישי שלו (שם מצאת את הסיפור על זה שהוא ננזף ב-1937 – מה שראינו גם בתיק המפלגה שלו). האם ראית גם את המסמכים מארכיוני הצבא שפורסמו ב-2005, או שאלה נשמרים בארכיון האחר במוסקבה שהזכרת? כמובן שהמסמכים היותר מעניינים הם אלו שלא נבחרו לפרסום... אלכסנדר היקר, סלח לי, אבל אינני יכול לקבל את ההסבר שאיבן דנילוביץ' לא ידע אם אביו היה מנהל החווה או סתם עובד באורווה. אינני מתכוון לומר שהוא רימה, אבל הוא פשוט לא פירט איזו עבודה עשה אביו באחוזת נובינסקי. זה עוד פחות סביר שהוא לא ידע את גילו. הוא לא גדל לבדו – היו לו אח ואחיות וחברים, ואלו הם דברים שילדים יודעים, משווים ודנים בהם ביניהם ואינם שוכחים אותם. בעוד שהולך ומתבהר לנו אלו מהסיפורים ב"ביוגרפיה" של אי.ד. מאת שריפוב מבוססים על עדות כלשהי ואלו מהם הם פרי הדמיון הטהור במטרה ליצור דמות אידיאלית לאי.ד. ולמשפחתו, עדיין לא הצלחנו ליישב את אי-ההתאמות בגרסות השונות המתייחסות לאחיותיו ולגיסיו – אפילו להבין מי הוא מי. ייתכן ששם נחבא המפתח לחידה כולה.

מאחל לך כל טוב, שלך, דן עמיר

מיד עם קבלת המידע ממאסלוב על איסאק, יידעתי את בני המשפחה בחולון:
11.6.2011. לאירה וכל המשפחה שלום. בינתיים קיבלתי חומר על סבא

איסאק שמצאו בארכיון הצבא ברוסיה, מה שכתוב שם זה:
'איסאק יקובלביץ' צ'רניאחובסקי, נולד ב- 18 במרץ 1907 בכפר ליחצ'יחה
בנפת טראשצ'יה במחוז קייב, יהודי, עד הצבא פועל (מסגר-מכונאי), חבר
המפלגה משנת 1927, נקרא לכוחות המזויינים ב- 20 במאי 1931 על ידי
הקומיסריאט המלחמתי של קייב, סיים את בית הספר לקשר של לנינגרד (שנת
1933), קורסים מיוחדים בקשר (בשנים 1935, 1944), שרת בחיל הקשר, השתתף
בקרבות עם היפנים ליד אגם חסן (שנת 1938) ובצפון-מזרח סין (שנת 1945).
התפקיד האחרון עוזר לראש הקשר האלחוטי באוגדת הרובאים ההרריים ה-
19 בזירה הצבאית של צפון-קווקז מ- 24 במאי 1950, השתחרר למילואים לפי
סעיף 59 נקודה A (סיבת גיל) עם הכוונה לרישום צבאי בנפת לנין של
קומיסריאט העיר דז'אוג'יקאו ברפובליקה הסובייטית האסיאתית של צפון-
אוסטיה לפי צו מספר 03458 של משרד ההגנה של ברית המועצות מ- 7 ביולי
1953. מיור מ- 29 בספטמבר 1944. אשה – אסיה יוסיפובנה ילידת 1912, בת –
ז'אנה ילידת 1940, בן – ולדימיר יליד 1941. כתובת המגורים במקום השירות
האחרון: העיר דז'אוג'יקאו, רח' בורודין 25, דירה 4.

ליחצ'יחה זה כפר קרוב לבלאיה-צ'רקוב ולבאגוה. עדיין אינני יודע, ומעניין
אותי לדעת, מה היה שם האמא של איסאק ובמה עבד האבא שלו יעקב ומה
היה שם האבא של יעקב, וכמובן מה יודעים קרובי משפחה אחרים ובמיוחד
על הקשר לאיבן דנילוביץ'. את כל הדברים האלה כדאי לשאול כל מי שאפשר
- פאבל, א פליקס וליודה, ובני המשפחה ברוסיה. דרישת שלום מעדינה. דן

25.6.2011. לדן ועדינה שלום רב! תודה רבה על האינפורמציה המעניינת על
הסבא של אדיק ואלה, איסאק. אדיק דיבר עם פאבל, בעלה של ז'אנה ושמע
ממנו דבר, לדעתי חשוב מאוד: איסאק תמיד היה אומר גם לילדים שלו,
לז'אנה וולדימיר (פאבל שמע את זה כמה פעמים ממנו), שאיבן דנילוביץ' זה
בן דוד שלו!!! והוא שלח את ז'אנה למוסקבה לאלמנה של איבן דנילוביץ'. חוץ
מזה מצאתי באיזה אתר חלק של הספר של פטרושנסקי ושם הוא כותב שהשם
האמיתי של איבן דנילוביץ' - גם איסאק. מה שלומכם ומה חדש אצלכם?
ד"ש חם מכל המשפחה. אירה

כפי שהציע אלכסנדר מאסלוב, פניתי גם לפרופ' מתתיהו מייזל. בשיחתנו הטלפונית התברר שאינו זוכר את אלכסנדר מאסלוב. עם זאת הביע רצון לראות את החומר על צ'רניאחובסקי, שלחתי לו את החומר וזו הייתה תגובתו:

9.7.2011. לדן שלום. קראתי את הספר [הרי זה כתב-יד המחזיק למעלה מ-400 עמודי דפוס]. זה סיפור מרתק, החל בחיפושי שרשי המשפחה ועד למחקר בהיסטוריה צבאית רוסית ובמלחמת העולם השנייה ועד לטכנולוגיה של מכוניות מטה במלחמה ההיא. התרשמתי מאד מהיקף ורוחב המחקר שעשית על פני כמה ארצות ביבשות שונות. לאחר הקריאה הראשונה - המהירה - עיינתי פעם נוספת בכמה חלקים של המחקר. התרשמתי שיצרת קשר והתייעצת בטובי המומחים לעניין בארץ ובטוב שבהם בארצות שמחוץ לברה"מ לשעבר (דייויד גלאנץ). המסקנה שלי מן המחקר שלך היא שאינך יכול להחליט באופן מובהק כי איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי היה יהודי, אם כי היית שמח אם אכן היה הדבר כך. היו גיבורי מלחמה רוסים-סובייטים רבים שהיו יהודים, וגם "קשורים" לאוניברסיטה שלנו. למשל, שמושקביץ מחיל-האוויר הסובייטי, שנהרג בטרור עוד לפני המלחמה, היה בן-דוד של טובה רוזן, שלימדה ספרות עברית (שירת ימי-הביניים ועכשיו מלמדת בבאר-שבע). נראה כי בין אלה שפנית אליהם הרי רוב המומחים - להבדיל בין אלה שאינם מומחים אבל ידיעותיהם מרובות מאד - מפקפקים מאד בשיוכו של צ'רניאחובסקי לעם היהודי. אני מצטרף לדעתם, ואוכל להרחיב בהמשך.

כרגע אעיר כמה הערות מתודולוגיות, מצומצמות, משום שהנחת-היסוד (המתודולוגית) שלי היא שעל פי המתודה נקבעות התוצאות המהותיות.

ראשית, השם עצמו. השם צ'רניאחובסקי אינו זהה ל-צ'רניחובסקי, והרי גם מופיעים שמות אחרים במסכת הזאת. דמיון שמות הוא מטעה מאד ועלול להביא לשגיאות חמורות. הבלשנים יכולים להציע דפוסים של שינוי וגלגול השמות, אך אין בכך פתרון. דוגמה שאני מכיר עוד מתקופת לימודי בירושלים לפני הרבה שנים הם השמות משה דיין ויגאל דיין, שני אישים שהיו קצינים ורמטכ"לים בצה"ל ומעורבים במערכת הפוליטית בתקופה אחת, ונקשרו להם כתרים רבים. אם בעוד מאות או אלפי שנים ימצא חוקר ארכיאולוג פרגמנטים של תעודות בהם מופיעים שני השמות בדרגותיהם ותואריהם, אפשר יהיה לפתח תיאוריה כי המדובר בעצם באיש אחד ששמו שונה עקב מאורעות מסוימים, או בגלל טעות סופר, וכו' וכו'.

ועוד: התעתיק מכתוב קירילי ללטיני ועברי מסבך מאד את הבעיה. למשל, התעתיק לגרמנית שונה מהתעתיק לאנגלית. לאנשים שאינם יודעים רוסית יש נטייה להפוך את הצליל -צ- (ц ברוסית, z בגרמנית, c בפולנית, ts באנגלית) ל-צ'- (ч ברוסית, tsch בגרמנית, sc בפולנית, ch באנגלית) ולהיפך, ואז כל ניסיון להתחקות אחרי נושאי השם במזרח אירופה מוביל לכוונים שגויים. ההגירה של היהודים הביאה לשינוי ושיבוש שמות, וכך גם תנודות האוכלוסייה באירופה במלחמה ועוד יותר לאחריה.

במחקר שלך, ואצל רבים מאלה שבאת אתם בקשר ואלה שחקרו בעצמם, יש נטייה חזקה לפקפק בנכונותם של מסמכים סובייטים. ברור שיש הצדקה לפקפק זה, השקרים של ההיסטוריוגרפיה הסובייטית נחשפים עוד ועוד, אלא שבאין הוכחה לשקריות של מסמך סובייטי אין שום הצדקה לפסול אותו. בודאי שהדבר נכון באשר למסמכים טרום-סובייטים, מתקופת הקיסרות הרוסית. גם תיעוד של הקהילה היהודית הוא חשוב, אמנם מסיבות שונות לגמרי מאלה הנוגעות למסמכים הסובייטים.

הזיכרון הוא מורה-דרך גרוע. אנשים לא זוכרים דברים שהיו ומאורעות שקרו, וזוכרים דברים שלא היו. יש על כך ספרות עשירה, ורק לאחרונה התפרסמו בעיתונות הפופולארית מאמרים על זיכרונות כוזבים והיווצרותם. ברור שאי אפשר למחקר היסטורי בלי הזיכרונות, אך זה אינו תנאי הכרחי ובודאי לא תנאי מספיק. ולכן אי אפשר לבסס מחקר היסטורי על זיכרונות שאין להם תיעוד (כתוב, או אחר) תומך שיבסס אותם. הם יכולים להיות, וזה חשוב, פתח למחקר נוסף.

התיעוד הנמצא מצביע על כך שאיבן דנילוביץ' היה רוסי. כיון שאין תעודות כלשהן המעידות ישירות על כך שהיה יהודי, הרמזים שבנמצא מתעצמים ע"י חוקרים יהודים ומתפרשים תוך הטיה חזקה ו-wishful thinking לכך שהיה יהודי. עדין חובת ההוכחה על חוקרים אלה.

אני מתנצל על האיחור בתשובה - הייתי בחו"ל בכינוס בינ"ל, בנושא היסטורי, והייתה בו תמיכה ברורה, מובנת מאליה, בישראל. אני יכול להוסיף עוד ועוד, ואשמח לעזור בהמשך. כל טוב, מתי מייזל

למתי שלום ותודה רבה על שהואלת לקרוא את החומר. אינני חולק על עיקר הערכתך, אבל יש לי כמה תגובות להערותיך:

אכן, לא זו בלבד שהייתי שמח לו יכולתי להוכיח שצ'רניאחובסקי הוא בן העם היהודי, אלא גם שתחושת לבי היא שאכן כך הוא. למרות זאת, אני מנסה מאוד להעריך את הנתונים באופן אובייקטיבי ככל האפשר, ואראה זאת כהישג גדול גם אם אצליח להוכיח את הטענה ההפוכה.

למרות שצ'רניגוב וצ'רניאחוב הם מקומות שונים באוקראינה, השמות צ'רניחובסקי וצ'רניאחובסקי הוחלפו זה בזה לא רק בישראל, אלא גם בברית-המועצות. אצלנו, כנראה בזכות שמו של המשורר המוכר לכול, נרשמו בשם צ'רניחובסקי גם כמה מאלו שהיו רשומים בברית המועצות בשם צ'רניאחובסקי – הן בעליות הראשונות והן בעלייה האחרונה. אבל גם ברישומים הסובייטיים של החיילים הנופלים במלחמת העולם אנחנו מוצאים את שמו של אותו אדם רשום פעם כצ'רניחובסקי ופעם כצ'רניאחובסקי.

כמי שבא מחוץ למקצוע ולא עסק לפני כן בהיסטוריוגרפיה הסובייטית, נטיתי בתחילה לקבל את המקורות הרוסיים, ובמיוחד את המסמכים, כקרובים לאמת, גם אם לא כאמת הצרופה. הספקות שלי באמינותם הלכו וגברו ככל שגיליתי יותר ויותר פרטים לא מדויקים, סתירות, טעויות וגם שקרים ברורים. אינני פוסל מראש אף מסמך, אך אני חושד באמינות הכוללת של מסמך המכיל בבירור פרטים כוזבים או הסותר מסמך אחר. לצערי, אף אחד מהמסמכים המעטים שבידינו לגבי הביוגרפיה המוקדמת של א.ד. צ'רניאחובסקי איננו נקי מהעלמות ואי-דיוקים, בלשון המעטה.

צ'רניאחובסקי היה ידוע כיהודי הן במערב והן בקרב רבים מאוד מיהודי ברית-המועצות לשעבר, וידעה זו לא הוכחשה, וכנראה אפילו אושרה על ידי השלטונות עד סוף 1944. בנוסף לרצון הטבעי של היהודים לשייך אותו לעמנו, אפשר לנמק זאת גם במאמץ הסובייטי לגייס את תמיכת המערב, בסיוע הוועד היהודי האנטי פשיסטי ויהודים חברי המפלגה בבריטניה ובארצות הברית. מקרה דומה מאוד לזה של צ'רניאחובסקי, במובנים רבים, הוא זה של גיבור ברית המועצות גנרל-מיור לב מיכאילוביץ' דובאטור, המפקד האגדי (היהודי?) של גיס הפרשים הקוזאקים שנהרג בהגנה על מוסקבה בדצמבר 1941. אי ההסכמה על מוצאו היהודי נמשכת עד היום, אך תמונתו על גבי הסוס עיטרה את שער החוברת 'יהודי ברית המועצות במלחמה' שהוצאה בלונדון באפריל

1943 על ידי ידידי ברית המועצות היהודים. עדויות התומכות במוצאו היהודי ניתנו על ידי קונסטנטין סימונוב ואיליה אהרנבורג, ויון דגן טוען ששמע על כך "עדות ראייה" מפי רופא שטיפל בדובאטור, אך לא ידוע לי שהדבר הובהר סופית.

אני נוטה לייחס חשיבות רבה לסיפורים המשפחתיים, בייחוד כאשר הם באים ממקורות בלתי תלויים שלא היו מודעים זה לקיומו של זה. הם אינם יכולים לשמש כהוכחה, אבל יכולים להנחות אותנו בחיפוש אחר המסמכים האזרחיים שאנו מקווים שיוכלו לשפוך אור על התעלומה. עם זאת, סיפורים אלה עומדים בסימן שאלה גדול: לפי כל מה שאנו יודעים ללא עוררין על ילדותו של איבן דנילוביץ' היתום, לא כל כך סביר שהיה לו, או לאחיו ואחיותיו, קשר כלשהו עם בני המשפחה הרחוקים יותר. מאין נודע לאותם אחיינים מה עלה בגורלו?

הטענה כנגד השתייכותו של צ'רניאחובסקי לעם היהודי מסתמכת על שני מסמכים בלבד. האחד הוא אותו ציטוט מספר הלידות של קייב, בו נטען במפורש ששני ההורים הם פרבוסלאבים, והצהרתו של איבן דנילוביץ' עצמו שלאומיותו היא אוקראינית (ראה בסעיף הבא). הציטוט הנ"ל צריך להיבדק, במיוחד כאשר הוא מכיל תאריך לידה שגוי (הן בחודש והן בשנה). אשר להצהרה של איבן עצמו, כקומוניסט-אתאיסט ללא הורים הנשוי לנוצרייה, לא הייתה לו סיבה מיוחדת להגדיר את עצמו כיהודי גם לו היה בן להורים יהודים. לולא המאמץ הבולט לעין של הממסד, ואולי אף של בני משפחתו, להסיר ממנו את חשד המוצא היהודי, היה אולי ניתן להסתפק בכך...

מכל הטענות לקשר משפחתי-יהודי לגנרל, הטענה המפורשת ביותר היא זו של צאצאיו של איסאק צ'רניאחובסקי, שלפי מה שסיפר לנכדיו היה בן-דודו של איבן דנילוביץ', ושבתו - הדודה ז'אנה, סיפרה להם על ביקורה אצל אלמנתו במוסקבה ב-1960. סיפור זה נתמך לאחרונה גם על ידי בעלה של ז'אנה, פאבל רבינוביץ'. ז'אנה מוזכרת כאחיינית של איבן דנילוביץ' גם בספרו של פטרושנסקי, שכנראה שמע את זאת ממנה במקום מגוריהם בן-לאדיקווקאז. תמיכה מסוימת נוספת התקבלה, לאחרונה, גם מאלכס מאסלוב, שמצא בתיק הצבאי האישי של איסאק צ'רניאחובסקי את מקום הולדתו: הכפר ליחציחה הנמצא בקרבת מקום לאותה עיירה באגוה, שממנה הגיעה משפחתו של איבן דנילוביץ' לאומן.

כאמור לעיל, הרגשתי היא שאם לא יגיע מידע נוסף ממקור בלתי צפוי, התשובה – אם תימצא – תבוא מהרישומים האזרחיים באזורי בלאיה-צרקוב ואומן, במידה שרישומים אלה שרדו את המהפכה, מלחמת האזרחים ומלחמת העולם מחד, ואת הפוגרומים של 1905 ו-1919 (שנים קריטיות לגבי תולדות חייו של איבן – יליד 1906 שהתייתם ב-1919) ואת השואה. אמשוך ליידע אותך אם תהיינה התפתחויות נוספות. בברכה ובתודה, דן עמיר

לדן שלום, אני מסכים לכל מלה שכתבת, שכן אתה מביא כאן פרטי מידע מתוך המחקר הארוך שלך, ואני בטוח שאתה יכול להוסיף עוד ועוד, אבל אין בהם לפזר את הערפל שאנחנו מצויים בו. המידע הזה מחזק את הספקות, ויותר מכך - אתה מטיל ספק לא רק במסמכים רוסיים וסובייטים אלא גם במסמכים יהודים ממקומות שונים ובשפות שונות. והרי זה העניין, שאין הוכחה, אפילו לא הסתברות, ליהדותו. ההבדל בינינו הוא שאתה נוטה לחשוב שהוא היה יהודי, ואני מסופק מאד. אהיה שמח אם תמצא הוכחה לכך, ואשמח לשמוע על גילויים נוספים. מלבד העניין המשפחתי שלך, אפשר להדגיש כי השתתפות היהודים במלחמה (ביחס לחלקם באוכלוסיה) הייתה גדולה מהשתתפות כל עם אחר בברה"מ, מלבד הרוסיים. אני גאה בכך. מתי

25.8.2011. לאירה וכל המשפחה שלום. [...] אני ממשיך לנסות ולמצוא את הקשרים המשפחתיים אל הגנרל, והייתי רוצה מאוד לדעת מה זוכרים ומה מספרים על זה כל הקרובים שלכם - מה עוד זוכר פאבל (מה שם המשפחה שלו?) על הביקור של ז'אנה במוסקבה, מה זוכרים פליקס וליובה? מעניין מאוד מה אומרים בני המשפחה ברוסיה. מה היו שמות ההורים של יעקב, מתי המשפחה שלו גרה בקייב? מה הוא עשה? לא הצלחתי ליצור קשר עם פטרושנסקי - אולי יש לכם דרך להגיע אליו כדי לשאול אותו מאיפה הוא יודע את מה שהוא כתב בספר?

לדן ועדינה שלום רב! [...] לגבי קרובי המשפחה שלנו בארצות הברית, צריכים רק לברר דרך טניה. אני אבקש את חמותי אנה שהיא תדבר איתה. שם המשפחה של פאבל – רבינוביץ. דיברנו איתו - הוא רק זוכר שז'אנה סיפרה לו ללא פרטים. עם פטרושנסקי אנחנו לא בקשר. צריך לחפש מישהו שלא מזמן הגיע מוולאדיקווקאז או דרך האינטרנט למצוא אותו. אם יהיה לי משהו אני אכתוב לכם. ד"ש לעדינה מכולנו . אירה וכל המשפחה

36. ספרו של ולדימיר קארפוב

ד"ר מורוזוב הביא ממוסקבה, לבקשתי, שני ספרים שנכתבו על צ'רניאחובסקי לאחר פרסום מסמכי הארכיון המרכזי. הראשון בהם הוא ספרו של ולדימיר קארפוב:

'גנרל-ארמייה צ'רניאחובסקי' (2006, 408 עמ')¹⁹²,

גם ספרו של קארפוב מוגדר כ"רומן", אך יש בו שיפור עצום לעומת ספרו של שאריפוב ושאר הספרים שקדמו לו. בפתח הספר, מיד לאחר ההקדשה, כותב המחבר: כל תולדות החיים וספרי הזיכרונות של המצביאים והמדינאים (או הספרים שנכתבו עליהם) מתחילים בכתיבה על ילדותם, ובה מדגישים בדרך כלל את המצוקה, ואחר כך מתחילים דברי השבח להפגנה השיטתית של תכונותיו החריגות של האדם שעליו כותבים כבר בשלב הילדות. אי אפשר אחרת! ברגע שהוא נעשה מרשל, מדינאי גדול או מלומד, הפגנת הכישרונות (אפילו אם הם לא היו ניכרים בילדות) נחשבת כהכרחית לגילוי ולהדגשה.

התחלה כזו של ספרים אינה מעניינת. הם אחידים בשאיפתם להדגיש את "המוצא הפרולטארי", שהיה כמעט חובה לגבי שנות המלחמה. הקוראים קוראים עמודים אלו בלי תשומת לב ועוברים עליהם בדפדוף. ללא רצון להמשיך מסורת מציקה זו, החלטתי להציג בפני הקורא בתחילת הספר, כהיכרות עם צ'רניאחובסקי (מה שהכרחי, כמובן), את ה"אוטוביוגרפיה" שנכתבה על ידו, בהנחה שזהו המסמך האמיתי והמקורי ביותר.

וכאן מובאת אותה אוטוביוגרפיה, שכתב מיור צ'רניאחובסקי ב-13.3.1939, ושאותה ראינו לעיל, כשהפעם (בניגוד לפרסום בספרו של סוחארב) היא מופיעה כבר כטקסט מודפס, ולא כצילום מסמך כתוב בכתב-יד או מודפס במכונת כתיבה.

אחרי המסמך האוטנטי, עובר קארפוב לביוגרפיה הפיקטיבית במילים אלו: חשבתי כהכרחי לומר הערות והבהרות לכמה אפיזודות מתיאור קומפקטי מאוד זה. במיוחד לספר מקרה אחד, גורלי לדעתי. הוא נכתב בספרים, רשימות ומאמרים על איבן דנילוביץ'. הם נבדלים בפרטים, אבל הם אמיתיים בעיקרם.

¹⁹² 2006. Карпов, Владимир: 'Генерал армии Черняховский'. הסופר, ולדימיר וסילייביץ' קארפוב, יליד 1922, השתתף במלחמה כמפקד מחלקה וזכה ב-1944 בתואר גיבור ברית המועצות. הוא נפטר ב-2010.

פה חוזר קארפוב, כמעט מילה במילה, על סיפור הילדים הפנטאסטי של שאריפוב על הצלתו של האב מידי בריוני פטליוורה, בזכותם של הילדים בראשות הבן הקטן ואניה (בהבדל דק אחד – כאן מאשימים הפטליווראים את דנילו לא רק בחלוקת הסוסים אלא גם בחלוקת אדמות...), וממשיך:

זה מה שאני חושב על מקרה זה. גורל האדם וחיי העתידיים מוגדרים בדרך כלל כבר בילדותו. את הדוגמה, המודל לחיקוי, המגדירה לא רק את המקצוע, אלא גם את צורת המחשבה (האידיאולוגיה), מהווים בהתחלה ההורים, ואחר כך מלאת תפקיד זה איזו שהיא אישיות, שמטביעה רושם עמוק – גיבור של ספר, אישיות קולנועית או ממשית – מורה, מכר מהעבודה. רשמי הילדות, בהירים בדרך כלל, נשארים לאורך זמן ככוכב המאיר את הדרך. עד כמה שזה לא מוזר, הדחיפה הראשונה להחלטות גורליות אינה תמיד באופן החיובי. כאשר הדחיפה בבחירת הדרך מתבררת כזעזוע חזק מאוד, מדברים היום על מועקה. זה מה שקרה לוואניה צ'רניאחובסקי. הצבא, הגנת ההורים, האנשים, העם והמולדת היו "ההתנעה הפנימית" שלו.

הנה עוד השלמה נדרשת: צ'רניאחובסקי כתב "אוטוביוגרפיה" זו כאשר היה מפקד חטיבה ("פולק"). בתפקיד זה, מתחיל להיבנות שיעור הקומה החיילית והמקצועית של כל המצביאים הגדולים.

קארפוב מצטט את דברי מרשל ז'וקוב על חשיבות תפקיד מפקד החטיבה, וממשיך לתאר, מניסיונו העצמי, את מורכבות התפקיד. מעניין במיוחד הדגש על ההיבט הייחודי לצבא האדום – ההיבט הפוליטי:

בידי מחבר ספר זה הפקידו חטיבות שונות – רובאי-הרים, רובאים, ממונעים – בערך שש שנים, בזמן שלום, אחרי המלחמה. ולכן אני יכול לאשר, בביסוס מלא, שהחטיבה היא באמת אורגניזם צבאי מסובך, אבל אם היא עוד מהווה קסרקטין נפרד, אז היא מזכירה מדינה זעירה. שיפטו בעצמכם: המטה – זהו במידה מסוימת סוג של ממשלה; יש בה גם את הארגון המפלגתי החזק שלה (המפלגה), וגם עובדים מפלגתיים – עובדים מפלגתיים מקצועיים. בחטיבה נמצאת האספקה המסובכת והמאורגנת היטב שלה, אני מתכוון לא רק לזו המרכזית, אלא גם למשק הבית החטיבתי – ישן חוות חזירים ופרות חולבות ואפילו שטחי מזרע, בגדוד רובאי ההרים זרענו תלתן והכנו חציר לסוסים לחורף. בחטיבה נמצאים נציג המחלקה המיוחדת של הק.ג.ב. וגם

"בית הסוהר" שלה – משמורת העצירים. יש ספרייה תרבותית בסיסית, מועדון, חדרים רבים לעבודה הפוליטית, אלו נקראים "חדרי לנין". יש, אחרון-אחרון, גם בתי עסק: חנויות, בתי קפה, מזנונים ודוכני תה. בזיכרונותיהם של רבים מאוד מהמצביאים שלנו, מוערך זמן השירות בתפקיד מפקד חטיבה אצל כולם לא רק כקשה והפורה ביותר, אבל הוא נחשב עדיין גם כבית הספר הפותח בפני הקצינים הנבנים את האפשרות לעבודה מוצלחת בהמשך בתפקידים גבוהים יותר.

את הסיפור על השירות הטרומ-מלחמתי אמשיך במסמכים רשמיים של מפקדים ומנהיגים שהכירו את צ'רניאחובסקי יותר מאתנו, הכותבים עליו היום. הנה הערכה כזו על עבודתו של רב-סרן צ'רניאחובסקי כמפקד חטיבה. שימו לב: רב-סרן בתפקיד שלפי התקן צריך להיות בדרגת פולקובניק, ובטנקים - אף למעלה מזה.

וכאן מביא קארפוב את העדות הממליצה ('אֶטְסְטָאצִיָה') מפברואר 1939, שחתומים עליה קומיסר הבריגאדה מוסטובְּנֶקוּ וקומיסר החטיבה גרושב, המשבחת את תפקודו של צ'רניאחובסקי כמפקד החטיבה, עם דגש על ההיבט הפוליטי, כמובן, וממליצה על קידומו לדרגת פולקובניק ולפיקוד על בריגאדה, ועוד עדות כזו, מנובמבר 1940, שנתנו מפקד אוגדת הטנקים ה-2 גנרל-מיוֹר קריבושיין ומפקד הגייס הממוכן ה-3 גנרל-לייטננט נְרֶמְנֶקוּ, הממליצים עליו לפיקוד על אוגדה ולדרגה המתאימה.

הסעיף הבא בספר נקרא "מכת ברק", והוא עוסק בהתמוטטות החזית המערבית של ברית המועצות תחת מתקפת הבזק הגרמנית ובפעילותו של צ'רניאחובסקי עד תחילת יולי. הסעיף שאחריו, העוסק באירועי המחצית השנייה של יולי 1941, נועז יותר, כיוון שהוא מתייחס למחול-השדים של מציאת השעירים לעזאזל המואשמים במפלה זו, מה שנקרא בספרו של קארפוב "הדיכוי" (רפרסיה):

עוד "מכת ברק"

במחצית יולי קיבל צ'רניאחובסקי ממטה הגייס את "החלטת ועדת ההגנה הממשלתית של ברית המועצות (ג.ק.אוו)", שאותה נצטוו להודיע "בכל היחידות, סוללות, אסקדרונים, וטייסות", זאת אומרת לכל אנשי הצבא. ועוד נדרש מהם לידע את כל המשרתים במיזמים התעשייתיים, הקשורים לייצור

מוצרים לחזית (בזמן ההוא כולם עבדו למען צבא). הפקודה, עם כתובת "סודי בהחלט" הוגדרה, למעשה, "כסוד מכל העולם".

תוכן החלטה גרם לצ'רניאחובסקי הלם עמוק. בשנים המרוחקות יותר מהמלחמה ננעלה החלטה זו עמוק בכספות הארכיונים. נזכרו בה ודיברו עליה בפראזות כלליות, אבל הטקסט עצמו, בכללותו, לא פורסם אחר כך אף פעם. הובאו מובאות חלקיות ודיבורים עליה בספרי היסטוריה ובספרי זיכרונות, אבל, כפי שנראה לי, לא פשוט למצוא אותה בשלמותה, ויהיה מועיל ליידע את הקורא בנוסח המלא של החלטה זו.

סודי בהחלט החלטת ועדת ההגנה הממשלתית של ברית המועצות
למפקדים הראשיים, המועצות הצבאיות של החזיתות והארמיות
מפקדי הזירות הצבאיות, מפקדי הגיסות והאוגדות
ההחלטה הנוכחית של ועדת ההגנה הממשלתית של ברית המועצות
להקריא בכל היחידות, סוללות, אסקדרונים וטייסות"

ועדת ההגנה הממשלתית מוצאת שברוב המקרים נשאו יחידות הצבא האדום ברמה את הדגל הגדול של השלטון הסובייטי בקרבות עם הפולשים הגרמנים והתנהגו כראוי, ולפעמים בגבורה אמיתית, הגנו על המולדת מפני החומסים הפשיסטים, אבל עם צו וועדת ההגנה ממשלתית זו צריך להודות, שמפקדים ולוחמים מסוימים הפגינו אי-החלטיות, יצירת בהלה ופחדנות מבישה, הפקירו ציוד ושכחו את חובתם בפני המולדת, הפרו בגסות את השבועה, הפכו לעדר כבשים, ונמלטו בבהלה מלפני האויב המתחצף, וועדת ההגנה הממשלתית רואה כחובתה שיינקטו המידות המתאימות כנגד פחדנים, יוצרי בהלה ועריקים.

יוצר הבהלה הפחדן והעריק הוא גרוע מהאויב, כיוון שהוא לא רק מזיק לענייננו, אלא גם מחלל את כבוד הצבא האדום. מכיוון שמיצוי הדין עם מזרי הבהלה, הפחדנים והעריקים ושיקום המשמעת הצבאית הם חובתנו הקדושה אם אנו רוצים לשמור על הדגל הגדול הנצחי של הצבא האדום, בצו זה מוועדת ההגנה הממשלתית, שהופץ למפקדים הראשיים ומפקדי החזיתות והארמיות, נאסרו והובאו לשיפוט בית-דין צבאי על ביוש תואר המפקד בפחדנות, נרפות בהפעלת הכוח, חוסר מוטיבאציה, הוראות כושלות לכוחות, מסירת נשק לאויב ללא קרב והפקרת מרצון של עמדות קרביות

:

(1)

- (2) מפקד החזית המערבי תלשעבר גנרל-ארמייה פאבלוב¹⁹³;
- (3) ראש מטה החזית המערבית לשעבר גנרל-מיור קלימובסקי;
- (4) ראש קישור החזית המערבית לשעבר גנרל-מיור גריגוריב;
- (5) מפקד הארמייה ה-4 של החזית המערבית לשעבר גנרל-מיור קורובקוב;
- (6) מפקד גיס הרובאים ה-41 של החזית הצפון-מערבית לשעבר גנרל-מיור קוסובוצקי;
- (7) מפקד אוגדת רובאי-ההרים ה-60 של החזית הדרומית לשעבר גנרל-מיור סליחוב;
- (8) סגן מפקד אוגדת רובאי-ההרים ה-60 של החזית הדרומית לשעבר אלוף-משנה קומיסר קורוצ'קין;
- (9) מפקד אוגדת הרובאים ה-30 של החזית הדרומית לשעבר גנרל-מיור גלקטיונוב;
- (10) סגן מפקד אוגדת הרובאים ה-30 של החזית הדרומית לשעבר קומיסר גדודי אֶלִיסייב¹⁹⁴.

הושבה תהילת התפקיד וכבוד המפקדים והלוחמים, שהעטו על עצמם תהילה בקרבות עם הפולשים הפשיסטים. ועדת ההגנה הממשלתית מצפה, ביחד עם כולם, שייקטע ביד ברזל כל גילוי של פחדנות ואנדרלמוסיה בשורות הצבא האדום. נזכור שמשמעת ברזל היא התנאי החשוב ביותר לניצחון על האויב.

ועדת ההגנה הלאומית דורשת מהמפקדים ועובדי המפלגה בכל הדרגות, שיחזקו את רוח המשמעת והארגון בכל שורות הצבא האדום, כדי שישרו מתעוזתם ומאומץ ליבם האישי על הלוחמים להישג הגדול, שלא יתנו למוכי בהלה, פחדנים ועריקים להכתים את דגל הצבא האדום הגדול, ויפרעו את החשבון איתם כמו עם מפרי שבועה ובוגדים במולדת.

יו"ר ועדת ההגנה הממשלתית של ברית המועצות – י. סטאלין 16.7.1941

¹⁹³ דמיטרי גריגוריביץ' פאבלוב (Дмитрий Григорьевич Пáвлов), יליד 1897, השתתף בכל מלחמות ברית המועצות, כולל בספרד, שם פיקד על בריגאדת טנקים ועל כך עוטר בתואר גיבור ברית המועצות (21.6.1937). ביוני 1940 התמנה במפקד הזירה המערבית ובפברואר 1941 הועלה לדרגת מפקד ארמייה. הוצא להורג ב-22 ביולי 1941.

¹⁹⁴ ארבעת הראשונים וס. ג. גלקטיונוב הוצאו להורג ורכושם הוחרם. אי.ס. קוסוביצקי נשלח ב-26.7.41 ל-10 שנים במחנה עבודה, אך שוחרר ב-21.10.42 ובדצמבר הוחזר לפיקוד בחזית הדרום-מערבית. ב-1944 הועלה לדרגת גנרל-לייטננט. מ.ב. סליחוב נפל בשבי הגרמני ב-29.7.41 ונדון למוות בהעדרו. אי.ג. קורוצ'קין נדון ב-21.7.41 ל-8 שנים, אך מיצוי ענשו נדחה לאחר תום הפעילות המלחמתית והוא נפל בקרב ב-24.8.41. אי.ק. נשלח ל-10 שנים, הוחזר לצבא והגיע ב-1944 לדרגת פולקובניק.

מסמך איום שכזה שלח אל מותם שבעה גנרלים ושני קומיסרים גדודיים¹⁹⁵, וכל השאר הוזהרו "שגם בעתיד תהיה יד ברזל..." ושהם עצמם "ייפרעו את החשבון ממפרי השבועה והבוגדים במולדת".

את צ'רניאחובסקי, שלחם בכיוון זה (החזית המערבית) וידע את המצב, הפתיע אי-הדיוק בתיאור העובדות על הפעילות המלחמתית, ועוד על גנרל פאבלוב. איבן דנילוביץ' הכיר היטב את גנרל-ארמייה פאבלוב כמפקד זירה לפני המלחמה. הוא (פאבלוב) ציין אותו לא פעם על פעילותו המוצלחת באימונים. באופן כללי, עד למשפט זה היה פאבלוב גנרל מנוסה ומכובד.

כאן מפרט קארפוב את הביוגרפיה הצבאית של מפקד החזית, גיבור ברית המועצות גנרל-ארמייה פאבלוב. הוא מצטט דברים שכתב עליו מרשל ז'וקוב בספרו, ומסביר: כתבתי כל כך בפירוט על הטרגדיה של גנרל פאבלוב, כיוון שלתנופת הדיכוי העוינת יש התייחסות ישירה לצ'רניאחובסקי. אבל לפני שנבהיר לקורא **סוד זה מהביוגרפיה של איבן דנילוביץ'**, צריך לומר עוד כמה מילים על נסיבות הכרזת "ההחלטה".

ב- 30 ביולי יידעו את סטאלין על כיבוש מינסק על ידי ההיטלראים. בזעם גדול הרחיק (המפקד) העליון את מרשל טימושנקו ממשרת שר ההגנה וציווה על ראש המנהלה הפוליטית הראשית גנרל-פולקובניק מכליס: "עשה סדר בחזית המערבית. כנס את הסובייט העליון ותחליט מי, חוץ מפאבלוב, אשם בשגיאות הרציניות שנעשו". מיד כשיצא מכליס מהקבינט של סטאלין, שכח פקודה קצרה זו. מכליס היה אמן גדול בחשיפת "אויבי העם" בצבא בשנים 1937-1938. בבתי הדין הצבאיים שלו נשלחו לעולם ההוא ולמחנות העבודה גם מאות מפקדים. הוא לא טרח לנתח ולהבהיר את סיבות השגיאות, כמו שדרש סטאלין. היו לו עמדה ותוכנית פעולה מוגדרת ומדויקת משלו: פאבלוב אשם, וצריך למצוא עוד אשמים אחרים "בשגיאות הרציניות". בהגיעו למטה החזית המערבית השתמש מכליס בכל השיטתיות והניסיון שצבר בהרשעת מצביאים. כדי להוביל להוצאה להורג של מפקד החזית המערבית היה צריך למצוא גם האשמות כבדות משקל, ומכליס מצא אותן. הוא האשים את פאבלוב ועמיתיו לפיקוד ב"פחדנות", "אי-פעולה", "ניהול כושל", "הפקרת

¹⁹⁵ לא מדויק, לפי המידע שבהערת השולים הקודמת.

נשק לאויב", "נטישת עמדות קרביות" ופשעים רבים אחרים שבוצעו בתנאי מלחמה. כל הניסוחים האלה הובאו בנוסח "החלטת ועדת ההגנה הממשלתית של ברית המועצות מ- 16 ביולי 1941". לפי החלטה זו הובאו מפקדי החזית המערבית לשיפוט בית-דין צבאי ובגזר דינו הוצאו להורג.

כמפקד חזית זו מונה מרשל טימושנקו, וכחבר המועצה הצבאית – מכליס, אשר המשיך בטיהור "האשמים במפלה" בימי המלחמה הראשונים. בדוחק לא נכנס ביניהם צ'רניאחובסקי. **אפיזודה מסוכנת מאוד זו אינה נזכרת באף אחד מהספרים עבי הכרס על צ'רניאחובסקי שהזכרתי לעיל. זה ברור, כיוון שבאותן שנים בהן נכתבו ספרים אלה אסור היה לדבר על הדיכויים.** המרשלים מֶרְצֶקוב ורוקוסובסקי, שעברו דרך לוביאנקה¹⁹⁶ ומחנות, לא הזכירו דברים אלו גם במילה אחת בזיכרונותיהם שיצאו לאור.

בלימוד החומר ההיסטורי בזמן העבודה על ספר זה שמתי לב לשלוש כרקטריסטיקות (הערכות) על צ'רניאחובסקי שנכתבו כמעט בו-זמנית. במסמכים אלו מוארות פעולותיו של מפקד אוגדת הטנקים ה- 28 פולקובניק צ'רניאחובסקי בתקופה מ- 22 ביוני עד 12 ביולי 1941 (לרוע המזל, באותם ימים ממש הוצאו להורג גנרל פאבלוב ומטהו). בהערכות על צ'רניאחובסקי מודגשת פעולתה הלא-מוצלחת של אוגדה זו בימים אלה. הנה שתי ציטטות מחוות הדעת. **הן נכתבו על ידי אנשים שונים בימים שונים** (26.6.41 ו- 12.7.41), **אבל שימו לב לניסוח הזהה.**

הראשונה: "החלטות, הנובעות מהערכת המצב, התקבלו במקרים מסוימים באיטיות, ולפעמים ללא הניתוח הנדרש של המצב... יחידות האוגדה סבלו אבידות חומריות גדולות בזמן הקרבות. חלק מאבידות אלה צריך לזקוף על חשבון סיור חלש ותכנון לא מחושב של ארגון הקרב. קרו מקרים שיחידות של האוגדה לא מילאו בזמן את הפקודות הקרביות להתקפת האויב בגלל אי אספקת דלק במועד..."

בהערכה השנייה נמצא ניסוח כמעט זהה. בדרך כלל נכתבת העדות על עבודתו של מפקד במשך תקופה מסוימת – שנה או שנתיים מאז מינוי או קבלת התפקיד. למי הייתה נחוצה הערכה קרבית על צ'רניאחובסקי בחודש הקרב

¹⁹⁶ "לוביאנקה" היה השם העממי למטה הק.ג.ב (על שם הכיכר בו הוא נמצא).

הראשון? יש לי הרגשה כזו, שכתבת הערכות אלו הייתה יוזמתו של מישהו. ומישהו "נשף בעורפם" של הכותבים והכתיב, לחץ ותיקן את הניסוח. אני מביא בדיון כאן את הערותי לציטטה מההערכה השנייה, כיוון שזו זהה לראשונה. מההתחלה, כמובן, מדובר על כך שהקרב בימים הראשונים לא היה מוצלח. המפקד שממנו דרשו לכתוב את ההערכה, הסביר את זאת, ואת אי ההצלחה לנתח עדיין במהירות את המצב, בחוסר ניסיון.

"כאן תכתוב גם כך". הנה כך מופיעות על הנייר גם המילים "קיבל החלטות לאט, ללא הניתוח הנדרש של המצב". המפקד התנגד: "כל זה היה רק לפעמים. בסך הכול, צ'רניאחובסקי הוא מפקד אוגדה טוב". "נו, בסדר, תוסיף במקרים מסוימים". אבל האבידות היו כבדות מאוד, את זה חובה עליך לציין".

כאן מונחות על הנייר המילים "האוגדה סבלה אבידות חומריות כבדות בזמן הקרב". וכן הלאה...

וכאן השווה את הציטטות מההערכה הראשונה עם מובאה מהשנייה:

"במקרים מסוימים קיבל החלטות באיטיות ולפעמים ללא הניתוח הדרוש של המצב... האוגדה סבלה בזמן הקרב אבידות חומריות כבדות, שצריך לזקוף על חשבון מודיעין חלש ותכנון לא מחושב של ארגון הקרב. קרו מקרים שיחידות של האוגדה לא מילאו (מחוק, כתוב) בזמן את הפקודות הקרביות להתקפת האויב... (ברור שהוסף בהתעקשות המפקד) בגלל אי אספקת דלק במועד".

בניסוחים אלו, הדומים מאוד להאשמות גנרל פאבלוב: "אבדן יחידות חומר", "אי-מילוי פקודות קרב", "החלטות ללא הניתוח הדרוש של המצב" וכן הלאה, ניתן היה בהחלט לפעול כנגד פולקובניק צ'רניאחובסקי כמו כלפי פאבלוב.

אבל המפקדים הקרביים, שראו את צ'רניאחובסקי בקרב, הבינו באלו תנאים קשים נאבק עם הכוחות העדיפים של האויב. הם לא הובלו ברסן באופן מלא לתוצאות. בסיכום ההערכה הראשונה, שאותה כתבו מפקד הגייס הממוכן ה-12, מפקד-אוגדה קורובניק, והקומיסר הקרבי של הגייס, פטרוב, נכתב: "נאמן למפלגת לנין-סטאלין והמולדת הסוציאליסטית. לאחר שקיבל ניסיון קרבי ראשון בתקופה האחרונה, יכול חבר פולקובניק צ'רניאחובסקי להיות מפקד אוגדה טוב יותר. ניסיון חודש המלחמה הראשון באוגדה בניהול החבר צ'רניאחובסקי נלמד (על ידו) בקפדנות...".

את ההערכה השנייה כתבו מפקד חילות החזית הצפון-מערבית, גנרל-מיור סופניקוב, וחבר המועצה הצבאית, קומיסר-גיס בוגטקין, והם סיכמו: "באופן אישי הראה את עצמו פולקובניק צ'רניאחובסקי בקרב כמפקד יציב. הוא מסוגל לפקד על אוגדה ומתאים לתפקידו". **הנה סכנת מוות כזו ריחפה על צ'רניאחובסקי לא רק בקו החזית, אלא גם בשטח כוחותינו.**

קץ למזימת שווא זו שמו, בבירור, מפקד הארמייה ה-27 גנרל ברזארין וחבר המועצה הצבאית קומיסר-בריגאדה רודקוב. הנה "ההערכה הקרבית" שהם כתבו:

הערכה קרבית

על מפקד אוגדת הטנקים ה-28, איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי

שנת לידה – 1906. פועל. רוסי. חבר המפלגה הקומוניסטית הבולשביקית משנת 1928. בצבא האדום ברציפות משנת 1924. השכלה כללית - גבוהה, צבאית – האקדמיה הצבאית על שם סטאלין בשנת 1936. נאמן למפלגת לנין-סטאלין והמולדת הסוציאליסטית. ממושמע. מפקד בעל יוזמה ורצון. תובע מעצמו ומפיקודיו. לפעמים היה גם במידת מה. קצת מסוגר. בנושאים הטקטיים מוכן היטב. מקבל החלטות באופן נכון ובמהירות, ומביא אותן בהתמדה לידי ביצוע. טורח הרבה על שיפור תנאי חיי האוגדה שלו. בודק במפורט ובקפדנות רבה את כל בעיות חיזוק הגנת ציר האוגדה. מסוגל לנהל את הפעולות הקרביות של האוגדה. מתאים לתפקיד מפקד אוגדה. הפעיל ביעילות את מפקדי היחידות הממוכנות.

מפקד הארמייה ה-27 גנרל-מיור ברזארין

חבר המועצה הצבאית קומיסר-בריגאדה רודקוב

מפקדי-האב לא השחו את רוחם, לא נכנעו ללחץ "הארגון" ומוסדות השיפוט, ולא פחדו להתערב למען חברם לקרב. מה קרה בכל זאת? האם היה "ביקור" אצל צ'רניאחובסקי? התשובה נמצאת בארכיון המרכזי של ההגנה ונמצא כאן מסמך כזה, שכתב צ'רניאחובסקי אישית..

המסמך המובא, בציון מקומו המדויק בארכיון, מיועד אל התובע הצבאי, וכפי שפותח צ'רניאחובסקי, הוא נכתב בתשובה לשאלותיו של זה. במסמך ארוך זה מפרט צ'רניאחובסקי את פעילותה הקרבית הנמרצת של אוגדתו בארבעת ימי המלחמה הראשונים ואת התנאים הקשים שבהם פעלה, ומונה את הסיבות לאבידות החומריות הכבדות שספגה האוגדה.

37. ספרו של ולדימיר דאינס

הספר האחר שהביא ד"ר מורוזוב ממוסקבה הוא ספרו של ולדימיר דאינס: 'גנרל צ'רניאחובסקי, גאון ההגנה וההתקפה' (2007, 574 עמ').¹⁹⁷ דאינס פותח בתיאור מיקום הכפר אוקסנינו וציטוטים משני המסמכים הראשונים בפרסום הארכיון המרכזי, כולל רישום הלידה (הוא הספר הראשון העושה זאת ומאמץ את שנת הלידה 1907). בהמשך הוא דבק, עקרונית, בגרסת שריפוב, אבל מוסיף גם רקע היסטורי בדבר אירועי אחר-המהפכה באוקראינה:

לאחר מהפכת אוקטובר 1917 החלה באוקראינה תפיסת אדמות בעלי האחוזות **שבה השתתף גם דנילה**. בדצמבר אותה שנה הכריזו הבולשביקים, במסעם לחרקוב, על הרפובליקה הסוציאליסטית הסובייטית האוקראינית. בו זמנית, בקייב, בהנהלת בית הנבחרים המרכזי, נוצרה הרפובליקה העממית האוקראינית. אבל היא לא התקיימה זמן רב, כיוון שבפברואר-אפריל 1918 נתפס כמעט כל שטחה של אוקראינה על ידי הכוחות האוסטרו-הונגרים והגרמנים. בעזרתם עלה לשלטון האטמאן פ.פ. סקורופאדסקי, אשר דיכא את הרפובליקה העממית האוקראינית והכריז על הקמת המדינה האוקראינית. בנובמבר, אחרי ביטול הסכם השלום של ברסט-ליטובסק על-ידי רוסיה הסובייטית, נאלצו הכוחות האוסטרו-הונגרים והגרמנים לעזוב את אדמת אוקראינה, שם הוקמה בדצמבר הרפובליקה העממית האוקראינית. ממשלתה הכריזה מלחמה על רוסיה הסובייטית והחלה רדיפת אלו שתפסו מעצמם את אדמות ורכוש הבעלים הקודמים.... במרץ 1919 הגיעה לכפר ורובו יחידה של הצבא האוקראיני העממי. ד.נ. צ'רניאחובסקי נתפס, ודרשו ממנו להחזיר את הסוסים שאותם חילק לתושבי הכפר. דנילה צ'רניאחובסקי סירב למלא את דרישתם, ואז הם הוציאו אותו בכוח מהביתה והובילו אותו לירי. רק התערבות השכנים הצילה את חיי צ'רניאחובסקי. צרות מגיעות בצרורות. לא הצליח דנילה ניקולאייביץ' להתאושש מהזעזוע, וכבר חלה בטיפוס ומת. ותוך שבוע נקברה גם מריה ליודוביקובנה. ילדי צ'רניאחובסקי נותרו יתומים.

197 Дайнес, В.О.: 'Генерал Черняховский. Гений обороны и наступления', 'Яуза', 2007, 'Эксмо'. ד"ר ולדימיר אוטוביץ' דאינס הוא יליד 1947, בוגר האקדמיה הצבאית ומנהל המכון להיסטוריה צבאית.

הבכירה אניסיה התחתנה במהרה ולקחה למשפחה החדשה את נסטנקה הקטנה, שרק החלה ללכת. מיכאיל בן ה-14 נרשם כחניך בבריגאדת הפרשים של ג.אי. קוטובסקי. את איבן, לנה בת השש-עשרה וסאשה בן העשר לקח אל משפחתו מכונאי תחנת ופניארקה, איבן פטרוביץ' צשקובסקי, חברו של דנילו ניקולייביץ'. איבן צ'רניאחובסקי, כדי לא להיות למעמסה, הלך לעבוד כרועה. משחר עד ערב נדד איבן עם העדר בכרי האחו. את הבחור הזריז, **בהיר השיער** בעל העיניים החומות, הכירו היטב בוורבובו. הוא היה נבון ורציני מכפי גילו, ולכן נראה מבוגר מבני גילו.

באוקטובר 1919 החליט איבן לחפש את מזלו בסביבה. הוא נסע על משטחי בלימה של קרונות ביחד עם נערים עזובים, רדופי רעב וקור. הילדים הזריזים והפקחים שרו שירים נוגים, קיבצו נדבות, ולפעמים גם שלחו ידם בגניבה. לאחר נדודים ארוכים, כשלא נמצאה פרוסת לחם למזון, חזר איבן באפריל 1920 לוּפניארקה אל צשקובסקי. הוא עזר לקסניה איליניצ'נה במשק הבית וטיפל באחות ובאח. בעזרת בנו של צשקובסקי, איבן אף הוא, התקבל כעובד מסילה בתחנת ופניארקה, **ולשם כך הוסיף לעצמו שנה. כך הופיעה בביוגרפיה של אי.ד. צ'רניאחובסקי שנת הלידה 1906.**

כאן מספר דאינס איך, בו זמנית עם העבודה, למד איבן אצל המורה הכפרי מיכאיל בוצ'קרב (ר' לעיל בנוסח המחודש של שריפוב) ועבר אצלו בהצלחה, באביב 1922, את הבחינות החיצוניות לבית ספר תיכון חלקי, ואיך נכנס, באותה שנה, לקומסומול וכו'.

החלקים המסקרנים הבאים בספרו של דאינס הם אלו המספרים על ההלשנות והחקירות כנגד צ'רניאחובסקי. לגבי הפרשה לקראת סיום לימודיו באקדמיה ב-1936, מצטט דאינס את סיפורו של שריפוב, כולל התערבותה של מריה אוליאנובה. את החידוש בספרו של דאינס אנו מוצאים בפרשת הטיהורים של שנת 1937, וחקירתו של צ'רניאחובסקי אז – פרשה המוזכרת רק בקיצור רב אצל שריפוב. וכך מספר עליה דאינס (עמ' 54-60):

תקופת פעילותו של צ'רניאחובסקי בתפקיד ראש מטה גדוד הטנקים התלכדה עם הצטברות מהפיכת הדיכוי בצבא. ב- 23 במארס 1937, בשובו הביתה מאוחר בערב, מצא עיתון בתיבת הדואר. בזמן ארוחת הערב, דפדף איבן דנילוביץ' בעיתון 'פראבדה' ושם את ליבו למאמר 'לשמור את סודות המדינה והמפלגה!'. במאמר צוין שהתכונה הבולשביקית הבסיסית היא הערנות המהפכנית, הזהירות הגדולה ביותר מהאויב והדבקות ללא גבול במולדת. בהמשך דובר על כך, שהמסורת הבולשביקית המהוללת דורשת כעת מכל קומוניסט לשמור בכבוד ובקפדנות את סודות המפלגה והמדינה. "את זה אסור לשכוח באף רגע", הודגש בעיתון, - "האויב ניסה, וינסה, לנצל את הסדק הקטן ביותר במנגנון שלנו. הוא יחפש בכול דרך – דו-פרצופיות, חנופה, שיכרות, רק כדי לרכוש אמון ולחשוף את סודות עוצמת המדינה שלנו". במאמר נאמר שמי שלא יודע לנצור את סודות המפלגה, מי שלא יודע לשמור על מסמכי המדינה החשובים, מתברר לפעמים כשותף לאויב. בהמשך הובאו דוגמאות של פגיעה בסודות מדיניים וצבאיים, צוין שמנהלים ועובדים מסוימים "לא למדו את הלקח הראוי מהבדיקות, מחליפות המסמכים במפלגה ומהתהליך המשפטי האחרון של אנשי כנופיית טרוצקי-זינובייב, אלו הבוגדים במולדת, המרגלים והפלגנים".

מאמר זה היה אות אזהרה לתחילת הדיכוי בצבא ובצי. במאי, באופן בלתי צפוי לכול, נאסר הסגן הראשון של ועדת ההגנה העממית, מרשל ברית המועצות מ.נ. טוכצ'בסקי, שעבודותיו היו ספרי שולחנו של צ'רניאחובסקי. במהרה באו מאסרים חדשים. גופי וועדת ההגנה העממית ('נרקומאט') לענייני פנים גלגלו בעוצמה את נושא "הדיבור האנטי-מהפכני בצבא האדום". לא נמנעו גם מחשד בצ'רניאחובסקי. הוא נקרא למחלקה המיוחדת, ושם נדהם צ'רניאחובסקי מההצהרה:

- "לפי החומרים שבידינו, סגן מפקד הבריגאדה - אויב העם.

- "אין לי שום עדות מרשיעה כנגדו", השיב איבן בתקיפות.

החוקר התבונן בו בדממה במשך זמן מה, ואז שאל:

- "אם כך אתה אומר, שאינך חושד?" - "לא".

בזאת גם הסתיימה השיחה, כך, לפחות, הניח צ'רניאחובסקי. מאמר חדש, עכשיו כבר בעיתון 'הכוכב האדום' מ- 6 ביוני, הדהים את איבן דנילוביץ'. המאמר נקרא 'איננו נותנים לאויבי העם חיים!'. נאמר בו ש"החלטת מליאת

הוועדה המרכזית של המפלגה הקומוניסטית הבולשביקית מפברואר-מארס, הודעתו ומילתו המסכמת של החבר סטאלין למליאה זו הרעישה את כל המפלגה". בהמשך כתב מחבר המאמר: "בולשביקים, חברי מפלגה ושאינם חברי מפלגה, הבינו כפקודת קרב את הוראת החבר סטאלין על ההכרח בחיסול המחלה האידיוטית – זלזול, ועל ההכרח בחיזוק הערנות המהפכנית. הודעת החבר סטאלין האירה באור זרקור בהיר את מאבק המעמדות החריף בשלב של זמננו, הראתה באופן מוחשי מה משמעותו של המצור הקפיטליסטי על מדינתנו הסובייטית, חשפה את הטקטיקה של הבנדיטים הטרוצקיסטים-ימניים, המשתמשים במאבקם כנגד הקומוניזם באמצעים המפלצתיים והשפלים ביותר". מהבולשביקים של הצבא נדרש "להגביר ללא מידה את חדות הראייה המהפכנית, הערנות והזהירות כלפי אויבי העם, המרגלים של טרוצקי-בוכארין-ריקוב, הפלגנים והטרוריסטים", אשר אופיינו כ"משרתים האמיתיים של המשמרות הפשיסטים, האויבים בנפש של מולדתנו, שאותם נרסק ונעוות ללא רחמים. נמחה את הכלבים המשוגעים הקונטרה-מהפכנים הפשיסטים מעל פני האדמה הסובייטית".

ביום המחרת, ה- 7 ביוני, כמו שלג על הראש, צנח צו מס. 072 של הוועדה העממית של ברית המועצות 'על בוגדים וארגונים צבאיים פשיסטיים קונטרה-מהפכנים שנתגלו על ידי הוועדה העממית לענייני פנים, ואשר באותו הזמן התקיימו באופן חמור במשך זמן רב וניהלו פעולת חתירה וריגול שפלה ופוגעת בצבא האדום'. בקוראו את הצו, לא האמין צ'רניאחובסקי למראה עיניו: בהרכב "הכנופיות הפשיסטיות-טרוצקיסטיות" נכנסו סגני קומיסר ההגנה העממית י.ב. גֶמְרֵנִיק¹⁹⁸ ומ.ג. טוכצ'בסקי; מפקדי הזירות הצבאיות אי.א. יקיר ואי.פ. אוברביץ'¹⁹⁹; ראש האקדמיה הצבאית על שם מ.ו. פרונזה,

¹⁹⁸ יאן (יעקב) בוריסוביץ' (פודיקוביץ') גֶמְרֵנִיק (Ян Борисович Гамарник), מצביא ופעיל מפלגה. נולד ב- 1894 במשפחה יהודית משכילה. הואשם עם טוכצ'בסקי ויקיר. התאבד ב- 31 במאי 1937. שמו טוהר ב- 1955.

¹⁹⁹ יְרוֹנִים פֶטְרוֹבִיץ' אוֹבֶרְבִיץ' (Иероним Петрович Уборевич), יליד 1896, מפקד הזירה הצבאית הביילורוסית מ- 1931. נאסר ב- 29.5.37, הודה והוצא להורג ב- 12.6. שמו טוהר ב- 1957.

א.א.י. קורק²⁰⁰; סגני מפקדי הזירות הצבאיות ו.מ.פרימאקוב²⁰¹ ומ.ו.סנגורסקי²⁰²; ראש מנהלת סגל הפיקוד ב.מ.פלדמן²⁰³; הנספח הצבאי באנגליה ו.ק.פוטנה²⁰⁴, ויושב ראש המועצה המרכזית של "אוסואוניהכיס" (האיגוד לשיתוף פעולה בהגנה האווירית והכימית), ר.פ.אידמן²⁰⁵. אלו היו אנשים שאת עבודתם העריץ איבן דנילוביץ', ותחת הנהלתו של יקיר עברה צמיחתו כמפקד.

בצו צוין ש"המטרה הסופית של חבורה זו הייתה לחסל בכל מה שלא היה ובכל האמצעים הנוחים את הסדר הסובייטי בארצנו, לבטל בה את השלטון הסובייטי, להפיל את ממשלת העובדים והאיכרים ולהחזיר שוב לברית המועצות את עול בעלי האחוזות והתעשיינים". זה הדהים את צ'רניאחובסקי: איך יכלו מצביאים להציב בפני עצמם כמטרה לבטל את השטר הסובייטי, אם הם נלחמו עבורו במלחמת האזרחים ופעלו כל זמן השלום כדי לחזק את הגנת ברית המועצות. קומיסר ההגנה ק.א.וורושילוב האשים את "הקושרים הפשיסטים" בהכנות לרצח מנהיגי המפלגה והשלטון, בחבלה במשק העממי ובעניין הגנת הארץ, בהכנה למפלת הצבא האדום במקרה של מלחמה, במסירת סודות צבאיים של ברית המועצות לאויב, ובניהול פעולות חתרניות בעניין הגנת הארץ. בהמשך הוצהר ש"אויבי העם" ייתפסו כשידיהם צואות "וידוד הודאה מלאה בבגידתם, בחרנותם ובריגול שלהם". בצו הודגש: "אנו נטהר את שורותינו משחיתות הריגול הטרוצקיסטית-פשיסטית, ומכאן והלאה לא נאפשר למקרים דומים לקרות. בטהרנו את צבאנו מהאשפה

²⁰⁰ אבגוסט איבנוביץ' קורק (Август Иванович Корк), יליד 1887. נאסר ב- 11.6.37 ונורה למחרת. שמו טוהר ב- 1957.

²⁰¹ ויטאלי מרקוביץ' פרימאקוב (Виталий Маркович Примакóв), יליד 1897. סגן מפקד הזירה הצבאית של לנינגרד. נאסר, הוצא להורג וטוהר כנ"ל.

²⁰² מיכאיל ולדימירוביץ' סנגורסקי (Михаил Владимирович Сангурский), יליד 1894, סגן מפקד זירת המזרח הרחוק. נאסר ב- 6.37.1 ונורה ב- 28.7, טוהר 1956.

²⁰³ בוריס מירונוביץ' פלדמן (Борис Миронович Фельдман) נולד ב- 1890 במשפחת נגר יהודי בפנינסק. מונה בראשית 1937 כסגן מפקד הזירה הצבאית של מוסקבה. נאסר במאי עם טוכצ'בסקי ויקיר. הוצא להורג ב- 12.6. טוהר ב- 1957.

²⁰⁴ ויטובט קזימירוביץ' פוטנה (Витовт Казимирович Путна), יליד 1893, נספח צבאי בבריטניה מ- 1924, נאסר ב- 20.8.36, הודה בקשר אנטי-סובייטי טרוצקיסטי ומלחמתי-פשיסטי, והוצא להורג ב- 6.37.12. שמו טוהר ב- 1957.

²⁰⁵ רוברט פטרוביץ' אידמן (Рóберт Петróвич Эйдемáн), יליד 1896. מ- 1924 מפקד הזירה הצבאית הסיבירית. נאסר ונורה ב- 11-12.6. טוהר ב- 1957.

המושחתת נעשה את ענייננו עוד יותר חזק ובלתי פגיע. הצבא האדום מחויב, ויהיה מחויב עד הסוף, להיות מסור בכבוד לעניינם של העובדים והאיכרים ולעניינה של מולדתו שהוא עניינם של המוסדות המנהיגים. נגדיל בעשרת מונים את הערנות הבולשביקית, נגביר גם את שיפור עבודתנו בכל התחומים, נגביר את הביקורת העצמית ולכן נזרז את חיסול תוצאות עבודת אויבי העם!" עדיין לא הצליח צ'רניאחובסקי להתאושש מההלם, להחלים מצו מס. 072, כשהופיע בצבא צו מס. 082, שנחתם על ידי הוועדה העממית להגנה וענייני פנים "על השחרור מאחריות של המשרתים בצבא, משתתפי הארגונים הפשיסטים הקונטר-מהפכנים והחבלנים, שהתחרטו על פשעיהם, התוודו מרצונם החופשי וסיפרו על כל מעלליהם ועל שותפיהם מבלי להסתיר דבר". המועצות הצבאיות של הזירות (ארמיות, ציים) הונחו להציג לוועדת ההגנה העממית את שיקוליהן הן על האפשרות ל"השארת אלו שהודו והתחרטו על פשעיהם בשורות הצבא האדום, ועל התועלת שבהמשך שרותם בצבא". בין אלו שנפגעו בדיכוי היו גם מפקדים ומצביאים שתחת הנהגתם שירת אי.ד. צ'רניאחובסקי. כבר הזכרנו את מפקד הזירה הצבאית של קייב, אי.א.יקיר. גורל טראגי נפל גם על ראש האקדמיה הטכנית הצבאית לשעבר, א.א.סְדִיאָקִין²⁰⁶, שנאסר בהאשמת כזב ונורה ב- 28 ביולי 1938. מיד לאחר הוצאת צו זה ואחרים ביחידות הצבאיות, הקולחוזים, בתי החרושת והמפעלים קוימו פגישות ואסיפות, שמשותפתיהן דרשו: "להוציא להורג את התולעים!" "לירות בכולם כאחד, כבכלבים שוטים!" "למחות מעל פני האדמה את החלאה הפשיסטית!" "מוות למרגלים ולבוגדים!" "לא להשאיר בחיים את אויבי העם!" המאסרים בצבא הזיקו באופן רציני לפוטנציאל הסגל שלו. מרמת הגדוד ומעלה הורגש באופן חריף מחסור בסגל פיקוד מוסמך. רבים ממפקדי הפלוגות והגדודים הועלו בדרגה, בדלגם לפעמים על שלב או שניים. נראה שגם אי.ד. צ'רניאחובסקי היה במניין אלה שעלו בסולם השירות, אבל דרכו לא הייתה מהירה וישירה. ביולי הוענקה לאיבן דנילוביץ' דרגת סרן והוא מונה כמפקד גדוד הטנקים ה-1 של הבריגאדה הממונעת ה-8...

²⁰⁶ אלכסנדר איגנאטייביץ' סְדִיאָקִין (Алекса́ндр Игна́тьевич Седя́кин), יליד 1893, מראשי הצבא האדום, נאסר בדצמבר 1937 והודה בפעילות אנטי-סובייטית, טרוצקיסטית ומלחמתית-פשיסטית. שמו טוהר ב- 1966.

... גלגל הדיכוי, שהניעו אותו סטאלין ווורושילוב, צבר סיבובים. חרב דמוקלס ריחפה, כמו קודם, על ראשו של צ'רניאחובסקי. בנובמבר נקרא שוב ליחידה המיוחדת. החוקר, בהביטו בקרירות על איבן דנילוביץ', שאל:

"אמור, מדוע הסתרת את מוצאך החברתי?"

"אין לי שום דבר להסתיר", ענה בנחת צ'רניאחובסקי, "כבר עסקו בנושא זה של מוצאי החברתי".

"מי?"

"מריה איליניצ'נה אוליאנובה".

כששמע זאת, הציע לו החוקר לשבת, ואמר כבר מרוכך:

"בכל זאת, כתוב את האוטוביוגרפיה שלך".

בזאת לא הסתיים הדיבור. במושב ועדת המפלגה של הבריגאדה קיבל צ'רניאחובסקי נזיפה "על כך, שבבחירות למוסדות הארגון לא סיפר על עובדת הדיבור באקדמיה של עניין הכתיבה הלא נכונה של המוצא החברתי". הנזיפה הוסרה על ידי אותה ועדה ב-9 במאי 1938...

גם כאן, כמו באפיזודות הקודמות, העתיק דאינס כמעט מילולית, את סיפוריו של שריפוב, בהוספת הרקע ההיסטורי של הטיהורים שנמצא אצל שריפוב רק ברמז. לגבי האיום הבא על הקריירה, ואולי גם על חייו של צ'רניאחובסקי, עליה עמד בפירוט קארפוב, מסתפק דאינס בטונים נמוכים ביותר:

... צ'רניאחובסקי לא היה אשם בכך שיחידות אוגדת הטנקים ה-28 לא הצליחו לבצע במלואן את משימות הקרב. אבל למפקד-אוגדה אי.ט. קורובניקוב, שנכנס לתפקיד מפקד הגייס הממונע ה-12, ולקומיסר הצבאי של הגייס פטרוב, הייתה דעה אחרת... וכאן חוזר דאינס על הציטוט מ"ההערכה הראשונה" המובא על ידי קארפוב.

בסיכום, מצאתי בספרו של דאינס שני "חידושים" לגבי הספרים הקודמים – האחד הוא אימוץ גרסת המשפחה ששנת הלידה של איבן דנילוביץ' היא 1907 ולא 1906, והשני – ההתייחסות המפורשת לתקופת הטיהורים. מאידך, למרות תוארו האקדמי ותפקידו, התייחסותו לחומר שאנו עוסקים בו רחוקה מאוד להיות אקדמית וביקורתית, ולא נראה שעשה ניסיון כל שהוא לברר את העובדות.

38. סיפורו של ליאוני בלאקיטני

ד"ר מורוזוב קיבל מצ'רניאחובסק את סיפורו של ליאוני בלאקיטני הנזכר בחוברת של היירווייבים. סיפור זה, שהופיע בעיתון 'עירי צ'רניאחובסק' ב-2003²⁰⁷, הובא לדפוס על ידי איגור ירופייב, לפי כתב יד שנשמר במוזיאון מרכז הנוער, כנראה מאז שנות ה-50.

סיפור על נעוריו ושנות הקומסומול של איבן צ'רניאחובסקי

(השנים 1920-1924 ו-1945)

ליאוני בלאקיטני, סרן דרגה 3 במילואים

חלק א: פגישה, היכרות וחברות.

בסוף 1919 – תחילת 1920, רעב ואי-שקט. בעיר אודסה, בה נולדתי ב-1906 במשפחתו של מכונאי מ'החברה הרוסית לאוניות וסחר' (עכשיו המפעל על שם אנדרה מארטי) יוסיף גריגוריביץ' בלאקיטני, הורגש הרעב במיוחד – האנשים מתו במשפחות שלמות. מתו ישר ברחובות העיר, ויותר מכולם – תושבי הרבעים ההיקפיים. [...] הגויות היו מונחות ברחובות – לא הצליחו לקחת אותן, כי לא היה כוח לכך. כשחזר ב-1918 ממלחמת העולם הראשונה בלי רגליים, עבד אבא במפעל. כשהחל הרעב, הוא החליט להציל את המשפחה. הוא חסם בקרשים את חלונות ודלתות הבית, והעביר אותנו לתחנת ופניארקה בפלך פודולסק אל חבר מהחזית. נסענו, בפברואר 1920, בקרון בקר ביחד עם "שלדים" כמונו, שמילטו את עצמם ממוות ברעב.

סידר אותנו זמנית אצלו חברו של אבא, החייל אָגור מְלניק, שאצלו הייתה משפחה בת שש נפשות. אגור חי מאוד בעוני והיה בוועדת העוני של הכפר, אבל האיכר העני עזר לחברו ונתן לנו מחסה. אבל החיים אצל איכר עני וטוב לב זה לא נמשכו הרבה. עם הרעב בא הטיפוס. ראשונה נפלה למשכב אמי, אנה סמיונובה, ואחריה – אחי ואחותי. מפחד המחלה, ביקש אגור מלניק את יושב ראש מועצת הסובייט של הכפר ורבובו, שבנפת ופניארקה שבה גרנו, להעביר את משפחתנו לבית אחוזה חרב, שבו נשאר חדר קטן שלם. יושב ראש מועצת הסובייט ניקולאי פֶלְמֶרצ'וק, קומוניסט ועני, עזר לנו וכינס את ועדת העוני:

207 Блакитный Л. Повесть о дорогом друге юности и комсомольских лет И. Черняховском (1920-1924 и 1945 годы), Мой город Черняховск, 2003, №8

שיפצו למעננו חדר אחד עם תנור רוסי²⁰⁸. עזרה לנו גם ועדת נוער האיכרים העניים בכפר, בהנהגתו של איבן צסקובסקי בן ה-18, שנהיה אחר כך המזכיר הראשון של תא הקומסומול שלנו. בין הצעירים בלטו במיוחד שני אחים – מיכאיל ואיבן צ'רניאחובסקי. הם נשארו יתומים לאחר מות הוריהם ביחד עם האחיות מְרוּסְקָה והאח הצעיר סאשה. כל החלק העני של הכפר ורובו עזר להם ככל שיכול. הבוגרים יותר, מיכאיל (נולד ב-1904) ומרוסיה (נולדה ב-1905), עבדו בחוות הבקר שהוחרמה מבעל האחווה. איבן עזר בארגון המרעה, רעה פרות – כך חיה משפחה יתומה זו.

את אבי סידר יושב ראש מועצת הסובייט כמכונאי עוזר בטחנת קמח בתחנת ופניארקה (שלושה קילומטר מוורבובו), איפה שאבא עבד בקמח. אמא החלימה וקמה על רגליה. הבריאו גם האח והאחות. הודות לעזרת האחים של תושבי הכפר ניצלה משפחתנו. דאגה זו הייתה מאוד נוגעת ללב: הנשים הביאו - זו תפוחי אדמה, זו שעועית, זו דוחן, זו עוף. תודה להם, יקרים! הכפר היה מחולק לאיכרים עניים ולקולאקים עשירים, שאליהם חברו רוב האיכרים מהמעמד הבינוני. את האיכרים העניים הנהיג יושב ראש ועדת העוני ויושב ראש מועצת הסובייט, הקומוניסט פלמרצ'וק. הקולאקים והתת-קולאקים התקבצו סביב הכומר ניקודים. בין שני מחנות אלו התנהל מאבק שקט, שאותו הזינה שנאה הדדית.

באמצע אפריל 1920 הגיע לכפר מזכיר וועדת נפת ופניארקה של הקומסומול האוקראיני וסילי סטפנוביץ' גְּנְרֶלְשִׁין. בפגישה של צעירי האיכרים העניים התארגנה קבוצה יוזמת לתא קומסומול שהייתה צריכה לעבור התמחות מ-5 באפריל 1920 עד 15 באפריל 1921. ללשכה הראשונה של קבוצה זו נבחרו: איבן צסקובסקי (מזכיר), מיכאיל צ'רניאחובסקי (סגן), ואיבן צ'רניאחובסקי (חבר לשכה). לקבוצה היוזמת נכנסתי גם אני. כל קבוצה מנתה בהתחלה 15 איש מצעירי האיכרים העניים, ארבעה איכרים בינוניים, ושניים מהאינטליגנציה של הכפר – מורה ורופא. כל אלה היו ילדים בגיל 14 עד 18. [...] לרופא ולמורה הייתה השכלה תיכונית, ולשאר – של ארבע שנות בית ספר יסודי של הכנסייה, ולי עצמי – עוד שלוש שנים של בית ספר מקצועי. יתומי צ'רניאחובסקי למדו שלוש-ארבע שנים של בית-ספר כללי כפרי של הכנסייה (?). ידענו קרוא וכתוב ולמדנו לא הרבה מהספרים.

²⁰⁸ "תנור רוסי" הוא תנור המשמש גם לבישול וגם לחימום מים לרחצה.

כשמשפחתנו עברה לגור בבית האחוזה, עזר לנו הרבה במיוחד ואניה צ'רניאחובסקי, - הוא ואני היינו ילידי אותה שנה והתיידדנו במהרה. אבל בחיצוניות נבדלנו מאוד אחד מהשני. איבן – מפותח פיזית מכפי גילו, גבוה. זקוף, בחור מושך מאוד. בפניו הבהיקו עיניים חומות-כהות גדולות. ואילו אני – קטן קומה, רזה כשלד, לא היה לי אותו קסם נעורים, שהיה לוואניה בשפע. זה עתה נחלצתי מזרועות המוות ברעב והייתי חלש מאוד. ואניה לקח עליו את ה"פטרונות" עלי – זה לא היה הניצול לרעה של שלטון בני הגיל החזקים על החלשים, שאנו פוגשים לעתים אצל הילדים, אלא יחס חברי וחם. איבן היה בריא וחזק יותר פיזית, אני - יותר משכיל. בצורה זו השלמנו איש את רעהו. "אח, לְנִיָּה, כמה שאתה כחוש!", הוא אמר לי בהלצה, כשהוא לופת את רזוני בחיבוקו החזק.

"כן, ואנושה, אבל אתה יודע מאיזה מוות ניצלתי. מאיפה אהיה עכשיו חזק ובריא? כעת אני חי, מתחזק ואיעשה כמוך", השבתי לו. "לְנִיָּה, לְנִיָּה! אתה הרבה יותר בר-מזל ממני: לך יש אב ואם, ואנחנו – יתומים. אבל אתה יודע מה קשה? פעם בשדה, ליד הפרות, בכיתי ובכיתי – וזאת למה? הבנתי שלולא היו אנשים טובים היינו מאבדים הכול. אבל, תודות להם, אנחנו חיים."

נכון, הוא צדק, חברי וידידי החדש הזה, חיו לא היו קלים. כל הצעירים בחבורה היוזמת שלנו אהבו מאוד את סיפוריו של אבי. הוא היה קודם מלח – "איש חוץ-לארץ", נסע כמכונאי אוניות בקווי המזרח הקרוב, ראה הרבה וטעם הרבה, וכמו כל המלחים, בלע הרבה גם שמחה וגם צער. מטה הקבוצה הקומסומולית היה חדרון סמוך למגורינו, שאותו שיפצו הילדים. בערבים נאספנו בו לעתים, הקשבנו לאבא, הקשבנו ליושב ראש סובייט הכפר, שהתיידד מאוד עם אבי והגיע כמעט כל ערב לחברתנו. אחרי השיחה שרו שירים מהפכנים. אבי היה זמר ראשון. היה לו טנור יפה, ולניקולאי פלמרצ'וק – בס. ואז הם שרו שירים אוקראינים ולימדו אותם אותנו, הצעירים. עליזים היו הערבים! עסקנו גם בפוליטיקה – למדנו את "שיעורי הלניניזם" של יוסיף ויסריונוביץ' סטאלין, את נאומיו של ולדימיר איליץ' לנין, ותוך דיון, התפתחנו פוליטית. בזאת עזר לנו שוב אבי (הוא, למרות שלא היה קומוניסט, היה ברוחו עם המפלגה), גם ואניה צ'רניאחובסקי ומישה צ'רניאחובסקי הבינו היטב בפוליטיקה ועזרו לנו להבין את יסודות האוריינות הפוליטית.

[...] חלק ב: צעדיו הראשונים של המפקד העתידי.

במאי 1921 היה במרכז הנפה שלנו – בעיר טולצ'ין במחוז ויניצה - מחנה של חטיבת הפרשים ה-49 של אוגדת הפרשים של קוטובסקי. בןפניארקה הוצבו שתי פלוגות של חטיבה זו. מהכפר שלנו התנדבו לשירות חמישה צעירים, בהם ואניה צסקובסקי ומישה צ'רניאחובסקי. [...] כשהם עזבו [...], נבחרה שוב לשכת התא. כמזכיר תא הקומסומול בכפר ורבונו נבחר ואניה צ'רניאחובסקי, כסגן-מזכיר – אני, ליאוני בלאקיטני, וכחבר הלשכה – גברילה קולסניק. במהרה [...] נעשינו גרעין בגדוד הטולצ'יני של היחידה למשימות מיוחדות (צ'א.ו.נ) כמחלקה הוופריאנקית בשורות צ'א.ו.נ. אני וואניה צ'רניאחובסקי עמדנו בראש המחלקה – הוא כמפקד המחלקה, ואני כאחראי על הרישום. כך נכנס צ'רניאחובסקי למדרגה הראשונה בסולם הפיקוד. כעת היה לנו אפילו אוצר הנשק שלנו: מסרו לנו שש וינטובקות (רובים), שני אקדחי נגן, ארבעה רימונים וארגז תחמושת. אחרי מינוי זה נהיינו תת-יחידה של הצבא בתקופת הקומוניזם הלוחם.

- "אנחנו עכשיו יחידה קרבית – יחידה צבאית קומוניסטית", - אמר ואניה לילדים בבניין עם החזרה לרובו, - "יש לנו נשק קרבי בן זמננו, ואנחנו צריכים לשמור עליו בכבוד, לשמור אותו נקי ומוכן לקרב. הבעיה שלנו – לעמוד בפקודה הראשונה למאבק כנגד אויבי המולדת, ואם צריך, לתת עבודה גם את חיינו וגם את דמנו!".

כך חשב, ובכאלה עקרונות מחמירים ניהל בשנת 1921. עם עקרונות אלו הכה את האויב באוקראינה, ביילורוסיה, ליטא ופרוסיה המזרחית ואיתם נהרג גנרל-ארמייה צ'רניאחובסקי בימיה האחרונים של המלחמה.

מ-1921 עד 1923 השתתפה מחלקתנו הוורבובית בפעולות קרביות כנגד שלוש כנופיות שפעלו באזורנו: באוגוסט 1922 – כנגד כנופיית מרוסקה ביערות קריז'ופול, באוקטובר – כנופיית שלני ביערות תומאשפול, ובמאי 1923 – כנופיית אבא קנישה באזור קריז'ופול. בקרבות אלו הפגין איבן צ'רניאחובסקי את כשרונו והוענק לו נשק פרטי – מאוזר. אז הוא החליט לקשור את גורלו עם הצבא. אוצר הנשק של מחלקתנו הושלם ל-25 וינטובקות, 10 אקדחים, ומערכת מכונת-ירייה 'לואיס'. המחלקה הטילה את אימתה על העריקים, וגם על הכנופיות המזוינות שפעלו באזור ורבונו. כעת מנה כבר הגרעין שלנו כמעט 45 חברים ומועמדים לחברות.

בדצמבר 1923 נסע אבי לאחיו בנובורוסיסק, שם נבנה תנור קלייה מסתובב במפעל המלט 'פרולטאר'. הוא שלח לנו כסף כדי לעבור מוורבובו לנובורוסיסק. כשבאתי אל ואניה לקבל מהקומסומול אישור למטרת הנסיעה, הוא אמר לי: "מה אתך, לשקה! הייתכן שחשבת שאני אשאר כאן אם אתה תיסע? לא! גם אני אסע אתך! נעבוד ביחד ונעזור לאנה סמיונובה..." בלוקחנו את האישורים הלכנו ביחד לופניארקה למזכיר הוועדה האזורית וסילי גנרלישין. היה לו חבל מאוד לשלוח אותנו לנובורוסיסק, אבל בכל זאת הוא נתן לנו את האישור ואמר: "לכו, ילדים! אתם ראויים ללמוד. עשיתם הרבה בשביל התא. זה יהיה שינוי טוב עבורכם".

בינואר 1924 היינו כבר בנובורוסיסק. בזמן ההוא נשאר ואניה בוופניארקה לבדו. אחותו מרוסקה נישאה למפקד קוטובסקאי ולקחה עימה את סאשקה לטולצ'ין, המקום בו שירת בן-זוגה. את ואניה כבר לא החזיק שום דבר בוורבובו, וכך הוא החליט לבוא עמנו לעיר. הוא התרגל אלינו כמו אל משפחתן הביולוגית. אנו כולנו - אבא ואמא, אני, אחי ואחותי, אהבנו אותו כבן משפחה. כשהגענו לנובורוסיסק, סידר אותנו הקומסומול בחמימות במפעל 'פרולטאר', איפה שהסתדרנו בעבודה: אני כעוזר לאבי, וואניה בהתחלה בקבוצת החבתנים ואחר כך ברכב, שם קיבל התמחות כנהג. אבל בנובורוסיסק חיינו ביחד ועבדנו לא זמן רב. באוגוסט 1924, בהדרכת ועדת הקומסומול העירונית, נשלח ואניה צ'רניאחובסקי ללמוד בבית הספר של חיל הרגלים באודסה. כך החלה הביוגראפיה הצבאית שלו. מאוחר יותר הוא סיים את בית הספר של הארטילריה בקייב, אחר כך את האקדמיה על שם פרונוזה. מקום השירות שלי היה צי הדגל האדום הבאלטי. דרכינו נפרדו, אבל אני זכרתי היטב את שנות הנעורים והחברות עם איבן.

כעבור הרבה שנים, בזמן המלחמה, בשנת 1944, נפגשנו שוב. איבן צ'רניאחובסקי היה כבר גנרל-פולקובניק ומפקד ארמיית-המתקפה ה-60 של החזית האוקראינית ה-1, נושא תואר הכבוד של גיבור ברית-המועצות. אני אז, קפיטן-לייטננט בעתיד, פיקדתי על יחידה נפרדת של חבלנים ימיים למשימות מיוחדות. יחידתנו הוקצתה לפיקוד הארמייה לביצוע משימות מיוחדות. זהו תקציר ההיסטוריה של חברותנו. כוכבו הבהיר של הכישרון הפיקודי המבריק איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי פרץ מפאתי השמיים וכבה ללא עת בימיה האחרונים של המלחמה. במשך כל חייו הוא הראה מסירות

למולדת. הוא למד בעקשנות, ואחר כך לימד את פיקודיו את אמנות המלחמה. הוא חי חיים לא ארוכים, אבל מהוללים, עבר את הדרך מרועה למפקד חזית ונחל שורת ניצחונות הרואיים על האויב. הוא היה מגן המולדת, לה נתן את נפשו ודמו.

נ.ב. פעם, בשנת 1922, אמי, דרך הלצה, ניבאה עתידות לי ולוואניה. לו היא חזתה קריירה צבאית גדולה. בפגישתנו בשנת 1944 בעיר זפראטה, לשם נשלחתי עם יחידת החבלנים הימיים, הוא הזכיר לי עובדה זו: - לניה, אתה זוכר איך אנה סמיונובה חזתה לי עתיד צבאי? והנה זה התגשם. כשתכתוב לה – מסור לה הצדעה גדולה ממני.

בקרב על העיר טרנופול נפצעתי ושכבתי בבית חולים שדה צבאי. בזמן ההוא נודע לי שהפיקוד העליון מינה את צ'רניאחובסקי כמפקד החזית הביילורוסית ה-3. לפני שעזב, בא איבן לבית החולים להיפרד מהקצינים והחיילים הפצועים של הארמייה ה-60, שאיתם נשאר בקשר גם מהמינוי החדש. כשהגיע למיטתי, הוא התכופף ואמר: "נו, חברי הטוב ליאוניטי, תבריא! כן, במהרה! ויתגשמו הנבואות כך, כמו שהתגשמו עבורי ב-60! וכשתסיים המלחמה – תגיע אלי למוסקבה. האח, נטייל, נשיר שירים כמו קודם, נרקוד! נזכור הכול – גם את השמח, גם את הנורא! נזכור את כל החברים – גם את החיים, גם את הנופלים! תחלים ואל תשכח להגיע אלי! שלום, חבר יקר!", והוא לחץ את ידי בכוח. כך הוא נשאר בזיכרוני.

איבן צ'רניאחובסקי לא חזה בניצחון, למענו פעל כה רבות. לגנרל ומפקד החזית הצעיר ביותר לא נשארו עד סוף המלחמה אלא שלושה חודשים. נשארו מאירים זיכרונו, חברות הנעורים ותהילתו של הקומסומולאי של שנות ה-20.

סיפורו של בלאקיטני מעורר כמה תמיהות. לפיו, בין מיכאיל, יליד 1904, לבין איבן, יליד 1906, נמצאת גם מרוסיה, כלומר מריה, ילידת 1905, שמתחתנת ב-1924 עם מפקד בבריגאדת קוטובסקי, עוברת לגור עם בעלה בטולצ'ין ולוקחת עימה את סאשקה – יש כאן כמה מהמרכיבים של סיפורו של שריפוב, אבל עם שלושה הבדלים משמעותיים (שנת הלידה, שנת החתונה, ושם הילד). כפי שכבר ציינו לעיל, סיפורו של בלאקיטני הוא המקור היחיד לסיפור הפעילות ב'צ'ון', שלכאורה סותר את הצהרתו של איבן דנילוביץ' שלא השתתף בפעילות מלחמתית בתקופת מלחמת האזרחים.

פרק שמיני: החקירה באוקראינה מעמיקה ומניבה תוצאות מפתיעות

תמצית: מורוזוב ומאסלוב "חופרים" בארכיונים ומגיעים למסמכים על משפחת צ'רניאחובסקי. מתברר גם שמו של אחיה למחצה של סבתי. האם נפתרה התעלומה?

39. הקשר עם אלכסנדר פיל

לאחר ציפייה ארוכה הגיע ב- 8.9 חומר ממאסלוב – חבילה וספרון:
4.8.2011. דן עמיר היקר! שלום! [...] ב- 1 באוגוסט יצאתי לקייב, וב- 3 באוגוסט חזרתי משם. הייתי אצל היסטוריון שעליו נודע לי באוקסנינו. למרבה הצער, למדתי עליו במאוחר. [...] מסתבר שא.מ.פיל הגן בקייב על דיסרטאציה ונהיה להיסטוריון מדופלם. הוא כתב מחדש, במידה רבה, את חייו ופעלו הקרבי של הגנרל. הוא הקדים אותי בעבודה עם המסמכים מהארכיון של קייב שאותם שלחתי לך, ופרסם אותם. גם זה קורה במדע: שניים הולכים לאותה מטרה בדרכים שונות ומגיעים אליה בזמנים שונים, מבלי לדעת אחד על רעהו.
שאלתי אותו שאלות, כולל איפה ומתי נולדו הורי אי.ד.צ'. הוא לא היה יכול לענות בדיוק, כיוון שלא ידע בעצמו. הוא הצהיר שהוא עסק בהיסטוריה של הגנרל, ולא של הוריו. שאלתי: מה הלאומיות של אמו של אי.ד.צ', הוא אמר שהיא אוקראינית, אבל במוזיאון אוקסנינו אמרו לי שהיא פולנית. הוא עבד במוסקבה עם התיק האישי של אי.ד.צ', באופן חוקי, בעזרתו של בנו של אי.ד.צ'. התעניינתי גם בהיבטים אלו. הוא השיב שבתיק רק 15 ניירות. הוא והבן חושדים שמישהו לקח הרבה חומר מהתיק, בהשאירו את הדברים הפחות מעניינים. אין זה טבעי שבתיקו של גנרל-ארמייה שנמצא בתפקידים אחראיים במשך 4 שנות מלחמה כבדה יהיו רק 15 ניירות! התיק האישי של סגן מהשורה מגיע ל- 20 עד 50 ניירות, שלא לדבר על פולקובניק או גנרל-מיוור, שלהם יש תיק של יותר מ- 100 ניירות. ברור שלקחו מהתיק את כל החומר הלא רצוי²⁰⁹ אבל מהו חומר זה – זו שאלה גדולה.

א.פיל סיפר באופן מרתק על נסיבות מותם של הוריו של אי.ד.צ' – אותם הרגו הפטליווראים. שאלתי: למה הרגו אותם הפטליווראים? כיוון שהיו אנשים עשירים – באה התשובה. זה חלש מאוד. לדעתי, האמת היא כזו: אם הם מתו

²⁰⁹ באנגלית: compromising.

ביום אחד (לפי זכרונותיה של אלמנתו של אי.ד.צ'), אזי **אפשר לחשוב שהרגו אותם ביום אחד, והרגו כיהודים**, כיוון שידוע מההיסטוריונים על ס. פטלורה, אם לומר בעדינות, שהוא לא אהב יהודים, וידוע שצבאו של פטלורה ביצע הרבה רציחות של יהודים.

אבל בזאת נקטעה שיחתנו. א.פיל אמר שאין לו זמן לדבר אתי, שיש לו הרבה עניינים בעבודה. ראיתי ששאלותי לא נעמו לו כיוון שהוא אינו יודע את התשובות עליהן. הוא נתן לי כמה מספריו. אחד מהם, המתייחס לאי.ד.צ', אני שולח אליך. אני מבקש ממך לשים לב גם לעמ' 149 שבו כתוב: "לאחר מות אי.ד.צ'רניאחובסקי פרסמו כמה עיתונים אמריקנים כתבות ביוגרפיות עליו". מעניין: האם מדובר שם על מוצאו היהודי של הגנרל? דן עמיר היקר, אני משער שלך יש אפשרות, בעזרת טכנולוגיות הפלא העכשוויות, להיוודע לתוכנם של חומרים אלה, אלו עקבות יהודיים יכולים להיות שם.

א.פיל נתן לי את כתובתו האלקטרונית הרצ"ב **והבטיח לשלוח לי בדואר אלקטרוני את כל החומרים על אי.ד.צ'** – עותקי מסמכים מהתיק האישי, צילומים, חומרים מספרים אחרים ואת כל הדיסרטאציה שלו וכו'. [...] במצב העכשווי עדיף לך לפנות אליו לקבל את כל זה. רצוי, באופן דיפלומטי, לא להעלות בהתחלה את שאלת היהדות, אחרת הוא יחשוד שמשוה לא בסדר, ולעצור את הקשר. אחר כך, כבר במהלך הדברים, יהיה אפשרי, בהתאם לנסיבות, לדבר על העיקר. בהתחלה רצוי להציב את השאלה הכללית: ההיסטוריה המוקדמת של אי.ד.צ'. תמסור לו שכתובתו נודעה לך ממני, אחרת יתעורר אצלו אי אמון גדול בי. ללא ספק, הוא יודע יותר משריפוב, אבל, כמו שריפוב, גם הוא אינו פועל לפי העיקרון המהולל "אפלטון הוא ידידי, אבל האמת יקרה לי יותר!". **גם הוא מסתיר חלק מהאמת מטעמי תקינות פוליטית במצב העכשווי באוקראינה.**

[..] העיקר כעת זה להיוודע על מועד ומקום הולדתו של אי.ד.צ', וללמוד ממסמכי הכנסיות על שורש העניין. אינני מטיל ספק בכך שמסמכי הכנסיות נשמרו. ההוצאה הכספית לנסיעה זו (1-3.8.2011) הייתה בערך 50 דולר.

[...] אני מתכוון, עם הנסיעה הבאה לפודולסק, לעבוד גם על אי.ד.צ' וגם על הגנרל י.א.צ'רניחובסקי. אני חושב שהנסיעה תהיה בסוף אוגוסט או בתחילת ספטמבר. אנסה להשתמש בשיטות מחקר חדשות (קביעת האישיות וזיהוי) עבור י.א.צ'רניחובסקי.[...]

בכנות, א.א.מאסלוב

הספרון המצורף למכתבו של מאסלוב היה ספרו של אולכסנדר מקסימוביץ' פיל, בהוצאת האוניברסיטה הלאומית על שם טאראס שבצ'נקו בקייב, והוא עבודת הדוקטוראט של פיל. הספר הוא בשפה האוקראינית ושמו: 'צעד אחד לשרביט המרשל'²¹⁰. מהצצה ראשונה בספר נראה שאכן, בהתאם להצהרתו של פיל, ההתייחסות בו לרקע המשפחתי ולילדותו של איבן דנילוביץ' היא מזערית, ובעיקרה היא תואמת את הביוגרפיה הרשמית:

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי נולד ב- 29 ביוני 1907, אם כי באוטוביוגרפיה מ- 13 במרץ 1939 כתב רב-סרן צ'רניאחובסקי, אז מפקד גדוד הטנקים הקלים ה- 9, שהוא נולד בשנת 1906. כך הדבר גם באנציקלופדיות ובנתונים המקובלים - תאריך לידתו של המפקד הוא 29 ביוני 1906. אבל, כפי שנודע למחבר משיחות פרטיות עם בנו של המצביא הדגול, גנרל או.אי.צ'רניאחובסקי, אביו נולד בשנת 1907, אך לפי זיכרונות האם – אנסטאסיה גריגורייבנה צ'רניאחובסקי, הוא הוסיף לגילו שנה כדי להתקבל לבית הספר של חיל הרגלים באודסה. את אותה גרסה מאשר גם דוקטור פ.ד.סברדלוב בספרו 'הלא נודע על מפקדים סובייטים'.

המפקד העתידי נולד במשפחה של דניל מיקולאייביץ'²¹¹ ומריה ליודוביגובנה צ'רניאחובסקי, שגרו אז בכפר אוקסנינו בנפת אומן בפלך קייב. האב עבד ברכבת בתחנת אומן. ביולי 1914 פרצה מלחמת העולם הראשונה. **איבן היה אז בן שמונה**²¹², כאשר אביו הלך לחזית. לאחר זעזוע מוח בסוף 1915 חזר האב מהחזית. בחיפוש עבודה הוא הגיע לכפר ורבובו שבנפת תומאשפול בפלך פודולסק, **שם הועסק באחווה של אדון נובינסקי כרכב, ואחר כך כאקונום**. לאחר זמן קצר בן־רבובו, העביר דנילו מיקולאייביץ' לשם גם את כל משפחתו. אחרי מהפכת אוקטובר היה האב חבר באגודה של הכפר ורבובו, קיבל חלקת אדמה, ועד אפריל 1919 עסק במשק חקלאי. האם הייתה במשך כל הזמן עקרת בית. באפריל 1919 מתו האב והאם ממגפת הטיפוס, ונקברו בכפר ורבובו.

²¹⁰ Филь, Олександр: 'За крок до маршальського жезла', 2005 (166 pp)

²¹¹ מיקולאייביץ' הוא המקביל לניקולאייביץ' באוקראינית.

²¹² בסתירה לאמור לעיל...

לאחר פענוח מכתבו של מאסלוב לא התמהמהתי ופניתי, כעצתו, לאלכסנדר פיל:
11.8.2011. ד"ר פיל היקר. בשנים האחרונות נעשיתי מעוניין מאוד בגנרל איבן
דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. למרות העובדה שהוא היה בין אנשי הצבא הבולטים
ביותר של המאה העשרים, סיפור חייו ידוע מעט מאוד במערב. המקור היחיד
לכך באנגלית הוא תרגום "הנובלה הביוגראפית" שכתב עליו א.א. שריפוב. לכן
היה עלי להזדקק לידיעתי הדלה ברוסית ומצאתי די הרבה חומר רלבאנטי,
כולל המסמכים ששחררו בשנת 2005 על ידי הארכיון המרכזי של משרד
ההגנה, הראיון שלך בשנת 2005 עם ילדיו של הגנרל ומאמך משנת 2008
'אי.ד. צ'רניאחובסקי – חניבעל האוקראיני'. אבל אני עדיין חש בעלטה לגבי
ילדותו והרקע המשפחתי של איבן דנילוביץ'. המידע המתועד לגבי חלק זה של
חייו, שבוודאי עיצב את אישיותו, הוא דל ביותר וגם לא-קוהרנטי במידה
מסוימת, אפילו לגבי תאריך הולדתו. למרות שאני פרופסור למתמטיקה ולא
היסטוריון (או, אולי, בגלל זאת...), אני מוטרד מאוד על ידי פערים וסתירות
אלו.

יצרתי קשר עם מר אלכסנדר מאסלוב, שספרו על גנרלים סובייטים שנפלו
תורגם לאנגלית, והוא הפנה אותי אליך. הוא סיפר לי שכתבת ביוגרפיה
אקדמית של צ'רניאחובסקי המבוססת על מחקר רציני שבו השתמשת בכל
החומר הארכיוני והמשפחתי שניתן לקבל. הוא יעץ לי להתקשר אתך ומסר לי
את כתובתך האלקטרונית. אודה לך מאוד על כל מידע, מסמך או תמונה
רלבנטיים לגבי אי.ד. צ'רניאחובסקי, ובמיוחד - לגבי חייו המוקדמים
ומשפחתו. שלך בכנות, פרופ' (אמריטוס) דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב

כעבור כמה ימים כתבתי למאסלוב:

14.8.2011. אלכסנדר היקר. הספר והמכתב ששלחת אלי ב- 4 באוגוסט הגיעו,
באורח פלא, כבר ב- 9 באוגוסט – זמן שיא! בעצם, השיא הקודם הושג בפעם
הקודמת בה שלחת אלי ספר. אולי שפע הבולים על המעטפה הוא שיצר אצל
סוכנויות הדואר את רושם הדחיפות... לרוע המזל, נראה שהם הרבה פחות
מושפעים ממכתבים רגילים – העובדה המעציבה היא שעדיין לא קיבלתי אף
אחד משני המכתבים שהזכרת – לא מכתבך מה- 18 ביולי ואפילו לא זה מה-
5 ביולי. אני מקווה שהם לא אבדו. כמובן שאני נכסף מאוד ללמוד על ביקורך
במוזיאון אוקסנינו (מי סיפר לך על כך שאמו של אי.ד. הייתה פולניה, ומאיפה
הוא ידע את זה? האם יש להם פרטים נוספים על המשפחה, למשל שמות

אחיותיו הבכירות ממנו? מתי הגיעה המשפחה לאוקסנינו? מדוע אין אוקסנינו נזכרת באוטוביוגאפיה של אי.ד. משנת 1939? וכו').

פגישתך עם אולכסנדר פיל נראית כחשובה מאוד למחקרנו, למרות שהוא מודה שלא חקר ברצינות את הרקע וההיסטוריה המוקדמת של אי.ד. כתבת שפיל כבר פרסם את החומר מהארכיון של קייב ששלחת לי. איפה הוא פרסם אותו? האם הוא פרסם גם את הסיפורים "הלא נעימים" מהראיון של אנסטאסיה גריגוריבנה?

הדיווח של פיל על התיק האישי, קטן-הנפח באופן אבסורדי, של אי.ד. במוזיאון המרכזי הוא מרשים מאוד. כמובן שעובדה זו היא חשודה ביותר. למה הם השקיעו מאמץ כה רב להסתיר את האמת? כמובן שהיה קשה להאמין שהמבחר הדל של 7 המסמכים שפורסמו ב- 2005 מהווה את כל התיק. אבל לפי מה שפיל מספר הוא מהווה כמחצית ממנו. זה מוזר ביותר!

מעניינת ביותר היא סטייתו של פיל מהגרסה הרשמית בדבר נסיבות מותם של הורי אי.ד. על סמך איזו עדות הוא הגיע למסקנה שהם נרצחו? בעבר חשדתי שכך הם באמת מתו, ושמגפת הטיפוס, שהשתוללה באותו הזמן, הייתה רק סיפור כיסוי. אבל אי.ד. עצמו נקב בטיפוס כסיבת המוות. אם כך, כנראה שפיל ראה עדות משכנעת ממש כדי להעדיף את הסיפור האחר. אתה צודק בהחלט – אם, אכן, הם נרצחו בזמן פוגרום של פטליורה, זה די סביר להסיק שהם היו יהודים. משתי שנות תפקידו כמנהל החווה, לא היה דנילו יכול להיעשות "עשיר"!

תודה רבה לך על ספרו של פיל. נראה שהוא מעניין למדי, אבל, כמובן, זה שהוא באוקראינית ידרוש ממני זמן רב יותר לעכל אותו. כמו שנאמר קודם, יש בו מעט מאוד על ילדותו של אי.ד. עדיין, הדיון שלו כסוגיית תאריך הלידה נראית מוקשה במידת מה. הוא מאשר את העובדה ש- 1906 הוא התאריך הרשמי וזה המצוי ברוב האנציקלופדיות וכו'. מאידך, הוא מעדיף את דבקות המשפחה ב- 1907 כשנת הלידה האמיתית. זה מתאים ל"ציטטה" מספר רישום הלידות של קייב (שצריך שתיראה ותיבחן על ידי אדם אמין!), ציטטה שמשמשת גם כהוכחה לטענת היות שני ההורים פרבוסלאבים (אגב, אם אמו של אי.ד. הייתה אכן פולנייה, היה סביר יותר שתהיה קתולית או יהודייה...). פגשנו כבר שני תירוצים להצהרת הגיל הכוזבת של אי.ד.: כדי להתקבל לעבודה (הגרסה המעודכנת האלקטרונית של שריפוב), וכדי להתקבל לקומסומול

(ירופייב). כעת אנו מקבלים תירוץ שלישי, המיוחס לא.ג.: כדי להתקבל לבית הספר של חיל הרגלים באודסה. זה נראה פחות משכנע – ב-1924 הוא היה צריך להיות מתועד למדי בתאי הקומסומול בִּרְבּוּבו ובנובורוסיסק, ולא היה יכול כבר לשקר לגבי גילו. באופן די משעשע, כמו היירופייבים, גם פיל סותר את עצמו בהמשך, ומספר לנו שב-1914, כשאביו גויס, היה אי.ד.בן 8...

אשר לכתבות ההספד בעיתונות האמריקנית, האם יש אותן לפיל? אני השגתי רק את זו של הניו-יורק-טיימס (19.2.1945). אולי אבקש מדוויד גלאנץ לעזור לי למצוא את האחרות. בהתאם לעצתך שלחתי לפיל בדואר האלקטרוני את המכתב הרצי"ב (ר' לעיל) [...]

אני מסכים אתך לחלוטין שהדבר העיקרי עכשיו הוא החיפוש בארכיונים האזרחיים, בעיקר באלו של הקהילות הדתיות (כולל בתי-עלמין) – במיוחד בקייב, בלאיה-צ'רקוב, באגוה, ליחצ'יחה, אומן, אוקסנינו, ופניארקה וורבובו. מחכה בקוצר רוח למכתביך ומאחל לך כל טוב, שלך, דן עמיר

כעבור שלושה ימים הגיעו בדואר האלקטרוני מכתב (ברוסית) וחומר רב מאלכסנדר פיל:

17.8.2011. אדון דן עמיר היקר. אני מודה לך על המכתב. אכן, עבדתי מספר שנים על הביוגרפיה ופעלו המלחמתי של המפקד הלא רגיל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. תוצאות עבודה זה התממשו במונוגרפיה 'צעד אחד לשרביט המרשלי' (בשפה האוקראינית), אשר פורסם בשנת 2005, גם בגרסה מדעית-פופולארית 'איבן צ'רניאחובסקי' (בשפה האוקראינית) שפורסמה בשנת 2006, ומלבד זאת באמצעות מידע להמונים (כתבי עת, עיתונים) - פרסמתי 15 מאמרים על אי.ד. צ'רניאחובסקי.

בעבודות הנזכרות לעיל נעשה שימוש בחומרים מהארכיון המרכזי של הגופים העליונים של הרשויות האוקראיניות (קייב), הארכיון המרכזי של משרד ההגנה של הפדרציה הרוסית (בעיר פודולסק במחוז מוסקבה), הארכיון המלחמתי הממשלתי המרכזי (מוסקבה), המוזיאון המרכזי של הכוחות המזוינים של הפדרציה הרוסית (מוסקבה), מְנַהֵלַת הסגל הראשית של משרד ההגנה של הפדרציה הרוסית (מוסקבה), וקומפלקס הזיכרון 'המוזיאון הלאומי לתולדות מלחמת המולדת הגדולה של שנות 1941-1945' (קייב), וגם בחומרים מהארכיון הפרטי של ניאונילה איבנובנה

צ'רניאחובסקאיה ואולג איבנוביץ' צ'רניאחובסקי. עם ילדיו של אי.ד. צ'רניאחובסקי, ניאונילה איבנובנה ואולג איבנוביץ', הזדמן לי להיפגש ולערוך ראיון בשנת 2005, בזמן שעבדתי בארכיונים המוסקבאים.

מעניין שאחרי הוצאת הספרים הנזכרים לעיל כבר התמלא הארכיון שלי בחומרים חדשים, שבהם אפשר להשתמש לעריכה מחודשת של הספרים המוקדשים לאותו מפקד מחונן וללא ספק - יוצא מגדר הרגיל.

אתה שואל על חומרים המוקדשים לשנות הילדות והנערות של אי.ד. צ'רניאחובסקי. **אכן בזמן העבודה בארכיונים גיליתי מסמכים כאלה.** בזמנו אפילו פניתי למתעדים קולנועיים כדי ליצור סרט תיעודי על גנרל-ארמייה אי.ד. צ'רניאחובסקי, אבל למרבה הצער לא קיבלתי תשובה חיובית על פנייתי. לפני כמה שנים, במקום בו עמד בית הוריו של גנרל צ'רניאחובסקי בכפר אוקסנינו שליד אומן, הוקמה מצבת זיכרון בצורת אות הדרגה של גנרל-ארמייה. באותו כפר פועל מוזיאון המוקדש למפקד.

אני שולח לך, אדון דן עמיר הנכבד, כמה מסמכים וצילומים, שבהם השתמשתי לכתיבת העבודה הביוגראפית על איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי.

אני מציע לך, אדון דן עמיר הנכבד, לבחון את האפשרות להוצאת ספר המוקדש לאי.ד. צ'רניאחובסקי בשפה האנגלית. אני חושב שהקורא המערבי יהיה מעוניין בגורלו של מפקד צעיר ומוכשר זה. בכבוד, דוקטור אלכסנדר פיל

18.8.2011. ד"ר פיל היקר. תודה רבה לך על תשובתך ועל המסמכים והתמונות המעניינים המצורפים, שכמה מהם לא ראיתי קודם לכן. ייקח לי זמן מסוים לעכל את כולם, ואני מקווה שבמשך הזמן כשאעשה זאת, תרשה לי לשאול אותך להבהרות מסוימות. ברגע זה אשאל רק על הסטנוגרמה המעניינת ביותר של הראיון מ-1949 עם אלמנתו של צ'רניאחובסקי. קיבלתי ממך את שני העמודים הראשונים של מסמך זה ונראה שצריכים להיות עמודים נוספים. האם ראיון זה פורסם אי-פעם? מתי ואיפה?

על כל פנים, כשרק התחלתי לקרוא ראיון זה נעשיתי מבולבל למדי לגבי אחיותיו של אי.ד.: לפי אנסטאסיה גריגוריבנה, אחרי שהוריו של אי.ד. מתו, אחותו הבוגרת יותר (ששמה אינה מוזכר) התחתנה בגיל 18, והאחות הצעירה יותר, שאותה היא מכנה מיסיה, התחתנה אף היא בטרם מלאו לה 16, וטיפלה באלכסנדר התינוק. מאידך, הסיפור בספרו של שריפוב (שנראה רחוק מלהיות

ביוגרפיה מדעית) הוא שונה לחלוטין. האם האחות הבוגרת ללא שם הייתה אלנה, ומיסיה הצעירה – אניסיה?

איפה ומתי פורסם מאמרך 'גורלו של המפקד שהניע את המלחמה' (בגלל הבלבול לגבי תאריך הלידה, אליו אתייחס בפעם אחרת, אינני יכול אפילו לדעת אם זה היה ב- 2006 או ב- 2007).
שוב תודות רבות, דן עמיר

23.8.2011. אלכסנדר (מאסלוב) היקר. עבר למעלה משבוע מאז שלחתי אליך את מכתבי הקודם. החדשות הטובות הן שקיבלתי את התשובה הרצ"ב מד"ר פיל בצירוף חומר מסוים, שאמנם אין בו הרבה חדש. הוא כלל את ההתחלה (שני עמודים ראשונים) של הראיון מ- 1949 עם אנסטאסיה גריגוריבנה (אני תוהה האם הוא השמיט את השאר בכוונה), נוסח מקוצר של הראיון של פיל ב- 2005 עם ילדיו של אי.ד.צ', מכתביו של אי.ד.צ' מהחזית למשפחה, מבחר קצר ממה שאמרו עליו אישים (כולל חרושצ'ב) באוקראינית, ומאמר בן 8 עמודים שכתב פיל עצמו, לרגל מאה שנה להולדתו של אי.ד.צ', שכותרתו: СУДЬБА ПОЛКОВОДЦА ВЫДВИЖЕНЕЦ ВОЙНЫ.

החדשות הרעות הן שעדיין לא קיבלתי את מכתביך מה-5 ומה- 18 ביולי. זה מטריד למדי. אנא שלח אותם שוב. שניהם חשובים.

עוד חדשות טובות הן שקיבלתי, באמצעות ד"ר מורוזוב, 3 ספרים על אי.ד.צ': הלקט של סוחארב מ- 2005 הנקרא 'צ'רניאחובסקי האגדי', ספרו של קארפוב מ- 2007 'גנרל-ארמייה צ'רניאחובסקי', וספרו של דאינס מ- 2008 'גנרל צ'רניאחובסקי, גאון ההגנה וההתקפה'.

ישנם עדיין ספרים אחרים אודות צ'רניאחובסקי שאני יודע עליהם ועדיין לא הישגתי אותם, ואלו הם:

פאבל ט. קוזנצוב: 'גנרל צ'רניאחובסקי', 1969, 240 עמ'.

א.ג. קיסליוב: 'נעוריו ובגרותו של מפקד', 1971, 116 עמ'.

האם מוכר לך איזה מהם? הכותרת של ספרו של קיסליוב נראית מושכת עבורנו (אבל כמובן שהספר עלול להתברר כמאכזב למדי)²¹³.

בברכה, שלך דן עמיר

²¹³ כפי שסופר בפרקים הקודמים, הצלחתי להשיג גם ספרים אלו.

27.8.2011. יום טוב אדון דן עמיר. שליחות בתפקיד לא אפשרה לי להשיב במהרה על שאלותיך, ולכן אני מבקש סליחה על תשובה כה מאוחרת. **באותו עניין של ילדותו ונעוריו של המפקד העתידי של הצבא האדום אי.ד.צ'רניאחובסקי, אומרים שהם עטויים במסתורין. ראשית, קיימת גרסה שאביו ואמו של אי.ד.צ'רניאחובסקי, דנילה ניקולייביץ' ומריה ליודביקובנה, לא מתו מטיפוס, אלא נהרגו בידי הבולשביקים בשנת 1919. זה ידוע שדניל ניקולאייביץ' שירת כאקונום בחווה של נוביצקי. אבל הבולשביקים נאבקו לא רק בבורגנות, אלא גם ב"מקורבים" שלה, לכן ייתכן מאוד שהוריו של אי.ד.צ'רניאחובסקי נכללו "ברשימה השחורה" והוצאו להורג. אבל אני רוצה לחזור ולומר, שזוהי רק גרסה שאותה אי אפשר לאמת במסמכים. [...]** לזאת אפשר להוסיף, שאכן, בשיחה אתי, אישר בנו של המפקד, אולג איבנוביץ', שאמנם התאריך הרשמי של הולדת אי.ד.צ'רניאחובסקי, שאותו מצטטים ההיסטוריונים – 29 ביוני 1906 אינו נכון, כיוון שהוא הוסיף לעצמו שנה כדי שיתאפשר לו להיכנס לבית הספר של חיל הרגלים של אודסה. על כך שאי.ד.צ'רניאחובסקי הוסיף לעצמו שנה, כתב גם הד"ר למדעי ההיסטוריה פיודור סברדלוב בספרו 'הלא ידוע על המפקדים הסובייטים' (מוסקבה 1995, עמ' 87). אצל אי.ד.צ'רניאחובסקי היו שלוש אחיות: אנסטאסיה, אניסיה וילנה, וגם שלושה אחים: מיכאיל, (איבן) ואלכסנדר.

[...] אם מתעוררות אצלך שאלות, כתוב ואשתדל לענות עליהן במהרה. אני מבקש שוב את סליחתך על העיכוב בתשובה. בכבוד, אלכסנדר פיל

5.9.2011. ד"ר פיל היקר. [...] תודה רבה לך על הדואר שלך מ- 27 באוגוסט. במאמר ששלחת לי, שנכתב לרגל יום הולדתו ה-100 של צ'רניאחובסקי (איפה ומתי הוא פורסם?), ציטטת קטע קצר מהראיון משנת 1949 עם אלמנתו. האם תוכל, בבקשה, לשלוח לי את הראיון השלם (שלחת לי רק את שני העמודים הראשונים). האם הראיון השלם פורסם אי-פעם? איפה ומתי?

במסר הראשון שלך (מ- 17 באוגוסט) הזכרת מסמכים העוסקים בשנותיו המוקדמות של צ'רניאחובסקי שמצאת כשעבדת בארכיונים. האם תוכל לפרט יותר לגבי אותם מסמכים?

עתה כמה הרהורים על כמה מהנושאים האניגמטיים:

הזכרת גרסה המציעה שהוריו של צ'רניאחובסקי נרצחו. אם, אכן, הם מתו באותו היום, זה נראה סביר יותר מאשר סיפור הטיפוס. אבל אז עלינו לשאול מדוע היה על כולם, כולל איבן ואחיותיו, לספר את הסיפור הכוזב? אפשר היה לתרץ זאת, אם האדומים היו אלה שהרגו אותם, באותה סיבה שבגללה הם ניסו להסתיר את עמדתו של דנילו כ'אקונום' של נובינסקי. אבל במקרה זה קשה להסביר את הקריירה של איבן במפלגה הקומוניסטית ובצבא האדם – אחרי הכול, סיפורה של המשפחה היה ידוע היטב בְּרַבּוּבוּ ובפניארקה. לכן, אם נהרגו, סביר יותר שהכנופיות הלבנות הרגו אותם (זה היה יכול להסביר את מקור סיפורו של שריפוב על אנשי פטלורה שכמעט הרגו את דנילו – האם יש לך רעיון כלשהו מאיפה הוא לקח אותו? האם זו המצאה שלו?). אבל בכל מקרה, למה הם עשו את זה, ולמה לא סיפרו זאת איבן והאחרים?

אשר לשאלת 1906 או 1907, זה מוזר מאוד. ככל שידוע לי, עד 2005 הייתה 1906 מקובלת על הכול כשנת הלידה הנכונה. ב-2005 נזכרה שנת 1907 במסמך מס. 1 משבעת המסמכים ששוחזרו לפרסום על ידי הארכיון המרכזי, בציטוט מספר רישום הלידות של קייב, אבל הייתה שם הערה שתאריך לידה זה הוא שגוי, וש-1906 היא השנה הנכונה. למרות זאת, ב'ביוגרפיה הקצרה' שנכתבה ב-2005 בצ'רניאחובסק, הם אימצו את 1907 – כנראה אחרי שהמשפחה התעקשה על גרסה זו. מאז הופיעה הטענה שצ'רניאחובסקי שיקר לגבי גילו במקומות שונים, ועם סיפורים שונים לגבי הנסיבות שבהן עשה זאת. פעם נאמר שהוא עשה זאת ב-1921 כדי להתקבל לעבודה בתחנת ופניארקה; סיפור אחר הוא שעשה זאת כדי להתקבל לקומסומול ב-1922, וסיפור שלישי הוא (אתה מצטט אותו מאולג) שהוא עשה זאת כדי להתקבל לבית הספר של חיל הרגלים באודסה ב-1924. אף אחד מהם אינו משכנע אותי, מאותה סיבה שהזכרתי לעיל: ורבובו הוא כפר קטן, וגילו האמיתי של איבן היה ידוע היטב לתא הקומסומול שם וגם בפניארקה, ולכן תיק הקומסומול שלו היה צריך לתת את גילו האמיתי. נוסף על כך, מלבד איבן עצמו, גם אחותו אניסיה (כפי שהיא מצוטטת בספרו של סוחארב) נוקבת ב-1906 כשנת לידתו של איבן. יתר על כן, זה עתה הצלחתי לקבל מצ'רניאחובסק את סיפורו של חברו של איבן, ליאוניטי בלאקיטני, והוא טוען ששניהם ילידי 1906... במיטב ברכותי, שלך בכנות, דן עמיר

שני מכתביו האובדים של מאסלוב הגיעו סוף-סוף, אחרי מסע של כחודש וחצי כל אחד. הראשון, ובו פירוט ההוצאות, הגיע ב- 16 באוגוסט:

5.7.2011. דן עמיר היקר! שלום! תודה על מכתביך מה- 5 וה- 21 ביוני! אני שולח עותקים של מסמכים על הוצאות (בסיסיות): מגורים 3,200 רובל (רוסי), ונסיעה 688 גריבן (אוקראיני). שערי המטבע הם: דולר אחד = 28-29 רובלים, בערך 8 גריבן. זאת אומרת מגורים בערך 110 דולר ונסיעה בערך 85 דולר, ועוד הוצאות קטנות לדרך: שליגינו-גלוחוב-תחנת טראשצ'יה (בערך 60 ק"מ – סביב 8 דולר) (ב- 4 דולר, לשם ולהיפך); במטרו במוסקבה (נסיעה אחת – 1 דולר), ממוסקבה לפודולסק 1.5 דולר, בעיר פודולסק נסיעה אחת (אוטובוס) 1 דולר, טלפונים במוסקבה (למטה הכללי), ולארכיון פודולסק 8 דולר. למזון הלכו בערך 10 דולר ביממה. סך הכול ההוצאה – פחות מ- 300 דולר. התאמצתי לחסוך בכסף עבור המטרה העיקרית – ככל האפשר יותר בזמן העבודה בארכיון! לשם כך מצאתי את המלונות הזולים ביותר בפאתי העיר ובלי נוחיות.

תודה על עותקי המסמכים, שכמה מהם מבהירים לנו את הסיטואציה, ואחרים – מערפלים. מופיע שדה רחב לפעולת מחקר. אני אנקוט בצעדים החלטיים ומתכנן לנסוע בימים הקרובים לקייב, שם יש על מה לעבוד. על התוצאות אדווח מייד. [...]

ב- 8 בספטמבר הגיע גם המכתב השני – הדיווח על הביקור באוקסנינו: 18.7.2011. דן עמיר היקר! שלום! ב- 11 ביולי נסעתי למוזיאון אי.ד. צ'רניאחובסקי בכפר אוקסנינו שבנפת אומן במחוז צ'רקאסי, וב- 14 ביולי חזרתי משם. המרחק הוא בערך כמו למוסקבה (משליגיננו). בדוכני המוזיאון מוצגים צילומים של אביו ואמו של המצביא. תחת צילום האם כתוב: מריה ליודוויגובנה צ'רניאחובסקאיה. שאלתי את עובדי המוזיאון איפה ומתי נולדו הוריו של אי.ד. צ', התשובה – איננו יודעים בדיוק. **הצגתי שאלה: מה לאומיותה של האם? הם ענו – פולנית.** התעניינתי מה מקור מידע זה. הם השיבו שאינם זוכרים בדיוק, אבל זה כתוב באיזה שהוא מקום. בדוכנים בהמשך צילומי האחיות אנסטאסיה ואלנה והאח מיכאיל. איפה ומתי הם נולדו לא יודעים במוזיאון. כתוב באותיות גדולות שאי.ד. צ' נולד באוקסנינו ב- 29.6.1906, אחר כך נאמר שבשנות ילדותו ונעוריו של המפקד

העתידי הוא חי בכפר ורבובו שבנפת תומאשפול במחוז ויניצה. יש שם זכרונות של בן-דוד של אי.ד.צ', אלכסנדר איבנוביץ' צ'רניאחובסקי, על כך שלניקולאי (צ'רניאחובסקי) שחי בבאגוה והיה איכר צמית של בעל חווה, היו שלושה בנים: דנילה, איבן וטרופים. שני הראשונים, כמו האב, היו פועלים ועבדו בחווה, וטרופים היה נפת. איבן מת צעיר, דנילה אף הוא מת, בהשאירו שישה ילדים יתומים. ליד זאת במוזיאון נמצאים זכרונותיה של אניסייה אנדרייבנה סבצ'וק: "אבי ודניל צ'רניאחובסקי עברו ביחד עם משפחותיהם לאוקסנינו, ולכן כולנו היינו כמו משפחה, ונהיינו קרובים עוד יותר, כשדנילה ניקולייביץ' היה האב הסנדק שלי".

במוזיאון סיפרו לי שיש ספר חדש על אי.ד.צ' ונתנו לי את כתובת המחבר. הוא גר בקייב. צלצלתי אליו. הוא הסכים לענות על שאלותי, אבל בתנאי שאבוא אליו. הכרחי להבהיר איפה ומתי נולדו ההורים, האחים והאחיות וכו', כדי לעבור לשלב הבא בעבודה – לחיפוש מסמכים במקום הלידה ורישומים בכנסיות באותו הזמן אצל הנוצרים או היהודים שעברו לנצרות.

הזדרז נא (לברר), דן עמיר היקר, איך ואיפה נרשמו הילודים החדשים היהודים? האם בבתי הכנסת יש מסמכים מסודרים? אני חושב שמסמכי הכנסייה נשמרו מהשנים 1850-1917, אבל ללא נתוני מוצא החיפוש הוא בלתי אפשרי. ברגע שיאפשרו התנאים, וזה יכול להיות תוך כמה ימים, אסע לקייב - אדם שכתב ספר (על הגנרל) חייב לדעת משהו על השאלה המעניינת אותנו. ההוצאות הכספיות בתקופה 14-11 ביולי 2011 – פחות מ-100 דולר. חסכתי מאוד בכסף, ולילה אחד ישנתי תחת כיפת השמים על ספסל בכיכר. המאבק לאמת נמשך! [...]

כך התברר שאכן יש גם טוענים לא-יהודים לקשר משפחתי לאיבן צ'רניאחובסקי. אמנם על הדוד טרופים כבר שמענו בראיונה של ניאונילה עם קרסטושבסקי, אבל עכשיו אנחנו שומעים כבר על ענף משפחתי שלם. אם גם טענת משפחת צ'רניאחובסקי החולונית וגם טענה זו נכונות, אזי ניקולאי הוא אח של יעקב שהתנצר, או לפחות נרשם כנוצרי. אבל ייתכן גם שטענת אחת המשפחות, או אפילו כולן, כוזבת, או לפחות אינה מדויקת....

7.9.2011. דן עמיר היקר! שלום! תודה על המכתבים מה- 14 ומה- 23 באוגוסט 2011! מוזר מאוד שלא קיבלת את דברי הדואר ששלחתי אליך (מה- 5 ומה- 18 ביולי). בראשון מהם כתבתי את הוצאותי הכספיות בנסיעה למוסקבה (מאי-יוני), ונשלחו בו העתקים של קבלות מבתי הארחה, כרטיסי נסיעה, זאת אומרת ההוצאות הבסיסיות. אני שולח כעת העתקים של הניירות מהנסיעות למוסקבה, אוקסנינו וקייב (שער הרובל ביחס לדולר, ובהתאם לגריבן, הוא 27-28 ל-1, ובערך 8 ל-1),. ההוצאה הכוללת בשלוש הנסיעות היא סביב 450 דולר. זה בחישוב מזון, טלפונים (לארכיונים ומוזיאונים), מכתבים, והוצאות נוספות (נסיעות מקומיות לגלוחוב וכדומה). העדפתי קודם, וגם עכשיו, לשלוח העתקים של הקבלות, ולא את הקבלות מקוריות, ואכן הנה אתה כותב שמכתבי לא הגיעו.

התאמצתי לחסוך בכסף כיוון שאתה נותן בי אמון רב. תודה לך על אמון שכזה! כתוב על כל ספק שיעלה אצלך ביחס לשימוש בכסף. גם קודם לכן בצעתי, לפי משאלתו של דייוויד גלאנץ, עבודה ארכיונית עבור אנשים לא עניים במערב, ואנשים אלו היו מרוצים.

במכתב שנשלח ב- 18 ביולי נכתב על נסיעתי לאוקסנינו. התכוונתי לקראתה זמן רב - כתבתי לא פעם לדרג המתאים, וגם צלצלתי לא פעם. רציתי לעבוד בתחילה בארכיון של קייב, אבל אחר כך מצאתי כתכליתי יותר להתחיל מאוקסנינו, כיוון שזה יהיה יותר הגיוני.

[...] טוב שיצרת קשר עם א. פיל. יש אמרה רוסית: "גם החיה רצה אל הצייד". זוהי בדיוק סיטואציה דומה. אם פיל רוצה להוציא את ספרו בשפה האנגלית, אזי אמור לו באופן דיפלומאטי שיש הכרח בהשלמת הספר כיוון שהחומר עדיין "אפור". אתה לא יכול לערוב לפרסום הספר, כיוון שהדבר מסובך מאוד, ואתה מייגע ללטש יותר את "היהלום" של מחקרו. אני, אגב, בירכתי את א. פיל בפגישה על הדרגה פודפולקובניק והתפקיד הרם וכדומה, ושאלתי אותו: "מה הדבר החשוב ביותר לך בחיים?". הוא השיב: "הכי חשוב לי זה לא התפקיד והתואר, אלא התהליך האינסופי של המחקר ההיסטורי". זהו זה מה שנחוץ לנו עכשיו! הפעם, "הצבע השליט בידנו" (אימרה רוסית). הבה ניתן לו את האפשרות להשלים את עבודתו. א. פיל צריך להשתמש במעמדו הגבוה בשירות כדי לשלוח כקשות רשמיות לארכיונים של אוקראינה. אם הוא אינו יכול להשיב לי, ייאלץ להשיב לך. תעביר אליו את כל השאלות המעניינות

אותך, החל במקום לידתם של הורי אי.ד.צ', זמן הולדתו והולדת אחיו ואחיותיו, גורלם (איך מת אלכסנדר) ושאלות רבות אחרות. אבל במיוחד על נסיבות מות ההורים.

כאשר יתברר המצב לגבי רצונו של פיל לפרסם את הספר באנגלית, תוכל להציב בפניו את השאלה על שורשיו היהודיים של אי.ד.צ'. לשם כך, מבלי לאבד זמן, תפנה אליו ואל בנו ובתו של אי.ד.צ' (באמצעות פיל) עם מסמך המצביע על כך שבמערב נחשב אי.ד.צ' כיהודי. זה יהיה, כמו שאומרים ברוסית, "לא בגֶּפֶה אלא בעין". תבקש מכל השלושה להגיב על המסמך. כאן צריך באמת למהר, כיוון שלא ידוע האם הבן והבת של אי.ד.צ' עודם בחיים. כאן יצטרכו הם, ולא רק גנרל שצ'רבקוב, להשיב על השאלה האם היה אי.ד.צ'. יהודי. דעתם של כל השלושה חשובה!

בספר ראיתי גם שורה של דברים לא-מושלמים ושגיאות עקרוניות ומשניות אחרות, אבל אלו הן ממחוזות שאינם מתייחסים לבעיות שאנו מפענחים. מוזר לגמרי שבמועצה מלומדת של עשרים מחשבי הפרופסורים האוקראינים, דוקטורים למדעים, לא הצביעו לפיל על החסרים ואישרו את הדיסרטאציה. זה עניין של כבוד עבור פיל!

שאלת אם קראתי ספרים אחרים עליו (על אי.ד.). קראתי רק את שריפוב, ואני מסופק אם בספרים האחרים יש מידע בעל ערך. מחברי ספרים אלו כמעט ולא עבדו בארכיונים, כיוון שהעניין הוא מאוד מסובך. מה שנוגע לשריפוב: לא יכול להיות ספק בכך שהוא עבד עם הראיון עם אלמנתו של אי.ד.צ', אבל החליט שלא לפרסם את כל המסמך (לא נתנו לו). מעניין שעם תיק הראיון נשמר בארכיון גם צילום שבו השתמש שריפוב בספר. ודאי שהאלמנה מסרה את הצילום לארכיון אחרי הראיון. תשאל באותה הזדמנות את פיל מה גורלו של שריפוב והאם הוא יכול לענות לדיון שלנו? אם הוא חי, היה אפשר לומר שהיה מעניין אותנו מאוד אם הוא היה מספר איך לא נתנו לו לומר את האמת בספר. בעזרת פיל תלמד כתובות אלקטרוניות של מחברי ספרים אחרים: האם יהיה זה בריא שנשתף גם אותם בדיון²¹⁴? בשיתוף הפעולה אולי נתחזק כדי להגיע לאמת. לך יש דואר אלקטרוני וזה יקל על העניין.

²¹⁴ שריפוב הוא יליד 1919. קארפוב, כפי שצויין לעיל, נפטר ב-2010.

בשאלת העיתונאים הזרים (אמריקה, הספד) תפנה בהתחלה לפיל. מאחר שכתב על כך, היה צריך לקרוא חומרים כאלה, כי זה לא סולידי ולא רציני למחבר של דיסרטאציה כזו לא לחקור בעצמו את ההספדים. אם פיל אינו יודע את תוכנם, אזי פנה לדייויד גלאנץ. הוא ישיב, אמת, יכול להיות שלא מיד, כי הוא עסוק מאוד בחקר השלב הסופי של קרב סטלינגרד (מבצע ינואר-פברואר 1943) לכתובת הספר הבא, אבל יש לו לא ילד אחד בלבד.

קיבלתי בארכיון מוסקבה (בפודולסק) תוצאות די מביכות עבורי בענייניו של י. א. צ'רניאחובסקי. אני מרגיש שלא בנוח כלפיך על כך שאינני יכול להתקדם בפתרון הבעיה. עם הרבה נעלמים, שבלעדיהם עובדי הארכיון, לפי הוראות השירות, אינם חייבים לחפש את המסמכים (ללא שם, שם אב, תאריך ומקום הלידה), רק הסמכות שלי אצלם מאפשרת להתקדם לפתרון הבעיה. לחוקרים אחרים עם משאלות דומות פשוט מראים את הדלת החוצה.

הבה נחכה למה ששייבו לשאלותינו פיל, הבן והבת של אי.ד. צ', ואז נחליט על המשך הפעילויות. במצב אותו אני מתכנן, צריך, לדעתי, לפעול בדיוק כך. אבל אני לא אפסיק את עבודת החיפוש, בתקווה לתוצאות חדשות בעבודה במוסקבה. תודה על כך ששלחת לי את המידע על מכתבו של פיל אליך ושלך לפיל. מידע כזה בידי יכול לסייע לי להשגת המטרה, טוב יותר להבנת מצב העניינים. [...]

21.9.2011. ד"ר פיל היקר. תודה רבה לך על ששלחת לי שוב את הראיון עם אלמנתו של אי.ד. צ'רניאחובסקי. עכשיו נמצא בידי הראיון השלם, ויש לי כמה שאלות (כמה מהן כבר שאלתי במסרי הקודמים):

1. האם ראיון זה התפרסם אי-פעם? מתי ואיפה? האם מספור העמודים אומר שאלו הם עמודים 161-166 בספר כלשהו? האם זהו ספרך?
2. אני מבולבל למדי לגבי אחריותו של אי.ד. לפי אנסטאסיה גריגוריבנה, אחרי שהוריו של אי.ד. מתו, אחותו הבכירה (ששמה אינו מפורש) התחתנה בגיל 18, והצעירה יותר, לה היא קוראת מיסיה, עדיין לא בת 16, התחתנה אף היא ולקחה לטיפול את התינוק אלכסנדר. מאידך, הסיפור בספרו של שריפוב (הנראה רחוק מאוד מביוגרפיה מדעית) הוא שונה לחלוטין. האם האחות הבכירה ללא שם הייתה אלנה, והצעירה יותר – מיסיה-אניסיה? חברו של איבן דנילוביץ', ליאונטי בלאקיטני, כתב על אחות בשם מרוסיה, שהיא כנראה אותה אחות בכירה מריה שמזכיר שריפוב. אבל רוב הפרטים האחרים אינם

תואמים. לפי פרסום הארכיונים המרכזים, אניסיה נישאה לאנטון סטפנוביץ' דוב, אבל בכמה פרסומים מצאתי הפנייה לאנסטאסיה דנילובנה דוב. זה מוזר כפליים, כיוון שאנסטאסיה דנילובנה הייתה אחותו הצעירה ביותר של איבן דנילוביץ' שנישאה לאיבן צסקובסקי. מה ידוע לך על אחיותיו של איבן דנילוביץ'? האם ניסית לעקוב אחרי חייהן המאוחרים יותר ולהתקשר עם משפחותיהן?

2. איפה ומתי התפרסם מאמרך 'גורלו של המפקד שהניע את המלחמה?' (בגלל הבלבול לגבי תאריך הלידה, אינני יכול אפילו לומר אם זה היה ב- 2006 או ב- 2007). אשר לשאלת 1906 או 1907, זה די מוזר. עד כמה שאני יודע, עד 2005 הייתה 1906 מקובלת על כולם כשנת הלידה הנכונה. ב- 2005 נזכרה 1907 במסמך מס. 1 משבעת המסמכים ששחררו לפרסום על ידי הארכיון המרכזי, בציטטה מספר הלידות של קייב, אבל הייתה שם גם הערה שתאריך לידה זה הוא שגוי, ושהשנה הנכונה היא 1906. למרות זאת, ב"ביוגרפיה הקצרה" שנכתבה ב- 2005 בצ'רניאחובסק אימצו את 1907 – כנראה שהמשפחה עמדה על גרסה זו. מאז הופיעה הטענה בדבר צ'רניאחובסקי המשקר לגבי גילו בכמה מקומות, עם סיפורים שונים סביבה: פעם נאמר שהוא עשה זאת ב- 1921 כדי להתקבל לעבודה בתחנת ופניארקה, סיפור אחר הוא שהוא עשה זאת כדי להתקבל לקומסומול ב- 1922, והסיפור השלישי (אותו אתה מצטט מאולג) הוא שהוא עשה זאת כדי להתקבל לבית הספר של חיל הרגלים באודסה ב- 1924. אף אחד מהסיפורים הללו אינו משכנע אותי: ורבובו הוא כבר קטן וגילו האמיתי היה ידוע היטב לתא הקומסומול שם וגם בוופניארקה, ורשומות הקומסומול שלו היו צריכות לגלות את גילו האמיתי. יתר על כן, מלבד איבן עצמו, גם אחותו אניסיה (כמצוטט בספרו של סוחארב) נוקבת ב- 1906 כשנת לידתו של איבן. בנוסף, הצלחתי לקבל זה עתה, מצ'רניאחובסק, את סיפורו של חברו של איבן, ליאונטי בלאקיטני, והוא טוען שהם שניהם ילידי 1906.

3. במסר האלקטרוני הראשון שלך (17 באוגוסט) הזכרת מסמכים אודות שנותיו המוקדמות של צ'רניאחובסקי, שמצאת כשעבדת בארכיונים. האם תוכל להיות יותר מפורש לגבי מסמכים אלו? האם יש עוד עמודים בספרך העוסקים ברקע המשפחתי של צ'רניאחובסקי ובתולדותיו המוקדמות?

4. הזכרת גרסה המשערת שהורי צ'רניאחובסקי נרצחו. אם אכן הם מתו באותו היום, זה נראה סביר יותר מאשר סיפור הטיפוס. אבל במקרה זה עלינו

לשאול מדוע יספר כל אחד, כולל איבן ואחיותיו, את הסיפור הכוזב? אפשר היה לתרץ זאת, אם האדומים הם שהרגו אותם, באותה סיבה שבגללה הם ניסו להעלים את עמדתו של דנילו כמנהל המשק של נובינסקי. אבל אז יהיה קשה להסביר את הקריירה של איבן במפלגה הקומוניסטית ובצבא האדום – הרי משפחתו של איבן הייתה ידועה היטב בוורבובו ובוופניארקה. כך שאם נהרגו, סביר יותר שהכנופיות הלבנות הן שהרגו אותם. זה היה יכול להתאים לסיפורו של שריפוב על אנשי פטליוורה שכמעט הרגו את דנילו – האם יש לך מושג כלשהו מאיפה הוא לקח אותו? האם זה פרי דמיונו? אך במקרה זה, מדוע עשו זאת, ומדוע לא סיפרו על כך איבן והאחרים?

אני להוט מאוד לשמוע את תשובותיך ותגובותיך לשאלותי ולהרהורי. אני מאמין שהסיפור האמיתי המלא של חייו ומעשיו של אדם גדול כצ'רניאחובסקי ראוי שיודע גם במערב. ספרו של שריפוב אינו עונה על מטרה זו. שלך בכנות, דן עמיר

21.9.2011. לאירה וכל המשפחה שלום. [...] אני ממשיך להתעסק [...] במחקר על איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. זו עבודה קשה, כי ההיסטוריה המשפחתית שלו מוסתרת מאוד. יש כנראה גם משפחה לא יהודית שטענה שהוא שייך אליה - הם אמרו שהאבא שלו הוא דנילו ניקולאייביץ' שבא מבאגוזה (לא רחוק מבלאיה צרקוב ומליחצ'יחה) והיו לו שני אחים - איבן וטרופים. חשוב מאוד לשאול אם במשפחות של הילדים האחרים של איסאק, הסבא של אדיק, יודעים משהו על הקשר המשפחתי לגנרל. האם אתם יכולים לנסות להגיע אליהם ולשאול אותם? עוד שאלה: מה היה המקצוע של ז'אנה ואיפה היא עבדה? [...]

29.9.2011. לדן עדינה ולכל המשפחה שנה טובה ומוצלחת. [...] אני אדבר עם חמותי - רק היא בקשר עם טניה, רק שטניה עכשיו חלתה במחלה קשה והיא מדברת איתה. ז'אנה הייתה עובדת בספרייה, היא סיימה קורסים לשחקנים וגם השתתפה הרבה בכל מיני הצגות, הייתה שרה מצוין ומאוד מוכשרת. אדיק זוכר טוב שסבא שלו איסאק סיפר לו על העיר בלאייה צרקוב, איפה שהם גרו. הוא היה קטן ולא זוכר הרבה. [...]

בעקבות המידע על איסאק צ'רניאחובסקי ומשפחתו, נטתה הכף לטובת ההנחה שעלינו לחפש את המשפחה במיוחד באזור בלאיה-צ'רקוב. הסתכלות מחודשת זו הציעה את ההשערה הבאה: סוחר הבגדים צ'רניאחובסקי שהיה בבלאיה צ'רקוב ב-1895 הוא יצחק (איצקו) הרשום ב-1906 ברז'ישצ'ב או אביו יעקב (יענקל), שאולי הוא אותו יענקל בנציונוב הרשום בבורודיאנקה, שאחיו נוח (נייאה) ואהרן-משה (ארון-מושקו) רשומים ברדומישל, ואחד מהם הוא אולי סבה של חווה בת אברהם סמולר (ילידת 1880), סבתו של דויד שיין. אחיו של יצחק הוא דויד, אביו של משה-ישראל (מוישה-סרול), יליד 1849, הרשום בקאנב עם שלושת בניו ברוך (ברקו) - 1867) גבריאל (גבריל - 1862), וישראל (סרול - 1865). הנכד ישראל (סרוליה), בנו של ברוך, רשום בבלאיה צ'רקוב. ייתכן שבן נוסף של אותו דויד (או של אח נוסף שלו ושל יצחק) הוא אברהם, שילדיו שרה ומנדל (יליד 1899, אבי נחום) ומופיעים ברשימת 'צעירי ציון' ו'החלוץ' אחרי מהפכת 1917. ייתכן אפילו שאותו אברהם הוא גם אביה של חווה בניו של יצחק הם יעקב, אביו של יצחק (איסק), ודניאל (דויד?), אביו של יצחק (איבן). שני בני הדודים נקראו על שם סבם שמת, כנראה, זמן לא רב לפני כן – אולי בפרעות 1905. זה עדיין לא מתקשר היטב עם סיפורה של סבתי, אלא אם גם יעקב היה קצין.

חיפשתי מידע על קהילת בלאיה-צ'רקוב וקורותיה במחצית השנייה של המאה ה-19 ובראשית המאה העשרים, וזה מה שמצאתי ב'אנציקלופדיה יודאיקה':

בלאיה-צ'רקוב ("כנסיה לבנה" בעברית, ולכן בפולקלור האידי "שווארצע טומאָה"), עיר עתיקה במחוז קייב, אוקראינה, מרכז אזור חקלאי פורה. קהילה יהודית נוצרה שם לקראת סוף המאה ה-16; ב-1646 נרשמו בה 100 בתים בבעלות יהודית מתוך סך כולל של 800. הקהילה נחרבה בזמן מרד חמלניצקי ב-1648, וסבלה שוב בתחילת התקוממות ההאידמאקים ב-1703. בהמשך, החלו שוב יהודים להתיישב שם, וב-1765 נמנו 1,876 יהודים משלמי מס-בחירות בעיר וסביבתה. אחרי שבלאיה-צ'רקוב הותקפה על ידי כנופיות האספסוף בהנהגת הגנרל הקוזאקי גונטה (1768), נשארו בה רק 223 תושבים יהודים. הקהילה גדלה ל-1,077 ב-1787, 6,665 ב-1847, ו-18,720 ב-1897.

(54% מכלל האוכלוסייה). סחר התבואה ותעשיית הסוכר תרמו לגידולה של העיר במשך המאה ה-19.

בשנת 1904 החזיקו יהודים בבעלותם 250 בתי מלאכה ו-25 מפעלי תעשייה קלה שהעסיקו 300 עובדים יהודים. היהודים שם סבלו מהפוגרומים ב-1905. במשך מלחמת האזרחים של 1919-20, נרצחו כ-850 יהודים בעיר על ידי החילות האוקראינים, כנופיות איכרים, וחיילי הצבא הלבן. החיים הדתיים והתרבותיים של הקהילה, שמנתה 15,624 (36.4%) ב-1926, הגיעו לקיצם עם הקמת הממשלה הסובייטית. תחת שלטון הסובייטים ב-1929, התארגנו 240 בעלי מלאכה בקואופרטיבים ו-3,628 היו מובטלים. מאלו, נשלחו 2,655 למזקקת הסוכר המקומית ו-847 הלכו לעבוד בקולחוזים הסמוכים. בבלאיה-צרקוב פעלו שני בתי ספר אידיים, אחד מהם בית ספר מקצועי. ב-1939 מנו היהודים 9,284 (20% מסך האוכלוסייה). העיר נכבשה על ידי הגרמנים ב-16 ביולי 1941. באוקטובר הם החרימו את כל הרכוש היהודי, ואחר כך אספו 6,000 יהודים מבלאיה צרקוב וסביבותיה במחנה השבויים מס. 334, ורצחו את כולם. במפקד 1959 היו 5,600 יהודים רשומים כתושבים בבלאיה-צרקוב. בית הכנסת היחיד שלה נסגר ב-1962 ולאחר מזה קיימו היהודים טקסי תפילה פרטיים. בתקופת החגים ב-1965, פרצה המיליציה למניינים כאלה, אסרה משתתפים והחרימה אביזרים דתיים. ב-1970 הוערכה האוכלוסייה היהודית ב-15,000. רובם עזבו בשנות ה-90.

בית הכנסת בבלאיה-צרקוב בתחילת המאה ה-20

40. מורוזוב מגלה את עקבות דנילו צ'רניאחובסקי

בספטמבר 2011 יצא ד"ר בוריס מורוזוב, בשליחותי, למסע בן שבוע באוקראינה לחיפוש עקבותיה של משפחת צ'רניאחובסקי. וזה הדיווח הראשון שקיבלתי ממנו: 27.9.2011. דן היקר. [...] ברצוני לדווח לך על חזרתי בבטחה. עבדתי באמת קשה וזהו דיווח קצר על מה שעשיתי:

1) כפי שהסכמנו, התחלתי בארכיונים של קייב: א) הראשון היה הארכיון האזורי של קייב, שם התשובה, אחרי חיפוש ספרי מרשם התושבים של באגוה, אוקסנינו וְרַבובו, היא שלילית – אין להם את זה. הבעיה עם ספרי מרשם התושבים היא שעליהם להישמר בארכיון המרכז האזורי, אבל במשך השנים בהן אנו מעוניינים והתקופה שלאחריהן השתנה המבנה המנהלי פעמים רבות ואוקסנינו, למשל, הייתה בשנים אלו תחת מחוזות קייב, צ'רקאסי, ויניצה וחמלניצקי²¹⁵.

אבל, למרות שלא מצאתי את ספרי מרשם התושבים, הצלחתי למצוא שם את תוצאות המפקד הרוסי הראשון מ-1897 עבור באגוה. זו הייתה עבודה קשה מאוד, אבל מצאתי את רשימת המפקד של משפחת צ'רניאחובסקי (סבו של אי.ד.צ') – צילמתי אותה והוא מתואר בה כאורתודוכסי-פרבוסלאבי. מצאתי שם גם את משפחת סבצ'וק ואת משפחתו של פאן נובינסקי. אינני בטוח שזה אותו אחד, אבל...

ב) בארכיון ההיסטורי של קייב חיפשתי את אותם המסמכים וגם את ספר מרשם התושבים היהודי (למעשה, הרבני) לאותם שטחים ותקופה – אבל לא מצאתי שום דבר קרוב. בדקתי גם את הקתולים (עבור אמו של אי.ד.צ') – גם כאן שום דבר.

2) השלב השני היה בְיִנִיצָה, שם היו אמורים להימצא ספרי מרשם התושבים לגבי אוקסנינו (לשנים החסרות – 1907-1911) וְרַבובו. ביקרתי בארכיון האזורי שלה ולא מצאתי שם שמץ דבר. הם החלו לספר לי שהיו מסמכים (ביחס לְרַבובו) שעברו לפני שנים רבות מהארכיון שלהם לארכיון של אזור חמלניצקי, כיוון שזה היה אז באזור חמלניצקי. 3) לכן נסעתי לחמלניצקי (סתם עשיתי 350 ק"מ ללא תוצאה, ואותה הדרך בחזרה).

²¹⁵ חמלניצקי הוא שמה הנוכחי של פרוסקורוב.

4) התאכזבתי במידת מה ונסעתי לצ'רקאסי. למעשה לא תכננתי למצוא שם שום דבר כיוון שדיברתי איתם טלפונית והם סיפרו לי שהם חיפשו את מסמכי אי.ד.צ' ולא מצאו מאומה. בכל זאת נסעתי לשם ואופס!!!, למרות שלא ציפיתי למצוא כלום הצלחתי למצוא: א) תעודת לידה של הבת הבכירה של דנילה ומריה. ב) תעודת פטירה של אחותו של דנילה. ולבסוף – ג) תעודת נישואין של דנילה ומריה, ובתיאור נאמר ששניהם אורתודוקסים-פרבוסלאבים.

5) ביקרתי גם באומן (אין שם ארכיון) ומשם נסעתי לאוקסנינו. ראיתי את המוזיאון ומצאתי את מה שכתב מאסלוב בספר האורחים. המוזיאון, כמו שהוא עכשיו, נבנה על בסיס מסמכיו של פיל (הוא נתן להם סריקות טובות של מסמכי מוזיאון הצבא האדום וכמה צילומים שקיבל ממשפחתו של אי.ד.צ'). הגברת היחידה שעוסקת במוזיאון ועובדת בבית הספר הייתה מאוד נוטה לעזור, אבל לרוע המזל היא איננה יודעת שום דבר יותר ממה שכתוב או ידוע כבר. בכפר לא נשארו קרובים של דנילה והיא לא הייתה מסוגלת לספר שום דבר חדש. צילמתי את הדוכנים, אבל, באופן כללי, זה היה ללא תוצאות.

6) ביקרתי גם בן־בובו (נסעתי מאומן דרך ופניארקה). שם ממש הוכיתי בהלם. מצאתי שם את המנהלת הקודמת של מוזיאון בית הספר המקומי (שאין בו כלום) שהלכה עמי לבית הקברות. היא ידעה איפה היה מקום קבורתם של הורי אי.ד.צ', אבל לקח לנו כשעה להגיע לשם, כיוון שהוא היה מכוסה בצמחייה ולא היה ניתן לראות אותו. [...] בית הקברות הוא אורתודוקסי, יש צלב אורתודוקסי אחד בנוי על הקבר, ללא שמות או כל דבר אחר, וצלב זה נראה כאילו נוצר בשנות ה-60-50. בכפר לא אכפת מזכרו של אי.ד.צ', אף אחד אינו זוכר אם היו לאי.ד.צ' קרובים כלשהם, ואף אחד אינו זוכר את טרופים. הלכתי לבית הספר בן־פניארקה בו למד אי.ד.צ', אבל הוא היה כבר סגור ולא היה בסביבה אף אחד שיוכל לעזור לי. על כל פנים, מתיאורו של המנהל הקודם הבנתי שגם במוזיאון בית-הספר בן־פניארקה אין שום מסמכים של ממש. הם חושבים שהורי אי.ד.צ' מתו מטיפוס, אבל אף אחד אינו יודע את זאת בביטחון ולא נותרו מסמכים. אגב, בבאגוזה מצאתי (לפי ספרי מרשם התושבים) שכ-120 איש מתו מטיפוס בתקופה קצרה של 3-4 חודשים (בשנת 1919), כך שכנראה הייתה מגפה באזור. אשר לביקורו של פטליוורה לא יכולתי למצוא מסמכים המוכיחים התקפה מסוימת (על הכפר), למרות שהוא היה פעיל מאוד שם.

7) לבסוף ביקרתי את א.מ.פיל ודיברתי איתו במשך כ- 4 שעות [...]. הוא שלח לך את הספר שיש לך כבר וממנו מצאתי שהוא, למעשה, עיתונאי (ולא היסטוריון) ולכן לא היה אף פעם פעיל בארכיונים. הוא אפילו לא שמע על המסמכים שמצאתי ולא הראיתי אותם לו, למרות שהזכרתי שמצאתי עקבות מסוימים. הוא עבד במוזיאון הצבא האדום, בארכיון של פודולסק, אבל מעולם לא ראה את תעודת הלידה של אי.ד.צ', והוא מצהיר שאין מסמך כזה במוזיאון.

8) לא הצלחתי להשיג עבורך את הספרים שהזכרת, כיוון שפשוט לא היה לי זמן לכך – הנסיעות באוטובוסים הקטנים והלא-נוחים למדי לקחו זמן ארוך מדי וכדי שיהיה לי די זמן לעבוד הייתי צריך להתחיל השכם ב- 6:00 בבוקר וחזרתי אחרי 22:00.

אינני בטוח שהשבעתי את רצונך, אך אלו הן התוצאות. כשבני יהיה בבית במשך החגים, הוא יעזור לי להוריד את התמונות מהמצלמה וליצור מהן קובץ. אחר כך אשלח אותן אליך. [...]

בוריס היקרת ברוך שובך! אני מעריך מאוד את עבודתך הכה קשה. נצטרך לבחון בקפדנות את החומר שהבאת, אבל נראה שהעדות להשתייכותו הפרבוסלאבית של דנילה מתחילה להכריע במשקלה. עדיין, התעלומה עדיין שם ותוצאות עבודתך עשויות להיות לעזר בפתרונה (למרות שהסיכויים אינם נראים גבוהים מדי...). [...] חג שמח ושנה בריאה ומאושרת מאוד. דן

אחרי החג נפגשתי עם בוריס שדיווח לי על נסיעתו, ומסר לי את היבול - צילומי התעודות הנזכרות לעיל. כדי לקבל מושג על האוכלוסייה במחצית השנייה של המאה ה-19 בכפרים והעיירות שבהם אנו עוסקים, ציטט בוריס נתונים מספרו הקלאסי של לברנטי איבנוביץ' פוחילביץ', משנת 1864: 'דיווח על מקומות היישוב בפלך קייב'²¹⁶. לפיו נמצאו אז באוקסנינו – 1,686 נוצרים-אורתודוקסים ו-30 יהודים וקתולים, ובבאגוה – 1,042 תושבים. לפי פוחילביץ', בכפר הקטן באגוה אין כנסייה פעילה, ותושביו נזקקים לכנסייה שבטטרִיבקה השכנה, הגדולה יותר.

Похилевич, Лаврентий Иванович: 'Сказания о населенных местностях ²¹⁶ Киевской губернии',

לפני נסיעתו, הצעתי לבוריס כמשימה ראשונה את ספרי מרשם האוכלוסין בקייב שבאחד מהם אמור להימצא רישום לידתו של איבן דנילוביץ' – אותו רישום שצוטט רבות, אך לא פורסם מעולם ככתבו וגם לא ניתנה כתובתו הארכיונית. כפי שדיווח בוריס, משימה זו לא עלתה בהצלחה. מאידך הוא הצליח למצוא תיעוד מעניין לגבי הצ'רניאחובסקים בבאגוה במפקד האוכלוסין הכולל הראשון של האימפריה הרוסית, בשנת 1897 ("פונד" (אוסף) 384, "אופיס" (רשימה) 11, מסמכים 53, 54, 55). כמו כן מצא שם את בני משפחת סבצ'וק, ביניהם גם את אנדריי סבצ'וק, נוצרי-אותודוכסי, בן 17 (כלומר: יליד 1880), שעשוי בהחלט להיות אביה של אותה אניסיה אנדרייבנה סבצ'וק שדבריה מצוטטים במוזיאון אוקסנינו. במפקד תושבי באגוה נמצאו שלוש משפחות בשם צ'רניאחובסקי: משפחתו של קיריל פיאודוטייב, משפחתו של פיודור גברילוב, ומשפחתו של ניקולאי לוקיאנוב²¹⁷, שבה, כמובן, היינו מעוניינים.

התעודה הראשונה שהביא בוריס מהארכיון האזורי של קייב היא, אם כך, תעודת הרישום במפקד של משפחתו של ניקולאי צ'רניאחובסקי. מהפרטים שהוכנסו בה לטופס הסטנדרטי, בכתב יד, אנו לומדים כי ניקולאי לוקיאנוב צ'רניאחובסקי הוא בן 50 (יליד 1847), יליד הכפר אנטונובקה (שבנפת סטאבישץ' ה²¹⁸), בעליה של חלקת אדמה המתגורר בבקתת עץ מקורה קש, נשוי לאנה גורדייבה, בת 46 מבאגוה. ילדיהם הם: דנילו ניקולאייב – בן 23 (יליד 1874), מריה ניקולאייבה – בת 19, איבן ניקולאייב – בן 14, אולגה ניקולאייבה – בת 8, טרופים ניקולאייב – בן 5, ויקתרינה ניקולאייבה – בת שנה, כולם נולדו בבאגוה, אינם נשואים וחסרי רכוש. כל בני המשפחה פרבוסלאבים, ושפתם מאלורוסית (אוקראינית דאז). אבי המשפחה יודע קרוא וכתוב – למד בבית, האחרים – לא למדו ואינם יודעים קרוא וכתוב. האב איכר עצמאי וגם שכיר. הבנים עובדים אצל האב. דנילו היה פעמיים בשירות קדם-צבאי. מחד, תומכים השמות הפרטיים הלא יהודיים, ועוד יותר מכך – ציון דתה של המשפחה כפרבוסלאבית, בנרטיב הרשמי.

²¹⁷ כאמור לעיל, הסיומת הישנה בתקופה ההיא לשם האב אצל הגברים הייתה ללא ה- יץ' של היום, ואצל הנשים הייתה הסיומת – נה (ולא – בנה).

²¹⁸ с Антонівка, Київська область, Ставищенський район, קואורדינטות 49°23'N 30°16'E.

מאיזדך, הכפר אנטונובקה קרוב ביותר לכפר ליחצ'יחה – מקום הולדתו של איסק צ'רניאחובסקי, מה שתומך בנרטיב של המשפחה בחולון.

במפקד תושבי באגוה משנת 1897 מצא בוריס עוד דמות מעניינת - אדם ששם משפחתו מתקשר לסיפורנו. זהו סְוֹרִין ולדימירוב נובינסקי, שלמרות היותו בעל תואר אצולה העובר בירושה²¹⁹ ("פוטומסקי דבורין"), אף הוא מתואר כבעל אדמה המתגורר בבקתת עץ מקורה קש. הוא בן 36, יליד באגוה, לא נשוי, קתולי, שלמד בגימנסיה בבלאייה צרקוב ויודע קרוא וכתוב פולנית ואוקראינית. בני ביתו הם המשרת בן ה-16 בְּנֵדִיקט אלכסנדרוב קוצ'נובסקי - קתולי דובר פולנית מפיאטוגורסק העובד אצלו גם כאיכר, המשרתת בת ה-18 ואסה קרבצובה – מְמֹזְרָה אוקראינית מהכפר טרוגצ'ובקה שבאזור קייב, דייר אוקראיני בן 32 מפגר מלידה - דניל דימיטרוב זנצ'וקובסקי, ולבלר רווק בן 26 בן כפר קטן - דומיניק איבנוב יְפִימובסקי, אף הוא קתולי קורא פולנית... מלבד סוורין הנ"ל. מצא בוריס עוד שלושה נובינסקים: סְטֶפֶן - שמת הרבה קודם לכן, פלוריאן – ממחוז צ'יגירין, ואיפוליט - שמת בערך ב-1840. לא נראה שאף אחד מכל אלו הוא אותו בעל אחוזות שאצלו עבד דנילו באוקסנינו ובְּרֹבובו, אם כי ייתכן שקיים קשר משפחתי מסוים, ושאכן מדובר בפולני קתולי, ולא דווקא ביהודי.

הממצאים הממשיים האחרים היו בצ'רקאסי, שם נמצאו ספרי הרישום של כנסיית הכפר טְטֵרובקה²²⁰ מהשנים 1889-1901 ו-1903-1905 (אוסף 931, רשימה 1, קובץ 2252). נמצאה תעודת פטירה ב-2.10.1905 של אולגה, בתו של האיכר ניקולאי לוקיאנוב צ'רניאחובסקי מהכפר באגוה, שמתה בגיל 16 משעלת (כנראה, דלקת ריאות). טקס התפילה נערך בבית הקברות הכללי ע"י הכומר פּאָבֶל פּוֹנְצ'וֹב. נמצא גם רישום לידתה ב-8.8.1900 של אנה, בתם של האיכר דנילה ניקולאייב צ'רניאחובסקי מהכפר באגוה ואשתו החוקית מריה ליאונטייבה, שניהם אורתודוקסים. את טקס הטבילה ערך, ב-13.8.1900, המטביל פּאָבֶל מְטוֹשְׁבִיץ', את

²¹⁹ ברוסיה היו שתי דרגות של תארי אצולה – הדרגה הגבוהה עוברת בירושה, והשנייה אישית.

²²⁰ טטרובקה שבנפת ז'אשקוב, מחוז צ'רקאסי, הוא כפר סמוך לבאגוה.

התפילה נשא קיריל קרבצ'נקו, והסנדקים - גריגורי איבנוב מטקובסקי, אף הוא איכר מבאגוזה, ואשתו. התעודה השלישית, המעניינת ביותר, היא תעודת הנישואין של דנילו ומריה, לפיה ב- 29.5.1900 (חודשיים וחצי לפני הולדת הבת אנה...) נשא דנילו ניקולאייב צ'רניאחובסקי, בן 27, איכר מבאגוזה, אורתודוקסי, כאשתו הראשונה את האיכרית מאותו כפר, מריה ליודוויגובה בלינסקאיה, בת 21, אורתודוקסית, שאלה הם נישואיה הראשונים. גם טקס זה נערך על ידי אותו כומר, פאבל מטושביץ', וגם בו השמיע את התפילות קיריל קרבצ'נקו. הערבים מצד החתן היו האיכרים מבאגוזה אברהם גורדייב פודירצ'וק וסמיון אברהמוב לויטסקי, ומצד הכלה – איבן וסילייב בלינסקי וגריגורי איבנוב יבורסקי.

ניחוש אפשרי הוא שדודים של בני הזוג שימשו כערבים – כלומר, שאברהם גורדייב פודירצ'וק הוא דודו של דנילו (מצד אמו, אנה גורדייבה), ואיבן וסילייב בלינסקי הוא דודה של מריה (מצד אביה). ומכאן סביר לשער שגם סמיון אברהמוב לויטסקי הוא בן משפחה של דנילו. כל זאת היה נראה לי כחיזוק מסוים להשערה בדבר מקורה היהודי של המשפחה, כיון ששמות המשפחה בלינסקי ולוויצקי היו מוכרים לי אצל יהודים בארץ, ולעומת זאת לא היכרתי את השם אברהם אצל לא יהודים במזרח אירופה. ד"ר מורוזוב שם גם לב להופעות נוספות של השם לודביג בספרי המרשם לכפר באגוזה. הוא הצליח למצוא שם את פיודור לודביגוב בלינסקי, כנראה אחיה של מריה לודביגובה, שהשתתף בטקס טבילה ב- 1904 [...]

מאוחר יותר, מצאתי באתר ההנצחה obd מעל ל- 300 בלינסקים, רובם הגדול מרוסיה, פחות מאוקראינה, ועוד פחות מאזור זה. רק למעטים מהם היו שמות יהודיים טיפוסיים. גם השם לויטסקי, או לויצקי, הנשמע לנו יהודי טיפוסי, אינו כזה לפי רשימת obd. בין כאלף גורדייבים שברשימה אין אף אחד ששמו מעיד בבירור על יהדותו, ופודירצ'וקים לא מצאתי ולא אחד... להפתעתי מצאתי שם אברהמים רבים מאוד, ורק פחות משליש מהם נראים כיהודים. ברשימת obd יש קרוב למאה ילידי באגוזה, וביניהם מיכאיל פטרוביץ' צ'רניאחובסקי (יליד 1920), אלכסנדר וסילייביץ' בלינסקי (1907), אפנסי סטסנוביץ' לויצקי (1922), איבן גריגוריביץ' ירובסקי (1911) ו- 5 בני משפחת סבצ'וק.

בארכיון צ'רקאסי נמצאו גם ספרי מרשם עבור הכפר אוקסנינו – לתקופה 1883-1900, שאין בה עניין עבורנו, ולשנים 1906 (חוץ מחודש ינואר), 1912, 1918-1919. מסתבר שספרי מרשם אלו צולמו על ידי המורמונים מאוניברסיטת יוטה, ובוריס נאלץ לעבור על החומר בצילומי הקטנה (מיקרופיש), מה שלא הקל על העבודה. בספרים הנ"ל לא נמצאו רישומים על משפחת צ'רניאחובסקי. במיוחד, **בספר הלידות של 1906 לא נמצא רישום לידה של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי.** גם השם 'נובינסקי' לא התגלה בספרים.

מנתוני ספר הפטירות של אוקסנינו התבררה לד"ר מורוזוב העובדה המעניינת, אם כי לא מפתיעה, שב-1906 מתו במגיפת הטיפוס באוקסנינו 95 גברים ו-95 נשים. במוזיאון צ'רניאחובסקי באוקסנינו לא מצא בוריס ממצאים חדשים משמעותיים.

41. מאסלוב ממשיך בחקירה

5.10.2011. דן עמיר היקר! [...] ב-11 בספטמבר יצאתי למוסקבה וחזרתי משם ב-17 בספטמבר. המסמך הראשון שעברתי עליו: **צ'רניאחובסקי, אלכסנדר דנילוביץ',** יליד 1915, נולד במחוז ויניצה, נפת תומאשפול, בכפר ורבובו, רוסי, אחיו של אי.ד. צ'רניאחובסקי [...], סגן מ-17 במארס 1942 ובאותו זמן מונה כמפקד יחידת המרגמות של בריגאדת הרובאים המיוחדת ה-196 שהועברה לזירה הצבאית הצפון-קווקאזית, סגן בכיר (1942), סרן (16 בנובמבר 1942), רב-סרן (26 במארס 1943), סגן מפקד גדוד הטנקים של הבריגאדה המיוחדת ה-180 בארמייה ה-60 מ-12 בינואר 1943, מפקד גדוד 392 של בריגאדת הטנקים ה-180 בחזית וורונוי מ-27 באפריל 1943, סגן מפקד חטיבת הטנקים ה-12 (שנת 1944), סגן מפקד חטיבה ביחידת הבינוי של בריגאדת המשמר ה-2 של הטנקים בחזית הביילורוסית ה-3 מ-11 במאי 1944, [...] נהרג בקרב ב-26 ביוני 1944 (מכרטיס השירות של א.ד. צ'רניאחובסקי, צ.א.מ.א.ר.פ. מדור 11).

המסמך השני: **צ'רניאחובסקי, אלכסנדר דנילוביץ',** פודפולקובניק של המשמר (בצו מפקד חילות הזירה הצבאית המוסקבאית מס. 0120 – שנת 1944), סגן מפקד בריגאדת הטנקים המיוחדת ה-2 של המשמר, נולד ב-25.11.1915, נקרא לשורות הצבא האדום על ידי ועדת הגיוס של נובורוסיסק,

נקבר בכפר אלכסיניצ'יה בנפת בוגוש'ב בפלך ויטבסק, אשה נינה אלכסנדרובנה, העיר אודסה, רח' גוגול 14, דירה 32

הדבר העיקרי כאן: לאומיותו של א.ד. צ'רניאחובסקי – רוסית. שאלה: מדוע אצל שני אחים מאותם הורים לאומיות שונה – רוסית ואוקראינית? איך זה יכול להיות? אם כן מתקבל שגם א.ד. צ'רניאחובסקי היה יכול לכתוב את עצמו כרוסי והעם הרוסי היה יכול להתגאות בבנו. מדוע התייחס כל אחד מהאחים כך, מרצונו, אחרת ללאומיותו? מעניין מאוד שאיבן דנילוביץ' לקח אליו את אלכסנדר, בהתחלה לארמיה ה-60, ואחר כך לחזית הביילורוסית ה-3, זאת אומרת, לקח אותו תחת חסותו, למרות הקונפליקטים בילדות ולמרות שבזמן המוגדר, לדבריו (באוטוביוגרפיה), א.ד. צ' בכלל לא שמר על קשר כלשהו עם אף אחד מבית הוריו. [...]

ואז הצלחתי לעבור, כתוצאה מצירוף נסיבות מוצלח, על כל כרטיסי השירות של קצינים פוליטיים בצבא האדום בשנים 1941-45. [...] בצבא הרוסי בשנות המלחמה היו 12 קצינים עובדי-מפלגה בשם המשפחה צ'רניאחובסקי. שם זה נפוץ בסביבת קייב. כנראה ש-50% מהאנשים בעלי שם זה הם יהודים. [...] אפשר לסכם שגנרל יו.א. (או ג.א.) צ'רניאחובסקי לא היה פעיל מפלגה, כיוון ששמו אינו בכרטיסיית הסגל הפוליטי. זאת אומרת שהוא התייחס לסגל הפיקודי, הניהולי, הטכני, המשפטי או הרפואי. [...] למרבה הצער, בכרטיסיית סגל המפקדים ניתן לקבל כרטיס רק אם מראים את שם המשפחה, השם הפרטי ושם האב, ולפעמים גם את מקום הלידה של האדם, אם לא – לא מחפשים את הכרטיס – זהו הכלל החמור.

הייתי מאוד מתוסכל, כאשר הזמנתי בכרטיסיית סגל המפקדים את כרטיסו של ויקטור יקובלביץ' צ'רניאחובסקי (אחיו של איסק יקובלביץ') והשיבו לי שאין תיק כזה. זה מוזר - לקצין כזה חייב להיות כרטיס אישי, ממנו אפשר היה ללמוד איפה נולד והאם עברה המשפחה למקום מגורים אחר. אני מניח שאין שגיאה במכתבך על כך שויקטור היה קצין חיל האוויר.

דן עמיר היקר! לעבודת החקירה אני מחכה בעניין רב למכתב המשך ממך. במיוחד אני מבקש להיוודע: האם בחר פיל למלא את בקשתך (בקשתו) ולהשיב על השאלות החשובות? בזאת תהיה תלויה תוכנית הפעולה שלי. אם פיל אינו יכול לחפש את המידע, אזי אלך לארכיונים בקייב, ויניצה, צ'רקאסי וכו'. הזמן עובר, ולפנינו עדיין הרבה לעשות.

[...] אני שולח עותקים של קבלות על הוצאות בנסיעה של 11-17 בספטמבר 2011. ההוצאה הכספית בנסיעה זו היא סביב 270 דולר. זאת אומרת שההוצאה הכספית הכללית היא בסביבת 650 דולר. יש עוד די כסף להמשך המחקר. [...] הצלחה בכל ענייניך ותכניוּתֵיך. בכנות, א.א.מאסלוב

6.10.2011. אלכסנדר היקר. לקח לי זמן ארוך יותר מהמצופה לכתוב אליך שוב, ובינתיים חלה התפתחותית משמעותית ביותר: ד"ר בוריס מורוזוב, מאוניברסיטת תל-אביב, נסע לאוקראינה עבור פרויקט המחקר שלי, והצליח למצוא כמה מסמכים לגבי תולדות משפחת צ'רניאחובסקי בבאגוּוה, הכפר שממנו הם עברו לאומן או אוקסנינו. למרות כל חשדותי הקודמים, מסמכים אלו מאשרים את הגרסה "הרשמית".

המסמך הראשון נמצא בארכיון האזורי של קייב: במפקד האוכלוסין הכלל-רוסי של שנת 1897 עבור הכפר באגוּוה, הוא מצא את רשימת משפחתו של ניקולאי לוקיאנוב צ'רניאחובסקי (בן 50), אשתו אנה גרדייבה (46), וילדיהם דנילו (23), מריה (19), איבן (14), אולגה (8), טרופים (5) ויקתרינה (1), כולם קתולים-אורתודוכסים. ניקולאי נולד בכפר אנטונובקה. הייתה לו חלקת אדמתו שלו, אבל הוא עבד גם כשכיר. אשתו אנה והילדים נולדו בבאגוּוה. הילדים לא היו נשואים ולא היה להם רכוש – הם עבדו במשק של אביהם. האב ידע קרוא וכתוב מלימוד בבית. האם והילדים היו חסרי השכלה. שפתם הייתה מאלו-רוסית. דנילו עשה פעמיים שירות קדם-צבאי.

שלושת המסמכים האחרים הם מתוך כמה ספרים של מרשם התושבים של הכפר טטרבקה (הכפר הסמוך לבאגוּוה, איפה שנמצאת הכנסייה המקומית):
1) רישום פטירה (2.10.1905) של אולגה ניקולאייבה, אחותו של דנילו, משיעול (דלקת ריאות?) בגיל 16.

2) רישום לידה (8.8.1900) של אנה, בתם הראשונה של דנילו ומריה.

3) רישום נישואין (29.5.1900) של האיכר דנילו ניקולאייביץ', בן 27, מבאגוּוה, ומריה ליודוויגובנה בלינסקאיה, בת 21 מאותו הכפר, שניהם קתולים-אורתודוכסים.

כך מסתבר, אחרי הכול, ששצ'רבאקוב צדק – איבן דנילוביץ' היה אוקראיני. זה מה שאיבן עצמו הצהיר בדיווח האוטוביוגרפי שלו משנת 1939 שנמצא

בתיקי הצבא והמפלגה, ולמרות כל השמועות והעלטה המכסה את ילדותו, לא נמצאה, ועדיין לא נמצאת, שום הוכחה הסותרת זאת.

אבל המסתורין עדיין שם, וישנן הרבה שאלות שלא נענו, אלא שהסיכויים לענות עליהן נראים קטנים והולכים:

האם היה איבן בנם הביולוגי של דנילו ומריה, או שהיה, כפי שנטען בנוסחים קודמים של הוויקיפדיה (ברוסית ובעברית) שהוא אומץ על ידם? מה הייתה שנת לידתו האמתית?

מדוע לא סיפר איבן על שנות ילדותו ונעוריו? אלו חוויות נוראות רצה להסתיר?

למה עשו הרשויות מאמץ כה רב להסתיר את רוב המידע והמסמכים אודות איבן דנילוביץ'?

עלינו לנסות למצוא את המידע הנכון והמלא (שמות, שנות לידה והיסטוריה מאוחרת) של כל אחיו ואחיותיו של איבן. המידע עליהם הוא לא שלם ולא קונסיסטנטי (אגב, האם אין זה מוזר שאחרי שילדה לפחות 5 ילדים ב-6 או 7 שנים, עברו על מריה 10-11 שנה עד שילדה את שני ילדיה הבאים, וזאת בהיותה כבת 40?).

כמובן שישנם עוד פרטים לא ברורים רבים בביוגרפיה של איבן דנילוביץ', אבל השאלות שלעיל, ובמיוחד שתי האחרונות שבהן, הן המסקרנות ביותר.

לד"ר מורוזוב הייתה פגישה ארוכה עם אלכסנדר פיל בקייב. הרושם שלו הוא שאיננו יכולים לקוות ממנו רבות. למרות תארו האקדמי, הוא יותר עיתונאי-חוקר מאשר היסטוריון, ולמרות דרגתו הצבאית, יש לו סמכות מועטה וגישה מוגבלת למדי לחומרים שבצבא. ד"ר מורוזוב סיפר לפיל משהו [...] על התעניינותי בסיפור תולדות חייו של אי.ד.צ', ופיל שלח עמו את אותו הספר שנתן לך [...]. הוא גם הבטיח לענות על המסר האלקטרוני ששלחתי אליו לפני כשבועיים – לפי מורוזוב, פיל אינו קורא אנגלית, ולוקח לו זמן רב לקרוא את הדואר שלי, בעזרת אשתו (גם האנגלית שלה אינה כה טובה).

שאלות אחרות שהייתי רוצה לענות עליהן הן מהסוג האישי. כיון שאינני מאמין שהטענות של ארבע או חמש המשפחות היהודיות לקשר משפחתי לגנרל צ'רניאחובסקי הן כולן פרי הדמיון בלבד, ייתכנו שני הסברים:

הסבר אחד הוא שניקולאי צ'רניאחובסקי, או אביו לוקא, המיר את דתו מיהדות לנצרות, ולכן היו לו קרובי משפחה יהודים. הסבר זה אינו סביר ביותר, כיוון שהיהודים שהמירו את דתם היו ברובם משכילים ולא איכרים.

הסבר שני יכול להיות שהיה צ'רניאחובסקי אחר, יהודי, שהיה קצין גבוה למדי בזמן קודם יותר (אפילו בצבא הצאר). אנחנו יודעים על אחד כזה – פודפולקובניק איסק יקובלביץ' צ'רניאחובסקי מליחציחה, שסיפר לילדיו שאיבן דנילוביץ' היה בן-דודו. אולי היה לו באמת בן-דוד, או בן-משפחה רחוק יותר, בעל דרגה גבוהה בצבא. בגלל זה הייתי כל כך מעוניין באותו גנרל-לייטננט מסתורי ג.צ'רניקובסקי (או שם משפחה דומה), שעדיין לא הצלחנו לעלות על עקבותיו, ולכן הייתי רוצה לדעת עוד על הוריו של איסק. מידע אחר אפשר לחפש בארכיונים של הקהילות היהודיות (ד"ר מורוזוב ניסה, ללא הצלחה, כמה מהמקומות בעת ביקורו הקצר). שלך, דן עמיר

16.10.2011. אלכסנדר היקר. [...] תודה רבה על המידע החדש שהבאת מ-צ.א.מ.א.ר.פ. למרות שנראה, מממצאיו של מורוזוב (שאני מצרף בזאת), שחשדותינו בדבר השתייכותו הדתית של דנילו לא היו מבוססים, הערפל האופף את ילדותו ונעוריו של אי.ד.צ' עדיין נמצא שם, ואולי אפילו התעבה. פורמאלית נראה שהכול פשוט: למרות שלא הגענו לרישום הלידה המקורי, הוא עצמו הצהיר שאביו היה דנילו ניקולאיביץ', והעובדה שדנילו ניקולאיביץ' עבר מבאגוה לאוקסנינו, ביחד עם המידע האחר על משפחתו בבאגוה, מסתכמים להיסטוריה די מפורטת וקוהרנטית של המשפחה – מהסב ניקולאי לוקיאנוב, שנולד בערך ב-1847 והסבתא אנה גורדייבה, שנולדה סביב 1851 בבאגוה, ששת ילדיהם: דנילו (בערך 1873/4), מריה (1878/9), איבן (1883), אולגה (1889), טרופים (1892) ויקתרינה (1896), עד לחתונתם של דנילו ומריה ליודוביגובה (1900) והולדתה של בתם הראשונה. כל אלו מתארים כפראבוסלאבים ושפתם – אוקראינית. כעת עולות כמה שאלות, כמו האחרונה שהעלית: אם כך, מדוע הוגדר אלכסנדר כרוסי? מלבד התירוץ הטריטוריאלי, כלומר שזו הייתה טעות כותב (ואלו לא היו לא-שכיחות), אנו יכולים לנסות חלופות אחרות: [...] הסבר אחד יכול להיות באם, או האמהות, של איבן ואלכסנדר. איבן דנילוביץ' עצמו אינו נוקב בשם אמו. ברישום הנישואין, ממאי 1900, שמה של אשתו הראשונה של דנילו הוא מריה ליודוביגובה בלינסקי. זה מתאים לציטוט של הצ.א.מ.א.ו מרישום הלידה, שם

נאמר ששם אמו של איבן הוא מריה ליודביגובנה (ברישום הלידה של בתם הראשונה, אנה, מאוגוסט 1900, השם הפטרונימי של מריה הוא ליאונטייבה, אבל זו, קרוב לוודאי, טעות לבלר). עדיין יש משהו מוזר באותם נישואים: אם נאמר לי נכון, לשני הערבים מצד הכלה השם אבר(ה)ם בשמם הפרטי או הפטרונימי. האם תוכל לבדוק זאת ברישום הנישואין המפורש ולומר לי את שמותיהם המדויקים? השם אברם (אברהם, אברום וכדומה) הוא שם יהודי טיפוסי. איך קורה, שבחתונה פרבוסלאבית בכפר קטן, שניים מהאיכרים המקומיים, ידידי משפחה של הכלה, נושאים שם זה?

אינני מבין היטב את הערתך על היחסים בין איבן דנילוביץ' ואלכסנדר. חשבתי שמה שהוא אמר באוטוביוגרפיה שלו מ-1939 זה שאיננו בקשר עם משפחתה של אשתו (אבל לא עם אחיו ואחיותיו שלו).

המסמכים שראית מציבים בעיה נוספת – תאריך לידתו של אלכסנדר. 23.11.1915 מתאים לתאריך הנתון ב- obd.memorial, אבל זה אינו מתיישב עם הסיפורים האחרים: לא עם הסיפור האבסורדי של שריפוב, שלפיו הוא היה כבר בן 10 כשדנילו ומריה מתו, וגם לא עם העדויות של אנסטאסיה גריגורייבנה ואנטון דוב, שמספרות שהוא היה אז בן פחות משנתיים.

[...] ספרי המרשם שמורוזוב מצא בארכיון האזורי של צ'רקאסי היו:

באגווה - מהשנים 1906-1915, 1917-1919, 1922-1923 [...]

אוקסנינו – מהשנים 1889-1901, 1903-1905, 1906, 1912, 1918-1919.

הוא לא מצא שם את הספרים הקריטיים של אוקסנינו מהשנים 1902-1905, ובמיוחד – את זה של 1907 – הספר שמצוטט בביוגרפיה של צ.א.מ.או (עם תאריך הלידה המוקשה!). מורוזוב לא מצא שום דבר בקייב, ויניצה או חמלניצקי (פרוסקורוב) על ורבווה ופניארקה – אני מבין שזו עבודה קשה למדי למצוא אלו ספרי רישום נמצאים באלו מקומות. בעיה אחרת עם ספרי הרישום היא שאינני בטוח שהם מדווחים גם על לידה, נישואין ופטירה של כאלה שאינם פרבוסלאבים, במיוחד, של יהודים. האם יש ספרי רישום יהודים נפרדים, ואם כן, איך אפשר לאתר אותם? זה נחוץ אם, למרות כל הממצאים שיש לנו, אנחנו עדיין מאמינים שיש משהו מאחורי סיפוריהן של המשפחות היהודיות שטענו לקשרי משפחה עם אי.ד.צ', מלבד הרצון הטבעי לקיום אישיות חשובה במשפחה. אם לא נצליח לקבל מידע נוסף, יהיה עלינו לוותר על תיאוריית המוצא היהודי. אבל עדיין תישאר התעלומה הגדולה – מה הסוד

המוסתר בתולדות חייו של אי.ד.צ'י? קשה להאמין שנוכל לגלות סוד זה ללא עזרה של איזה שהוא בן משפחה, ואינני סבור שעזרה זו תבוא מצאצאיו של אי.ד.צ'י. אני תמה אם יש איזה שהוא סיכוי למצוא בני משפחה של אחיותיו הבכירות, ילנה אולשנסקי ואניסיה דוב. הייתי רוצה גם לעשות מאמץ מסוים להשיג מידע נוסף על כמה מאותן משפחות צ'רניאחובסקי יהודיות – במיוחד באזורי בבליה-צ'רקוב, אובוחוב, רדומיסל, קורסון-שבצ'ינקו ולויב (רציצה). הבעיה היא שאינני יודע איפה צריך לחפש מידע כזה, היכן ספרי הרישום המתאימים, והאם הרישומים היהודים נשמרו בנפרד. שלך בכנות, דן עמיר

19.10.2011. לאירה והמשפחה שלום. אני ממשיך לנדנד בעניין הקשרים המשפחתיים. בינתיים הצלחתי להשיג מסמכים מאוקראינה על משפחתו של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. הוא עצמו כתב שהוא אוקראיני ושם אביו דנילו ניקולאייביץ'. בפרסום של הארכיון המרכזי של הצבא הרוסי היה כתוב שהוריו באו מהכפר באגוה, והחוקר ששלחתי מצא, בארכיון של קייב, את רשימת משפחת צ'רניאחובסקי מהכפר באגוה במפקד של 1897 - ובאמת הבן הבכור (בן 23 אז) הוא דנילו ניקולאייביץ'. גם האחים איבן וטרופים ועוד שלוש אחיות ישנם ברשימה. חוץ מזה הוא מצא בארכיון שבעיר צ'רקאסי את רישום החתונה של דנילו ניקולאייביץ' עם מריה ליודוביגובה בלינסקי. החתונה היא פרבוסלאבית, וגם בכל המקומות האחרים כתוב שהם פרבוסלאבים. כל זה מבסס מאוד את הטענה הרשמית שאיבן לא היה יהודי.

נכון שנשארו עדיין הרבה דברים לא ברורים, ובייחוד למה מסתירים כל כך את כל החומר עליו. אבל אם לא יהיו לי שום פרטים חדשים, לא תהיה לי ברירה אלא לקבוע שהרוסים צדקו ואנחנו טעינו. לכן חשוב לי מאוד לשמוע בהקדם האפשרי כל מה שזוכרים בעל המשפחה של סבא איסאק, ועל הקשר עם איבן דנילוביץ'.

אל: סטיבן אוסד, דייוויד גלאנץ, ז'אקי זאסלוב, פרדרק סמולר, אדם שיין, ז'ו צ'רניאחובסקי, נחום צ'רניאחובסקי, זהבה ריינהרץ.

חברים יקרים. אני מקווה שכולכם בטוב ושמחים בחגיכם. אני עומד לסיים את מחקרי על גנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. מטרתני בניהול מחקר זה הייתה מרובת פנים: התחלתי אותו מתוך סקרנותי האישית – כשניסיתי למצוא מי היה אותו קצין צ'רניאחובסקי שהיה אחיה למחצה של סבתי. אחר

כך התפשט המחקר לשאלה האם הגנרל המפורסם היה, או לא היה, יהודי, ולמאמץ לאתר קרובים שלו בישראל, ארצות הברית או כל מקום אחר. אז, לאחר שלמדתי את כל החומר שפורסם אודות צ'רניאחובסקי, בעיקר ברוסית, גירתה אותי עובדת מיעוט ואי-קוהרנטיות המידע על הרקע המשפחתי שלו ותולדות חייו המוקדמים, והמאמץ הברור להעלים אותם, ומצאתי אתגר במחלוקת בת 65 השנה בין המערב למזרח שלא באה עדיין על פתרונה. לבסוף, לאחר כמעט שלוש שנים, נעזרתי על ידי מומחים לארכיונים הרוסיים, והצלחתי לגלות תיעוד מקורי שכנראה פותר את העניין.

למרות שעדיין לא מצאנו את רישום הלידה המקורי של איבן דנילוביץ', הוא עצמו הצהיר (באוטוביוגרפיה הקצרה שנכתבה עבור הרשויות ב-1939) ששם אביו היה דנילו ניקולאייביץ'. העובדה המאושרת שדנילו ניקולאייביץ' עבר מבאגוה לאוקסנינו, ביחד עם המידע המתועד על משפחתו בבאגוה שנמצא עתה בארכיוני קייב וצ'רקאסי, מצטרפים לתיאור מפורט וקוהרנטי למדי של תולדות המשפחה – החל מסבא ניקולאי לוקיאנוב, שנולד סביב 1847 וסבתא אנה גרדייבה, שנולדה סביב 1851 בבאגוה, ששת ילדיהם: דנילו (1873 או 1874), מריה (1878 או 1879), איבן (1883), אולגה (1889), טרופים (1892) ויקתרינה (1896), עד נישואי דנילו למריה ליודוביגובה בלינסקי (1900) והולדת בתם הראשונה אנה (1900). כל הנ"ל מתוארים בספרי הרישום כמשתייכים לדת הפרבוסלאבית, ושפתם – אוקראינית.

עדיין נותרו שאלות רבות שאיננו יכולים לענות עליהן על המשפחה ותולדות חייו של איבן הילד והנער. אבל, אלא אם נקבל מידע חדש שיעזור לבסס איזה שהוא קשר משפחתי יהודי לאיבן, ניאלץ להודות שכול סיפורי המשפחה שלנו, כמו כל הפרסומים באנציקלופדיות, ספרים, מאמרים וכן הלאה במערב, היו יותר בגדר משאלות לב מאשר אמת היסטורית.

לכן, אם אתם עדיין מאמינים שהיה לאיבן דנילוביץ' קשר יהודי, ויש לכם פיסת מידע שיכולה לעזור לעקוב אחרי קשר זה, אני מבקש מכם להודיעני על כך בהקדם האפשרי. במיטב ברכות לשנה החדשה ('גמר טוב'), דן עמיר
20.10.2011. בוריס היקר. [...] זה לא נראה מבטיח מדי לעקוב אחרי משפחת בלינסקי – ייתכן שהיא ממוצא פולני, כמו שאמרו לך באוקסנינו, אבל גם אם כך הדבר, אינני רואה סיכוי רב שזה יוביל אותנו למקום כלשהו.

עדיין יהיה מעניין מאוד למצוא את רישום הלידה של אי.ד. – מלבד השאלות המתעוררות כשמקבלים את 1907 כשנת הלידה הנכונה, גם החודש, יולי, מעורר תמיהה. כל עוד הלכתי בעקבות תיאוריית המשפחה היהודית, התאריך הלא-מדויק לא נראה כבעיה גדולה – הרישום הפורמאלי של הרך הילוד לא היה צמוד בהכרח להולדתו בפועל, והיה יכול להתבצע גם שנים לאחר מזאת. אבל אם הרישום מבוצע על ידי הכנסייה המקומית מיד לאחר הטקס הדתי, כמו שנראה שנעשה בספרי הרישום שראית, אזי טעויות בתאריך הן מאוד לא סבירות.

בעוד שייתכן שענינו על שאלת הרקע המשפחתי של אי.ד.צ', אנחנו עדיין בערפל לגבי שנות ילדותו ונעוריו. נראה שהסיכוי היחיד ללמוד עוד כל חלק זה של חייו יכול לבוא מידע נוסף על אחיותיו הבוגרות ממנו ומניסיון לשאול את משפחותיהן על המידע שיש להן, אם זה ישנו בכלל. אינני יודע אם יש סיכוי כלשהו למצוא את ספרי המרשם הרלבנטיים (סביב 1920) שבהם נרשמו נישואיהן. קו פעולה אחר יכול להיות להיוודע עליהן ועל משפחותיהן מאנשי צ'רניאחובסק, בתקווה ששמרו קשר איתן ויוכלו לתת לנו חוליה מקשרת או רמז כלשהו. אם זה לא יצלח, אנחנו יכולים אפילו לנסות לקבל את כתובתו של אולג צ'רניאחובסקי מא.פיל, ולנסות לקבל מידע נוסף ממנו (סיכוי קלוש, אבל אפשר לנסות). אני מקווה שוכל לעזור לי להתקשר גם עם אנשי צ'רניאחובסק וגם עם פיל (שעדיין לא ענה על הדואר האלקטרוני ששלחתי). כאשר נדע יותר, יהיה אפשר לראות אם יש עוד עבודה לביצוע באוקראינה או במקום אחר. בינתיים, עלינו לדון באופן בו יפורסמו הממצאים – מה אתה מציע? היכן ואיך?

42. מה ידוע לסרגיי צ'רניאחובסקי במוסקבה?

מצאתי במרשתת את כתובתו של פרופסור סרגיי פליקסוביץ' צ'רניאחובסקי באוניברסיטה הבינלאומית הבלתי תלויה לאקולוגיה ומדעי המדינה במוסקבה. שיערתי, שכאיש מדעי המדינה, וכנראה גם יהודי, לא היה יכול שלא להתעניין במצביא הנושא את שמו.

21.10.2011. פרופסור צ'רניאחובסקי היקר. מזה שנתיים שאני מתעניין בסיפור חייו של הגנרל המהולל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. אחרי שקראתי את כל המידע שניתן להשיג עליו, על גבי נייר ובמרשתת, מצאתי שעדיין יש מידע מועט מאוד על הרקע המשפחתי שלו ועל שנות ילדותו ונעוריו, ושמידע מועט זה לא רק שאינו שלם, אלא שהוא גם מכיל אי התאמות רבות.

אני תמה אם אתה, הנושא את אותו שם משפחה, טרחת אי פעם ללמוד על אישיות יוצאת מן הכלל זו, ואם התשובה היא חיובית, האם תוכל לספר לי עוד על משפחתו ועל ילדותו. שלך בכנות, פרופ' (אמריטוס) דן עמיר בית הספר למדעי המתמטיקה, אוניברסיטת תל-אביב

דן היקר, מובן מאליו שתמיד זה עורר את התעניינותי, כך או אחרת, למרות שלא ערכתי על כך שום מחקר מיוחד. מקובל שהוא בא ממשפחת סייס או מנהל משק של בעל אחוזה מקומי. היו לו שני אחים – מיכאיל ואלכסנדר. מיכאל נהרג במחצית השנייה של שנות ה-20 (נראה שבק.ו.ז.ד (קו הרכבת סין-מזרח רחוק)), אלכסנדר – בזמן המלחמה.

איבן עצמו נולד בשנת 1907, אבל כשהלך לעבוד אחרי מות אביו ב-1920, כדי להתקבל לעבודה ברכבת הוסיף לעצמו שנה. את הקרב הראשון שלו נתן בגיל 12 – לכפר שלהם הלכה כנופיה של הלבנים. הוא אסף את בני גילו, הם לקחו נשק, שבאותם זמנים התגלגל ביערות ובשדות בכל מקום, ויצאו לקרב עם הקונטר-מהפכנים. הם הצליחו להכות וכמעט לפזר את הכנופיה, למרות שבשורותיהם היו רק ילדים בגילו. הוא היה קומסומולאי פעיל. לצבא הלך עוד אז, כשהנהיג אותו טרוצקי. יש עוד הרבה פרטים, שבוודאי ידועים לך. עד כמה שידוע לי, עדיין לא מזמן היו בחיים ילדיו – ניאונילה ואולג – ביובל המאה שלו הופיע ראיון איתם ב*דוסיסקאיה גזטה'* – כלי הביטוי בדפוס העיקרי והרשמי של המדינה.

מכרים במטה הכללי אמרו לי לא פעם, שבניתוח מגיעים למסקנה שהוא היה המוכשר ביותר בין מצביאינו. בכלל, לולא נהרג לפני ההסתערות על קניגסברג, המלחמה הייתה יכולה להסתיים *כמודש* וחצי מוקדם יותר, כלומר כבר באמצע או סוף מארס. בשנת 1991 היה צריך להיות בן 84 – ואי אפשר להוציא מהחשבון שהיה יכול להפוך את ההיסטוריה של ארצנו על פניה, ולא לאפשר את מהפיכת ילצין והתפרקות ברית המועצות. ללא ספק, הוא היה אדם גדול. בכבוד, ס.צ'

22.10.2011. סרגיי היקר. תודה רבה לך על תשובתך המהירה. אכן אני מודע לרוב מה שכתבת. כמו שסיפרתי לך, הבעיה היא בכך שהרבה מהמידע אינו מבוסס והרבה חסר בו. לדוגמה: (1) מאז 1944, איבן דנילוביץ' נחשב, כמעט בכל הפרסומים המערביים (דיווחים, מאמרים, ספרים ואנציקלופדיות) כצאצא למשפחה יהודית. דבר זה הוכחש על ידי השלטונות הסובייטים ומתעלמים ממנו בכל הפרסומים במזרח. האם שמעת משהו על נושא זה?

(2) יש אי-בהירות מסוימת לגבי מקום לידתו של איבן דנילוביץ' (אומן או אוקסנינו) ועבודתו של אביו בתקופה זו (עובד רכבת או איש-סוסים באחוזת).

(3) יש בלבול רב לגבי אחיותיו של איבן דנילוביץ' – הסיפורים במקורות השונים אינם מתיישבים זה עם זה באופן גס.

(4) יש כמה דברים לא ברורים גם לגבי האחים. מתי הצטרף האח הבכור, מיכאיל, לצבא (1920, 1921 או 1923 לפי המקורות השונים)? מתי הוא מת (1929 או 1932)? איפה ואיך (האם הייתה זו תאונת רכיבה באימונים, כמסופר אצל שריפוב, או משהו שונה לגמרי)? – לא שמעתי קודם לכן על סיפור הק.ו.ז.ד. (האם זו מסילת הברזל קווקאז-מזרח רחוק?) – האם תוכל לספר לי על כך יותר?

(5) עד 2005 היה מוסכם בכל מקום ששנת לידתו של איבן היא 1906 – זה מה שהוא כתב באוטוביוגרפיה הקצרה שמסר ב-1939 וגם מתאים לסיפורים המתועדים האחרים על ילדותו. נראה שמבלי להסתמך על שום פיסת מידע חדשה, מסיבה מסוימת, העדיפה המשפחה – או אולי השלטונות – לדבוק בגרסת 1907 (זו השנה המצוטטת במסמכים שפורסמו בשנת 2005 על ידי הארכיון המרכזי של משרד ההגנה, למרות שמוער שם שזו טעות, ו-1906 היא שנת הלידה הנכונה).

(6) סיפור "קרב הילדים", למרות שהוא מסתמך על המסמך הראשון בפרסומי הארכיון המרכזי של משרד ההגנה, הוא מוקשה למדי. הכותבת, או.ט.איבנובה, או שפיתחה אותו מסיפורו של א.ס.דוב במסמך השני, או שרשמה את דברי מישהו אחר שעשה זאת. סיפורו של דוב, שהוא אמין יותר, אומר שכשהקומסומלאים הצעירים שמעו שהפולנים עלולים להגיע, איבן אמר שבמקרה זה הם יקחו נשק ויארבו להם ביער בצד הדרך, אבל אינו מספר שתוכנית זו יצאה אל הפועל.

(7) "הנובלה הביוגראפית" של שריפוב משנת 1971, ששימשה כמקור הסטנדארטי לכל המאמרים והביוגראפיות שבאו לאחר מכן, מלאה בסיפורים פיקטיביים, ומשמיטה מספר עובדות וסיפורים "לא נעימים" – וזאת בבירור מטעמים פוליטיים ולמטרה "חינוכית".

(8) תולדות חייו של אי.ד. צ'רניאחובסקי לפני הקריירה הצבאית שלו שמורים עדיין בעלטה – נראה שלמיעוט ולערפול המידע על כך אחראים לא רק הרשויות, אלא גם משפחתו הקרובה, וייתכן שאפילו הוא עצמו (זה, לפחות, מה שטענה אלמנתו בראיון משנת 1949 שלא פורסם).

יהיה מעניין מאוד ללמוד את הערותיך על כך, אם יש לך כאלה. דן עמיר

דן היקר. אני יכול להשיב מיד על כמה מהנקודות כיוון שיצא לי לדון בהן בעבר. ראשית, לגבי המוצא היהודי: אני יודע שבזמנו זה נזכר בספר מסוים שנקרא, כנראה, 'יהודים – גיבורי ברית המועצות' או 'יהודים – גנרלים סובייטיים', אחר כך זה הופרך בספר שהופיע בישראל. [...] כל הנתונים שלי שהתקבלו ממקורות לא רשמיים מדברים על כך שהוא היה אוקראיני. מהם מתקבלת גם עדות שאי שם בגבולות שנות העשרים-שלושים הוא הואשם ברגע מסוים בכך שהסתיר את מוצאו האצילי. הצ'רניאחובסקים הפולנים והאוקראינים – זו משפחה מאוד עתיקה וידועה שנוכרת כבר בספר האצולה המאלו-רוסי בערך מהמאה ה-14. ההאשמה הוסרה, אבל לו היה מוצאו יהודי – לא הייתה יכולה אפילו לעלות.

מלבד זאת, ההיסטוריוגרפיה הסובייטית הייתה כנראה מתקנת את זאת – התזה של המאבק המאוחד כנגד האויב של כל עמי ברית המועצות הייתה אחת מהנחות היסוד גם אצל מבקרי "הציונות והקוסמופוליטיות" – התעמולה התאמצה דווקא להעלות על המסך את כל הפגנות הגבורה והאומץ מצד היהודים, בהדגישה את רגש האחוה הבין-עממית של בניה של ברית המועצות, כך, ש"לא היהודים רעים, אלא הציונים". לו היה צ'רניאחובסקי יהודי, זה היה משתבץ מצוין בדוקטרינה הבינעממית. לגבי אותו מבצע "בגרטיון", לדוגמה, היה מתקבל שעל החזית הביילורוסית ה-1 מפקד רוקוסובסקי (פולני), על ה-2 – זחארוב (רוסי), על ה-3 – צ'רניאחובסקי (יהודי), ועל הפריבאלטית – בגרמיאן (ארמני). באופן כללי, הניואנסים ביחס ליהודים הופיעו רק בסוף שנות ה-40 – ואף פעם לא היו דומיננטיים. עד הזמנים ההם, אותם אלו שהשתייכו לקבוצה האתנית הזו נחשבו בדרך כלל כמשתייכים

לעילית. אחר כך חולקו ל"יהודים קומוניסטים" (יהודים בעלי זכויות) ו"פשוט יהודים" (בהדגשה של השתייכותם האתנית). הראשונים נחשבו כ"אנשים אמינים", וגם אם לא עד כדי "זכאים לאמון" – לאחד מהיסודות הבסיסיים של עמוד השדרה של המדינה הקומוניסטית – וכחלק מ"המשמרת הפוליטית והכלכלית של המדינה". עם היהודים האחרים היה המצב מסובך יותר. לו היה צ'רניאחובסקי יהודי – זה לא היה מוסתר, אלא מועלה על נס על ידי השלטונות, כמו שעשו לגבי דרגונסקי ו"הוועד היהודי האנטי-פשיסטי" שלו. שנית, הסכסוך על ק.ו.ז.ד – זו הייתה פעולה צבאית במחצית השנייה של שנות ה-20 סביב מסילת הברזל הסינית-מזרחית, שעברה בטריטוריה סינית, אבל נבנתה על ידי רוסיה והשתייכה לברית המועצות.

שלישית, על הולדתו ב-1907 דובר הרבה עוד מוקדם יותר משנת 2005 – על כך כתב כבר שריפוב. למרות שבדרך כלל מסובך לתת אמון בפרסומים הארכיוניים ברוסיה ב-20 השנים האחרונות – בתחילת שנות ה-90, בצו של ילצין, אורגנה הוצאה מסיבית של זיופים והפצתם בארכיונים המרכזיים במטרה להשחיר את פני הממשל הקודם.

רביעית, באופן כללי - לפי שיפוטי, שריפוב הוא אחד מהמקורות האמינים ביותר. [...] אינני יודע אם הבנתי כראוי את הנקודה בדבר מקום הולדתו של איבן ועבודת אביו. 'איש-סוסים באחוזה' יכול להיות בעל שלוש משמעויות: הראשונה - [...] - "אציל בעל אמצעים". השנייה – "בעל חוות סוסים", כלומר "בעל משק לגידול ומכירת סוסים", והשלישי – סייס. עד כמה שהבנתי מהמידע שהיה לי לגבי העניין – נכונה המשמעות השלישית – דנילה צ'רניאחובסקי היה סייס באחוזתו של בעל האחוזה הפולני. ס.צ'

24.10.2011. תודה סרגיי על הערותיך. הנה מספר הבהרות לגבי אותן נקודות: 1. אשר להשתייכות האתנית של הגנרל, ידוע לי עכשיו, כמעט בוודאות, שהוא היה אוקראיני. עם זאת, ידוע לי גם שהייתה, ועדיין ישנה, אמונה כללית במערב שהוא בא ממשפחה יהודית (כמו רוב הצ'רניאחובסקים בפלך קייב באותו זמן). נראה שכאשר שמועה זו החלה להתפשט על ידי כתבים מערביים, כבר בקיץ 1944, השלטונות הסובייטים לא ניסו לעצור בעדה, כמו שיכלו לעשות בקלות באותו זמן, אלא נתנו לה לעבור – כיוון שזה התאים היטב לתעמולה שלהם במערב (דוגמה אנלוגית היא שתמונתו של לב דובאטור קישטה את עמוד השער של חוברת על היהודים הסובייטים במלחמה,

שפורסמה בלונדון ב- 1943 לאותה מטרה). זו גם עובדה שבמשך המלחמה האמינו יהודים רבים בברית המועצות ורוב היהודים בליטא שהוא היה יהודי. אינני יודע באיזו מידה הייתה אמונה זו גם נחלתם של לא יהודים בברית המועצות, אבל דווח שגרומיקו, שהיה אז השגריר בארצות הברית, הרים כוס לכבוד "הגיבור הסובייטי הגדול, בן העם היהודי", צ'רניאחובסקי.

רק בשנים האחרונות, כשההיסטוריונים עברו מהיסטוריה מבוססת-שמועות לעובדות מתועדות, הופיעו סדקים מסוימים באמונה כללית זו.

אני מתמטיקאי ואינני היסטוריון, והתחלתי את מחקרי מתוך סקרנות אישית גרידא – ידעתי שאמה של סבתי נישאה שנית לצ'רניאחובסקי מסוים, ושבנם נעשה קצין – לא היו לי שמות פרטיים או פרטים מזהים אחרים. לא הייתה לי סיבה להטיל ספק באנציקלופדיות והמקורות אחרים שתיארו את איבן דנילוביץ' כיהודי. התחלתי לחפש את קרוביו היהודים, ומצאתי כמה משפחות שהיגרו מאוקראינה וטענו לקירבה משפחתית אליו. חדרתי עמוק יותר לנושא וקראתי את רוב הפרסומים הרלוואנטיים ברוסית, והדברים הלכו הלך והסתבכו... לא שאני מטיל ספק ביושרתן של אותן משפחות יהודיות – נראה שהן הגונות ומאמינות בסיפורי המשפחה שלהן. אבל המידע שבידן הוא מיד שנייה או שלישית – הטענה החזקה ביותר היא: "סבי ז"ל סיפר לי שהוא היה בן-דודו, ודודתי ז"ל ביקרה את אלמנת הגנרל במוסקבה בערך ב- 1960". ייתכן שהיה קצין יהודי גבוה אחר בצבא הסובייטי בשם צ'רניאחובסקי, או צ'רניאחובסקי, שהיה קרוב משפחה של משפחות אלו...

2. כמו שכתבתי לך, לא ידעתי על גרסת ק.ו.ז.ד. למותו של מיכאיל – בספרו של שריפוב ובמאמרו של פאנוב 'גנרל צ'רניאחובסקי והאחים שלו' נאמר שהוא נהרג ב- 1933 באימון צבאי (שריפוב מתאר את זה כתאונת רכיבה). אנסטאסיה גריגורייבנה (האלמנה) אמרה שמיכאיל נהרג "באופן טראגי" בשנות ה- 30. א.ס.דוב (בפרסום צ.א.מ.או) אמר שמיכאיל נהרג ב- 1929, ולפי ציטוט של אחותו אניסיה הוא נהרג במלחמת האזרחים האוקראינית...

אגב, שכחתי לספר לך על המידע הסותר לגבי האח השני, אלכסנדר. כאן עשה שריפוב שגיאה גסה, כשכתב שסאשה היה בן עשר כשהוריו מתו, כלומר שהוא נולד ב- 1909. גיסו, א.ס.דוב (באותו מסמך) סיפר שהוא היה אז בן שנתיים, וכך אמרה גם אנסטאסיה גריגורייבנה. על כל פנים, במסמכי הצבא תאריך לידתו הוא 23.11.1915... מותו ההרואי בקרב מסופר אצל שריפוב

ובמקומות אחרים, אך מפקד גדוד טנקים באותה חזית, שהכיר אותו אישית, סיפר לי שאלכסנדר התאבד [...].

3. המחלוקת בדבר 1906 או 1907: בהוצאות הראשונות של ספרו של שריפוב, איבן היה בן 13 באפריל 1919, וגם כל הפרטים האחרים תואמים את גרסת 1906. זה לא שונה גם בתרגום לאנגלית בשנת 1980. בהוצאה האחרונה, אותה מצאתי במרשתת, מצאתי את גרסת 1907. אודה לך אם תוכל לספר לי מתי נעשה שינוי זה לראשונה. 1906 הייתה השנה עליה הצהיר איבן דנילוביץ', וזה היה התאריך בכל הפרסומים הרשמיים והרשמיים-למחצה. גם אחותו אניסיה וחברו בלאקיטני נקבו ב- 1906 כשנת הלידה. גרסת 1907, עד כמה שידוע לי, הופיעה בפעם הראשונה בראיון של הבת ניאונילה עם א.פיל בשנת 1905 (באותו זמן מבלי לדבר במפורש על הצהרת הגיל הכוזבת), ובאותה שנה גם בספרו של פיל (באוקראינית) ובחוברת שהוצאה בצ'רניאחובסק. אבל ב- 2006 עדיין ציינו את יום הולדתו ה- 100, ובספרים של סוחארב (2005) וקארפוב (2006), שנת 1907 עדיין לא נזכרת. הספר הראשון ברוסית שעשה זאת היה זה של דאינס. הנסיבות שבהן איבן, לפי הטענה, רימה לגבי גילו, שונות מפרסום לפרסום: כדי להתקבל לקומסומוול, כדי להתקבל לעבודה ברכבת, או כדי להתקבל לבית הספר של חיל הרגלים – אבל אני תוהה איך היה יכול לשקר לגבי גילו כאשר חי במקום כה קטן כְּרַבּוּבוּ, מקום בו הכירו אותו כילד.

4. לא קראתי ספרים אחרים של שריפוב, אבל ה"ביוגרפיה" של צ'רניאחובסקי מדברת עד עצמה...

5. איבן דנילוביץ' עצמו לא הזכיר את אוקסנינו כלל – לפי האוטוביוגרפיה הקצרה שלו, הוא נולד באומן, שם עבד אביו כעתק ברכבת. במסמך הראשון בפרסום צ.א.מ.או, האחות אלנה מספרת שבמשך זמן קצר, כאשר הם חיו באומן, האב עבד ברכבת, ואילו לפי האחרים הוא היה אחראי על הסוסים בחווה של נובינסקי באוקסנינו, או סתם איכר. אי.ד.ברנובוי סיכם ש"בבירור, הרכבת הייתה מקום העבודה האחרון של אביו של איבן דנילוביץ'". האחות אניסיה סיפרה שאיבן נולד כשהמשפחה חייה באוקסנינו. בראיון, סיפרה הבת ניאונילה ש"האבא היה בהתחלה עתק ואחר כך נהיה מנהל משק באחוזת נובינסקי". בהתחלה העלים איבן דנילוביץ' משרה זו של אביו, וננזף על כך ב- 1938. לא ברור אם היה זה במכוון שלא ציין את עבודת אביו באוקסנינו. זה יספיק להיום. שלך, דן עמיר

עד עתה לא קיבלתי מסר נוסף מסרגיי. מהצ'רניאחובסקים בחולון הגיע המסר הבא:
31.10.2011. [...] ביקשתי מחמותי אניה לדבר עם טניה באמריקה כדי לקבל
אינפורמציה. היא סיפרה שהיא יודעת שאיסק נולד בעיר בלאיה צ'רקוב.
האבא-יעקב. הילדים: בלה, איסק, אולגה, ריטה, ויקטור ומיכאל. מיכאל גר
בלנינגרד, שירת בצבא בתפקיד גבוה. הילדים שלו: נליה ותמרה. ויקטור גר
בעיר וורקוטה. טניה טוענת שפליקס וליובוב צ'רניחובסקי יודעים יותר טוב
[...] - אתה יכול להתקשר ולשאול. תגיד שקיבלת את מספר הטלפון ממשפחת
צ'רניחובסקי בישראל והם קיבלו מטניה (היא גרה בפיטסבורג, מדינת
פנסילבניה). אני מאוד מקווה שזה יעזור. עד כמה שידוע לי מההיסטוריה של
רוסיה - קשה לדעת את האמת. הם הרבה גם סותרים אינפורמציה וגם משנים.
אין אמון. במיוחד בזמנו של שלטון סטלין. אם ליהודי היה קשה לקבל איזה
תפקיד או להתקבל ללימודים, יהודים היו מסתירים את הלאום שלהם. זה
ידוע. לדעתי, בגלל זה גם החיפושים שלך קשים. [...] ד"ש חם לעדינה ולכל
המשפחה. אירה וכולנו

43. מאסלוב אינו מרים ידיים

הגיע מכתב חדש ממאסלוב:

8.11.2011. דן עמיר היקר! [...] תודה על המכתבים מה-6 ומה-16 באוקטובר!
כמובן שצריך להכין דיווח (מאמר) על תוצאות מחקרנו על אי.ד.צ', כדי
ש"הדור הבא" לא ינסה "לגלות את האופניים" מחדש. הכרחי עכשיו:
1) לפנות לבתו ולבנו של הגנרל בבקשה להעיר בכתב על המסמכים המספרים
על שורשיו היהודים של האב. צריך למהר, כיוון שהילדים, אם לומר בעדינות,
אינם צעירים. [...] בתשובה נשתמש אחר כך במאמר שלנו. לשם כך, כדאי
לשלוח לילדיו של אי.ד.צ', דרך א.פיל, שיודע את הכתובת הדרושה, את
הטקסט של אותו מסמך מ-1944. [...] כך נוודא מה יודעים הילדים על
השורשים היהודים של האב והאם.
2) צריך לפנות גם אל א.פיל עצמו לקבלת ההערות המתאימות. איך זה הוא
כתב דיסרטאציה, אבל על השורשים היהודים של אי.ד.צ' אף לא מילה! [...] בדיוק
בדיסרטאציה יש מקום לביקורת של כל הגרסות! שיתקן את החסר!
בדיווח שלנו חשובה גם דעתו של ה"מומחה" הזה בבעיה הנתונה - המלומד,
אשר צריך להיות "אס" בעניינו ולדעת הכול על מושא מחקרנו [...].

מה שמעניין מאוד כאן : בפגישתי אתו אמר א. פיל : **באי.ד.צ' מעורבים דם אוקראיני, פולני ויהודי!** הוא יודע משהו על השורשים היהודים של הגנרל, אבל שותק (מטעמים פוליטיים). אני מבקש ממך לפנות אליו גם בשאלה כזו : מה הדברים האלה על הדם היהודי הזה באי.ד.צ'רניאחובסקי? ללא התשובות של שלושת האנשים, לא יכול להיות למחקרנו (הדין וחשבון) ערכו המלא, [...] כיוון שאז רשאי מישהו לנזוף בנו : מדוע לא השתמשתם באפשרות לשאול את בני משפחתו של הגנרל? ולהוסיף : אולי הם ידעו הרבה. [...] תשומת לב רצינית דורשת הגרסה : **אי.ד.צ' היה בן בלתי חוקי או מאומץ של דנילו ומריה. ייתכן שבגלל זאת לא סיפר לאשתו על ילדותו, בגלל זאת גם היחסים בין דנילו ומריה לא היו טובים, ואחרי שהם מתו, היה זה איבן, כילד הזר, שהופקר לגורלו.** מעניין : איך צצה גרסה כזו?

דן עמיר היקר! ידע אותי בכל החדשות בחקירה, כיוון שידע זה יעזור לי לכוון את העבודה בהמשך, לפתור ביתר הצלחה את הבעיות העולות, ולראות ביתר בהירות את היבטי הנושא. [...]. בכנות, א.א.מאסלוב

ב- 3.11.2011 שלחתי תזכורת לד"ר פיל:

אלכסנדר היקר. אני מקווה ששלומך בטוב. אני מודאג במידת מה, כיוון שלא קיבלתי שום מסר ממך מאז ה- 27 באוגוסט. בינתיים קיבלתי את דרישות השלום והספר ששלחת לי עם ד"ר בוריס מורוזוב. תודה רבה לך. למרות שיכולתי לקרוא אוקראינית היא חלשה בהרבה אפילו מהרוסית שלי, אנסה לקרוא חלקים מסויימים של הספר שהם בעלי עניין מיוחד עבורי (לגבי המילים הקשות יותר אני מתייעץ במזכירה דוברת אוקראינית במחלקה שלנו). עדיין אעריך מאוד את תשובותיך לשאלות ששאלתי אותך, ואוסיף שאלה נוספת : האם יש דרך להתקשר עם בן משפחה כלשהו של אחיותיו הבוגרות של איבן דנילוביץ' – אני באמת מבולבל עם פיסות המידע המתייחסות לאחיות אלה, ומקווה שלימוד נוסף אודותן יוכל לעזור לי להבין טוב יותר את סיפור ילדותו של אי.ד.צ'.

ב- 23.11.2011 שלחתי תזכורת שנייה לפיל. בינתיים הגיע עוד מכתב ממאסלוב: דן עמיר היקר. שלום! [...] בספר : **'אנציקלופדיה צבאית יהודית'**, א.מ. לוויטס, הוצאת **קְטָאֵל'** 1997, 704 עמ', מצאתי את הדברים הבאים : **"לדברי בת-משפחתו, צ'רניאחובסקי ואחותו הצעירה, אחרי שהוריהם מתו, גדלו בבית**

ילדים, היכן שצ' החליף את שמו ולאומיותו" (עמ' 591). אני מתייחס לידיעה זו בספקנות רבה, אבל אם זה נכון, זה הופך [...] את הדברים על פניהם. [...] מכאן דברי א.פיל על כך שהורי אי.ד.צ' נהרגו ושהוא יהודי. א.פיל ידע על אותו ספר, אך לא סיפר לי על כך. דיברתי אתו בטלפון לפני שבעה ימים וביקשתי שיכתוב, אלי או אליך, סיכום (העדויות) למוצאו היהודי של צ'. הוא סרב לעשות זאת, בהבהירו שאינו יודע דבר מעבר למה שכתב בספריו. הוא משוכנע עכשיו חד-משמעית שצ' אוקראיני. הוא פוחד. לדעתי הוא [...] היסטוריון חלש. יתר על כך, אפשר לכנות אותו זייפן היסטוריה. לאחר שקראתי את ספרו, החלטתי לאמת אחד מהקטעים שבו. כשבדקתי בספטמבר ב.צ.א.מ.או [...] התברר שכתוב שם מידע שונה לגמרי! כך מרמים אנשים את האחרים ואת מדע ההיסטוריה – ישר בעיניים! ועל ידי כך הם נעשים "מלומדים"!

איליה מיכאילוביץ' לויטס הוא היסטוריון של יהודי אוקראינה (בעיר קייב). הוא בן 80 ופעיל. אני מציע לך לא לדחות את הדבר. פנה אליו בשאלות על הקטע מהספר²²¹. ייתכנו תשובות בעלות ערך. עדיף שאתה תפנה אליו, ולא אני! [...] את המידע על אי.מ.לוויטס וספרו מסר לי היהודי מ.מ.צ'סניצקי. לדבריו, לויטס הופיע בפני קבוצת יהודים באחד המפגשים החברתיים, ובאותה קבוצה נמצא גם צ'סניצקי. האחרון סיפר לי: **ללויטס יש מסמכים – הוכחות למוצאו היהודי של צ', שאותם מסרה לו אותה בת-משפחה, אחותו של צ' היגרה לישראל אחרי 1991.**

בספר נקבע: צ' נולד ב- 29.6.06 באומן במשפחת עובד רכבת. בנספח: גנרל ברית-המועצות – המוכרז כיהודי – אי.ד.צ', הוא נמצא שם גם במדור 'גיבורי עמנו' (היהודי – א.מ.) וגם ברשימת הגנרלים הגיבורים של ברית המועצות! **הספר מתייחס אליו באופן חד-משמעי כיהודי, למרות שיש בו גם רשימה נפרדת של יהודים למחצה, שבה מוצהרת הלאומיות הלא-יהודית של אחד ההורים של האנשים המובאים בה, כמו, אב – רוסי או אם – גרוזינית. זאת אומרת שלפי הנתונים של אי.מ.לוויטס צ' נחשב כיהודי!!! הנה העדות הזאת!!!** עכשיו העניין הוא בטיב ההוכחות!!! האם יהיה ניתן לאמת אותן!!! זה יתברר מייד כאשר רק נדע מהן!

²²¹ מאסלוב צירף את כתובת הדואר האלקטרוני ומספר הטלפון של לויטס.

והנה "פענוח" הטקסט הארכיוני ששלחת אלי. תחילה המקור: "ערבים לחתן האיכרים מכפר באגווה אברם גורדייב פודירצ'וק וסמיון אברמוב לוויתסקי, ערבים לכלה איבן וסילייב בלינסקי וגריגורי איבנוב יבורסקי". השמות הנשמעים כמעניינים אותנו הם **אברהם גורדייביץ' פודירצ'וק וסמיון אברמוביץ' (אברהמוביץ', אברמוביץ') לוויתסקי - שמות יהודיים לחלוטין**. זאת אומרת שהחתן היה מיודד איתם, אם הזמין אותם לחתונה כעדיין, לעתים קרובות העדים לחתונה היו בני משפחה רחוקים, זה ידוע היטב. הנה גם דוגמה לכך: עד מצד משפחת הכלה בלינסקי היה אי.ו. בלינסקי – מאוד סביר שזה בן-משפחה של הכלה, ולא סתם מישהו הנושא את אותו שם משפחה. אם אי.מ. לוויתס צודק, גם החתן וגם הכלה יהודים! היו יהודים גם בשם המשפחה בלינסקי, זה דבר ידוע.

בלשון ימינו, הוריה של אנה נקראו: דנילה ניקולייביץ' ומריה ליאונטייבנה. מדוע כתוב במסמך ליאונטייבנה, ולא ליודוויגובנה – זו חידה. אבל אפשרי בהחלט שזו שגיאה של כומר הכנסייה, כמו שגם אתה הצעת.

אי הבהירות השלישית בחומרים הארכיוניים: הכפר אנטונובקה בו. סטאב. (Стаб. Во.). 'יו'. הוא קיצור המילה 'וולוסט' – יחידת טריטוריה מנהלית של אותם הזמנים, אשר קטנה במדרג מה'ליין' (רגיון), שהוא מרכיב של האינאָזד', כשהאינאָזד' הוא מרכיב של ה'גוברניה' ('אובלסטי'). 'סטאב' – כנראה הוא קיצור שם העיירה **סטאבישצ'ה** (היום במחוז קייב), זאת אומרת שה'וולוסטי' נקרא סטאביצ'נסקאיה. הכפר אנטונובקה נמצא במחוז קייב.

[...]אני מאחל לך בריאות איתנה ואורך רוח. ושוב תודה על האמון בי – אדם זר לך, אבל השואף בכל לבו לאמת ההיסטורית. בכנות, א.א.מאסלוב 7.12.2011. אלכסנדר היקר. [...] שלחתי מכתב ללוויטס בדואר האלקטרוני, אך עדיין לא קיבלתי תשובה ממנו. המצב עם א.פיל גרוע בהרבה – הפעם האחרונה שהוא התקשר אלי הייתה בסוף אוגוסט, ומאז – שום דבר. נראה שהוא חושד ואו פוחד להמשיך בדיאלוג. אינני מאמין שהוא יודע משהו שאנו איננו יודעים על משפחתו של אי.ד.צ' ועל ילדותו. אבל, עדיין עלי לדעת איפה ומתי הוא פרסם את הראיון עם אלמנתו של אי.ד.צ'. אני רוצה גם להשיג ממנו את הכתובות של משפחת אי.ד.צ' – לפחות זו של אולג. [...]

הנה, בקיצור, היכן שאנו עומדים כעת: למרות שיש כמה עדויות מיד-שנייה לשורשיו היהודיים של צ'רניאחובסקי, אפשר לעקוב אחרי רובן לאותו מקור יחיד – רב-סרן איסאק יקובלביץ' צ'רניאחובסקי (שכמו שמצאת, נולד בכפר ליחציחה בשנת 1907). הוא טען, ואני די בטוח שגם האמין בזאת, שאי.ד היה בן-דודו (ייתכן שהוא התכוון לבן-דוד שני – למדתי שלמילות הקשר המשפחתי ברוסית תיתכן משמעות רחבה יותר מאשר יש להן באנגלית או בעברית – 'בראט' יכול להיות לא רק אח ממש אלא גם בן-דוד, 'קוזין' יכול להיות גם בן דוד שני, ו'פלמיינ' – יכול להיות לא רק אחיין אלא גם בן של בן-דוד). הוא סיפר זאת לבנו ולדימיר וילדיו של ולדימיר – אדוארד ואלה (שאתם אני בקשר בישראל), וגם לאחיינו פליקס (בנה של אחותו אולגה) הנמצא בארצות הברית, ובמיוחד סיפר זאת לבתו ז'אנה צ'רניאחובסקאיה-רבינוביץ', שאותה שלח לבקר את אלמנתו של אי.ד במוסקבה בתחילת שנות ה-60. ז'אנה וולדימיר באו לישראל ב-1991. שניהם, לרוע המזל, מתו בינתיים. אבל בעלה של ז'אנה, פאבל רבינוביץ', וילדיו של ולדימיר, אדיק ואלה, זוכרים את הסיפור על אותו ביקור. איסאק ומשפחתו גרו בן־לאדיקווקאז, וזה מסביר איך הגיע הסיפור על הקשר המשפחתי שלהם לאי.ד. צ' אל מארק פטרושנסקי, יו"ר הקהילה היהודית שם, שכתב אותו בספרו, 'משבט המכבים', בו הוא מספר ששמו המקורי של אי.ד היה איסאק דוידוביץ', ושבת אחיו (כשהכוונה, כנראה, לבת בן-דודו), הייתה ז'אנה איסקובנה רבינוביץ'. אולי גם מקור המידע של צ'סניצקי ולוויטס הוא ז'אנה, או בת משפחה אחרת של איסאק יקובלביץ'. בכל זאת, עשוי להועיל ללמוד עוד על המשפחה, במיוחד על אביו של איסאק – יעקב – מה היה שם אביו? האם היו לו אחים? איפה התגורר? מה היה עיסוקו? וכן הלאה. אני מנסה ללמוד פרטים נוספים מהמשפחה, אבל קשה לקבל מהם את המידע – הם אינם זוכרים היטב ואין להם מסמכים.

מאידך, משפחת דנילו צ'רניאחובסקי מתועדת בכפר באגוה ב 1897-1900, כמשפחה פרבוסלאבית המקיימת את הטקסים הפרבוסלאביים – טבילה, חתונה ולוויה. האם הייתה משפחה זו יכולה להיות מקורבת למשפחת צ'רניאחובסקי היהודית מליחציחה? שני פרטים בתעודות מבאגוה עדיין מותירים סיכוי כלשהו, אם כי קטן מאוד, לאמינות סיפורו של איסאק יקובלביץ': הראשון הוא קירבת ליחציחה לאנטונובקה – המרחק בין שני הכפרים הוא רק כ- 20 ק"מ. השני הוא השם אבר(ה)ס אצל 2 עדי החתונה של

דנילו. הייתכן שניקולאי, או אביו לוקא, המיר את דתו מיהדות לנצרות ושינה את שמו באותה הזדמנות? המרת הדת הייתה מצויה למדי בקרב היהודים תושבי הערים, במיוחד בקרב בעלי ההשכלה שעבורם הדת היהודית היוותה מכשול לחינוך גבוה ולמשרה מקצועית, אבל לא הייתה נפוצה אצל אצל האיכרים. סביר יותר להניח שמשפחת הרופאים האוקראינים המפורסמים, האחים אלכסנדר, מיכאיל ויבגני צ'רניאחובסקי, הייתה יהודית, מאשר להניח שמשפחת צ'רניאחובסקי הכפרית דלת ההשכלה מבאגוה הייתה יהודית.

אבל עדיין יש דברים שניתן לעשותם. ראשון בהם, נראה לי, הוא החיפוש אחר רישום הלידה של אי.ד. המצוטט בפרסום צ.א.מ.או. עתה ידוע לנו שהוא אמנם הכיל מידע נכון מסוים על דנילו ניקוליביץ' ומריה ליודוביגובנה. מאידך, תאריך הלידה המצוטט הוא מוזר – מדוע יולי 1907 ולא 13 (או 29) ביוני 1906? יש סיכוי מסוים שראיית המקור תעזור לפתרון התעלומה. ד"ר מורוזוב לא מצא את המסמך לא בקייב ולא בארכיון של צ'רקאסי (באומן אין ארכיונים), אבל שהותו במקומות אלו הייתה די קצרה. יכול להיות מעניין גם למצוא את רישומי הלידה של אחיותיו ואחיו הבוגרים – לא ברור מתי המשפחה עברה מבאגוה לאומן ו/או לאוקסנינו, ולכן צריך לחפש אותם בשני המקומות. התקופה הרלוואנטית היא 1901-1907. רשימת הבוחרים לדומה של 1906/7 עשויה להועיל (למרות שהיא כוללת רק גברים בוגרים משלמי מס) – השאלה היא איך להשיג אותה.

הדבר השני בסדר החשיבות, נראה לי, הוא לחפש רישומים של הדור הזקן יותר במחצית השנייה של המאה ה-19 – של יעקב צ'רניאחובסקי ומשפחתו בליחצ'יחה ובבלאיה צרקוב, ושל ניקולאי לוקיאנוב צ'רניאחובסקי (שנולד באנטונובקה ב-1847) ומשפחתו שם או בסטאבישצ'ה, בלאיה צרקוב, קייב או צ'רקאסי. רשימת מפקד 1897, היכן שהיא קיימת, יכולה להיות לעזר.

ואז ייתכן שיהיה מאלף ללמוד את הרישומים האזרחיים והדתיים לתקופה 1919-1921 ולחפש את הצ'רניאחובסקים באותה תקופה – בקייב, צ'רקאסי, ויניצה וכו' – ייתכן שנמצא שם מידע כלשהו על המשפחה, במיוחד אודות אחיותיו של אי.ד. שלך בכנות, דן

ב- 21.11.2011 הואילה ידידתי, פרופ' שושנה קמין, לטלפן עבורי לבני משפחת צ'רניאחובסקי בפייטסבורג. היא דיברה עם ליובה, אשתו של פליקס. ליובה אישרה שאכן פליקס הוא בנה של אולגה, אחותו של איסאק צ'רניאחובסקי – אבי המשפחה שבחולון. אולגה הייתה נשואה לרוסי בשם ואסיה (וסילי) גורבן, אך הם נפרדו והיא שמרה על שם נעוריה. היא סיפרה שדודו של פליקס, מישה, היה בחיל הצוללות. בתו תמרה גרה בוורקוטה, והבת השנייה – נְלִיָה, בסחלין. פליקס אינו זוכר דבר על סבו יעקב. הדוד איסאק הוא שסיפר על כך שהגנרל הוא בן דודו, וששמו האמיתי היה איסאק דווידוביץ' (כפי שטוען פטרושנסקי בספרו, כנראה לפי סיפור המשפחה). כמובן שהתאכזבתי – למרות הקרבה הגיאוגראפית, אינני רואה שניתן ליישב סיפור זה עם המידע המתועד על משפחת צ'רניאחובסקי בבאגוה. אבל עדיין יש למצות את כל המקורות. נקבע שהיא תנסה להוציא מידע נוסף מבעלה ושושנה תטלפן אליה שוב. בשיחה נוספת, לאחר כשבועיים, הציעה ליובה לפנות לבת הדוד נליה בסחלין. לאחר שהתברר סופית שגם פליקס וליובה אינם יכולים להוסיף על הידוע לנו, פניתי לנליה (בעזרתה של שושנה, שתרגמה את מכתבי לרוסית):

3.1.2012. נליה היקרה! קיבלתי את כתובתך מפליקס וליובה צ'רניאחובסקי (קולומבוס, אוהיו). הם יעצו לי לפנות אליך בקשר לקשר המשפחתי שלי למשפחת צ'רניאחובסקי. אמי המנוחה הייתה קשורה למשפחת צ'רניאחובסקי, אבל אין בידי די פרטים כדי לדעת באיזה אופן.

לכן הייתי מבקש לדעת ממך מה שאת יודעת על סבך יעקב ומשפחתו: שמות הוריו, אחיו, אחיותיו ואשתו. במה עסק, ותאריכי הלידה והפטירה של הסבא והסבתא. פרטים אלו חשובים לי גם עבור בעייה מעניינת וחשובה אחרת. תוך לימוד משפחתי ושורשיה התעניינתי בביוגרפיה של גנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. את, בוודאי, יודעת שהביוגרפיה של משפחתו ילדותו היא עדיין "לוטה בערפל", ועד היום קיימת מחלוקת בין רוסיה והמערב על שורשיו הלאומיים. הייתי מבקש לדעת מה את, באופן אישי, יודעת על הקשר של איבן דנילוביץ' למשפחתך.

אני מתמטיקאי, ולא היסטוריון, אבל אני מעוניין מאוד בבעייה זו ואני עוסק בה יותר משנתיים. אני שולט בשפה הרוסית במידה מספקת כדי לקרוא את

הספרות ואני מודע להרבה חומר (ספרים, מאמרים במרשתת וכד') שהתפרסמו על גנרל צ'רניאחובסקי. אודה לך מאוד על כל עדות שתוכל לעזור לי להגיע לאמת ההיסטורית. כתבי, בבקשה, אם אפשר להתקשר איתך בעזרת האינטרנט או לצלצל בטלפון. בברכת שנה טובה!

בתודה, פרופ' דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב

20.12.2011. דן עמיר היקר! [...] ב- 28 בנובמבר נסעתי לארכיון צ'רקאסי, וב- 30 בנובמבר חזרתי לשליגינו. החומר החשוב: ספרי הרישום על לידות, נישואין ופטירות של כנסיית 'תחיית הצלב' בכפר אוקסנינו בנפת אומן מ- 1906, 1912, 1918 ו- 1919 (מיקרופילמים) [...]. מהכפר אוקסנינו נשמרו חומרים רק משנים אלו (מאותן אלו שיש בהן עניין עבורנו).

ב- 25 במאי 1906 נולד ניקולאי להוריו הכפריים (שמות בלתי קריאים) מנפת טראשצ'ה, הסנדק היה תושב אותו כפר דניל ניקולאייביץ' צ'רניאחובסקי [...]. ב- 5 בדצמבר 1911 נולדה, וב- 22 בינואר 1912 נטבלה, אבגניה, בת לפסלומצ'יק (זמר כנסיה) בכפר אוקסנינו, הסנדקים: מורה מהכפר אוקסנינו (שם לא ברור) ומריה ליודביגובנה אשת דנילו צ'רניאחובסקי [...]. ב- 14 בינואר 1912 נולד יוסיף בכפר שוקאיוודה²²² שבנפת אומן. הסנדקים: איכר הכפר באגווה אנדריי ניקיטוביץ' שקולניק ואשתו של האיכר דנילו צ'רניאחובסקי, מריה ליודוביגונה [...].

אפשר להסיק מכך: בשנים 1906-1912 לא התגוררה משפחת צ'רניאחובסקי בעיר אומן, ולכן אי.ד.צ' לא היה יכול להיוולד שם.

אי.ד.צ' לא נמנה במניין הנולדים ב- 1906 הרשומים בכנסית אוקסנינו. בסך הכול, נולדו בשנת 1906 בכפר אוקסנינו 167 בנים ממין זכר. מעניין מדוע הוא איננו נמצא ברשימות אלו. הוא היה צריך להיות רשום בכנסייה של אוקסנינו בשנת 1906, כמו שמכריזה הגירסה הרשמית על זמן ומקום הולדתו. יכול להיות שהוא אכן נולד ב- 1907. לרוע המזל, ספר הרישום של הכנסייה של הכפר אוקסנינו ל- 1907 אינו בארכיון. [...] ברור שהוא אבד איפה שהוא. המסמכים שנשמרו בספרים מראים, למשל, שב- 26 ביוני 1906 נולד

²²² הכפר שוקאיוודה נמצא במרכז המשולש באגווה – פאסטוב – אומן (49°51'N 29°55'E).

באוקסנינו דויד, שני הוריו פראבוסלאביים. מדוע נתנו איכרים פראבוסלאביים שם יהודי טיפוסי לתינוקם? ייתכן שהם יהודים שהתנצרו? בדקתי גם את החומרים של הכנסייה בעיר אומן בשנים 1906-1907. אבל לא מצאתי שם שום דבר מהנחוץ. נשאלו מעט מסמכים כאלה. אמרו שהם נשמדו בשנים 1941-1943 בהפצצה אווירית. אפשר וריאנט כזה: הוריו של אי.ד.צ' גרו באוקסנינו, אבל לקחו את הבן להטביל אותו באומן, אבל זה בעל סבירות מעטה. [...] אני נוטה למחשבה: סבו או אבי-סבו של אי.ד.צ' היה יהודי מומר, זאת אומרת עבר מיהדות לנצרות. אני מציע (כהשערה): אי.ד.צ' ומיור (פודפולקובניק) צ'רניאחובסקי היו אחים לא מדרגה שנייה, אלא מדרגה שלישית, זאת אומרת שאחים מלידה היו לא אבותיהם אלא סביהם. סתם כך פשוט לא יכלה בת-משפחת המיור (פודפולקובניק) להגיע למוסקבה לאלמנת אי.ד.צ' בשנות ה-60. לא יכול להיות שום ספק בכך שאי.ד.צ' ומיור (פודפולקובניק) איסק צ' היו בני משפחה. זהו הקו להמשך המחקר ושאותו צריך לפתח, קו המשפחה היהודית צ'רניאחובסקי והאוקראינית של אי.ד.צ'. בכל הסיכויים זה יהיה המוצא היחיד הנכון למצב.

ב-4 בדצמבר יצאתי, וב-10 בדצמבר חזרתי לשליגינו ממוסקבה (צ.א.מ.או ר.פ.). שוב הייתה זו עבודה גדולה וקשה ומאבק כנגד הביורוקרטיה הארכיונית. שאלות רבות על אי.ד.צ' הייתי אולי פותר מזמן לולא המכשולים הביורוקרטיים בכל הארכיונים, עם כל אותם כללים מוסדיים שלהם ואי האפשרות להיכנס פשוט לשם, כמו שהם מצהירים: "הצג לי מסמך כלשהו". בנסיעה זו נבדקו על ידי מסמכים על ברואד²²³, סטלמך²²⁴ וברזינסקי²²⁵. והנה משהו חדש: במסמך השירות של שניידר²²⁶, במשבצת הלאומיות כתוב – גרוזיני, נולד בטביליסי. כאן שוב עולה השאלה: האם אפשר לחשבו כיהודי, אם הוא רשום במסמכים הרשמיים כגרוזיני?

²²³ גנרל-מיור ארטילריה י(ע)קב איסקוביץ' ברואד (Яков Исаакович Брoуд), יליד 1900, מפקד הארטילריה בארמייה ה-64, נהרג ב-27.6.1942.

²²⁴ גנרל-לייטננט גריגורי דוידוביץ' סטלמך (Григорий Давыдович Стельмах), יליד 1900, היה מפקד אוגדת רובאים כשנאסר במרץ 1938. שוחרר והוחזר לצבא לאחר שנתיים. תפקידו האחרון – ראש מטה החזית הדרום מערבית. נהרג בקרב ב-21.12.1942.

²²⁵ גנרל מיור לב סמואילוביץ' ברזינסקי (Лев Самойлович Берзинский), יליד 1902, ראש מטה הארמייה ה-52 בחזית וולחוב. מת מפצעיו ב-19 ביולי 1943.

²²⁶ גנרל מיור בוריס איבנוביץ' (יונוביץ'?) שניידר (Борис Иванович Шнейдер), יליד 1908, מפקד בריגאדת הטנקים והכוחות הממוכנים של ארמיית המשמר ה-9. נהרג ב-8.2.1945.

ההוצאות : בנסיעה לצ'רקאסי כ- 50 דולר, בנסיעה לפודולסק כ- 250 דולר. בצ'רקאסי לפני בתחנת הרכבת - ישנתי על ספסל, בפודולסק ביטלתי את בית ההארחה, וכל הלילה מ- 5 בערב עד 9 בבוקר התהלכתי בעיר ונשמתי אוויר צח - שם יש פחות מכוניות וגזים באוויר. בכל הלילה לא התיישבתי אף פעם על ספסל, כך שלא היה קר - מינוס 2-1 מעלות. חסכתי 800 רובל, וזה בערך 20 דולר. ברזרבה נשארו עכשיו 50 דולר. המאבק יימשך עד הקופייה האחרונה! [...]. אני מאחל לך כל טוב לשנה החדשה בכנות, א.א.מאסלוב

ברצוני לשמור על אמינות משפחת צ'רניאחובסקי היהודית, נותרתי רק עם הפתרון ההיפותטי שאכן היה קצין בשם איסאק דווידוביץ' צ'רניאחובסקי, שלמרות דמיון השם לא היה קשר משפחתי בינו לבין איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, ואותו איסאק דווידוביץ' הוא זה שהיה קרוב משפחה של כל המשפחות היהודיות הטוענות...

44. פיל מופיע ונעלם שוב. מאסלוב ממשיך לנבור.

לפני שאתייאש סופית מאלכסנדר פיל, ניסיתי לכתוב אליו פעם נוספת: 22.12.2011. אלכסנדר היקר. אני מקווה שלא קרה שום דבר שאינו כשורה. אם יש בעייה כלשהי, אנא ספר לי עליה בכנות. אני עדיין מעוניין מאוד בנושא זה, ואעריך מאוד את עזרתך. דן עמיר

להפתעתי הנעימה, הפעם נענית:

25.12.2011. דן עמיר הנכבד! אני מתנצל על השתיקה הארוכה כל כך! היו לי בעיות בריאות, ולכן נאלצתי לשכב בבית חולים. על אחיותיו כותב איבן דנילוביץ' באוטוביוגרפיה שלו. [...] אולי בינואר 2012 תהיה השלמת מידע בנושא אחיותיו של אי.ד. צ'רניאחובסקי. אלכסנדר פיל

28.12.2011. ד"ר פיל היקר. תשובתך הקלה על לבי. הייתי באמת מודאג לגביך. אני מצטער לשמוע שהיו לך בעיות, אבל אני מקווה שהתגברת עליהן ושאתה כעת בקו הבריאות. אני נכסף ללמוד ממך עוד על אי.ד. צ'רניאחובסקי. אשר לאחיותיו של אי.ד. צ'רניאחובסקי, האוטוביוגרפיה הקצרה שלו מ-1939 אינה פותרת את הבעיות: ראשית, כיוון שהיא מתייחסת רק לאלו שהיו עדיין בחיים באותו זמן, ושנית כיוון שאיננו יכולים להיות בטוחים

שאי.ד. צ'רניאחובסקי דייק לחלוטין באותה אוטוביוגרפיה (למשל לגבי תאריך ומקום הולדתו – הוא מתעלם לחלוטין מאוקסנינו), וכיוון שמידע זה אינו מתאים בדיוק לסיפורים האחרים.

כך, לפי שריפוב, אחותו הבכירה של אי.ד. הייתה מריה, ילידת 1902, שזמן קצר לאחר מות ההורים, בגיל 18, נישאה לקצין ועברה לגור בטולצ'ין, בלוקחה איתה את אחותה התינוקת נאסטיה (אנסטאסיה). בלאקיטני מספר על אחות מרוס'קה ילידת 1905 שנישאה ב- 1923 או 1924, ולקחה איתה לא את התינוקת אנסטאסיה אלא את הילד אלכסנדר. אלמנתו של אי.ד. אינה נוקבת בשם האחות הבכירה, אבל מספרת שהיא נישאה ולקחה איתה את רכוש המשפחה, ללא שום תינוק, ושהאחות השנייה, הנראת בפיה מ'יסק'ה, היא זו שלקחה עימה לנובורוסיסק את התינוק אלכסנדר. לפי פרסום צ.א.מ.א.ו, האחות הבכירה הייתה לנה (שלפי שריפוב נולדה ב- 1903, שנייה לאחר מריה) ונישאה לאולשנסקי. אי.ד. מספר שהיא נשואה לעובד מדינה וחייה ב'פניארקה. אלמנתו טענה שלא היה שום קשר בין אי.ד. לאחותו לאחר נישואיה, אך לנה טענה בכמה הזדמנויות שקשר כזה נשמר. לפי צ.א.מ.א.ו, האחות השנייה הייתה אניסיה, שנישאה לאנטון סטפנוביץ' דוב. אי.ד. מספר שהיא עוכדת בקולחוז ב'רובובו, אבל אינו מספר שהיא נשואה. השם אניסיה אינו נזכר אצל שריפוב. במוזיאונים של צ'רניאחובסק ואוקסנינו מתייחסים לאנסטאסיה דנילובנה דוב – קרוב לוודאי שזו טעות. אנסטאסיה, שנקראת נאסטיה אצל שריפוב וטוסיה על ידי אנה גריגוריבנה, נולדה ב- 1918 ונישאה לאיבן איבנוביץ' צ'קובסקי. האם אתה יכול להבהיר מי הייתה מי? האם יש לך דרך להתקשר אל בני משפחותיהן? אודה לך מאוד אם תוכל לעזור לי גם ליצור קשר עם ילדיו של אי.ד., ניאונילה ואולג, אני מניח שיש לך את כתובותיהם. [...]. אני מקווה להמשיך בהקדם את הדיון בינינו ומאחל לך 2012 בריאה ומאושרת. שלך בכנות, דן עמיר

בתשובתי למאסלוב בישרתי לו על חידוש הקשר עם פיל:

1.1.2012. אלכסנדר היקר. [...] אנא! אל תנהג בחסכנות מוגזמת! זה גורם לי אי-נעימות רבה לדעת שאתה ישן במלונות הזולים ביותר ואפילו באוויר הפתוח, במיוחד במזג אוויר כה קר. אנא! אני מעריך מאוד את עזרתך ואת מסירותך לאמת, אבל אל תגזים בכך! אני מקווה לשלוח לך בקרוב כסף נוסף להוצאות!

ממצאיך מעניינים מאוד, אך עדיין המסמך הקריטי שאנו זקוקים לו הוא רישום הלידה של איבן דנילוביץ', אשר צריך להימצא, לפי הפרסום של צ.א.מ.א, [...] בספרים המטריים של אוקסנינו (או אומן?) משנת 1907. אני מצרף את המסמך הרלבנטי, עם שתי סדרות ההערות מאותו פרסום (אני מניח שהסדרה הראשונה היא הערותיה של איבנובה עצמה משנת 1949, והסדרה השנייה הוספה לקראת הפרסום ב-2005). אפשר לראות שישנן מספר סתירות בין מסמך זה לבין האוטוביוגרפיה של אי.ד.צ'י משנת 1939. [...] ממצאיך תומכים בגרסתה של איבנובה. אם כך מדוע לא סיפר אי.ד. את העובדות כהווייתן? מדוע אינו מזכיר כלל את אוקסנינו? אשר לספר הרישום החסר, לא ייתכן שהוא נשמד במלחמה, כיוון שאיבנובה ציטטה ממנו ב-1949. אם כך הנה תעלומה – היכן מצאה אותו ואיפה הוא עכשיו? השם דויד היה, אכן, יהודי טיפוסי ברוסיה ואוקראינה של אותם הזמנים, אבל היו גם לא-יהודים בשם זה (אם כי הרבה פחות מאשר אברהמים). מה היה שמו המלא של אותו תינוק? אני יודע שהייתה לפחות משפחה יהודית אחת באוקסנינו – משפחת גֶרְבֵי. אבל הם לא היו מטבילים את ילדם בכנסייה...

אני מנסה עדיין להשיג פרטים נוספים ממשפחות צ'רניאחובסקי היהודיות. הדבר הבטוח היחידי הוא שרב-סרן (סגן אלוף?) איסאק צ'רניאחובסקי סיפר למשפחתו (ילדים, אחיינים ונכדים) שאיבן דנילוביץ' היה בן-דודו, ושאי.ד. נקרא בתחילה איסק דוידוביץ'. נראה שהוא באמת האמין בסיפור זה, וייתכן שבתו ז'אנה אכן ביקרה את אלמנתו של אי.ד, שלא הייתה לה סיבה לא להאמין שהיא קרובת משפחה. אני מנסה עדיין לקבל מידע נוסף מאחת מאחייניותיו של איסאק – קיבלתי את כתובתה בסחלין מבני המשפחה בארה"ב, אבל איני מקווה לרבות. החדשות הטובות הן שאחרי 4 חודשים ו-3 תזכורות קיבלתי מסר מפיל - אני מצרף אותו ואת תשובתי לו. מאידך, עדיין אין תגובה מלוויטס. אולי תוכל להשיג אותו טלפונית ולעודד אותו לענות לי? אני חושד שהמידע שלו בא מאותו המקור (כמו מארק פטרושנסקי מוולאדיקווקאז, שהכיר שם את משפחתו של איסאק וכתב בספרו את גרסתם). עדיין חשוב לבדוק את מקורותיו של לוויטס לפני שמגיעים למסקנה הסופית. מאחל לך 2012 בריאה ומאושרת מאוד. [...] שלך בכנות, דן עמיר

25.1.2012. דן עמיר היקר! שלום! [...] **עכשיו לא יכול להיות כל ספק בכך שאי.ד.צ' נולד ביולי 1907!** ב-20 בספטמבר 1948 היה המסמך המתאים, אבל הוא יכול להיות קיים גם עכשיו. מהו מסמך זה? זהו ציטוט (extract) מספר הרישום. זאת אומרת **בחומר של או.ט. איבנובה מדובר לא על ספר הרישום עצמו, אלא על ציטוט מספר הרישום**, וזה דבר שונה. ציטוטים מספר הרישום אפשר לקבל הרבה פעמים בחיים, למשל עם הלידה, במקרה של אבידה, כאשר נייר כזה נדרש באיזה שהוא ארגון (מוסד) וכן הלאה. זה נייר הדומה לדרכון, המאשר את תאריך ומקום הלידה של האדם, ועדות על הוריו. לקבל נייר כזה לא היה מסובך: הלכת לכנסייה וכתבו לך. **אבל זאת רק במקרה שהשתמר ספר הרישום המקורי, אחרת לא היה ממה לצטט.** ◌

זו ההשערה שלי: איבנובה הציגה לאחיותיו של אי.ד.צ' את השאלה בדבר זמן הולדתו. האחיות לא היו תמימות דעה, והשיגו מהארכיון הביתי ("התיבה") את המסמך המתאים – ציטוט מספר הרישום. המסמך השתמר אצלן באיזה שהוא אופן. קרוב לוודאי שציטוט זה נמסר להוריו של אי.ד.צ' בהולדתו, אבל אחרי מותם עברו כל הניירות הביתיים לילדים הבוגרים, כיוון שעל הצעירים לא היה אפשרי לסמוך. איבנובה העתיקה את הציטוט שהוראה לה ובאופן זה עשתה דבר גדול וטוב – הנציחה את **התאריך המדויק של לידת אי.ד.צ' – יולי 1907** (נכון שמסיבה כלשהי, המספר של היום בחודש לא צויין בחומר שפורסם).

דן עמיר היקר! אתה כותב שספר הרישום לא היה יכול להישמד בתקופת המלחמה, כיוון שאיבנובה השתמשה בו אחרי המלחמה. אבל איבנובה השתמשה, כמובן, בציטוט מספר הרישום, ולא בספר עצמו. אינני חושב שהיא עבדה בארכיונים של צ'רקאסי, אומן וקייב ומצאה שם את הספר. אני לא מצאתי את הספר של 1907 של צ'רקאסי, ועובדי הארכיון אמרו שחלק מהמסמכים של אומן (נפת אומן) אבדו בשנים 1941-1943 - אלו מסקנות רציניות, שאת כולן יש לאמת - הספר איננו קיים (בארכיונים הממשלתיים). אבל אותו ציטוט (ולא אחד!) יכול להיות שלם, ואפשרי שנשמר אצל הבן או הבת של אי.ד.צ', שלהם הועבר על ידי אחיותיו של אי.ד.צ'.

לא יכול להיות שום ספק בכך שהבן והבת ידעו מזמן את התאריך המדויק של הולדת האב. הם יודעים אותו גם כעת, כמובן! אבל שותקים! מדוע? לא נוח להם לומר את האמת! כיוון שהאב כתב בכל הניירות תאריך אחר להולדתו

– יוני 1906, ותאריך זה נדד לכל האנציקלופדיות, המדריכים, המילונים, המאמרים ודומיהם הרשמיים. לו נאמרה האמת לעם, אזי אצל כמה מהם הייתה צצה השאלה: למה שינה אי.ד.צ' את תאריך הולדתו? הרי נובע מכך שהוא שקרן! כך עולה נושא "לא-בריא פוליטית" בחיי המפקד, ומתחיל בירור של פרטים מחייו ומהביוגרפיה שלו. לכן המסמך של איבנובה פורסם כל כך מאוחר. אבל, כמו שאומרת האימרה הרוסית הישנה, "מוטב מאוחר מאשר אף פעם לא". תודה לאל, שלמרות שבאיחור, בכל זאת למדנו את האמת. את זאת שאי.ד.צ' לא נולד באוקסנינו ביוני 1906, ובכלל ב- 1906, מאשר גם היעדר שמו בספר הרישום מ- 1906 בארכיון צ'רקאסי. איך יכולים המצדדים בכך שנולד באותה שנה להוכיח את טענתם? בשום אופן! אין ברשותם הוכחה. כל מחברי הספרים על אי.ד.צ' לא עבדו בארכיון של צ'רקאסי עם ספר הרישום של הכנסייה של אוקסנינו לשנת 1906! לכן הם מסלפי היסטוריה שלא מרצונם, זאת אומרת שהאמינו בכתוב באוטוביוגרפיה של אי.ד.צ' וההיסטוריה המסופרת ולא חשבו לאמת את דברי הגנרל מכל הכיוונים, וכך "האמינו בכל מילה".

דן עמיר היקר! אתה הוכחת קודם שאי.ד.צ' ידע את תאריך הולדתו המדויק ואת ילדותו המוקדמת, אבל אני אמרתי, שלאור שנותיו המועטות והמצב הטראגי הוא לא ידע בדיוק את זמן לידתו. בסיטאציה המסתמנת נראה שצדקת! כיוון שבידי המשפחה היה ציטוט מספר הרישום, בגיל 12 הוא היה יכול לקרוא מה שכתוב שם. אבל מדוע הוא לא יצא לחייו הבוגרים עם תעודה זו? קרוב לוודאי, שבחייו הקשים, אכן חסרה לו עוד שנה כדי להיחשב בוגר ולכן הוא הוסיף לעצמו שנה. אבל הוא עשה את הכול מאוד בזהירות. קרוב לוודאי שהיה ידוע לו שספר הרישום נשמד במהלך מלחמת האזרחים, ולכן אף אחד לא יוכל אף פעם להוכיח מתי הוא אכן נולד. ההוכחה המקורית – ספר הרישום, נעלמה! כך הוא המציא לעצמו תאריך לידה כלשהו! אבל את התעודה הוא השאיר אצל האחיות, כיוון שלא היה לו בה צורך לאחר שהחליט לשנות את תוכנה! אחר כך מולאו מסמכים חדשים כלשהם (חוברת עבודה, כרטיס מפלגה וכדומה) איפה שהוא הראה את התאריך שהוא כבר המציא, כדי שייתנו לו, כמבוגר יותר, עבודה אחראית יותר. לכן הוא לא פחד שהתרמית תתגלה. אפשר לשער איזה סקנדל היה קורה ב- 1937, לו התברר שאי.ד.צ' הסתיר לא רק את מוצאו החברתי, אלא גם את תאריך לידתו. כך יש יסוד

להניח שספר הרישום מ- 1907 לא נשמד ב 1941-43 אלא הרבה קודם לכך – בשנים 1917-19.

מעניין מאוד שהאנשים שהכינו לדפוס את החומר של איבנובה העירו על תאריך לידתו של אי.ד.צ' בסגנון הישן והשגוי, כלומר שהוא נולד ב- 16 (29) ביוני 1906, בהולכים את הקוראים הרחק יותר בדרך השגויה, מבלי להטריח את עצמם לעבוד בארכיונים. כאן היה לשאול את אותם "יודעי כול בעלי שכל חריף": ואלו הוכחות יש אצלכם להוכחת המסמכים? אולי יש אצלם הוכחה! דן עמיר היקר! אנחנו יכולים לחגוג ניצחון קטן! התקרבו בצעד קטן אל האמת ההיסטורית! היסוד לאותה הצלחה – הניתוח הביקורתי של החומר של איבנובה וארכיון צ'רקאסי. אנו יכולים לספר זאת לכל מי שמקשיב לכך, ולהפריך את השגיאה של כל העבודות הרשמיות והלא-רשמיות על אי.ד.צ'.

מה שנוגע למקום הולדתו של אי.ד.צ', אני מניח שהוא לא נולד באומן. זהו עיוות אמת נוסף של אי.ד.צ' וכל הכותבים הרשמיים, שהעתיקו את האוטוביוגרפיה שלו מהתיק האישי. איבנובה, למרבה הצער, לא ציינה באיזו כנסייה הוצאה התעודה. מכך נובע שיש להבין שזו כנסיית הכפר אוקסנינו. אבל בציטוט נאמר על אביו של אי.ד.צ' שהוא "איכר מהכפר באגוזה". מכאן [...] שאי.ד.צ' נולד בכפר באגוזה! לא באומן ולא באוקסנינו, אלא בבאגוזה! באוקסנינו רק רשמו אותו בספר, הוא היה יכול להיוולד בבית חולים באומן, אבל זה לא יאמר שהוא נולד שם לפי המסמכים. אדם יכול להוולד הרחק מהמקום שבו רשומים (כתושבים) ההורים, אבל במסמך ייכתב מקום לידתו של הילד במקום מגוריהם. כך ששוב. הודות לאיבנובה, הובהר בעזרת המסמך מקום הלידה המדויק של אי.ד.צ' – הכפר באגוזה! [...] וגם כאן אפשר לחגוג ניצחון קטן! מדוע הסתיר אי.ד.צ' באוטוביוגרפיה שלו גם את מקום הולדתו, בהצביעו על העיר אומן? בתנאי השלטון החדש הקומוניסטי היה נוח לו להראות את שורשיו הפרולטאריים-עמלנים ולומר: אני – בן של עובד רכבת פשוט איש העיר אומן, ולא איכר מהכפר באגוזה, כדי שאצל השלטונות לא יעלו חשדות, למשל שהאב היה אקונום אצל האדון. ולכן אב כזה הוא נצלן של העם העובד, וזהו מינוס בקריירה לקצין הצבא האדום! כמה שלא התאמץ אי.ד.צ' להסתיר את המוצא החברתי שלו, בכל זאת התגלה הדבר, כמו גם העניין הלאומי (פולני!), ובאותו זמן הוא הסתיר באמנות את פרטי הולדתו מכל המרגלים, מרגלי הנגד, הכוחות המיוחדים, המוסדות המיומנים, נ.ק.ב.ד.

וכן הלאה. עד כדי כך הסתיר, שעד היום השתמשו הביורוקראטים והכותבים במידע ששינה. והכול כיוון שאבד ספר הרישום! כמו שנאמר אצל העם "היתוש אינו משחזר את האף!" (זה מושלם, אין מה להוסיף). דן עמיר היקר! זה מה שאנו יכולים עכשיו לומר בציבור בטון רשמי: "איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, המפקד הסובייטי, נולד במשפחת איכרים בכפר באגווה (בנפת אומן?) במחוז צ'רקאס ביולי 1907". ולהראות עוד, שכל הטענות בספרות בשאלות אלו ועד הזמן הזה מתבררות כשגויות.

חבל רק שאיבנו לא עבדה ביסודיות, לא נכנסה בקפדנות לטקסט התעודה ולא ציטטה אותה במלואה, לא נקבה בשם הכנסייה ולא נתנה את התאריך המדוייק של הלידה (אבל בספר ובתעודה הופעת התאריך היא חובה), וציטטה רק את החלק מהתעודה אודות ההורים. אבל עם כל זאת תודה לה על כך שהיא הניחה לדורות הבאים של החוקרים שביל צר אל האמת! כמה היה זה בריא, לו אחיותיו של אי.ד.צ' היו מוסרות לה את אותה התעודה, או עותק של תעודה זו, כדי שהמסמך יישמר במוזיאון הצבא האדום, וכדי שיהיה אפשר להתייחס אליו. ואפשר להציג הוכחה כלשהי, אמנם לא על בסיס מוצק, אולי חלש, לגבי השאלה שעלתה, של אי ההופעה בארכיון של ספר הרישום משנת 1906.

דן עמיר היקר! אתה הצבת בפני א.פיל שאלות נכונות מאוד, במיוחד לגבי כתובת הבן והבת של אי.ד.צ'. אם נצליח להגיע אליהם, תוכל לידע אותם על תוצאות מחקרנו וההוכחה החדשה של זמן ומקום הולדתו של האב. אני משער שפיל לא יאבה למהר להשיב - לו לא נוח לומר לך את האמת, כיוון שזה יחתור תחת סמכותו ויעמיד בספק את איכות הדיסרטאציה שלו. כיוון שאם לגשת לדיסרטאציה זו באופן מדעי גבוה, אזי צריך להיות שם סעיף (או פרק) [...] שבו צריך לבחון ולהעריך את כל הנוסחים מהספרים והמאמרים על זמן, מקום לידתו והוריו של אי.ד.צ', ולהורות על כל השגיאות בספרות. פיל לא עשה זאת, כיוון שאיכות עבודתו ירודה. כאן הוא גם "מושך בגומיה", חושב בדבר, איך לפעול בהמשך, ברור שהוא מתייעץ במישהו, לא מחליט לתת לך את כתובת הבת והבן של אי.ד.צ', ייתכן שהוא מתייעץ גם בהם. אני מטיל ספק בכך שהוא יחליט לתת לך מידע פחות או יותר משמעותי.

לגבי לויטס, אני צלצלתי אליו מזמן, אבל לא הבחנתי ברצון של אותו איש להבהיר את האמת. זה מה שהוא חידש בדבריו: את הסיפור על צ'רניאחובסקי

הוא שמע בשנת 1957, ושמו המקורי של אי.ד.צ' היה איזראיל (ישראל). איך-
שהוא כל הדברים האלה מפי לוויטס אינם מצלצלים כרציניים.

בערך לפני חודשיים כתבתי, בהמשך, הבהרה למשרד ההגנה של רוסיה בדבר
היתר הכניסה עבורי לארכיון לשנת 2012. עכשיו ההיתר ניתן לא לביקור אחד
אלא לשנה. סוכנות הביטחון הפדראלית (פ.ס.ב) צריכה לאשר אותו, לפי
תקנותיה, תוך חודשיים. את היתר הכניסה לארכיון עדיין לא קיבלתי.
בהבהרה ביקשתי לאפשר לי גישה לתיק האישי של אלכסנדר דנילוביץ'
צ'רניאחובסקי, ושל איסאק וויקטור יקובלביץ' צ'רניאחובסקי [...] רצוי לדעת
תחילה מה כתבו אנשים אלה באוטוביוגרפיות, ואחר כך לעבור לסבו של
אי.ד.צ', אך זו תהיה כבר עבודה בארכיונים אחרים באוקראינה.

[...] סיימתי עבודה גדולה וקשה על מ.ג.חצקלביץ', בשימוש בכל המסמכים
שישנם בנושא בצ.א.מ.א. אני מבקש ממך להראות מאמר זה למומחים,
מבקרים ורפרנטים. אני מבקש גם להראות להם את ספרי, שבו יש חלק שבו
מסופר על מ.ג.חצקלביץ', כדי שהם ידעו כמה חומר על גנרל זה כבר התפרסם
ועד כמה הרחבתי בנושא זה. אם המאמר יספק באיכותו, אזי בהגיון הדברים
רצוי למסור להם גם את המאמר הראשון, על א.ב.בוריסוב (שיסטר).

אנא ידעני, האם המסקנה היא שאמשיך לעבוד בארכיון באותו כיוון על
גנרלים יהודים אחרים שנפלו, כדי לפרסם בהתחלה בעברית מאמרים, ואחר
כך להוציא ספר מיוחד? האם יש אפשרות כזו? [...]

דן עמיר היקר! ידע את ההנהלה שלך שאיננו יושבים כאן בחיבוק ידיים,
אנחנו עובדים ויש לנו תוצאות. כספי העם הישראלי העובד שנמסרו לי בעזרתך
אינם מבוזבזים לשווא. [...] טוב ובריאות לך! בכנות, א.א. מאסלוב

בשלב זה נראה לי כבר הכרחי ליידע את מוזיאון הלוחם היהודי במלחמת העולם

במצב מחקרי, וכתבתי לצביקה קן-תור:

5.2.2012. לצביקה שלום. [...] אני חייב לדווח לך על מצב מחקרי על גנרל
צ'רניאחובסקי. לאחר מחקר מקיף, שכלל גם עבודה של שני חוקרים שסייעו
לי בחיפושים בארכיונים ברוסיה ובאוקראינה, אני, כבלעם בשעתו, חייב
לדווח על התוצאה ההפוכה לזו שציפיתי (וגם קיוויתי) לקבל. כל המקורות
היהודיים שטענו לקירבה משפחתית לגנרל, או אלו שטענו למידע ממקור
ראשון על מוצאו היהודי, התבררו כאכזבים. אם נאמין להצהרה על שם אביו

של הגנרל בתולדות החיים שמסר למפלגה ולצבא ב- 1937 (אם כי התברר שלגבי מקום לידתו ומגוריהם ולגבי עיסוקו של האב, מסר פרטים לא נכונים או לא מלאים), הצלחנו לעלות על עקבות משפחתו של אותו אב, דנילה ניקולייביץ', ולהשתכנע שהם חיו כפראבוסלאבים. עד כמה שידוע לי, המסמכים שמצאנו לא היו ידועים לא למשפחה ולא לשלטונות הסובייטיים. גם לאחר גילויים אלו, נותר סיפור ילדותו עלום ברובו, ובעדויות המעטות לגבי המשפחה ותקופה זו בחייו יש סתירות ופערים רבים המעוררים תהיות.

להעסקת החוקרים השתמשתי בכספי המחקר שלי באוניברסיטת תל-אביב. החוקרים שעזרו לי בהשגת החומר היו ד"ר בוריס מורוזוב ממכון קמינגס באוניברסיטת תל-אביב, שעשה זאת בשכר, ומר אלכסנדר מאסלוב מאוקראינה, שעושה זאת בהתנדבות (אני מכסה עבורו רק הוצאות נסיעה ולינה, והוא חוסך בהם באופן קיצוני). שטח התמחותו של מאסלוב הוא אבידות הקצונה הגבוהה הסובייטית במלחמת העולם השנייה, והוא כתב על כך ארבעה ספרים, ששניים מהם יצאו כבר גם באנגלית בתרגומו של קולונל דוויד גלאנץ, המומחה הסמכותי ביותר בארה"ב בנושא הצבא הסובייטי במלחמה (הוא שהמליץ לי להתקשר אל מאסלוב). מאסלוב, שאיננו יהודי, נרתם בכל ליבו למשימה – הוא האמין ביהדותו של צ'רניאחובסקי יותר ממני, וחפץ מאוד לפרסם בישראל בעברית. הוא רוצה לכתוב מחקר מפורט על כל אחד מהגנרלים היהודים שהיו קרבנות מלחמת העולם השנייה ושלח אלי כבר שני מאמרים כאלה: על א.ב.בוריסוב (שיסטר) ועל חצקלביץ'. זה, כנראה, החומר הנרחב ביותר שנכתב עד עתה על גנרלים יהודים אלו. החלום שלו הוא שמאמריו אלו יתפרסמו בעברית, ראשית בנפרד, ואחר כך כספר.

עכשיו לבעיות המעשיות: ראשית, אשר לסיפור צ'רניאחובסקי, אני מקווה שנצליח לכתוב מאמר משותף (עם מורוזוב ומאסלוב) שיפריך, עד להודעה חדשה, את אגדת יהדותו של הגנרל הגדול (וחבל...). בינתיים יש להסיר, או להוסיף הערת הסתייגות, לחומר שמסרתי בשנה שעברה ופורסם ותורגם באתר, שממנו משתמע שצ'רניאחובסקי היה, קרוב לוודאי, בן למשפחה יהודית (יומן המחקר שלי, המשתרע על מאות עמודים, נשאר, לדעתי, מרתק ביותר, ואני מתלבט מה לעשות בו). אשר לעבודה שהחל בה מאסלוב על הגנרלים היהודים, זהו בוודאי חומר חשוב עבור המוזיאון, ויש לתרגם אותו ולמצוא עבורו את במת הפרסום המתאימה. האם יכולים למצוא את

האמצעים לכך? האיש מוכן להמשיך בעבודה, אבל חייבים לספק לו מימון מינימאלי כי עם תום הגלאסנוסט הוא פוטר וחי כיום חיי דחקות כמורה להיסטוריה בבית ספר מקצועי בכפר נידח באוקראינה. למען המחקר הוא מוכן ממש להקריב את עצמו – הוא הסתפק בלינה בבית הארחה זול ביותר, ואפילו לן כמה לילות תחת כיפת השמיים. אבל האישור שקיבלתי לשימוש החריג בכספי המחקר שלי (אני מתמטיקאי, ולא היסטוריון...) היה מוגבל לנושא צ'רניאחובסקי. נראה לי מאוד חשוב למוזיאון לקחת עבודה זו תחת חסותו. אני מוכן לדווח על כל זאת בפגישה שנערוך, במתכונת הפגישה הקודמת. בברכה, דן עמיר

6.2.2012. אלכסנדר היקר. אני מקווה שאתה שומר על עצמך ומצליח לשרוד בקור הנורא שאנו שומעים עליו ברדיו ושרואים אותו בטלוויזיה. גם כאן היה קר יחסית – קר מאוד במונחים ישראלים, מה שבוודאי נחשב כחמים באוקראינה. קיבלתי את מכתבך הגדול לפני כמה ימים, ועסקתי מאז בקריאתו. הוא שופך אור על כמה נקודות מעניינות מאוד שאני, כמי שבא מהחוץ במובנים רבים (גם לדיסציפלינה ולנושא, וגם לתרבות ולשפה), לא הבחנתי בהן קודם לכן. הייתה בידי תעודת לידה מאותה תקופה – זו של אמי. אבל לא הפנמתי שזהו סוג המסמך שעליו מדברת איבנובה. התעודה של אמי הוצאה על ידי רב בקייב בשנת 1913, ומסתמכת על ספר הרישום של גרמנובקה משנת 1909, המקום בו נולדה באותה שנה (צילום התעודה מצורף). זוהי תעודת לידה יהודית. האם תעודת לידה לא-יהודית נראית דומה? היכן מצויינת דתם של ההורים? איך בדק מי שהוציא את התעודה במקום אחד (למשל, קייב) את ספר הרישום במקום אחר (למשל, גרמנובקה)?

אתה מציע שאי.ד נולד בבאגוה, אבל נרשם בספר הרישום רק אחר כך, באוקסנינו, לאחר שהוריו עברו לשם. מדפי ספר הרישום של באגוה שקיבלתי, הבנתי שהכומר המקומי רשם את הרכים הנולדים כשהם נטבלו. האם לא נובע מכך שהם נרשמו במקום הולדתם? בספרי הרישום של טטרובקה מהשנים 1901 ו 1903-1905 לא נמצא רישום לידה של אף אחד מאחיותיו ואחיו הבוגרים של אי.ד. זאת אומרת שלכל היותר אחד מהם נולד בבאגוה, ב-1902, והאחרים נולדו כבר באוקסנינו, מקום שספרי הרישום שלו לשנים 1901-1905 חסרים. אני חושש שזה פועל כנגד השערתך שאיבן נולד בבאגוה.

על כל פנים, נשארתי השאלה: איפה נעלמה תעודת לידה זו? לא נראה שהיא בידי המשפחה גם עכשיו, אחרת הייתה ניאונילה משתמשת בה כדי להוכיח את טענותיה ששנת הלידה הנכונה היא 1907 ושהמשפחה הייתה פרבוסלאבית: בראיונות (עם פיל ועם קרסטושבסקי) היא הסתמכה לגבי התאריך רק על סיפורה של אמה, וכדי להפריך את השמועה שהמשפחה הייתה יהודית - רק בדיוקנות של ההורים ובפגישתה עם הדוד טרופים. עדיין, עלינו לשאול את ניאונילה ואולג אם התעודה בידם, האם ראו אותה אי פעם ומה ידוע להם לגביה. אם פיל לא יענה לשאלותי, אוכל לנסות לקבל את כתובתו של אולג מהשגרירות הרוסית או האוקראינית כאן. כפי שחזית, הוא אינו נחפז לכתוב. אני חושש שהניתוח שלך לגבי התנהגותו הוא נכון.

מהצד שכנגד, אלו המספרים או מאמינים בכך אי.ד.צ' היה יהודי, אין כל חדש. לוויטס, כפטרושנסקי לפניו, אינו עונה על הדואר האלקטרוני ששלחתי, ומנכדתו של איסאק בסחלין אין עדיין תשובה. [...] זה אינו אומר שאני חושד במי מאנשים אלו בשקר. ההיפך הוא הנכון – אני מאשים אותם רק בחוסר ביקורתיות מספקת. התיאוריה שלי היא שלאיסאק יקובלביץ' היה דוד (ראשון או שני) ששמו היה דניל או דוויד, ולו בן בשם איסאק, איזראיל או יונה, שהתגייס לצבא ונעשה קצין (סיפור דומה שמעתי מאמי, שסבתה נישאה לצ'רניאחובסקי). ייתכן שהקשרים בין המשפחות ניתקו בזמן מלחמת האזרחים. איסאק האמין באמת ובתמים שהגנרל המפורסם הוא בן-דודו, שהמיר את שמו לאיבן דנילוביץ', בשמרו על אותם ראשי תיבות, וזה מה שסיפר לכולם – לילדיו ולאנשים אחרים בקהילה היהודית באוקראינה. כך שמע לוויטס שמע זאת כבר ב-1957 והאמין בכך, ולכן שלח איסאק יקובלביץ' את בתו בת ה-30 ז'אנה לבקר את אלמנתו של אי.ד. במוסקבה סביב 1960. לאנה גריגוריבנה לא הייתה סיבה כלשהי לא להאמין לאורחת הצעירה שהיא בת משפחה, כיוון שלמעשה לא ידעה שום דבר על משפחתו של בעלה המנוח, והיא אירחה אותה בדירתה במוסקבה. ז'אנה, מלבד הבילוי במוסקבה, לא יכלה ללמוד מאנסטאסיה דבר על קשר המשפחה המשוער. איסאק, מסיבות מובנות, לא היה יכול לבדוק את השערתו בעידן הסובייטי, והמשיך להאמין בה גם אחרי פרסום "הנובלה הביגראפית" מאת שריפוב ב-1971, ביוגרפיה שנראתה [...] מקרה טיפוסי של זיוף היסטוריה סובייטי. לכן הוא המשיך לספר את הסיפור לנכדיו, שעדיין מאמינים בו אבל אינם יכולים להוכיח אותו.

אני סקרן מאוד למצוא את אותו קצין יהודי ממשפחת צ'רניאחובסקי, כיוון שזה יכול להסביר את אי ההבנות לגבי מוצאו האתני של אי.ד.צ', וגם, כפי שהזכרתי לעיל, כיוון שקצין זה יכול היה להיות אחיה למחצה של סבתי. אבל, כפי שלמדתי ממך, כדי לחפש קצין כזה יש לדעת את שם אביו. לכן צריך לדעת יותר על משפחות צ'רניאחובסקי בתקופה שקדמה למהפכה – לא רק במקומות במסביב, אלא בכל פלך קייב (כשאזזור בלאיה-צ'רקוב נראה המעניין במיוחד). מפקד 1897 יכול, אולי, לספק לנו מידע על משפחות אלו. אני תוהה האם נשתמר במלואו, ואם לא – אלו מחלקיו נשתמרו.

אשר לבוריסוב וחצקלביץ' ושאר הגנרלים היהודים שנפלו, כתבתי ליושב ראש העמותה המקימה את המוזיאון החדש המוקדש ללוחמים היהודים במלחמת העולם השנייה. טבעי מאוד שעמותה זו תיקח פרוייקט זה על עצמה. ביקשתי להציג את הנושא בפגישה מיוחדת של המומחים שלהם.

אני מקווה שכבר קיבלת את הכסף שנשלח על ידי האוניברסיטה. שמור על עצמך. אני מעריך מאוד את עבודתך. במיטב האיחולים, שלך בכנות, דן עמיר 28.3.2012. דן עמיר היקר, [.. תודה על הכסף! הסכום: 622 דולר אמריקאי. 28 דולר נוכו בהעברה. [...]. יש אפשרות להמשיך במאבק! זה פשוט ראוי לציון! [...]. בכנות, א.א.מאסלוב

1.3.2012. דן עמיר היקר! [...]. בעונג רב אני ממשיך להשיב על שאלותיך!
אין ספק בכך שספר הרישום עם העדות על הולדת אי.ד.צ' אבד, אבל תעודת הלידה המתאימה נשמרה שנים ארוכות אצל אחותו אלנה או אניסיה, ובה גם השתמשה איבנובה. חבל רק שהיא לא עשתה העתק של התעודה כדי שכל תוכן התעודה יהיה בר-השגה להיסטוריה. כתוצאה מרשלנות כזו שלה לא ברורים לגמרי פרטים מסויימים שנכתבו על ידה על חייו של המפקד. איבנובה התחילה כך את סיפורה: "איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי נולד ביולי 1907 בכפר אוקסנינו בנפת אומן שבפלך קייב". אבל זו שגיאה של איבנובה! מדוע התחילה את הדיווח על עבודתה בעובדה מעוותת? כי היא הפנתה את תשומת הלב העיקרית לכנסייה של הכפר אוקסנינו, שממנה הונפקה תעודת הלידה, כיון שאי.ד.צ' הוטבל שם. אבל מקום ההטבלה אין משמעו מקום הלידה. אדם יכול להיוולד בעיר (כפר) אחד, ולהיטבל באחר, וזאת גם לאחר שנה, שנתיים, 10, 30, 50 שנה וכן הלאה (כך זה גם עכשיו באוקראינה). נכון היה לאיבנובה לכתוב: "איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי נולד ביולי 1907 בכפר באגוזה שבנפת

טראשצ'ה". מדוע זה היה נכון כך? כיוון שאביו תושב הכפר באגווה, ועל זאת מסופר בתעודה!!! מקום הלידה הרשמי של אדם לא נחשב המקום בו האם ילדה אותו (היא יכלה לנסוע ללדת באומן, צ'רקאסי, קייב, מוסקבה וכן הלאה), אלא העיר או הכפר ששם האם (ההורים) חיה (הייתה רשומה) באופן רשמי. מדוע הוטבל אי.ד.צ' בכנסיית הכפר אוקסנינו, ולא בבאגווה או במקום אחר? כיוון שבבאגווה לא הייתה כנסייה פעילה. [...]. באגווה נקראה באופן נכון 'דְּבֵנְיָה' ולא 'סְלו', כיוון שדרבניה הוא נקודת יישוב ללא כנסייה, ואילו לסלו יש לו כנסייה (בטקסטים השונים נקראת באגווה גם דְּבֵנְיָה וגם סלו). מדוע טעתה איבנובה, והגיעה להערכה לא מדוייקת ולא מקצועית דייה של המקור – תעודת הלידה, וכתוצאה מכך הטעתה את כלל המדע ההיסטורי! את אותו הדבר עשה גם אי.ד.צ' עצמו! המסמך – תעודת הלידה - מוכיח: איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי נולד בדרבנייה באגווה!!! זה חד-משמעי! כאן אי אפשר לחשוב ולא לנחש! זה כתוב במסמך שחור על גבי לבן!!! אי.ד.צ' לא היה יכול להיוולד, כמו שמתברר עכשיו מתעודת הלידה, לא באוקסנינו ולא באומן! זו עובדה מוכחת ב- 100%. והנה פרט ההבהרה: לו לא הייתה כנסייה באוקסנינו, לאן יכלו להביא את היילוד החדש להטבלה? אפשר היה להביאו לכפר אחר, אומן, טראשצ'ה, בלאיה-צ'רקוב, קייב וכן הלאה. אבל לו זה היה קורה, כלומר לו היה אי.ד.צ' מוטבל באומן, טראשצ'ה, בלאיה-צ'רקוב או קייב, האם היה נחשב כנולד בערים אלו? כמובן שלא! יהי מקום הטבילה אשר יהיה, מקום הלידה ייחשב באופן רשמי הכפר באגווה, איפה שגרו הוריו.

עולה גם השאלה: הייתכן שלאיבנובה היה קשה להצביע על תאריך ההולדת המדוייק של אי.ד.צ'? מדוע לא נתנה איבנובה לציבור הרחב ולעם את המידע המדוייק לגבי מה שיכול היה להיות יום הולדתו של אהוב כל העם, המפקד הגיבור? הוא קנה את הזכות לכך, הן בחייו והן במותו. איך אפשר, למשל, לציין את היובל, מבלי לדעת את תאריך הלידה? איבנובה לא הייתה יכולה שלא להבין את חשיבות השאלה. אני משער שהחוקרת לא יכלה לפענח ולהבחין בתאריך זה בתעודה בגלל איכות גרועה של הדיו, או בגלל אי-קריאות של הכתוב, או אפשר שהתאריך הכתוב נמצא בקיפול הנייר וכתוצאה מכך נשחק אחרי השמירה הממושכת. אבל בתאריך יום הולדת זה השתמשו כל שנה, במיוחד באוקסנינו, כתוצאה מהמידע המעוות של אי.ד.צ' עצמו. יוצא מכך שקבוצות גדולות של אנשים, במודע, המשיכו להשתמש בהיסטוריה

המזויפת, וציינו את היובל הלא אמיתי וביומים שלא היה להם קשר להולדת אי.ד.צ'. אני משער שההיסטוריה כבר לא תדע אף פעם את יום הולדתו של אי.ד.צ': ספר רישום הלידות נשמד, תעודת הלידה, וקרוב לוודאי, גם עותק התעודה שעשתה איבנובה, אינו מכיל תאריך זה, וגם אי.ד.צ' עצמו עיוות את התאריך. עולה שאלה שאינה רטורית: איזה תאריך לידה של אי.ד.צ' [...] יצויין בעתיד! [...] האם ימשיכו לחגוג אותו באופן הישן, לפי אותו נתון שאי.ד.צ' עצמו הציג באוטוביוגרפיה שלו (מהתיק האישי), כאשר ידוע מהחומר של איבנובה שזה, לפחות, לא יאה ולא נאה. למרות זאת מקננת בלבי עדיין תקווה קלושה לכך שתעודת הלידה, או העתק שלה, נשמרה אצל מישהו מבני משפחת אי.ד.צ', ואם בתעודה פרט זה לא היה קריא בבירור, ייתכן שזה יהיה אפשרי היום בעזרת הטכנולוגיה העכשווית.

שאלה אחרת היא: האם מעוניינים בני המשפחה באמת שכזו. אני משער שהם אינם מעוניינים. כיוון שכמה שאלות לא נוחות יעלו אצל אנשים ובציבור הרחב. יהיה צורך להעתיק את מועדי כל החגים המוקדשים ליום ההולדת של המצביא וכן הלאה. הם, בני המשפחה, החליטו: עדיף לשתוק! לא להזדחל לתוך כל דיון שהוא ולא להראות שום דבר לאף אחד! כולל גם בשאלת הלאומיות היהודית המשוערת של אי.ד.צ', וזאת למרות שבהגיון הדברים היה שבמיוחד בני משפחתו של אי.ד.צ', והם בראש ובראשונה, צריכים להעריך באופן ביקורתי גם את המסמך של איבנובה, וגם את הטענה של לויטס וכן הלאה. ומעניין: האם יודעים בנו ובתו של אי.ד.צ' על הטענות של איבנובה ושל לויטס? אם לא, אז זהו זה בדיוק, צריך לידע את בני המשפחה במוסקבה בחומר של החוקרים-ההיסטוריונים הנזכרים לעיל. הבה יעירו את תגובותיהם! כיוון שלשתוק – גם זה לא יאה, כי מזה יוכל לנבוע, למשל, שהם מסכימים עם טענותיהם של איבנובה ושל לויטס.

חבל מאוד שבני משפחתו של איסאק יקובלביץ' צ'רנעיאחובסקי אינם יודעים בדיוק מרכיבים יסודיים בשושלת המשפחה שלהם. הטענה על כך שאיבן דנילוביץ' ואיסאק יקובלביץ' הם בני-דודים – זה בבירור עיוות משני. לטענת דרגת הקירבה שלהם יש בסיס שברירי – הנסיעה האפשרית של זיאנה אל אנסטאסיה גריגוריבנה צ'רניאחובסקי. אבל אם נסיעה כזו לא התקיימה – אזי גירסת הקירבה כמעט מתמוטטת, כמו שהתמוטטה הטענה שוויקטור יקובלביץ' צ'רניאחובסקי היה קצין חיל האוויר. כתבתי לך: הזמנתי בארכיון

הלאה), לדוגמה, על ס.א. איטינגון. נושא זה לא נחקר לעומקו לא בישראל ולא בהיסטוריוגרפיה העולמית. אם תהיה לכך תמיכה כספית אוכל להחליט בדבר, על בסיס המסמכים הארכיוניים החדשים.

דן עמיר היקר! תודה על תשומת הלב אלי! בכנות ומכל הלב! ככל שיאפשרו תנאי המצב (ניירת ביורוקרטית, מזג אוויר וקרה), יימשך החיפוש המעניין. בריאות איתנה לך!!! בכנות, א.א.מאסלוב

22.3.2012. דן עמיר היקר! [...] לפני זמן לא רב צלצלתי למוסקבה, למדור הארכיונים של משרד ההגנה של רוסיה. שאלתי, האם אישרו לי לעבוד עם המסמכים של צ.א.מ.או ר.פ במהלך 2012. התשובה: האישור עדיין לא ניתן, ההצהרה שלי נמצאת לבדיקה בפ.ס.ב. (שרות הביטחון הפדרלי) זה מוזר – כמה זמן הם בודקים. באותו תצהיר נמצאה גם בקשתי לאפשר לי גישה לתיקים האישיים של אלכסנדר דנילוביץ', איסאק יקובלביץ' וויקטור יקובלביץ', צ'רניאחובסקי. בקשה זו נבדקה: ההחלטה שהתקבלה על בסיס החוק היא לא להרשות לי גישה לתיקים האישיים. בו בזמן הם יעצו לי לפנות לבתו של אי.ד.צ'. אם היא תתן לי רשות כזו, אז גם במחלקת הארכיונים ירשו את העבודה עם התיק האישי. עמית המדור סיפר עוד, שבתו של אי.ד.צ' הופיעה בפברואר באחד הערוצים המרכזיים של הטלוויזיה הרוסית, דיברה באופן מעניין ומרגש על חייו ומותו של האב.

[...] צריך לפנות בהקדם לבני המשפחה של אי.ד.צ'. [...] רצוי מאוד לשאול את הבת והבן של אי.ד.צ': האם הם יודעים שבשורת ספרים נחשב אביהם כיהודי? הבה יעירו על עובדה זו בפומבי! כיוון שזה באינטרס שלהם, כאן אינם יכולים לשתוק!

דן עמיר היקר! אשמח לדעת: מה גורל המאמרים שלי על מ.ג.חצקלביץ' וא.ב.בוריסוב (שיסטר), האם קיימת אפשרות לתרגם אותם לעברית ולפרסמם - בתחילה בכתב עת, ואחר כך כספר נפרד, שיכיל את הסיפורים על כל המפקדים הגבוהים היהודים (ולא רק גנרלים), שנפלו בשנים 1941-1945. [...] העיקר: אני ממשיך את המחקר המרתק בנושא אי.ד. צ'רניאחובסקי!!! [...] אני מאחל לך אמונה בימים הנוכחיים והעתידים!! בכבוד, א.א.מאסלוב

2012.7.4. אלכסנדר היקר. אני מקווה ששלומך בטוב ושהחורף הקשה הסתיים. כאן הגיע כבר האביב. [...] נראה שפרויקט המחקר שלנו על גנרל צ'רניאחובסקי מתקרב לסיומו. מאמצי להשיג מידע נוסף ממשפחתו של איסאק צ'רניאחובסקי לא הביאו לתוצאות נוספות – בני המשפחה בארה"ב לא יכלו להוסיף דבר למה ששמעתי מהמשפחה כאן. הם הציעו שאנסה לשאול נכדה נוספת של איסאק שגרה בעיר קורסקוב שבסחלין. ניסיתי את שתי הכתובות (השונות) שהמשפחה סיפקה, אך לא קיבלתי תשובה.

אשר למשפחתו של איבן דנילוביץ', אין לי את כתובותיהם. כתבתי לנספח התרבות הרוסי ולמזכיר הראשון של השגרירות כאן, שאת שניהם פגשתי לפני כשנה וסיפרתי להם על העניין שלי בצ'רניאחובסקי, וביקשתי את עזרתם בהשגת כתובת של המשפחה, אבל אף אחד מהם לא ענה. האם נתנו לך את כתובת הבת כאשר יעצו לך לפנות אליה?

למרות שעדיין נשארו פרטים לא ברורים רבים בביוגרפיה המוקדמת של איבן דנילוביץ', הצלחנו למצוא מידע חדש וחשוב על צ'רניאחובסקי וענינו, בשלילה, על השאלה האם היה יהודי, ביישבנו כך מחלוקת בת 68 שנה. נראה שהגיע הזמן לפרסם מאמר מאת שלושתנו (עמיר, מאסלוב ומורוזוב) בעיתון מקצועי באנגלית, שיתאר את תולדות המחלוקת, הנרטיבים השונים, ומה שמצאנו. בגלל בעיות התקשורת האטית, אני מקווה שתסכים שאני אכתוב גם את חלקך כשמורוזוב, כמובן, יתאר את מה שהוא מצא.

[...] כמובן שלא הרווינו את סקרנותנו – עדיין נותרו סימני שאלה רבים לגבי משפחתו של אי.ד.צ', אבל הם נראים בעלי חשיבות משנית וייתכן שאינם שווים את המאמץ הגדול הנדרש כדי לנסות ולענות עליהם. הרעיון היחיד שיש לי כעת איך להמשיך בחקירה הוא לחפש צ'רניאחובסקים ברשומות המפקד של 1897 עבור הערים וכפרים הרלבנטיים – מלבד הכפר באגוה, שם מצא מורוזוב שתי משפחות צ'רניאחובסקי נוספות: של קיריל פיאודוטייב ושל פיודור גברילוב. מקומות מעניינים אחרים יכולים להיות כפר מולדתו של ניקולאי לוקיאנוביץ' - אנטונובקה (נפת סטאבישצ'יה), כפר הולדתו של איסק - ליחצ'יחה (וולודרסק), והעיר הגדולה יותר הסמוכה בלאיה צרקוב. מעניינות מאוד יכולים להיות רשומות העיר קייב – אבל אולי היו שם יותר מדי תושבים... צ'רניאחובסקים יהודים אחרים שהאמינו בהיותם קשורים לגנרל

באו מגרמנובקה ומן העיר הסמוכה אובוחוב (במקומות אלו אני מעוניין גם במשפחת קגן), טלנויה, אומן, קורסון, רדומיסל ולויב...

את המאמרים על בוריסוב וחצקלביץ' שלחתי לראש פרוייקט חמוזיאון החדש של הלוחמים היהודים במלחמת העולם השנייה, והוא שאל לדעת ההיסטוריונים שלו. [...] עכשיו עליו להחליט איך להמשיך. אני דן איתו על כך ומקווה שימצא דרך לפרסם את החומר, אבל זה לא בטוח עדיין... על כל פנים, אל תהסס להשתמש בכסף ששלחתי לך, כל עוד הוא קיים.

מאחל לך כל טוב, שלך בכנות, דן עמיר

25.4.2012. דן עמיר היקר! [...] אני תומך בהצעתך לכתוב מאמר בשלושה. צריך לכתוב את כל המחקר שלנו בפרוטרוט, החל בשאלה ההיסטוריוגרפית, שראשיתה בשנות המלחמה. זה יהיה הסיפור המרתק על השגיאות הרבות ובעיית העיוותים בספרות הסובייטית. תשומת לב מיוחדת צריך לחלוק להתייחסות הלא מצפונית לתפקידים המקצועי של פיל, לוויתס ואחרים, ולעמדת השתיקה שנקטו בנו ובתו של אי.ד. צ'רניאחובסקי. כל האנשים האלו, מהכרה אזרחית ירודה וכבוד ומצפון פגומים בעליל, במקום לצאת בגלוי לקרב על האמת ועל ההיסטוריה הנכונה, עסקו בדיבורים ופטפוטים, דיברו ושפכו אלפי מילים, מבלי שהבהירו את ההיסטוריה הנכונה ביותר הזו. שיתביישו כולם על כל מה שהם כתבו וסיפרו, בהעלימם את העיקר ובהסתרתו מהעם.

בזהירות מיוחדת צריך לגשת לגירסת הקירבה המשפחתית בין איסאק יקובלביץ' ואי.ד. צ'רניאחובסקי. האם הייתה או לא הייתה פגישה של ז'אנה במוסקבה עם א.ג. צ'רניאחובסקי? זוהי נקודת אחיזה רצינית למחקר העתידי. אם הייתה – ז'אנה לא יכלה להגיע ככה סתם, לא יכלה לדעת את הכתובת המדוייקת של אשתו של אי.ד. צ'רניאחובסקי. זאת אומרת שהיא הציגה את עצמה כקרובתה של האשה, כבת משפחתו של המפקד. [...] אך באם לא התקיימה הפגישה, אזי הכי סביר הוא שיש לשים X על השערת הקירבה, ו"קירבה" זו היא פרי הדמיון, דמיונו של איסאק יקובלביץ' או של סביבתו הקרובה ביותר. כמוכן שיש סיכוי לאמת השערה זו.

דן עמיר היקר! [...] אני מודה לך במיוחד על הכנת מאמרי לתרגום לשפה העברית ולפרסום! כמוכן שהייתי רוצה מאוד שהמאמרים ייצאו לאור במלואם, כי עבורי, כמחבר, נראה שם הכול חשוב. אני מניח שמדע ההיסטוריה הישראלי מעוניין בקבלת כמה שאפשר יותר מידע על ישראלים

ויהודים. ברור שעל מפקדים, מצביאים, גנרלים, קצינים ולוחמים יהודים מהשורה נכתב הרבה מאוד, אבל אני שאפתי למצוא ולהציג עדויות שאינן ידועות, או שידועות אך מעט, בחקירה דקדקנית של מסמכי ארכיון. [...]. נעים לי מאוד שכספי העם העובד בישראל שהועברו אלי על ידך אינם מבוזבזים לשווא, אלא מהווים מקור להיסטוריה האמיתית, ושופכים אור על דמויותיהם של הגנרלים היהודים שנפלו במאבק כנגד הפשיסטים.

דן עמיר היקר! אני מבקש מך שוב לא לדאוג לכסף. זהו עניין של כבוד ומצפון עבורי להוביל את העבודה והחיפוש אל הסיום ההגיוני. הכול, עד הקופייקה האחרונה, יוצא לחיפוש הארכיוני, כיון שעבורי העבודה בארכיונים היא כמו שאיפת אוויר צח, כמו מים לדג, כמו הנגיעה במשהו אפוף סוד ומסקרן ביותר. ואם נראה לך שאינני מבצע עבודה זו במהירות מספקת – אזי דע שזה לא תלוי בי, אלא בהרבה גורמים אחרים. לו היה אפשר להגשים את רצוני, הייתי חי בארכיונים, מביא עמי את מיטתי – המיטה המתקפלת, וישן שם [...]. בעבודה בצ.א.מ.או של הפדראציה הרוסית במשך תקופה של יותר מ-20 שנה ספרתי יותר מאלף תיקים סודיים על מלחמת 1941-1945! תאר לעצמך: 70 שנה אחרי המלחמה מתנוססת הכתובת "סודי" מעל כותרתם של תיקים ארכיוניים רבים בנושאים חשובים! ואני משוכנע שאם נספור היום את התיקים הסודיים, ובעיקרון זה אינו דבר מסובך לעשות זאת, אזי הם יימנו עשרת אלפים או יותר! כך מסתירה הביורוקרטיה את ההיסטוריה מהעם! ותוך כדי כך הם מכריזים מהטריבונות של מאוזוליאום לנין, בכול הקונגרסים, הפגישות, הסימפוזיונים והוועידות שלהם, בכל בתי הקברות וליד כל המצבות: "לא נשכח אף אחד ושום דבר!" דברי צביעות ופארסות! [...]. בכנות, א.א.מאסלוב

31.5.2012. דן עמיר היקר! ברכות! ב-20 במאי יצאתי אל הארכיונים, ב-25 במאי חזרתי לשליגינו. ב-21 במאי עבדתי בארכיון העיר צ'רקאסי. [...] כאשר נרשמתי שם בתור (בטלפון) חודש לפני ביקור, אמרו לי שיש "חלון" ביום אחד בסוף נובמבר, או שתוך חודשיים יהיה אפשר לעבוד זמן בלתי מוגבל. החלטתי שלחכות חודשיים זה זמן ארוך ועדיף לבוא תחילה ליום אחד. [...] התחלתי את המחקר בחומרים של הכנסיות של אומן, כיון שמאחר שאי.ד.צ' עצמו כתב שהוא נולד באומן, צריך לחפש אימות גם בחומרים של הכנסיות באומן. אבל באותם חומרים לא מצאתי שום דבר נחוץ. אז פניתי לחומרים של הכפר אוקסנינו [...], אך גם בחומרים אלו לא נראה משהו מועיל לכך שיובהר ב-

100% שאי.ד.צ' נולד ב- 1906 בכפר אוקסנינו [...]. כך הסתיים היום העמוס בארכיון. לא הצלחתי לעבוד על מסמכי הכפר באגווה. היה צריך לחקור אותם ביום הבא, אבל עובדי המקום ביום ההוא ובימים הבאים היו תפוסים על ידי אנשים אחרים. חבל שיצא כך.

עכשיו פתרתי כאן את הבעיה שלא נתנה לי מנוח מנובמבר - חקר ספרי הרישום של כנסיית מיכאיל הקדוש בכפר טטרבקה בנפת טראשצ'יה באיפרכיית קייב לרישומי הנולדים, המתחתנים והמתים לשנים 1906-1915, 1917-1919, 1922-1923. [...] הנה קטעים בעלי עניין מקובץ זה:

ב- 11 בינואר 1913 נולד מיכאיל. ההורים: האיכר מכפר באגווה פראנצ'סק גריגורביץ' יבלונסקי, **מהאמונה הקתולית-רומית**, ואשתו החוקית ואסה, **מהאמונה הפרבוסלאבית**. ברשימת הסנדקים נמצא האיכר מאותו הכפר **איבן סימאנוב לויצקי** – ליסט (דף) 234. מעניין ביותר כאן זה שבאגווה חיו קתולים²²⁷, ושקתולי נרשם במסמכים של כנסייה פרבוסלאבית. אחרי הנישואים, כמובן, הוא נשאר קתולי, ואז מאיזו אמונה יהיו ילדיו? זה אני מקשר לכך שייתכן שמישהו מאבותיו הרחוקים של אי.ד.צ' עבר, באופן דומה, לנצרות, עד כמה שזה בעל סיכוי קטן [...]. כשלוקחים בחשבון את מכלול הגורמים - המעמד החברתי של האיכרים וכדומה.

ב- 26 במאי 1913 הוטבל יואן. הוריו איכרים מהכפר באגווה, ברשימת הסנדקים נמצא איכר אותו הכפר **אנדריי איבנוביץ' צ'רניאחובסקי** (דף 242). כמעט בוודאות, מדובר באח מדרגה שנייה (בן דוד) של אי.ד.צ'.

ב- 3 בדצמבר 1913 נולדה אנה. האב איכר הכפר באגווה פראנץ מיכאיל גרובובסקי **בן האמונה הקתולית**, אשתו **בת האמונה הפרבוסלאבית**, ברשימת הסנדקים **אנטוני סמיונוב לויצקי** מהכפר באגווה והאיכרה מכפר רזומניצה פרנצ'סקה ולאדיסלובובה קראייבסקאיה (דף 257). שוב תזכורת על קתולים עם שם אב פולני. ייתכן שבאו מפולניה (מערב אוקראינה).

²²⁷ מעניין שפוחילביץ' אינו מציין מציאות קתולים בין 1,024 תושבי הכפר חמישים שנה קודם לכן. אפשרות סבירה היא להניח שהיו גם נישואים בין-עדתיים, ושטעמי נוחות נמנו הקתולים, לפחות במקרה כזה, אף הם כפרבוסלאבים.

ב- 1 ביולי 1912 הוטבלה אנה, האב איכר הכפר באגווה **פיודור ליודביקוב בלינסקי**, פרבוסלאבי – כנראה **אחי אמו של אי.ד.צ' (דף 298)**. כסנדק באירוע זה נזכר אותו **גריגורי איבנוב ירובסקי** – משתתף פעיל בחתונת הורי אי.ד.צ' - כערב לכלה. לויצקי הנזכר לעיל, אני משער, הוא ערב בן המשפחה. **בחתונתו של ס.א. לויצקי (1912, דף 288)**, נזכרת אשתו של **וסיילי בלינסקי** - כנראה **אחיו של ליודביק בלינסקי**, כלומר (דוד) אמו של אי.ד.צ'.

ב- 1912 נולד בכפר טטרבקה אלכסנדר. הסנדקים איכר מהעיירה סטאבישצ'יה ואיכרית מהכפר באגווה (דף 303). זה מאשש את הקשר שהיה קיים בין סטאבישצ'יה ובאגווה. [...]

ב- 26 בדצמבר 1912 נטבל פיודור. ההורים - איכר הכפר באגווה **פיוטר פיאודורוב צ'רניאחובסקי**, **מהאמונה הפרבוסלאבית**, ואשתו החוקית **מיכאילינה פרנציסקובה מהאמונה הקתולית-רומית (דף 312)** – אישור נוסף להימצאות קתולים בבאגווה. ברשימת הסנדקים האיכר מאותו כפר נמצא **יוסיף פיודורוב צ'רניאחובסקי** – אולי קרוב רחוק של אי.ד.צ'.

[...] העיקר: **כל רישומי הלידה והטבילה מהשנים 1906 ו-1907 נשתמרו, אבל שמו של אי.ד.צ'רניאחובסקי איננו נמצא בהם. למרות שהכפר באגווה היה רשום בכנסיית הכפר טטרבקה ואיכרי באגווה היו צריכים ללכת לכנסייה זו, הוריו של אי.ד.צ', מסיבה לא לגמרי ברורה, הטבילו את הבן בכנסיית הכפר אוקסנינו²²⁸. באופן זה תיק מס. 34 תומך, כמו גם מסמכי כנסיית הכפר אוקסנינו משנת 1906, בהשערה שהציטוט אצל איבנובה היה מספר הרישום של הכפר אוקסנינו משנת 1907 שלא השתמר: אי.ד.צ' נולד בבאגווה והוטבל בכנסייה של אוקסנינו.**

באותו ארכיון נחקרו על ידי רישומי לידות היהודים בעיר אומן (הרב של נפת אומן, פלך קייב) בשנים 1866 ו- 1879 [...]. משפחת צ'רניאחובסקי אינה נמצאת שם. אלו אינם כל הקבצים על היהודים בנפת אומן. צריך לומר, שכמות די גדולה של קבצים השתמרה. אבל התאריך המוקדם ביותר שמופיע הוא 1866. ערב ה- 22 במאי נסעתי לקייב ועם בוקר אותו יום התחלתי לעבוד בארכיון הממשלתי המרכזי של אוקראינה. המשימה הראשונה היתה חקר

²²⁸ הסיבה יכולה להיות בכך שהמשפחה התגוררה, למעשה, במקום העבודה של האב - באוקסנינו.

הרישומים בספרי הרישום של הרבנות (לידה, נישואין, גירושין ומוות). מאסלוב מפרט במכתב את כל המקומות שנמצאו בהם בתי כנסת שהמסמכים שלהם נמצאים בארכיון, למעלה מ- 60 במספר, שהמעניינים ביניהם עבורי נראו **בלאיה צרקוב** (קובץ מ- 1850), **קאנב, קייב, אובוחוב, רדומישל, סטאבישצ'ה, טראשצ'ה, אומן** (קובץ מ- 1844, כלומר, חלק מהקבצים על אומן נמצא בצ'רקאסי, והחלק השני בקייב) **והודורקוב**.

כל המידע הזה לוקט על ידי בארכיון לפני התחלת חיפוש המסמכים על איסאק יקובלביץ' צ'רניאחובסקי. היה ברור, שנשמרו חומרים של בתי הכנסת רק בערים (העיירות) המצויינות. נובע מכך שבכפר ליחציחה לא היה בית כנסת. זאת אומרת שיהודי ליחציחה, כמו גם יהודי נקודות יישוב דומות אחרות (קטנות יחסית) נרשמו בבתי הכנסת הקרובים ביותר. כיוון שאי.י.צ' נולד בנפת טראשצ'ה החלטתי לחקור את החומרים של אותה נפה. ואלו התוצאות הראשונות של העבודה:

החומרים של הספרים ליהודי טראשצ'ה הם מהשנים 1898, 1899, 1890, 1900 ו- 1907 [...] כיוון שאי.י.צ'רניאחובסקי נולד במרץ 1907, הנחתי שלידה זו נרשמה בטראשצ'ה. הרשימות המתאימות, בהן אותם מסמכים מ- 1907, נשתמרו, אבל לא נמצא בהן כלום. אי.י.צ'רניאחובסקי איננו נזכר במסמכים אלו. ידוע שבטראשצ'ה נולדו במרץ 1907 (החודש בו נולד אי.י.צ') 10 ילדים ו- 4 ילדות [...]. בתיק פגשתי תזכורת על הקהילה היהודית של וולודארסק. כנראה מדובר בליחציחה [...] עברתי גם על חומרים אחרים במטרה לבסס את קרובי המשפחה של אי.י.צ' - למשל ספרי הרישום של כנסיית פוקרובה שבכפר מאטווייחה שבנפת טראשצ'ה מהשנים 1913-1916, 1919-1923 [...] בכנסייה זו נעשה הרישום לכפר ליחציחה, אבל לא פענחתי שום עקבות של בני משפחתו של אי.י.צ' - גם לא אחרי מהפכת 1917.

אחר כך התחלתי לעבוד בארכיון הממשלתי של מחוז קייב, שם מרוכז החומר הבסיסי על מפקד שנת 1897. וראשית לכול ניסיתי להוציא מסמכים על ליחציחה וגרמנובקה. אבל מתברר שהמסמכים מסוג זה על כפרים אלו לא נשתמרו. אז הוצאתי את המסמכים על הכפר אנטונובקה מרשות וולודאר של נפת טראשצ'ה, בין המספר הלא גדול יחסית של תושבי אותו כפר לא היו אנשים עם שם המשפחה צ'רניאחובסקי [...]. הסתכלתי בחומרי הרישום על

נפת קייב [...] שם לא הופיעו עדויות על אובוחוב, ויש רק כמה כפרים של הרשות של אובוחוב. זאת לבקשתך לחיפוש במקום זה (גרמנובקה) אחר עקבות משפחת כגן, שיש לה קשר, כמו שאני מבין, לאמך.

ברשימות המפקד של שנת 1897 על נפת קאנב לא פענחתי נתונים על קורסון שבאותה נפה, זאת אומרת שמסמכים אלו נשמדו. בנפת אומן נשמרו רשימות המפקד יותר טוב, במידת מה. [...] בסך הכול נמצאים ברשימות 529 קבצים. [...] בעקבות זאת, מתקבלת המסקנה שלפנינו מסה עצומה של מידע, שלימודה בנושא משפחות צ'רניאחובסקי וכגן יכול לדרוש כמות משמעותית של זמן וכסף. לכן אני מציע לחתוך באופן חד את הגבולות הגיאוגרפיים והכרונולוגיים של החיפוש, במיוחד לגבי משפחת כגן. הורה לי בדיוק: באלו כפרים (בתי כנסת) ובאלו שנים יש להמשיך בחיפוש, איפה שצריך, אבצע באופן יותר מדוקדק את העבודה, למשל בגרמנובקה. ברשימות על כפר זה מצאתי, לדעתי, דברים מעניינים, ביניהם חומרים על הפוגרום ביהודים בשנת 1905, שמלכתחילה נשמרו תחת הכתובת "סודי".

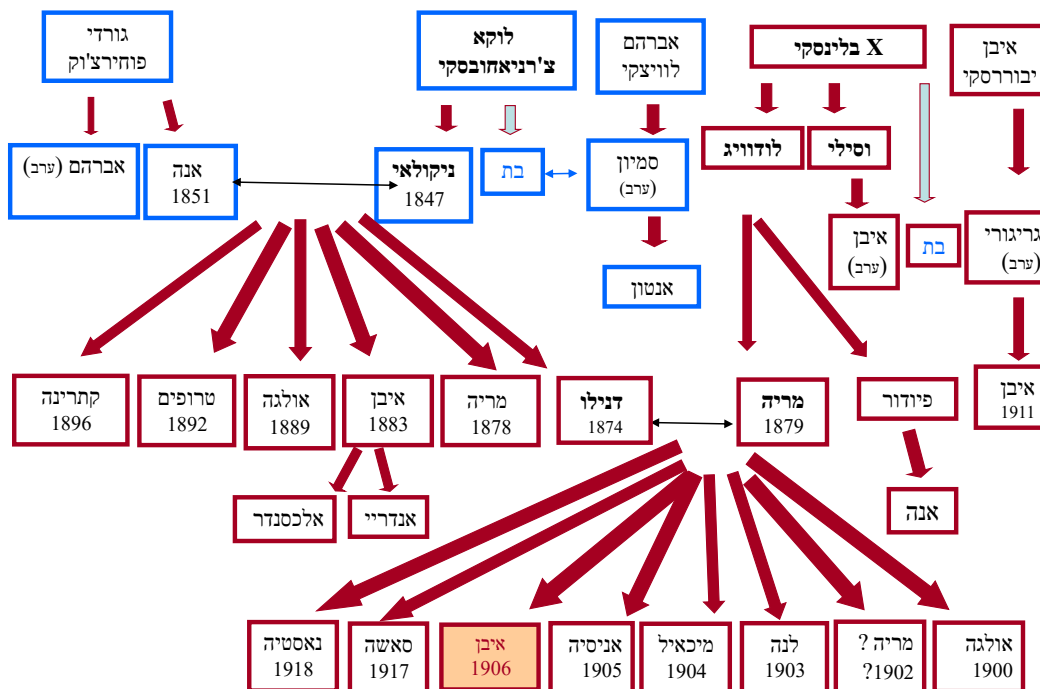
ההוצאת הכספית עומדת על סביב 200 דולרים אמריקאים. כל הלילות ישנתי באולמות המתנה בתחנות הרכבת. יותר במדוייק - ישבתי על ספסלים, ולא פשטתי את בגדי, וזאת כדי להזיל באופן משמעותי את הנסיעה. [...] בהרבה ארכיונים יש לחכות יום או יומיים למילוי ההזמנה. [...] חלק גדול מההוצאה היוו המזונות. המוצרים בקייב, כמו בכל הערים הגדולות, אינם זולים. אך נשאר סכום כסף מספיק להמשך המאבק הגדול.

דן עמיר היקר! תודה על הכנת המאמר על אי.ד.צ'. אני מבקש ממך לעזור בקידום פרסום החומרים שלי על הגנרלים (קצינים גבוהים) היהודים של הצבא האדום שנפלו בשנים 1941-1945. [...] אני כותב את הספר בהתבסס על חומרים ארכיוניים שלא נחקרו קודם, בעיקר ממוסקבה. זה יהיה מבט לא שגרתי על הבעייה, והייתי רוצה מאוד שישראל והיהודים ידעו על הגנרלים הגיבורים שלהם מה שקודם לא היה ידוע ומה שעד היום מוסתר בארכיונים, אבל יכול להיות בעל ערך, גם בהבטים המדעיים וגם בהיבטים החינוכיים. [...]

בכנות, א.א.מאסלוב

לאור מכתבו של מאסלוב התרחבה התמונה של הקשרים של משפחת צ'רניאחובסקי בבאגוה. לפיודור לודביגוב בלינסקי, אחיה של מריה, הייתה בת בשם אנה. [...] בנוסף לאחינו של דנילו, אלכסנדר איבנוביץ', ידוע לנו גם על אחיו של אלכסנדר, אנדריי איבנוביץ'. ידוע גם על צ'רניאחובסקים אחרים בכפר באגוה, שאינם בהכרח קרובי משפחה של דנילו. כך מצא מורוזוב במפקד 1897 גם את משפחותיהם של קיריל פיאוודוטייב צ'רניאחובסקי ושל פיודור גברילוב צ'רניאחובסקי, שכנראה הוא אביו של יוסיף פיודורוביץ' הנזכר לעיל. [...]

כפי שציין מאסלוב, שלושה מששת הילדים שעל טבילתם מדווח בספר הרישום נולדו לזוגות מעורבים בהם אחד ההורים הוא פרבוסלאבי והשני – קתולי בעל שם המצלצל כפולני. זה אינו כה מפתיע כיוון שהכפר השתייך בעבר לגרף פוטוצקי ואחר כך למשפחת צ'רקובסקי הפולנית-קתולית. ייתכן שגם למשפחת צ'רניאחובסקי ו/או למשפחת בלינסקי היה מקור פולני, וזו הסיבה ל"עלילת" המוצא הפולני עליה סיפרה ניאונילה לקרסטושבסקי.

השערה לקשרי משפחת צ'רניאחובהבסקי

פרק תשיעי: סוף דבר

תמצית: תוצאות המחקר מתפרסמות, אך עם הפרידה מהגיבור נותרות שאלות רבות ללא מענה.

45. לקראת סיכום.

5.6.2012 אלכסנדר היקר! קיבלתי את מכתבך מ- 24.4.2012 לפני כשבועיים, ועמדתי לכתוב לך כאשר קיבלתי היום את מכתבך הגדול מ- 31.5.2012. כיוון שעבר כמעט חודש מאז כתבתי את מכתבי האחרון אליך, החלטתי לא לדחות את כתיבתי אליך עד שאקרא ואבין את מכתבך החדש. מבט חטוף בו הראה לי שעשית עבודה חשובה די גדולה! תודות רבות!

אני מצרף את הפרק הראשון של הטיוטה למאמרנו. חלק זה מתאר את תולדות הסיפור על "הגנרל היהודי הגדול צ'רניאחובסקי", כפי שהיה מקובל להאמין בו במערב. עבור פרק זה דרושים עדיין עוד פרטים על המאמר שציטטת מ"אברייסקי קמרטון" (על מכתבו של אפשטיין לשצ'רבאקוב) – שם המחבר וכותרת המאמר. אגב, איך קיבלת מאמר זה?

הפרק השני, אותו אשלח לך עם מכתבי הבא, מספר את תולדות הביוגרפיות הסובייטיות של אי.ד.צ', ומסביר איך הן תמרנו בין שני המסמכים המספרים על הרקע המשפחתי וילדותו של אי.ד. – הדו"ח האוטוביוגרפי שלו עצמו מ- 1939, והדיווח של איבנובה מ- 1949 – המספרים שני סיפורים שונים לחלוטין. שני הפרקים הבאים יספרו את תולדות המחקר הנוכחי, יתארו את החומרים הארכיוניים שאתה ובוריס מורוזוב הצלחתם למצוא, ויסכמו את מסקנותינו.

פיסת מידע נוספת שחסרה לנו עדיין היא מעמדו של הראיון עם אנסטאסיה גריגוריבנה. מה עשה פיל אתו? האם זה פורסם אי-פעם? ואם כן – מתי והיכן? שאלתי אותו על כך מספר פעמים, אבל הוא איננו משיב לי, ולא שמעתי ממנו כחצי שנה. בתחילת התקשורת בינינו, באוגוסט, הוא הואיל בטובו לשלוח אלי את הראיון. זה היה בדפוס, והעמודים נשאו את המספרים 165-161 (אני מצרף את העמוד הראשון). העמודים העוקבים (החל מעמ' 166) כללו את סיפורו של א.ס.דוב על אי.ד.צ', שזהו מסמך מס. 2 בפרסום צ.א.מ.או מ- 2005. כל זה נראה כחומר ארכיוני ולא כעמודי ספר. האם ייתכן שאלו עמודים מספרו "הגדול" שאיננו בידי (ולא זה הקטן ששלחתי לי)? זה לא סביר, כיוון שעד כמה שזה זכור לי הוא אמר לך או למורוזוב שספר זה הוא רק נוסח פופולארי של

התזה שלו. לו יכולת למצוא את הספר, היית יכול להציץ בו ולבדוק. מאידך גיסא, אם זה לא נלקח מספר, מדוע היה המסמך שאתה ראית מודפס ידנית כאשר המסמך שהוא שלח אלי הוא מודפס בדפוס? האם אתה מאמין שפיל יגיד לך בטלפון את התשובה לשאלתי? איננו רוצים לפרסם במאמרנו את הראיון המלא, אבל היינו רוצים לצטט את א.ג. האומרת שאי.ד לא אהב לספר על ילדותו, ושלמעשה אין כמעט שום דבר בראיון המבהיר חלק זה של חייו. בוריס מתחיל לחפש כתב עת היסטורי שיסכים לפרסם את המאמר שלנו. אחרי שנצליח בזאת, אני מתכוון לכתוב מאמר יותר "פופולארי" בעברית שיעסוק במיוחד בהיבטים הפוליטיים והחברתיים של הסיפור, ואולי בפחות "תקינות פוליטית".

כפי שאמרתי לך, נתקעתי במאמצי להעמיק בחקר סיפור משפחת צ'רניאחובסקי היהודית. המשפחה כאן הפנתה אותי לאחינו של איסאק (בן אחותו אולגה), פליקס צ'רניאחובסקי בארצות הברית. כאשר הצלחנו לאתר אותו ולמצוא את מספר הטלפון שלו בפיטסבורג, דיברה ידיתי דוברת הרוסית, פרופ' שושנה קמין, עם אשתנו ליובה (פליקס הוא כבר די זקן היום). התברר שהם אינם יכולים להוסיף לנו שום מידע, מלבד כתובתה של עוד נכדה של יעקב, נליה צ'רניאחובסקי, בסחלין, שלפי השערותם עשויה לדעת יותר על סבה ועל הקשר המשפחתי עם הגנרל המפורסם שהם טוענים לו. אותה ידידה כתבה עבורי מכתב לנליה, שאותו שלחנו לשתי כתובות בעיר קורסקוב שבסחלין (הם לא היו בטוחים מי מהשתיים היא הכתובת הנכונה). אבל לא קיבלנו שום תשובה. ידיד של ידידה בקמציטקה אימת עבורנו אחת מהכתובות, כך שמכתבנו היה אמור להגיע אליה. אני תמה אם יש דרך למצוא את מספר הטלפון שלה, אם יש לה כזה, כך ששושנה תוכל לנסות לדבר איתה. הכתובת היא: נליה מיכאילובנה צ'רניאחובסקי, בעיר קורסקוב, רח' סובייטסקאיה 46, דירה 40.

אין לנו עדיין את כתובתו של אולג? האם יש לך רעיון איך להשיג אותה? אולי אפשר לנסות להתקשר עם ולדימיר דאינס ולבקש את עזרתו – ספרו על אי.ד.צ' הוא המאוחר ביותר (הוא הופיע ב-2007). באינטרנט מצאתי את הביוגראפיה הרצי"ב שלו, שאולי עשויה לסייע לאיתורו:

ראש מכון ההיסטוריה הצבאית של משרד ההגנה ב- 1944, נולד ב- 1 בינואר 1947 בקזחסטאן... בעל תואר ד"ר בהיסטוריה צבאית, חבר מתכתב באקדמיה למדעים, קצין בתפקידים שונים, חוקר בכיר, ראש מחלקה, סגן ראש המכון להיסטוריה צבאית, חוקר בתחום ההיסטוריה הצבאית.

שאלתי שוב את ראש פרוייקט 'מוזיאון החיילים היהודים במלחמת העולם השנייה' בדבר אפשרות הפרסום כאן, בעברית, של מאמריך על הגנרלים היהודים שנפלו. הוא השיב לי שהוא עדיין מחפש דרך לעשות זאת (אין להם אמצעי פרסום משלהם – רק באינטרנט). אמשיך לעבוד כל כך. אני מקווה שאתה שומר על בריאות תקינה. תודותי על עזרתך הגדולה. דן עמיר

19.6.2012. דן עמיר היקר! שלום! תודה על המכתב מ- 6.6.12 והחומר על תולדות משפחת אי.ד.צ'. אני שולח אליך העתק של המאמר מאברייסקי קמרטון'. ההעתק נעשה מהעותק שלי. החומר הגיע אלי ממלחוביצקי, הנזכר במאמר. בכלל, החומר בעל ערך, נסה לנצל אותו, כיוון שיש בו יותר תועלת. [...] החומר מארכיון קייב – הראיון (סטנוגראמת השיחה) עם אנסט.גריג. פורסם בספר של פיל. ביקשתי ממנו לתת לי את הספר, אך הוא לא הסכים, בהבהירו שלא נשאר לו עותק מספר זה – הכול הופץ. עותק עמוד 161 ששלחת לי הוא, בבירור, מאותו ספר. רואים זאת באופן עקיף בהערה בתחתית עמוד 161 – הטקסט (המשפט) הוא בשפה האוקראינית וכן גם הכותרת המקוצרת של העבודה (הספר) – i.черняховский.

פיל אינו רוצה לדבר אתי. הוא רואה בי אויב החותר תחת עבודתו המדעית, הדיסרטאציה, הספרים והמאמרים, ולכן תחת הסמכות, הכבוד, והמצפון שלו. הוא מתבייש שאינו יודע את התשובות לשאלות רבות שהוא היה צריך להשיב עליהן בדיסרטאציה, אך לא עשה זאת. הוויכוח הוא, אפשר לומר, בין שני עמים – היהודי והאוקראיני, אבל פיל, במקום להטיל את עצמו למערכה על האמת ההיסטורית, טומן את ראשו בחול כבת-יענה. את זה מה שאנחנו עושים עכשיו, היה צריך לעשות פיל בדיסרטאציה שלו. [...] יתביישו כל הדוקטורים למדעים, הפרופסורים של אוקראינה - עשרות אנשים אלו אשר אישרו את הדיסרטאציה של פיל – מוצר מאיכות מדעית ירודה!

כמובן שרצוי מאוד להשתמש במאמר שלנו בסטנוגראמה של השיחה עם א.ג.צ'רניאחובסקאיה, כיוון שיש שם מחשבות ועובדות בעלות ערך. ליתר דיוק, איננו יכולים בלעדיה. היא כמו אבן יסוד בעבודתנו.

פיל יודע את כל הכתובות של בני משפחתו של אי.ד.צ' החיים במוסקבה, אבל הוא לא מוסר לי אותן. הוא מסתיר את זה, כמובן, מאינטרסים אישיים אנוכיים שלו. אבל בזמן האחרון נטיתי למחשבה: אולי גם לא כדאית הטרחה לחפש כתובות אלו, האם זה אֶתִי לשאול אצל הבן והבת של אי.ד.צ' על השורשים היהודיים של בית אביהם? האם לא ייעלבו מכך? הרגשתי האינטואיטיבית היא שהם יודעים על הדיבורים במערב ובישראל סביב שאלה זו, אלא שהם עצמם, מסיבות מוראליות ופוליטיות, פוחדים אפילו להיזכר בכך. להם, לדעתי, איך שהוא לא נוח אפילו לחשוב על כך. בנקודה זו, אם יצא לאור מאמרנו הראשון והם יידעו עליו – אזי הם יוכלו להגיב ולהעיר עליו – ואנו נוכל להשתמש בהגיגיהם למאמרנו השני או השלישי.

מה שנוגע למשפחתו של איסאק יקובלביץ' צ'רניאחובסקי: כאן אנחנו נמצאים במבוי סתום לגבי הקירבה לאי.ד.צ'. את האגדה המתאימה הגה, בבירור, איסאק, והעביר אותה לילדיו ולנכדיו. כנראה שנכזבה גם תוחלתנו לוודא שהתקיים ביקור של ז'אנה במוסקבה אצל אנסטאסיה גריגורייבנה צ'רניאחובסקאיה. לו התקיימה פגישה שכזו – היה מופיע בידינו "קלף מנצח" לכך שהן קרובות משפחה רחוקות. אבל, כמו שאני מבין, אין בידך הוכחה לביקור כזה. כך, מטבע הדברים, אני חושד שגם נ.מ. צ'רניאחובסקאיה מהעיר קורסקוב יודעת בקושי משהו על גנרל אי.ד.צ'רניאחובסקי. לכן צריך להמשיך בחיפוש הארכיוני לגבי איסאק יקובלביץ', כמו בקייב, גם במוסקבה - זו תהיה הדרך שנותנת הכי הרבה תקווה להגיע לאמת ההיסטורית, כאשר קרובי המשפחה שלו אינם יכולים לספר בשום אופן או אפילו נוטים לתת דיסאינפורמציה בוטה.

ולדימיר דאינס ידוע לי, הוא דמות ידועה במעגל הרחב של ההיסטוריונים. הוא הופיע לא מכבר ברדיו "קול רוסיה" וסיפר, כמעט במשך שעה, על מלחמת 1941-45. את ספרו לא ראיתי, אבל אינני משער שהוא מבין משהו בכל העניין שאנו עובדים עליו. אני חושב שהוא לא שמע שום דבר על הגירסה שאי.ד.צ' יהודי. בהזדמנות הראשונה אעבוד על ספרו.

[...] בריאות איתנה ותקוות לך!
בכנות, א.מאסלוב

46. הפתעה נוספת ובירורים אחרונים

את המסע בעקבות משפחת צ'רניאחובסקי התחלתי בקיץ 2008, כשנקודת המוצא הייתה תמונת אחיה החורג של סבתי סוניה (שרה) במדים, תמונה שהייתה זכורה לי מאלבום התמונות של הורי, ושלא השכלתי לשמרה. כשחקרתי אז את נכדה האחר של סבתי, יוסי ריינהרץ, זכר אף הוא תמונה דומה, אך לא הצליח למצוא אותה אצלו, ובתחילה המחקר עדיין חשבתי שיתכן שהצעיר שבתמונה היה איבן דנילוביץ' עצמו בנעוריו. השערה זו נפלה במשך המחקר, אבל הסקרנות לגבי אותו צעיר המשיכה לקנן בראשי. והנה באביב 2012, לאחר שהמחקר הסתיים, למעשה, התפנה בן דודי יוסי, שחזר ארצה לאחר שנים רבות של עבודה בתעשייה האווירית בחו"ל, לחפש באלבומי המשפחה, והפתיע אותי בדואר הרצ"ב:

17.6.2012. דני שלום. מצאתי אמש את התמונה המצ"ב באוסף של אמא. מאחור יש כיתוב ברוסית. מאחר והתעניינת באנשי צבא בתמונות ייתכן שתוכל למצוא מי זה. אשמח לשמוע. בתודה יוסי

ליוסי שלום. זו, **אכן, אותה תמונה מפורסמת שחיפשנו...** אולי מזל שלא מצאנו אותה בהתחלה, כי לו הייתה בידי אז, לא הייתי נכנס לכל המחקר האדיר שעשיתי בבעיית איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. לאחר שבסיומו של המחקר התברר לי שלצערנו לא היה איבן דנילוביץ' מבני עמנו, הגלויה אמנם אינה משנה, אבל אי המצאותה עדיין העיקה, ומציאתה מהווה אקורד נחמד לסיום.... אם כן, מה שכתוב ברוסית בגב התמונה זה:

למזכרת טובה וארוכת ימים

לאחותי וגיסי היקרים

חיים וסוניה

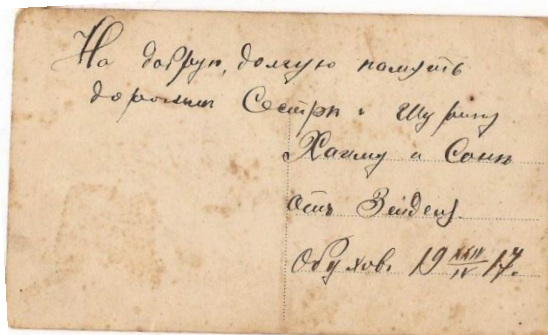
מזיידל

אובוחוב, 24.4.1917

כך שאין ספק שהגלויה היא מאחיה למחצה של סבתא, כלומר מאותו קצין צ'רניאחובסקי, שעליו סיפרה אמא. האם זיידל זה שמו האמתי, או רק כינוי, אינני יודע. זיידל הוא שם משפחה ידוע, אבל כשם פרטי הוא נדיר למדי (ייתכן

שהיה לו גם שם רוסי בנוסף). גם לא כל כך ברור אם באמת היה קצין – בתמונה אין עליו סימני דרגה, למרות שכבר אינו ילד (סבתא הייתה אז בת שלושים, והוא נראה כאן במחצית השנייה של שנות העשרים שלו). ייתכן שהייתה לו מעין דרגת קצונה. הוא מצולם בשנה השלישית למלחמת העולם הראשונה, וייתכן שעבר קורס קדטים מזורז. מדים כאלה לבשו, כנראה, גם רופאים בשירות הצבא, ולהבדיל – מנגנים בתזמורת. אבל אני מניח שלו היה בעל אחד משני מקצועות אלה, זה היה מוזכר בסיפורה של אמא. המספר 89 על הכתף יכול לציין השתייכות גדודית כלשהי. אובוחוב היא העיירה הגדולה יותר בסמיכות לגרמנובקה-גריגורובקה, שם גרו סבא וסבתא. האם זיידל גר שם או רק הצטלם שם? איננו יודעים. מסיפורה של אמא עולה שאחרי המעבר לקייב, כנראה בסוף אותה שנה, סבא וסבתא גרו שם בסמיכות להתראות, דני לצ'רניאחובסקים.

כך התנפצה סופית, לצערי כי רב, התדמית המופלאה של אחי סבתנו – במקום גנרל מהולל, נותר לנו רק מעין קצין, ולא דווקא יפה תואר...

הגלויה שקיבלו סבי וסבתי מאחיה למחצה, זיידל צ'רניאחובסקי

10.7.2012. אלכסנדר היקר! קיבלתי את מכתבך מה- 19 ביוני לפני יותר משבוע. תודות רבות על הערותיך ותיקוניך. אני מצרף את הפרק השני של המאמר שלנו. זה לא היה קל להחליט איך להציג אותו. היה עלי לבחור בין דרכי הצגה שונות. תחילה ניסיתי לפתוח בשני המסמכים הבסיסיים (האוטוביוגרפיה

של אי.ד.צ' והדיווח של איבנובה) ולהראות איך התמודדו הביוגראפים עם שני סיפורים סותרים אלו. אבל החלטתי לסקור את שחרור המידע בפרסומים לפי סדרם הכרונולוגי. יש בידי כל הספרים הרלבאנטיים, כולל ספרו של דאינס, פרט לספרו של פיל. לכן אני מאמין שהסקירה שלי היא שלמה למדי. אשלח לך את שאר המאמר עם מכתבי הבא.

נראה שאלא אם יתגלה מקור מידע לא צפוי, מחקרנו על צ'רניאחובסקי הגיע לנקודה בה עבודה נוספת בכיוון זה אינה צפויה לשאת תוצאות משמעותיות דיין שיהיו שוות במאמץ - למרות שנתרו עדיין סימני שאלה רבים לגבי משפחת צ'רניאחובסקי, במיוחד לגבי אחיותיו, אבל הם בעלי עניין משני. עכשיו עלינו למצוא כתב עת מתאים שיואיל לפרסם את מאמרנו. זה יכול להביא לסיומו את "הסטייה" שלי לשטח הזר של ההיסטוריה, למרות שאמשיך לעשות כל מאמץ כדי לעזור בעניין פרסום החומר שלך על הגנרלים הסובייטים היהודים שנפלו (אני חייב לומר שלו הייתי צעיר יותר, הייתי מנסה ללמוד גם את המקרה של לב דובאטור, היכן שהעדויות למוצאו היהודי נראית חזקה יותר. אבל אני אהיה בן 80 בשנה הבאה...).

אגב, במכתבי הראשון אליך, לפני כמעט שנתיים, הזכרתי שהעניין שלי באי.ד.צ' התעורר מחיפוש שורשים משפחתיים – ידעתי שאחיה למחצה של סבתי היה צ'רניאחובסקי וסופר לי שהוא היה קצין. הייתה זכורה לי תמונה של קצין צעיר, אבל לא יכלתי למצוא אותה. עכשיו, אחרי קרוב לארבע שנים, מצא דודני את התמונה – מההקדשה על גבה למדתי שהיא נשלחה מאובוחוב באפריל 1917, וששמו הפרטי היה זיידל (הוא היה אז כנראה פחות משלושים). לו ידעתי זאת קודם, לא הייתי מתחיל את המסע הגדול... כמובן שאינני מתחרט על כך. זה נתן לי את ההזדמנות לטעום את טעם המחקר ההיסטורי ולהכיר אנשים כמודך! במיטב ברכותי, דן עמיר

18.7.2012. דן עמיר היקר! תודה על מכתבך מ- 20.7.2012 והמשך החומר על אי.ד.צ'רניאחובסקי. הכול היה מעניין מאוד! עשית עבודה גדולה ומפורטת! האמת היא שהייתי רוצה לחדד משהו: מדוע לא מדובר בטקסט על החומר של לוויטס מהאנציקלופדיה הצבאית היהודית, איפה שנמצא זיוף גלוי של המוצא היהודי של הגנרל! את כל הנתונים על ספר זה שלחתי לך – זו הייתה הזדמנות טובה מאוד להזכיר אותו. שיבויש לוויטס!

התרשמתי מאוד מאירוע ראוי לציון - חנוכת אנדרטה של הצבא האדום ביוני בישראל! כמה יפה, שבזמנינו הסבוכים מצא העם בארצך אפשרות לעשות דבר כל כך טוב! במיוחד נחרטה בזיכרון הופעתו של נשיא מדינת ישראל! קולו של האיש העיד על אינטלקט רגיש! כמה נעים היה לשמוע את המילים היוצאות מהכלל! באיזו אמונה בחיים הן היו חדורות! אלו אנשים נבונים ומבריקים מנהלים את מדינת ישראל!

דן עמיר היקר! אני מודה לך שוב על האמונה שמובילה את כולנו קדימה. ללא אמונה זו בהצלחה לא היינו עושים, מאז הרחק באוגוסט 2010, אפילו צעד אחד, ולא היינו יכולים לכתוב אפילו מילה אחת. אני שולח לכם בישראל איחולים להמשך הבריאות הטובה והרוח האיתנה. בכנות, א.א. מאסלוב 28.7.2012. אלכסנדר היקר! לפני יומיים קיבלתי את מכתבך מ- 18 ביולי, ואני מצרף הפעם את הטיוטה לפרקים האחרונים של המאמר. כמו שתראה, ספריהם של פטרושנסקי ולוויטס נזכרים בו, אבל לא רציתי להחמיר מדי עם שניהם, וזאת מיותר מסיבה אחת: הסיבה הראשונה היא שהכרתי את הטקסטים הרלבנטיים בשני הספרים היא רק ממקור שני – אני לא הצלחתי להשיג אותם ולקרוא אותם בעצמי. הסיבה השנייה היא שאותם מחברים אינם היסטוריונים ואינם מתיימרים להיות כאלו, וצ'רניאחובסקי הוא רק אחד ברשימה ארוכה מאוד שלהם של גיבורים יהודים – ובמקרה שלו היה ברור שהביוגרפים הרשמיים אינם מספרים את כל האמת. לא הייתה להם שום סיבה מיוחדת לא להאמין לבני משפחתו של איסאק צ'רניאחובסקי, שהיו משוכנעים לחלוטין שהם קרובים של הגנרל. זוהי משפחה נחמדה והגונה מאוד, וייתכן אפילו שבתו של איסאק, ז'אנה, אכן ביקרה את אנסטאסיה גריגורייבנה ב- 1960. אנסטאסיה העידה שאי.ד לא סיפר לה על ילדותו, ומסיפור חייו נראה שהוא עצמו, למעשה, לא ידע דבר על קרובי משפחתו – אם כך מדוע שלא תאמין לז'אנה שהיא בת משפחה? מאידך גיסא, גם יצחק עצמו היה יכול להאמין ששמו האמתי של איבן אף הוא יצחק ושהוא אחד מבני דודו (או בני הדודים מדרגה שנייה) שחיו באותו אזור. לכן לא הייתי רוצה להציג את סיפור המשפחה כשקר ולבייש אותם. אני נכסף לקבל את דעתך על פרקים אלה, הנוגעים בנקודות אישיות עדינות יותר.

מאחל לך כל טוב, שלך, דן עמיר

14.8.2012. דן עמיר היקר! [...] נסיעתי הבאה לארכיווני מוסקבה מתוכננת לאמצע ספטמבר, ובכספים שלי, כיוון שעל אי.ד.צ', ביסודו של דבר הסתיים המחקר. בהקשר זה אני מבקש לדווח: נשארו כ- 405 דולר מהסכום האחד, וכ- 55 דולר מהשני. היה לא רע להכוון אותם למחקר בארכיונים בנושא הגנרלים היהודיים של הצבא האדום שנפלו בשנים 1941-1945. זה אפשרי רק במקרה שמאמרי והספר יפורסמו בעברית בישראל. אבל אינני יודע איך נפתרה השאלה לגבי פרסום כזה והאם יש לי האפשרות להמשיך לעסוק בנושאים היהודיים. [...] למדתי בעניין שאתה כבר לא בן 40! ושוב הופתעתי מאהבתך לעניין, להיסטוריה, לעמך ולמדינתך וכמובן למשפחתך ולקודמך. לזכות כל אלו עומדים טעם אישי מעולה ויוצא מהכלל ואהבת החיים! תודה עצומה לך על כך! שתזכה לחיים ארוכים ומאושרים! [...]. א.מאסלוב

1.10.2012. אלכסנדר היקר! [...] יש עמדי חדשות טובות וגם חדשות פחות טובות. החדשות הטובות הן שדייוויד גלאנץ הסכים לפרסם את המאמר שלנו בכתב העת *Journal of Slavic Military Studies*. המאמר עדיין דורש עריכה מסוימת, וכיוון שדייוויד עסוק מאוד הוא ביקש שאני אדאג לכך. כנראה שבגלל אורכו של המאמר (כ- 13,000 מילה) הוא יפורסם בשני חלקים. שלחתי גם מאמר בעברית לכתב עת היסטורי אקדמי למחצה שבו, לפני כשנה וחצי, התפרסם מאמר המתאר את בעיית השתייכותו האתנית של צ'רניאחובסקי. זהו מאמר קצר למדי – החסם העליון בכתב עת זה הוא 1,500 מילה²²⁹.

מאידך, אני בוש לספר לך שהייתה התקדמות מועטת מאוד בנושא התרגום לעברית והפרסום של עבודתך על הגנרלים היהודים שנפלו. הגוף שאמור לטפל בכך, מטבע הדברים, המוזיאון ללוחמים היהודים במלחמת העולם השנייה, אינו מסוגל לגייס את סכום הכסף המינימאלי הנדרש לתרגום ולהכנה לדפוס, ואני מנסה למצוא מישהו שיתנדב לעשות זאת. זו אינה משימה כה קלה, כיוון שאנו מחפשים אדם עם ידיעה הולמת של שתי השפות שגם מכיר במידה מספקת את הנושא – אני עצמי אינני בעל הכישורים המספיקים, והאדם שבדרך כלל מתרגם עבורם דורש יותר מדי כסף בעבור העבודה. אבל אינני מרים ידיים! אני מתכוון לחדש את מאמצי כשתתחיל השנה האקדמית - אחרי תקופת החגים.

²²⁹ הכוונה לכתב העת 'עתמול' (ר' מאמרו של רוזנסון בפרק השלישי).

בינתיים יש לי עוד משאלה אחת ממך. נראה שבישראל אין שום עותק של ספרו של פוחילביץ' מ-1864. כיוון שהציטוטים מהספר לגבי הכפרים שאנו מעוניינים בהם אינם מלאים, והם גם סותרים במידת מה, הייתי רוצה לראות במו עיני מה הוא כתב על מקומות אלו - במיוחד על אומן, באגווה ואוקסנינו (אז במחוז אומן), אנטונובקה (טראשצ'ה) ואולי גם ליחצ'יחה. האם תוכל לשלוח לי עותקים של העמודים הרלבנטיים?

מאחל לך כל טוב, שלך בכנות, דן עמיר

23.10.2012. דן עמיר היקר! ברכות! תודה על המכתב מ-1.10.12! התחלתי מיד בחיפוש הספר. התברר שהוא נמצא באינטרנט, בפרסום מ-2005. כיוון שאני חושב אותך כ"אס" של אינטרנט, אתה תמצא אותו בפשטות. אבל אינני מאמין בכך שוואריאנט כזה יבסס אותנו. מספר נימוקים מצביעים על כך שעלינו להשתמש במקור המודפס על הנייר. אבל לשם כך צריך לנסוע לקייב. אני חושב שבספרייה שם נשאר שניים או שלושה עותקים. למקרה הזה מתאימה האמרה הרוסית הישנה: "האם שווה עור הכבש את המאמץ?" זה לגבי הוצאות העבודה, הכסף ותוצאות העבודה. אני רוצה לדעת איך לנהוג במקרה זה. ועכשיו אני מוסר כמה עדויות מהוצאה (אלקטרונית) זו. [...] העיר אומן: בזמן הזה [...] תושבים משני המינים: פרבוסלאבים 4,503, קתולים-רומים 772, לותרנים 10, רסקולניקים²³⁰ 10, יהודים 6,684.

הכפר אוקסנינו: תושבים משני המינים 1,686, קתולים ויהודים 30...

הכפר באגווה: תושבים משני המינים 1,042 (עמ' 294). לא מדובר על יהודים. הכפר שוקאיוודה (שיש לו הקשר למחקר שלנו): פרבוסלאבים 1,579, קתולים 51, יהודים 12. הכפר אנטונובקה: תושבים משני המינים 1,073, ובמספר זה 3 קתולים ו-5 יהודים. הכפר ליחצ'יחה (זה חלק מהכפר מְטֶבְיַחַה): תושבים משני המינים 165. לא נזכרים יהודים. הכפר מטבייחה: תושבים משני המינים 629, קתולים 18, יהודים 13 [...].

לדעתי צריך להשתמש בנתונים על היהודים בהקשר לגרסה על שורשיו היהודים של אי.ד. צ'רניאחובסקי. אפשר להסיק שבמירב הסיכויים צמחה גרסה זו בחוגים יהודים מסויימים על יסוד העובדה שמקום הולדתו של המפקד צויין במסמכים הרשמיים כעיר אומן, וכיוון שכך חשבו היהודים

²³⁰ הרסקולניקים (מהמילה 'רסקול' – שסע) היו שרידי המתנגדים לרפורמה בכנסייה הרוסית האורתודוקסית במאה ה-17.

(פוליטיקאים, אנשי ציבור, סופרים, עיתונאים וכו') שהוא יהודי ב- 100%, כיוון שבזמן ההוא חיו באומן הרבה מאוד יהודים – כבר מהנתונים של פוחילביץ' ידוע בדיוק מספרם, והוא יותר ממחצית מספר כל תושבי אומן! אך באותו זמן עלינו להדגיש שבכפרים בהם חיו הוריו של אי.ד.צ' והוא עצמו, היה מספר היהודים קטן מאוד. אמנם, למרבה הצער, פוחילביץ' לא ציין כמה יהודים היו בבאגווה, אבל אינני חושב שהיו שם יותר מעשרה.

יהיה מאוד לעניין גם החומר ממחקרי בצ.א.מ.או ר.פ. לגבי הקצינים הפוליטיים בשם צ'רניאחובסקי בצבא האדום בשנים 1941-45. נראה בבירור שאחוז משמעותי מהדמויות הנושאות את שם המשפחה צ'רניאחובסקי היו כולם יהודים. עובדה כזו יכלה להשפיע על ספירתו של אי.ד.צ' כיהודי. יהודים בשם צ'רניאחובסקי יכלו להשפיע במידה רבה על הידע הכללי (שמועות) באופן מתאים. דוגמה ברורה: השכנוע העצמי של היהודי איסאק יקובלביץ' צ'רניאחובסקי בקירבה המשפחתית לאי.ד.צ' ...

דן עמיר היקר! [...] דויד מ.גלאנץ כותב, במכתבו אלי מתאריך 18 באוגוסט 2012, שיש אפשרות לעבודה על אי.ד.צ'רניאחובסקי במתכונת ספר. אני מדגיש מחשבה כזו של דויד, היא נכונה מאוד ובעיני. בספר העתידי אפשר לספר בהרחבה על מחקריו. מה יחסך לשהצעה כזו? דויד כותב שהוא יכול לעזור בהוצאת הספר. אני מבקש ממך לכתוב לו על החלטתך. אני חושב שאתה תנצל את ההצעה לאפשרות היפה הזו וכך יצא ספר חדש, הנכון ביותר, על המצביא היוצא מהכלל.

כמובן שאני שמח מאוד שהמאמר מצא חן בעיני דויד ומתוכנן לצאת לאור ב-JSMS. [...] אל תצטער מאוד על אי ההצלחה בתרגום החומרים שלי על הגנרלים היהודים. לשם הפחתת ההוצאות הכספיות בתרגום אני מציע לקצר מאוד את המאמר על מ.חצקלביץ' ל 3-4 עמודים (עד 700-800 מילים), יישאר רק מה שעדיין לא פורסם. אני מבקש ממך, דן עמיר היקר, להתחיל בתרגום של החומר שלי על א.ב.בוריסוב (שיסטר), כיוון שקטעים ממנו הם מהספר שלי, שאותו שלחתי לך. יכול להיות המאמר בעברית מבוסס על קטעים אלו מן הספר. אני חושב שתרגום כזה יהיה לא מסובך עבורך, כיוון שזה יהיה תרגום מאנגלית, ואת השפות העברית והאנגלית אתה יודע היטב.

אני מבקש ממך להבהיר לעובדי המוזיאון ללוחמים היהודים במלחמת העולם השנייה (ישראל) שלמאמר על מ.ג.חצקלביץ' נוצלו כספי עבודתו של העם במדינת ישראל, שהיסטוריון באוקראינה למד מסמכים מהארכיונים הצבאיים של מוסקבה שלא פורסמו קודם לכן. שכנע אותם בכך שהכרחי להתייחס בזהירות לכל פרוטה של העובדים הישראלים, כיוון שכל זה נעשה למען האינטרס של ההיסטוריה היהודית, ולעניין זה יוצא שהכספים על חקר המסמכים כבר הוצאו, המאמר נכתב, אבל היהודים לא ידעו עליו, כיוון שאינם משיגים כסף לתרגום. איפה כאן ההגיון? אז היה עדיף לא להתחיל את העבודה על מ.חצקלביץ'. ראוי שעובדי המוזיאון יהיו רוויים באחריות לעבודתם ולכל פרוטה שמתקבלת מעמלם הקשה של הישראלים.

דו עמיר היקר! אצפה מאוד לתשובתך, כדי לקבל ממך משאלות והוראות [...] חדשות! אמלא בשביעות רצון כל מה שבכוחי! נעים לי מאוד להיזכר בעשייה ובעבודה הארכיונית! ושוב תודה ענקית על מתן האפשרות לחקור וליצור! בכנות ובכבוד רב, א.א.מאסלוב

30.11.2012. אלכסנדר היקר. קיבלתי זה עתה את העתק מכתבך מ- 23 באוקטובר. אני מתנצל עמוקות על השהייה הארוכה מאוד בתשובתי למכתב זה. יש כמה סיבות לדחייה זו – היותי עסוק מאוד בכמה עניינים אישיים ומשפחתיים, המצב המתוח בישראל (המלחמה הקצרה והבחירות המתקרבות), והעובדה שהייתה התקדמות מועטה מאוד שיכולתי לדווח עליה. אבל אתמול קיבלתי מסר מדוויד גלאנץ המספר לי שמאמרנו יופיע בחוברת ינואר של כתב העת ללימודים צבאיים סלאביים. אני מאושר מאוד שחלק זה של עבודתנו יתפרסם במהרה. אשר למאמר הקצר שכתבתי בעברית, עדיין לא קיבלתי את תשובת העורך. אם הוא יתקבל לפרסום, יהיה עלי להחליט מה לעשות בחומר הנרחב שאספתי, ובסיפור של פרוייקט המחקר שלי (בעיני הוא נראה מרתק למדי, אבל ייתכן שזו הרגשתי האישית בלבד). הייתי רוצה לפרסם את זה כספר בעברית, אבל אני בספק אם יימצא מוציא לאור שיפרסם אותו (זה היה יכול להיות קל יותר, לו המסקנה הסופית הייתה שצ'ירניאחובסקי היה יהודי). דוויד גלאנץ הציע שאנסה לפרסם אותו באנגלית, אבל זו תהיה העדפתי השנייה. ספר כזה לא יהיה ביוגרפיה של אי.ד.צ', אלא יעסוק בזהותו ואישיותו כמו שהוצגו ונראו במשך השנים על ידי אנשים שונים וקהילות שונות, עם הדגש על נקודת המבט היהודית. , למרות שבינתיים

נעשיתי אולי מומחה עולמי בנושא זה, אני רחוק מאוד מלהיות מומחה בקריירה הצבאית של צ'רניאחובסקי ובהישגיו. לכן, למרות שאני מאמין מאוד שהוא ראוי לביוגרפיה טובה ואמינה באנגלית שתבוא במקום זו המגוחכת הקיימת כיום, כלומר ספרו של שריפוב. אינני רואה את עצמי כמתאים לקחת תפקיד זה על עצמי. אחרי הכל, אינני לא מומחה צבאי ולא היסטוריון! אשר לגנרלים היהודים שנפלו, לא ויתרתי על התקווה, ואני עדיין מחפש תמיכה לפרוייקט זה. למרות שאין זה כה קל כפי שקוויתי קודם לכן, אני צריך למצוא דרך לעשות זאת.

בינתיים אני שולח לך את מיטב איחולי. שמור על עצמך! שלך, דן עמיר
20.12.2012. דן עמיר היקר! שלום! תודה על המכתב מה- 30 בנובמבר! זה פשוט יוצא מן הכלל שהחומר על אי.ד.צ' יצא לאור בקרוב ב- JSMS! זוהי הצלחה גדולה! וביסוד מונחת האנרגיה שלך, הילתך הקורנת, דן עמיר היקר! היה רצוי מאוד שהחומר המורחב שלך יפורסם בעברית ובאנגלית בצורת ספר! אינני מטיל ספק שהוא בעל ערך ואינו צריך להינמק על השולחן, כיוון שנמצאת בו עבודת שנים של רוחך! אני מודה לך עד בלי די על השאיפה לעזור לי במימוש הפרוייקט על הגנרלים היהודים שנפלו! הקרבתך העצמית בעניין כזה מעוררת רגש כבוד עמוק!

דן עמיר היקר! מתקרבת השנה החדשה – חג שמח! אני מקווה שתהיה זו שנה מוצלחת עבורנו. [...] ביחסך הבלתי אנוכי והבלתי אינטרסאנטי לעניין, לתולדות משפחתך, לעמך ולמדינתך, למשפחת צ'רניאחובסקי המהוללת, אתה, דן עמיר היקר, אכן ראוי לעלי הדפנה וענפי הזית של הרודוטוס, אפשר לומר, אותה הצטיינות הגבוהה ביותר של ההיסטוריון.

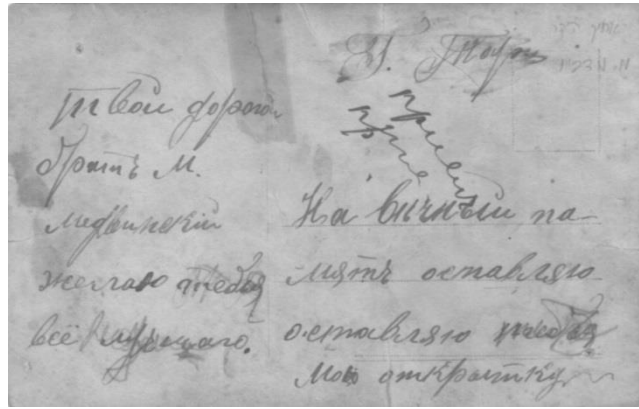
תודה לך על כך שהיה לי הכבוד להתחבר אליך, לקרוא את מכתביך ובעיקר לחתור כמוך להיוודע לחדש, ללא ידוע. אני מבקש מהאל להעניק לך בריאות לשיאים חדשים בשדה ההיסטוריה! בכבוד כנה ורב, א.א.מאסלוב

47. תסבוכת נוספת בעניין הגלוייה

ועוד אקורד סיום – יותר נכון, דיסקורד. במסגרת סדרת תכניות על שמות הרחובות בהרצליה, ראיינה אותי הטלוויזיה המקומית לשם הכנת סרטון קצר על אבא ואמא. בהזדמנות זאת נברתי שוב בניירות שהשאירו אחריהם. והנה, במקום שלא ציפיתי לו, מצאתי את אותה גלויה שהזכירה אמא. במבט ראשון היא נראתה דומה מאוד לגלויה שמצא בן-דודי יוסי – הן בדמות הצעיר המצולם, בלבושו, באופן הישיבה וגם ברקע התמונה. אבל הסתכלות נוספת גילתה מספר הבדלים: זה שבתמונה שמצא יוסי הרכיב משקפיים ונראה מבוגר יותר וגם המדים היו שונים. זה עדיין לא הטריד אותי במיוחד, כיוון שקל היה לתרץ זאת בהבדל זמנים. לא התקבל על דעתי ששתי התמונות היחידות מאוקראינה שנשמרו אצל סבתי היו של אנשים זרים. לכן לא היה ספק בלבי ששתי הגלויות הן המזכרת שנותרו לה מאותו אח למחצה, אחיה היחיד. הבעייה האמיתית התגלתה כאשר ניסיתי לקרוא את ההקדשה מאחור. ההקדשה עצמה אמרה בערך כך:

*למזכרת נצחי אני שולח אני שולח את הגלויה שלי
אחיך היקר מ.מדווינסקי. אני מאחל לך כל טוב.*

אין כאן שם הנמען, תאריך או שם מקום. מאידך, בפינה הימנית העליונה כתוב איזה שהוא שם – ייתכן שזה שם הצלם, ולידו, אלכסונית, מילה או שתיים שלא הצלחתי לפענח, ושנכתבו בבירור מאוחר יותר. לא זו בלבד שהכתיבה היא הרבה פחות מסודרת מאשר בגלויה האחרת, אלא שיש בה שגיאות – אי התאמת המין בין התואר 'נצחי' לשם המתואר 'מזכרת' (ברוסית זה להיפך), חזרה מיותרת על המילה 'אני שולח' ומילה מחוקה לאחריה. בניגוד למקובל, הכתיבה מתחילה בחצי הימני של הגלויה ומסתיימת בחצי השמאלי. כתב היד שונה בכמה פרטים בולטים שניכרים גם בשתי המילים המצויות בשתי הגלויות: יקר(ה) (дорогой) ו'מזכרת' (Память). - כמו האות д הנכתבת אחרת לגמרי והאותיות p ו-t שגם בהן נראה הבדל ניכר.

הגלויה שנמצאה אצלנו

אבל המפתיע ביותר הוא שם כותב ההקדשה – אין זה 'זיידל' של הגלויה האחרת, אלא איזשהו מ.מדווינסקי. יכולתי לבנות איזה שהוא סיפור על בחור יהודי שבתחילה הייתה שליטתו ברוסית חלשה למדי, ואחר כמה שנים שיפר אותה לאין ערוך, או לשער שביקש ממישהו אחר לכתוב עבורו את הגלויה השנייה (אם כי זה מותר שאלה איך היה יכול בחור יהודי עם ידיעות כה דלות ברוסית להגיע לקורס צוערים או לכל מעמד דומה). אבל לא יכולתי להסביר לעצמי בשום אופן איך אותו אח, שלפי הסיפור אמור להיקרא צ'רניאחובסקי, מכנה את עצמו מ.מדווינסקי בגלויה האחת, וחותר בשם זיידל בגלויה המאוחרת יותר!!! נזכרתי בבדיחה היהודית הישנה על אותו יהודי שפונה אל מישהו ברחוב ואומר לו: 'שלום חיים! בקושי היכרתי אותך! כמה השתנית! הרכבת משקפיים, שינית את התסרוקת, החלפת את התלבושת!'. זה עונה לו: 'סליחה, אבל שמי משה ולא חיים!'. וזה מתעקש: 'מה, גם את שמך החלפת? ... הסבר דחוק לכך יכול להיות שמדווינסקי היה שם נעוריה של אם סבתי, ושמסיבות מסוימות העדיף בנה להשתמש בשם זה, או אולי אפילו למרות דברי אמי שתמונה זו היא של אחיה למחצה של סבתי, זוהי תמונה של בן-דודה... אבל זו הפעם הראשונה שנתקלתי בשם זה.

ניסיתי למצוא מידע על משפחת מדווינסקי. באתר הזיכרון obd.memorial לא נמצא אף מדווינסקי אחד. בספר הטלפונים של מדינת ישראל נמצאו כ- 30 מדווינסקים, כולם כנראה עולים משנות ה-90. בספר הבוחרים לדומה בפלך קייב נמצאו כ- 30 מדווינסקים, 8 מהם מקורסון ועוד 5 מאזור קאנב, 5 מטראשצ'ה, 2 מצ'רקאסי). היה שם גם מושקו איצקוביץ' מבלאיה צרקוב, אך למרות ששמו הפרטי מתחיל באות מ, לא היה יכול להיות אחיה הצעיר של סבתי, שב- 1906 הייתה רק בת 23. האם זה דודה? מצאתי שיש אצלנו, במחלקה למתמטיקה באוניברסיטת תל-אביב, דוקטורנט בשם מיכאל מדווינסקי שהיה מתרגל אצל ד"ר יולי אדלשטיין ושלחתי אליו את המסר הבא:

28.12.2012. שלום מיכאל. [...] אני מקווה שתהיה לך הסבלנות לקרוא מסר לא-מתמטי זה. שמי דן עמיר ואני גמלאי של המחלקה למתמטיקה ורקטור לשעבר של אוניברסיטת תל-אביב. אבל בשנים האחרונות ניסיתי לפתור בעייה בהיסטוריה – והיא ללמוד את האמת על גיבור מלחמת העולם השנייה גנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. [...] התחלתי במחקר זה בטעות – היה לי הרושם, המוטעה כנראה, שהוא היה קרוב משפחה שלי (למספר משפחות יהודיות יש אמונה כזו). השערת הקירבה המשפחתית הייתה מבוססת על סיפור של אמי המנוחה, לפיו אם סבתי, שאת שם נעוריה אינני יודע, התחתנה בשנייה עם אדם בשם צ'רניאחובסקי ושיש במשפחה תמונה של בנם, שנעשה קצין. לרוע מזלי, או למזלי, לא הצלחתי למצוא את אותה תמונה כשהתחלתי במסעי הארוך בזמן כדי ללמוד את חידת צ'רניאחובסקי. אבל אחרי שסיימתי אותו וכתבתי את המאמר, מצאנו שתי תמונות מתקופת הצאר של אדם צעיר שעשוי להיות אותו אח למחצה של סבתי. החידה הגדולה היא שבעוד שהאדם המצולם בשתי התמונות אמור להיות אותו אדם, הטקסט הכתוב בגבן שונה לגמרי, ואחת מהן נושאת כנראה את השם מ.מדווינסקי. אני תמה אם אוכל לקבל ממך רמז כלשהו שיוכל לעזור לי לפתור חידה זו. האם ידוע לך משהו על אבותיך בזמן ההוא? האם התגוררו בפלך קייב? אם כן, נוכל לקבוע פגישה באוניברסיטה. תודות, דן עמיר

29.12.2012. [...] אינני יודע הרבה על תולדות המשפחה, אבל למדתי ממישהו בפייסבוק שהיה באוקראינה מקום בשם מדווין שעד כמה שידוע לי השתייך לפלך קייב²³¹, והיום יש שני כפרים שונים בשם זה שב- 2001 היו באחד כ- 30 ובשני כ- 4000 תושבים. בימים שהצאר הרוסי דרש שלכל אחד יהיה שם משפחה, קיבלו כל היהודים שבכפר את שם המשפחה מדווינסקי, כיוון שפירושו "ממדווין". לכן קרוב לוודאי שישנם מדווינסקים רבים שאינם קשורים משפחתית. בנוסף מצאתי שבגרסה הרוסית של ה'ויקיפדיה' על מקום בשם סטבלב²³² מזכירים את הרפובליקה של מדווינסקי. בתרגום שלי (לאנגלית) זה כך: "בינואר 1918 הוקם בסטבלב שלטון סובייטי. לפי הסכם ברסט בין הרפובליקה הלאומית האוקראינית הבוגדנית וגרמניה, נכבשה העיר בחודש מרץ על ידי הצבא הגרמני. באוגוסט 1919 נכבשה העיר שוב על ידי הבולשביקים. ב- 1921, היה חלק מהאוכלוסיה מעורב בכנופיות של מה שנקרא 'הרפובליקה של מדווינסקי', שהכירה רק בחוקיות שלטון הרפובליקה האוקראינית הלאומית". לפי האתר, מדווין הגדולה יותר של היום (במחוז בוגוסלב) היא זו שהייתה "אח המשפחה" של "הרפובליקה של מדווינסקי". היה שם גם מפעל שימורים – במשפחתי היה שגור הביטוי "מפעל מדווינסקי", ובגללו ניחשה אמי ששורשיו של סבי היו נעוצים שם. לא נשאר הרבה בני משפחה לאמת זאת. ישנו רומן ברוסית על תקופת "הרפובליקה של מדווינסקי". מפת גוגל מציינת כ- 4 שעות נסיעת מכונית ממדווין לקייב. [...] אשר לצילומים שיש לך – אנא סרוק אותם ושלח אותם אלי בדואר האלקטרוני, ואני אנסה לראות אם יש דמיון מסויים למשפחתי (זה לא שווה הרבה מעבר לאינטואיציה מסויימת, אבל כדאי לנסות). אנא הוסף את הטקסט ומידע על האנשים שבתמונות. אנסה גם לפנות לכמה בני משפחה שלפי דעת אבי עשויים לדעת יותר. [...]

31.12.2012. מיכאל היקר. תודה רבה לך על תשובתך. לא נראה לי שתעזור לי בהרבה, כיוון שמשפחת אמי היא מאזור אובוחוב, וזה המקום שממנו באה לפחות אחת משתי תמונות הגלוייה. המיסתורין הוא בכך שכתבי היד הם כה שונים בעוד שלפי סיפור המשפחה הם היו צריכים לבוא מאותו אדם. אינני

²³¹ מדווין (קואורדינאטות 30°47'E 49°23'N) נמצאת מערבה מקורסון.
²³² סטבלב (קואורדינאטות 31°06'E 49°24'N) סמוכה מאוד לקורסון ממערב.

יודע את שם נעוריה של אם סבתי. שמה הפרטי היה מרים. בעלה הראשון, סבא רבא שלי, היה פנחס כגן. בעלה השני היה צ'רניאחובסקי, והאדם שבתמונה (תמונות) אמור להיות אחיה למחצה. אשר למשפחת מדווינסקי, מצאתי את הרצ"ב ברשימת הבוחרים לדומה של קייב בשנים 1906/7. זה עשוי לעזור בניסיון לגלות את תולדות המשפחה – במיוחד מנדל ינקלביץ' מסטבלב. אגב, האם אביך זוכר משהו על גנרל צ'רניאחובסקי? דן

9.1.2013. שלום דן. ביקורי באוניברסיטה יהיה כנראה רק בשבוע האחרון של ינואר. [...] יש בת משפחה מאוסטרליה, פולינה, שהוספתי אותה כמכותבת לדואר זה, שעשויה לדעת הרבה על תולדות המשפחה. היא אפילו כתבה ספר על מדווינסקי (טרם פורסם). [...] כשהראיתי לה את התמונות, היא מצאה שלאחד הנושא את המספר 89 על כותפותיו יש דמיון חזותי למשפחתנו. היא לא מצאה ששני האנשים הם זהים. באופן בלתי תלוי, גם אני חשבתי אותו הדבר לגבי הדמיון ביניהם והדמיון למשפחתנו. [...] מיכאל

16.1.2013. שלום מיכאל. תודה רבה על מכתבך מה- 9.1. למרות שהסיכוי לכך הוא קטן למדי. הדמיון שמצאתם בין המצולם "מספר 89" למשפחתכם משאיר פתח צר לאפשרות של קישור משפחתי בין סבתי אליכם – סבתי שרה (סוניה) נולדה ב- 1883, אינני יודע היכן, אבל אני מניח שדרומית מזרחית מקייב. אינני יודע את שם נעוריה של אמה, שהתחתנה תחילה עם פנחס כגן, אבי סבתי, ואחר כך עם איזה שהוא צ'רניאחובסקי. אחד המצולמים בתמונות, ובעצם שניהם, אמור להיות בנם, ולכן היה צריך להיקרא צ'רניאחובסקי ולא מדווינסקי. כיוון ש"מספר 89" נראה בוגר יותר מהמצולם בתמונה השנייה, ניתן לתרץ את השוני במראה בהפרש השנים. זה יכול גם לתת הסבר דחוק לשיפור העצום בשפה ובכתב – אם הוא בא ממשפחה דתית, ייתכן שלמד בישיבה וידע רק מעט רוסיית בנעוריו. אבל עדיין נותרת בעיית השם – למה מדווינסקי ולא צ'רניאחובסקי, ואיך הופך מ.מדווינסקי לסתם "זיידל". האם מדווינסקי היה שם נעוריה של אם סבתי ומשום מה הוא בחר דווקא בו?

האם ידוע לאביך או לפולינה על קרובי משפחה באובחוב או באזור בלאיה צרקוב? האם ידוע להם על איזה שהוא זיידל במשפחה? האם דובר במשפחה על קשר כלשהו למשפחת צ'רניאחובסקי? דן עמיר

17.1.2013. שלום דן. לרוע המזל אינני יכולה להוסיף למה שכבר סיפרתי למיכאל. [...] מצטערת! אם במקרה אמצא מידע חדש אחזור אליך. הצלחה בחיפושיך. בכנות, פולינה רוסו

3.2.2013. דן היקר. צר לי על ההתמהמהות, הייתי חולה זמן ארוך (עכשיו אני בסדר), ואני עתה טרוד מאוד ברוויזייה הבאה של הדיסרטאציה שלי, שאני מקווה לסיים בקרוב. [...] אשר לתמונות וכתב היד, אני מבין שהסיפור המשפחתי שלך אומר שהם של אותו אדם, וזו הסיבה לכך שאתה מנסה להצדיק זאת. אבל לי יש עדיין ספקות לגבי זאת... לא שחוות דעתי טובה יותר משלך או שעליך לשכנע אותי, אני רק מנסה לומר את מה שאני חושב. למשל, אינני רואה שלאחד מהם רוסית גרועה – יש אצלו מילה אחת שהיא באוקראינית, מה שאינו מהווה הפתעה גדולה לגבי מישהו מקייב, כל השאר נראה בסדר... הייתי לוקח את החומר לגרפולוג לראות אם יש סיכוי שכתבי יד אלו הם אותם... כיוון שזה לא נראה כך והידיעה הטובה יותר של השפה לא יכולה להסביר הבדל כזה - דברים מסויימים היו צריכים להישאר אותם. אבל ייתכן שזה נסתר מעיני כיוון שאיני ממש מומחה בזאת. [...] מיכאל

26.2.2013. מיכאל היקר. אני מצרף את מאמרי על גנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, שיופיע בהקדם בכתב העת ללימודים צבאיים סלאביים (Journal of Slavic Military Studies). אני מקווה שתמצא בו עניין מסויים. אני עדיין תמה על שתי התמונות ועל השם מדווינסקי שבאחת מהן – האם זה היה יכול להיות שם נעוריה של אם- סבתי? בברכת הצלחה, דן עמיר

48. הפרסום בישראל.

בניגוד להערכתו ש'עתמול' ישמח לפרסם את המאמר הקצר העונה על שאלת יהדותו של צ'רניאחובסקי, שהועלתה באותו כתב עת, קיבלתי מהעיתון את התשובה המאכזבת הרצ"ב:

3.12.2012. פרופ' עמיר, שלום רב! לאחר דיון במערכת 'עת-מול' הוחלט שלא לפרסם את החומר כמאמר עצמאי, וזאת בעיקר עקב הבעייתיות באישוש המידע וה'ניכוס' היהודי – כפי שהצגת היטב בעקבות החקר המעמיק במקורות השונים. עם זאת, נשמח לפרסם את המידע (בעיקר על דובאטור) כמכתב למערכת: ניתן להקדיש את המדור כולו לפריט בודד וכך למעשה מופיע מאמר מקוצר, כפי שנעשה בגיליון 221 לגבי מידע על המרכבה של מונטיפיורי. בברכה, ניר אורטל, עורך בפועל, עת-מול, יד יצחק בן-צבי

לניר שלום רב. מובן שהתאכזבתי מהחלטת מערכת 'עתמול', כיוון שחשבתי שבעקבות מאמרו של רוזנסון זו הבמה המתאימה להציג לציבור הישראלי הרחב את קיצור תוצאות מחקרי. [...] ההצעה להסתפק ב'מכתב למערכת' אינה נראית לי כיוון שגם כך התקשיתי מאוד לדחוס את עיקר הדברים למיטת סדום של 1500 מלים, וצימצום נוסף אינו אפשרי. מבחינתי. בלית ברירה אאלץ לחפש במה אחרת. בברכה, דן עמיר

הרגשתי מחוייב לפרסם את התוצאה גם בעיתונות הנגישה לציבור בישראל, חיפשתי דרך אחרת לעשות זאת. לאחר שהושלמה הכנתו לדפוס של המאמר ל'כתב העת ללימודים צבאיים סלאביים', שלחתי אותו למספר ידידים ומכרים שהיו מיוזעים למסע החיפוש שלי. בין אלו ששיתפתי אותם במחקרי ובלבטי היו גם ידידנו - היסטוריונית האמנות נורית כנען-קידר ובעלה ההיסטוריון בנימין זאב קידר:

8.2.2013. לנורית ובני שלום. רצ"ב המאמר העומד להופיע בקרוב, והמסכם ארבע שנות מחקר על הגנרל יוצא הדופן איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. למרות שבמשך כמעט כל תקופה זו היה נראה כמעט בוודאות שהוא היה יהודי במוצאו, הרי הממצאים הארכיוניים מצביעים על ההיפך. אני מקווה שתמצאו בזאת עניין. אני עדיין מתחבט בדבר דרך פרסום הנושא בארץ - גם כאן הוויכוח בנושא זה נמשך מאז 1944. שלום ולהתראות, דן עמיר

9.2.2013. שלום דני, קראתי בעניין רב. משכנע ביותר! מה דעתך לבוא בדברים עם ניר חסון מ'הארץ' שמרבה לכתוב על נושאים היסטוריים? אם הוא יפרסם רשימה ב'הארץ', יתעורר עניין במקומותינו ואכסניות שונות תרצינה בוודאי לפרסם תרגום עברי של מאמרכם. אתה יכול לומר לניר שהצעתי לך לפנות אליו. כל טוב ולהתראות, בני

קיבלתי את עצתו הטובה של בני, אך לאחר שבדקתי את המאמרים ההיסטוריים ב'הארץ', התרשמתי שתום שגב, הכותב באותו עיתון, עשוי להיות מתאים יותר לכתיבת הרשימה, ופניתי אליו:

10.2.2013. [...] אני דן עמיר, פרופסור למתמטיקה בגמלאות ורקטור לשעבר של אוניברסיטת תל-אביב (בשנים 1993-1997). בשנים האחרונות שקעתי במחקר בעייה היסטורית מרתקת. אני משער שאינך מכיר את שמו של גנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי – הוא נהרג בחזית מרסיס פגז בדיוק לפני שנולדת (ב- 18 בפברואר 1945), ימים ספורים לפני שעמד לקבל את דרגת המרשל – וזאת בגיל 38 בלבד. הוא נחשב על ידי רבים למצביא המזהיר ביותר במלחמת העולם (ראה, למשל, בספר 'כוכב רחוק' של רוברטו בולאניו). מאז 1944 עמדה שאלת מוצאו האתני במחלוקת – האם היה בן למשפחה יהודית, כמו שהיה מקובל כמעט על הכל במערב, אך הוכחש על ידי הסובייטים. טענת מוצאו היהודי של הגנרל חזרה שוב ושוב גם בשנים האחרונות (למשל במאמרו של שאול קובובי ב'הארץ' 18.8.2006, או בספרם של הרסגור ופוקס, 'רגעים היסטוריים רגעים היסטוריים', 2010). מספר משפחות יהודיות טענו לקירבה משפחתית אליו. מה שהחשיד במיוחד את הגירסה הסובייטית היה הערפל הסמיך שהוטל על סיפור חייו והגירסאות הסותרות בביוגרפיות הסובייטיות. לבעייה זו הייתה לא רק חשיבות משפחתית (גם למשפחתי היה קשר צ'רניאחובסקי כלשהו), אלא גם לאומית – איך יתייחס אליו, למשל, המוזיאון (בהקמה) ללוחם היהודי במלחמת העולם השנייה – האם הוא גדול המצביאים היהודים בכל הדורות, או שהוא "סתם גוי"? לאחר מחקר מקיף, שלקראת סיומו נעזרתי בשני חוקרי ארכיונים, הגענו לתשובה ה"מאכזבת" - לפי הרישומים האזרחיים והכנסיתיים שנמצאו, משפחת הוריו נחשבה כפרבוסלאבית. יש לי חשד סביר שעובדה זו לא הייתה ידועה לא רק לשלטונות, אלא גם לבני משפחתו, ואולי אפילו לו עצמו. המחקר היה מרתק

ומאלף, והיו בו תפניות לא צפויות. הסיכום המדעי הרצי"ב עומד להתפרסם בימים אלה בארה"ב, בכתב העת לימודים צבאיים סלאביים. אך כיוון שקשה להניח שישראלים רבים קוראים כתב עת זה, נראה לי נכון להביא את הדבר גם לידיעת הציבור בישראל, כולל קהילת יוצאי רוסיה שעל דפי עיתונייהם נמשך הוויכוח עליו עד עתה. כיוון שבגיליון 215 של כתב העת 'עתמולי' (2011) פורסם מאמרו של ישראל רוזנסון, 'טשרניחובסקי – הגנרל, המשורר ושאלת מי הוא יהודי?', שלחתי אליהם את המאמר הקצר הרצי"ב, אך לאכזבתי הם לא רצו לפרסמו. מלבד זאת, כתבתי במשך ארבע השנים בן עסקתי בנושא מעין "יומן מחקר" בן כמה מאות עמודים, שמכיל את המידע מהמקורות השונים על צ'רניאחובסקי ועל התיאוריות בדבר ראשית חייו (וגם בדבר סופם – תיאוריות קונספיראציה היו גם כאן) ועל הקשר היהודי, את חיפושי אחרי פיסות המידע – מסחלין ועד דרום אמריקה, וסיפורי אגב מעניינים שהתקשרו אצלי לנושא. כיוון שאיננו מכירים אישית (אך יש לי הערכה גבוהה כלפיך), אינני יודע כמה אני יכול להטריח אותך בחומרים, והבחירה היא בידיך. אני מקווה שתמצא ברצי"ב עניין, ואשמח לשמוע את דעתך. בברכה, דן עמיר

11.2.2013. שלום דן. אכן אינני מכיר את הגנרל הזה והחומר ששלחת לי מאוד מאוד מפורט. המאמר המצורף מ'עתמולי' נראה כמו מאמר שהודפס - כאילו בסדר דפוס ותמונות וכו': או לא? שנית אני רואה באינטרנט מאמר ארוך לא חתום אבל מן הסתם שלך. מה ההבדל בינו לבין המאמר באנגלית שעוד לא קראתי? וכן איך אתה בדיוק קשור לגנרל הזה? אני יודע איך אתה קשור לישראל עמיר אבל מה הקשר שלכם לצ'רניאחובסקי? תודה תום

שלום תום ותודה על התגובה המהירה. המאמר שנשלח ל'עתמולי' לא פורסם על ידם. החומר באינטרנט נכתב על ידי בתחילת הדרך (כשעדיין חשבתי שאצליח לבסס את הקשר היהודי, ואולי אף המשפחתי שלי, לגנרל), נשלח לעמותת המוזיאון ללוחם היהודי במלחמת העולם השנייה, והועלה על ידם לאינטרנט (לא ביקשתי זאת, אך לא מחיתי כשזה נעשה) – אך זה רק הפרק הראשון (משמונה) בסיפור הארוך... בתחילתו תמצא את "הקשר" שלי לגנרל, שהתחיל בתצלום שנעלם. אותו תצלום מככב גם בפרק האחרון - אשתקד, לאחר שסיימתי את המחקר וכתבתי את המאמרים, התגלה אותו תצלום, ואפילו שני תצלומים שונים – לו היה אחד מהם בידי לפני ארבע שנים, לא הייתי יוצא לאותו מסע היסטורי מרתק. דן

אתה ערכת את המאמר ל'עתמולי' כאילו כבר נדפס, עם כותרות ותמונות וכו'?"
נראה ממש מקצועי. אינני בטוח שאני מבין את ענין התצלום. [...] תום
תום, אני רואה שאני חייב לפרט יותר: הסיפור החל, אמנם, מניסיון למצוא
קרובי משפחה מצד אמי. ניסיון זה מתואר בחומר שפורסם באתר המוזיאון.
[...] רק אחר כך התברר לי שעליתי על בעיית יהדותו של הגנרל ועל ויכוח
שנמשך כמעט שבעים שנה. כמתמטיקאי הפוגש בעייה מעניינת – ניסיתי
לפתור אותה, ומצאתי אותה סבוכה ומרתקת הרבה יותר מהצפוי, וגם בעלת
משמעות מעשית (למוזיאון). לאחר שמיציתי את כל מה שיכולתי למצות
מהספרות, האינטרנט, מכתבים וטלפונים בארץ ובחו"ל, והתעלומה נשארה
בעינה, הגעתי למסקנה שאין ברירה אלא לחפור בארכיונים בבריה"מ. קיבלתי
את אישור האוניברסיטה להסב לצורך זה כספי מחקר שלי ממחקר מתמטי
למחקר היסטורי, ומימנתי חיפוש ארכיוני שערך עבורי ד"ר מורוזוב. בנוסף,
התנדב לעזור לי גם החוקר האוקראיני מאסלוב, שהשלים במסירות נפש את
ה"חפירה" בארכיונים. המאמר המקצועי אינו מגולל, כמובן, את הסיפור
המלא שב"ספר" שאני מוצא אותו מעניין ומאלף ביותר, וכמובן מדגיש יותר
את הנקודה היהודית. אבל זו דעת הנחתום על עיסתו.

ואכן, כבר בגיליון יום השישי של אותו שבוע התפרסמה כתבתו של תום בעיתון
(חבל שלא צויין בה שהיא מתפרסמת סמוך ליום השנה למותו, ה-18 בפברואר).

אתה יהודי, גנרל?

מתמטיקאי שחקר את שורשיו של גנרל רוסי קיווה לחשוף גיבור ממלחמת העולם השנייה
לפני שנים אחדות החל פרופ' דן עמיר לעסוק בחקר השורשים של משפחתו.
הוא פרופסור למתמטיקה בגמלאות ושימש רקטור אוניברסיטת תל אביב.
גנאלוגיה יכולה להיות עיסוק ממכר ומעצבן עד מאוד. הוא דורש סבלנות, זמן
ולפעמים גם כסף - חור שחור שגם אנשים רציונליים לגמרי יכולים לטבוע בו.
גם עמיר, כיום בן 80, נדבק באובססיה הזו.

המסמכים המשפחתיים שהשאירו לו הוריו לא קידמו אותו במידה שסיפקה
את סקרנותו, אך היה לו קצה חוט: זיכרון מעומעם שאבי סבתו היה קשור
איכשהו עם משפחת צ'רניאחובסקי. לא, לא משפחתו של המשורר שאול
טשרניחובסקי, כי אם זו של הגנרל הרוסי המהולל, איוואן דנילביץ'
צ'רניאחובסקי, גיבור ברית המועצות שנהרג בינואר 1945, לא הרחק

מקניגסברג (קלינינגרד) שבפרוסיה המזרחית. הידיעה על מותו פורסמה בהבלטה גדולה; צ'רצ'יל שלח מברק תנחומים לסטלין. צ'רניאחובסקי היה מוכר היטב ונערץ עוד בחייו, לא רק בארצו כי אם גם במדינות המערב. השבועון טיים תיאר אותו לפני מותו כמצביא יהודי צעיר ויפה תואר, שריריו ורצונו - ברזל. אבל כשדיווח טיים על מותו של צ'רניאחובסקי לא ציין עוד את מוצאו היהודי. כתב ניו יורק טיימס במוסקווה אף הבריק תיקון: צ'רניאחובסקי איננו יהודי אלא נמנה עם מאמיני הכנסייה האורתודוקסית של אוקראינה. השאלה העסיקה גם את התקשורת בארץ ישראל. רבים מקוראי 'דבר' פנו אל העיתון בשאלות וב-25 באוגוסט 1944, השיב העיתון לכולם: צ'רניאחובסקי איננו יהודי. אך שבועות אחדים לאחר מותו גם במערכת 'דבר' התעוררו ספקות: "יהודי או לא יהודי?" שאל העיתון ב-22 בפברואר 1945, ומסר ששגריר ברית המועצות בווינגטון, אנדרי גרומיקו, הרים כוס לזכרו של צ'רניאחובסקי וציין בפירוש שהוא היה בן לעם היהודי. מאז לא חדלו להתווכח על כך.

מחברים שקבעו כי צ'רניאחובסקי היה יהודי הסתמכו בין היתר על ההיסטוריון הנודע סלו בארון, אשר התפרסם בישראל כשהעיד במשפט אייכמן. מאמר מאת שאול קובובי שפורסם ב'הארץ' באוגוסט 2006 ציין גם הוא שצ'רניאחובסקי היה יהודי. דן עמיר שאב עידוד משפעת המאמרים והביוגרפיות שנכתבו על צ'רניאחובסקי. אולי באמת יימצא בהם יסוד לחקר השורשים של משפחתו, קיווה. הוא לא חיפש לעצמו ייחוס: "אני לא זקוק לגנרל במשפחה", אמר השבוע. ככל שהתעמק בפרשה גילה עמיר סתירות מסתוריות, בעיקר בביוגרפיות שפורסמו ברוסית. אפילו שנת לידתו של הגיבור הנערץ לא היתה ברורה: 1906 או 1907. הסיפור לא הרפה ממנו. לאחר שחרש את מרחבי האינטרנט, הטריד אנשים לאין ספור בדואר האלקטרוני ובשיחות טלפון - החליט עמיר להשקיע בפענוח התעלומה ושכר שני תחקירנים, בוריס מורוזוב ואלכסנדר מאסלוב. יומני המחקר שלו תפחו לקבצים כבדים המכילים כיום אלפי שמות ותאריכים. המשימה שנטל על עצמו לא היתה קלה. שוב ושוב נמצאו יהודים שייחסו לעצמם קרבת משפחה לצ'רניאחובסקי. בחולון התגורר איש אשר טען שהגנרל היה דודנו וכי שמו האמיתי לא היה איוואן דנילביץ' כי אם איזק דוידוביץ'. לדבריו, בתו שמעה על כך במו אוזניה מאלמנתו של צ'רניאחובסקי. התחקירנים שהפעיל עמיר מצאו באחד

הארכיונים עדות מפי האלמנה. לא היתה בה הוכחה ליהדותו, אך היה הסבר אפשרי למסתורין שאפף את הסיפור.

הוא נולד ליד אומן שבאוקראינה, התייתם בגיל צעיר, היה ילד נווד, לא למד, פעם אף שכב על פסי רכבת בתקווה להידרס. והגרוע מכל - גם המשפחה שאספה אותו לא השתייכה אל הפרולטריון. כל ביוגרף התמודד עם הקושי הזה על פי דרכו. ויכלו כמובן גם לערפל את מוצאו היהודי. אחד התחקירנים של עמיר יצא אל מרחבי אוקראינה, עבר בין כנסיות כפריות ולשכות רישום נידחות, הסיר את האבק מעל ספרי אוכלוסין מתפוררים וחיטט בין מסמכים מצהיבים. בימים אלה מפרסם כתב עת יוקרתי להיסטוריה צבאית היוצא לאור בבריטניה את תוצאות המאמץ הבלשי הזה. הממצאים אינם מותירים מקום לספק: משפחת צ'רניאחובסקי היתה רשומה בספרי הכנסייה הרוסית האורתודוקסית והטבילה את ילדיה. עד שלא יוכח ההפך - צ'רניאחובסקי אינו יכול להיחשב יהודי. עמיר מאוכזב. הוא קיווה להנחיל להיסטוריה את המצביא היהודי הגדול ביותר בכל הזמנים, לפחות מאז יהודה המכבי.

נותרה נחמה קטנה. אלה מיהודי וילנה ששרדו אחרי השואה העידו שצ'רניאחובסקי התייחס השתדל לעזור להם. כולם האמינו שהוא יהודי. עמיר אומר שכמה מממצאי מחקרו נותנים לו יסוד להניח שגם צ'רניאחובסקי עצמו האמין בכך. תום שגב, "הארץ" 15.02.2013

ידידי מאסלוב אינו מתייאש, וב- 21.5.2013 קיבלתי בדואר האלקטרוני את ההזמנה הבאה (ברוסית):

הנושא: הזמנה לשיתוף פעולה.

דן היקר! רצ"ב הצעה רשמית לשיתוף פעולה מאת רקטור האוניברסיטה הפדגוגית הלאומית על שם אלכסנדר דובז'נקו של גלוחוב (בעיר גלוחוב, אוקראינה). עלי מוטל התפקיד להיות אחראי על הקשר. אודה על תשובה ליוזמה המוגשת במכתב.

בכבוד, ולדימיר ליוביבי
עוזר רקטור האוניברסיטה הפדגוגית הלאומית על שם אלכסנדר דובז'נקו

מר דן עמיר הנכבד. במסגרת הניסיון הקיים לשיתוף פעולה בספרת המחקר המדעי ההיסטורי, אשר מבוסס על השתתפות בלתי אמצעית של עמית המחקר של האוניברסיטה הפדגוגית הלאומית על שם אלכסנדר דובז'נקו (אוקראינה) אדון אלכסנדר אלכסייביץ' מאסלוב בעבודה על ארכיונים ייחודיים אשר קשורים לאירועי מלחמת העולם השנייה ובמיוחד תפקוד הגנרלים, יש לנו הכבוד להציע פיתוח תקשורת במישור הציבורי, שתאפשר להתניע שיתוף פעולה בין נשיאות אוניברסיטת גלוחוב לארגון המחקר המדעי שלכם (המרכז).
אנו מציעים לבחון את אפשרות השתתפותך בתכנית החילופין החינוכית-מדעית בצוות פרויקט 'האופק של גלוחוב': אוניברסיטת דיונים של פעילים צעירים' (מפעל של הסקציה המחקרית-מדעית בשאלות לימוד המלחמת הפטריוטית הגדולה ומלחמת העולם השנייה). למטרה זו אנו מזמינים אותך לביקור בעיר גלוחוב שבמחוז סומסק, אוקראינה, כדי להשתתף בתכנית חילופין חינוכית-מדעית (משך 2-3 ימים, השתתפות בסדרת הופעות חינוכיות-ציבוריות) ולייסד יחסי ידידות רשמיים בין האוניברסיטה הפדגוגית הלאומית של גלוחוב על שם אלכסנדר דובז'נקו (אוקראינה) ובין אוניברסיטת תל-אביב (ישראל). אנו מקווים לפיתוח ניסיון חינוכי-מדעי פורה ושיתוף פעולה הדדי מוצלח, שייבראו את התנאים ההכרחיים לחינוך הפטריוטי של הנוער. כצד המקבל, האוניברסיטה לוקחת על עצמה את ההוצאות הקשורות למגורים ולמחייה של המשלחת הישראלית בעיר גלוחוב, וגם את הוצאות הארגון המלא של תכניות הקשר התרבותי.

נשמח לראותך אצלנו בספטמבר-אוקטובר 2013! התכנית תעובד בפרטיה במקרה של הסכמתך לקחת בה חלק. אנו מצפים לתשובה רשמית על המכתב. בכבוד, רקטור אפי"ל על שם א. דובז'נקו, א. א. קורוק

17.6.2013. לפרופ' ולדימיר ליוביבי, רקטור האוניברסיטה הפדגוגית הלאומית של גלוחוב. פרופסור ליוביבי היקר. תודה רבה על הזמנתך הנדיבה. זהו כבוד גדול עבורי. מפתה אותי מאוד לבוא ולבקר באוקראינה ולפגוש את אלכסנדר מאסלוב, שאת יושרתו והאיכות הגבוהה של מחקרו אני מעריך מאוד. לו הייתי צעיר יותר, כנראה שהייתי מקבל אותה, למרות שאני מתמטיקאי ולא היסטוריון מקצועי. אבל אני עתה בן 80 שנה, ואני טרוד מאוד בענייני האישיים. לכן, אחרי התלבטות ארוכה, הגעתי למסקנה שעלי לדחות את ההזמנה. לרוע המזל, הדור החדש של היסטוריונים בארצנו לא נראה מעוניין

במיוחד במלחמת העולם השנייה ובלוחמה ההרואית במזרח אירופה. עובדה זו נכונה גם לגבי המחלקה להיסטוריה באוניברסיטת תל-אביב – מומחים בשטח זה, כמו פרופסור גבריאל גורוצקי ופרופסור מתתיהו מייזל כבר פרשו לגמלאות. ברגע זה אינני רואה אף אחד שיוכל ליטול את הלפיד.

אני מאחל לך ולאוניברסיטה שלך כל טוב. שלך בכנות, דן עמיר

המשכתי להתכתב עם מאסלוב מדי כמה חודשים, בעיקר כדי לדווח על מאמצי העקרים, עד עתה, למצוא במה הולמת לפרסום בעברית של ממצאיו על הגנרלים היהודים בצבא הסובייטי שנספו במלחמת העולם השנייה.²³³

12.2.2014. דן עמיר היקר! [...] תודה על המכתב מ- 01.14.8! הווריאנט האוקראיני של מאמרנו נמצא בביקורת בקייב, אני מניח שהכל יהיה בסדר, אבל באיחור. לגבי זכרו של א.ד. צ'רניאחובסקי יש תקרית חדשה. שלטונות העיר הפולנית פּנְיֶזְנו, למרות רצון הציבור, החליטו להסיר את האנדרטה של הגנרל. [...] בזמן האחרון דובר על המצביא לעתים די תכופות ברדיו ובטלוויזיה של רוסיה ואוקראינה, בוודאי כיוון שמתקרבת שנת ה-70 למותו. אבל בדרך כלל המדברים הם פובליציסטים שאין בידם עובדות מוכחות, אלא מחפשי סנסציות. [...]

ב- 22.5.2014 נודע לי משושנה קמין שבחצות הלילה יוקרן סרט על א.ד. צ'רניאחובסקי בערוץ הרוסי של ARTE. צפיתי בסרט, אך כיוון שהיה ברוסית וללא תרגום, לא הצלחתי להבין מדוע הוא עוסק כל כך הרבה ב'ארמייה קראיובה' – צבא המחתרת הפולני. חשדתי שיש לכך קשר עם הידיעה מפנניזנו עליה כתב לי מאסלוב. מהכתוביות בסרט למדתי ששם משפחתה של אנסטאסיה, בתה של ניאונילה איבנובה הוא אורלוב, ושל נכדתה ניאונילה - וְדוּשְׁצ'נְקוּ. חיפוש באינטרנט אחרי ניאונילה ודוּשְׁצ'נְקוּ הוביל למאמר ב'רוסקאיה גזטה' מחודש פברואר, בכותרת 'היוחזר הגנרל למולדתו', המספר על פרשה זו. הכותבת היא אותה אריאדנה רוקוסובסקי²³⁴, שראיינה את ילדיו של איבן דנילוביץ' בשנת 2005. ואכן, מצאתי

²³³ במסגרת מאמצים אלו פניתי לאישים רבים, כולל שרת הקליטה סופה לנדבר, יו"ר הכנסת ושר הקליטה לשעבר יולי אדלשטיין, ושר התיירות עוזי לנדאו – כולם התבטאו בהזדמנויות שונות במילים נלהבות על חובתנו להנציח את פועלם של הלוחמים היהודים בצבא הסובייטי...

²³⁴ אריאדנה היא נינתו של מרשל קונסטנטין רוקוסובסקי,

במאמר זה שהיסטוריונים פולניים מאשימים את צ'רניאחובסקי בפעילות כנגד הארמייה קראיובה. מכן הגעתי לכתבה באנגלית שפורסמה ע"י סוכנות הידיעות הרוסית ITAR-TASS:

אירועי זיכרון ייערכו באתר מותו של גנרל המלחמה הסובייטי בפולניה

ורשה, 18 בפברואר. טקס זיכרון ייערך ליד העיר פננְזנו בצפון פולין בקרבת הגבול עם אזור קלינינגרד הבלטי של רוסיה באתר בו נפצע אנושות הגנרל הסובייטי המהולל של מלחמת העולם השנייה ב-1945. אירוע הזיכרון צָץ לאור הזרקורים הציבוריים בגלל תכניות השלטונות המקומיים לפרק את האנדרטה לגנרל צ'רניאחובסקי. שבעה חברי מועצת העיר הצביעו לפירוק האובליסק והמדרגות המובילות אליו, שלושה הצביעו נגד ועוד שניים נמנעו. קודם לכך נערכו פעמיים הצבעות על הסרת האנדרטה, אך חוסר תקציב מנע את ביצוע היוזמה בשני המקרים. הפעם אמרו כמה פעילים אמרו שיוכלו לממן את הפרוייקט, כשהם מגנים את גנרל צ'רניאחובסקי בגין העובדה שהוא פרק מנשקם ואסר את אנשי מיליציה "ארמיה קראיובה" כשהצבא הסובייטי השתלט על השטחים סביב וילנה, בירת ליטא. [...]

בחיפוש אחר עילת עוינותם של הפולנים לצ'רניאחובסקי, הגעתי לערך ב'ויקיפדיה' (באנגלית), המשקף את העמדה הפולנית. וזה התקציר שבתחילתו:

מבצע אוסטרָה בראמָה

מבצע אוסטרָה בראמָה ("שער השחרי") היה קונפליקט מזוין בזמן מלחמת העולם השנייה בין "צבא הבית הפולני" לכובשים הגרמנים של וילנה. הוא החל ב-7 ביולי 1944, כחלק של התקוממות פולנית לאומית, "מבצע סערה", ונמשך עד ה-14 ביולי 1944. למרות שהגרמנים הובסו, נכנס ביום המחרת הצבא האדום הסובייטי לעיר והנ.ק.ב.ד הסובייטי המשיך בעצירת חיילים פולנים ובמאסר קציניהם. לאחר כמה ימים, שרידי צבא הבית הפולני נסוגו ליערות והרוסים שלטו בעיר. מנקודת המבט הפולנית, בעוד שהמפלה הגרמנית הייתה ניצחון טקטי פולני, החרבת היחידות הפולניות על ידי הסובייטים שבאה בעקבותיה הביאה למפלה אסטרטגית, במיוחד בהתחשב במטרותיו של מבצע סערה. מנקודת הראות הסובייטית, המבצע היה הצלחה מלאה, כיוון שגם הגרמנים וגם הפולנים הנאמנים לממשלה (הפולנית) בלונדון ספגו מפלה.

הערך המלא מלמד שהממשלה הפולנית הגולה תיכננה התקוממות בורשה ובוילנה כדי לתפוס אותן לפני שהצבא האדום יעשה זאת. ב- 7 ביולי 1944, עם הגעת יחידות חלוץ של הצבא האדום לפאתי וילנה, פתחה הארמיה קראיובה בהתקוממות שם, כשהכוונה הייתה לנצל את מצוקת הצבא הגרמני, לפרוץ מהפרברים למרכז העיר ולהחזיק בו עד שיגיע לשם הצבא הסובייטי. אמנם כבר באותו יום, בפגישה הראשונה של יחידה פולנית עם מפקד בריגאדת הטנקים ה- 35, דרש הנ"ל מהארמיה קראיובה את פירוקה של היחידה, אך למחרת, כשהגיע הכוח הסובייטי העיקרי, כ- 100,000 חיילים ומאות טנקים, החל שיתוף פעולה של הפולנים עם הרוסים בקרבות הקשים על העיר שנמשכו ולפולנים היו גם כמה הצלחות מקומיות (אך בוודאי שהם לא "הביסו את הגרמנים", כפי שניתן להבין מהתקציר²³⁵). בהמשך מדובר בצ'רניאחובסקי עצמו:

כשהסתיים הקרב (ב- 13 ביולי), דרש הפיקוד הסובייטי שהחיילים הפולנים יפקירו את וילנה מייד. המפקד הפולני, קולונל קז'ימז'ובסקי, ציווה על היחידות הפולניות לצאת לפושצה רודניצקה, כאשר הוא עצמו הלך למטה של גנרל צ'רניאחובסקי, מפקד החזית הביילורוסית השלישית. הסובייטים הבטיחו לקז'ימז'ובסקי שהפרטיזנים הפולנים יצוידו ללא תנאים פוליטיים. ב- 16 ביולי, הוזמן קז'ימז'ובסקי שוב למטה של צ'רניאחובסקי כדי לחתום על הסכם. אבל הפעם אסרו הסובייטים את קז'ימז'ובסקי ואת ראש מטהו, רב-סרן תיאודור צ'טיס, ובו זמנית גם נציגים פולנים אחרים בבוגושזה. גל המעצרים כלל את נציגי הממשלה הפולנית בלונדון...

בהמשך מסופר שלמרות שהסובייטים לא חדלו לדבר על החיילים הפולנים כבני בריתם, הם המשיכו בציד אנשי הארמיה קראיובה ועצרו 5,700 מהם, ורובם אולצו להצטרף לצבא האדום. אבל כיוון שסרבו להישבע אמונים למדינה הסובייטית, הם הוגלו לעיר קלוגה שבפנים רוסיה. שם הועסקו בעבודות כפייה עד שחרורם ב- 1947. המאמר מפנה לארבעה דו"חות 'סודיים ביותר' של ה- NKVD מיולי 1944, מלברנטי בריה לסטאלין, מולוטוב וא.אנטונוב. כיוון שדו"חות אלו מובאים בשפה

²³⁵ ראה גם באתר The Doomed Soldiers, של חיילי המחתרת הפולנית בשנים 1944-1963.

האנגלית, ברור שלמרות שהם מודפסים במכונת כתיבה, אינם מסמכים אוריגינליים. זה יכול להסביר את אי ההתאמה הגסה בתארוך המסמך הראשון, ל- 6 ביולי 1944 (במקום ה- 16 בחודש), שנושאו 'פעולות בטחוניות בוילנה', המצטט דיווח של סגן הקומיסר העממי לענייני פנים, החבר (איבן) סְרוֹב, שנשלח עם קבוצת אנשי NKVD לוילנה, לפיו הבטליונים של הנ.ק.ב.ד השתלטו על הביטחון בתוך העיר, בחנויות ובשאר אובייקטים. במשך היום נחשפו והוחרמו שני מחסני נשק של צבא הבית. [...] הפולנים ניסו להעביר נשק זה ליחידותיהם ביערות, אבל נתפסו... דו"ח שני, מ- 17 ביולי, מעביר דיווח שהתקבל מקְרוֹב וצ'רניאחובסקי על הפגישה עם קז'יזנובסקי ומאסרו לאחר שפותה למסור את מיקומן של שש מהיחידות הפולניות ועל הפירוק המתוכנן של היחידות הצבאיות הפולניות מנשקן. בדו"ח הבא, מ- 18 ביולי, מדווח שבאמתלה של ביקורת על ידי מפקד החזית נאספו בבוקר ה- 16 בחודש מפקדי הצבא הפולני בחזית, נשקם פורק באיום בכוח והם נעצרו, ושכמשך היום פורקו מנשקם 3,500 איש, בהם 200 קצינים ונגדים. המבצע כולו מסוכם ב- 20 ביולי בדו"ח מבריה לסטאלין. אינני יכול לשפוט בדבר אמינותם של מסמכים אלו (אם כי הם די חשובים בעיני). אך סביר להניח שאכן ההוראות לפירוק הארמייה קראיובה מנשקה ניתנו על ידי בריה, באישורו של סטאלין, ובוצעו בידי סרוב. לקונפליקטים האתניים באזור זה, בין פולנים, ליטאים, אוקראינים, רוסים וגרמנים היסטוריה ארוכה ועקובה מדם, גם דם יהודי. זכר הכיבוש הרוסי, בעקבות הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, ובמיוחד טבח 22,000 הקצינים הפולנים ביער קאטין על ידי הסובייטים, היה עדיין רענן ב- 1944. האם הפעולה כנגד הארמייה קראיובה נעשתה בידעית, הסכמתו או שיתוף הפעולה של צ'רניאחובסקי? זה נראה בניגוד לאופיו, ובוודאי בניגוד בולט להתנהגותו כלפי שארית הפליטה היהודית, אך בוודאי שסרוב להוראות הסטאבקה, כאשר הניצחון הסובייטי כבר לא היה מוטל בספק, היה בגדר התאבדות. ואולי הסתייגותו מהיחס לפולנים היא שהביאה למותו, כפי שרומזות השמועות בדבר מוצאו הפולני ומעורבות בריה במותו?

5.5.2014. אלכסנדר היקר! אנו די מודאגים לגבי המצב באוקראינה ולגביך, למרות שנראה שהצרות קורות בעיקר בדרום – באזור דונצק. אנו מקווים שאתה בסדר ואינך מושפע על ידי אי השקט. אני עסוק מאוד בזמן האחרון, במיוחד בעניינים משפחתיים, ומגיע לאוניברסיטה רק בערך אחת לשבוע, אבל אני עדיין עושה מאמץ לתרגום ופרסום של עבודתך על הגנרלים הסובייטים היהודים הנופלים.

לפני יותר משנה היה נראה שעולה הזדמנות חדשה מסויימת – סטיב אוסד (האיש מארה"ב שפרסם, ב-2004, מאמר על אי.ד.צ') העביר אלי "קול קורא למאמרים" לוועידה על חיילים יהודים במלחמת העולם השנייה, שהייתה מתוכננת ליוני 2013, ומאורגנת ואמורה להתקיים ב... אוניברסיטת תל-אביב! הרצאות אותה ועידה היו אמורים להתפרסם בכרך מיוחד. התקשרתי עם המארגנים והצעתי שהחומר שמצאת יוצג בוועידה, והם הבטיחו לדון בהצעה זו. אחרי כחודשיים, כיוון שלא שמעתי מהם דבר, חזרתי אליהם ונעניתי שבגלל בעיות מימון נדחתה הוועידה לדצמבר 2013, ושההרצאות יפורסמו בעברית, ושיש גם סיכוי טוב שהם ייטלו על עצמם את תרגום מאמריך. זה גרם לי שמחה רבה, אבל כדי למנוע ממך אכזבה מרה אפשרית, לא סיפרתי לך על כך. על כל פנים, הוועידה נדחתה מאז פעמיים, והם מקווים לקיימה בשנה הבאה... אם כן, אנו ממשיכים לקוות...

במכתבך מה-12 בפברואר סיפרת על ההחלטה להסיר את אנדרטת אי.ד.צ' שבעיר הפולנית פנניזנו. באחד הימים לפני חודש בערך, צלצלה אלי ידידתי ועמיתתי פרופ' שושנה קמין, המודעת היטב לפרוייקט צ'רניאחובסקי שלנו ועזרה לנו מספר פעמים, וסיפרה לי שבחצות אותו לילה עומדים להראות באחד הערוצים הרוסים סרט אל צ'רניאחובסקי. צפיתי בו וראיתי שיש בו חומר רב על הארמייה קראיובה, אבל כיוון שזה היה ברוסית הבנתי רק מעט מאוד. מה שכן הצלחתי לדלות מהסרט היו השמות של נכדתו של אי.ד.צ': אנסטאסיה אורלובה ושל נינתו - ניאונילה ודושצ'נקו, וזה הוביל אותי למאמר מה'דיוסקאיה גזטה' הרצ"ב. זה מוצא לנו קשר אפשרי למשפחה – אם על ידי איתורה של ניאונילה (גם שם משפחתה אינו נפוץ), או דרכה של הכתבת, אריאדנה רוקוסובסקאיה – נינתו של מרשל רוקוסובסקי – באמצעות הרוסקאיה גזטה. מאחל לך כל טוב – שמור על עצמך! שלך בכנות, דן עמיר

3.6.2014. שושנה היקרה. [...] כיוון שהייתי רוצה ליצור קשר עם משפחת צ'רניאחובסקי (הנכדה אנסטאסיה אורלובה ובתה ניאונילה ודושצ'מנקו), הייתי שמח לקבל עזרה ממישהו שנמצא ב'פייסבוק' הרוסי. האם את מכירה אחד מאלו? במיטב הברכות, דני

4.6.2014. שלום דני. אירה מצאה את ניאונילה ועוד, מה שעשוי להיות מעניין, בין חבריה נמצא אולג צ'רניאחובסקי. אשר לאורלובה - יש יותר מדי הרבה כאלו, כך שדרוש מידע נוסף. עכשיו, מה אתה רוצה לכתוב לניאונילה? לשאול אותה? אירה יכולה לעשות זאת. כל טוב, שושנה

6.6.2014. שושנה היקרה. רב תודות לך ולאירה. חשבתי על נוסח מסויים של מכתב לניאונילה, אך אינני בטוח שזה יהיה הסגנון הנכון כדי לפנות אליה, כך שמותר לך לשפר אותו. האם זה נראה לך עדיף לשלוח אותו באנגלית, עם מילות הקדמה שלך או של אירה, או שיש צורך לתרגם את זה לרוסית? דן דני היקר, הצעתי היא שכצעד ראשון אירה או אני נכתוב אליה ברוסית ורק נשאל אם היא אכן נינתו של הגנרל ונציין שפרופ' דן עמיר מתעניין בכמה עובדות וכו', ונשאל אותה אם אפשר לכתוב לה באנגלית. כל טוב, שושנה

3.7.2014 (אל אירינה גריגוריאן, מאת ניאונילה ודושצ'מנקו)

אירינה, שלום! כן, אני באמת נינתו של איבן דנילוביץ', גם אמי אנסטאסיה אורלובה - נכדתו וגם, תודה לאל, ילדיו - ניאונילה איבנובנה (סבתו) ואחיה אולג איבנוביץ' בריאים. נעים מאוד לדעת שתולדות חייך של גנרל צ'רניאחובסקי ממשיכים למשוך עניין! נ.ב. סלחי לי על בורותי, האם פרופסור דן עמיר הוא היסטוריון?

13.7.2014. ניאונילה היקרה. הרשי לי תחילה להציג את עצמי. אני גמלאי בן 81, פרופסור למתמטיקה, ולשעבר רקטור אוניברסיטת תל-אביב. אבל בשנים האחרונות התעניינתי מאוד באבי-סבתך, איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי האגדי. הוא היה, ללא כל ספק, אדם יוצא מן הכלל – מצביא גדול ואישיות ראויה להערצה. למרות שהעניין שלי בו החל מחיפושי אחרי שורשי משפחתי, גירו אותי המחלוקת בדבר מוצאו האתני, מיעוט המקורות האמינים על הביוגרפיה המוקדמת שלו ופיסות המידע הסותרות שנמצאות במקורות אלו (כמו תאריך לידתו ומקום לידתו, תעסוקת אביו, נתונים על אחיו ואחיותיו וכן הלאה). בניסיון לפתור חידה זו, ניהלתי מחקר יסודי ביותר בנושא. אני מאמין

שהצלחתי להשליך יותר אור על נושא אניגמאטי זה, אבל הרבה בעיות נשארו עדיין פתוחות. לרוע המזל, במשך כל הזמן הזה לא יכולתי להשיג קשר לבן משפחה כלשהו שלכם. אני נכסף מאוד ללמוד מה ידוע במשפחה על פרק זה של חיי הגיבור הגדול. פרסמתי את רוב תוצאות מחקרי בחוברת ינואר 2013 של כתב העת Journal of Slavic Military Studies (המתפרסם בבריטניה), ואשמח לשלוח לך אותו בדואר אלקטרוני, ולקבל את הערות ותגובת המשפחה למאמר זה. שלך בכנות, פרופ' (אמריטוס) דן עמיר

לא זכיתי לשום תגובה מניאונילה או מבן משפחה אחר. בינתיים צצה "קרובת

משפחה" אחרת של הגנרל:

5.7.2014. הלו פרופסור עמיר. שמי סטייסי פינקוביץ, ואני נערה בת 17 מממסציוסטס בארצות הברית. שמת לי לב לכך שערכת מחקר מסוים על גנרל צ'רניאחובסקי, ואני מאמינה שהוא דודו של אבי - סבתי. [...] ממה שסיפרה לי סבתי, איבן צ'רניאחובסקי הוא אחד מחמישה אחים, היחיד מביניהם שהחליט להישאר ברוסיה במקום להגר. שאר האחים, שאחד מהם היה סבה של סבתי היגרו לאמריקה. אחד עבר לארגנטינה. שמותיהם שובו לצ'רני או צ'רניאקוב. אינני יודעת הרבה על גנרל צ'רניאחובסקי, אבל ממה שאני קוראת יש לי הרגשה שאתה יודע! אם אתה חושב שיש ביניכם קשר, יש סיכוי שקשר משפחתי כזה קיים גם בינינו. גם אם זו משפחה מורחבת ביותר, זו עדיין משפחה! אינני בטוחה איך להמשיך מכאן, אבל חשבתי שתראה לקבל מידע זה. רב תודות, סטייסי פינקוביץ

6.7.2014. סטייסי היקרה. אכן האמנתי שיש לי קשר משפחתי לגנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. אמונה זו, שהתבססה על מה ששמעתי לפני הרבה שנים מסבתי, הובילה אותי למחקר מקיף בניסיון לפתור את ההיסטוריה האניגמאטית של מפקד דגול ואדם יוצא מן הכלל זה. אחרי כחמש שנות עבודה, היה עלי להגיע למסקנה שלמרות מה שהיה מקובל במערב והטענות של מספר משפחות יהודיות בישראל ובארה"ב לקירבה משפחתית אליו, אין עדות מוצקה שתומכת באמונה זו, ושלא תחמצא עדות חדשה, הוא איננו יכול להחשב כבן למשפחה יהודית. [...] אבל עדיין קיימים סימני שאלה ופערים רבים במידע המועט והלא-קונסיסטנטי לגבי משפחתו וילדותו, ולכן אעריך מאוד עדויות וסיפורים נוספים לגבי היבטים אלו של חייו, במיוחד כל מה

שידוע או מסופר במשפחתך. גם אם זה לא יספיק כדי לבסס את הקירבה הנטענת אליו, זה יוכל לעזור למצוא את הקשרים שבין משפחות צ'רניאחובסקי האחרות. בברכת כל טוב, שלך בכנות, דן עמיר

7.7.2014. מר עמיר היקר. [...] בינתיים לא ידוע לי אם יש עדות מוצקה כלשהי לגבי הקשר הפוטנציאלי לאיבן צ'רניאחובסקי. אבל אדבר עם סבתי ואראה אם יש לה אלו שהם מסמכים או רישומים. בכנות, סטייסי פינקוביץ

1.3.2015. דן עמיר היקר! [...] מאמרנו על אי.צ'רניאחובסקי צריך להופיע בקיבב במאי 2015. איך מתקדם עניין תרגום ופרסום מאמרי בישראל? אבקשך להשיב בדואר האלקטרוני. [...]

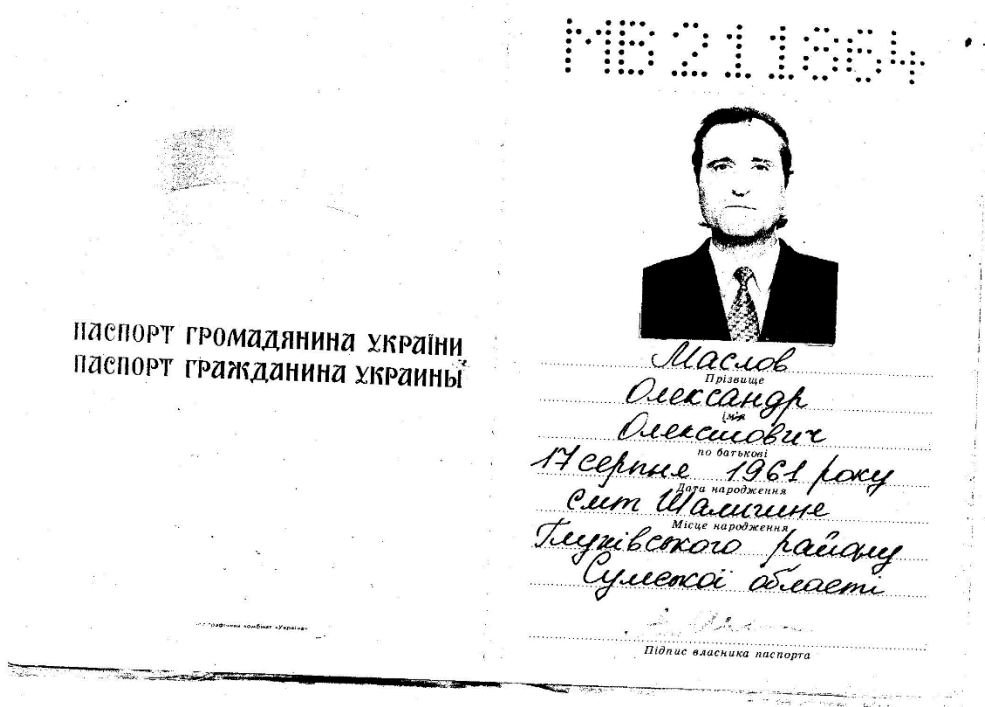
אלכסנדר היקר. שמחתי מאוד לקבל את מכתבך האלקטרוני. ראשית, הייתי מודאג מאוד מהמצב באוקראינה, ולמרות שנראה שהקרבות מתרחשים בעיקר בדרום, אין לי כל מושג איך מורגש הקונפליקט באזור גלוחוב. מכתבך גורם לי להאמין שלפחות אתה, אישית, בסדר. שנית, שמחתי מאוד ללמוד שנוכל להתכתב בדואר האלקטרוני. אחרון, ולא פחות חשוב - נעים מאוד לדעת שמאמרנו יתפרסם גם באוקראינית.

לרוע המזל, החדשות שאני יכול לספר לך אינן כה טובות. כפי שסיפרתי במכתבי מה- 5 ביוני 2014, היו לי תקוות לקבלת תגובה למאמרנו מצאצאיו של אי.ד.צ', במיוחד מנינתו ניאולינה וְדושצ'ינקו, איתה הצלחתי ליצור קשר ב"פייסבוק" באמצעות חברה רוסייה כאן. שלחתי לה את המאמר והיא הבטיחה שתענה אחרי שתתיעץ בסבתה ניאונילה – בתו של הגנרל. אבל תגובה זו לא הגיעה. [...] צעירה אחרת שאכזבה אותי, למרות שלא ציפיתי לקבל ממנה מידע משמעותי כלשהו, היתה אמריקאית [...] שהבטיחה לי כי סבתה, שנשאה בארה"ב את שם המשפחה צ'רני וטענה להימנות על משפחת צ'רניאחובסקי, תשלח לי את סיפורה אודות הקשר הנטען לגנרל. אך גם גם אחרי מספר תזכורות ששלחתי לה, לא קיבלתי מהן דבר.

הסיפור השלישי, והגרוע יותר, מתייחס לאותו כנס שהזכרתי במכתבי מיוני. במאי האחרון, כשדיברתי עם מארגן הכנס, פרופ. ש.גולדין מהמחלקה להיסטוריה יהודית באוניברסיטה שלנו, הוא הגיב בחיוב לרעיונות שלי לגבי עבודתך והבטיח להשאירני בתמונה. אבל מאז, ארעה לו טרגדיה אישית גדולה – בנו, הדר גולדין, קצין בצבא הישראלי, נהרג בקיץ האחרון, לקראת סיומה

של המלחמה ברצועת עזה. מאז לא יכולתי ליצור איתו קשר כי לפני כשלושה חודשים החלקתי בגרם המדרכות בבניין מסוים בהרצליה ונפגעת די קשה. נאלצתי לשהות כשבוע בבית חולים ומספר שבועות בבית. כעת מצבי השתפר בהרבה למרות שאני נמצא עדיין בהשגחה רפואית. במשך תקופה ארוכה זו לא הגעתי לאוניברסיטה. כשביררתי מה קרה עם אותו כנס מתוכנן, נודע לי שהוא כבר התקיים מבלי ידיעתי, אם כי במתכונת מצומצמת. בעת אני מרגיש הרבה יותר טוב, וכשאחזור לאוניברסיטה אנסה לבדוק האם עדיין קיימת התכנית לפרסום בעברית של דברי הכנס, והאם קיים סיכוי כלשהו לכלול בו את מאמריך.

בזאת ניתק הקשר שלי עם אלכסנדר מאסלוב - אדם יקר, אידיאליסט ואוהב ישראל, ולמעשה הסתיימה פעילותי בנושא צ'רניאחובסקי. גולדין עדיין ממשיך להיאבק להחזרת גופת בנו המוחזקת ע"י חמאס בעזה, והמוזיאון לחייל היהודי עדיין מנסה, ללא הצלחה, לקבל מהמשלה את התקציב המובטח לו...

תצלום שער דרכונו של אלכסנדר מאסלוב

49. פרידה אישית מהגיבור

מבעד לערפל העדויות והסיפורים על איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, מצטיירת בבירור דמותו של מצביא דגול ואדם מופלא, שאי אפשר שלא להעריץ: גיבור ללא חת שאינו נשבר גם במצבים הנואשים, טקטיקן, אסטרטג ותיאורטיקן מעולה, אדם חם ולבבי ביחסו לחייליו ובעל חוש הומור, יפה תואר ויפה נפש, אוהב שירה ומוסיקה ועוד ועוד... מעלות רבות אלו מספיקות לבניית כמה גיבורים נערצים. נכון שבדמות המושלמת שניסו להציג כאידיאל לנוער הסובייטי אפשר לנסות ולמצוא סדקים אחדים, פגמים שניסו להסתירם במשך שנים רבות. לא רק "המוצא החברתי הפגום", אלא גם השקרים שהסתבך בהם תוך הניסיון להסתיר עובדה מרשיעה זו. ניתן לראות את הקפדתו על הופעתו החיצונית המהממת גם כגנדרנות יתר, ולהאמין שהיו לו רומנים "מן הצד", ואולי גם בן מחוץ לנישואים, כמו שריננו הלשונות הרעות, למרות ההכחשה הנמרצת של המשפחה. אך פגמים אלו הם שמשלימים את דמותו כבשר ודם ולא כפסל השיש של אפולו שמולו נרגש כל כך "קרובו" בשם, המשורר שאול טשרניחובסקי.

בין אם היה ממוצא יהודי, כמו שהאמינו רבים כל כך ואולי אף הוא עצמו, ובין אם לא, הרי סיפור ילדותו הטראגית היה יכול להיות סיפורו המרגש של ילד יהודי מיתומי הפוגרומים של שנות מלחמת האזרחים באוקראינה: אב אינטלגנטי שהחליף את עבודתו ואת מקום מגוריו מכפר לכפר, פועל פשוט שהגיע לבסוף לתפקיד מנהל המשק בחוותו של הפריץ; אם נאה שחורת עיניים ושיער, עצובת מראה, המרשימה את האיכרים בחריצותה ובנקיונה; אבדן זוג ההורים כאשר בריוני פטליורה פורעים ביהודים ברחבי אוקראינה בשנת 1919 הנוראה; יתמות מוקדמת ומאבק להישרדות – תחילה בעבודה חקלאית אצל האיכרים ואחר כך בנדודים עם חבורת נערים עזובים הנאלצים לגנוב למחייתם וסופגים מכות רצח, והתעללות המביאה אותו לנסות לשים קץ לחייו; בנקודת שפל זו מתחילה נסיקתו המדהימה, המראה מטאורית אל הפסגה, עלייה שיכלה להתרחש רק בתנאים השוויוניים של המדינה הסובייטית הצעירה.

זהו סיפור יוצא דופן גם בסיטואציה נדירה זו. לעלייתו המטאורית של איבן דנילוביץ' סייעו כל סגולותיו המיוחדות – הרוח החזקה, האומץ, התעוזה וכושר המנהיגות, החריצות, האינטליגנציה הגבוהה, הלבביות והקסם האישי. בזכותם ניצל גם מטיהורי 1937 וממשפט צבאי ב- 1941, ושרד מצבים מסוכנים בקו הראשון, עד אותו פגז בודד ששם קץ לחייו, והפך את סיפורו לאגדה.

כמובן שהייתי שמח לו גיליתי שהוא אכן קרוב משפחה של משפחת צ'רניאחובסקי שבחולון, או אפילו רק "סתם" בן לעם היהודי. במקרה זה, לא רק שמוזיאון הלוחם היהודי היה זוכה לדמות מופת, אלא שגם הציבור הישראלי היה מוצא עניין רב בסיפור המרתק והמרגש שהקדשתי מאמץ כה רב לחשיפתו. כמובן שאינני מצטער על מאמץ זה – פרט לסיפוק שבמציאת האמת החמקמקה ויישוב המחלוקת בת 70 השנה, למדתי אגב מסעי זה רבות בנושאים שונים, כולל לקח מאלף לגבי כתיבת ההיסטוריה. עם זאת, בפרטי הסיפור נותרו פערים רבים, ומספר עצום של שאלות העולות מן העדויות הסותרות. אבל לא נראה שהעניין הציבורי בנושא יצדיק מאמצים נוספים ליישוב בעיות אלו. וכאן, בנקודה זו אני נפרד מאדם מופלא זה.

פגישה בפיקוד החזית הביילורוסית השלישית, 1944

50. נספחים וטבלאות

א. על שמות יהודיים ואחרים

בהיעדר מקורות אחרים לסטטיסטיקה של השמות ברוסיה ובאוקראינה במחצית הראשונה של המאה ה-20, ניסיתי ללמוד ממספר רשימות רלבנטיות שהגעתי אליהן.

הרשימה האחת היא רשימת הזיכרון של משרד ההגנה הסובייטי לחיילים שנפלו במלחמת העולם השנייה, Obd-memorial.ru. ברור שהרשימה רחוקה מלהיות מלאה. אפילו איבן דנילוביץ' עצמו אינו מופיע בה, למרות שאחיו אלכסנדר נמצא שם. רישום מלא ברשימה זו כולל שם ושם אב, מקום לידה ותאריך מוות. לעתים אותו שם ושם אב מופיעים עם שני תאריכי מוות שונים. אבל אצל רבים מהנרשמים חסר מקום הלידה, ואצל מעטים – גם פרט אחר. ישנם שמות המופיעים פעמיים. יש כאלה הרשומים כצ'רניאחובסקים, אחרים רשומים כצ'רניחובסקים, וישנם כאלו המופיעים גם כך וגם כך. בין הצ'רניאחובסקים ו/או הצ'רניחובסקים שבאתר, כ-160 בסך הכול, מצאתי כ-50 שלפי שמם ו/או שם אביהם הם יהודים בוודאות די גדולה (כמו אברם סולומונוביץ'), כ-50 – ששמותיהם אינם טיפוסיים ולא טיפוסיים ללא-יהודים (כמו איגור אלכסנדרוביץ'), וכ-60 שלפי שמותיהם הם כנראה לא יהודים (כמו איבן גיאורגייביץ').

רשימה שנייה שניסיתי ללמוד ממנה היא רשימת הגנרלים היהודיים המנויים בספרו של סברדלוב. השם בוריס הוא השכיח ביותר אצל הגנרלים (25), הרבה יותר מאשר אצל הוריהם (4). שני לו השם אלכסנדר (18, אצל ההורים 13). השמות יעקב ומיכאיל הם הבאים בתור (18 אצל הבנים, 14 אצל ההורים, כשיעקב מורחב במקרה זה ליעקובלביץ'). השם גריגורי, בניגוד למה שציפיתי, נפוץ מאוד גם אצל הגנרלים היהודים (15) וגם אצל הוריהם (16). ברור ששיעור השמות הלא-מחייבים עלה, ובדור הבנים אנו מוצאים יותר כאלה. השם דני(א)ל מופיע 3 פעמים בדור ההורים ופעם אחת בדור הבא. אבל גם אצל הבנים וגם אצל ההורים אנו מוצאים מעט שמות "גויים", כמו איבן (1 לעומת 2), פטר (2 לעומת 3), וניקולאי (3 – 3).

ברור שחלק מהגנרלים "תיקנו" את שמותיהם. דוגמה אחת שנמצאת בספר היא איסק נאומוביץ' שמולזון שהפך לאיבן ניקולייביץ' ברינזוב...

סטטיסטיקה נוספת ערכתי על רשימה של כ-130 גיבורי ברית המועצות הנחשבים (אצלנו) כיהודים. השמות הפרטיים היותר שכיחים הם: סמיון – 9; אברם, בוריס, גריגורי, יפים, י(ע)קוב ומיכא(י)ל – 7; יוס(י)ף ומויסיי – 5; איזראיל וולדימיר – 4 ואצל ההורים: גריגורי – 11, יפים ומויסיי – 9, אברם – 8, איליה – 7; בוריס – 6, דויד ולב – 5,

איסאי, אלכסנדר, ארון, חסקל, יבסיי, יוסיף, מארק, מטביי, פנחס, פרוים -1.

ב. דרגות הקצונה, המבנים הצבאיים והעיטורים בצבא האדום

דרגות קצונה מקבילות

הצבא האדום	צבא ארה"ב	צה"ל
מְלֵאדְשֵׁי לֵיטְנַנט (סטארשי) לייטננט	ג'וניור לייטננט	סגן משנה
קפיטן	ליוטננט	סגן
מיוור	קפיטן	סרן
פודפולקובניק	מייג'ור	רב-סרן
פולקובניק	ליוטננט קולונל	סגן-אלוף
-	קולונל	אלוף משנה
גנרל מיוור	בריגדיר ג'נרל (כוכב אחד)	תת-אלוף
גנרל לייטננט	מייג'ור ג'נרל (2 כוכבים)	אלוף
גנרל פולקובניק	ליוטננט ג'נרל (3 כוכבים)	רב-אלוף
גנרל ארמיי	ג'נרל קולונל (4 כוכבים)	-
מרשל	ג'נרל אוף ד'ה ארמי (5 כוכבים)	-
	-	-

מבנים צבאיים בצבא האדום

דרגת המפקד	גודל	הרכב	שם	יחידה
לייטננט	25-60		פלטון, בָּנְבּוּד	מחלקה
קפיטן	70-250	3-4 מחלקות	אָסְקְדְרוֹן	פלוגה
מיוור	300-1000	2-6 פלוגות	בטליון	גדוד
פודפולקובניק	2000-3000	2 בטליונים	רגימנט	חטיבה
פולקובניק	2000-5000	3-6 בטליונים	בריגאדה, פולק	
גנרל-מיוור, גנרל-לייטננט	10000-20000	2-4 בריגאדות	דיביזיה	אוגדה
גנרל-לייטננט, גנרל-פולקובניק	30 עד 80 אלף	+2 דיביזיות	קוֹרְפּוּס	גייס
גנרל-פולקובניק, גנרל-ארמיה	60 עד 100 אלף	2-4 גייסות	ארמיה	חייל
גנרל-ארמיה	כרבע מיליון	+2 ארמיות		מקבץ חילות
גנרל-ארמיה, מרשל	עד מיליון	+4 ארמיות		זירה, חזית פרונט

ב- 1941 היו בצבא האדום 5 זירות (חזיתות, פיקודים מרחביים) במערב: לנינגראד, הזירה הבאלטית, ביילורוסיה, קייב ואודסה

הירארכיית עיטורי המלחמה בצבא האדום

(לפי ספרו של סוורדלוב)

גיבור ברית המועצות (כוכב הזהב) (מלווה תמיד בעיטור לנין)

עיטור לנין

עיטור הניצחון (רק למפקדים בכירים ביותר בודדים)

עיטור הדגל האדום

עיטור על שם סובורוב (3 דרגות)

עיטור על שם קוטוזוב (3 דרגות)

עיטור על שם חמלניצקי (3 דרגות)

עיטור מלחמת המולדת הגדולה (3 דרגות)

עיטור הכוכב האדום

51°55'N 30°48' E	לויב (Loyev)
51°0'N 30°19'E	גוסטומל (Gostomel)
50°49'N 28°51'E	מלני (Meleni)
50°39'N 29°59'E	בורודיאנקה (Borodyanka)
50°37'N 27°10'E	קורץ (Koretz)
50°30'N 29°14'E	רדומישל (Radomysl)
50°27'N 28°40'E	צ'רניאחוב (Chernyakhov)
50°27' N 30°31' E	קייב (Kiev)
50°19'N 29°04'E	קורוסטישב (Korostyshev)
50°14'N 28°40'E	ז'יטומיר (Zhitomir)
50°11'N 30°19'E	נסילקוב (Vasil'kov)
50°07'N 30°00'E	טריפוליה (Tripolye ,Trypillia)
50°06'N 29°18'E	חודורקוב (Khodorkov)
50°06'N 30°38'E	אובוחוב (Obukhov)
50°05'N 29°55'E	פאסטוב (Fastov)
50°00'N 30°33'E	גרמנובקה (Germanovka)
50°01'N 30°47'E	צ'רניאחוב (Chernyakhov)
49°58'N 31°03'E	רז'ישצ'ב (Rzhishchev)
49°46'N 30°07'E	בלאיה-צ'רקוב (Belaya Tserkov)
49°44'N 29°40'E	סקוירא (Skvyra)
49°41'N 30°28'E	רוקיטנויה (Rokitnoye)
49°33'N 30°00'E	בוגוסלב (Boguslav,Boslev)
49°29'N 29°16'E	פוגרב'ישצ'יה (Pogrebishche)
49°29'N 30°07'E	ליחצ'יחה (Likhachikha)
49°26'N 31°15'E	קורסון (Korsun)
49°23'N 30°16'E	אנטונובקה (Antonovka)
49°22'N 29°40'E	טטיב (Tetiev)
49°15'N 30°13'E	טטרובקה (Teterovka)
49°08'N 30°31'E	באגוה (Bagva)
49°05'N 30°54'E	זבניגורודקה (Zvenigorodka)
49°00'N 29°00'E	ויניצה (Vinnitsa)
49°00'N 29°26'E	דאשב (Dashev)
48°58'N 31°19'E	נסילקוב (Vasil'kov)
48°53'N 30°42'E	טלנויה (Talnoe)
48°45'N 30°13'E	אומן (Uman)
48°42'N 30°33'E	אוקסנינו (Oksanino)
48°32'N 28°46'E	וּפּניאַרקה (Vapnyarka)